

Wuvulu Manufau Fi'ugaia

Wuvalu-Aua New Testament

Contents

MATTHEW	1
MARK	53
LUKE	86
JOHN	139
ACTS	177
ROMANS	224
1 CORINTHIANS	245
2 CORINTHIANS	266
GALATIANS	279
EPHESIANS	286
PHILIPPIANS	293
COLOSSIANS	299
1 THESSALONIANS	304
2 THESSALONIANS	309
1 TIMOTHY	312
2 TIMOTHY	318
TITUS	322
PHILEMON	325
HEBREWS	327
JAMES	343
1 PETER	349
2 PETER	355
1 JOHN	359
2 JOHN	365
3 JOHN	366
JUDE	367
REVELATION	369

Wuvulu Manufau Fi'ugaia

The New Testament in the Wuvalu-Aua Language of Papua New Guinea

Nupela Testamen long tokples Wuvalu-Aua long Niugini

Language: Wuvalu-Aua (Wuvulu-Aua)

Provided by: Wycliffe Bible Translators

This print-on-demand edition of Scripture is produced and provided at cost by the Digital Bible Society in partnership with the Bible League of Canada, Open Doors International, and other missions and translation agencies. To order additional copies of this or other Bibles, please visit www.dbs.org (USA), www.bibleleague.ca (Canada), and www.opendoors.org (Europe).

Copyright and Permission to Copy

Copyright © 2004 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Copyright © 2004 Wycliffe Bible Translators, Inc. Scripture text used by permission.

PDF, ePub, and MOBI Bible covers and design are copyrighted 2017 by the Digital Bible Society (www.dbs.org).

PDF generated on 2017-08-24 from source files dated 2017-08-24.

914f675a-6da7-5101-b9d0-fe9f4b7342e9

ISBN: 978-1-5313-0705-9

MATTHEW

Warefa'aia

Feni rawani'a wareaa Matthew fi warewareaa mei Tela'ana Jesus, mei na fa'unainia mei Haidaa laloo fei rawarawa fi'ugaia, fei hesuwii fei Bu'u Apuna. Feni bu'u na u'u ba fei rawani'a warea abaa manumanuu ei Jew ua, ma'uaa minaa ei rama'a. Jesus na wanini, pudugufai, wadu'ai a'a fei manimania, na fatawa ma na asi'aa a'a fei ma'ea.

Jesus nado'o fa'asi'anaa fei bigi'ana yei Galilee ma nene, Jerusalem. Hia pa'aa feroia. Na feroinaa fei haparaiaa mei Haidaa ma ana na pa'i foraforana. Ei feroiana fi warewareaa haipani manumanu: a. fei u'uga pafoo fei maugeni (5-7), b. feroia a'a ei hefua ma helagui wagii fei bigi'aa ro'ou (10), c. warehanunua wagii fei haparaia i pafea (13), d. ei feroia wagii fei mau nenegia (18), e. ei feroia wagii feni pedupeduu feni ano ma batanai fei haparaia ba i nomai (24-25).

Fei Wawapugee Jesus

(Luke 3:23-38)

1 Fei wa'afa'aiaa minaa fei wawapuge i nomai wagina Jesus Christ, mei pai David, mei pai Abraham:

² Abraham na fuainaa Isaac, mei amaa Jacob.

Jacob na fuainaa Judah mawe ei lofuna,

³ Judah na fuainaa Perez ma Zerah. Inaa lagua, Tamar.

Perez na fuainaa Hezron, mei amaa Ram.

⁴ Ram na fuainaa Amminadab.

Amminadab na fuainaa Nahshon.

Nahshon na fuainaa Salmon.

⁵ Salmon na fuainaa Boaz ma mei inaa Boaz, Rahab.

Boaz na fuainaa Obed ma mei inaa Obed, Ruth.

Obed na fuainaa Jesse

⁶ ma Jesse na fuainaa mei hapara David. David na fuainaa Solomon. Mei inaa Solomon, hia do'o haroo Uriah.

⁷ Solomon na fuainaa Rehoboam.

Rehoboam na fuainaa Abijah.

Abijah na fuainaa Asa.

⁸ Asa na fuainaa Jehoshaphat.

Jehoshaphat na fuainaa Jehoram.

Jehoram na fuainaa Uziah.

⁹ Uziah na fuainaa Jotham.

Jotham na fuainaa Ahaz.

Ahaz na fuainaa Hezekiah.

¹⁰ Hezekiah na fuainaa Manasseh.

Manasseh na fuainaa Amon.

Amon na fuainaa Josiah.

¹¹ Ma Josiah na fuainaa Jeconiah* mawe ei lofuna a'a fei au rona suganaa ro'ou Babylon.

¹² Nenee fei ro'aa suganaa ro'ou Babylon:

Jeconiah na fuainaa Shealtiel.

Shealtiel na fuainaa Zerubbabel.

¹³ Zerubbabel na fuainaa Abiud.

Abiud na fuainaa Eliakim.

Eliakim na fuainaa Azor.

¹⁴ Azor na fuainaa Zadok.

Zadok na fuainaa Akim.

Akim na fuainaa Eliud.

¹⁵ Eliud na fuainaa Eleazar.

Eleazar na fuainaa Matthan.

Matthan na fuainaa Jacob.

¹⁶ Ma Jacob na fuainaa Joseph mei haroo Mary, mei i wanininaa Jesus, mei rona roroinia Christ.

¹⁷ Si'ei, puduu ei tawe watolaa Abraham ma David, hefua ma obao. Ina pa'i hefua ma obao watolaa David ma fei ba hefi'a na suganaa ro'ou Babylon ma he-

*1:11 1:11 O, Jehoiachin; v. 12 anaa

fua ma obao watolaa fei gutaa ro'ou i Babylon ma fei waniniaa mei Christ.[†]

Fei Waniniaa Jesus Christ

(Luke 2:1-7)

¹⁸ Fei waniniaa Jesus Christ na nomai ale'ei: mei inana Mary na tama'ai'au ba i lalainaa Joseph, ma'uua ana lagutawe hainofipui ma na pa'idii iana a'a fei Spiriti Apuna. ¹⁹ Si'ei ba mei harona, Joseph, hia hemea wanewane rama'a, lomi na nunumiai ba i famamafaia pudaa rama'a, ina nara ba i fi'alagipa'ai a'ana.

²⁰ Ma'uua nenee fei naranarana fei, hemea alo'aloo mei Fasu na fa'arewa a'ana laloo mefina ma na ware, “Joseph, mena na'uu David, apuna ma'au ba o duginaa Mary humumu ale'ei haromu, uaa fei na toro laloo iana, pa'ana a'a fei Spiriti Apuna. ²¹ I waniniaa hemea baduu wawane ma onei roroinaa harana Jesus,[‡] uaa i fatela'anaa ei rama'aa gufuna a'a ei hafelo'aa ro'ou.”

²² Ei manumanu ei, pa'afina ba i fafa'uainaa tamanu mei Fasu nadii wareia a'a mei mamama'a: ²³ “Mei nanao a'u'uanarai atawe dinaa a'a hemea wawane, i pa'i iana ma i waniniaa hemea baduu wawane ma ro'aa roroinia Immanuel”—hanuna ba “Mei Haidaa i a'a o'ou.”

²⁴ I'a wera Joseph, ina bigi'aa tamanu mei alo'aloo mei Fasu na ware ba inei bigi'ia. Ma ina noduginaa Mary humuna ale'ei harona. ²⁵ Ma'uua lomi na hainofipui a'ana nopa'aloo fei ba na wanini mei baduu wawane. Ma mei amana na roroinaa fei harana ba Jesus.

Fei Noramiaa ei Ano'ano

2 A'a fei au haparaiaa Herod, Jesus na wanini yei Bethlehem fawelei Judea. Nenee fei waniniana, ei ano'ano,[¶] noramiaa ro'ou pepepe anaa halo, rona nomai Jerusalem ² ma i'igai, “Amaia mei ina wanini ba haparaa ei Jew? Hai'ouna fanunupa'aa fei pi'una pepepe anaa halo[§] ma ba hai'ou losuinia.”

³ I'a guainaa fei mei hapara Herod, hia ma minaa ei rama'aa Jerusalem, ronamina naranara watauda. ⁴ I'a harofigupuinaa minaa ei famamoa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law, na i'iginaa ro'odu ba i wanini hitani mei Christ.^{**} ⁵ Rona ware, “Yei Bethlehem, i fawelei Judea, uaa sifeni, feni ne'iaa mei mamama'a:

⁶ “Ma'uua yoi, Bethlehem, yena malalaa Judea,

fa'ua ba onamina pusu'oro'i ma'uua, ana ona bauana a'a ei bauaniaa Judah; uaa, i a'amu iwe nomai hemea hapara ma i oma'aa ei maroau, rama'aa Israel ale'ei hemea oma'aa ei sipsipi.”

⁷ Si'ei, Herod na haro'u'ugainaa ei ano'ano ma i'igifagiginaa ro'ou fei pa'aa au ro'aa fanunupa'aa fei pi'u. ⁸ Ma ina ware, “Hamonei aunu ma labagifarawaninaa mei baduu. Hamona labagipa'ia, mi warefanau ma ana u'aree losuinia.” Ma ina alonaa ro'ou yei Bethlehem.

⁹ Ro'aa guaidigaa wareaa mei hapara, rona aunulao ma fei pi'u, fei fanunupa'aa ro'ou pepepe anaa halo,^{††} na nolao i ma'aa ro'ou ma no'ulao fawelei i wagina

[†]1:17 1:17 O, *Messiah*. “Mei Christ” (warea Greek) ma “mei Messiah” (warea Hebrew), hanuu guapaloei ba “Mei rona ipinaa tabana pao.”

[‡]1:21 1:21 Fei hara *Jesus* (warea Greek) ana ale'ei fei hara *Joshua* (warea Hebrew). Hanuu guapaloei ba *mei Fasu fatela'anaa rama'a*.

[¶]2:1 2:1 ei rona pa'i apa'aa ro'ou

[§]2:2 2:2 O, *fanunupa'ia ei na asi'aa fei pi'u*.

^{**}2:4 2:4 O, *Messiah*

^{††}2:9 2:9 O, *fei fanunupa'aa ro'ou ei fi asi'aa*

mei baduu. ¹⁰ Ro'aa fanunupa'aa fei pi'u, ronamina ni'eni'e. ¹¹ Ro'aa nopa'aloo fei humu, rona ma'apa'aa mei baduu mawe mei inana Mary ma rona fa'unaa du'uu ro'ou ma losuinia. Si'ei, rona gigiaa ei pa ro'ou ma fania ei fanaa ro'ou—ei gold ma ei manumanu dufaa ma hefi'adiai ranuu ei haihai na dufa. ¹² Ma si'ei ba rona apa'idigia laloo ei mefii ro'ou ba ronei'aa hadiwe'ainaa a'a Herod, rona tonaa hepalodiai tala ma hadiwe'idinaa gufuu ro'ou.

Ponipa'ainaa Egypt

¹³ Ro'aa aunudii, hemea alo'aloo mei Fasu na fa'arewa a'a Joseph laloo fei mefi. Ina ware, “Asi'adugaa mei baduu mawe mei inana ma ponipa'ainaa Egypt. Guta yena hawina na warefa'ao, uaa Herod fi labaginaa mei baduu ba i fo'afama'eia.”

¹⁴ Si'ei, i nopoilao Joseph na asi'adugaa mei baduu ma mei inana ma rona aununaa Egypt ¹⁵ ma ina guta yei nopa'aloo fei ma'ea Herod. Ma si'ei, napa'aa fa'uai tamanu inadii wareia mei Fasu a'a mei mamama'a: “Una harofa'asi'anamii mei na'uu, baduu wawane, yei Egypt.”

¹⁶ I'a narapa'ia Herod ba rona sifi'ia ei ano'ano, namina sibafafelo ma na fani-warea ba ronei fo'afama'ea minaa ei baduu wawane yei Bethlehem ma yei a'a ei gufu i malalana, ei rona pa'i guai igisimasi mawe ei rotaa pa'i guai igisimasi, ale'ei fei au i guainia a'a ei ano'ano. ¹⁷ Si'ei ba ei wareaa mamama'a Jeremiah napa'aa fa'uai:

¹⁸ “Rona guainaa hepalo lao yei Ramah, ai'aiga ma baua faloloa'ia, Rachel na aigaa ei na'una; ma lomi na nunuminaa nemea ba i faloloa'inia, uaa lomi rona oadiai.”

Rona Hadiwe'idinaa Nazareth

¹⁹ I ma'edii Herod, hemea alo'aloo mei Fasu na fa'arewa a'a Joseph laloo fei mefi yei Egypt ²⁰ ma na warenaa a'ana, “Asi'aa, dugaa mei baduu mawe mei inana ma dinaa fei gufu Israel, uaa ei ba ro'aa fo'afama'ea mei baduu, rona ma'edii.”

²¹ Si'ei, na asi'aa, dugaa mei baduu mawe mei inana ma rona dinaa fei gufu Israel. ²² Ma'uaa i'a guainia ba Archelaus na tonaa fei haparaiaa mei amana Herod yei Judea, ina ma'au ba i dinaa yei. Si'ei ba laloo fei mefina na tonaa hefaa warefa'aia, na momo'ainaa Galilee ²³ ma naree guta laloo hefaa gufu, harana Nazareth. Si'ei, nawe pa'aa fa'uai ei wareaa ei mamama'a: “Ro'awe ware ba hia, hemea Nazareth.”

John, mei Pudugufaia i Ra'a'augaa fei Tala

(Mark 1:1-8; Luke 3:1-18; John 1:19-28)

3 A'a ei arewaa ei, John, mei Pudugufaia na nomai ma na u'u yei Judea fawelei abaa wawawau rama'a ² ma na ware, “Filoginaa naranaraa hamu'ou, uaa fei haparaiaa mei Haidaa na rafi'i.”

³ Simeni, meni idii wareia mei mamama'a Isaiah:

“Fei lao hemea i haroharomai fawelei abaa wawawau rama'a, ‘Ra'a'augaa fei talaa mei Fasu, fawanewaneaa ei talana.”

⁴ Fei susuu John, bigi'aa ro'ou hugoo camel ma fei adii walana, hudii manulelele. Ei hanana, teraupu ma musilao podu. ⁵ Ei rama'a noramiaa ro'odu Jerusalem ma minaa ei gufu i Judea ma fawelei Jordan, rona dinaa a'ana. ⁶ Rona warefania ei hafelo'aa ro'odu ma ina pudugufinaa ro'odu laloo fei Ranu Jordan.

⁷ Ma'uaa i'a fanunupa'aa watauda Pharisee ma Sadducee ba rona nomai

fawelei ifi pudugufainaa ei rama'a, ina warefanaa ro'ou, "Hamu'ou ena na'uu wa'awa'a! Hini mei i warefa'aiaa hamu'ou ba hamonei ponipa'ai a'a fei au sibaa, fei ba i nomai? ⁸Ei maumau hamu'ou nei fama'aia ba hamona filogidigaa naranaraa hamu'ou. ⁹Apuna naranara ale'ei ba 'amaa hai'ou, Abraham.' U'ei warefanaa hamu'odu ba mei Haidaa na hawia ba i fa'asi'afani na'uu Abraham a'a ei mugoo. ¹⁰Fei poa na udedii wagii ei waraa ei haihai ma tamanu haihai lomi na fuafarawani, i resesuminaa hafi.

¹¹"A pudugufinaa hamu'ou ranu[‡] wagii fei filogiaa naranara. Ma'uaa neneu, iwe nomai hemea na faufaudiai laraa yau ma yau ana lomi na rawani ba a talaitionaa ei hafena pinena. I pudugufinaa hamu'ou Spiriti Apuna fininaa hafi. ¹²Fei nuenuena na udedii i panina ba i famama'aa fei e'ea nuenuena ma i to-lafui'augaa ei wheat laloo fei ude'udee ro'ou ma ei meme, i siminaa fei hafi lomi i peretoo."

Fei Pudugufaiaa Jesus

(Mark 1:9-11; Luke 3:21, 22)

¹³Jesus noranamai Galilee ma na dinaa yei Jordan ba nei pudugufinia John. ¹⁴Ma'uaa John ba i pauninia ma na ware, "Yoi nei pudugufinau. Tani o nomai a'au?"

¹⁵Jesus na ware, "Agunei bigi'ia ale'eni e'eni. Ina wanewane ba agua bigi'aa feni ba i fafa'uainaa ei di-ware'augaa mei Haidaa." Ma si'ei, John na ugainia.

¹⁶I'a pudugufaidii Jesus, ina asi'aa laloo fei ranu ma ana ei ua, na gigi fei gufu pafea ma ina fanunupa'aa fei Spiritii mei Haidaa, fei maumauna ale'ei pune fi falorogio pafona. ¹⁷Ma hepalo lao na harogio i gufu pafea ma na ware,

"Simeni, meni na'uu, meni una haguia ma unamina ni'eni'e a'ana."

Fei Manimaniaa Jesus

(Mark 1:12, 13; Luke 4:1-13)

4 I dii, fei Spiriti na noduginaa Jesus fawelei abaa wawawau rama'a ba nei manimania mei hani'u. ²Neneu fei i fabao laloo gunaroa pa'aniaa arewaa ma poi, ina bao. ³Mei manimania na nomai a'ana ma na ware, "Nabaa yoi Na'uu mei Haidaa, ware a'a eni mugoo ba ronei filoginaa faraa pidaua."

⁴Jesus na ware, "Rona ne'idigia ba: 'Ei rama'a, lomi ro'aa gutalao a'a ei faraa pidaua ua, ma'uaa a'a minaa ei warea noranamai haba'umuu mei Haidaa."

⁵I dii, mei hani'u na noduginaa hia a'a fei baua gufu na apunai ma na fa'ufalarainia pafoo fei sidesidee fei humuu mei Haidaa. ⁶Ina ware, "Nabaa yoi Na'uu mei Haidaa, fapasinaa yoi pu. Uaa rona ne'idigia:

"I ware a'a ei alo'alona

ba ronei hadumio

ma ro'aa poronaa yoi pafea a'a ei panii ro'odu

ba nepalo mugoo nei'aa bi'a'ainaa pinemu."

⁷Jesus na warenaa a'ana, "Ana na ne'idii: 'Apuna manimaniaa mei Fasu, mei Haidaniamu.'"

⁸I didiai, mei hani'u na noduginaa hia a'a hepalo tarea maugeni ma fama'aia minaa ei gufuu ei hapara a'a feni ano ma ei fananamaiaa ro'ou. ⁹Ina ware, "Minaa e'eni a fanio nabaa o fa'unaa du'umu ma losuinau."

¹⁰Jesus na warefania, "Faraua a'au, Satan! Uaa na ne'idii ba 'Losuinaa mei Fasu, mei Haidaniamu ma biginenegi'uaia.'"

¹¹I dii, mei hani'u na di'ininia ma ei alo'alo, rona nomai a'ana ma hadumia.

Jesus fipowe Fa'una'anaa fei U'uga

(Mark 1:14, 15; Luke 4:14, 15)

¹²I'a guainia Jesus ba rona aunaa John humuu bobo'aia, na hadiwe'inaa Galilee. ¹³Na di'ininaa Nazareth ma aunu, reguta Capernaum, yei papaa fei ranu fawelei Zebulun ma Naphtali—¹⁴ba i fafa'uainaa ei idii wareia mei mama'a Isaiah:

¹⁵“Fei malalaa Zebulun ma fei malalaa Naphtali,
fei tala dinaa agi i papaa Jordan
ma fei gufu Galilee, fei gufuu ei
Gentile—

¹⁶ei rama'a rona guta laloo fei roromaa,
rona fanunupa'aa hepalo baa we'ai;
ma a'a ei rona guta i malalaa fei hanunuu
fei ma'ea,
fei we'ai na arewa.”

¹⁷A'a fei au fei ma nolao, Jesus nawe u'u'u, “Filoginaa naranaraa hamu'ou, uaa fei haparaiaa mei Haidaa na rafi'i.”

Fei Harofana ei

Rawarawa Otalai Nenera

(Mark 1:16-20; Luke 5:1-11)

¹⁸Ei fi talailao piyee Agii Galilee, Jesus na fanunupa'aa laguei filofui, Simon, mei rona roroinia Peter ma mei lofuna Andrew. Lagu'ei sumai lepo laloo fei agi, uaa lagua dia'agi. ¹⁹Na ware Jesus, “Nomai. Nenerau ma a feroinaa hamugua tonaa rama'a ale'ei hamuna'o to nia.”
²⁰Ana ei ua, lagunadii augaa ei lepoo lagua ma nenegia.

²¹I'a nodilao, na fanunupa'aa helaguidiai filofui, James ma John. Lagua, na'uu Zebedee. Lagua laloo fei wa a'a mei amaa lagua Zebedee ma lagu'ei hinu'aa ei lepoo lagua. Jesus na harofaa lagua ²²ma ana ei ua, laguna di'ininaa fei wa mawe mei amaa lagua ma nenegia.

Jesus na Farawaninaa ei Funua

(Luke 6:17-19)

²³Jesus na tatalai yei Galilee ma feroi laloo ei synagogue ro'ou, na u'ugaa fei rawani'a warea wagii fei haparaia ma na fapedugaa minaa ei mau funua ma ei hafelo'aa unuu ei rama'a. ²⁴Fei u'ugana namina talaipedunaa Syria ma ei rama'a, rona duginamii a'ana minaa ei rona funu a'a watauda mau funua, ei naminapa'aa fi'i unuu ro'ou, ei rona wadu'aa ro'ou ei pigea, ei rona'o memeroi mawe ei na ma'e unuu ro'ou ma ina farawaninaa ro'ou. ²⁵Hefi'a baa gupuu rama'a, noramiaa ro'ou, Galilee, Decapolis,[¶] Jerusalem, Judea ma ei gufu fipepei Jordan, rona nenegia.

Jesus na U'u Pafoo fei Maugeni

5 I'a fanunupa'aa ei gupuu rama'a, na fanenaa pafoo fei maugeni ma na guta. Ei otalai nenerana, rona nomai a'ana ²ma ina'aa feroinaa ro'ou ma na ware:

Fei Pa'aa Ni'eni'ea

(Luke 6:20-23)

³“Ni'eni'ea a'a ei rona fapapanai a'a mei Haidaa,
uaa fei haparaia pafea, manumanuu
ro'ou.

⁴Ni'eni'ea a'a ei ronapa'aa faloloa'i,
uaa i pa'i nemea ba i farawaninaa ei
naranaraa ro'ou.

⁵Ni'eni'ea a'a ei rona fafauua naranaraa ro'ou,
uaa ro'awe tonaa fei malagufu.

⁶Ni'eni'ea a'a ei rona bao ma sigigi wagii
ei wanewaneaa manumanu,
uaa ro'awe magu.

⁷Ni'eni'ea a'a ei rona faloloa'inaa hefi'a,
uaa nemea iwe faloloa'inaa ro'ou.

[¶]4:25 4:25 Hanuna warea Greek ba Hefua Gufu

⁸ Ni'eni'ea a'a ei na fafa'arai ei naranaraa ro'ou,

uaa ro'aa fanunupa'aa mei Haidaa.

⁹ Ni'eni'ea a'a ei rona'o fapedugaa fisibia-iaa hefi'a,

uaa nemeadiai iwe roroinaa ro'ou na'uu mei Haidaa.

¹⁰ Ni'eni'ea a'a ei rona to fi'ia wagii ei manumanu na wanewane,
uaa fei haparaia pafea, manumanuu ro'ou.

¹¹ "Ni'eni'ea a'a hamu'ou nabaa ena rama'a, rona warefafeloa hamu'ou, haperararaiaa hamu'ou ma warefasifi ba hamona bigi'aa ei maumau hafelo ma rona bigi'aa ei manumanu ei a'a hamu'ou, uaa yau. ¹² Ni'eni'e ma unuwenuwe, uaa na bauanai fei pono'aa hamu'ou i pafea, uaa ana rona haperararaiaa ei mamama'a mina.

Fei Agi ma fei We'ai

(Mark 9:50; Luke 14:34, 35)

¹³ "Hamu'ou ale'ei agii feni malagufu. Ma'uaa nabaa fei agi na pa'ai fei agi'agiana, batanai ba i agi'agiadiai? Lomidiai bigi'ana; hepalo ua bigi'ana ba ro'aa siminaa ano ma ro'aa talaihapuninia ei rama'a.

¹⁴ "Hamu'ou ale'ei we'ai feni malagufu. Hepalo baa gufu pafoo maugeni, pa'aa lomi i ude'opa'aipa'i. ¹⁵ Ana lomi ba ei rama'a, ro'aa ha'inaa ei we'ai ro'ou ma augia haroo hepalo hagi. Ma'uaa ro'aa augia pafoo fei ude'udena ma i we'ainaa minaa ei rama'a laloo fei humu. ¹⁶ Ana ale'ei, fawe'ainaa ei we'ai hamu'odu i pudaa ei rama'a ba ro'aa fanunupa'aa ei rawani'a bigi'aa hamu'ou ma uduginaa mei Amaa hamu'ou pafea.

Fei Fafa'uaiaa fei Law

¹⁷ "Apuna nara ba eni a nomai ba a fapedugaa fei Law o ei Mamama'a; abaa eni a nomai ba a fapedugaa ro'ou, ma'uaa ba a bigi'aa tamanu ronadii wareia. ¹⁸ A warefa'uai a'a hamu'ou ba, i apa'ai fei haroo pafea ma feni malagufu, ma'uaa lomi ba i pa'ai ma'ida ne'ia, o hepalo dibaa nene'i wagii fei Law hawina ba minaa ei manumanu lalona na nodigimai. ¹⁹ Hini i barafeaa ma'ida ei warea lalona ma feroinaa hefi'a ba ronei bigi'ia ale'ei, hia, lomi ba i pa'i harana a'a fei haparaia pafea, ma'uaa hini i feroi ma neneraa eni warea eni, iwe pa'i baa harana a'a fei haparaia pafea. ²⁰ Uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba nabaa ei wanewaneaa hamu'ou lomi i muainaa ei wanewaneaa ei Pharisee mawe ei feroiaa law, pa'aa lomi ba hamo'aa wadu'ainaa laloo fei haparaia pafea.

Fo'afama'e

²¹ "Hamona aida ba ei rama'a mina, rona guainia ba, 'Apuna fo'afama'e, ma hini i fo'afama'e, i oa a'a fei dududua.' ²² Ma'uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba hini i siba a'a mei lofuna,⁸⁸ ana i oa a'a fei dududua. Hepalodiai, hini i ware 'Raca'^{*} a'a mei lofuna, hia, i u i pudaa ei Sanhedrin. Ma'uaa hini i ware ba, 'Yoi pa'aa lomi apa'amu!' i fagiana a'a fei hafi lomi i peretoo.

²³ "Si'ei, nabaa o'aa augaa ei fanamu a'a fei tawahafi na apunai yei humuu mei Haidaa ma yei ona nonominia ba mei lofumu na pa'i awatana a'amu, ²⁴ di'augaa fena fanamu yena i ma'aa fena tawahafi na apunai. Ma do'o aunu ma fawanewaneia a'a mei lofumu. Nene, hadiwe'imai ma fanaa fei fanamu.

⁸⁸5:22 5:22 Hefi'a ne'ia ba mei lofuna ma lomi pa'afina

*5:22 5:22 Warea Aramea ba yoi poqpoa

²⁵“Fawanewanebatafainia a'a mei i bidi ununa a'amu, mei ba i dududuio. Bigi'ia ei hamu'eifi talailao i ma'aa tala. Nabaa lomi, i aunaa yoi i panii mei fadududua ma mei fadududua i aunaa yoi panii mei ba ipowe aunaa yoi humuu bobo'aia. ²⁶A warefa'uai a'amu, lomi o asi'aa hawina ona hodipedugaa ei mu-goo po'ina.†

Fiharoharoipa'aia

²⁷“Hamona aida ba ei rama'aa mina, rona guainia ba, ‘Onei'aa fiharoharoipa'ai.’ ²⁸Ma'uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba hini i nanamainaa nemea pifine, ina fiharoharoipa'aidii a'ana laloo fei naranarana. ²⁹Nabaa fei pudamu pepepe ma'au i fafeloio, walesiminia. Ina rawani ba hepalo ua manumanuu unumu na pa'ai laraa fei ba minaa ei unumu i baroronaa waduhero. ³⁰Ma nabaa fei panimu pepepe ma'au i fafeloio, famosuia ma siminia. Ina rawani ba hepalo ua manumanuu unumu na pa'ai laraa fei ba minaa ei unumu i baroronaa waduhero.

Fi'alagia

(*Matthew 19:9; Mark 10:11, 12; Luke 16:18*)

³¹“Ina udedii fei warea ba, ‘Hini mei i di'ininaa mei harona pifine, inei fania hepalo ne'ifa'aia ba lagu'aa fi'alagii.’ ³²Ma'uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba hini i fi'alagii a'a mei harona pifine, nabaa mei pifine mei lomi na fiharoharoipa'ai, i fapasiasa mei pifine mei, ale'ei ba hia na fiharoharoipa'ai ma hini nemea i lalainaa mei pifine, mei i fi'alagii a'a mei harona, hia, na fiharoharoipa'ai.

Ei Fa'unaia

³³“Hamona aida ba ei rama'a mina, rona guaidigia ale'ei ba, ‘Onei'aa madi'inaa ei fa'unaiamu; ma'uaa bigi'aa tamanu ona warefa'uanainia a'a mei Fasu.’ ³⁴Ma'uaa a warefanaa hamu'ou ba, apunawe fa'unainaa hepalo manumanu: ale'ei fei gufu pafea, uaa fei, gutanaa mei Hidaa; ³⁵o feni malagufu, uaa feni, labenaa pinena; o fa'unainaa Jerusalem, uaa fei, gufuu mei Baua Hapara. ³⁶Apuna fa'unainaa fei tabamu, uaa lomi ba owe fafilogipa'aa hepalo hugoo taba ba i po'i o hararapa'o. ³⁷Ma nabaa hamo'aa ware ba ‘Hi'i’ wagii hepalo manumanu, ware ua ba ‘Hi'i’ ma nabaa hamo'aa ware ba ‘Lo'e’, ware ua ba ‘Lo'e’, nabaa na pa'idilao warea, fei, noranamai a'a mei hafelo'a.

Nabaa O Waleaa Pudau, A Waleaa Pudamu

(*Luke 6:29, 30*)

³⁸“Hamona guaidigia ba, ‘Nabaa nemea i waleaa pudaa nemea, ana i waleaa pudana ma nabaa nemea i fa'aguguaa difoo nemea, ana i fa'aguguaa difona.’ ³⁹Ma'uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba onei'aa fadugeaa nemea hafelo'a rama'a. Nabaa nemea i laparaa manufimu pepepe ma'au, momo'aifania pepepe anaa. ⁴⁰Ma nabaa nemea i dududuio ba i tonaa fei lawalawamu, fania fei hawaa ugumu anaa. ⁴¹Nabaa nemea forafora i fata-lainio ale'ena heai kilometre, talaifipui a'ana ale'ena guai kilometre. ⁴²Fani a'a hini i i'gainio ma apuna ofadugaa mei ba ido'o to a'amu ma nene, i hodi'ia.

†5:26 5:26 Warea Greek *kodrantēs*

Haguaa ei Bidibidii Unuu Hamu'ou

(Luke 6:27, 28, 32-36)

⁴³“Hamona aida ba rona ware ale'ei mina ba, ‘Haguaa mei gufumu ma fahafelo a'a mei bidibidii unumu.’
⁴⁴Ma'uaa u'ei warefanaa hamu'ou: Haguaa ei bidibidii unuu hamu'ou[‡] ma lafulafunaa ei rona haperararaiaa hamu'ou ⁴⁵ba hamowe oa ale'ei na'uu mei Amaa hamu'ou pafea. Ina fa'asi'anaa fei halo a'a ei hafelo'a mawe ei rawani'a ma faropanaa fei maunu a'a ei rona wanewane mawe ei lomi rona wanewane. ⁴⁶Nabaa hamona haguaa ena rona haguaa hamu'ou, tamanu pono'a ba hamo'aa tonia? Haa, ei otonaa mugoo po'ii gavaman, lomi rona'o bigi'ia ale'ei? ⁴⁷Ma nabaa hamu'ou farawani ua a'a ei lofuu hamu'ou, batanai ei ba ei maumau hamu'ou i muainaa hefi'a? Haa, ei roromaa, lomi rona'o bigi'ia ale'ei? ⁴⁸Ei maumau hamu'ou neiminapa'aa fafa'arai ua ana ale'ei ei maumau mei Amaa hamu'ou pafea.

Fani a'a ei Lomi Rona Pa'i

6 “Hamonei'aa bigi'aa ei rawani'a bigi'aa hamu'ou i pudaa rama'a ba ro fanunuia. Nabaa hamona bigi'ia, lomi ba hamo'aa pa'i pono'aa hamu'ou a'a mei Amaa hamu'ou pafea.

²“Si'ei, nabaa ona fani a'a ei lomi rona pa'i, apuna warefa'aiaa ei rama'a a'a ei maniwa, ale'ei rona'o bigi'ia ei ware'oni laloo ei synagogue ma yei ma'aa tala ba ei rama'a ronei fani ma'uaa a'a ro'ou. A warefa'uai a'a hamu'ou ba rona todigaa minaa ei pono'aa ro'ou ena rona tenaa ro'ou ei rama'a. ³Ma'uaa ena ona fani a'a ei lomi rona pa'i, apuna fa'aiaa fei panimu pepepe mauwi ba tamanu ei

bigi'aa fei panimu pepepe ma'au ⁴ma ei fanamu i ude'opa'ai. Ma mei Amamu, mei i fanunupa'aa ei bigi'opaiamu, iwe fani pono'amou.

Lafulafua

(Luke 11:2-4)

⁵“Ena hamona lafulafu, apuna bigi'ia ale'ei ena ware'oni, uaa rona nunumina ba ro'aa ufalarai ma lafulafu laloo fei synagogue ma i ma'aa tala ba ei rama'a, ro'aa fanunupa'aa ro'ou. A warefa'uai a'a hamu'ou ba rona todigaa minaa ei pono'aa ro'ou. ⁶Ma'uaa ena hamona'o lafulafu, wadu'inaa humuu hamu'ou, fare'aa fei gigei ma lafulafunaa a'a mei Amaa hamu'ou, mei lomi hamo'aa fanunupa'ia. Ma mei Amaa hamu'ou, mei i fanunupa'aa ei bigi'opa'aiaa hamu'ou, iwe fani pono'aa hamu'ou. ⁷Ma ena hamona'o lafulafu, apuna bababau'u ua ale'ei ei rama'aa roromaa, uaa rona nara ba i guaipa'aa ro'ou a'a ei watauda wareaa ro'ou. ⁸Apuna neneraa ei mau-mau ro'ou, uaa hamotawe i'iginia ma mei Amaa hamu'ou na apa'idigaa ei nunumiaa hamu'ou.

⁹“Si'ei ba ei mau lafulafuaa hamu'ou nei ale'eni feni ba:

“Mena Amaa hai'ou pafea, fei haramu na honua,

¹⁰fei hapa'iamu nei nomai, ei nunumiamu, hai'ou bigi'ia yeni malagufu, ana ale'ei rona'o bigi'ia yena gufu pafea.

¹¹Fani hanaa hai'ou wagieni ma laloo minaa ena hepapalo arewaa.

¹²Futoaa ei hafelo'aa hai'ou, ana ale'ei hai'ouna'o futoaa hafelo'aa ei rona fahafelo a'a hai'ou.

¹³Onei'aa duginaa hai'ou a'a ei manimania,

[‡]5:44 5:44 Hefi'a ne'ia ba, unuu hamu'ou ma haweginaa ena rona umuio, farawaninaa ena na bidibidi unuu ro'ou a'amu

ma'uaa dugitata'ainaa hai'ou a'a mei hafelo'a.^f

¹⁴Uaa, nabaa hamu'ou futoaa ei hafelo'a ena rama'a, ena rona bigifahafelo a'a hamu'ou, mei Amaa hamu'ou pafea, ana i futoaa ei hafelo'aa hamu'ou. ¹⁵Ma'uaa, nabaa lomi hamo'aa futoaa ei hafelo'aa ena rama'a, ei rona bigifahafelo a'a hamu'ou, mei Amaa hamu'ou pafea, ana lomi i futoaa ei hafelo'aa hamu'ou.

Fabao

¹⁶“Ena hamona fabao, apuna fanunufaloloa'i ale'ei fei mau big'aa ena ware'oni, uaa rona'o fanunufaloloa'i ba ei rama'a, ronei fanunu'apa'ia ba ro'ei fabao ei. A warefa'uai a'a hamu'ou ba rona todigaa minaa ei pono'aa ro'ou. ¹⁷Ma'uaa ena hamona fabao, igi pao tabaa hamu'ou ma rapu'aa puda hamu'ou ¹⁸ba ei rama'a, lomi ro'aa fanunu'apa'ia ba hamo'ei fabao ma'uaa, unaa mei Amaa hamu'ou, mei lomi hamona fanunupa'ia; ma mei Amaa hamu'ou, mei na fanunupa'aa ei bigi'opa'aiaa hamu'ou, iwe fani pono'aa hamu'ou.

Ei Pa'aa Rawani'a Manumanu i Pafea

(Luke 12:33, 34)

¹⁹“Apuna auma'aa ei pa'aa rawani'a manumanumu yeni malagufu, yeni na pa'i pugo'a ma po'ai i fafeloia ma ei fafanao ro'aa wadu'ai ma topa'ainia. ²⁰Ma'uaa auma'aiaa ei pa'aa rawani'a manumanumu yei gufu pafea, uaa lomi na pa'i pugo'a ma po'ai i fafeloia ma lomi na pa'i fafanao ba ro'aa wadu'ai ma topa'ai. ²¹Uaa hitani ei augamu ei pa'aa rawani'a manumanumu, ana na ude yena fena naranaramu.

Fei We'ai fei Unu

(Luke 11:34-36)

²²“Fei puda, we'ai fei unu. Nabaa fei pudamu na rawani, minaa fei unumu, ana imina we'a. ²³Ma'uaa, nabaa fei pudamu na hafelo, minaa fei unumu, ana imina roroma. Si'ei ba, nabaa fei we'ai a'amu na roro, iminapa'aa rorofafelo!

Mei Haidaa ma ei Manumanu

(Luke 16:13)

²⁴“Lomi nemea i nafii a'a helagui fasu. Nabaa ale'ei, i fabidibidinaa ununa nemea ma haguua nemea, o i bigifawe'i a'a nemea ma narafafelo a'a nemea. Lomi na hawia ba o nafii a'a minaa lagua—mei Haidaa ma fei Mugoo Po'i.

Apuna Naranara Watauda

(Luke 12:22-31)

²⁵“Si'ei, u'ei warefanaa hamu'ou, apuna naranara watauda a'a fei gutanaa hamu'ou ale'ei ba hamo'aa hana o hunumaa tamanu; o, a'a ei unuu hamu'ou ba hamo'aa rafe tamanu. Haa, fei gutanaa hamu'ou, manumanuu du'ua ua? Ma ei unuu hamu'ou, manumanuu lawalawa ua? ²⁶Fanununaa ei manuffidau; lomi rona faro, o hufu, o auma'a i laloo lea ro'ou, ma'uaa mei Amaa hamu'ou pafea na faguua ro'ou. A'a ba fei gutanaa hamu'ou baua manumanu laraa fei gutanaa ro'ou? ²⁷Nemea hamu'ou ana i famalapa'ia gutanana wagii fei ba i naranara watauda?[§]

²⁸“Hamatani hamomina naranara watauda a'a ei lawalawaa hamu'ou? Fanununaa ei lily fei ano ba batanai ro'ei habe. Lomi rona bigifatemu o tawitawi. ²⁹Ma'uaa u'ei warefanaa

^f6:13 6:13 O, hai'ou a'a ei hafelo'a; hefi'a ne'ia ba /uaa ona pa'i fei haparaia ma fei faufau ma fei hawera ranimai ranimai. Amen.

[§]6:27 6:27 O, ana i famalaaiaa anaia ale'ei hepaldiaa cubit

hamu'ou ba Solomon a'a ei watauda rawani'a hawerana, lomi na lawalawai ale'ei ei manumanu ei. ³⁰Nabaa mei Haidaa na fani hawera a'a ei guanaa feni ano, ei yeni wagienu ma narani hanaa fei hafi, haa, lomi ba i fanidiai hawera a'a hamu'ou ena lomi na we'i naranaraa hamu'ou? ³¹Hee, apuna naranara watauda ma ware ale'ei ba, 'O'aa hanaiaa tamanu?', o 'O'aa hunumaa tamanu?', o 'O'aa haweginaa tamanu?' ³²Uaa ei rama'aa roromaa, rona ponineneraa minaa ei manumanu ei ma mei Amaa hamu'ou pafea na aidadii ba hamonei pa'i ei manumanu ei. ³³Ma'uaa do'o labarainaa fei haparaiana ma fei wanewaneana ma minaa ei manumanu i pafaimai a'a hamu'ou. ³⁴Si'ei, apuna naranara wataudanaa fei narani, uaa ei awataa fei narani, manumanuu narani. Ei awataa laloo hepalo arewaa, ana hawii fei arewaa fei.

Fanunufarapa a'a Hefi'a

(Luke 6:37, 38, 41, 42)

7 "Apuna fanunufarapa a'a hefi'a, o mei Haidaa ana i fanunufarapa a'amu. ²Uaa batanai fafanunuamu a'a hefi'a, ana owe tonia ale'ei ei mau bigi'amu—nabaa puduu fanamu watauda o ma'ida, ana watauda o ma'ida i hadiwe'imai a'amu.

³"Tani o fanunuaa ei bareuaa pudaa mei lofumu ma lomi ona narapa'aa fei hewagu i pudamu? ⁴Tani o ware a'a mei lofumu ale'ei ba, 'Yau, ba a suagisuminaa ei bareuaa pudamu,' ma ana ona pa'i hewagu i pudamu? ⁵Yoi, mena ware'oni, oneido'o tosiminaa fei baua haihai pudamu ma owe fanunufarawani ba o'aa huguuaa pudaa mei lofumu.

⁶"Apuna fanaa ei ponoto ei manumanu na apunai, uaa ro'aa momo'imai ma tadudigedigeo; ma apuna siminaa ei hapemu pearl a'a ei moimoi, uaa, ona

bigi'ia ale'ei, ro'aa hapuninia haroo pinee ro'ou.

I'igai, Labarai, Faba'aba'a a'a fei Gigei

(Luke 11:9-13)

⁷"I'igai ma hamowe to; labarai ma hamowe labagipa'i; faba'aba'a a'a fei gigei ma iwe gigei a'a hamu'ou. ⁸Uaa hini i i'igai, i to; mei i labarai, i pa'i; ma mei i faba'aba'a a'a fei gigei, i gigei a'ana.

⁹"Nabaa mei na'u i i'igainaa fei faraa pidaua, hini hamu'ou i fania hepalo mugoo? ¹⁰O nabaa i i'igainaa hepalo nia, i fania hepalo wa'a? ¹¹Fa'ua ba hamona hafelo ma'uaa, hamona'aida fani rawani'a manumanu a'a ei na'uu hamu'ou. Ma nabaa ale'ei, mei Amaa hamu'ou pafea imina fanidiai watauda rawani'a manumanu a'a ei rona i'iginia! ¹²Si'ei, wagienu minaa ei manumanu, hamonei bigi'ia a'a ei rama'ana ale'ei hamona nunuminia ba ronei bigi'ia a'a hamu'ou, uaa hefeni, feni pa'aa hanuu fei Law ma ei Mamama'a.

Guapaloei Pusu'o ma Lareaa Gigei

(Luke 13:24)

¹³"Wadu'ai a'a fei pusu'o gigei. Uaa, na lare fei gigei wagienu fei baua tala i dinaa ma'ea ma watauda, rona wadu'ai lalona. ¹⁴Ma'uaa na pusu'oro'i fei gigei wagienu fei migigii tala i dinaa fawe'ei na pa'i harena ma hefi'a ua na labagipa'ia.

Fei Haihai ma ei Fuana

(Luke 6:43, 44)

¹⁵"Wagi'inaa hamu'ou a'a ei mamama'a sifisifi. Uaa, rona nomai a'a hamu'ou, maumau ro'ou ale'ei sipsipi ma'uaa, pa'aa maumau ro'ou ale'ei ponotoo podu. ¹⁶A'a ei fuua ro'ou, hamo'aa fanunu'apa'aa ro'ou. Ei rama'a, rona'o hufu'aa ei hanamoo, o ei nasi dupuaa ei wowo'ii na hogia ununa? ¹⁷Ana ale'ei, minaa ei rawani'a haihai na pa'i rawani'a fuua ro'ou ma'uaa, ei hafelo'a haihai,

lomi na pa'i rawani'a fuaa ro'ou. ¹⁸Hepalo rawani'a haihai, lomi ba i pa'i hafelo'a fuana ma hepalo hafelo'a haihai, lomi ba i pa'i rawani'a fuana. ¹⁹Tamanu fei haihai lomi na pa'i rawani'a fuana, rowe reresiminaa hafi. ²⁰Si'e'i ba a'a ei fuaa ro'ou, hamowe fanunu'apa'aa ro'ou.

Lomi Una u Apa'io

(Luke 13:25-27)

²¹“A'a ba minaa ei rona ware a'au ba, ‘Mena Fasu, mena Fasu,’ ba ro'aa wadu'ainaa laloo fei haparaia pafea ma'uaa, ana uniaa mei i bigi'aa fei nunumiaa mei Amau i pafea. ²²A'a fei arewaa fei, watauda ro'aa warenaa a'au ba, ‘Mena Fasu, mena Fasu, haa, lomi hai'ouna'odii ware'au a'a fei haramu ale'e'i ei mamama'a ma abaa hai'ouna'o fawala'anaa watauda pigea ma bigi'aa watauda foigia a'a fei haramu?’ ²³Ma a warefa'arewa a'a ro'ou ba, ‘Lomi una apa'aa hamu'ou. Di'ininau, hamu'ou ena hamona'u bigi'aa ei hafelo'a!’

Laguei Poapoa ma Ano'ano Fadufadua

(Luke 6:47-49)

²⁴“Si'e'i, hini i guainaa eni wareau ma biginenegia, tawi'ana ale'e'i mei rama'a na pa'i apa'ana, mei na faduaa fei humuna pafoo na'a. ²⁵Na ropa fei maunu, na mere fei lamalamana ma fei lalarena na agifanima'aiaa fei humu; ma'uaa lomi na worosi uaa fei fasu'ufufugoina na ude pafoo na'a. ²⁶Ma'uaa hini i guainaa eni wareau ma lomi na biginenegia, tawi'ana ale'e'i mei lomi na pa'i apa'ana, mei na faduaa fei humuna pafoo piye. ²⁷Na ropa fei maunu, na mere fei lamalamana, fei lalarena na agifanima'aiaa fei humu ma na pasimeme'ainaa pu.”

²⁸I'a warepedugaa ei manumanu ei Jesus, fei gupuu rama'a, namina nanawala puda'a ro'ou a'a ei feroiana ²⁹uaa, ina feroi ale'e'i hemea na pa'i forafarana ma abaa ale'e'i ei feroiaa law.

Mei Rama'a na Watawatai Ununa

(Mark 1:40-45; Luke 5:12-16)

8 I'a upugio a'a fei maugeni, hefi'a biau gupuu rama'a, rona nenegia. ²Hemea na watawatai ununa** na nomai ma fa'unaa du'una i ma'ana ma na ware, “Mena Fasu, nabaa ina rawani a'amu, fafafa'arainau.”

³Jesus na roainalao fei panina ma idooa mei rama'a mei. Ina ware, “Na rawani a'au. Inei fafa'arai ena unumu!” Ana ei ua, ina pedu†† ei watawataa ununa. ⁴Ma Jesus na warefania, “Apuna warefanaa nemea. Ma'uaa aunu ma fama'aa ena unumu a'a mei bauaniaa humuu mei Haidaa ma fanaa tamanu Moses nadii wareia ba onei fani ma fei, ale'e'i u'ugamu a'a ro'ou.”

Fei We'iaa Naranaraa mei Centurion

(Luke 7:1-10)

⁵I'a nopa'aloo fei gufu Capernaum, hemea centurion na nomai a'ana ma na i'iginia ba inei hadumia. ⁶Ina ware, “Mena Fasu, mei nafiu na haino i humu, uaa na ma'e ununa ma namina tonaa fi'ina.”

⁷Jesus na warenaa a'ana, “Yau, a dii ma re farawaninia.”

⁸Mei centurion mei, na ware, “Mena Fasu, yau abaa rawani'a rama'a ba o wadu'aimai humuu. Ma'uaa onei ware ua ma i rawanidiai mei nafiu. ⁹Uaa ana yau na pa'i hemea bauaniau ma yau hemea bauaniaa hefi'a rama'aa fo'aa. A ware a'a hemea ba ‘Nowau,’ ma i nolao ma hemeadiai ba, ‘Nomai,’ ma i nomai.

**8:2 8:2 Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

††8:3 8:3 Warea Greek—ina fafa'arai

A warenaa a'a mei nafiu ba, 'Bigi'aa feni,' ma i bigi'ia."

¹⁰I'a guainaa fei Jesus, na maduofu ma na warenaa a'a ei ro nenegia ba, "A warefa'uai a'a hamu'ou ba lomi una apa'aa hemea Israel napa'aa we'i naranarana ale'eni meni. ¹¹U'ei ware a'a hamu'ou ba watauda, rowe nomai i pepe'i ana halo ma i pepe'i pasiaa halo ma to gutaa ro'ou i a'a fei baula hananaa a'a Abraham, Isaac ma Jacob i a'a fei haparaia pafea. ¹²Ma'uaa hefi'a na'uu fei gufu haparaiaa, rowe oanaa ano laloo fei roromaa fawelei na pa'i ai'aiga ma fi'u'uaia difo."

¹³Nawe ware Jesus a'a mei centurion mei, "Nowau! A pa'aa bigi'ia, ana ale'ei ona nara ba a bigi'ia." Ma mei nafina na rawani ana a'a fei au fei.

Jesus na Fapedugaa Funuaa Watauda

(Mark 1:29-34; Luke 4:38-41)

¹⁴I'a wadu'imai i laloo fei humuu Peter Jesus, na fanunupa'aa mei inaa haroo Peter na babai ununa ma na haino pafoo tawa. ¹⁵Ina idooa panina ma na pedu fei babai ununa ma ina asi'aa ma fipowe hasufani hanana.

¹⁶I nopoilao, rona noduginaa a'ana watauda na wadu'aa ro'ou pigea ma ina fawala'anaa ei spiriti a'a ei wareana ma fapedugaa minaa ei funuaa ro'ou. ¹⁷Ei bigi'ana ei, na fafa'uainaa tamanu nadii wareia mei mamama'a Isaiah: "Ina harenaa ei hafelo'a unuu o'ou ma tonaa ei funuaa o'ou."

Fei Pono'a Ona Neneraa Jesus

(Luke 9:57-62)

¹⁸I fanunupa'aa ei gupuu rama'a pavana, ina warenaa a'a ei maroana ba hia ma ro'ou, ronei dinaa pepe'i adii fei ranu.

¹⁹Ma hemea feroiaa law na nomai a'ana

ma na ware, "Mena feroia, ona dinaa hitani, a nenegio."

²⁰Jesus na ware, "Ei ponotoo podu, rona pa'i waduu ro'ou ma ei manufifidau rona pa'i hofaa ro'ou, ma'uaa mei Na'uu Rama'a, lomi nopana ba i haino."

²¹Hemeadii ei otalai nenerana na warenaa a'ana, "Mena Fasu, yau ba ado'o aunu ma agifinaa mei amau."

²²Ma'uaa Jesus na warenaa a'ana, "Nenerau. Ei ma'ea ronei i'ifinaa ana ro'ou."

Jesus na Famadinoaa fei Lalarena ma fei Lama

(Mark 4:35-41; Luke 8:22-25)

²³I dii, na hugi pafoo fei wa ma ei otalai nenerana, rona nenegia. ²⁴Lomi rona fanunupa'ia ma'uaa, na asi'aa fei baula lalarena ma ina towetafafelo fei agi ma na fuama'i'inaa laloo fei wa. Ma'uaa Jesus na ma'igu. ²⁵Ei otalai nenerana, ronaree funifunia ma ware, "Mena Fasu, fatela'anaa o'ou! O'aa wawau!"

²⁶Ina ware, "Hamu'ou ena lomi namina we'i naranaraa hamu'ou, tani hamomina ma'au ale'ei?" I dii, ina asi'aa ma na warefamadinoaa fei lalarena ma fei lama. Ma namina madino fei lama.

²⁷Ei rama'a, namina nanawala pudaa ro'ou ma rona i'igai, "Rama'a bata meni rama'a meni? Te fei lalarena ma fei lama, ana laguna guaipa'aa wareana!"

Na Fawala'anaa ei Spiriti Hafelo a'a Helagui Rama'a

(Mark 5:1-20; Luke 8:26-39)

²⁸I'a nopa'aloo fawelei i pepe'i Gadara,[‡] na nobapa'amii helagui rama'a, noramiaa lagua a'a ei huapu ma rona wadu'aa lagua ei pigea. Si'ei ba laguna'aida panarofu'aa ei rama'a, lomi ba hemea i talailao fawelei. ²⁹Laguna iwa ba, "Tamanu ei nunumiamu a'a

[‡]8:28 8:28 Hefi'a ne'ia ba *Gergesenes*; ma hefi'a ba *Gerasenes*. Haraa fei gufu, *Gerasa*.

haigua, mena Na'uu mei Haidaa? Atawe pa'aa fei au haigua ma ba o'amii haperararaiaa haigua?"

³⁰ Raualao ma'ida na pa'i hefaa baua gupuu ei moimoi ro'ei hanana. ³¹ Ei pigea, rona i'igaifawe'i a'a Jesus, "Nabaa o'aa fawala'anaa hai'ou, alonaa hai'ou a'a ei moimoi ba hai'ou'aa wadu'aa ro'ou."

³² Ina warenaa a'a ro'ou, "Nowau!" Si'ei, rona wala'aa ma wadu'aa ei moimoi ma minaa fei gupuu ro'ou, rona poni'upunaa fei adii fei ranu fawelei namina faro'ai ma pasima'e lalona. ³³ Ei oma'ama'aa ei moimoi, rona ponibagua-naa fei baua gufu ma u'ugaa minaa ei manumanu ei fininaa tamanu ina bigi'ia a'a laguei na wadu'aa lagua pigea. ³⁴ Si'ei, minaa ei rama'a fei baua gufu, rona aunu ba ro'aa ma'a Jesus. Ma ro'aa ma'apa'ia, rona i'igifawe'i a'ana ba nei di'ininaa malalaa gufuu ro'ou.

Jesus na Fawanewaneaa Mei i Ma'e Ununa

(Mark 2:1-12; Luke 5:17-26)

9 Jesus na hugi pafoo hepalo wa, dinaa pepepe ma suafatetenaa yei piye gufuna. ² Hefi'a rama'a, rona notabeamii a'ana hemea na ma'e ununa, na haino pafoo fei hafena ununa. I'a fanunupa'aa fei we'iaa naranaraa ro'ou Jesus, na warenaa a'a mei na ma'e ununa, "Guta farawani mena na'uu; ena hafelo'amu una futoia."

³ A'a fei, hefi'a ei feroiaa law rona'u fiwarewarei, "Mei rama'a mei, ina warefafelooa mei Haidaa!"

⁴ Jesus na aidadii ei naranaraa ro'ou ma na ware, "Tani hamu'ou narafafelo?" ⁵ Afaia na maduta: fei ba una ware, 'Na futo ei hafelo'amu,' o, fei ba, 'Asi'aa ma talai?' ⁶ Ma'uaa, si'ei ba hamonei aida ba mei Na'uu Rama'a na pa'i faufauna yeni malagufu ba i futoaa ei hafelo'a. . . . ina warenaa a'a mei na ma'e ununa ba, "Asi'aa, toanaa fei hafena unumu

ma dinaa humumu." ⁷ Ma mei rama'a na asi'aa ma aununaa humuna. ⁸ Fei gupuu rama'a, ro'aa fanunupa'aa fei, ronamina hawainaa poaa ro'ou ma rona uduginaa mei Haidaa, mei i fani faufau a'a ei rama'a ale'ei.

Jesus na Dugaa Matthew

(Mark 2:13-17; Luke 5:27-32)

⁹ Ei i talaidi'ininaa yei, ina ma'apa'aa hemea rama'a, harana Matthew, hemea otonaa mugoo po'ii gavaman na guta wagii fei palee fei bigi'ana. Ina warenaa a'ana, "Nenerau," ma Matthew na asi'aa ma nenegia.

¹⁰ Ei fi hanana i humuu Matthew Jesus, watauda otonaa mugoo po'ii gavaman mawe ei "rama'a hafelo", rona nomai ma hananafipui a'ana ma ei otalai nenerana. ¹¹ Ro'aa fanunupa'aa fei ei Pharisee, rona i'iginaa ei otalai nenerana, "Tani i hananafipui a'a ei otonaa mugoo po'ii gavaman mawe ei 'hafelo'aa rama'a' mei feroiaa hamu'ou?"

¹² I'a guainaa fei Jesus, ina ware, "A'a ba ei rona rawani ei rona nunuminaa hemea lo'otaa uaa ei rona funu. ¹³ Ma'uaa nowau ma labarainia ba tamanu hanuu feni: 'Una nunuminaa faloloa'ia laraa ei fana.' Uaa eni a nomai, a'a ba u'amii dugaa ei wanewaneaa rama'a, ma'uaa ei rama'a hafelo."

Rona Haninaa Jesus a'a fei Fabaoa

(Mark 2:18-22; Luke 5:33-39)

¹⁴ Si'ei, ei otalai neneraa John, rona nomai ma i'iginia, "Tani ipo'o biyei ba hai'ou mawe ei Pharisee, hai'ouna fabao ma ei otalai neneramu, lomi rona'o fabao?"

¹⁵ Na ware Jesus, "Batanai ba ei maroaa mei wawane lalaia, ro'aa faloloa'i ei ifi gutafipui a'a ro'ou? Iwe nomai fei au ba mei lalaia, hefi'a, rowe dugipa'ainia a'a ei maroana; ma a'a fei au fei, ro'awe fabao.

¹⁶“Lomi hemea i tawi'aa hepalo maninii manufau lawalawa a'a hepalo watanai lawalawa, uaa fei manufau maninii lawalawa i rapudigeaa fei lawalawa ma fawara'a'apoidinia. ¹⁷Ana lomi ba ei rama'a, ro'aa igiaa ei manufau wine a'a ei watanai pe'ii wine. Nabaa ro'aa bigi'ia ale'ei, ei pe'ii wine ei bigi'aa ro'ou hudii manulelele i ba'awara'a, ei wine i wigibeu ma ei pe'ina ana i hafelo. Agia, rona'o igiaa ei manufau wine a'a ei manufau pe'ii wine ma minaa lagua, lagu'aa udefarawani.”

**Mei Baduu Pifine na Ma'e
ma Hemea Pifine na Funu**

(Mark 5:21-43; Luke 8:40-56)

¹⁸Ei ifi wareaa fei, hemea bauaniaa ei Jew na nomai ma fa'unaa du'una i ma'ana ma na ware, “Mei na'uu, baduu pifine, ma'eana e'eni ua. Ma'uaa mi augaa panimu pafona ma i fawenaidiai.” ¹⁹Jesus mawe ei otalai nenerana, rona asi'aa ma nenegia.

²⁰Ana ei ua, hemea pifine, mei na udewigiwigii namona ale'ena hefua ma guai igisimasi na nomai nenena ma idooa fei supuu fei hawaa uguna. ²¹Ma ina nara ale'ei ba, “Nabaa a ido'uaiaa fei hawaa uguna, a rawani.”

²²Na diarai Jesus, na ma'apa'ia ma na ware, “Gutafarawani, mena na'uu. Fei we'iaa naranaramu na farawaninio.” Ma ana ei ua, ina rawani mei pifine.

²³I'a wadu'ailao laloo fei humuu mei bauana Jesus ma ma'apa'aa ei rona hugufaa ei flute ma ba fei gupuu rama'a, rona wawaigi, ²⁴ina ware, “Hamu'ou aunu. Lomi na ma'e mei baduu pifine. Na ma'igu ua.” Ma'uaa rona fadinia. ²⁵Ei ro'aa aunudiginaa ano fei gupuu rama'a, ina wadu'ai, tauaa panii mei baduu pifine ma ina asi'aa. ²⁶Fei u'uga fei na talepedunaa minaa ei gufu fawelei.

**Jesus na Fawanewaneaa Laguei
Pudawerai ma mei Umuloo**

²⁷Ei i talaidi'ininaa yei, helagui pudawerai, laguna nenegia ma laguna haroharo, “Faloloa'inaa haigua, mena Na'uu David!”

²⁸Ei i wadu'ailao laloo humu, laguei pudawerai, laguna nomai a'ana ma ina i'iginaa lagua, “Hamunapa'aa nara ba a bigipa'ia?”

Laguna ware, “Hi'i, mena Fasu.”

²⁹Ina idooa puda a lagua ma na ware, “Ana ale'ei fei we'iaa naranaraa hamugua, yau a bigi'ia” ³⁰ma laguna fanunupa'i. Ma Jesus na warefawe'i a'a lagua, “Apuna u'u a'a nemea.” ³¹Ma'uaa laguna aunu ma fatalainaa fei u'ugana i malalaa fei gufu fei.

³²Ei roi asi'alao, hefi'a, rona dugi-namii a'a Jesus hemea na wadu'ia pigea ma ana umuloo. ³³I'a fawala'adigaa fei pigea a'ana, nawe wareware mei umuloo. Namina nanawala puda fei gupuu rama'a ma rona ware, “Pa'aa lomi ba ona fanunupa'aa he'a manumanu ale'eni yeni Israel.”

³⁴Ma'uaa rona ware ei Pharisee ba, “A'a fei faufau mei haparaa ei pigea, ina fawala'anaa ei pigea.”

Ma'ida Ua Rama'aa Bigi'a

³⁵Jesus na aunulao a'a minaa ei bauanai ma pusu'o gufu ma feferoi laloo ei synagogue ro'ou, wareaa fei rawani'a wareaa fei haparaia ma na fapedugaa minaa ei hafelo'aa unuu ei rama'a ma minaa ei funua. ³⁶I'a fanunupa'aa ei gupuu rama'a, ina faloloa'inaa ro'ou, uaa hefi'a, rona fagutafafelooa ro'ou ma lomi na pa'i haduma a'a ro'ou, ale'ei ei sipsipi lomi oma'ama'aa ro'ou. ³⁷I dii, na warenaa a'a ei otalai nenerana ba, “Na we'idii ei du'ua laloo fei pe'ihape ma'uaa, ma'ida ua ei rama'aa hufu'a. ³⁸I'iginaa mei Fa-

suu fei pe'ihape ba inei aloaa ei rama'aa bigi'a i pe'ihapena.”

Jesus na Aloaa ei Hefua ma Helagui

(Mark 3:13-19; Luke 6:12-16)

10 Jesus na haronaa a'ana ei hefua ma helagui otalai nenerana ma na fanaa ro'ou fei forafora ba ronei fawala'anaa ei spiriti hafelo[¶] ma farawaninaa minaa ei hafelo'aa unu ma minaa ei funua.

² Si'eni, eni haraa ei hefua ma helagui apostle: rawarawa, Simon (rona roroinia Peter) ma mei lofuna, Andrew; James, mei na'uu Zebedee ma mei lofuna John; ³ Philip ma Bartholomew; Thomas ma Matthew, mei otonaa mugoo po'ii gavaman; James, mei na'uu Alphaeus ma Thaddaeus; ⁴ Simon mei Zealot ma Judas Iscariot, mei ba i aloia.

Fei ba Ronei Bigi'ia ei Hefua ma Helagui

(Mark 6:7-13; Luke 9:1-6)

⁵ Eni hefua ma helagui eni, Jesus na aloaa ro'ou ma fanaa eni warea eni: “Apuna aununaa a'a ei Gentile, o dinaa hepalo gufu yei Samaria. ⁶ Ma'uaa hamonei dinaa a'a ei madidiaa sipsipii Israel. ⁷ Ena hamona nowau, u'ugaa feni u'uga feni: ‘Fei haparaia pafea na raff'i.’ ⁸ Farawaninaa ei funua, fa'asi'anaa ei ma'ea, farawaninaa ei watawatai,^{§§} fawala'anaa ei pigea. Hamona to ua, te, hamonei fani ua. ⁹ Apuna notoo gold, o silver, o copper i a'a ena adii hamu'ou. ¹⁰ Hamonei'aa notoo raba a'a fei tata-laia fei, o pafuaa lawalawa, o hafenaa pinai, o hepalo o, uaa ei rama'a, ronei fani gutanaa mei bigi'a.

¹¹ “Tamanu ena bauana o pusu'o gufu hamona dinaa lalona, labaginaa nemea rama'a na honua yena ma guta i hu-

muna hawina hamona aunu. ¹² Ena hamona wadu'inaa fei humuna, hamonei haweginia. ¹³ Nabaa na rawani ua fei humuna, fei rawani'aa hamu'ou nei ude lalona ma nabaa lomi, hamonei tohadiwe'inia. ¹⁴ Nabaa nemea, lomi i taufagutanaa hamu'ou, o guainaa ei wareaa hamu'ou, difoifoinaa ei piyee pinee hamu'ou ena hamona di'inaa fena gufu fena. ¹⁵ A warefa'uai a'a hamu'ou ba a'a fei arewaa dududua, na bauanaidiai fagianaa fena gufu fena laraa Sodom ma Gomorrah.

Ei Haperararaia

(Mark 13:9-13; Luke 21:12-17)

¹⁶ “A aloaa hamu'ou ale'ei sipsipi dupuaa ei ponotoo podu. Si'ei, hamonei ano'anoi ale'ei wa'a ma inei rawani mau-mau hamu'ou ale'ei ei padu.

¹⁷ “Oma'ama'aa hamu'ou a'a ena rama'a; ro'aa aunaa hamu'ou panii ei bauaniaa gufu ma hafugaa hamu'ou laloo ei synagogue ro'ou. ¹⁸ I a'au, rowe fa'ufalarainaa hamu'ou i ma'aa ei bauaniaa gavaman mawe ei hapara ba ale'ei umuu a'a ro'ou mawe ei Gentile. ¹⁹ Ma'uaa ena rona panaroro'inaa hamu'ou, apuna naranara watauda ba hamu'ou wareaa tamanu, o batanai hamona ware. A'a fena au fena, hamowe narapa'aa tamanu ba hamo'aa wareia ²⁰ uaa abaa hamu'ou ena hamu'ou fi wareware, ma'uaa hamu'ou fi umuinaa fei Spiritii mei Amaa hamu'ou.

²¹ “Ei filofui, ana ro'aa aloaa ei lo-fuu ro'ou ma'ea ma nemea ama, ana i aloaa mei na'una; ei baduu, ro'aa barafeaa wareaa ei ama ma inaa ro'ou ma alonaa ro'ou ma'ea. ²² Minaa ei rama'a ro'aa fabidibidinaa unuu ro'ou hamu'ou uaa yau ma'uaa, hini i ofafau-fau nopa'aloo fei pedupeduna, i tela.

[¶]10:1 10:1 Warea Greek ba *spiriti loloaa*

^{§§}10:8 10:8 Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

²³Ena rona haperararaiaa hamu'ou i a'a hepalo gufu, poninaa a'a hepaldiaa. A warefa'uai a'a hamu'ou, atawe pedu fei tatalaiaa hamu'ou a'a ei baa gufuu Israel ma i nomai mei Na'uu Rama'a.

²⁴“Hemei baduu feferoi, lomi i muainaa mei feroiana ma hemei nafi lomi i muainaa mei fasuna. ²⁵Na rawanidii nabaa mei baduu ale'ei mei feroiana ma mei nafi ale'ei mei fasuna. Nabaa hefi'a, rona ware ba mei bauaniaa fei humu, hia, Beelzebub,* ei maroaa humuna anaa!

Ma'auaa mei Haidaa

(Luke 12:2-7)

²⁶“Si'ei, apuna ma'auaa ro'ou. Tamanu na ude'opa'ai, rowe u'ugia nefarani ma tamanu na opa'ai iwe ude'are'are ua. ²⁷Tamanu una wareia a'a hamu'ou poi, hamonei wareia na asi'aa fei halo; tamanu ro'aa warefagigii adiaa hamu'ou, hamonei warefagipeia i pupuaa ei humu. ²⁸Apuna ma'au a'a ei rona fo'afama'ea fei unu ma lomi ba ro'aa fo'afama'epa'aa ei na ude laloo ei naranara. Ma'uaa hamonei ma'auaa Mei ba i fo'afama'epa'aa minaa lagua yei waggii fei gufu hafelo. ²⁹Haa, abaa pono'aa guapaloei pusu'o manufidau ale'ei hepalo pusu'o mugoo po'i?† Ma'uaa lomi hepalo i pasinaa pu nabaa lomi i ugainia mei Amaa hamu'ou. ³⁰Ma ana, hepapalo hugoo tabaa hamu'ou, ina wareidigia. ³¹Si'ei, apuna ma'au, uaa na awatana hamu'ou laraa watauda pusu'o manufidau.

Mei i Ware ba Lomi na Apa'aa Christ

(Luke 12:8, 9)

³²“Hini i ware ba ina apa'au i pudaa rama'a, ana a ware ba una apa'ia i pudaa mei Amau i pafea. ³³Ma'uaa hini i

ofadugau i pudaa rama'a, ana a ofadugia i pudaa mei Amau i pafea.

Abaa fei Gutafarawania, ma'uaa fei Wadu

(Luke 12:51-53; 14:26, 27)

³⁴“Hamonei'aa nara ba ena a nomai ba a fagutafarawaninaa ei rama'a yeni malagufu. Ena a nomai, a'a ba a fagutafarawaninaa ei rama'a, uaa una notomai fei wadu. ³⁵Uaa ei a nomai ba u'a fafisibainaa

“nemea rama'a a'a mei amana, nemea baduu pifine a'a mei inana, nemea pifine a'a mei inaa mei harona—³⁶ana ei maroaa hemei i humuaa fei humu,

i bidibidi unuu ro'ou a'ana.’

³⁷“Hini na mua fei haguana amana ma inana laraa fei haguana yau, lomi i raraba a'au; hini na mua fei haguana mei na'una baduu wawane o pifine laraa fei haguana yau, lomi i raraba a'au; ³⁸ma hini lomi na harenaa fei hawafolona ma nenerau, lomi i raraba a'au. ³⁹Hini ba i urofaa fei harenuana, iwe pa'ai a'ana ma hini ba i fapa'ainaa fei harenuana a'au, iwe tohadiwe'idinia.

Ei Pono'a

(Mark 9:41)

⁴⁰“Hini i fagutanaa hamu'ou, ina fagutanau ma hini i fagutanau, na fagutanaa mei i aloamiaa. ⁴¹Hini i fagutanaa nemea mamama'a uaa hia mamama'a, iwe tonaa fei pono'aa mei mamama'a ma hini i fagutanaa nemea wanewanea uaa ina wanewane, iwe tonaa fei pono'aa mei wanewanea. ⁴²Ma nabaa nemea i fani hefaa baraa ranu a'a nemea eni pusu'o otalai nenerau, u'ei warefa'uai a'a hamu'ou ba lomi i pa'ai ei pono'ana.”

*10:25 10:25 Warea Greek *Beezeboul* o *Beelzeboul*

†10:29 10:29 Warea Greek *assarion*

Jesus mawe John, mei Pudugufaia

(Luke 7:18-35)

11 I'a feroidigaa ei hefua ma helagui otalai nenerana Jesus, ina di'ininaa fawelei ma aunulao ba i feroi ma u'u a'a ei gufuu yei Galilee.[‡]

²John, i laloo humuu bobo'aia ma i'a guainaa tamanu ei bigi'aa Christ, ina alonaa ei otalai nenerana a'ana ³ba roneiree i'iginia, "Haa, yoi mei ba i nomai, o hai'ou oma'aa hemeadiai?"

⁴Jesus na ware, "Nowau ma u'ufanaa John tamanu hamona guainia ma fanunuia: ⁵ei pudawerai, rona fanunudia, ei afetoo, rona talaidiai, ei watawatai,[¶] rona rawanidiai, ei lotoo adia, rona guaidiai, ei ma'ea, rona asi'aa ma ina u'ugaa fei rawani'a warea a'a ei lomi manumanu. ⁶Ina pa'i hawegiana mei lomi na pasi uaa yau."

⁷Ro'aa asi'aa ba ro aunu ei otalai neneraa John, Jesus nawe warefanaa fei gupuu rama'a fei u'ugaa John, "Tamanu fei ba hamo'aa fanunuia fawelei abaa wawawau rama'a? Ba hamo'aa fanunuaa fei tarea guana na gufifababaia fei lalarena? ⁸Nabaa lomi, tamanu fei hamoree fanunuia? Hemea na susuinaa ei rawani'a susu? Lo'e, ei rona rafeaa ei rawani'a susu, rona guta i laloo ei humuu ei hapara. ⁹Pa'aa tamanu fei hamo'aree fanunuia? Hemea mamama'a? U'ei warefanaa hamu'ou ba hi'i. Ma'uaa hia, abaa mamama'a ua. ¹⁰Simei, mei ro'adii ne'i'u'ugia:

"Awe aloaa mei talaitonaa wareau i ma'amuu,
mei ba i pagipagi'augaa fei tala i ma'amuu."

¹¹A warefa'uai a'a hamu'ou ba: a'a minaa ei waniniaa ei pifine, lomi hemea na muainaa John, mei pudugufaia; ma'uaa,

mei hia abaa mau rama'a ma na oa laloo fei haparaia pafea, ina muainaa John. ¹²A'a fei au John, mei Pudugufaia, nopa'amii wagieni, fei haparaia pafea, ifimina fagipelao, lomi hepalo manumanu i lawagia ma ei didigii rama'a, rona urofia. ¹³Uaa minaa ei mamama'a ma fei Law, nadii ware'augia, nopa'amii fei au John. ¹⁴Ma nabaa na rawani a'a ei naranaraa hamu'ou, a warefanaa hamu'ou ba hia, Elijah, mei ba i nomai. ¹⁵Hini na pa'i adiana, inei guai.

¹⁶"U'a hawawaginaa hamu'ou taweni a'a tamanu? Ro'ou, ale'ei ei baduu rona guta i fawelei rona alo'alo ma rona haro-haronaa a'a hefi'a ba,

¹⁷"Hai'ouna hugufaa fei flute ma hamu'ou, lomi hamona palapala; hai'ouna laugaa hepalo laugaa faloloa'ia ma lomi hamona faloloa'i."

¹⁸Uaa John na nomai ma lomi na hanana o hunu ma rona ware ba, 'Ina tauia pigea.' ¹⁹Ina nohunumai ma hananamai mei Na'uu Rama'a ma rona ware ba, 'Ina puguai ma hunupoapoi ma hia, tafii ei otonaa mugoo po'ii gava-man mawe ei "rama'a hafelo." ' Ma'uaa fei apa'a, ana na fama'aiaa o'ou tamanu na wanewane wagii fei bigi'ana."

Rona Fagiana ei Baua Gufu Lomi Rona Filoginaa Naranaraa Ro'ou

(Luke 10:13-15)

²⁰I dii, si'ei ba lomi rona filoginaa naranaraa ro'ou, Jesus fipowe wareaa ei tataa ei baua gufuu, ei gufuu ina bigi'aa watauda foigia a'a ro'ou laraa hefi'adii gufuu. ²¹"Ona fagiana yoi, Korazin! Ona fagiana yoi, Bethsaida! Ei foigia una bigidigia a'a hamugua, nabaa una bigi'ia yei Tyre ma Sidon, laguna filogidigaa minaa ei naranaraa lagua a'a ei madi-gee lawalawa ma ei maduhafi. ²²Ma'uaa

[‡]11:1 11:1 Warea Greek *u'u laloo ei gufuu ro'ou*

[¶]11:5 11:5 Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

u'ei warefanaa hamugua ba a'a fei arewaa dududua, na bauanadiai fei aree hamugua laraa Tyre ma Sidon. ²³Ma yoi, Capernaum, i poronaa yoi pafea? Lo'e, yoi o momogunaa fei walaloa.[§] Ei foigia una bigidigia a'amu, nabaa una bigi'ia a'a Sodom, ana ifi udemai wagienu. ²⁴Ma'uaa u'ei warefanio ba a'a fei arewaa dududua, na bauanadiai fei lagimu laraa Sodom."

Guta Fawenaiaa ei Rona Temu

(Luke 10:21, 22)

²⁵A'a fei au fei, Jesus na ware, "Una uduginio, O'ama, mena Fasuu fena pafea ma feni malagufu, uaa ona opa'ainaa ei manumanu ei a'a ei ano'ano mawe ei rona tonaa baua feroia ma'uaa, ona fa'arewaia a'a ei pusu'o baduu. ²⁶Hi'i, O'ama, onapa'aa nunuminia ba inei ale'ei.

²⁷"Minaa ei manumanu ei, inadii auna panu mei Amau. Lomi hemea na apa'aa mei Na'u, ana unaa mei Ama; ma lomi hemea na apa'aa mei Ama, ana unaa mei Na'u mawe ei ina nunuminia mei Na'u ba i fa'arewaia a'a ro'ou.

²⁸"Nomai a'au minaa hamu'ou, ena hamona temu ma na pa'i rarabaa hamu'ou ma a fagutafawenainaa hamu'ou. ²⁹Hupu'aifipui a'au ma to apa'aa hamu'ou a'au uaa fei maumauu namina rawani ua ma lomi una mamagugu ma hamu'ou, hamowe gutafawenainaa ena naranaraa hamu'ou. ³⁰Uaa, nabaa hamo'aa hupu'aifipui a'au, lomi ba hamo'aa temu ma lomi hamo'aa harenaa hefi'a awataa manumanu a'au."

Fasuu fei Sabbath

(Mark 2:23-28; Luke 6:1-5)

12 A'a fei au fei, Jesus na tatalai dupuaa ei pe'ihape hefaa Sabbath. Ei otalai nenerana, rona bao ma rona hufu'aa hefi'a lau wheat ma hanaia. ²Ro'aa fanunuia ale'ei ei Pharisee, rona warenaa a'ana ba, "Ma'a! Ei otalai neneramu, wagii fei law rona bigi'aa tamanu na hafelo a'a fei Sabbath."

³Ina warenaa a'a ro'ou, "Haa, lomi hamona igoaa tamanu David mawe ei maroana rona bigi'ia ei ro'aa bao? ⁴Ina wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa ma fipui a'a ei maroana, rona hanaiaa fei faraa pidaua na apunai, fei au'u'ugaiaa ro'ou, fei ba wagii fei law ronei'aa hanaia, ma'uaa, unaa ei bauaniaa humuu mei Haidaa ronei hanaia. ⁵Ma ana lomi hamona igoia laloo fei Law ba a'a fei Sabbath, ei bauania laloo fei humuu mei Haidaa, rona'aida bigi ma si'ei rona fafelooa fei arewaa ma'uaa, ana lomi rona tata. ⁶U'ei warefanaa hamu'ou ba mei** na muainaa fei humuu mei Haidaa, hia yeni. ⁷Lomi ba hamo'aa ware ba rona bigifatata ei rawani'a rama'a nabaa hamona aidadii hanuu feni warea feni, 'Una nunuminia faloloa'ia, abaa ei fana.' ⁸Uaa mei Na'uu Rama'a, Fasuu fei Sabbath."

Mei Rama'a i Ma'e Hepapa Panina

(Mark 3:1-6; Luke 6:6-11)

⁹I'a di'ininaa fei gufu fei, na wadu'ainaa laloo fei synagogue ro'ou ¹⁰ma hemea rama'a na ma'e hepapa panina, ana hia yei. Si'ei ba ro'aa labarai talawareaa ro'ou ba na tata Jesus, rona i'igainia, "Ina rawani a'a fei law ba o'aa farawaninaa ei funua a'a fei Sabbath?"

§11:23 11:23 Warea Greek *Hades*

**12:6 12:6 O, ba *hepalo manumanu*; vv. 41 ma 42 anaa

¹¹ Ina warenaa a'a ro'ou, "Nabaa nemea hamu'ou na pa'i hapena sipsipi ma ina pasinaa hepalo huapu a'a fei Sabbath, lomi o'aa taufa'asi'ania? ¹² Hemea rama'a na awatadi'ai laraa hepalo sipsipi! Si'ei, ina rawani a'a fei law ba o'aa bigi'aa ei rawani'a manumanu a'a fei Sabbath."

¹³ Si'ei, ina warenaa a'a mei i ma'e hepapa panina, "Roainalao fei panimu." Hee, ina roainia ma namina rawanidi'ai, ana ale'ei raudei i rawani. ¹⁴ Ma'uaa ei Pharisee, rona aunu ma fiwarewarei ba batanai ro'aa fo'afama'ea Jesus.

Mei Rafeiaa mei Haidaa Nafina

¹⁵ Jesus na aida fei ma na di'ininaa fei gufu fei. Watauda, rona nenegia ma ina farawaninaa minaa ei funuaa ro'ou ¹⁶ ma na warefawe'i a'a ro'ou ba ronei'aa u'u ba hia hini. ¹⁷ Hefei, ba i fafa'uainaa tamanu nadii wareia Isaiah, mei mamama'a:

¹⁸ "Simeni, meni nafiu, meni unadii rafeinia, mei una haguia, mei una ni'eni'e a'ana; u'a fania fei Spiritiu, ma iwe wareaa tamanu na wanewane a'a ei baua gufu.

¹⁹ Lomi ba i fiharei a'a nemea o i haropararai; lomi nemea ba i guaipa'aa fei laona i ma'aa tala.

²⁰ Lomi ba i winisuminaa fei pa'apa'aa sipawa, fei na malou ua ma lomi na adige, ma lomi ba i pereaa fei ramai, fei anaa ba i pere, nopa'aloo fei ba ina mua fei fawanewaneana.

²¹ Ei baua gufu, rona pa'i o'onaia unuu ro'ou wagii fei harana."

Jesus ma Beelzebub

(Mark 3:20-30; Luke 11:14-23)

²² I dii, rona noduginamii a'ana hemea rama'a na wadu'ia pigea, mei na pudawerai ma umuloo ma Jesus na fawanewaneia ale'ei ba inei warepai ma fanunupa'i. ²³ Minaa ei rama'a, ronamina ba'arofo ma rona ware, "Haa, simeni, meni Na'uu David?"

²⁴ Ma'uaa ro'aa guainia ei Pharisee, rona ware, "A'a fei faufau Beelzebub,†† mei haparaa ei pigea, meni rama'a meni, na fawala'anaa ei pigea."

²⁵ Jesus na apa'aa ei naranaraa ro'ou ma na ware, "Minaa ei gufuu ei hapara, nabaa ro'aa fifalagii, ro'aa borosi ma minaa ei baua gufu, o humu, nabaa ro'aa fifalagii, lomi ro'aa ufalarai. ²⁶ Nabaa Satan na fawala'anaa ana Satan, ina fifalagii anaia. Ma batanai ba fei haparaiana i ufalarai? ²⁷ Ma nabaa fa'ua ba una fawala'anaa ei pigea a'a fei faufau Beelzebub, ei rama'a gufuu hamu'ou, ro'aa fawala'anaa ei pigea a'a fei faufau hini? Si'ei, ana ro'ou ua, ro'aa ware ba ei wareaa hamu'ou na tata. ²⁸ Ma'uaa, nabaa una fawala'anaa ei pigea a'a fei Spiritii mei Haidaa, te, fei haparaiaa mei Haidaa na nodigimai a'a hamu'ou.

²⁹ "Ma hepaldiai, batanai ba hemea i wadu'aiporopa'ainaa ei manumanu humuu hemea faufau rama'a nabaa lomi nad'o roro'ai mei faufau? Ma'uaa, nabaa i roro'inia, ipowe topa'ainaa ei manumanuu humuna.

³⁰ "Hini lomi na oa a'au, ana lomi na nunuminau ma hini lomi na haufipui a'au, ina larosumai. ³¹ Si'ei, u'ei warefanaa hamu'ou ba minaa ei hafelo'a ma ei rona warefafeloa mei Haidaa, mei Haidaa i futoia ma'uaa, lomi ba i futoia nabaa rona warefafeloa fei Spiritii.

³² Hini i warefafeloa mei Na'uu Rama'a,

††12:24 12:24 Warea Greek *Beezeboul* o *Beelzeboul*; v. 27 anaa

mei Haidaa, i futoia, ma'uaa hini i ware-fafelooa fei Spiriti Apuna, lomi ba i futoia a'a feni au feni, o fena au ataa nomai.

Fei Haihai ma ei Fuana

(Luke 6:43-45)

³³“Farawaninaa fei haihai ma ei fuana i rawani, o fafelooa fei haihai ma ei fuana i hafelo, uaa o'aa fanunu'apa'aa fei haihai a'a ei fuana. ³⁴Hamu'ou ena na'uu wa'a hafelo, batanai ba hamu'ou ena hafelo'a, hamo'aa wareaa ei rawani'a warea? Uaa, tamanu na pepesu laloo ei naranara, fei poa i wareia. ³⁵Mei rawani'a rama'a i wareaa ei rawani'a, ei na ude laloo naranarana ma mei hafelo'a i wareaa ei hafelo'a, ei na ude i laloo naranarana. ³⁶Ma'uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba a'a fei arewaa dududua, ei rama'a, ro'aa to aree ro'ou a'a minaa ei warefalaraa ro'ou. ³⁷Uaa wagii ei pao-laa wareaa hamu'ou, hamo'aa to aree hamu'ou, o lo'e.”

Fei Hilalaa Jonah

(Mark 8:11, 12; Luke 11:29-32)

³⁸I dii, hefi'a ei Pharisee mawe ei fer-oiaa law, rona warenaa a'ana, “Feroia, hai'ouna nunuminia ba onei bigi'aa hep-alo hilalaa foigia i pudaa hai'ou.”

³⁹Ina ware, “Hamu'ou ena rama'a hafelo, ena lomi na oafagugu a'a feni au feni, hamona i'iginau ba unei bigi'aa hepalo hilalaa foigia! Lomi ba a fama'aia, ma'uaa, sifeni ua ba a fama'aia, fei hilalaa mei mamama'a Jonah. ⁴⁰Uaa ana ale'ei ba Jonah na oa odu'ai arewaa ma odu'ai poi i laloo iaa fei baua nia ma ana ale'ei, mei Na'uu Rama'a, iwe oa odu'ai arewaa ma odu'ai poi i laloo feni malagufu. ⁴¹A'a fei

arewaa dududua, ei Nineveh, ro'awe ufipui a'a taweni ma ro'aa dududuaa ro'ou; uaa rona filoginaa naranaraa ro'ou a'a ei u'ugaa Jonah ma e'eni na pa'i hemea^{‡‡} yeni na muainaa Jonah. ⁴²A'a fei arewaa dududua, mei Pifine Hapara noramiana Hara'uu, i asi'afipui a'a taweni ma dududuaa ro'ou; uaa noranamai susuwe'ii gufu ba i guainaa fei apa'aa Solomon ma e'eni ina pa'i hemea yeni na muainaa Solomon.

Fei Hadiwe'iaa fei Spiriti Hafelo

(Luke 11:24-26)

⁴³“Nabaa hepalo spiriti hafelo^{¶¶} i wala'aa a'a nemea rama'a, i dinaa a'a ei gufu na hapera ba i labarainaa gutafawenaiana, lomi na labagipa'i. ⁴⁴I dii, ipowe ware, ‘Yau, a hadiwe'inaa a'a fei humu una di'ininia.’ I'a hadiwe'imai, na fanunupa'ia ba lomi hemea na guta lalona ma na apagidii fei humu ma minaa ei manumanu lalona na udelafui. ⁴⁵I dii, ina dugamai olorompalodiai spiriti rona hafelodiai lara hia ma rona wadu'aiguta yei. Ma fei gutanaa mei rama'a mei, namina hafelo'apoi laraa fei gutanana fama'a. Ana ale'ei hinene a'a feni hafelo'a taweni.”

Mei Ina mawe ei Lofuu Jesus

(Mark 3:31-35; Luke 8:19-21)

⁴⁶Ei ifi warewarelao a'a fei gupuu rama'a Jesus, mei inana mawe ei lofuna, rona u ano ba ro'aa wareware a'ana. ⁴⁷Hemea na warefania, “Mei inamu mawe ei lofumu, rona u ano ba ro'aa wareware a'amu.”^{§§}

⁴⁸Ina warefania, “Hini mei inau ma ei lofuu?” ⁴⁹Ina uninaa fei panina a'a ei otalai nenerana ma na ware, “Si'eni, eni inau mawe eni lofuu. ⁵⁰Uaa hini i bigi'aa

^{‡‡}12:41 12:41 O, na pa'i hepalo manumanu; v. 42 anaa

^{¶¶}12:43 12:43 Warea Greek ba spiriti lolooa

^{§§}12:47 12:47 Hefi'a ne'ia lomi na pa'i v. 47.

ei nunumiaa mei Amau pafea, hia, lofuu, agiu ma inau.”

Fei Warea Hanunuu mei Faroa

(Mark 4:1-9; Luke 8:4-8)

13 Ana fei arewaa fei, Jesus na asi'aa a'a fei humu ma naree guta yei piye. ²Abaa po'o gupuu rama'a rona hoaninia ma si'ei, ina hugi pafoo hepalo wa ma guta lalona ma ei rama'a, rona u yei piye. ³Ma ina warehanunuinaa watauda manumanu a'a ro'ou, ale'eni, “Hemea faroa na dinaa pe'ihapena ba i faroaa ei lau. ⁴Ei ifi larofinaa ei lau, hefi'a rona pasi i ma'aa tala ma rona fidumai ei manufifidau ma rona hanaia. ⁵Hefi'a, rona pasi pafoo ei na'ana'a, yei lomi na pi'odua ei piye. Na nusu batafa a'a ei piye lomi na pi'odua. ⁶Ma'uaa i'a asi'arai fei halo, na sodefaholeaa nusuu ei lau, uaa ataa gugu waraa ro'ou. ⁷Hefi'adiai lau, rona pasi i dupuaa ei wowo'ii na hogia ma ei wowo'ii, rona fi-figaa nusuu ei lau. ⁸Ma hefi'adiai lau, rona pasi pafoo ei rawani'a piye ma rona fuua ale'ei hefa pu'u, o oloroo pa'ania, o odufua pa'aniadiai a'a figa ei ina faroia. ⁹Hini na pa'i adiana nei guainia.”

Tani i Warehanunui Jesus

(Mark 4:10-12; Luke 8:9, 10)

¹⁰Ei otalai nenerana, rona nomai a'ana ma i'igai, “Tani o warehanunui a'a ei rama'a?”

¹¹Ina ware, “Fei apa'a a'a ei mau-mau opa'aiaa fei haparaia pafea, hamona todigia, ma'uaa a'a ro'ou, lomi. ¹²Hini na pa'i iwe todiai ma iwe pa'i watauda. Hini lomi na pa'i, tamanu ma'ida ina pa'i, iwe pa'ai a'ana. ¹³Sifeni, feni pa'afina a warehanunui a'a ro'ou:

“Rona fanunu, ma'uaa lomi rona fanunupa'i; rona guai, ma'uaa lomi rona guaipa'i, o apa'ia.

¹⁴Tamanu nadii wareia mei mamama'a Isaiah, inawe fa'uai a'a ro'ou:

“Ranimai hamo'aa guai ua, ma'uaa lomi hamo'aa apa'ia; hamo'aa fanunu ua, ma'uaa lomi hamo'aa fanunupa'i.

¹⁵Uaa ei naranaraa eni rama'a eni, nawe waiwai;

lomi rona guaifarawani a'a ei adiaa ro'ou,

ma rona ma'igunaa ei pudaa ro'ou.

Nabaa lomi, woro ro'aa fanunupa'i a'a ei pudaa ro'ou,

guaipa'i a'a ei adiaa ro'ou,

ma i pa'i apa'aa ei naranaraa ro'ou

ma ro'awe filogii ma a farawaninaa ro'ou.’

¹⁶Ma'uaa na pa'i hawegiana ei pudaa hamu'ou, uaa rona fanunupa'i mawe ei adiaa hamu'ou, uaa rona guaipa'i.

¹⁷Uaa, a warefa'uai a'a hamu'ou ba watauda mamama'a ma wanewaneaa rama'a, rona nunuminia ba ro'aa fanunuaa tamanu hamona fanunua, ma'uaa lomi; ma rona nunuminia ba ro'aa guainaa tamanu hamona guainia, ma'uaa lomi.

Jesus na Piguaa Hanuu fei Warea Hanunuu mei Faroa

(Mark 4:13-20; Luke 8:11-15)

¹⁸“Hamonei guainaa fei hanuu fei warea hanunuu mei faroa: ¹⁹Nabaa nemea i guainaa fei u'ugaa fei haparaia ma lomi na apa'ia, mei hafelo'a, i nomai ma tarafaa tamanu mei faroa na faroia i naranarana. Ma fei, ale'ei ei lau rona pasi i ma'aa tala. ²⁰Ei lau rona pasi pafoo ei na'ana'a, tawi'ana ale'ei mei na guainaa fei warea ma nado'o ni'eni'e. ²¹Ma'uaa, si'ei ba lomi na gugu warana, lomi na madii fei habeana. I'a nomai ei hafelo'a o ei haperararaia uaa fei rawani'a warea, ina pasi batafa ua. ²²Ei lau rona pasi dupuaa ei wowo'ii na hogia, tawi'ana ale'ei mei na guainaa

fei warea, ma'uaa na figгаа naranarana a'a watauda manumanuu feni ano ma ei sifisifii ei mugoo po'i ma lomi na pa'i fuana. ²³Ma'uaa ei lau rona pasi pafoo ei rawani'a piye, tawi'ana ale'ei mei na guainaa fei warea ma na apa'ia. Ina fuua ma ei fuana ale'ena hefa pu'u, o oloroa pa'ania, o odufua pa'aniadi ai a'a figa ei ina faroia."

Fei Warea Hanunuu ei Guana

²⁴Jesus na warefanaa ro'ou hepalo-diai warea hanunu: "Fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei mei na faroaa ei rawani'a lau i pe'ihapena. ²⁵Ma'uaa ro'aa ma'igu minaa ei rama'a, mei bidibidii unu na nomai ma faroaa ei guana maumauna ana i dinaa maumau fei wheat dupuaa ei wheat ma ina aunupa'ai. ²⁶Laguna nusu-fipui fei wheat ma fei guana ma laguna pa'i obaa lagua.

²⁷"Ei nafii mei amaa fei pe'ihape rona dinaa a'ana ma ware, 'Hagu'u, a'a ba ona faroaa ei rawani'a lau i pe'ihapemu? Ma noramias ro'ou hitani ei guana?"

²⁸"Ina ware, 'Bigi'aa hemea na bidibidi ununa a'au.'

"Rona i'iginia ei nafina ba, 'Ona nunuminia ba hai'ouree fufusiminaa ei guana?"

²⁹"Ina ware ba, 'Lomi, uaa ena hamona fufu'aa ei guana ana hamo'aa fufufininaa ei wheat. ³⁰Lagunei habefipui nopa'aloo fena au hufu'a. A'a fena au fena, a ware a'a ei hufu'a: Hamoneido'o hiteporaa ei guana ma faroro'inaa ro'ou ma fagu'aia; nenee fei, hamonei hiteporaa ei wheat ma re augia i laloo fei paleu."

Fei Warea Hanunuu fei Lau Mustard

(Mark 4:30-32; Luke 13:18, 19)

³¹Ina warefanaa ro'ou hepalo-diai warea hanunu: "Fei haparaia pafea,

tawi'ana ale'ei fei lau mustard na tonia hemea ma faroia laloo pe'ihapena. ³²Fa'ua ba namina pusu'oro'i a'a minaa ei lau, ma'uaa ei i habe, namina bauanaidi'ininaa minaa ei manumanu i pe'ihape ma na gipenaa haihai ma ei manufidau i haroo pafea, ronamii guta a'a ei rarana."

Fei Warea Hanunuu fei Fafuafua

(Luke 13:20, 21)

³³Ina warefanaa ro'ou hepalo-diai warea hanunu: "Fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei ei fafuafua na tonia hemea pifine ma fihafuinaa a'a watauda* palaua hawina na fihafuipedugia ma na fua."

Ina'aida Warehanunui a'a ei Rama'a

(Mark 4:33, 34)

³⁴Jesus na warehanunuinaa minaa ei manumanu ei a'a ei gupuu rama'a; lomi na wareaa hepalo abaa warea hanunu. ³⁵Si'ei, nawe fa'uai tamanu nadii wareia mei mamama'a:

"U'a gigiaa fei umuu ma wareaa ei warea hanunu, a wareaa ei manumanu na ude'opa'ai ei i mamara feni ano nopa'amii wagieni."

Ina Piguaa Hanuu fei Warea Hanunuu ei Guana

³⁶I dii, inawe di'ininaa fei gupuu rama'a ma wadu'inaa fei humu. Ei otalai nenerana, rona nomai a'ana ma ware, "Warefa'arewaia a'a hai'ou fei hanuu fei warea hanunuu ei guana i pe'ihape."

³⁷Ina ware, "Mei na larofinaa ei rawani'a lau, hia mei Na'uu Rama'a. ³⁸Fei pe'ihape, ale'eni feni ano ma ei rawani'a lau, ale'ei ei na'uu fei haparaia. Ei guana, ale'ei ei na'uu mei hafelo'a ³⁹ma mei bidibidii unu, mei na faroaa

*13:33 13:33 Greek *odumanu sata* (ale'ei hesuwi bushel o 22 litres)

ro'ou, hia, mei hani'u. Fei au hufu'a, fei au pedugaa feni ano ma ei hufu'a, ei alo'alo me fesu.

⁴⁰“Hanuu fei fufu'aa ro'ou ei guana ma fagu'aia a'a fei hafi, ana ale'ei fei au pedugaa feni ano. ⁴¹Mei Na'uu Rama'a i aloaa ei alo'alona ma ale'ei ei guana laloo fei haparaiana, rowe fufusiminaa minaa ei manumanu na fafeloaa ei rama'a mawe ei rona bigi'aa ei hafelo'a. ⁴²Rowe siminaa ro'ou hafi, fei na pa'i ai'aiga ma fi'u'uiaa difo. ⁴³Si'ei, ei wanewanea, ro'awe we'a ale'ei fei halo i laloo fei haparaiaa mei Amaa ro'ou. Mei na pa'i adiana nei guai.

Ei Warea Hanunuu ei Mugoo Po'i na Ude Opa'ai ma fei Pearl

⁴⁴“Fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei ei gold rona opa'ainia i podu. I'a pa'ia hemea, ina opa'aidinia ma wagii fei ni'eni'eana na aunu ma re aloaa minaa ei manumanuna ma na pono'aa fei podu fei.

⁴⁵“Ma hepalodiai, fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei hemea alo'aloa fi labaginaa ei rawani'a pearl. ⁴⁶I'a labagipa'aa hepalo na bauana i pono'ana, ina aunu ma re aloaa minaa ei manumanuna ma na pono'ia.

Fei Warea Hanunuu fei Lepo

⁴⁷“Hepalodiai, fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei hepalo lepo rona pudinaa agi ma tonaa watauda mau nia. ⁴⁸I'a pepesu ei udiaa ro'ou nia, rona forafa'aununa piye. Ma rona guta ma to'augaa ei rawani'a nia laloo ei pa ma ei hafelo'a, rona siminia. ⁴⁹Ana ale'ei a'a fei au pedugaa feni ano. Ei alo'alo me fesu, rowe nomai ma fi'alaginaa ei hafelo'a a'a ei wanewanea ⁵⁰ma ei hafelo'a, ro siminaa hafi, fei na pa'i ai'aiga ma fi'u'uiaa difo.”

⁵¹Jesus na i'igai, “Hamona apa'aa minaa ei manumanu ei?”

Rona ware ba, “Hi'i.”

⁵²Ina warenaa a'a ro'ou, “Si'ei, nabaa hemea na fa'arewaiiaa fei haparaia pafea a'a hemea feroiaa law, mei feroiaa law, hia ale'ei mei amaa hepalo humu, mei na fa'asi'anamai ei manufau mawe ei watanai rawani'a manumanu a'a fei leana.”

Mei Mamama'a Lomi Rona Ma'auia

(Mark 6:1-6; Luke 4:16-30)

⁵³I'a warepedugaa ei warea hanunu Jesus, ina di'ininaa fei gufu fei. ⁵⁴I'a dinamii a'a fei pa'aa gufuna ma na'aa feroinaa ei rama'a i laloo fei synagogue ro'ou ma ronamina malefa. Rona i'igai, “Tonana hitani meni rama'a meni, fei apa'a ma fei faufau ba i bigi'aa ei foigia? ⁵⁵Haa, simeni, meni na'uu mei fadufadua? Haa, mei inana Mary ma ei lofuna James, Joseph, Simon ma Judas? ⁵⁶A'a ba minaa ei agina a'a o'ou yeni? Nabaa ale'ei, tonana hitani minaa ei manumanu ei, meni rama'a meni?” ⁵⁷Ma rona faraa a'ana.

Ma'uaa Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Ana uniaa a'a fei pa'aa gufuna ma fei pa'aa humuna, hemea mamama'a lomi i honua.”

⁵⁸Ma lomi ina bigi'aa watauda foigia yei, uaa lomi na we'i naranaraa ro'ou.

Na Mosu fei Huaa John, mei Pudugufaia

(Mark 6:14-29; Luke 9:7-9)

14 A'a fei au fei, Herod, mei haparaia obao gufu na guainaa ei u'ugaa Jesus ²ma na warenaa a'a ei paninaa panina, “Hia John, mei Pudugufaia. Na ma'elele'aa! Si'ei i pa'i faufauna ba i bigi'aa ei foigia.”

³Herod na panarofaa John ma bobo'inia, uaa ba ina ware watauda a'a fei bigi'aa lagua Herodias, mei haroo mei lofuna Philip. ⁴Hamatee John na'aida warefanaa Herod ba, “Lomi na

rawani a'a fei law ba yoi, o haroinia.”
⁵ Herod, ba i fo'afama'ea John, ma'uaa ina ma'au a'a ei rama'a, uaa rona nara ba hia hemea mamama'a.

⁶ A'a fei arewaa waninia Herod, mei na'uu Herodias na ufa'ufa i pudaa ro'ou ma si'ei ba namina fani'eni'ea Herod,
⁷ Herod na fa'unai a'ana ba tamanu nunumiana, inei i'iginia ma i fania. ⁸ Si'ei ba ina u'ugainia mei inana, ina ware, “Fanau yeni i pafoo hefaa tabetabe fei tabaa John, mei Pudugufaia.” ⁹ Mei hapa para na naranara watauda, ma'uaa si'ei ba na fa'unai pudaa ei rama'a, ei ro'ei guta hananafipui a'ana, ina ware ba fei i'iginia, ronei bigi'ia. ¹⁰ Ma rona moro'aa huua John yei humuu bobo'aa. ¹¹ Rona tabeamii fei tabana pafoo fei tabetabe ma fanaa mei nanao ma ina notabena a'a mei inana. ¹² Ei otalai neneraa John, rona nomai ma tonaa fei ununa ma agifinia ma ronaree warefanaa Jesus.

Jesus na Faguaa Haipani Pufaba'a

(*Mark 6:30-44; Luke 9:10-17; John 6:1-14*)

¹³ I'a guainia Jesus, na hugi pafoo wa ma aununaa fawelei lomi rama'a. Ro'aa guainaa fei, ei gupuu rama'a, noramiaa ro'ou a'a ei gufu, rona talai'uanaa pi-nee ro'ou ma nenegia. ¹⁴ I'a nofatetelao Jesus, na fanunuaa hepalo baua gupuu rama'a ma na faloloa'inaa ro'ou ma na farawaninaa ei funuaa ro'ou.

¹⁵ I nofafilao, ei otalai nenerana, rona nomai a'ana ma ware, “Ina raua faweleni ma na fafidii. Aloaa ei gupuu rama'a ba ronei aununaa ei gufu ma pono hanaa ro'ou.”

¹⁶ Jesus na ware, “Lomi na rawani ba ronei aunu. Hamu'ou fani hanaa ro'ou.”

¹⁷ Rona ware, “Hai'ouna pa'i haipani ua faraa pidaua ma guapalo nia.”

¹⁸ Ina ware, “Tonamai a'au.” ¹⁹ Ma ina warenaa a'a ei rama'a ba ronei guta pafoo ei guana. Ina tonaa haipaniei faraa

pidaua ma guapaloei nia, na aranaa pafea, na ware 'ta' ma na digeaa ei faraa pidaua. Na fanaa ei otalai nenerana ba ronei fanaa ei rama'a. ²⁰ Minaa ro'ou, ronamina hanana magu ma ei otalai nenerana, rona paiaa hefua ma guapalo pa masii du'ua. ²¹ Puduua ei rona hanana, haipani pufaba'a wawane ma na pa'idiaa pifine ma baduu.

Jesus na Talai Pafoo Agi

(*Mark 6:45-52; John 6:15-21*)

²² Ana ei ua, Jesus na fahuginaa ei otalai nenerana pafoo fei wa ma alonaa ro'ou ma'ana ba ronei dinaa pepepe ma hia, i do'o aloaa fei gupuu rama'a. ²³ I alodigaa ro'ou, na faneaa hepalo maugeneni, ana unaia ba i lalulafu. I nopoilao, ana unaia yei, ²⁴ ma'uaa fei wa na rauadii piye ma na hasuroforofu ua, uaa fei lalarena na agisuafia.

²⁵ Mafufuo badu, Jesus na talainaa a'a ro'ou pafoo agi. ²⁶ Ro'aa fanunupa'ia ei otalai nenerana fi talaimai pafoo agi, ronamina ma'aufafelo. Rona ware ba, “Hani'u, mena!” ma rona ma'au'iwa'iwa.

²⁷ Ma'uaa Jesus na warebatafalao a'a ro'ou, “Guta farawani! Yau meni. Apuna ma'au.”

²⁸ Peter na ware, “Mena Fasu, nabaa pa'aa yoi, waremai a'au ba unei talaiwau a'amu pafoo agi.”

²⁹ Ina ware, “Nomai.”

Si'ei, Peter na upu pafoo fei wa ma talainaa a'a Jesus pafoo agi.

³⁰ Ma'uaa i fanunupa'aa fei lalarena, na ma'aumomogu ma ina haroharo, “Mena Fasu, hadumau!”

³¹ Ana ei ua, Jesus na roainaa panina ma panarofia. Ina ware, “Yoi mena pusu'o we'iaa naranaramu, tani omina hamamagua?”

³² Ma lagu'aa hugi pafoo fei wa, fei lalarena na rere. ³³ Ma ei ro'ou laloo fei wa, rona losuinia ma ware ba, “Pa'aa fa'ua ba yoi, Na'uu mei Haidaa.”

Jesus na Farawaninaa Funuaa ei Rama'a Yei Gennesaret

(Mark 6:53-56)

³⁴ Ro'aa dinaa pepe'i, rona fatetenaa Gennesaret. ³⁵ Ma ei rama'aa fei gufufu fei, ro'aa fanunu'apa'aa Jesus, rona alo warea a'a minaa ei gufufu fawe'ei. Ma ei rama'a, rona duginamii a'a Jesus minaa ei funuaa gufufu ro'ou. ³⁶ Ma rona i'igifawe'i a'ana ba nei ugainaa ei funua ba ronei idoa'uaiaa fei supuu hawaa uguna ma minaa ei rona idoaia, ronawe rawani.

Ei Feroia Noranamai a'a ei Upu Mina

(Mark 7:1-13)

15 I dii, hefi'a ei Pharisee mawe ei feroiaa law rona dinaa a'a Jesus, noramiaa ro'ou, Jerusalem ma rona i'igai, ² "Tani ro'aa barafeaa ei maumau ei upuu o'ou ei otalai neneramu? Lomi ronado'o huwe panii ro'ou nabaa ro'aa hanana!"

³ Jesus na ware, "Hamatani hamu'ou barafeaa ei wareaa mei Haidaa uaa ei maumau ei upuu hamu'ou? ⁴ Uaa mei Haidaa na ware, 'Ma'auaa mei amamu ma inamu' ma 'Hini i umuaa mei amana o inana, ronei fo'afama'eia.' ⁵ Ma'uaa hamona ware ba nabaa nemea na warenaa a'a mei amana o inana ba, 'Fei ba a fanio, a fanaa mei Haidaa.' ⁶ Si'ei, lomi ina ma'auaa amana[‡] a'a fei fanana. Si'ei, hamu'ou barafeaa fei wareaa mei Haidaa uaa fei maumau hamu'ou. ⁷ Hamu'ou ena ware'oni! Pa'aa fa'ua ei wareaa Isaiah:

⁸ "Eni rama'a eni, rona ma'auau a'a ei haba'umuu ro'ou, ma'uaa ei naranaraa ro'ou, na raua a'au. ⁹ Lomi hanuu ei losuiaa ro'ou yau; ei feroiaa ro'ou, naranaraa rama'a ua."'

Ei Fafa'araia ma Loloaa Manumanu

(Mark 7:14-23)

¹⁰ Jesus na haronamii a'ana fei gupuu rama'a ma na ware, "Guainia ma apa'ia. ¹¹ Tamanu ina wadu'aa poaa hemea rama'a, lomi i 'faloloaia', ma'uaa tamanu na lele'aa i poana, sifei, fei na 'faloloaia' pudaa mei Haidaa."

¹² I dii, ei otalai nenerana rona nomai a'ana ma i'igainia, "Ona aida ba ei Pharisee, rona ra ei ro'aa guainaa fei?"

¹³ Ina ware, "Minaa ei fudaa, ei abaa faroaa mei Amau pafea, iwe fufufininaa ei waraa ro'ou. ¹⁴ Di'ininaa ro'ou, uaa rona pudawerai ma rona'aida talaidugaa ei rama'a.[¶] Nabaa hemea pudawerai ma talaidugaa hemeadii pudawerai, lagu'amina pasifipuinaa laloo fei huapu."

¹⁵ Peter na ware, "Italalafuifanaa hai'ou fei warea hanunu."

¹⁶ Jesus na i'iginia ro'ou, "Haa, ana fi waiwai tabaa hamu'ou? ¹⁷ Lomi hamona aida ba tamanu na wadu'ainaa fei haba'umu, i dinaa pahanana ma i lele'alao? ¹⁸ Ma'uaa tamanu na lele'aa a'a fei haba'umu, norai a'a ei naranara ma na 'faloloaa' mei rama'a. ¹⁹ Uaa laloo fei naranara, ina nomai ei hafelo'a naranara, fo'afama'ea, fiharoharoipa'aia, fitatafipa'aia, fafanaoa, warefasifi ma ei wiwitoia. ²⁰ Si'ei, ei na 'faloloaa' hemea rama'a; ma'uaa, nabaa nemea lomi na huwenaa panina ma hanana, abaa na 'faloloaia'."

Fei Narafawe'iaa mei Pifinee Canaan

(Mark 7:24-30)

²¹ I'a di'ininaa fei gufufu fei, Jesus na dinaa fawe'ei Tyre ma Sidon. ²² Hemea pifinee Canaan, humuna na rafi'inaa

[†]15:4 15:4 Leviticus 20:9

[‡]15:6 15:6 Hefi'a ne'ia ba ma'auaa ama o inana

[¶]15:14 15:14 Hefi'a ne'ia ba pudawerai ma ro'ou talaidugaa ei pudawerai

Tyre ma Sidon, ina nomai a'ana ma na haroharona a'ana, "Mena Fasu, mena Na'uu David, faloloa'inau! Mei na'uu, baduu pifine namina nanamuinia uaa na wadu'ia pigea."

²³ Lomi na wareaa hepalo warea Jesus. Si'ei, ei otalai nenerana rona nomai a'ana ma na i'igifawe'i a'ana, "Aloia, uaa ifimina aiharoharomai a'a o'ou."

²⁴ Ina ware, "Ina aloamiau a'a ei pa'iaa sipsipi Israel ua."

²⁵ Mei pifine na nomai ma fa'unaa du'una i ma'ana ma ware, "Mena Fasu, hadumau!"

²⁶ Ina ware, "Lomi na wanewane ba a tonaa ei faraa pidaua, ei hanaa ei baduu ma faguua ei hapee ro'ou, ponoto."

²⁷ Ina ware ba, "Fa'ua, mena Fasu, ma'uaa ei ponoto ana rona hanaiaa ei memee faraa pidaua, ei na pasinaa haroo tawaa ei fasuu ro'ou."

²⁸ Si'ei, na ware Jesus, "Mena pifine, namina we'i naranaramu! Una bigidigia fei i'igiamu." Ma mei na'una na rawani ana a'a fei au fei.

Jesus na Fawanewaneaa Watauda

²⁹ Jesus na di'ininaa fei gufu fei ma tatalai i papaa fei Agii Galilee. I dii, ina fanenaa fei maugeni ma na guta.

³⁰ Hefi'a baa gupuu rama'a, rona nomai a'ana, nodugamii ei afetoo, ei pudawerai, ei iba'iba, ei umuloo mawe wataudadiai ma rona fahainopaa ro'ou i pinena; ma ina fawanewaneaa ro'ou.

³¹ Ei rama'a, ronamina ba'arofa ei ro'aa fanunuia ba ei umuloo, rona warepa'i, ei iba'iba, rona rawani, ei afetoo, rona talaipa'i ma ei pudawerai, rona fanunupa'i. Ma rona uduginaa mei Haidaniaa ei Israel.

Jesus na Faguua Gunaroa Pufuba'a

(Mark 8:1-10)

³² Jesus na harofamai ei otalai nenerana ma na ware, "Una faloloa'inaa eni rama'a eni, uaa rona gutafipui a'au ale'ei oduai arewaa ma lomi rona pa'i hanaa ro'ou. Lomi na rawani a'au ba rona bao ma u'a aloaa ro'ou, uaa ro'aa pasi ma'aa tala."

³³ Ei otalai nenerana, rona ware, "O to hitani faraa pidaua a'a feni raua gufu ale'eni ba na hawia ba o'aa faguua feni baa gupuu rama'a ale'eni?"

³⁴ Jesus na i'igai, "Hamona pa'i figa faraa pidaua?"

Rona ware ba, "Olorompalo ma hefi'a pusu'o nia."

³⁵ Ina warenaa a'a fei gupuu rama'a ba ronei guta malagufu. ³⁶ Ma ina tonaa olorompaloei faraa pidaua ma ei nia ma i'a waredii ba 'ta', na digedigeaa ro'ou ma fanaa ei otalai nenerana ma rona fanaa ei rama'a. ³⁷ Minaa ro'ou, rona hanana ma ronamina magu. Nenee fei, ei otalai nenerana, rona paifapepesuaa olorompalo pa masii du'ua. ³⁸ Puduua ei rona hanana, gunaroa pufaba'a wawane ma na pa'idiai pifine ma baduu. ³⁹ I'a alodigaa fei gupuu rama'a Jesus, na hugi pafoo wa ma aununaa malalaa Magadan.

Rona Ware ba Inei Fama'aa Hepalo Hilala

(Mark 8:11-13; Luke 12:54-56)

16 Ei Pharisee mawe ei Sadducee, rona nomai a'a Jesus ma rona mania ale'ei ba nei fama'iaa ro'ou hepalo hilala noranarai pafea.

² Ina ware,[§] "I'a fafilao, hamona ware ba, 'Iwe rawani ua narani hamatee na ro fei haroo pumanugawe', ³ ma na mafufuo hamo'aa ware ba, 'Wagieni i pa'i lalarena ma maunu, uaa na ro fei ha-

[§]16:2 16:2 Hefi'a ne'ia, lomi na pa'i fei dufuu v. 2 ma minaa fei v. 3.

roo pumanugawe ma ana na giogio.' Hamona fanunu'apa'aa ei hilala haroo pumanugawe ma'uaa, lomi hamona fanunu'apa'aa ei hilalaa feni au feni. ⁴ A'a feni au feni, ei hafelo'a, ei lomi rona oafagugu, rona labaginaa hepalo foigia hilala, ma'uaa lomi. Ro'aa fanunuaa hepalo ua, fei hilalaa Jonah." Ma Jesus na di'ininaa ro'ou ma aunu.

**Fei Fafuafuaa ei
Pharisee ma Sadducee**

(Mark 8:14-21)

⁵ Rona aunudiginaa pepei adii fei agi ma ei otalai nenerana, rona madi'inia ba ro notomai faraa pidaua. ⁶ Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Hamonei oma'aa hamu'ou a'a ei fafuafuaa ei Pharisee ma Sadducee."

⁷ Rona fiwarewareinia dupuaa ro'ou ma ware, "Haa woro si'ei ba lomi ona notomai faraa pidaua."

⁸ Jesus na apa'adigaa ei fiwarewareiaa ro'ou ma na i'igai, "Hamu'ou ena pusu'oro we'iaa naranara, tani hamo'aa fiwarewarei dupuaa hamu'ou ba lomi hamona pa'i faraa pidaua? ⁹ Haa, hamotawe apa'ia? Lomi hamona nonominaa haipaniei faraa pidaua a'a ei haipani pufaba'a ma hefiga pa masii du'ua hamona paia? ¹⁰ Ma olorompaloei faraa pidaua a'a ei gunaroa pufaba'a—hefiga pa masii du'ua hamona paia? ¹¹ Batanai ei ba lomi hamona apa'ia ba yau a'a ba fi wareaa ei faraa pidaua a'a hamu'ou? Ma'uaa, hamonei oma'aa hamu'ou a'a ei fafuafuaa ei Pharisee ma Sadducee." ¹² Ma ronawe apa'ia ba, hia, a'a ba ifi warewareaa fei fafuafua faraa pidaua

ma'uaa, fei mau feroiaa ei Pharisee ma Sadducee.

**Peter na Ware ba
Jesus, Hia mei Christ**

(Mark 8:27-30; Luke 9:18-21)

¹³ I nopa'amii malalaa Caesarea Philippi Jesus na i'igainaa ei otalai nenerana, "Ei rama'a, rona ware ba mei Na'uu Rama'a, hia, hini?"

¹⁴ Rona ware, "Hefi'a, rona ware ba John, mei Pudugufaia; hefi'a ba Elijah; ma hefi'adiai ba Jeremiah, o hemea ei mamama'a."

¹⁵ Ina i'igai ba, "Ma hamu'ou, hamona ware ba yau, hini?"

¹⁶ Simon Peter na ware, "Yoi mei Christ,^{**} mei Na'uu mei Haidaa, mei i oalao."

¹⁷ Jesus na ware, "Ona pa'i hawegiamu, Simon mena na'uu Jonah uaa, a'a ba fa'arewaa hemea rama'a a'amu ma'uaa, fa'arewaa mei Amau pafea. ¹⁸ Ma u'ei warefanio ba yoi Peter^{††} ma pafoo feni na'a feni a fa'ugaa fei losuu ma ei gigei Hades,^{‡‡} lomi ba ro'aa muaipa'ia.^{¶¶} ¹⁹ A fanio ei gigigii fei haparaia pafea; ma tamanu ona faroro'inia yeni malagufu, ana i roro'ai^{§§} pafea ma tamanu ona alagia yeni malagufu, ana i ala pafea." ²⁰ Ma ina warefawe'i a'a ei otalai nenerana ba rone'aa warefanaa nemea ba hia, mei Christ.

Jesus nadii Ware'augaa fei Ma'eana

(Mark 8:31—9:1; Luke 9:22-27)

²¹ A'a fei au fei ma nolao, Jesus na warefa'arewaia a'a ei otalai nenerana ba hia, i dinaa Jerusalem ma tonaa fi'ina a'a watauda manumanu i panii ei bauaniaa

^{**} 16:16 16:16 O, *Messiah*; v. 20 anaa

^{††} 16:18 16:18 Hanuu fei warea Peter, *mugoo*.

^{‡‡} 16:18 16:18 O, *ei gigei fei gufu hafelo*

^{¶¶} 16:18 16:18 O, *lomi rona muainaa fei*

^{§§} 16:19 16:19 O, *malagufu, ana na roro'aidii*

gufu, ei famamoa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law. Ma hefi'a, ro'aa fo'afama'eia ma a'a fei fa'odu'aiaa arewaa i asi'adiai.

²²Peter na dugitata'ainia ba i warefawanewaneinia, "Pa'aa lomi, mena Fasu! Hefeni, pa'aa lomi ba i nomai a'amui!"

²³Jesus na momo'ilao ma warenaa a'a Peter, "Dinaa mugi, mena Satan! Yoi ale'ena hepalo alabe'a a'au; lomi ona pa'i naranaramu a'a ei manumanuu mei Haidaa ma'uaa, a'a ei manumanuu rama'a."

²⁴Ma Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana ba, "Hini ba i nenerau nei aunaa ei naranarana i pu ma harenaa fei hawafolona ma nenerau. ²⁵Uaa hini ba i urofaa fei harenuana* iwe pa'ai a'ana, ma'uaa hini i fapa'ainaa fei harenuana a'au iwe tonia. ²⁶Tamanu fei rawani'ana nabaa nemea i topedugaa feni malagufu ma'uaa fei harenuana i pa'ai? O, nemea i filoginaa fei harenuana a'a tamanu? ²⁷Uaa mei Na'uu Rama'a, iwe nomai a'a fei haweraa mei Amana fipuinaa ei alo'alona ma i fani pono'aa hememea ana ale'ei tamanu ina bigi'ia. ²⁸A warefa'uai a'a hamu'ou ba hefi'a eni rona u yeni, ro'ado'o fanunuaa mei Na'uu Rama'a na nomai ale'ei hemea hapara ei ana roifi werawera."

Fei Maumauna na Filogii

(Mark 9:2-13; Luke 9:28-36)

17 Nenee oloroa arewaa, Jesus na nodugaa Peter ma laguei filofui James ma John pafoo fei tarea maugeni, uniaa ro'ou. ²Ma na filogii fei maumauna yei i pudaa ro'ou. Fei pudana na we'a ale'ei fei halo ma ei lawalawana namina po'i ale'ei we'ai. ³Ana ei ua, laguna fa'arewamai Moses ma Elijah ma laguna fiwarewarei a'a Jesus.

⁴Peter na warenaa a'a Jesus, "Mena Fasu, ina rawani ba o'ou yeni. Nabaa ona nunuminia, a fa'ugaa odumanu pale, hepalo yoi, hepalo Moses ma hepalo Elijah."

⁵Ei fi warewarelao, hepalo agimee papalei na hawainaa ro'ou ma hepalo lao noranarai a'a fei papalei na ware, "Simeni, meni Na'uu, meni una haguia; ma unamina ni'eni'e a'ana. Guainaa wareana!"

⁶Ro'aa guainia ei otalai nenerana, rona fapasiponainaa pu ma rona ma'aufunurere. ⁷Ma'uaa Jesus na nomai ma idoaa ro'ou. Ina ware ba, "Asi'aa. Apuna ma'au." ⁸Ro'aa aranaa pafea, lomi rona fanunupa'aa hemeadiai, ana unaa Jesus.

⁹Ei roi upugio a'a fei maugeni, Jesus na warefa'aiaa ro'ou, "Apuna warefanaa nemea tamanu hamona fanunua nopa'aloo fei ba mei Na'uu Rama'a na asi'aa a'a fei ma'ea."

¹⁰Ei otalai nenerana, rona i'iginia, "Tani ro'aa ware ei feroiaa law ba Elijah neido'o nomai?"

¹¹Jesus na ware, "Fa'ua, Elijah ba i nomai ma mi aufarawaninaa minaa ei manumanu. ¹²Ma'uaa a warefanaa hamu'ou ba Elijah na nodigimai ma lomi rona fanunu'apa'ia; ma'uaa, rona bigi'aa tamanu rona nunuminia a'ana. Ma mei Na'uu Rama'a ana i tonaa fi'ina i panii ro'ou." ¹³Ma ei otalai nenerana, ronawe apa'ia ba hia fi u'ugaa John, mei Pudugufuia.

Fei Farawaniana Mei Baduu Wawane, Mei na Wadu'ia Pigea

(Mark 9:14-29; Luke 9:37-43a)

¹⁴Ro'aa nobapa'aloo fei gupuu rama'a, hemea na nomai ma na o'o'ui i ma'aa Jesus. ¹⁵Ina ware, "Mena Fasu, faloloa'inaa mei na'uu, baduu wawane.

*16:25 16:25 Hanuna warea Greek ba *faweweni*, o *laloo naranara*; v. 26 anaa

Ina'o memeroi ma namina nanamuinia. Ina'o pasinaa laloo fei hafi, o laloo fei ranu. ¹⁶Una noduginaa hia a'a ei otalai neneramu ma'uaa, lomi ba rona farawanipa'ia."

¹⁷Jesus na ware, "Hamu'ou ena rama'aa feni au feni, lomi na we'i ma ana lomi na wanewane ei naranaraa hamu'ou. Yau na tamafoidii a'a fei gutanau a'a hamu'ou. Ana una tamafoi a'a fei maumau hamu'ou. Dugamii mei baduu wawane a'au." ¹⁸Jesus na warefawe'i a'a mei pigea ma na wala'aa a'ana ma ana ei ua na rawani mei baduu.

¹⁹Si'e'i, ei otalai nenerana uniaa ro'ou, rona nofagigimai a'a Jesus ma i'iginia, "Tani lomi hai'ouna fawala'apa'ia?"

²⁰Ina ware, "Hamatee namina pusu'oroi fei we'iaa naranaraa hamu'ou. A warefa'uai a'a hamu'ou ba nabaa na we'i ma'ida ua ei naranaraa hamu'ou ale'e'i fei pusu'o lau mustard, hamo'aa ware a'a fei maugeni ba, 'Asi'aa faweleni ma dinaa yei' ma i asi'a'aunu. Lomi hepalo manumanu ba lomi i ma'atalaa a'a hamu'ou."[†]

Jesus na Waredinaa fei Ma'eana

(Mark 9:30-32; Luke 9:43b-45)

²²Ro'aa nofipuimai i Galilee, ina warenaa a'a ro'ou ba, "Mei Na'uu Rama'a, ro'aa aloia panii ei rama'a. ²³Ro'aa fo'afama'eia ma a'a fei fa'oduiaa arewaa, i asi'aa ma fawenaidiai." Ma ei otalai nenerana, ronamina faloloa'i.

Mugoo Po'ii fei Humuu mei Haidaa

²⁴Nenee fei noramiaa Jesus ma ei otalai nenerana yei Capernaum, ei otonaa guapalo pusu'o mugoo po'ii fei humuu mei Haidaa, rona nomai a'a Peter ma

i'igai "Ana i au mugoo po'ii[‡] fei humuu mei Haidaa mei feroiamu?"

²⁵Peter na ware, "Hi'i, i au."

I wadu'imai laloo fei humuu Peter, Jesus nado'o ba ware ba, "Tamanu ei naranaramu, Simon? Ei haparaa feni malagufu rona'o to mugoo po'i a'a hini— a'a ei na'uu ro'ou o a'a hefi'adiai?"

²⁶Peter na ware, "A'a hefi'a."

Jesus na ware a'ana, "Si'e'i ba ei na'uu ro'ou, lomi ro'aa au. ²⁷Ma'uaa, si'e'i ba lomi agu'aa faranaa ro'ou, dinaa agi ma suminaa fei waomu. Tonaa fei rawarawa gu'amu nia; fahawainaa fei poana ma o ma'apa'aa hepalo obao drachma mugoo po'i. Tonia ma fanaa ro'odu fena augaa agua."

Mei i Pafeai laloo fei Haparaia Pafea

(Mark 9:33-37; Luke 9:46-48)

18 A'a fei au fei, ei otalai nenerana, rona nomai a'a Jesus ma i'igai, "Hini na pafeai laloo fei haparaia pafea?"

²Ina harofaa hemea pusu'o baduu ma fa'ufalarainia dupuaa ro'ou. ³Ma ina ware, "A warefa'uai a'a hamu'ou, nabaa lomi hamo'aa filoginaa maumau hamu'ou ale'e'i ei pusu'o baduu, pa'aa lomi ba hamo'aa wadu'inaa laloo fei haparaia pafea. ⁴Si'e'i hini i fafafaunaa anaia pu ale'eni meni baduu meni, hia i pafeai laloo fei haparaia pafea.

⁵"Ma a'a fei harau, hini i taufagutanaa nemea pusu'o baduu ale'eni meni, ina taufagutanau.

Abaa Fapasiala Nemea

(Mark 9:42-48; Luke 17:1, 2)

⁶"Ma'uaa, nabaa nemea i fapasiala nemea eni pusu'o baduu, eni na we'i naranaraa ro'ou a'au, na rawani ba mei

[†]17:20 17:20 Hefi'a ne'ia ba ma'atala a'a yoi. 21 Ma'uaa fei mau ale'e'i, i wala'aa a'a lafulafua ma fabaoa ua.

[‡]17:24 17:24 Warea Greek ba Ana i au guapaloei drachma

rama'a mei, hepalo baua mugoo nei habe huana ma re famomogu lama roroma.

⁷“Na fagiana feni ano uaa na fafeloaa ei rama'a. Ei manumanu ale'ei, i nomai, ma'uaa na fagiana mei i nomai a'ana! ⁸Nabaa fei panimu o pinemu na fafeloio, balaisiminia. Ina rawani ba o wadu'aitonaa harenuamu fininaa latoaa panimu o pinemu laraa fei ba ona pa'i guapalo pani ma pine ma i siminio laloo fei hafi lomi i peretoo. ⁹Ma nabaa fei pudamu na fafeloio, walesiminia. Ina rawani ba o wadu'aitonaa harenuamu a'a hepalo ua puda laraa fei ba ona pa'i guapalo puda ma i siminaa yoi fei hafii gufu hafelo.

Fei Warea Hanunuu fei Pa'aiaa Sipsipi

(Luke 15:3-7)

¹⁰“Oma'ama'aa hamu'ou ba lomi hamona fanunufafelo a'a nemea eni pusu'o baduu eni. Uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba ranimai, ei alo'alo pafea, ei oma'aa ro'ou, rona fanunuaa fei puda mei Amau i pafea.[†]

¹²“Tamanu naraa hamu'ou? Nabaa nemea na pa'i hefa pu'u sipsipi ma hepalo na lelepa'ai, haa, lomi i di'ininaa ei faimfua pa'ania ma faimpalo pafoo maugeni ma re labaginaa fei na lelepa'ai? ¹³Ma nabaa i labagipa'ia, a warefa'uai a'a hamu'ou ba imina ni'eni'e a'a fei laraa ei faimfua pa'ania ma faimpalo lomi rona lelepa'ai. ¹⁴Ana ale'ei, mei Amaa hamu'ou i pafea, lomi na nunumiai ba nemea eni pusu'o baduu eni i pa'ai.

Hemea Lofu i Bigifatata a'amu

¹⁵“Nabaa mei lofumu i bigifatata a'amu,[§] dinaa a'ana ma fama'aiaa fei tatana, uniaa hamugua ua. Nabaa i guainio, te, lomi watolaa hamugua. ¹⁶Ma'uaa, nabaa lomi i guainio, dugaa helaguidiai a'amu ba 'i pa'i helagui o o'odui gutaguaiaa minaa ei awataa.' ¹⁷Nabaa lomi ina guainaa ro'ou, warefanaa ei losuia; ma nabaa lomi ina guainaa ro'ou, bigi'ia a'ana ale'ei ona bigi'ia a'a nemea roromaa, o nemea otonaa mugoo po'ii gavaman.

¹⁸“A warefa'uai a'a hamu'ou ba tamanu hamona faroro'inia** yeni malagufu, ana i roro'ai i pafea ma tamanu hamona alagia^{††} yeni malagufu, ana i ala i pafea.”

¹⁹“Hepalodiai, a warefanaa hamu'ou ba nabaa helagui hamu'ou yeni malagufu, hamuna fi'ugai ba hamu'aa i'igainaa hepalo manumanu, mei Amau i pafea, i bigi'ia a'a hamugua. ²⁰Uaa hitani helagui, o o'odui, ro'amii gutafipui wagii fei harau, yau ana a'a ro'ou.”

Fei Warea Hanunuu mei Nafi Lomi Faloloa'iana

²¹I dii, Peter na nomai a'a Jesus ma i'iginia, “Mena Fasu, figa au a futoaa ei hafelo'a na bigi'ia a'au mei lofuu? Inei ale'ena olorompalopoa?”

²²Jesus na ware, “A warefanio, a'a ba olorompalopoa ma'uaa, oloromfua pa'ania ma olorompalopoa.^{‡‡}

²³“Si'ei, fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei hemea hapara, mei ba i

[†]18:10 18:10 Hefi'a ne'ia ba gufu pafea. 11 Mei Na'uu Rama'a na nomai ba i fatela'anaa fei na pa'ai.

[§]18:15 18:15 Hefi'a ne'ia lomi na pa'i a'amu.

**18:18 18:18 O, faroro'idigia

^{††}18:18 18:18 O, aladii

^{‡‡}18:22 18:22 O, na pa'i olorompaloei oloromfua pa'ania. Hanuna ba 7x70 o gunaroa pu'u ma faimfua pa'ania.

fawanewaneaa ei pono'aa ei nafina.
²⁴Ei ba i fawanewaneaa ei mugoo po'i, hefi'a, rona duginaa a'ana hemea nado'o tonaa hefua pa'ania pufaba'a mugoo po'i a'ana.^{¶¶} ²⁵Si'ei ba lomi na pa'i mugoo po'i, mei hapara na warefawe'i ba hia, mei harona, ei na'una mawe minaa ei manumanuna, ronei aloaa ro'ou ba hodi'aa ei mugoo po'ina.

²⁶“Mei nafi na fapasinaa du'una i ma'ana. Ina i'igifawe'i a'ana, ‘Do'o fawiwi'ainau ma awe hodipedugaa minaa ei mugoo po'i.’ ²⁷Mei fasuu mei nafi na faloloa'inia ma na fama'e'uaiaa minaa ei tonana ma alofatalainia.

²⁸“Ma'uaa ei fi asi'alao mei nafi, ina nobapa'alao hemeadiai nafi na bigifipui a'ana, hemea nado'o tonaa hefa pu'u denarius^{§§} a'ana. Ina panarofia ma guafaa gimona ma warefawe'i a'ana, ‘Hodi'aa tamanu ona tonia a'au!’

²⁹“Mei nafi, mei na bigifipui a'ana na fapasinaa du'una ma na i'igifawe'i a'ana, ‘Do'o fawiwi'ainau ma awe hodi'aa minaa ei mugoo po'imu.’

³⁰“Ma'uaa ina ware ba lomi. Ma idii, inaree aunaa hia humuu bobo'aia hawina ba na hodipedugaa ei mugoo po'i.
³¹Ro'aa fanunuia ale'ei hefi'adiai nafi, ronamina naranara watauda ma ronaree warefanaa mei fasuu ro'ou minaa ei rona fanunuia.

³²“Si'ei, mei fasu na lala'aa mei nafi ma ware, ‘Yoi, hemea pa'aa hafelo'a nafi. Unamina fama'e'uaiaa minaa ei onado'o tonia a'au, uaa onamina i'igaifawe'i a'au.
³³Haa, lomi ba o'aa faloloa'inaa mei hamugua ale'ei a bigi'ia a'amu?’ ³⁴Mei fasuna namina siba ma fifaninaa hia panii ei oma'ama'aa humuu bobo'aia ba ronei fanima'aia hawina na hodipedugaa ei mugoo po'i.

³⁵“Mei Amau pafea iwe bigi'ia ale'ei a'a hememea hamu'ou nabaa lomi hamona futoaa ei hafelo'aa ei lofuu hamu'ou laloo naranaraa hamu'ou.”

Fi'alagia

(Mark 10:1-12)

19 I'a waredigaa ei manumanu ei Jesus, ina asi'adi'ininaa Galilee ma aununaa malalaa Judea, fipepei Jordan.
²Hefi'a baua gupuu rama'a, rona nene-gia ma na farawaninaa ei funuua ro'ou yei.

³Hefi'a Pharisee, rona nomai a'ana ba ro'aa mania. Rona i'igai, “Na wanewane a'a fei law ba nemea wawane i fi'alagii a'a mei harona ma lomi rawani'aa pa'afina?”

⁴Ina ware, “Haa, lomi hamona igoia ba fama'a, mei Famamaraiia na bigi'aa lagua ‘wawane ma pifine,’ ⁵ma ware ba, ‘Sifei, fei pa'afina ba nemea wawane nei di'ininaa amana ma inana ma gutafipui a'a mei harona ma laguwe pigioinaa hepalo’? ⁶Si'ei, a'a ba lagua fai helagui, uaa hemea. Si'ei, tamanu na fihupu'inia mei Haidaa, nemea nei'aa alagia.”

⁷Rona i'igai, “Nabaa fa'ua, tani i ware Moses ba nemea nei fani hepalo ne'iaa fi'alagia ma alofatalainia?”

⁸Jesus na ware, “Moses na ugainia ba hamo'aa di'ininaa ei haroo hamu'ou hamatee namina waiwai tabaa hamu'ou. Ma'uaa do'ofama'a abaa ale'ei. ⁹A warefanaa hamu'ou ba hini i di'ininaa mei harona ba i lalaidiai ma mei harona lomi na fiharoharoipa'ai, mei rama'a mei, na bigi'aa fei fiharoharoipa'aia.

¹⁰Ei otalai nenerana, rona ware, “Nabaa ale'ei a'a hemea wawane ma mei harona, ina rawani ba lomi lalalaia.”

¹¹Jesus na ware, “Abaa minaa ei rama'a, ro'aa tonaa fei warea fei, uniaa

¶¶18:24 18:24 watauda million kina (10,000 talent)

§§18:28 18:28 ma'ida ua kina

ei una fanaa ro'ou. ¹²Uaa hefi'a, lomi ba ro'aa lalai, uaa rona waninimai ale'ei ma hefi'adiai, ei rama'a na morosiminaa wawanei ro'ou ba ale'ei ma hefi'adiai, rona ware ua ba lomi ro'aa lalai* uaa rona naranara'uaiaa fei haparaia pafea. Mei ba na rawani a'ana, inei tonia.”

Ei Pusu'o Baduu ma Jesus

(Mark 10:13-16; Luke 18:15-17)

¹³I dii, rona duginamii a'a Jesus ei pusu'o baduu ba nei augaa panina pafoo ro'odu ma lafulafunaa ro'ou. Ma'uaa ei otalai nenerana, rona pauninaa ei rona dugamii ro'ou.

¹⁴Jesus na ware, “Fanoramiaa ei baduu pusu'o i a'au ma apuna lawaraa ro'ou, uaa fei haparaia pafea, manu-manuu ei ale'eni eni.” ¹⁵I'a audigaa guei panina pafoo ro'ou, ina di'ininaa fei gufu fei.

Mei Baubara Watauda Mugoo Po'ina

(Mark 10:17-31; Luke 18:18-30)

¹⁶Ma hemea na nomai a'a Jesus ma na i'igai, “Feroia, a bigi'aa tamanu rawani'a manumanu ba a tonaa fei harena lomi i pedutoo?”

¹⁷Na ware Jesus, “Tani o i'iginau ba tamanu na rawani? Unaa Hemea ua na rawani. Nabaa o nunumiai ba o'aa wadu'aitonaa harenuamu, onei neneraa ei law mei Haidaa.”

¹⁸Ina i'igai, “Tamanu ei?”

Jesus na ware, “Apuna fo'afama'e, apuna fiharoharoipa'ai, apuna fafanao, apuna warefasifi, ¹⁹ma'auaa amamu ma inamu,† ma 'haguuaa mei gufumu ale'ei ona'o haguio.”

²⁰Mei baubara na ware, “Minaa ena, unamina nenegidigia. Tamanudiai fei lomi una bigi'ia?”

²¹Jesus na ware, “Nabaa ona nun-uminia ba o'aminaa fafa'arai, wi aloaa ena manumanumu ma fanaa ei lomi manumanuu ro'ou ma owe pa'i manu-manumu i pafea. Nenee fei, mi nenerau.”

²²I'a guainaa fei mei baubara, ina aunufaloloa'ilao, uaa na pa'i watauda manumanuna.

²³I dii, Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba namina waiwai ba nemea na pa'i watauda mugoo po'ina i wadu'ainaa fei haparaia pafea. ²⁴A warediai ba na madutainaa fei camel ba i wadu'ainaa fei ma'ahi'u laraa fei ba nemea na pa'i watauda mugoo po'ina i wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa.”

²⁵Ro'aa guainaa fei ei otalai nenerana, ronamina hawainaa poaa ro'ou ma i'igai, “Nabaa ale'ei, hini ba i tela?”

²⁶Jesus na fanunulao a'a ro'ou ma ware, “A'a rama'a lomi na ma'atalaa, ma'uaa a'a mei Haidaa minaa ei manumanu na ma'atalaa.”

²⁷Peter na warenaa a'ana, “Hai'ouna di'ininaa minaa ei manumanuu hai'ou ba hai'ou nenegio! Si'ei, hai'ou'aa tonaa tamanu?”

²⁸Jesus na warenaa a'a ro'ou, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba a'a fei au ba i manufaudiai minaa ei manumanu, ena na guta fininaa ei hawerana mei Na'uu Rama'a pafoo gutanaa mei hapara, hamu'ou ena hamona nenerau, ana hamowe guta pafoo ei hefua ma guapalo gutanaa ei hapara ma dududuaa ei hefua ma guapalo pai Israel. ²⁹Ma hini ei rona di'ininaa ei humu, o lofu, o agi, o ama ma ina,‡ o na'u, o pe'ihape uaa yau, rowe to ale'ei hefa pu'udiai ma ropowe tonaa fei harena lomi i pedutoo. ³⁰Ma'uaa watauda ei rona nomai nene, rowe di-

*19:12 19:12 O, ware ua ba rona morosiminaa wawanei ana ro'ou.

†19:19 19:19 Deuteronomy 5:16-20

‡19:29 19:29 Hefi'a ne'ia ba ina o harona pifine

naa ma'a ma ei ro nomai ma'a ro dinaa nene.

**Fei Warea Hanunuu ei
Bigibigi'a Wagii fei Pe'ihape**

20 “Fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei mei amaa fei pe'ihape, mei na asi'aa mafufuo ba i pono rama'a ba ronei bigi wagii fei pe'ihapena wine. ²Ina ware ba pono'aa ro'ou a'a heai arewaa, hepalo denarius ma alonaa ro'ou pe'ihapena.

³“Nopa'aloo faimpalo ido'o, ina aunu ma fanunupa'aa hefi'adiai rona u i humuu alo'alo, lomi bigi'aa ro'ou. ⁴Ina warenaa a'a ro'ou, ‘Ana hamoneiree bigi wagii fei pe'ihapeu ma awe fawanewaneaa ei pono'aa hamu'ou.’ ⁵Si'ei, rona dii.

“Ina aunudiai haloaina ma fei fa'oduiaaa ido'o ma bigi'ia ana ale'ei. ⁶I nopa'aloo haipani ido'o, na aunu ma fanunupa'aa hefi'adiai, ana ro'ei ufalarai ua. Ina i'iginia ro'ou, ‘Tani hamu'ou ufalarai ua yeni minaa feni arewaa feni ma lomi hamona bigi'aa hepalo manumanu?’

⁷“Rona ware, ‘Hamatee lomi hemea na pono'aa hai'ou.’

“Ina warenaa a'a ro'ou, ‘Ana hamoneiree bigi wagii fei pe'ihapeu.’

⁸“I nororolao, mei amaa fei pe'ihape na warenaa a'a mei paniaa panina, ‘Apainamii ena bigibigi'a ma fani pono'aa ro'ou. Do'o pono'aa ei we noramiaa ro'ou ma nene, ei rawarawa.’

⁹“Ei bigibigi'a rona'aa bigi a'a fei haipani ido'o, hememea ro'ou na tonaa hepalo denarius. ¹⁰Si'ei, ei rawarawa bigi'a, rona nara ba i bauanadiai pono'aa ro'ou. Ma'uaa hememea ro'ou, ana na tonaa hepalo ua denarius. ¹¹Ro'aa todigia, rona bababau'u a'a mei amaa fei pe'ihape. ¹²Rona ware, ‘E'ei rama'a we fabigi'uamu nene, lomi rona bigifamadii ma pono'aa ro'ou, fimina'ei ale'ei hai'ou

ma hai'ounamina bigifatemu haroo fei baua halo.’

¹³“Ma'uaa ina warefanaa hemea ro'ou ba, ‘Otafi, lomi na bigifatata a'amu. Haa, lomi ba onado'o uga ba pono'amu, hepalo denarius? ¹⁴Tonaa fei pono'amu ma aunu. Una nunuminia ba pono'aa mei a'apoo dugamiau, i fimina'ei a'a fei pono'amu. ¹⁵Haa, lomi na wanewane ba una bigi'aa tamanu nunumiau a'a ei mu-goo po'iu? O, yoi, ona punepune hamatee yau, una baubaurawani?’

¹⁶“Si'ei ba mei i nomai nene, iwe dinaa ma'a ma mei i nomai ma'a i dinaa nene.”

Jesus na Ware'audinaa fei Ma'eana

(Mark 10:32-34; Luke 18:31-34)

¹⁷Ei fitalaidinaa Jerusalem, Jesus na dugitata'ainaa ei hefua ma helagui otalai nenerana ma warenaa a'a ro'ou, ¹⁸“O'ou, oa dinaa Jerusalem ma mei Na'uu Rama'a, ro'aa aloia panii ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law. Rowe ware ba inei ma'e ¹⁹ma rowe fifaninia panii ei Gentile ba ro'aa hapepeinia, babuinia ma fatawaia. Ma wagii fei fa'oduiaaa arewaa iwe asi'atodiai harenuana!”

Fei I'igaiaa Hemea Ina

(Mark 10:35-45)

²⁰I dii, mei inaa laguei na'uu Zebedee na nofipuimai a'a ei na'una, dinamii a'a Jesus, fa'unaa du'una ma i'iginia hepalo nunumiana.

²¹Ma Jesus na i'iginia, “Tamanu fei nunumiamu?”

Ina ware, “Uga ba hemea lagueni na'uu i guta pepepe ma'aumu ma hemea mauwimu wagii fei haparaiamu.”

²²Jesus na warefanaa ro'ou, “Lomi hamona aida ba tamanu hamo'ei i'iginia. Hamo'aa hunupa'i a'a fei bara ba a hunumia?”

Rona ware ba, “Hai'ou hunupa'i.”

²³ Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Pa'aa fa'ua ba hamo'aa hunu a'a fei barau ma'uaa, fei ba hini ba i guta i pepe'i ma'auu, o mauwiu, abaa yau mei ba a ugainia. Ei gutana ei, pagi'augaa mei Amau, gutanaa ei di rafeiana."

²⁴ Ro'aa guainaa fei ei hefua, ronamina siba a'a laguei filofui. ²⁵ Jesus na harofipuinaa ro'ou ma ware, "Hamona aida ba ei bauaniaa ei Gentile, rona fasuinaa ana ro'ou mawe ei paniaa panii ro'ou, rona pa'i forafuraa ro'ou a'a ei rama'a. ²⁶ Abaa ale'ei a'a hamu'ou. Agia, hini ba hia bauana a'a hamu'ou, nei ale'ei nafii hamu'ou ²⁷ ma hini ba i rawarawa nei ale'ei humuwaa hamu'ou— ²⁸ ana ale'ei ba mei Na'uu Rama'a, abaa ei i nomai ba ei rama'a, ronei nafii a'ana ma'uaa, ba i nafii a'a ro'ou ma ba i fanaa fei harenuana ale'ei pono'aa watauda."

**Helagui Pudawerai,
Laguna Fanunupa'i**

(Mark 10:46-52; Luke 18:35-43)

²⁹ Jesus ma ei otalai nenerana, ba ro'aa di'ininaa Jericho, hefaa baua gupuu rama'a, rona nenegia. ³⁰ Helagui pudawerai, laguna guta i papaa fei tala ma lagu'aa guainia ba Jesus fi falogilao nana'aa lagua, laguna haroharo, "Mena Fasu, mena Na'uu David, faloloa'inaa haigua!"

³¹ Fei gupuu rama'a na warefasiba a'a lagua ba lagunei babanini ma'uaa, laguna haropararai apoidiai, "Mena Fasu, mena Na'uu David, faloloa'inaa haigua!"

³² Jesus na u ma na haro'i'iginaa lagua, "Tamanu nunumiaa hamugua ba a bigi'ia a'a hamugua?"

³³ Laguna ware, "Mena Fasu, ba haigua'aa fanunupa'i."

³⁴ Jesus na faloloa'inaa lagua ma na idooa pudaa lagua. Ana ei ua, laguna fanunupa'i ma nenegia.

**Ina Wadu'ainaa fei
Gufu Ale'ei Hemea ina Mua**

(Mark 11:1-11; Luke
19:28-40; John 12:12-19)

21 Ro'aa nofarafi'imai Jerusalem ma nopa'amii Bethphage pafoo Mau-
geni Olive, Jesus na aloaa helagui ei otalai nenerana ² ma inado'o warefanaa lagua, "Dinaa a'a fei gufu i ma'aa hamugua ma hamuwe fanunupa'aa hep-
alo donkey na roro'ai yena ma fena na'una, papana. Alaforamiaa lagua a'au. ³ Nabaa nemea i wareaa hepalo manu-
manu a'a hamugua, warefania ba mei Fasu na nunuminaa gueini donkey ma iwe alodinamai."

⁴ Fei manumanu fei, fi fafa'uainaa tamanu nadii wareia mei mamama'a:

⁵ "Warenaa a'a mei Na'uu Zion, Baduu Pifine,

'Fanunu, mei haparamu fi nomai a'amu, ina nowiwidimai pafoo hepalo donkey, pafoo hepalo na'uu manulelele, hepalo na'uu donkey."

⁶ Laguna aunu laguei otalai nenerana ma bigi'ia ale'ei na wareia a'a lagua Jesus. ⁷ Laguna foramii fei donkey ma fei na'una, augaa ei hawaa uguu lagua pafoo guapaloei ma Jesus na guta pafoo guapaloei. ⁸ Hepalo baua gupuu rama'a na hafeninaa ei hawaa uguu ro'ou i ma'aa tala ma hefi'a, rona balainaa ei raraa haihai ma hafeninia i ma'aa tala. ⁹ Ei gupuu rama'a, ei rona nolao i ma'ana ma ei rona talailao nene, rona haroharo, "Hosanna^f a'a mei Na'uu David!"

"Ina pa'i hawegiana mei na nomai a'a fei haraa mei Fasu!"

"Hosanna i dinaa pafea!"

^f21:9 21:9 Warea Hebrew. Hanuna do'o fama'a ba "Fatela'ania!" I dii, nawe oanaa hepalo warea udugai; v. 15 anaa

¹⁰I'a wadu'ainaa Jerusalem Jesus, minaa ei rama'aa gufu, rona asi'aa ma i'igai ba, "Hini meni?"

¹¹Ei gupuu rama'a, rona ware ba, "Meni rama'a meni, Jesus, mei mamama'a, noramiana Nazareth yei Galilee."

Jesus Yei a'a fei Humuu mei Haidaa

(Mark 11:15-19; Luke 19:45-48; John 2:13-22)

¹²Jesus na wadu'ainaa malalaa fei humuu mei Haidaa ma na tetefa'asi'anaa minaa ei ro'ei pono pono ma alo'alo yei. Ina haupeduaa ei tawaa ei ro'ei filoginaa ei mugoo po'i mawe ei gutanaa ei ro'ei aloaa ei pune. ¹³Ina ware, "Rona ne'inia ba, 'Rowe ware ba fei humuu, hepalo humuu lafulafu,' ma'uaa, hamona bigi'ia ale'ei humuu fafanao.'"

¹⁴Ei pudawerai mawe ei afetoo, rona nomai a'ana i humuu mei Haidaa ma ina farawaninaa ro'ou. ¹⁵Ma'uaa, rona siba ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law ei ro'aa fanunupa'aa ei rawani'a bigi'ana ma ale'ei ba ei baduu, rona haroharo laloo fei humuu mei Haidaa ba, "Hosanna i dinaa a'a mei Na'uu David."

¹⁶Rona i'iginia, "Ona guaipa'ia ba tamanu ei wareaa ei baduu?"

Jesus na ware ba, "Hi'i. Haa, lomi hamona igoia,

"A'a fei haba'umuu ei baa baduu mawe ei pusu'o baduu,

ona nunuminia ba ronei uduginio'?"

¹⁷Ma ina asi'aa a'a ro'ou ma di'ininaa fei gufu fei ma aununaa Bethany ma na ma'igu yei.

Fei Haihai Figi na Hole

(Mark 11:12-14, 20-24)

¹⁸I nomafufuolao, fi hadiwe'inaa fei baa gufu ma na bao. ¹⁹Ina fanunupa'aa hepalo haihai figi i papaa fei tala ma na nolao wagina ma lomi na fanunupa'aa

hepalo fuana unaa ei rauna. Ma na warenaa a'ana, "Fai lomi ba o fuadiai!" Ana ei ua, fei haihai na hole.

²⁰Ro'aa fanunuaa fei ei otalai nenerana, ronamina ba'arofa ma i'igai, "Tani ei ba fei haihai figi namina holebatafa?"

²¹Jesus na ware, "A warefa'uai a'a hamu'ou ba nabaa na we'i naranaraa hamu'ou ma lomi hamona hamamagua, a'a ba una fei ba hamo'aa bigi'ia a'a fei haihai figi, ma'uaa ana hamowe warenaa a'a feni maugeni ba, 'Wi siminio agi,' ma iwe guainaa hamu'ou. ²²Nabaa na we'i naranaraa hamu'ou, hamowe tonaa tamanu hamona i'iginia a'a ei lafulafuaa hamu'ou."

Rona Haninaa fei Forafora Jesus

(Mark 11:27-33; Luke 20:1-8)

²³Jesus na wadu'ainaa malalaa fei humuu mei Haidaa ma fi feroi, ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu, rona nomai a'ana. Rona i'igai, "Tonamu hitani fei forafora ba o'aa bigi'aa eni manumanu eni? Ma hini na ugainio?"

²⁴Jesus na ware, "Yau ana a i'iginia hamu'ou hepalo i'igaia. Na'aa hamo'aa warefanau, a warefanaa hamu'ou ba tonau hitani fei forafora ba a bigi'aa eni manumanu eni. ²⁵Fei pudugufuaa John—noramiana hitani? Noramiana pafea, o a'a rama'a?"

Rona fiwarewareinia dupuaa ro'ou ma ware, "Nabaa o ware ba, 'Noramiana pafea,' iwe i'igai, 'Nabaa ale'ei, tani lomi hamona nara ba fa'ua wareana?'" ²⁶Ma'uaa, nabaa o ware ba, 'Noramiana a'a rama'a'—o'ouna ma'auaa ei rama'a, uaa minaa ro'ou, rona nara ba John, hemea mamama'a."

²⁷Si'ei, rona warenaa a'a Jesus, "Lomi hai'ouna aida."

Ma ina ware, "Ana lomi ba a warefanaa hamu'ou ba tonau hitani fei forafora ba a bigi'aa eni manumanu eni."

Fei Warea Hanunuu Laguei Na'u

²⁸“Tamanu naraa hamu'ou? Na pa'i hemea rama'a na pa'i helagui na'una. Ina dinaa a'a mei uma'ua ma na ware, 'Ona'uu, re bigi i pe'ihape wagieni.’

²⁹“Ina ware, 'Lomi ba a bigi,' ma'uaa nenee fei, na filoginaa naranarana ma na aunu.

³⁰“I dii, mei ama na dinaa a'a mei umugi ma ana ale'ei wareana a'ana. Ina ware, 'Awe dii,' ma'uaa lomi na dii.

³¹“Amaia lagua na bigi'aa nunumiaa amana?”

Rona ware ba, “Mei uma'ua.”

Jesus na warenaa a'a ro'ou, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba ei otonaa mugoo po'ii gavaman mawe ei pifinee tala, ro'ei wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa, i ma'aa hamu'ou. ³²Uaa John na nomai a'a hamu'ou ba i fama'aa hamu'ou fei talaa wanewanea ma lomi hamona guainaa wareana ma'uaa, ei otonaa mugoo po'ii gavaman mawe ei pifinee tala, rona guainia. Ma hamo'aa fanunudigaa fei, ana lomi hamona filoginaa ei naranaraa hamu'ou ma guainia.

Fei Warea Hanunuu ei Oma'ama'aa fei Pe'ihape

(Mark 12:1-12; Luke 20:9-19)

³³“Guaidiai hepalo warea hanunu: Na pa'i hemea na faroaa ei wine laloo pe'ihapena. Ina nonoinia, agifaa fei huapuu wine ma na fa'ugaa fei palee ei guta'oma'aa fei pe'ihapena. Si'ei, nadii fanaa hefi'a ba ronei oma'aa fei pe'ihapena ma na aunu ba i tatalai gufuruau. ³⁴I'a norafi'inaloo fei au hufu'a, ina aloaa ei nafina ba ronei dinaa a'a ei ro'aa oma'aa fei pe'ihape ma re tomai ei alagi'augaa ro'ou hanana fua.

³⁵“Ei oma'ama'aa fei pe'ihapena rona panarofaa ei nafina; babuinaa hemea, fo'afama'ea hemea ma nafa'aa mei fa'o'oduiaa ro'ou a'a ei mugoo. ³⁶Si'ei, na alodinaa hefi'adiai nafina a'a ro'ou, rona wataudadiai a'a ei rawarawa ma ei oma'ama'aa fei pe'ihapena rona bigi'aa a'a ro'ou ana ale'ei bigi'aa ro'ou fama'a. ³⁷Nenee minaa ei, nawe aloaloo mei na'una a'a ro'ou. Ma ina ware, 'Ro'awe ma'auaa mei na'uu.’

³⁸“Ma'uaa, ei ro'aa fanunupa'aa mei na'una ei oma'ama'a, rona fiwarewarei ana ro'ou, 'Simeni, meni ba i tonaa feni pe'ihapee amana. O dii, o fo'afama'ea ma tonaa fei pe'ihapena.’ ³⁹I dii, rona panarofia, fa'asi'ania a'a fei pe'ihape ma fo'afama'ea.

⁴⁰“Nabaa i nomai mei amaa fei pe'ihape, i bigi'aa tamanu a'a ei oma'ama'aa fei pe'ihapena?”

⁴¹Rona ware, “I pa'aa fanima'aa ei wawa'ai poa, tonaa fei pe'ihapena ma fanaa hefi'adiai oma'ama'aa, ena rowe fania hefi'a ei fuaa fei pe'ihapena a'a fei au hufu'a.”

⁴²Na ware a'a ro'ou Jesus, “Haa, lomi hamona igoia laloo fei Bu'u Apuna:

“‘Fei mugoo, fei lomi rona nunuminia ei fadufadua,

i powe oanaa fasu'ufufugoi. §

Mei Fasu na bigi'aa feni,

ma namina fafanunufarawani pudaa o'ou'?

⁴³“A warefanaa hamu'ou ba fei haparaiaa mei Haidaa i tonia a'a hamu'ou ma fanaa ei rama'a, ei rowe fafua-farawaninia. ⁴⁴Hini i pasinaa pafoo feni mugoo i matala, ma'uaa hini i pasi'onia fei mugoo i marafita.”**

⁴⁵Ro'aa guainaa ei warehanunuaa Jesus ei famamooa humuu mei Haidaa ma ei Pharisee, rona apa'ia ba ifi ware-

§21:42 21:42 O, English *cornerstone*

**21:44 21:44 Hefi'a ne'ia lomi na pa'i v. 44.

wareaa ro'ou. ⁴⁶Ro'ei labarainaa hepalo tala ba ro'aa panarobobo'inia, ma'uaa rona ma'au a'a fei gupuu rama'a, uaa ei rama'a rona nara ba hia mamama'a.

**Fei Warea Hanunuu
fei Hananaa Lalaia**

(Luke 14:15-24)

22 Jesus na warehanunuidiai a'a ro'ou: ²“Fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei hemea hapara, mei na pagipagiaa fei hananaa lalaiaa mei na'una, baduu wawane. ³Ina aloaa ei nafina ba ronei dinaa a'a ei rama'a, ei na ware'audii a'a ro'ou ba ronei nomai a'a fei hananaa, ma'uaa rona ware ba lomi ro nomai.

⁴“I dii, ina alodinaa hefi'a ei nafina ma ware, ‘Ware a'a ei una ware'audii a'a ro'ou ba una pagi'audigaa fei finei fafi: ei hapeu manulelele ma ei hapeu bauana buduma'ao, una hawidigaa ro'ou ma minaa ei manumanu namina udedii. Nomai a'a fei hananaa.’

⁵“Ma'uaa lomi rona falanaa huoo ro'ou ma rona aunuu ua—hemea na dinaa pe'ihapena, hemeadii a'a fei bigi'aa mugoo po'ina. ⁶Ma ei dufu, rona patarofaa ei nafii mei hapara ma haperararaiaa ro'ou ma fo'afama'ea ro'ou. ⁷Ma mei hapara na sibafafelo. Ina aloaa ei rama'aa fo'aa ma ronaree fo'afama'epedugaa ei rama'a, ei ro'aa fo'afama'ea ei nafina ma fagu'aa ei gufuu ro'ou.

⁸“Si'ei na ware a'a ei nafina, ‘Fei hananaa lalaia na udedii ma'uaa, ei una waredii a'a ro'ou ba ronei nomai, lomi na rawani ba ro'aa nomai. ⁹Aununaa ma'aa tala ma ware a'a hini e'ena hamona bapa'aa ro'ou ba ronei nomai a'a feni hananaa.’ ¹⁰Si'ei, ei nafi, rona aununaa ma'aa tala ma dugamiaa minaa ei bapa'aa ro'ou, ei rawani'a mawe ei hafelo'a ma fei humuu hananaa namina horo.

¹¹“Ma'uaa i'a wadu'aimai mei hapara ba imii ma'a ei rama'aa hananaa, na fanunupa'aa hemea lomi na rafeaa fei susuu lalai. ¹²Ina i'igai, ‘Otafi, ona wadu'aibatanaimai yeni ma lomi susumu susuu lalaia?’ Lomi na wareware mei rama'a.

¹³“Si'ei mei hapara na ware a'a ei paniaa panina, ‘Faroro'inaa panina ma pinena ma suminia ano laloo fei roromaa, fei na pa'i ai'aiga ma fi'u'uaa difo.’

¹⁴“Una lala'aa watauda ma'uaa, ma'ida ua rafeiau.”

Fani Mugoo Po'i a'a Caesar

(Mark 12:13-17; Luke 20:20-26)

¹⁵Ma ei Pharisee, rona aununanara ba batanai rona sifi'ia ba inei warefatata. ¹⁶Rona alonaa i a'ana ei otalai neneraa ro'ou mawe ei maroaa Herod. Ma rona ware, “Mena feroia, hai'ouna aida ba yoi hemea wanewanea rama'a ma ona'o feroinaa fei maumau mei Haidaa, fei na neneraa tamanu na wanewane. Lomi ona falanaa huomu ei wareaa rama'a, uaa lomi ona nara ba ro'ou hini. ¹⁷Si'ei ba onei warefanaa hai'ou fei naranaramu. Ina wanewane ba o fani mugoo po'i a'a Caesar, o lomi?”

¹⁸Ma'uaa Jesus na aidadii fei hafelo'a ba ro'aa bigi'ia ma na ware, “Hamu'ou ena ware'oni, tamanu pa'afina ba hamo'aa sifi'au ba unei warefatata? ¹⁹Fama'au fei mugoo po'i, fei rona'o fanaa gavaman.” Rona tonamai a'ana hepalo denarius, ²⁰ma ina i'iginiaa ro'ou, “Hanunuu hini feni? Ma ne'iaa hini?”

²¹Rona ware ba, “Caesar.”

Ma na warefanaa ro'ou, “Fanaa Caesar tamanu ei manumanuu Caesar ma fanaa mei Haidaa tamanu ei manumanuu mei Haidaa.”

²²Ro'aa guainaa fei, ronamina ba'arofo. Si'ei, rona di'ininia ma aunuu.

Lalalaia wagii Fei Au Asi'anaa Ma'ea

(Mark 12:18-27; Luke 20:27-40)

²³ Ana fei arewaa fei, ei Sadducee, ei rona ware ba lomi asi'ana, rona no-mai a'ana a'a hepalo i'igaia. ²⁴ Rona ware, “Mena feroia, Moses nadii ware-fanaa o'ou ba nabaa nemea wawane na ma'e ma lomi na'una, mei lofuna nei lalainaa mei harona ba nei pa'i na'uu mei lofuna, mei na ma'e. ²⁵ Ma nabaa na pa'i oloromeai filofui a'a o'ou ma mei uma'ua na lalai ma na ma'e ma si'e'i ba lomi na'una, mei harona na lalainaa mei umugina. ²⁶ Ana ale'e'i a'a mei umugina ma mei umugii mei umugina, mina ale'e'i nopa'aloo mei fa'oloromeiaiaa ro'ou. ²⁷ I dii, nawe ma'e mei pifine. ²⁸ Si'e'i, wagii fei au asi'ana, haroo hini, mei pifine mei, uaa minaa ro'ou, rona lalainia?”

²⁹ Jesus na ware, “Hamona tata, uaa lomi hamona aida fei Bu'u Apuna, o fei faufau mei Haidaa. ³⁰ Wagii fei au asi'anaa ei ma'ea, lomi lalalaia, o falalalaia; ei rama'a, ro ale'e'i ei alo'alo pafea. ³¹ Ma'uaa wagii fei asi'anaa ei ma'ea, lomi hamona igoaa tamanu mei Haidaa na wareia a'a hamu'ou ba, ³² ‘Yau, mei Haidaniaa Abraham, mei Haidaniaa Isaac ma mei Haidaniaa Jacob?’ Hia, abaa Haidaniaa ei ma'ea, uaa Haidaniaa ei rona pa'i fawewenii ro'ou.”

³³ Ro'aa guainaa fei ei gupuu rama'a, ronamina madufo a'a ei feroiana.

Fei Wareaa mei Haidaa namina Mua

(Mark 12:28-34; Luke 10:25-28)

³⁴ Ro'aa guainia ba Jesus na faba-baniniaa ei Sadducee, ei Pharisee, rona figupui. ³⁵ Hemea ro'ou, hemea napa'aa apa'aa fei law na mania a'a feni i'igaia feni: ³⁶ “Mena feroia, tamanu fei wareaa mei Haidaa laloo fei Law namina mua?”

³⁷ Jesus na ware, “Haguaa mei Fasu, mei Haidaniumu fininaa minaa ei naranaramu ma minaa ei faufaumu ma minaa ei apa'amui.” ³⁸ Sifei, fei rawarawa wareaa mei Haidaa, fei namina mua. ³⁹ Ma fei faguapaloana, ana ale'e'i: ‘Haguaa mei gufumu ana ale'e'i ona haguio.’ ⁴⁰ Minaa ei Law ma ei Mamama'a, rona urofaa guapaloei wareaa mei Haidaa.”

Mei Christ, Hia Na'uu Hini?

(Mark 12:35-37; Luke 20:41-44)

⁴¹ Ro'aa gutafipui ei Pharisee, Jesus na i'iginaa ro'ou, ⁴² “Tamanu ei naraa hamu'ou a'a mei Christ?†† Hia, na'uu hini?”

Rona ware ba, “Hia na'uu David.”

⁴³ Ina warefanaa ro'ou, “Nabaa ale'e'i, tani ei ba David, wagii fei faufau fei Spir-iti na roroinia ‘Fasu’? Uaa ina ware, ⁴⁴ “Mei Fasu na warenaa a'a mei Fasuu: “Guta i pepepe ma'auu nopa'aloo fei una aunaa ei bidibidii unumu haroo pinemu.” ’

⁴⁵ Nabaa David na ware ba hia, ‘Fasu,’ batanai ei ba hia na'una?” ⁴⁶ Lomi hemea na wareaa hepalo manumanu wagii fei ma a'a fei arewaa fei ma nolao, lomi hemea ba na i'igidinia hepaldiaa i'igaia.

Jesus na Aweinaa Ro'ou a'a ei Feroiaa Law

(Mark 12:38, 39; Luke 11:43, 46; 20:45, 46)

23 I dii, Jesus na warefanaa ei gupuu rama'a mawe ei otalai nenerana: ² “Ei feroiaa law ma ei Pharisee, rona guta a'a fei gutanaa Moses. ³ Si'e'i, hamonei guainaa ro'ou ma bigi'aa ei rona ware ba hamonei bigi'aa. Ma'uaa hamonei'aa bigi'aa tamanu rona bigi'aa, uaa lomi rona neneraa ei rona u'ugia. ⁴ Rona

roro'inaa ei awataa manumanu ma augia foreforee ei rama'a ma'uaa, lomi ba rona fani pani ba ro'aa poro'ia.

⁵“Minaa ei manumanu rona bigi'ia ba ronei ma'aia ei rama'a: Rona fadufabauaninaa ei bao ei ne'iaa Bu'u Apuna^{‡‡} ro'ou ma famalaiaa ei wao supuu lawalawaa ro'ou; ⁶ronamina nunuminaa ei gutanaa ei baa rama'a a'a ei hananaa ma ei pa'aa rawani'a gutana i laloo ei synagoge; ⁷ronamina nunuminaa ba ei rama'a, ronei famafu-fuoinaa ro'ou malalaa ei humuu alo'alo ma ba ei rama'a nei harofaa ro'ou, 'Rabbi.'

⁸“Ma'uaa abawe haronaa hamu'ou 'Rabbi,' uaa hamona pa'i hemea ua Fasua ma minaa hamu'ou, filofui. ⁹Ma apuna harofaa nemea yeni malagufu 'Ama,' uaa hamona pa'i hemea ua Ama ma hia, i pafea. ¹⁰Ana abaa haronaa hamu'ou 'feroia,' uaa hamona pa'i hemea ua 'Feroia,' mei Christ.^{¶¶} ¹¹Mei na pafeai a'a hamu'ou, hia i ale'ei nafii hamu'ou. ¹²Uaa hini na poronaa hia pafea, i oanaa pu ma hini i fafafaunaa hia pu, iwe pafeai.

Jesus na Dududuaa ei Ware'onii Ro'ou

(Mark 12:40; Luke 11:39-42, 44, 52; 20:47)

¹³“Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Pharisee, gueina ware'oni! Hamona'u fare'aa fei gigei fei haparaia pafea i puda'a ei rama'a. Lomi ba hamo'aa wadu'ai ma ana hamona lawaraa fei gigei a'a ei ba ro'aa wadu'ai.^{§§}

¹⁵“Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Pharisee, gueina ware'oni! Hamona tatalai yeni malagufu ma pafoo agi ba hamo'aa falosuinaa nemea ma i'a neneraa hamu'ou, hamona fahafelodinia ale'ei na'uu fei gufu hafelo ma imina hafelo'apoidiai laraa hamu'ou.

¹⁶“Hamona fagiana, hamu'ou ena pudawerai talaiduga! Hamona'u ware ba, 'Nabaa nemea i fa'unainaa fei humuu mei Haidaa, lomi hanuna; ma'uaa hini na fa'unainaa fei mugoo po'ii humuu mei Haidaa na roro'ai wagii fei fa'unaiana.' ¹⁷Hamu'ou ena poapoa pudawerai! Afaia guapaloeni na pa'i hanuna, fei mugoo po'ii laloo humuu mei Haidaa, o fei humuna, fei na fa'apunainaa fei mugoo po'i lalona? ¹⁸Ana hamona'u ware ba, 'Nabaa nemea i fa'unainaa fei tawahafi na apunai laloo fei humuu mei Haidaa, lomi hanuna; ma'uaa, hini i fa'unainaa fei fanaa na ude pafona, ina roro'ai wagii fei fa'unaiana.'

¹⁹Hamu'ou ena pudawerai! Afaia guapaloeni na pa'i hanuna, fei fana, o fei tawahafi na apunai, fei na fa'apunainaa fei fana pafona? ²⁰Si'ei, hini i fa'unainaa fei tawahafi na apunai, ana na fa'unainaa minaa ei pafona. ²¹Ma hini i fa'unainaa fei humuu mei Haidaa ana na fa'unainaa mei na oa lalona. ²²Ma hini i fa'unainaa fei gufuu pafea na fa'unainaa fei gutanaa mei Haidaa mawe mei na guta pafona.

²³“Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Pharisee, gueina ware'oni! Hamona fani hepalo a'a hefua e'ei dufaa du'ua—mint, dill ma cummin. Ma'uaa

^{‡‡}23:5 23:5 Ei pusu'o bao na pa'i ne'iaa Bu'u Apuna lalona ma rona mo'inia pafoo rawa o fasuu pau ro'ou.

^{¶¶}23:10 23:10 O, Messiah

^{§§}23:13 23:13 Hefi'a ne'ia ba ro'aa wadu'ai. 14 Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Pharisee, gueina ware'oni! Hamona fa'amooa humuu ei ma'esuabea ma lafulafufamalaa puda'a rama'a. Si'ei imina ratadi'ai ei fagianaa hamu'ou.

hamona fanunu'au'uaiaa ei rarabaa manumanu laloo fei law—ale'ei tamanu na wanewane, ei faloloa'ia ma fei mau oafagugua. Ina rawani nabaa hamona bigidigamai e'ei ma lomi hamona madi'inaa fei hepalo a'a hefua. ²⁴Hamu'ou ena pudawerai talaiduga, hamona nueisiminaa hepalo pugo'a, ma'uaa hamona onomaa hepalo camel.

²⁵“Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Pharisee, gueina ware'oni! Hamona'u fesuaa fei auguu ei bara ma ei apia, ma'uaa lalona na pepesu ei wawa'ai poa ma fei nara'uaiaa ana hamu'ou. ²⁶Hamu'ou ena pudawerai Pharisee! Do'o fesuaa laloo ei bara ma apia ma fei augu ipowe fafa'arai anaa.

²⁷“Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Pharisee, gueina ware'oni! Hamu'ou ale'ei ei humuu ma'ea na pomaifapo'i fei auguna, fei na fananamai, ma'uaa, i lalona na pepesu a'a ei guii ma'ea ma minaa ei loloaa. ²⁸Ana ale'ei, i pudaa rama'a ba hamona wanewane, ma'uaa laloo iaa hamu'ou na pepesu a'a ei ware'onia ma ei naranaraa hafelo'a.

Jesus na Ware'augaa ei Fagianaa Ro'ou

(Luke 11:47-51)

²⁹“Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Pharisee, gueina ware'oni! Hamona'u wadufani humuu ma'ea ei mamama'a ma haweginaa ei huapuu ei wanewanea. ³⁰Ma hamona'u ware ba, ‘Nabaa hai'ouna oa a'a fei au ei amaa hai'ou mina, lomi ba hai'ou rarafiaa ro'ou ei ro fawiginaa fei namoo ei mamama'a.’ ³¹Ma wagii fei, hamona uniaa ana hamu'ou, uaa hamu'ou pai ei rona fo'afama'ea ei mamama'a. ³²E'eni hamopowe bigifa'apoinaa ei hafelo'a, ei di fa'asi'anaa ei amaa hamu'ou mina!

³³“Hamu'ou ena wa'a! Hamu'ou ena na'uu ei wa'a hafelo! Hamu'ou ponipa'ai batana'i a'a fei waduhero? ³⁴Si'ei, yau ba a aloawii ei mamama'a, ei ano'ano mawe ei feroia a'a hamu'ou. Hamo'aa fo'afama'ea hefi'a ro'ou ma fatawaa ro'ou a'a ei hawafolo ma hefi'adiai, hamo'aa babuinaa ro'ou i laloo ei synagoge hamu'ou ma tetenaa ro'ou a'a hepapalo gufu. ³⁵Ma si'ei, i pafo hamu'ou iwe wigimai fei raraa minaa ei wanewanea, ei rona ma'e yeni malagufu a'a fei au wigiaa raraa Abel nopa'alo fei au wigiaa raraa Zechariah, mei na'uu Berekiah, mei hamona fo'afama'ea watolaa fei humuu mei Haidaa ma fei tawahafi na apunai. ³⁶A warefa'uai a'a hamu'ou ba minaa ei, iwe pasi pafo taweni.

Jesus na Aigaa Jerusalem

(Luke 13:34, 35)

³⁷“O, Jerusalem, Jerusalem, mena, ona fo'afama'ea ei mamama'a ma nafafama'ena mugoo ena aloawiau a'amu, una'aida nunuminia ba a fafigupuinaa ei na'umu ale'ei hepalo inaa a'aroo na fafigupuinaa ei na'una haroo pauna ma'uaa, lomi ona nunumiai. ³⁸Ma'a, na fawawadua fei humumu, fei na udenaa a'amu. ³⁹Uaa a warefanaa hamu'ou ba lomi hamo'aa fanunupa'idinau hawina hamona ware ba, ‘Na pa'i hawegiana mei fi nomai a'a fei haraa mei Fasu.’”

Jesus na Wareaa fei Wata'o'oa fei Humuu mei Haidaa

(Mark 13:1, 2; Luke 21:5, 6)

24 Jesus na di'ininaa fei humuu mei Haidaa ma i'a talailao, rona nomai a'ana ei otalai nenerana ba ro'aa fama'aiaa ei humu yei. ²Ina i'igai, “Oo, hamona fanunuia minaa ena manumanu ena? Apa'aa warefa'uai a'a hamu'ou ba lomi hepalo mugoo wagina ba i ude

pafoo hepalodiai; minaa ei, ro'aa sumipedunaa pu.”

**Ei Hafelo'a Manumanu
ma ei Haperararaia**

(Mark 13:3-13; Luke 21:7-19)

³I'a guta pafoo Maugeni Olive Jesus, ei otalai nenerana, rona nofagigimai a'ana ma ware, “Warefanaa hai'ou ba nahaiga i nomai fei manumanu fei ma tamanu fei hilala i unifanaa hai'ou ba opowe nomai ma ipowe pedu fei au.”

⁴Jesus na ware, “Oma'ama'a ba lomi nemea i sifi'aa hamu'ou. ⁵Uaa watauda, rowe nomai a'a fei harau ma ware ba, ‘Yau, mei Christ,’* ma ro'aa sifi'aa watauda. ⁶Hamowe guainia ba ei gufu, rona fifo'ai ma hamowe guainia ba na pa'i fifo'aia, ma'uaa hamonei'aa naranara watauda wagii ei. Ei manumanu ei, ro'apowe nomai, ma'uaa atawe pedu fei au. ⁷Hefi'a baua gufu, rowe asi'aa fasibanaa a'a hefi'adiai baua gufu ma ei hapara, rowe asi'aa fasibanaa a'a hefi'adiai hapara. Iwe moubiabria ma rerere hefi'a gufu yeni malagufu. ⁸Minaa ei manumanu ei, neido'o nomai ale'ei nemea pifine ba i do'o tonaa fi'ina ma hinene i wanini.

⁹“Ma nenee fei, hefi'a, ro'aa fifaniaa hamu'ou panii hefi'adiai ba ro'aa haperararaiaa hamu'ou ma fo'afama'ea hamu'ou ma minaa ei gufu i bidibidi unuu ro'ou a'a hamu'ou uaa yau. ¹⁰A'a fei au fei, watauda i asisi ei naranara ro'ou a'au ma ro'aa fi'ufadugii ma fibidibidii unuu ro'ou. ¹¹Rowe nomai watauda mamama'a sifisifi ma sifi'aa watauda. ¹²Si'ei ba namina rata ei hafelo'a, fei haguua watauda i pa'ai, ¹³ma'uaa hini i ofaufau nopa'aloo fei pedupeduu fei au, i tela. ¹⁴Ma feni rawani'a wareaa fei haparaia, iwe talepedunaa minaa ei gufu tadiwe'aia ba

minaa ei, ronei guainia ma ipowe nomai fei pedupeduu fei au.

Mei Hafelo'a

(Mark 13:14-23; Luke 21:20-24)

¹⁵“Si'ei, ena hamona fanunupa'aa ‘mei hafelo'a, mei ba i fafeloaa fei humuu mei Haidaa’ ba na ufalarai fawelei na apunai, mei nadii u'ugia mei mamama'a Daniel—mei igoa nei apa'ia— ¹⁶ma ei ro'ou yei Judea, ronei ponipa'ainaa a'a ei maugeni. ¹⁷Nemea pafoo pupuaa humuna nei'aa upu ba i to ne'aa manumanu laloo humuna. ¹⁸Nemea pifine i pe'hape nei'aa bagua ba i to hawaa uguna. ¹⁹A'a ei arewaa ei, iwemina hafeloinaa ei wareu mawe ei roi fasususuu baduu. ²⁰Lafulafu ba fei ponipa'aiaa hamu'ou nei'aa nomai a'a fei au lalare ma maunu, o laloo fei Sabbath. ²¹Uaa iwe nomai fei pa'aa baua au hafelo, fei lomi na hawawagia hepalo hafelo'a wagii fei maraiamii feni ano nopa'amii wagieni ma nefarani, ana lomi ba i pa'i hepalo au hafelo'a ale'ei fei. ²²Nabaa lomi i pedu ei arewaa ei, lomi nemea i tela ma'uaa, si'ei ba ei rafeiana ana rona guta wagina, i faweleguinaa ei arewaa ei. ²³A'a fei au fei, nabaa nemea i ware a'amua ba, ‘Fanunu, simeni meni Christ!’ o, ‘Simei, hia yei!’ apuna guaiana. ²⁴Uaa, rowe nomai ei sifisifi Christ ma ei sifisifi mamama'a ma ro bigi'aa ei rawani'a hilala ma ei foigia ba ro'aa sifi'aa ei rafeiaa mei Fasuu. Ma'uaa lomi ba ro'aa sifipa'aa ro'ou. ²⁵Ma'aia, unadii warefa'aidigaa hamu'ou.

²⁶“Si'ei, nabaa nemea i warefanaa hamu'ou ba, ‘Simei, hia yei, fawelei lomi guana ma haihai,’ apuna nolao; o, ‘Simeni, yeni, laloo eni humu,’ apuna guaiana. ²⁷Uaa minaa ei, rowe aida ba fi nomai mei Na'uu Rama'a, ana ale'ei ba nabaa fei usida na gime'aimai pepepe anaa

*24:5 24:5 O, *Messiah*; v. 23 anaa

halo dinaloo loloaa halo, minaa ei ro'aa fanunupa'ia. ²⁸Ma nabaa rona fanunuaa ei ro'udo rona fidulao hitani, minaa ei, rona aida ba na pa'i wafuu ma'ea yei.

Fei Noramiaa mei Na'uu Rama'a

(Mark 13:24-27; Luke 21:25-28)

²⁹"Ina'aa pedulao ei hafelo'a wagii ei arewaa ei

"fe'i halo i roroma, ma fei puda, lomi i fanaa fei we'aina; ei pi'u, ro'aa pasirai haroo pumanugawe ma ei manumanu haroo pafea, rowe rerere.'

³⁰"A'a fei au fei, fei hilalaa mei Na'uu Rama'a i fa'arewamai i haroo pumanugawe ma minaa ei gufupedu yeni malagufu, ro'aa faloloa'i. Rowe fanunupa'aa mei Na'uu Rama'a fi nomai pafoo ei papalei pafea nofininamii ei fa-ufauna ma hawerana. ³¹Ma iwe aloaa ei alo'alona fininaa aigaa fei maniwa ma rowe figupuinaa ei rafeiana, noramiaa ro'ou laloo minaa ei gufu tadiwe'aiaa feni malagufu ma i pafea.

To Feroia a'a fei Haihai Figi

(Mark 13:28-31; Luke 21:29-33)

³²"Hamonei to apa'aa hamu'ou wagii fei haihai figi: ena hamona fanunupa'ia ba ei rau mamarawii na sunaimai, hamona aida ba fei au rawani ipowe nomai. ³³Ana ale'ei, ena hamona fanunupa'aa ei manumanu ei, hamonei aida ba ina[†] rafi'i, i poaa fei gigei. ³⁴A warefa'uai a'a hamu'ou ba ei rama'aa feni taweni,[‡] pa'aa lomi ba ro'aa pa'ai hawina na nomai minaa ei manumanu ei. ³⁵Fei haroo pumanugawe ma feni ano, laguwe apa'ai, ma'uaa ei wareau lomi rowe apa'aitoo.

Lomi na Aida fei Arewaa ma fei Au

(Mark 13:32-37; Luke 17:26-30, 34-36)

³⁶"Lomi nemea na aida ba pa'aa nahaiga fei arewaa o fei au, ana lomi rona aida ei alo'alo pafea o mei Na'u,[†] ma'uaa uniaa mei Ama. ³⁷A'a ei arewaa Noah, ana ale'ei fei au noramiaa mei Na'uu Rama'a. ³⁸Uaa a'a ei arewaa itawe nomai fei lamalamana, ei rama'a, rona hanana ma hunu, lalai ma falalai nopa'aloo fei arewaa ba Noah na wadu'ainaa laloo fei baa wa. ³⁹Ma lomi rona aida ba tamanu i nomai nopa'aloo fei ba na nomai fei lamalamana ma na lafenotonaa minaa ro'ou. Ana ale'ei a'a fei au noramiaa mei Na'uu Rama'a. ⁴⁰Helagui wawane, lagua i pe'ihape; hemea i apa'ai ma hemea, lomi. ⁴¹Helagui pifine, lagu'ei harara du'ua; hemea i apa'ai ma hemea, lomi.

⁴²"Si'ei, hamonei oma'ama'a, uaa lomi hamona aida fei arewaa na nomai mei Fasu hamu'ou. ⁴³Ma'uaa hamonei apa'ima'aiaa feni: Nabaa mei amaa fei humu na aidadii ba pa'aa nahaiga laloo fei poi i nomai mei fafanao, i oma'a ma lomi i wadu'aipa'i mei. ⁴⁴Si'ei, ana ale'ei, hamonei ofafaufau, uaa mei Na'uu Rama'a i nomai a'a fei au lomi hamona nara ba i nomai.

Mei Rawani'a o Hafelo'a Nafi

(Luke 12:41-48)

⁴⁵"Mei fasu i aunaa hini nafi na oafagugu ma na pa'i apa'ana ba nei oma'aa ei hefi'adiai nafi laloo humuna ma fani hanaa ro'ou a'a fei au hananaa? ⁴⁶Na rawaninaa mei nafi nabaa i hadiwe'imai mei fasuna ma fanunupa'ia ba mei nafi mei, na bigi'aa ei nunumiana. ⁴⁷A warefa'uai a'a hamu'ou ba iwe

[†]24:33 24:33 O, hia

[‡]24:34 24:34 O, rama'a hepapa gufu

[†]24:36 24:36 Hefi'a ne'ia lomi na pa'i o mei Na'u

aunaa hia oma'ama'aa minaa ei manumanuna. ⁴⁸Ma'uaa, nabaa mei nafi na hafelo ma na nara ba, 'Mei fasuu, namina madii gutanana hefawala,' ⁴⁹ma na fo'aa ei nafi, ei rafirafina ma hanana ma hunufapoapoi, ⁵⁰mei fasuna, ipowe nomai wagii hepalo arewaa ma au lomi na nara mei nafi ba i nomai mei fasuna. ⁵¹Iwe walawalainia ma augia i a'a ei ware'oni, yei fawelei na pa'i ai'aiga ma fi'u'uiaa difo.

Fei Warea Hanunuu ei Hefua Nanao

25 "A'a fei au fei, fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei hefua nanao rona tonaloo ei ramai ro'ou ma aunu ba ro'aa ma'a mei wawane lalaia. ²Haipaniei poapoa ma haipaniei ano'ano nanao. ³Ei poapoa, rona notonaa ei ramai ro'ou, ma'uaa lomi rona notoo pao. ⁴Ma'uaa ei ano'ano, rona notolao ramai ma pao fininaa ei pe'i. ⁵Ma na madii ma'ida fei noramiamaa mei wawane lalaia ma na pasiholehole pudaa minaa ro'ou ma rona ma'igu.

⁶"Poidifa'u'u hemea rama'a na haroharo: 'Simeni, meni wawane lalaia! Asi'amai ma mi ma'aia!'

⁷"Ma minaa ei nanao, rona wera ma fawe'afarawaninaa ei ramai ro'ou. ⁸Ei poapoa, rona warenaa a'a ei ano'ano ba, 'Igifani pao eni ramai hai'ou; fi pere eni ramai hai'ou.'

⁹"Rona ware ba, 'Lomi na hawia hai'ou ma hamu'ou. Ma'uaa aununaa a'a ei rona'o alo pao ma pono pao hamu'ou.'

¹⁰"Ma'uaa ei roifi nolao ba ro'aa pono pao, mei wawane lalaia na nomai. Ei nanao ei rona oma'a, rona wadu'ai ma hananafipui a'ana fei hananaa lalaia. Ma fei gigei na fare'i.

¹¹"Nene, ei haipanidiai, rona nomai. Rona ware, 'Mena lalaia! Mena lalaia! Gigifanaa hai'ou fei gigei!'

¹²"Ma'uaa ina ware, 'Apa'aa warefa'uai ba lomi una apa'aa hamu'ou.'

¹³"Si'ei, hamonei oma'a, uaa lomi hamona aida fei arewaa, o fei au.

Fei Warea Hanunuu ei Mugoo Po'i

(Luke 19:11-27)

¹⁴"Ma ana ale'ei hemea ba i tatalai gufu raua, mei na harofaa ei nafina ma fanaa ei manumanuna a'a ro'ou ba ronei oma'aia. ¹⁵A'a hemea ina fanaa haipani mugoo po'i.[§] A'a hemeadiiai, na fanaa guapalo ma a'a hemeadiiai, hepalo; ina fanaa hememea ana ale'ei na puduaa apa'ana. Ma ina aunulao a'a fei tatalaiana. ¹⁶Mei na tonaa haipani na aunubatafa ma bigi a'a ei mugoo po'ina ma na to haipanidiai. ¹⁷Ana ale'ei, hemei na tonaa guapalo, ina to guapalodiai. ¹⁸Ma'uaa mei na tonaa hepalo na aunu ma agi'opa'ainaa fei mugoo po'ii mei fasuna.

¹⁹"I madilao, na nomai mei fasuu ei nafi ba i fawanewaneaa ei mugoo po'i a'a ro'ou. ²⁰Mei tonana haipani na todimai haipani. Ina ware, 'Mena fasu, onadii faninaa panuu haipani. Ma'a, una pafoinaa haipanidiai.'

²¹"Mei fasuna na ware, 'Ona bigifarawani mena rawani'a nafiu, ona narapa'au! Si'ei ba ona oma'afarawaninaa ma'ida manumanu; a aunaa yoi oma'aa watauda manumanu. Mi ni'eni'efipui a'au!'

²²"Mei tonana guapalo ana na nomai. Ina ware, 'Mena fasu, onadii faninaa panuu guapalo. Ma'a, una pafoinaa guapalodiai.'

²³"Mei fasuna na ware, 'Ona bigifarawani mena rawani'a

[§]25:15 25:15 Laloo feni warea hanunu, mugoo po'italent. Hepalo talent, puduna ale'ei hefi'a pufaba'a kina

nafiu, ona narapa'au! Si'ei ba ona oma'afarawaninaa ma'ida manumanu; a aunaan yoi oma'aa watauda manumanu. Mi ni'eni'efipui a'au!

²⁴“I dii, inawe nomai mei tonana hepalo ma ware, ‘Mena fasu, una aidadii ba yoi, hemea ona'o nunuminia ba ei rama'a, ronei bigifawe'i a'amu, ona'o hufu fawelei abaa faroamu ma ona'o hau fawelei lomi ona sumai lau. ²⁵Si'ei, una ma'au ma na aunu'agifipa'ainaa fei mugoo po'imu. Ma'a, ana sifeni, feni mugoo po'imu.’

²⁶“Ina ware mei fasuna, ‘Yoi, pa'aa tamafo ma hafelo'a nafi! Haa, ona aidadii ba una'o hufu fawelei abaa faroau ma una'o hau fawelei lomi una sumai lau? ²⁷Ona aida ba yau ale'ei, na? Nabaa onadii augaa fei mugoo po'iu laloo fei humuu mugoo po'i, una hadiwe'imai a todiai ma'ida mugoo po'i pafona.

²⁸“Tonaa fei mugoo po'i a'ana ma fanaa mei na pa'i hefua. ²⁹Uaa hini na pa'i, i todiai ma iwe pa'i watauda. Hini lomi na pa'i, tamanu ma'idei hodi-hodiana, nemea i tohadiwe'inia a'ana. ³⁰Fa'asi'anaa i ano mei hafelo'a nafi wagii fei roromaa, fei na pa'i ai'aiga ma fi'u'uiaa difo.’

Ei Sipsipi ma ei Memee

³¹“Ena na nomai mei Na'uu Rama'a nofininamii ei hawerana fipuinaa minaa ei alo'alona, iwe guta pafoo fei gutanaa hapara wagii fei haweraa fei gufufu pafea. ³²Minaa ei gufufu tadiwe'ai, ro'aa figupuimai i ma'ana ma iwe fi'alaginaa ei rama'a ana ale'ei hemei oma'ama'aa ei sipsipi na fi'alaginaa ei sipsipi ma ei memee. ³³Iwe aunaan ei sipsipi raudei ma'auna ma ei memee raudei mauwina.

³⁴“I dii, mei Hapara, i warenaa a'a ei pepepepe ma'auna, ‘Nomai, hamu'ou ena na haweginaa hamu'ou mei Amau; tonaa ei pono'aa hamu'ou, ei na pagidi-

gia mina, wagii fei au i famamaraiaa feni malagufu. ³⁵Uaa una bao ma hamona faguau, una sigigi ma hamona fani numau, lomi gufufu ma hamona taufa'ugau, ³⁶lomi lawalawau ma hamona falalawainau, una funu ma hamona roinau, yau humuu bobo'aia ma hamonamii ma'a yau.’

³⁷“Ma ei wanewanea, ro'awe warenaa a'ana ba, ‘Mena fasu, haiga ei hai'ouna ma'apa'io ba ona bao ma hai'ouna faguio, o ona sigigi ma hai'ouna fani numamu? ³⁸Haiga ei hai'ouna ma'apa'io ba lomi gufufu ma hai'ouna taufa'ugio, o lomi lawalawamu ma hai'ouna falalawainio? ³⁹Haiga ei hai'ouna ma'apa'io ba ona funu, o yoi humuu bobo'aia ma hai'ounaree ma'a yoi?’

⁴⁰“Mei Hapara, iwe ware ba, ‘U'eipa'aa ware a'a hamu'ou ba ei hamona bigi'aa e'ei a'a hemea lofuu, hemea lomi baua harana, ana ale'ei hamona bigi'ia a'au.’

⁴¹“Ma iwe warenaa a'a ei i pepepepe mauwina ba, ‘Hamu'ou ena una umuaa hamu'ou, difaraua a'au ma dinaa i a'a fei hafi lomi i peretoo, fei di pagi'augau ba hafii mei hani'u ma ei alo'alona. ⁴²Uaa, una bao ma lomi hamona faguau, una sigigi ma lomi hamona fani numau, ⁴³lomi gufufu ma lomi hamona taufa'ugau, lomi lawalawau ma lomi hamona falalawainau, una funu ma yau humuu bobo'aia ma lomi hamona roinau.’

⁴⁴“Ana ro'awe ware ba, ‘Mena fasu, haiga ei hai'ouna ma'apa'io ba ona bao, o ona sigigi, o lomi gufufu, o lomi lawalawamu, o ona funu, o yoi humuu bobo'aia ma lomi hai'ouna hadumio?’

⁴⁵“Iwe ware, ‘U'eipa'aa warefa'uai a'a hamu'ou ba tamanu lomi hamona bigi'ia a'a hemea lomi na bauana harana, ana lomi hamona bigi'ia a'au.’

⁴⁶“Ma ro'awe tonaa fei fagianaa lomi i pedutoo, ma'uaa ei wanewanea, ro'awe tonaa fei harenua lomi i pedutoo.’”

Fei Fiwareipa'aia ba Ro'aa Fo'aiaa Jesus

(Mark 14:1, 2; Luke 22:1,
2; John 11:45-53)

26 I'a warepedugaa ei manumanu ei Jesus, ina warenaa a'a ei otalai nenerana, ²“Hamona aida ba i nomai fei Talai Falogia namafuo ma mei Na'uu Rama'a ro'aa fifaninia panii hefi'a ba ro'aa fatawaia.”

³I dii, ei famamoa humuu mei Haidaa ma ei bauaniaa gufu, rona figupui laloo humuu Caiaphas, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ⁴ma rona fiwareinaa hefi'a manitoai hafelo'a ba ro'aa panarofaa Jesus ma fo'afama'eia. ⁵Rona ware ale'ei ba, “Ma'uaa a'a ba wagii fei au Hananaa, o ei rama'a rowemina fisibai.”

Mei Pifine na Iginaa Jesus Pao Yei Bethany

(Mark 14:3-9; John 12:1-8)

⁶I guta yei Bethany Jesus laloo humuu hemea rama'a, mei rona roroinia Simon mei Watawatai, ⁷na nomai a'ana hemea pifine na pa'i hepalo alabaster pe'i pao na dufa ma namina bauana pono'ana ma na iginaa tabana ei fi gutafapalagi ditataa fei tawa.

⁸Ro'aa fanunuaa fei ei otalai nenerana, ronamina siba ma i'igai, “Tani o igisimi'uaia ale'ei? ⁹Fei dufaa pao, ina rawani nabaa ona alonaa baa mugoo po'i ma fanaa ei mugoo po'i a'a e'ei lomi manumanuu ro'ou.”

¹⁰Jesus na aida ba rona ware ale'ei ma na warenaa a'a ro'ou, “Tani hamo'aa fahauaa unuu mei pifine? Ina bigi'aa hepalo pa'aa rawani'a manumanu a'au. ¹¹Ranimai, ei lomi manumanuu ro'ou, rona guta inamoa hamu'ou ma'uaa, abaa ranimai yau a gutafipui a'a hamu'ou. ¹²Ina igiaa feni dufaa pao unuu ba i hapigi'augau a'a fei huapu.

¹³A warefa'uai a'a hamu'ou ba hitani yeni malagufu ro'aa u'ugaa fei rawani'a warea, ana rowe guainaa tamanu ina bigi'ia a'au mei pifine ba ronei nonominia.”

Judas na Uga ba i Aloaa Jesus

(Mark 14:10, 11; Luke 22:3-6)

¹⁴I dii, hemea ei Hefua ma Helagui—mei rona roroinia Judas Iscariot—na aununaa a'a ei famamoa humuu mei Haidaa ¹⁵ma na i'igai, “Hamo'aa fanau tamanu nabaa a fifaninia panii hamu'ou?” Si'ei, rona wareifania odufua pa'ania mugoo po'i silver. ¹⁶A'a fei ma nolao, Judas na oma'aiaa hepalo rawani'a au ba i fifaninia panii ro'ou.

Fei Hananaa fei Talai Falogia

(Mark 14:12-21; Luke 22:7-13,
21-23; John 13:21-30)

¹⁷A'a fei rawarawa arewaa laloo fei Hananaa ei Faraa Pidaua Lomi Fafuafua, ei otalai nenerana, rona nomai a'a Jesus ma i'igai, “Nunumiamu ba hai'ou'aa pagia hitani fei gutanaa o'ou ba o'aa hanana a'a fei Talai Falogia?”

¹⁸Ina ware, “Wi wadu'ainaa fei baa gufu a'a hemei rama'a ma warefania ba, ‘Mei Feroia na ware ba: Fei auu na rafi'i. Hai'ou ei otalai nenerau, hai'ou gutafipui wagii fei Hananaa fei Talai Falogia i humumu.” ¹⁹Si'ei, ei otalai nenerana, rona bigi'aa ei warenaa a'a ro'ou ma pagi'augaa ei manumanuu fei Talai Falogia.

²⁰I nopoilao, Jesus na gutafapalagi a'a fei tawa fipui a'a ei Hefua ma Helagui. ²¹Ma ei roi hanana, ina ware, “A warefa'uai ba hemea hamu'ou, i aloau.”

²²Ronamina faloloa'i ma hememea ro'ou na warenaa a'ana ba, “A'a ba yau, mena Fasu?”

²³Jesus na ware, “Mei i pudifipuinaa panina a'au laloo fei hagi, hia, i aloau.

²⁴ Mei Na'uu Rama'a, iwe aunu ana ale'ei ronadii ne'inia. Ma'uaa ina fagiana mei na aloaa mei Na'uu Rama'a! Ina rawani nabaa lomi ina waninimai."

²⁵ I dii, Judas, mei ba i aloaa Jesus nawe ware a'ana ba, "A'a ba yau, Rabbi?"

Jesus na ware, "Hi'i, pa'aa yoi."**

Fei Finei mei Fasus

(Mark 14:22-26; Luke 22:14-20; 1 Corinthians 11:23-25)

²⁶ Ei roi hanana, Jesus na tonaa fei faraa pidaua, na ware 'ta', bidigedigeia ma fanaa ei otalai nenerana ma na ware, "Tonia ma hanaia; feni, pigiou."

²⁷ Ma na tonaa fei bara, ware 'ta', fanaa ro'ou ma ware, "Hunu a'a feni, minaa hamu'ou. ²⁸ Feni, rarau a'a fei fi'ugaia,†† fei na wigii a'a watauda ba mei Fasus i futoaa ei hafelo'aa ro'ou. ²⁹ A warefanaa hamu'ou ba lomi ba a hunudinaa ei ranuu grape nopa'aloo fei arewaa na hunufipuidiai a'a hamu'ou laloo fei haparaiaa mei Amau."

³⁰ Ro'aa laugidigaa hepalo laugaa mei Haidaa, rona aununaa yei Maugeni Olive.

Jesus nadii Wareaa fei Sifisifii Peter

(Mark 14:27-31; Luke 22:31-34; John 13:36-38)

³¹ I dii, Jesus na warenaa a'a ro'ou, "A'a feni poi feni, minaa hamu'ou, hamo'aa pasi, uaa yau. Uaa ronadii ne'inia ba:

"Yau, ba a hafugaa mei oma'ama'aa ei sipsipi, ma ei sipsipi, rowe ponitalanenei.'

³² Ma'uaa ena na asi'aa, awe aunulao i ma'aa hamu'ou, dinaa Galilee."

³³ Na ware Peter, "Nabaa minaa ro'ou, rona pasi uaa yoi, yau, pa'aa lomi."

³⁴ Jesus na ware, "A warefa'uai a'amu ba a'a feni poi feni, atawe ai fei a'aroo, yoi, o'aa ware ba lomi ona apa'au."

³⁵ Ma'uaa Peter na ware, "Nabaa unei ma'efipui a'amu, ana lomi a ware ba lomi na apa'a'io." Ma minaa ei otalai nenerana, ana rona ware ale'ei.

Gethsemane

(Mark 14:32-42; Luke 22:39-46)

³⁶ I dii, Jesus na dinaa Gethsemane fipui a'a ei otalai nenerana ma warenaa a'a ro'ou, "Guta yeni ena na dinaa yei ma lafulafu." ³⁷ Ina dugaa Peter mawe laguei na'uu Zebedee fipui a'ana ma nawemina faloloa'i ma awata naranarana. ³⁸ Ma ina warenaa a'a ro'ou, "Fei naranarau namina pepesu a'a ei faloloa'ia ba apo'o bima'e ua. Guta yeni ma oma'oma'afipui a'au."

³⁹ I'a nolao ma'idadaia, na fapasinaa pudana i malagufu ma lafulafu, "Mena Amau, nabaa na rawani a'amu, tonaa fei bara a'au. Ma'uaa onei'aa bigi'aa ei nunumiau, uaa ei nunumiamu."

⁴⁰ Ma inawe hadiwe'idinaa a'a ei otalai nenerana ma re bapa'aa ro'ou, rona ma'igu ua. Ina i'iginaa Peter, "Haa, lomi ba hamo'aa guta'oma'afipui a'au ale'ei heai hour ua? ⁴¹ Hamonei oma'a ma lafulafu ba hamonei'aa pasi a'a ei hafelo'a. Fei spiriti, na mamalawia, ma'uaa, fei unu na rafilele."

⁴² Ina aunudiai fei faguapoana ma na lafulafu, "Mena Amau, nabaa unei hunumaa fei bara ma lomi ba o tonia, te, a bigi'aa nunumiamu."

⁴³ I'a hadiwe'imai, na fanunupa'idinaa ro'ou ba rona ma'igu, uaa namina pasiholehole pudaa ro'ou. ⁴⁴ Si'e'i, ina di'ininaa ro'ou ma aunudiai ma fei fa'odupooa lafulafuana ana ale'ei ei wareana fama'a.

**26:25 26:25 O, "Ana yoi ona wareia."

††26:28 26:28 Hefi'a ne'ia ba fei manufau fi'ugaia

⁴⁵I'a hadiwe'idimai a'a ei otalai nenerana, ina warenaa a'a ro'ou, "Haa, ana hamo'ei ma'igu ma fawenai? Ma'aia, fei au na rafi'i ma mei Na'uu Rama'a, na udediginaa panii ei hafelo'a. ⁴⁶Asi'aa. O dii! Ifi nomai mena i aloau!"

Rona Panarofaa Jesus

(Mark 14:43-50; Luke 22:47-53; John 18:3-12)

⁴⁷Ana fi wareware ua, na nomai Judas, hemea ei Hefua ma Helagui. I a'ana na pa'i hepalo baua gupuu rama'a ma rona pa'i wadu ma hafuhafu, aloamiaa ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu. ⁴⁸Mei aloa nadii pagi'augaa fei lala a'a ro'ou ale'ei ba, "Mei una hatofaa manufina, sime; hamonei panarofia." ⁴⁹Judas na nofawanewanelao a'a Jesus ma na ware, "Poi, mena Rabbi!" ma ina hatofaa manufina.

⁵⁰Jesus na ware, "Otafi, bigi'aa fena ba o'aa bigi'aa."^{‡‡}

Ma ei rama'a, rona'aa ulao, panarofaa Jesus ba ro'aa nodugia. ⁵¹Ma hemea ei maroaa Jesus na rapuwenu'aa fei waduna ma lafigifamosuaa fei adiaa mei nafii mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa.

⁵²Jesus na warefania, "Auhadiwe'inia a'a fei udeana fei wadumu, uaa hini i rapuwenu'aa waduna ana i ma'e a'a fei wadu. ⁵³Lomi hamona aida ba nabaa a harofaa mei Amau, i alofanamiau ale'ena oloromfua pa'ania pufaba'a alo'alo? ⁵⁴Ma'uaa, nabaa ale'ei, batanai ba i fa'uai ei ne'ia laloo fei Bu'u Apuna ba nei ale'ei e'eni?"

⁵⁵A'a fei au fei, Jesus na warenaa a'a fei gupuu rama'a, "Haa, una fasibaiaa ei rama'a a'a fei gavaman ma si'ei hamona notonamiaa ei wadu ma ei hafuhafu ba

hamomii panarofau? Minaa ei arewaa na guta i malalaa fei humuu mei Haidaa ma feferoi ma lomi hamona panarofau. ⁵⁶Ma'uaa minaa ei manumanu ei, ina nomai ba nei fafa'uainaa ei ne'iaa ei mamama'a." Ma minaa ei otalai nenerana, rona ponidi'inia.

I Ma'aa ei Sanhedrin

(Mark 14:53-65; Luke 22:54, 55, 63-71; John 18:13, 14, 19-24)

⁵⁷Ei rama'a rona panarofaa Jesus, rona noduginaa hia a'a Caiphas, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, yei fawelei rona figupui ei feroiaa fei law mawe ei bauaniaa gufu. ⁵⁸Ma'uaa Peter na nenegifarauamai ma'ida a'ana, nopa'aloo fei malalaa fei humuu mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa. Ina wadu'ai ma gutafipui a'a ei oanananaa ba i fanunu ba ro'aa bigi'aa tamanu.

⁵⁹Ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe minaa ei Sanhedrin, rona lalabaginaa ei sifisifi warea a'a ei rama'a ba Jesus na bigifatata ma ro'aa fo'afama'eia. ⁶⁰Watauda rama'aa sifisifi, rona nomai ma'uaa, lomi rona labagipa'aa hepalo tatana.

I dii, lagunawe nomai helagui rama'a ⁶¹ma laguna ware ba, "Meni rama'a meni, ina ware ba 'A birosiaa fei humuu mei Haidaa ma fadudinia laloo oduai arewaa."

⁶²Nawe ufalarai mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ma warenaa a'a Jesus, "Haa, lomi o'aa ware? Tamanu fei u'uga laguna wareia ba ona bigi'aa?" ⁶³Ma'uaa Jesus na ufamadumu.

Mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na warenaa a'ana, "A warenaa a'amu ba onei warefa'uai i pudaa mei Haidaa, mei fi oalao: Nabaa yoi, mei

^{‡‡}26:50 26:50 O, "Otafi, tani o nomai?"

Christ,[¶] mei Na'uu mei Haidaa, te, warefanaa hai'ou.”

⁶⁴ Jesus na ware, “Hi'i. Ana ale'ei ona wareia. Ma'uua a warefanaa minaa hamu'ou ba nefarani, hamopowe ma'apa'aa mei Na'uu Rama'a i guta i ma'au Hemei Faufaa na nomai i pafoo ei papalei pafea.”

⁶⁵ Ma mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na rapunini'aa ei lawalawaa anaia ma ware, “Ina warefafeloa mei Haidaa! Tani o labagidinaa nemea ba i u'ugia? Ma'aia, hamona guaidigia ba ina warefafeloa mei Haidaa. ⁶⁶ Tamanu naraa hamu'ou?”

Rona ware ba, “Pono'ana ba inei ma'e.”

⁶⁷ Si'ei, rona huwiaa pudana ma la'ugia. Hefi'adiai, rona lapagia ⁶⁸ ma ware, “Di warefa'aiaa hai'ou, mena Christ. La'ugaa hini yoi?”

Peter na Ware ba Lomi na Apa'aa Jesus

(Mark 14:66-72; Luke 22:56-62; John 18:15-18, 25-27)

⁶⁹ Peter na guta i malalaa fei ro'ei fadududu ma hemea nafi nanao na nomai a'ana. Ina ware, “Yoi, ana hemea maroaa Jesus, mei Galilee.”

⁷⁰ Ma'uua ina ware ba lomi. Ina ware, “Lomi una aida ba oi wareaa tamanu.”

⁷¹ Ma ina aunulao a'a fei baua gigei fei gufu ma hemeadii nanao na ma'apa'ia ma warenaa a'a ei rama'a yei, “Mena rama'a mena, ina gutafipui a'a Jesus, mei Nazareth.”

⁷² Ina warediai ba lomi ma na fa'unai ba, “Lomi una apa'aa mei rama'a mei!”

⁷³ Lomi namina madii ma ei ro'aa ufalarai yei, rona nolao a'a Peter ma ware, “Pa'aa fa'ua ba yoi hemea ro'ou, uaa hai'ouna guai'apa'aa paolaa wareamu.”

⁷⁴ Ma inawe umuaa anaia ma fa'unai a'a ro'ou, “Pa'aa lomi una apa'aa mei rama'a mei!”

Ana ei ua, hepalo a'aroo na ai. ⁷⁵ Ma Peter nawe nonomipa'aa ei wareaa Jesus: “Nene iwe ai fei a'aroo, o'aa wareaa fei fa'odupoaa wareamu ba lomi ona apa'au.” Ma ina dinaa ano ma namina aifafelo.

Rona Noduginaa Jesus a'a Pilate

(Mark 15:1; Luke 23:1, 2; John 18:28-32)

27 Mafufuo badu minaa ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu ronawe ware ba ronei aunaa Jesus ma'ea. ² Rona faroro'inia, taudugia ma aunaa hia panii Pilate, mei gavanaa.

Judas na Fahabe

(Acts 1:18, 19)

³ I'a fanunupa'ia Judas, mei na aloia, ba rona ware ba nei ma'e Jesus, inamina faloloa'i ma na auhadiwe'inaa ei odufua pa'ania mugoo po'i silver a'a ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu. ⁴ Ina ware ba, “Yau, una bigifafelo, uaa una aloaa hemea ma'ea ma lomi hafelo'ana.”

Rona ware, “Abaa manumanuu hai'odu! Uaa manumanumu.”

⁵ Si'ei, Judas na siminaa ei mugoo po'i laloo fei humuu mei Haidaa ma aunu. I dii, ina nolao ma re fahabe.

⁶ Ei famamoaa humuu mei Haidaa, rona hau'aa ei mugoo po'i ma ware, “Lomi na rawani a'a fei law nabaa o'aa augia laloo fei ude'udee ei mugoo po'i, uaa na udia raraa mei ma'ea.” ⁷ Si'ei, ronawe ware ba ei mugoo po'i ei nei pono'aa hepalo malagufu fawelei rona'o bigi'aa ei babagii ma ipowe oanaa hua-puu ei rama'aa hepapa gufu. ⁸ Sifei, fei pa'afina ba nopa'amii wagieni rona'o

[¶]26:63 26:63 O, Messiah; v. 68 ana

ware ba Malagufu Raraa. ⁹Ma fei di-wareaa Jeremiah, mei mamama'a nawe fa'uai: "Rona tonaa ei odufua pa'ania mugoo po'i silver, ei rona augia ei Israel ba pono'ana ¹⁰ma a'a fei, rona pono'aa fei malagufu, fawelei rona'o bigi'aa ei babagii, ana ale'ei tamanu mei Fasu na ware ba unei bigi'ia."

Jesus i Ma'aa Pilate

(*Mark 15:2-5; Luke 23:3-5; John 18:33-38*)

¹¹Ma ei, Jesus na u i ma'aa mei gavanaa ma mei gavanaa na i'iginia, "Haa, yoi, mei haparaa ei Jew?"

Jesus na ware, "Hi'i, ana ale'ei ona wareia."

¹²Ro'aa ware ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu ba ina bigifata, lomi ina wareware. ¹³Ma Pilate na i'iginia, "Ona guania ei u'ufafelooa ro'ou yoi?" ¹⁴Ma'uaa Jesus lomi na wareware, pa'aa lomi na ware a'a hepalo hafelo'a wareaa ro'ou—ma namina madufofoga wagina mei gavanaa.

Rona Ware ba Jesus Nei Ma'e

(*Mark 15:6-15; Luke 23:13-25; John 18:39—19:16*)

¹⁵Ma wagii fei au Hananaa, fei mau-mau mei gavanaa ba i alafalele'anaa nemea i laloo humuu bobo'aia, nemea rona nunuminia ei gupuu rama'a. ¹⁶A'a fei au fei, rona pa'i hemea pa'aa hafelo'a i laloo humuu bobo'aia, harana Barabbas. ¹⁷Si'ei, ro'aa figupuidigimai ei rama'a, Pilate na i'iginia ro'ou, "Hini lagua ba a alafalele'ania a'a hamu'ou: Barabbas, o Jesus, mei rona roroinia ba Christ?" ¹⁸Uaa ina aidadii ba ei ro'aa fifaninaa Jesus panina, si'ei ba rona punepune.

¹⁹Ei i guta pafoo fei gutanaa mei fadududua Pilate, mei harona na alonaa a'ana feni ne'ia feni: "Apuna bigi'aa hepalo manumanu a'a mei wanewanea, uaa

laloo fei mefiu wagieni, namina fi'i tabau uaa hia."

²⁰Ma'uaa ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu, rona u'ugainaa ei gupuu rama'a ba Barabbas nei lele'aa ma Jesus nei ma'e.

²¹Na i'igai mei gavanaa, "Hini lagua hamona nunuminia ba a alafalele'afanaa hamu'ou?"

Rona ware, "Barabbas."

²²Pilate na i'igai, "Ma a bigi'aa tamanu a'a Jesus, mei rona roroinia ba Christ?"

Minaa ro'ou, rona ware ba, "Fatawaia!"

²³Pilate na i'igai, "Hamatani? Tamanu fei bigifatatana?"

Ma'uaa, rona haropararai'apoi, "Fatawaia!"

²⁴I'a fanunupa'ia Pilate ba lomidiai ma'atalana ma fei gupuu rama'a fipowe asi'aa fei sibaa ro'ou, ina tonaa fei ranu ma na fesuaa panina i pudaa ro'ou. Ma na ware, "Lomi na pa'i tatau a'a ei raraa meni wanewanea. Manumanuu hamu'ou!"

²⁵Minaa ei rama'a, rona ware, "Ei rarana, na udenaa pafoo hai'ou mawe ei na'uu hai'ou!"

²⁶Ma ina alafalele'anaa Barabbas a'a ro'ou. Ma'uaa ina ware ba ei maroana, ronei babuinaa Jesus ma ina fifaninaa panii ro'ou ba ronei fatawaia.

Ei Fo'aa na Hararasinaa Jesus

(*Mark 15:16-20; John 19:2, 3*)

²⁷Ma ei rama'aa fo'aa mei gavanaa, rona tauduginaa Jesus i laloo fei Praetorium ma minaa ei rama'aa fo'aa, rona ufaweloinia. ²⁸Rona dudufa'ala'alaia ma hawainia a'a hepalo hawaa ugu ina ro ²⁹ma rona fifigifipuinaa ei wowo'ii na hogia ale'ei tao hapara ma rona aunaa tabana. Rona augaa hepalo o i panina pepepe ma'au, fa'unaa du'uu ro'ou ma'ana ma hararasinaa. Rona ware, "Hagu'u, mena haparaa ei Jew!" ³⁰Rona huwua,

tonaa fei o ma hafuhafugaa tabana. ³¹Ro'aa hararasidigia, rona dudumaa fei hawaa ugu ma farafehadiwe'inaa hia ana ei susuna. Ma rona aunudugia ba ro'aa fatawaia.

Fei Fatawana

(Mark 15:21-32; Luke 23:26-43; John 19:17-27)

³²Ei ro'ei asi'alao, rona nobapa'aloo hemea Cyrene, harana Simon ma rona augaa fei hawafolo foreforena ba nei harenia. ³³Rona nomai fawelei, Golgotha (hanuna ba Na'ana'a Guitaba). ³⁴Fawelei, ba ro'aa fahunumaa Jesus fei wine, fei rona fihafuinaa a'a fei ranuu ei para'aa fua; ma'uaa, i'a hunuma'aia, lomi na nunuminia. ³⁵Ro'aa fatawadigia, rona fi'alaginaa ei susuna a'a hepalo uni'uni fifigaia.^{§§} ³⁶Rona guta'oma'aia yei. ³⁷I palalaa fei tabana rona ne'i'augaa feni ba tatana:

HEMENI, JESUS. MEI
HAPARAA EI JEW.

³⁸Laguei fafanao, laguna fatawafipui a'ana, hemea i ma'auna ma hemea mauwina. ³⁹Ei rama'a, ei rona talailao nana'ana, rona warefafeloia, bi'oreinaa tabaa ro'ou ⁴⁰ma ware, "Yoi, mena ba o birosiaa fei humuu mei Haidaa ma fadudinia laloo oduai arewaa, onei fatela'anio! Upumai a'a fena hawafolo nabaa yoi mena Na'uu mei Haidaa!"

⁴¹Ana ale'ei, ei famamooa humuu mei Haidaa, ei feroiaa law mawe ei bauaniaa gufu, rona hararasinia. ⁴²Rona ware, "Ina fatela'anaa hefi'a, ma'uaa, lomi ba i fatelapa'aa anaia! Hia Haparaa Israel! Inei upumai a'a fei hawafolo ma o'awe nara ba fa'ua wareana. ⁴³Ina narafawe'i a'a mei Haidaa. Na rawani ba mei Haidaa nei fatela'ania e'eni nabaa

ina nunuminia, uaa ina ware, 'Yau Na'uu mei Haidaa.'" ⁴⁴Ana ale'ei, laguei fafanao, laguei laguna fatawafipui a'ana, laguna warefafeloia.

Fei Ma'ea Jesus

(Mark 15:33-41; Luke 23:44-49; John 19:28-30)

⁴⁵Haloaina nopa'aloo fei fa'oduuaiaa ido'o, minaa ei gufu tadiwe'ai na roroma. ⁴⁶Ale'ena fei fa'oduuaiaa ido'o, Jesus na aipararai, "Eloi, Eloi,* lama sabachthani?"—hanuna ba, "Mena Haidaniau, mena Haidaniau, tani o ofadugau?"

⁴⁷Hefi'a ei ro'aa ufalarai yei, ro'aa guainaa fei, rona ware, "Ifi harofaa Elijah."

⁴⁸Ana ei ua, hemea na ponilao ba i tonaa fei fahununu, fei i fahununaa fei wine a'a fei ranuu ei para'aa fua, na fa-suia a'a hepalo haihai ma roainalao a'a Jesus ba nei hunumia. ⁴⁹Ma ei ro'ou, rona ware, "Di'inia ma o fanunu ba i nomai Elijah mi hadumana."

⁵⁰Ma i'a aiparararaidiai Jesus, ina fanaa fei spiritina.

⁵¹Ana a'a fei au fei, fei rapirapi i laloo fei humuu mei Haidaa na aninirai pafea ma dinaa pu. Fei malagufu na rere ma ei mugoo, rona afala. ⁵²Ei nopaa ei ma'ea na ba'agigi ma ei unuu watauda ma'ea, ei rona apunai, rona asi'atodiai harenuaa ro'ou. ⁵³Rona asi'amai a'a ei nopaa ei ma'ea ma nenee fei asi'anaa Jesus, rona aununaa a'a fei gufu na apunai ma ina fa'arewa a'a watauda rama'a.

⁵⁴Mei centurion mawe ei ro'ei oma'afipuinaa Jesus a'ana, ro'aa fanunuaa fei rereaa malagufu mawe minaa ei manumanu, ronamina ma'au

§§27:35 27:35 Hefi'a ne'ia ba: *uni'uni fifigaia ba fei wareaa mei mamama'a nei fa'uai: "Rona fi'alaginaa fei susuu a'a hememea ro'ou ma rona bigi'aa fei uni'uni fifigaia a'a ei hawaa uguu"* (Psalm 22:18)

*27:46 27:46 Hefi'a ne'ia ba *Eli, Eli*

ma rona ware, “Pa’aa fa’ua ba hia, Na’uu† mei Haidaa!”

⁵⁵Watauda pifine yei, ro’ei fanunumai raua ma’ida. Rona neneraa Jesus ei i no-rai Galilee ba ro’aa hadumia a’a ei nun-umiana. ⁵⁶Dupuaa ro’ou, Mary Magdalene, Mary mei inaa James ma Joses ma mei inaa ei na’uu Zebedee.

Fei Agifaiaa Jesus

(Mark 15:42-47; Luke 23:50-56; John 19:38-42)

⁵⁷I nopoilao, ina nomai hemea rama’a watauda mugoo po’ina, gufuna Ari-mathea, harana Joseph, mei ana hia, nawe neneraa Jesus e’eni. ⁵⁸Ina aunu ma i’iginaa Pilate ba nei fania fei unuu Jesus ma Pilate na ware ba ei maroana, ronei fania. ⁵⁹Joseph na tonaa fei unu, fa-hawainia a’a hepalo lawalawa linen lomi na loloa ⁶⁰ma naree fahainopia laloo fei manufau nopaa ma’ea fei bigi’augana a’a ei na’ana’a. Ina pigu’augaa hepalo baua mugoo i ma’aa fei wawadu’ii fei nopaa na’ana’a ma ina aunu. ⁶¹Mary Magdalene mawe hemeadii Mary, laguna guta oma’anaa fei nopaa ma’ea.

Mei Oanananaa fei Nopaa Ma’ea

⁶²Ta nofidunaranilao, hefei arewaa nenee fei Sabbath, ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei Pharisee, rona aunu ba ro’aa ma’a Pilate. ⁶³Rona ware, “Hagu’u, hai’ouna nonominia ba ei fi guta mei rama’aa sifisifi, ina ware ba, ‘Nenee oduai arewaa, awe asi’adii.’ ⁶⁴Hee, onei warefanaa ei maroamu ba ronei oma’afarawaninaa fei nopaa ma’ea hawina fei fa’oduiaa arewaa. Nabaa lomi, woro naraa hai’ou ba ei otalai nenerana, rowe nomai ma topa’ainaa fei ununa ma warefanaa ei rama’a ba na ma’elele’aa a’a ei ma’ea. Ma ei sifisifii

ro’ou, ipowemina apoidiai laraa ei sifisifii ro’ou fama’a.”

⁶⁵Pilate na ware, “Dugaa hefi’a oanananaa. Wi lawagifarawaninaa fei nopaa ma’ea ale’ei apa’aa hamu’ou.” ⁶⁶Si’ei, ronaree lawaraa fei nopaa ma’ea a’a hepalo tamatama pafoo fei mugoo ma fa’ugaa ei oanananaa.

Fei Asi’ana

(Mark 16:1-10; Luke 24:1-12; John 20:1-10)

28 Nenee fei Sabbath, i ba’apanii fei rawarawa arewaa wagii fei hefa-pagipagia, Mary Magdalene mawe mei ana hemeadii Mary, laguna aunu ba lagu’aree ma’a fei nopaa ma’ea.

²Inamina rerere fei malagufu, uaa hemea alo’aloo mei Fasu na upugio i pafea, na dinaa a’a fei nopaa ma’ea, piguaa fei mugoo ma guta pafona. ³Fei maumauna ale’ei usida ma ei susuna namina po’imalewa. ⁴Ei oanananaa, ronamina ma’aufunurere a’ana ma ro’ou ale’ei ma’ea rama’a.

⁵Mei alo’alo na warenaa a’a laguei pifine, “Apuna ma’au, uaa una aida ba hamu’ei labaginaa Jesus, mei rona fatawaia. ⁶Hia, lomi yeni; ina asi’adii, ana ale’ei ei wareana. Mido’o ma’a feni nopana. ⁷Ma aunubatafa ma re warefanaa ei otalai nenerana ba: ‘Ina asi’adii a’a fei ma’ea ma fi aunulao i ma’aa hamu’ou yei Galilee. Hamowe ma’aia yena.’ Te, una warefanidigaa hamugua.”

⁸Si’ei, laguei pifine, laguna di’inibatafainaa fei nopaa ma’ea; laguna ma’au, ma’uaa, ana lagunamina ni’eni’e ma poni ba lagu’aa warefanaa ei otalai nenerana. ⁹Ana ei ua, Jesus na bapa’aa lagua. Ina ware, “Mafufuo.” Laguna nomai a’ana, panarofaa pinena ma laguna losuinia. ¹⁰Ma Jesus na warenaa a’a lagua, “Apuna ma’au. Wi warefanaa

†27:54 27:54 O, hemea na’u

ena lofuu ba ronei dinaa Galilee; rowe fanunuau yena.

Ei Wareaa ei Oanananaa

¹¹ Ei lagu'ei tatalailao laguei pifine, hefi'a ei oanananaa, rona wadu'ainaa fei baua gufu ma u'ufanaa ei famamoaa humuu mei Haidaa minaa ei manumanu rona fanunuia. ¹² Ro'aa fiwarewareidii ei bauaniaa gufu ma ei famamoaa humuu mei Haidaa, rona pa'apa'ainaa hepalo naranara ma fanaa ei fo'aa watauda mugoo po'i. ¹³ Ma rona warefanaa ro'ou, "Hamonei ware ba, 'Ei otalai nenerana, rona nomai poi ei hamo'ei ma'igu ma poropa'ainia.' ¹⁴ Nabaa i guainaa fei u'ugaa fei mei gavanaa, ipowe rawani a'ana ma lomi ba hamo'aa tonaa dududua wagina." ¹⁵ Si'ei, ei rama'aa fo'aa, rona tonaa ei mugoo po'i ma bigi'ia ale'ei rona guainia. Ma fei u'uga fei, na talenaa a'a watauda gufu dupuaa ei Jew a'a fei au fei nopa'amii wagienei.

Ronei Bigi'aa fei Baua Bigi'a

(*Mark 16:14-18; Luke 24:36-49; John 20:19-23; Acts 1:6-8*)

¹⁶ Ma ei hefua ma hemea otalai nenerana, rona aununaa Galilee a'a fei mau-geni, fei na ware Jesus ba ronei dinaa wagina. ¹⁷ Ro'aa ma'apa'ia, rona losuinia; ma'uaa, hefi'a, rona hamamagua. ¹⁸ Ma Jesus na nomai a'a ro'ou ma ware, "Minaa ei faufau i pafea ma yeni malagufu ina fanidigau. ¹⁹ Si'ei, hamonei aununaa a'a minaa ei gufu ma feroinaa ei rama'a ba ronei nenerau ma hamonei pudugufinaa ro'ou a'a[‡] fei haraa mei Ama ma mei Na'u ma fei Spiriti Apuna ²⁰ ma feroinaa ro'ou ba ronei neneraa minaa ei warefanau hamu'ou. Ma apowe oafipui a'a hamu'ou ranimai, nopa'aloo fei pedupeduu feni ano."

[‡]28:19 28:19 O, *lalo*; ma'a Acts 8:16; 19:5; Romans 6:3; 1 Corinthians 1:13; 10:2 ma Galatians 3:27

MARK

Warefa'aia

Feni Bu'uu Mark na rapu ale'eni, “Feni, fafasuii feni rawani'a wareaa Jesus Christ, mei Na'uu mei Haidaa.” Mark na fama'aia ba Jesus pa'aa weweaa rama'a ma ana na pa'i foraforana. Fei foraforana na fama'aia a'a ei feroiana, fei faufauna, fei ba ina muainaa ei pigea ma fei ba i futoaa hafelo'aa ei rama'a.

Watauda ne'iaa Mark fi warewareaa ei bigi'aa Jesus. Ina u'ugaa fei pudugufiana, fei manimaniana, ei feroiana ma farawaniana funua. I dii, ei nenerana ronawe apa'ia, ma'uaa na apoi'ualao fei sibaa ei bidibidii ununa.

Na fapo'inaa fei bu'una a'a ei a'apoo tatalaiaa Jesus yeni malagufu, fei fatawana ma fei asi'anana. Guapaloei fapopo'ina, woro ne'iaa hefi'a.

John, mei Pudugufai na Ra'a'augaa fei Tala

(*Matthew 3:1-12; Luke 3:1-18; John 1:19-28*)

1 Feni, fafasuii feni rawani'a wareaa Jesus Christ, mei Na'uu mei Haidaa.[†]

² Ale'ei i ne'inia mei mamama'a Isaiah: “A aloaa mena otalai tonaa wareau i ma'amu

ma i ra'a'augaa fena talamu”—

³ “Na haroharo fei lao i podu.

‘Ra'a'augaa fena talaa mena Fasu, ma fawanewane'augaa fena talana.’”

⁴ Si'ei, John na nomai ma pudugufinaa ei rama'a i podu. Ina warefanaa ei rama'a ba ronei filoginaa naranaraa ro'ou ma pudugufai ma i futoaa ei hafelo'aa ro'ou, mei Fasu. ⁵ Minaa ei rama'a tadiwe'aiaa Judea ma Jerusalem,

rona dinaa a'a John. Ei rona warefania ei hafelo'aa ro'ou, John na pudugufinaa ro'ou i laloo fei Ranu Jordan. ⁶ John na susuinaa fei susu, bigi'aa ro'odu hugo camel ma fei adina, hudii manulelele. Ma hanana, ena teraupu ma musilao podu. ⁷ Ma sifeni, feni wareana: “I pa'i hemea rama'a i nomai neneu, na faufaudiai ma na muainau. Yau ana lomi na rawani ba a fabalou ma alaraa fei hafenaa pinena. ⁸ Yau na pudugufinaa hamu'ou ranu[§] ma hia, i pudugufinaa hamu'ou fei Spiriti Apuna.”

Fei Pudugufai ma Manimaniaa Jesus

(*Matthew 3:13—4:11; Luke 3:21, 22; 4:1-13*)

⁹ Ma fei au fei, Jesus noranamai Nazareth, yei Galilee. Ma John na pudugufina laloo fei Ranu Jordan. ¹⁰ Ei fi asi'aa laloo fei ranu Jesus, na fanunuaa fei gufu pafea na ba'agigi ma fei Spiriti fi falorogio pafona maumauna ale'ei pune. ¹¹ Ma fei haroharofa norai yei gufu pafea, na ware ale'ei: “Yoi, mena na'uu, mena una haguio ma namina ni'eni'e a'amu.”

¹² Si'ei, fei Spiriti na alonaa Jesus i tau podu. ¹³ Jesus na guta laloo podu gunaroo pa'ania arewaa ma Satan ana fi manimania yei laloo podu. Jesus na guta hugiaa ei manulelele laloo podu ma ei alo'alo, rona oma'ama'aia yei.

Na Dugaa ei Rawarawa Otalai Nenera

(*Matthew 4:12-22; Luke 4:14, 15; 5:1-11*)

¹⁴ Nenee fei ro aunaa John humuu bobo'aia, Jesus na dinaa Galilee, wareaa fei rawani'a warea noranarai a'a mei Haidaa. ¹⁵ Ina ware ba “Pa'aa feni auna feni. Fei haparaiaa mei Haidaa na rafi'i. Filoginaa naranaraa hamu'odu ma neneraa eni rawani'a warea!”

[†]1:1 1:1 Hefi'a ne'ia lomi na pa'i mei Na'uu mei Haidaa.

[§]1:8 1:8 O, laloo ranu

¹⁶Ei fi tatalai adii fei Agii Galilee Jesus, ina fanunupa'aa Simon ma mei lofuna, Andrew. Lagu'ei sumai lepo agi, uaa lagua dia'agi. ¹⁷Jesus na warenaa a'a lagua, "Nomai ma nenerau. Ma a feroinaa hamugua tonaa rama'a ale'ena hamuna'o to nia." ¹⁸Ana ei ua, laguna di'augaa ei lepoo lagua ma neneraa Jesus.

¹⁹Ei fi tatalaidilao ma'idadiai adii fei Agii Galilee, na fanunupa'aa laguei filofui James ma John, laguei na'uu Zebedee. Lagu'ei hinu'aa ei lepoo lagua laloo fei wa. ²⁰Si'ei, na haro fawanewaneinaa lagua. Ma laguna di'ininaa mei amaa lagua, Zebedee mawe ei tameloi ro'ou laloo fei wa ma laguna nenegia.

Jesus na Fawala'anaa Hepalo Spiriti Hafelo

(Luke 4:31-37)

²¹Rona aununaa Capernaum ma i nomai fei Sabbath, Jesus na dinaa laloo fei synagogue ma feroinaa ro'odu. ²²Ei rama'a, ronamina ba'arofa a'a ei feroiana, uaa na ferai ale'ei hemea na pa'i faufauna, abaa ale'ei ei feroiaa Law. ²³Ana ei ua, hemea rama'a laloo fei synagogue, mei na wadu'ia spiriti hafelo,** na mewaiware, ²⁴"Tamanu ei nunumi-
amu a'a hai'odu, Jesus, mena Nazareth? Ei o nomai ba o fo'afama'ea hai'odu? Una apa'ia ba yoi hini. Yoi, mena Apunai-
iaa mei Haidaa!"

²⁵Jesus na ware, "Babanini ma wala'amai a'ana!" ²⁶Fei hafelo'a spiriti na nuenuenia ma memewai ma wala'aa a'ana.

²⁷Ei rama'a, ronamina naranara watauda ma fi'igai, "Tamanu feni? Hefeni manufau feroia na pa'i faufauna ma ei hafelo'a spiriti ana ronamina guaipa'aa wareana!" ²⁸Fei u'ugana

namina talemaduarenaa ei gufu pedu yei Galilee.

Jesus na Farawaninaa Funuaa Watauda

(Matthew 8:14-17; Luke 4:38-41)

²⁹Ei ro'aa di'ininaa fei synagogue, rona aunuhugiaa James ma John ma dinaa a'a fei gufuu Simon ma Andrew. ³⁰Mei inaa mei haroo Simon na funuhaino pafo tawa. Ei rama'a yei, rona warefanaa Jesus ba na babai unuu mei rama'aa Simon. ³¹Si'ei, Jesus na dinaa a'ana, tauaa panina ma fa'asi'ania. Fei funuana na pedu ma i dii, ina haa sumaa ei hanaa ro'odu.

³²Fei fafi fei, i lolo fei halo, ei rama'a rona duginamii a'a Jesus ei rama'a rona pa'i funuaa ro'ou fipui a'a ei na wadu'aa ro'odu pigea. ³³Minaa ei rama'a yei, ronamina oma'a ua papaa fei gigei. ³⁴Jesus na farawaninaa funuaa watauda ma alofatalainaa watauda pigea, ei rona wadu'aa ei rama'a. Ma ina apunainaa ei pigea ba ronei'aa wareware; uatani, rona aida ba hia hini.

Jesus na Lafulafu Fawelei Lomi Rama'a

(Luke 4:42-44)

³⁵Mafufuo badu, atawe arewa-farawani, Jesus na asi'a'ununaa fawelei lomi rama'a ba i lafulafu. ³⁶Simon ma ei ro'ei tatalaifipui a'ana, rona aunu ma labaginia. ³⁷Ma ro'aa nobapa'alao, rona ware a'ana ba, "Minaa ei rama'a, roi lalabaginio!"

³⁸Jesus na ware a'a ro'odu, "O dii. O aununaa ena gufu opa'anawau ma ana a u'u yena. Si'ena, ena a nogio." ³⁹Ma namina tatalai yei Galilee. Ina u'u laloo ei synagogue ro'ou ma alofatalainaa ei pigea.

**1:23 1:23 Warea Greek ba *spiriti loloaa*; vv. 26 ma 27 anaa

Hemea Rama'a na Watawatai Ununa (Matthew 8:1-4; Luke 5:12-16)

⁴⁰Hemea watawatai^{††} na nomai a'ana, fa'unaa du'unua ma i'iginia, "Na'aa inapo'o rawani a'amu, farawaninau."

⁴¹Namina bauanai fei faloloa'iaa Jesus. Si'ei, na roainaa panina, idoa'a ununa ma ware, "Na rawani a'au. Ena unumu, i fafa'arai." ⁴²Ana ei ua, na pedu ei watawatana ma na fafa'arai ei ununa.

⁴³Jesus na alofawanewaneinia ma warefawe'i a'ana, ⁴⁴"Ma'aia. Apuna warefanaa nemea ma'uaa onei dinaa a'a mena bauaniaa humuu mei Haidaa ma fanaa ena fanamu wagina ale'ei i warefanio Moses, ale'ei uni'unina a'a ro'ou ba ona fafa'araidii." ⁴⁵Agia, i nolao, fimina u'u'u ma fatalainaa fei rawani'aa Jesus a'ana. Si'ei ba ina u'u'u, fai lo'e ba Jesus i wadu'aifalelefo a'a hepalo gufu ma na guta u'ugai ua fawelei lo'e rama'a. Ma'uaa ei rama'aa ena tadiwe'aiaa gufu, ana roimina'u no'ualao a'ana.

Jesus na Fatalainaa mei i Ma'e Ununa (Matthew 9:1-8; Luke 5:17-26)

2 Nenee hefi'adiai arewaa, ei i hadiwe'idinaa Capernaum Jesus, ei rama'a, rona guainia ba Jesus na nodigimai gufu. ²Watauda, rona papa'ifigupuimai ma pa'aa lomi na hawiaa ro'odu fei laloo humu; namina pepesu. Auguu fei gigei, ana ronamina fihoroi. Ma ifi warefanaa ro'odu fei rawani'a warea. ³Hefi'a, rona dugamii hemea rama'a na ma'e ununa. Gunaroa rama'a, rona notabeiamai. ⁴Si'ei ba ronamina fihoroi, lomi rona noporopa'aloo mei rama'a a'a Jesus. Ro'adii, rona bigigiaa fei ha'oo fei humu, fawelei nana'aa Jesus. Mei rama'a i ma'e ununa, na haino pafoo fei

hafenaa ununa ma rona fataularaiarai a'a Jesus. ⁵I ma'aia Jesus ba napa'aa we'i naranaraa ro'odu, na warenaa a'a mei i ma'e ununa, "Mena na'uu, ena hafelo'amu, una futoia."

⁶Fei au fei, hefi'a ei feroiaa law, ana rona guta hugiaa ro'odu. Ronamina naranara watauda. ⁷"Tani i ware ale'ei mei rama'a mei? Ina warefaneloa'a mei Haidaa. Lomi hemea i futoaa ei hafelo'a. Ana unaa mei Haidaa."

⁸Ana ei ua, Jesus na aidadii ei naranaraa ro'odu. Ma ina warenaa a'a ro'odu, "Tani hamomina naranara ale'ei? ⁹Afaia na maduta—fei una warenaa a'a mei i ma'e ununa ba, 'Ei hafelo'amu na futoia,' o fei una ware ba, 'Asi'aa, tonaa fei hafenaa unumu ma talai?'" ¹⁰Ma'uaa si'ei ba hamonei aida ba mei Na'uu Rama'a, na pa'i faufauna yeni malagufu ba i futoaa ena hafelo'a . . ." Ina warenaa a'a mei i ma'e ununa, ¹¹"A ware a'amu, asi'aa, tonaa fei hafenaa unumu ma dinaa gufumu." ¹²Na asi'aa, tonaa fei hafenaa ununa ma talai i pudaa ro'ou ma di'ininaa ro'odu. Namina nanawala pudaa minaa ei rama'a ma rona uduginaa mei Haidaa. Rona ware ba, "Lomi ona ona'u fanunupa'i he'a manumanu ale'eni feni!"

Na Dugaa Levi

(Matthew 9:9-13; Luke 5:27-32)

¹³Jesus na aunudinaa piye. Hefaa baa gupuu rama'a, rona nomai a'ana ma ina feroinaa ro'odu. ¹⁴Ei fi talailao, na fanunupa'aa Levi, mei na'uu Alphaeus na guta a'a fei palee ei otonaa mugoo po'ii gavaman. Jesus na warenaa a'ana, "Nenerau." Levi na asi'aa ma nenegia.

¹⁵Ifi hanana gufuu Levi Jesus, wataudadii ei otonaa mugoo po'ii gavaman ma ei hafelo'a rama'a, rona hananafipui a'ana mawe ei otalai nenerana, uaa

^{††}1:40 1:40 Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

watauda na nenegia. ¹⁶Ro'aa fanunuia ale'ei ei feroiaa law, ei ro'ou Pharisee, rona i'igainaa ei otalai nenerana ba, “Tani i hananafipui a'a ei otonaa mugoo po'ii gavaman ma ei rama'a hafelo?”

¹⁷I'a guainaa fei, Jesus na warefanaa ro'odu ale'ei, “Abaa ena rona rawani ena ronei pa'i hemea lo'otaa, uaa ena rona pa'i funua. Eni a norai, abaa ei re labaginaa ena wanewanea, uaa ena hafelo'a rama'a.”

Rona Haninaa Jesus a'a fei Fabaoa

(*Matthew 9:14-17; Luke 5:33-39*)

¹⁸Ei otalai neneraa John ma ei Pharisee, rona fabao. Hefi'a rama'a, rona nomai ma i'iginaa Jesus ba, “Tani ipo'o biyei ba, ei otalai neneraa John ma ei otalai neneraa ei Pharisee, rona fabao ma'uaa ei otalai neneramu, lomi.”

¹⁹Jesus na ware, “Nabaa hemea ba i lalai ma i bigi'aa hefaa hananaa, batanai ba ro'aa fabao ei i guta a'a ro'ou? ²⁰Ma'uaa iwe nomai fei au ba mei lalaia, lomi i guta a'a ro'ou, uaa hefi'adiai, rowe dugia. Ma a'a fena arewaa fena, rowe fabao.

²¹“Lo'e hemea ba i tawi'aa ei maninii ena manufau lawalawa ma waro'aa ei wara'aa watanai lawalawa. Nabaa i bigi'aa ale'ei, fei manufau maninii lawalawa, i rapudigeaa fei watanai lawalawa ma imina forafawara'a'apoidinia. ²²Ana lomi hemea rama'a i igiaa ei manufau wine a'a ei watanai pe'ii wine. Nabaa i bigi'aa ale'ei, fei manufau wine i fawara'aa fei pe'ii wine ma fei wine ma fei pe'ina, lagu'amina fai hafelo. Si'ei ba fei manufau wine, ana ronei iginaa laloo ei manufau pe'ii wine.”

Mei Fasuu fei Sabbath

(*Matthew 12:1-8; Luke 6:1-5*)

²³Jesus ma ei otalai nenerana, ro'ei tatalai dupuaa fei pe'ii corn hefaa Sab-

bath ma rona hufu'aa ei corn. ²⁴Rona warenaa a'a Jesus ei Pharisee, “Ma'aia, ei otalai neneramu, rona barafeaa fei law laloo fei Sabbath.”

²⁵Ina warefanaa ro'odu, “Haa, lomi hamona igooa tamanu David na bigi'aa ei hia ma ei maroana ro'aa bao ma rona pa'i nunumiaa ro'ou? ²⁶A'a fei au Abi-athar, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, David na wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa ma na hanaiaa ei faraa pidaua, ei rona apunainaa a'a mei Haidaa ma lomi na rawani a'a fei law ba nemeadiai i tonia. Ma ana ina fanaa ei faraa pidaua a'a ei maroana.

²⁷Ma na ware Jesus, “Fei Sabbath, bigi'aa mei Fasuu ba fararawanii rama'a ma a'a ba rama'a manumanuu fei Sabbath. ²⁸Uaa, mei Na'uu Rama'a, hia Fasuu, ana Fasuu fei Sabbath.”

Mei Rama'a na Ma'e Hepapa Panina

(*Matthew 12:9-14; Luke 6:6-11*)

3Hefaranidiai Jesus na wadu'ainaa fei synagogue ma na pa'i hemea na ma'e hepapa panina. ²Hefi'a ei ro'eifane lalabaginaa ei tataa Jesus, ro'ou yei. Ronamina pupudainaa Jesus, ba i farawaninia laloo fei Sabbath, o? ³Jesus na warenaa a'a mei rama'a, “Mi ufalarai i ma'aa ro'ou.”

⁴Ma na i'iginaa ei rama'a Jesus ba, “Fei law na ware ba tamanu na rawani a'a fei Sabbath? Fei ba o bigi'aa ei rawani'a, o ei hafelo'a? Ba o hadumaa rama'a, o fafelooa rama'a?” Ma'uaa lomi rona'u ware.

⁵I fanunuaa ei maumau ro'ou ale'ei Jesus, namina sibafafelo ma'uaa ana namina faloloa'inaa ro'odu, uatani, namina waiwai tabaa ro'odu ma ana ronamina tata. Si'ei na warenaa a'a mei rama'a, “Roainamai panimu.” Na roainaa panina mei rama'a ma fei panina na rawanidiai. ⁶I dii, ei Pharisee, rona asi'aa a'a fei synagogue ma re gutafipui a'a ei maroaa

Herod ma pagipagiaa hefi'a tala ba ro'aa fo'afama'ea Jesus.

Ei Gupuu Rama'a, Rona Neneraa Jesus

⁷ Jesus ma ei otalai nenerana, rona aunanaa agi. Ma hefaa baa gupuu rama'a, noramiaa ro'ou Galilee, rona talaineneraa Jesus. ⁸ Ro'aa guainaa minaa ei bigi'aa Jesus, rona nomai a'ana. Gufuu hefi'a, Judea, Jerusalem ma Idumea; ma gufuu hefi'a, yei pepe'i anaa halo i Jordan ma hefi'a, fawe'i Tyre ma Sidon. Minaa eni rama'a eni, rona nomai a'a Jesus, uatani ronamina guainaa tamanu ina bigi'ia. ⁹ Ei rama'a, ronamina watauda. Si'e'i ba namina rata fei gupuu rama'a, ina ware a'a ei otalai nenerana ba ronei rapu'augamiaa hepalo wa, ba ronei'aa puroroinia ei rama'a. ¹⁰ Uaa namina farawanidigaa watauda rama'a a'a ei funuaa ro'odu. Ei funua, ro'e'i nigo talaa ro'odu ba ro'aa dinaa a'a Jesus ma idoia. ¹¹ Ei rona'o fanunupa'aa Jesus ei spiriti hafelo,^{‡‡} rona'o fapasinaa pu i ma'ana ma aiharoharo, “Yoi, mena Na'uu mei Haidaa.” ¹² Ma'uaa Jesus na warefawe'i a'a ei spiriti hafelo ba apuna warefanaa nemea ba hia hini.

Fei Rafeiana ei Hefua ma Helagui Apostle

(*Matthew 10:1-4; Luke 6:12-16*)

¹³ Jesus na dinaa papaa hepalo maugeni ma harofaa ei nunumiana ma rona dinaa a'ana. ¹⁴ Ina rafeinaa hefua ma helagui—ma roroinaa ro'odu apostle^{¶¶} — ba ronei oafipui a'ana. Ma ba i aloaa ro'odu ba ronei wareaa fei rawani'a warea ¹⁵ ma ro'aa pa'i faufau ba ro'aa fa'asi'anaa ei pigea. ¹⁶ Si'eni, eni rafeiaa Jesus: Simon (Jesus na ro-

roinia Peter); ¹⁷ James ma mei lofuna John, laguei na'uu Zebedee (Jesus na roroinaa lagua Boanerges, hanuna ba laguei Na'uu Parara); ¹⁸ Andrew, Philip, Bartholomew, Matthew, Thomas, James mei na'uu Alphaeus, Thaddaeus, Simon mei Zealot (hanuna ba na haguuaa gufuna), ¹⁹ ma Judas Iscariot, mei i aloaa Jesus.

Jesus ma Beelzebub

(*Matthew 12:22-32; Luke 11:14-23; 12:10*)

²⁰ I dii, Jesus na wadu'ainaa hepalo humu ma wataudadiai, rona figupui yei. Si'e'i Jesus ma ei otalai nenerana, lo'e rona hawia ba ro'aa hanana. ²¹ Ro'aa guainia ei maroana, rona aunu ba ro'aa dugia, uaa rona ware ba, “Ina poapoai tabana.”

²² Ma ei feroiaa law, ei noramiaa ro'odu Jerusalem, rona ware ba, “Ina wadu'ia Beelzebub.^{§§} A'a fei faufau mei fafasui ei pigea, inafane fa'asi'anaa ei pigea.”

²³ Si'e'i na harofaa ro'odu Jesus ma warehanunuinia ba, “Batanai Satan i fa'asi'anaa Satan? ²⁴ Nabaa hepalo gufu i fifalagii, fei gufu fei, lo'e i ufalarai. ²⁵ Nabaa hepalo humu i fifalagii, fei humu fei, lo'e i ufalarai. ²⁶ Nabaa Satan na ofadugaa anaia ma hia i fifalagii, lomi i ufalarai ma fei auna na pedudii. ²⁷ Pa'aa fa'ua, lomi hemea i wadu'inaa humuu hemea faufau rama'a ma topa'ainaa ei manumanuna. Ineido'o roro'inaa mei faufau ma hinene iwe topa'ainaa ei manu-manu humuna. ²⁸ Apa'aa warefa'uai a'a hamu'odu ba minaa ena hafelo'a ma ei rona warefafeloa mei Haidaa, hia, i futoia. ²⁹ Ma'uaa hini i warefafeloa fei Spiriti Apuna, fei hafelo'ana lomi i

^{‡‡}3:11 3:11 Warea Greek *spiriti loloaa*; v. 30 anaa

^{¶¶}3:14 3:14 Hefi'a ne'ia lomi na pa'i *roroinaa ro'odu apostle*.

^{§§}3:22 3:22 Greek *Beezeboul o Beelzeboul*

futo. Ina bigi'aa hefaa hafelo'a lomi i pedutoo.”

³⁰Ina wareaa feni, uaa roimina wareware ba, “Ina taoia hefaa hafelo'a spiriti.”

Mei Ina Mawe ei Lofuu Jesus

(Matthew 12:46-50; Luke 8:19-21)

³¹Si'ei rona nomai, mei inaa Jesus ma ei lofuna. Rona u yei ano ma aloaa hemea ba neiree dugamii Jesus.

³²Watauda ronamina guta hoaninaa Jesus ma warefania ba, “Mei inamu ma ei lofumu, ro'ou i ano ma roi lalabaginio.”

³³Na i'igai Jesus ba, “Hini mei inau ma ei lofuu?”

³⁴I dii, ina fanunuaa ei rama'a, ei rona guta hoaninia ma na ware, “Si'eni, eni inau ma lofuu! ³⁵Hini ena rona bigi'aa ei nunumiaa mei Haidaa, si'ena, ena lofuu, agiu ma inau.”

Fei Warea Hanunuu mei Farooa ei Lau

(Matthew 13:1-9; Luke 8:4-8)

4 Jesus fi feroidinaa ei rama'a yei piye ma abaa po'o ma'ida ei rama'a. Si'ei, Jesus na hugi pafoo wa ma na guta pafona laloo agi. Ma ei rama'a, rona guta piye. ²Jesus na warehanunuinna watauda manumanu ei fi feroinaa ro'odu. ³“Hamu'ou guai! Na pa'i hemea rama'a ba i sumai lau i pe'ihape. ⁴Ma ei fi suminaa ei lau, hefi'a rona pasi papaa tala ma rona fidumai ei manu-fidufidu ma rafahanaia. ⁵Ma hefi'a na pasi pafoo fawelei na pa'i na'ana'a ma lo'e namina pi'odua fei piye, si'ei ronamina habe maduare ei lau. ⁶Ma i notautarerai fei halo, na babai ma na faholeaa ro'odu ma rona ma'e, uatani lo'e na pa'i waraa ro'odu. ⁷Ma hefi'a lau, rona pasi dupuaa ei wowo'ii, ei rona hogia ma ei wowo'ii na fifigaa ro'odu ma si'ei, lomi rona fuua. ⁸Ma hefi'adiiai lau na pasi fawelei na pa'i farawani piye ma ronamina habe mamaugi ma ronam-

ina fuua farawani. Hefi'a, fuua ro'odu, odufua pa'ania; hefi'a, fuua ro'odu oloroa pa'ania; ma hefi'a, hefa pu'u.”

⁹Na warefanaa ro'odu Jesus, “Hini na pa'i adiana nei guainia.”

Tani i Warehanunui Jesus

(Matthew 13:10-17; Luke 8:9, 10)

¹⁰Ma ei do'o uniaa Jesus, ei Hefua ma Helagui mawe hefi'adiiai, rona i'igainaa Jesus hanuu fei warehanunuiiana. ¹¹Jesus na warefanaa ro'odu, “Na unifanidigaa hamu'ou ei manumanu na ude'opa'ai a'a fei haparaiaa mei Haidaa. Ma minaa ei abaa marooa o'odu, rona guai'uaia ale'ena warea hanunu. ¹²Si'ei ba i ale'ei, “Ro fanunu ma fanunu ma'uaa, lomi ro'aa fanunupa'i,

ma ro guguai ma'uaa lo'e ro'aa apa'ia. Ma nabaa rona aida, ro'aa filoginaa ei naranaraa ro'odu ma hadiwe'inaa a'a mei Haidaa ma mei Haidaa, i futoaa ei hafelo'aa ro'odu.”

Ina Piguaa Hanuu fei Warea Hanunuu mei Farooa

(Matthew 13:18-23; Luke 8:11-15)

¹³I dii, Jesus na warenaa a'a ro'odu, “Haa, lomi hamona aida fei warea hanunu? Batanai ba hamo'aa apa'aa hefi'adiiai warea hanunu? ¹⁴Mei farooa na fafufugu'aa fei warea. ¹⁵Hefi'a rama'a, ale'ena ei lau na pasi ma'aa tala, fawelei na faro fei warea. Ana ei ro'aa guainia na nomai Satan ma tosiminaa ei rawani'a warea laloo iaa ro'odu. ¹⁶Hefi'a ale'ena ei lau na pasi pafoo ei na'ana'a. Rona tonaa fei rawani'a warea ma ronamina ni'eni'e. ¹⁷Ma'uaa si'ei ba lomi na gugui waraa ro'odu, lo'e na madii ma i bapa'aa ro'odu ei hafelo'a o ei haperararaia wagii fei wareaa mei Haidaa, rona rawa'a'afai batafa. ¹⁸Hefi'adiiai, ale'ena ei lau na pasi dupuaa ei wowo'ii, ei rona hogia. Rona guainaa fei warea,

¹⁹ ma'uaa ronamina naranara watauanaa fei gutanaa ro'odu ma naranara watauda ba ronei pa'i watauda manumanu ma nanamainaa watauda manumanu ma ei manumanu ei, na hawai'onaa fei rawani'a warea ma lomi rona fuapa'i. ²⁰ Ma'uaa hefi'a rama'a, ale'ena ei lau, ei ro'aa pasi pafoo fei rawani'a piye. Rona guainaa fei warea ma rona tonia. Rona habe ma fuua. Hefi'a, fuua ro'odu, odu-fua pa'ania; hefi'a, oloroa pa'ania; hefi'a, hefa pu'u—ei fuua ro'odu.”

Fei Arewaiaa fei Rawani'a Warea

(Luke 8:16-18)

²¹ Na warenaa a'a ro'odu Jesus, “Ei hamona'o tonaa fei we'ai, hamona augia haroo hepalo hagi, o haroo tawa? Lo'e, hamona'o augia pafoo tawa. ²² Ma'uaa, tamanu manumanu na opa'ai, hinene iwe udelelefo. Minaa ena manumanu rona aupa'ainia ena rama'a, iwe ude'arewa'ua. ²³ Hini na pa'i adiana nei guania.”

²⁴ Na waredilao Jesus, “Narama'aiaa tamanu ei guaiaa hamu'odu. Hefiga ei fanamu, ana ale'ena ona tonia ma wataudadiai. ²⁵ Hini i pa'i manumanuna, iwe to hefi'adiai. Ma mei lomi manumanuna, tamanu ma'idei na pa'i, mei Haidaa iwe tonia a'ana.”

Fei Warea Hanunuu fei Habeaa fei Lau

²⁶ Ma ana ina ware, “Ale'eni mau-mau fei haparaiaa mei Haidaa. Hemea rama'a fi sumaitalaneneneinaa ei lau i pe'ihapena. ²⁷ Minaa ei poi ma arewaa, na'aa ina ma'igu o lo'e, ei lau, rona nusu ma habe ana ro'ou; ma mei rama'a mei, lomi na aida batana'i ro'e'i nusu. ²⁸ Fei piye ua, fei i fahabeia—rawarawa fei pa'apa'a na sunai; nene, fei obana; ma laloo fei oba, ei launa. ²⁹ Ma i we'idii ei fuana, mei rama'a na balainia ma

hufu'aa ei fuana, uaa napa'aa fei au hufu'a.”

Fei Warea Hanunuu fei Lau Mustard

(Matthew 13:31, 32, 34; Luke 13:18, 19)

³⁰ Jesus na warediai, “O ware ba tawi'aa fei haparaiaa mei Haidaa ale'e'i tamanu? O hanunuinia a'a tamanu? ³¹ Tawi'ana ale'ena fei lau mustard, fei na pa'aa pusu'oro'i laraa ei lau yeni malagufu. ³² Ma'uaa, ei ro'aa faroia, na habe bauana'i. Namina bauanaidii'inaa minaa ei haihai laloo pe'ihape. Ei rarana namina bauana'i. Si'e'i, ei manufidufidu na'aida guta a'a fei giogiona.”

³³ Watauda ei mau warea hanunu Jesus nafane hawawagifanaa ei rama'a, ei na hawia ba ro'aa apa'ia. ³⁴ Ma lo'e ina wareaa hepalo manumanu a'a ro'odu ba lo'e na hanunuinia. Ei unaa ro'ou ei otalai nenerana, Jesus na ware'italalafuinaa minaa ei manumanu.

Jesus na Famadinoaa fei Lama

(Matthew 8:23-27; Luke 8:22-25)

³⁵ Fei arewaa fei, i nofafilao, na ware a'a ei otalai nenerana ba, “O dii, o dinaa pepei.” ³⁶ Rona di'inaa ei watauda rama'a ma fatalenodugaa Jesus pafoo fei wa, fei na hugidii pafona ma aunu. Ma ana na pa'i hefi'adiai wa rona aunufipui a'ana. ³⁷ Ma ina una'aa fei baa lalarena ma fei agi na fuama'i'i ma na rata fei lama ma na fuama'i'inaa laloo fei wa ma ana i lolo. ³⁸ Jesus na ma'igu i mugi pafoo hepalo duduna. Ma rona funifunina ei otalai nenerana. “Feroia, lomi ona narapa'aa o'odu ba o'aa wawau'u?”

³⁹ Na asi'aa ma warenaa a'a fei lalarena ma fei lama ba “O famadumu.” Fei lalarena na rere ma fei lama namina madino.

⁴⁰ Si'e'i na warenaa a'a ei otalai nenerana ba, “Tani hamo'amina ma'au ale'e'i? Haa, atapo'o we'i naranaraa hamu'odu?”

⁴¹Ronamina ma'au ma fi'i'igai ba, "Rama'a bata meni ba fei lalarena ma fei lama, ana na guai'pa'aa wareana?"

**Fei Farawaniana mei
Rama'a na Wadu'ia Pigea**

(Matthew 8:28-34; Luke 8:26-39)

5 Rona fatete pepei a'a fei gufu Gadara.* ²Ma i'a upudi'ininaa fei wa Jesus, na dinamii a'ana hemea rama'a na wadu'ia hefaa spiriti hafelo,[†] norana-mai a'a ei huapu. ³Ma inafane guta i a'a ei huapu. Lomi na hawia ba hemea i roro'ipa'ia. Ana lomi na hawia ei alatai pidaua. ⁴Ronamina bobo'inaa pinena ma panina wataua au ma'uaa namina ba'amoro'aa ei alatai pidaua ma ei wao. Pa'aa lomi hemea rama'a ba i panarofitanipa'ia. ⁵Poi ma arewaa, i dupuaa ei huapu ma ei maugeni, imina aiharoharo ma hawihawi'aa ununa a'a ei mugoo.

⁶I fanunupa'aa Jesus rauaa, na ponifa'unaa du'una i ma'ana. ⁷Namina aiharoharopararai ba, "Tamanu ei nunumiamu a'au, Jesus, mena Na'uu mei Haidaa, mei napa'aa Pafeai? A'a fei haraa mei Haidaa oneipa'aa warefa'uai ba lomi o fagianainau!" ⁸Uatani, Jesus na waredii a'ana ba, "Wala'amai a'a mena rama'a mena, yoi, fena spiriti hafelo!"

⁹Si'e'i, na i'iginia Jesus ba, "Hini haramu?"

Na ware ba, "Harau, Watauda, uaa hai'odu watauda." ¹⁰Ma na i'igai watauda a'a Jesus ba apuna alofataalainaa ro'odu fawelei.

¹¹Abaa po'o ma'ida moimoi ro'ei hanana papaa fei maugeni. ¹²Ma ei spiriti hafelo, rona i'iginia Jesus, "Onei alonaa hai'odu dupuaa ei moimoi; uga ba hai'ou wadu'aa ro'ou." ¹³Si'e'i, Jesus

na ugainaa ei hafelo'a spiriti ma rona asi'adi'ininaa mei rama'a ma wadu'inaa ei moimoi. Pudu u ei moimoi, ale'ena heguai pufaba'a. Rona poni'u'upu papaa fei maugeni, pepei imina faro'ai ma pasinaa laloo fei ranu ma wawau'uma'e.

¹⁴Ei oma'ama'aa ei moimoi, rona ponibagua ma warefanaa ei rama'aa gufu ma ei gufu sugatata'ia ma ei rama'a, rona aunu ba ro'aa ma'a. ¹⁵Ro'aa nomai a'a Jesus, rona fanunupa'aa mei na wadu'ia watauda pigea na guta lalawai ma namina rawanidiai; ma ronamina ma'au. ¹⁶Ei rona fanunuia, rona u'ufanaa ei rama'a tamanu bigi'aa Jesus a'a mei i wadu'ia pigea ma ana rona u'ufanaa ro'odu tamanu na pa'aa ei moimoi. ¹⁷Si'e'i, ei rama'a rona i'igaifawe'i a'a Jesus ba inei di'ininaa fei gufuu ro'odu.

¹⁸Ma ei ba i hugi pafoo fei wa Jesus, mei rama'a, mei ro'aa wadu'ia ei pigea, na i'iginia Jesus ba ana i aunuhugia. ¹⁹Lomi na ugainia Jesus, ma'uaa na ware ba, "Baguanaa gufu ma warefanaa ena gufumu ena bigi'aa mei Fasua'amu ma fei faloloa'iana yoi." ²⁰Si'e'i, mei rama'a mei, na aunu ma u'u yei Decapolis[‡] tamanu na bigi'ia a'ana Jesus. Ma minaa ei rama'a, rona ba'arofa.

**Mei Nanao Ma'ea ma
mei Pifine na Funu**

(Matthew 9:18-26; Luke 8:40-56)

²¹I hugidiai pafoo wa Jesus ma fatetediai pepei, abaa po'o ma'ida ei rona hoaninia piye. ²²Hemea ei bauaniaa fei synagogue, harana Jairus na nomai yei, fanunupa'aa Jesus ma fapasi o'igoana. ²³Ina i'igifininaa minaa ei naranarana a'a Jesus ba, "Mei na'uu, baduu pifine, anaa i ma'e. Oneipo'o nomai ma au-gaa fei panimu pafona ba nei pedu

*5:1 5:1 Hefi'a ne'ia *Gadarenes*; hefi'adiai *Gergesenes*

†5:2 5:2 Greek *spiriti loloa*; vv. 8 ma 13 anaa

‡5:20 5:20 Hanuna fei warea Greek ba *Hefua Gufu*

fei funuana ma i gutadiai.”²⁴ Si'ei, na aunuhugia Jesus.

Abaa po'o rama'a, ei ro'aa nenegia ma puroroinia.²⁵ Ma hemea pifine yei nafane'o wigiwigii namona, ale'ena hefua ma heguai igisimasi.²⁶ Watauda lo'otaa, rona roinia ma'uaa, ei fi'ina na ude'ualao. Namina pedu ei mugoo po'ina, ma'uaa fei funuana lomi na u pedu. Namina apoi ua.²⁷ I guainaa ei u'ugaa Jesus a'a hefi'a, na talaimai nee Jesus dupuaa ei watauda rama'a ma na idooa fei hawaa uguu Jesus.²⁸ Uatani na nara ale'ei ba, “Nabaa a ido'uaiaa fei hawaa uguna, awe rawani.”²⁹ Ana ei ua, lomi na fai wigiwigidiai fei namona ma na nanamuinia ba nawe pedu fi'ina.

³⁰ Ana ei ma na nanamuinia Jesus ba ma'ida faufauna na di'ininia ma na momo'ai dupuaa ei rama'a ma i'igai ba, “Hini na idooa fei hawaa uguu?”

³¹ Rona ware ei otalai nenerana, “Ona fanunuia eni watauda rama'a, rona puroroinio. Batanai ei o i'igai ba, ‘Hini na idoau?’”

³² Ma'uaa Jesus fimina fanunulabarainia ba hini na bigi'aa fei.³³ Si'ei, mei pifine na aida ba na hoto fei namo, na nomai ma fapasi i fasuu hunana ma namina ma'aufunurere ma warefa'uai a'ana.³⁴ Ina warenaa a'ana ba, “Mena na'uu, fei we'iaa naranaramu na farawaninio. Aunufarawani ua. Ona ala a'a fena fi'iamu.”

³⁵ Ana fi wareware ua Jesus, hefi'a noramiaa ro'ou humuu Jairus, mei famamooa fei synagogue, rona warenaa a'a Jairus ba, “Mei na'umu baduu pifine na ma'edii. Tani o fa'udeguguaa unuu mei feroia?”

³⁶ Na guai'au'uaialao ei wareaa ro'odu Jesus ma na ware a'a mei famamooa fei synagogue, “Apuna ma'au; onei narafawe'i ua.”

³⁷ Lomi na ugainaa hemea ba i nene-gia; uniaa Peter ma laguei filofui, James ma John.³⁸ Ma ei ro'aa nosufudailao humuu Jairus, mei bauaniaa fei synagogue, Jesus na guaipa'aa ei rama'a, ronamina waigi ma aimemewai.³⁹ Na wadu'ai ma i'igainaa ro'odu ba, “Tani hamomina waigi ma aimemewai? Mei baduu, lomi na ma'e. Na ma'igu ua.”⁴⁰ Ma'uaa rona fadinia.

I fa'asi'adigaa ei rama'a, na dugaa mei ama ma ina mei baduu ma ei otalai nenerana, ei ro'ou a'ana ma rona wadu'ainaa laloo humu a'a mei baduu.⁴¹ Na tauaa panina ma na warenaa a'ana, “Talitha koum!” (hanuna ba, “Mena baduu pifine, a warenaa a'amu, asi'aa!”).⁴² Ana ei ua, mei baduu na ufalarai ma tatalai (igisimasina, hefua ma heguai). A'a fei, ronamina ba'arofu.⁴³ Ina warefawe'i a'a ro'odu ba ronei'aa warewareaa feni a'a nemea ma ronei fani hanaa mei baduu.

Mei Mamama'a Lomi Ro'aa Ma'auia

(Matthew 13:53-58; Luke 4:16-30)

6 Jesus na di'ininaa yei ma hadiwe'inaa gufuna, ro'ou ei otalai nenerana.² I nopa'aloo fei Sabbath, na una'aa ma feroinaa ei rama'a laloo fei synagogue. Ma watauda ei rona guainia, namina nanawala puda a'ou.

Ma rona i'igai “Po'o tonana hitani eni manumanu eni, meni rama'a meni? Tamanu fei apa'a, ina tonia ba ana imina bigi'aa ei foigia!”³ Haa hemeni, fadufadua ua! Ana meni na'uu Mary ua, mei lofuu James, Joseph,^f Judas ma Simon! Ma eni agina ana a'a o'odu yeni!” Ma namina mamanunu unuu ro'odu a'ana.

⁴ Jesus na warenaa a'a ro'odu, “Ana a'a fei gufu'uana, dupuaa ei gufuna ma laloo fei humuna, hemea mamama'a, lomi ro'aa ma'auia.”⁵ Lo'e na hawia ba i

^f6:3 6:3 Warea Greek *Joses*, ana fei hara *Joseph*

bigi'aa ne'aa foigia yei ma'uaa na augaa panina pafoo hefi'a ei funua ma farawaninaa ro'odu. ⁶Ma na ba'arofa a'a ro'odu ba lo'e na we'i naranaraa ro'odu.

Jesus na Aloaa ei Hefua ma Helagui

(*Matthew 10:5-15; Luke 9:1-6*)

Jesus na tatalai ma feroinaa ei rama'a a'a hepapalo gufu. ⁷Na haronaa a'ana ei Hefua ma Helagui ma alofahelalaguinaa ro'odu ma fani forafora a'a ro'ou ba ronei muainaa ei spiriti hafelo.⁸

⁸Si'eni, eni wareana: “Apuna notonaa hefi'a manumanu a'a fena tatalaiaa hamu'odu—lomi du'ua, raba o mugoo po'i laloo ena adii hamu'ou—ma'uaa, heina o ua. ⁹Hamonei rafe supinai, ma'uaa lomi pafuaa susu. ¹⁰Ma ena hamona wadu'ainaa hepalo humu, hamonei guta yena, nopa'awii fena ba hamo'aa di'ininaa fena gufu fena. ¹¹Ma na'aa hefi'a gufu, lo'e ro'aa fagutanaa hamu'ou o guaipa'aa wareaa hamu'ou, foifoiaa piyee pinee hamu'ou, ale'ena fama'ama'aa ro'ou ba rona tata.”

¹²Rona aunu ma u'ufanaa ei rama'a ba ronei filoginaa naranaraa ro'odu. ¹³Rona fawala'anaa watauda pigea, igi pao pafoo watauda ei rona funu ma farawaninaa ro'odu.

Na Waoro Huaa John, mei Pudugufaia

(*Matthew 14:1-12; Luke 9:7-9*)

¹⁴Mei Hapara Herod na guainaa fei, uaa fei haraa Jesus, nawemina bauanai. Hefi'a, rona ware** ba, “John, mei Pudugufaia na ma'elele'aa ma si'ei na pa'i faufauna ba i bigi'aa ei foigia.”

¹⁵Hefi'a, rona ware ba, “Hia Elijah.”

Ma hefi'adiai, rona ware ba, “Hia hemea mamama'a, ale'ei hemea mina mina.”

¹⁶Ma'uaa mei Hapara Herod, i guainaa fei, na ware “John, mei una moro'aa huana, na ma'elele'aa!”

¹⁷Uaa Herod na ware ba ronei panarofaa John ma roro'inia ma aunaa hia bobo'aia. Ina bigi'aa fei, uaa mei haroo mei lofuna Philip, harana Herodias, na lalainia. ¹⁸Hamatee John nafane wareware a'a Herod ba, “Lomi na wanewane ba o tonaa mei haroo mei lofumu.”

¹⁹Si'ei, namina bidi unuu Herodias a'a John ma ba i fo'afama'eia, ma'uaa lomi na hawia, ²⁰uatani Herod na ma'auaa John ma na'o lawagia, uaa ina aida ba John napa'aa wanewane ma na apunai. Herod, ei ina'aida guta a'a John ma guainaa ei u'ugana, namina hamamagua,^{††} ma'uaa na pa'i nunumiana ba i guainaa ei u'ugana.

²¹Inawe pa'aa fei rawani'a au. A'a fei arewaa waniniana, Herod na bigi'aa fei baua hananaa a'a ei bauaniaa gufu, ei bauaniaa ei fo'aa mawe ei bauaniaa Galilee. ²²I wadu'aimai mei baduu pifine na'uu Herodias, na ufa'ufa. Namina fani'eni'ea Herod mawe ei ro guta hananafipui a'ana.

Mei hapara na warenaa a'a mei baduu pifine: “I'iginau tamanu nunumiamu ma a fanio.” ²³Ma ina fa'unai a'a mei baduu pifine ba “Tamanu o i'iginia, a pa'aa fanio nopa'awii hesuwi feni haparaiau.”

²⁴Ina asi'aa ma warenaa a'a mei inana, “Yau a i'iginia tamanu?”

Na ware mei inana, “Fena tabaa John, mei Pudugufaia.”

²⁵Ana ei, mei baduu pifine na wadu'aifanaa fei i'igaia a'a Herod: “Na nunuminio ba onei fanau e'eni ua fena

§6:7 6:7 Warea Greek *spiriti lolooa*

**6:14 6:14 Hefi'a ne'ia mina ba *Ifi warelao*

††6:20 6:20 Hefi'a ne'ia mina ba *ei u'ugana, ina bigi'aa watauda manumanu*

tabaa John, mei Pudugufaia pafoo hepalo tabetabe.”

²⁶Mei hapara, namina bauana fei faloloa'iana, ma'uaa si'ei ba inapo'o fa'unaidii ma lomi na nunuminia ba i mamafa puda'a ei roifi guta hanana a'ana, lomi ba i filoginaa wareana a'a mei baduu pifine. ²⁷Si'ei, na alomad-wareinaa hemea moro'aa hua ba neiree morotonamii fei tabaa John. Na aunu mei, dinaa humuu bobo'aia ma lafigi-famosuaa fei huaa John ²⁸ma na no-tabeamai fei tabana pafoo fei tabetabe. Ina fanaa mei baduu pifine ma hia, na fanaa mei inana. ²⁹Ro'aa guainia ei otalai neneraa John, rona nomai, tonaa fei hudi ununa ma augia laloo huapu.

Jesus na Faguaa Haipani Pufaba'a

(*Matthew 14:13-21; Luke 9:10-17; John 6:1-14*)

³⁰Ei apostle, rona figupuimai a'a Jesus ma warefania minaa ei bigi'a ma ferioaa ro'odu. ³¹Si'ei ba abaa po'o ma'ida ei ro'ei'u nomai ma nolao, pa'aa lomi na pa'i au ro'odu ba ro'aa hanana. Na warenaa a'a ro'odu Jesus ba, “Uniaa hamu'odu, hamonei nomai a'au ma o dinaa hefawala lomi wawaigia ba hamo'aa gutafawenai.”

³²Si'ei, rona aunu uniaa ro'odu pafoo wa ma aununaa fawelei lomi rama'a. ³³Ma'uaa wataudaa, rona fanunu'apa'aa ro'odu ma ei rama'a gufu pedu, rona poni'uanaa pinee ro'odu. Ronare'o susufudai ma nene, Jesus ma ei otalai nenerana. ³⁴I fatete Jesus, na fanunuia ba abaa po'o rama'a rona oma'adii. Namina faloloa'inaa ro'odu, uatani ro'ou ale'ei ei sipsipi lo'e oma'ama'aa ro'odu. Si'ei, na feroinaa ro'odu watauda manumanu.

³⁵Ma eni, anaa i lolo fei halo. Si'ei, rona dinaa a'ana ei otalai nenerana ma ware ba “Namina raua faweleni ma nam-

ina fafidii. ³⁶Aloaa eni rama'a ba ronei aunulalabarai hanaa ro'ou a'a hefi'a ena gufu ma pono hanaa ro'odu.”

³⁷Ma'uaa ina ware, “Hamonei fani hanaa ro'odu.”

Rona warenaa a'ana, “Nabaa ale'ei, i tonaa pono'aa hemea bigi'a ale'ena fainaroo puda!†† Pa'aa wareamu ba hai'ou'aa suminaa mugoo po'i ale'ei ma pono faraa pidaua ma fani hanaa ro'ou?”

³⁸Ina i'igai, “Hefiga faraa pidaua hamona pa'i? Wi ma'a.”

Ro'aa apa'idigia, rona ware ba, “Haipani faraa pidaua ma guapalo nia.”

³⁹Si'ei, Jesus na warenaa a'a ro'ou ba ronei fagutanaa ei rama'a ma figupuinaa ro'ou pafoo ei guana mamarawii. ⁴⁰Si'ei, rona guta. Hefi'a gupu, hefa pu'u ma hefi'a gupu, haipani pa'ania. ⁴¹Na tonaa haipaniei faraa pidaua ma guapaloei nia, aranaa pafea, ware 'ta', digedigeaa ei faraa pidaua ma fanaa ei otalai nenerana ba ronei fanaa ei rama'a. Ana na alaginaa guapaloei nia a'a minaa ei rama'a. ⁴²Minaa ro'ou, rona hananamagu ⁴³ma ei otalai nenerana, rona tonaa hefua ma guapalo pa. Ma ei pa, ronamina pepesu a'a ei masii faraa pidaua ma nia. ⁴⁴Puduu ei wawane rona hanana, haipani pufaba'a.

Jesus na Talai Pafoo Agi

(*Matthew 14:22-33; John 6:15-21*)

⁴⁵Ana ei, Jesus na ware a'a ei otalai nenerana ba ronei hugi a'a fei wa ma ronei'o a'aunudinaa Bethsaida. Ma hia, fido'odii aloaa fei gupuu rama'a. ⁴⁶I di'inidigaa ro'ou, na aununaa papaa hepalo maugeni ba i lalulafu.

⁴⁷I nofafilao, fei wa na pa'idigaa memewaa fei agi ma unaiana piye. ⁴⁸Na fanunuaa ei otalai nenerana ro'eimina poreifawe'i, uaa fei lalarena na agisufaa ro'odu. Ale'ena watolaa oduai ma oloroa

††6:37 6:37 Greek i tonaa enu pu'u denarius

ido'o mafufuo, Jesus nawe aununaa a'a ro'odu. Na tatalai ua pafoo agi ba i falogiaa ro'ou. ⁴⁹Ma'uaa, ei ro'aa fanunupa'ia fi tatalai pafoo agi, ronamina aimemewai, uaa ei naraa ro'odu ba hia, hani'u. ⁵⁰Si'ei ba minaa ro'ou pedu na fanunupa'ia ronamina ma'au.

Ana ei ua, ina warenaa a'a ro'odu ba, "Gutafarawani ua! Yau meni. Apuna ma'au." ⁵¹Ma na hugilao a'a ro'ou pafoo wa ma fei lalarena na rere. Ronamina ba'arofu, ⁵²uaa lomi rona'u apa'ima'aiaa ei bigi'aa Jesus a'a fei faraa pidaua; namina waiwai tabaa ro'odu.

Jesus na Farawaninaa ei Funua i Gennesaret

(Matthew 14:34-36)

⁵³Ro'aa سوالو, rona fatete yei Gennesaret ma pe'i yei. ⁵⁴Ana ei ro'aa rofo'upu pafoo fei wa, ei rama'a, rona fanunu'apa'aa Jesus. ⁵⁵Ei rama'a ei, ronamina poni ua yei tadiwe'aia ma nopoporo'aa ei funua pafoo ei hafena unuu ro'ou aununaa hitani rona guainia ba Jesus yei. ⁵⁶Ma nabaa i aununaa hitani—a'a ei pusu'o gufu, baua gufu, o sugatata'aia, rona fahainopaa ei funua papaa ei humuu alo'alo. Ma ronamina i'igifawe'i a'ana ba nei ugainaa ro'odu ba ro'aa idooa fei supuu susuna. Ma minaa ei rona idoia, na pedu ei funuaa ro'odu.

Ei Feroia Noranamai a'a ei Upu Mina

(Matthew 15:1-9)

7 Ei Pharisee mawe hefi'a feroiaa law, ei noramiaa ro'odu Jerusalem, rona figupui a'a Jesus ma ²fanunupa'aa hefi'a ei otalai nenerana, ro'ei hanana ma na loloo panii ro'odu. Lomi ronado'o huwe panii ro'odu. ³(Ei Pharisee ma minaa ei Jew, lomi ro'aa hanana na'aa lomi

ronado'o huwe panii ro'odu ale'ei mau-mau ei upuu ro'odu. ⁴Ma ena rona hadiwe'imai a'a ena humuu alo'alo, lomi ro'aa hanana nabaa rotawe huwe. Ronamina neneraa watauda maumau ei upuu ro'odu. Ale'ena fesuaa ena bara, ena pe'i ranu ma ena babagii.)[¶]

⁵Si'ei, ei Pharisee ma ei feroiaa law, rona i'igainaa Jesus ba, "Tani ei otalai neneramu, lomi rona neneraa maumau ei upuu o'odu ma rona hanafininaa loloo panii ro'odu?"

⁶Ina ware ba, "Naminapa'aa balawia ei wareaa mamama'a Isaiah ei idii wareaa hamu'ou ena ware'oni, ale'ei fei ne'ia ba:

"Eni rama'a eni, pa'aa ware ua umuu ro'odu ba rona ma'auau, ma'uaa ei naranaraa ro'odu namina raua a'au.

⁷Lomi hanuu losuiaa ro'ou yau; ena mau feroiaa ro'odu, rona feroinaa ena law ena pagipagiaa rama'a.'

⁸Hamonadii rawa'a'afinaa ei wareaa mei Haidaa ma panaro'uaiaa maumau ei upuu hamu'odu."

⁹Ma na warenaa a'a ro'ou: "Rafee hamu'ou autadidiaa ei wareaa mei Haidaa ba hamo'aa neneraa^{§§} maumau ei upuu hamu'odu! ¹⁰Moses na ware ba, 'Ma'auaa amamu ma inamu,' ma 'Hini i warefafelooa amana o inana, ronei fo'afama'eia.'" ¹¹Ma'uaa hamona ware ba nabaa hemea na warenaa a'a mei amana o inana: 'Tamanu ei manumanu ba o tonia a'au, Corban', (hanuna ba lomi i fani a'a amana ma inana, uaa manumanuu mei Haidaa) ¹²ma hamona apunainia ba inei'aa fai bigi'aa ne'a manumanuu amana o inana. ¹³Si'ei, hamona suminaa ei wareaa mei Haidaa a'a ena maumau ena upuu hamu'ou, ena

[¶]7:4 7:4 Hefi'a ne'ia mina ba pe'i ranu, pe'i ranu babai ma tawaa hananaa

^{§§}7:9 7:9 Hefi'a ne'ia ba fa'asi'anaa

*7:10 7:10 Leviticus 20:9

hamonamina'o totonamai. Hamonamina bigi'aa watauda manumanu ale'ena."

Ei Manumanu i Faloloaa Rama'a

(*Matthew 15:10-20*)

¹⁴ Jesus na harodinaa a'ana fei gupuu rama'a ma ware, "Guainau minaa hamu'odu. Hamonei apa'aa feni. ¹⁵ Lomi hepalo manumanu i auna poana hemea ba i faloloaia ma'uaa, fei i norai laloo iana i 'faloloaia.'"[†]

¹⁷ I di'inidigaa fei gupuu rama'a ma i wadu'ainaa fei humu, rona i'iginia ei otalai nenerana fei warea hanunu.

¹⁸ Na i'igai, "Haa, namina loto adiaa hamu'ou? Lomi hamona aida ba na'aa hepalo manumanu na wadu'ainaa laloo hemea, noranalao augu, lomi i faloloaia?"

¹⁹ Uaa lomi na dinaa laloo fei naranana ma'uaa, na dinaa laloo fei pahanana ma hinene, na lele'aa." (Ei i wareaa fei, Jesus na ufugia ba minaa ei du'ua, na rawani.)

²⁰ Ma ina warelao ba, "Ena na lele'amai laloo iaa hemea, si'ena, ena na faloloaia, ²¹ uaa, i lalona, na lele'amai ena hafelo'a naranara, ena fitatafipa'aia, fafanaoa, fo'afama'e, fiharoharoipa'aia, ²² wawa'ai poa, fafelooa rama'a, sifisifi'a, unara'uaiaa ei hafelo'a, nanamaia, ena sifisifi warea ba i fafelooa nemea, mamagugua ma ena bigi'aa a'afoloia. ²³ Minaa eni hafelo'a eni, noranamai laloo iaa hemea ma na faloloaia."

Fei Narafawe'iaa mei Pifinee Syrophoenicia

(*Matthew 15:21-28*)

²⁴ Jesus na di'ininaa fei gufu fei ma aununaa fawelei na rafi'inaa Tyre.[‡] Na

wadu'ainaa hepalo humu. Lomi na nunuminia ba nemea i aida ma'uaa, pa'aa lomi na opa'aipa'ia ba hia yei. ²⁵ Ina pa'i hemea pifine yei ma mei pifine mei, na pa'i na'una, pusu'o baduu pifine, mei na wadu'ia hefaa spiriti hafelo.[¶] Mei pifine mei, ana ei i guainia ba Jesus yei, ina nomai ma fapasi fasuu hunaa Jesus. ²⁶ Mei pifine, hia Greece. Waniniana Syrian Phoenicia. Namina i'igifawe'i a'a Jesus ba neipo'o fawala'anaa fei pigea a'a mei na'una.

²⁷ Na warefania, "Ei pa'aa baduu (ale'ei, ei na'uu Israel), roneido'omina hanaiaa ei rona nunuminia, uaa lomi na wanewane ba o'aa tonaa ei hanaa ei pa'aa baduu ma fanaa ei hapee ro'odu ponoto."

²⁸ Ina ware ba, "Pa'aa fa'ua, mena Fasuu ma'uaa ei ponoto haroo tawa, rona hanaiaa ei masii du'ua, ei lomi rona hanaia ei baduu."

²⁹ Ma ina warenaa a'ana ba, "Hamatee ona ware ale'ena, te, onei nowau. Fena pigea na di'inidigaa mena na'umu."

³⁰ Ina aununaa gufuna ma fanunupa'aa mei na'una na haino pafoo tawa ma fei pigea na di'inidigia.

Na Pedu Lotoaa Adia ma na Ba'atawara Umuu mei Rama'a

³¹ Jesus na di'ininaa malalaa Tyre, aunu'ailao Sidon, upu'ailao a'a fei Agii Galilee ma aununaa fawelei Decapolis.[§] ³² Ye, hefi'a rona duginamii a'a Jesus hemea na loto adiana ma pa'aa lomi na warewarepa'i. Ma ronamina warefawe'i a'ana ba ineipo'o augaa fei panina pafoo mei.

³³ Nenee fei, ina dugi'u'uginia ma laguna raua a'a fei gupuu rama'a,

[†]7:15 7:15-16 'faloloaia.' ¹⁶ Hini na pa'i adiana ba i guai, inei guai.

[‡]7:24 7:24 Watauda ne'ia mina ba Tyre ma Sidon

[¶]7:25 7:25 Warea Greek spiriti lolooa

[§]7:31 7:31 Hanuna fei warea Greek ba Hefua Gufu

Jesus na augaa ei ana'anana laloo adiaa mei rama'a. Ma ina huwi ma idooa fei rawerawee mei rama'a. ³⁴Na aranaa pafea, fawenaifatemu ma warenaa a'ana, "Ephphatha!" (hanuna ba "Ma'awawa"). ³⁵A'a fei, guapaloei adiana nawe ma'awawa ma fei rawerawena nawe tatawei ma warewarepa'i.

³⁶Jesus na warefawe'i a'a ro'odu ba ronei'awe warefanaa nemea, ma'uaa ena na'aida ware ale'ei, ana ro'eimina'u fiwarei'uaia. ³⁷Ei rama'a, ronamina ba'arofo. Rona ware, "Namina bigifarawaninaa minaa ei manumanu. Ana na farawaninaa ei lotoo adia ma ei lomi rona warewarepa'i."

Jesus na Faguaa Gunaroa Pufaba'a

(*Matthew 15:32-39*)

8 A'a ei arewaa ei, hepalodiai baua gupuu rama'a, rona figupui. Si'ei ba pa'aa lomi hanaa ro'ou, Jesus na haronaa a'a ei otalai nenerana ma ware, ²"Na pa'i faloloa'iau a'a eni rama'a rona oafipuidii a'au oduai arewaa ma lomi du'ua ba ro'aa hanana. ³Nabaa a alonaa ro'odu gufuu ro'ou ma ro'aa notonaa baoaa ro'odu, ro'aa nomaralelelao tala, uaa gufuu hefi'a ro'odu, rauaa."

⁴Rona ware ei otalai nenerana, "Feni rauaa gufu ale'eni, i to hitani faraa pidaua hemea ba i faguaa ro'odu?"

⁵Na i'igai Jesus, "Hamona pa'i hefiga faraa pidaua?"

Rona ware, "Olorompalo."

⁶Ina ware a'a ei rama'a ba ronei guta pafoo malagufu. I todigaa ei olorompalo faraa pidaua ma waredii ba 'ta', na bidigedigeia ma fanaa ei otalai nenerana ba ronei augia i ma'aa ei rama'a ma rona bigi'ia ale'ei. ⁷Ana rona pa'i ma'ida pusu'o nia; ma ana ina ware ba 'ta' ma warenaa a'a ei otalai nenerana ba ronei alaginia. ⁸Ei rama'a, rona hanana ma ronamina magu. Hinene, ei otalai nenerana, rona paiaa olorompalo pa, na

pepesu ei dufuu du'ua. ⁹Ina pa'i ale'ei gunaroa pufaba'a wawane yei. I alodigaa ro'ou, ¹⁰na hugi pafoo wa a'a ei otalai nenerana ma dinaa fawelei Dalmanutha.

Ei Pharisee, Rona I'igainaa Hepalo Foigia

(*Matthew 16:1-4*)

¹¹Ei Pharisee, rona nomai ma rona'aa fiharei a'a Jesus. Si'ei ba ro'aa mania, rona i'igainia ba nei fama'aa ro'odu hepalo foigia i norai pafea. ¹²Inamina fawenaitemu ma ware, "Tani taweni ro i'igainaa hepalo hilalaa foigia ba unei fama'aa ro'ou? A warefa'uai a'a hamu'ou, lomi ba awe fama'aa ro'ou." ¹³Na di'ininaa ro'ou, na hugidiai pafoo wa ma aununaa pepepi.

Fei Fafuafuaa ei Pharisee ma Herod

(*Matthew 16:5-12*)

¹⁴Ei otalai nenerana, rona madi'inia ba ro'aa notoo faraa pidaua ma'uaa, rona pa'i hepalo faraa pidaua a'a ro'ou pafoo wa. ¹⁵Jesus na aweinaa ro'ou, "Oma'ama'a. Hamonei oma'ama'aa hamu'ou a'a fei fafuafuaa ei Pharisee ma Herod."

¹⁶Rona fiwareinaa fei ma ware, "Woro ei i ware ale'ei uaa ba lomi ona pa'i faraa pidaua."

¹⁷Na apa'idigaa ei fiwareiaa ro'ou, na i'igainaa ro'ou Jesus, "Tani hamu'ou fiwarei ba lomi hamona pa'i faraa pidaua? Ana hamotapo'o fanunu'apa'ia? Na waiwai tabaa hamu'ou? ¹⁸Hamona pa'i pu daa hamu'ou ma ana lomi hamona'u fanunupa'i ma na pa'i adiaa hamu'ou ma ana lomi hamona'u guaipa'i? Ma ana lomi hamona'u nonominia? ¹⁹Ei a bidigedigeaa haipaniei faraa pidaua a'a ei haipani pufaba'a, hefiga pa na pepesu a'a ei masii faraa pidaua hamona tonia?"

Rona ware, "Hefua ma guapalo."

²⁰"Ma ei a bidigedigeaa ei olorompalo faraa pidaua a'a ei gunaroa pufaba'a,

hefiga pa na pepesu a'a ei masii faraa pi-daua hamona tonia?"

Rona ware ba, "Olorompalo."

²¹Ina warenaa a'a ro'odu ba, "Ana hamotapo'o apa'ia?"

Hemea Pudawerai Yei Bethsaida nawe Fanunupa'i

²²Rona sufudai Bethsaida ma hefi'a rama'a, rona dugamii hemea pudawerai a'a Jesus ma i'igifawe'i a'ana ba inei idoa. ²³Na tauaa panii mei pudawerai ma noduginaa hia auguu fei gufu. I huwidigaa puda ma mei rama'a ma audigaa panina pafona, Jesus na i'igai, "Ona fanunupa'i hepalo manumanu?"

²⁴Na aranaa pa'udu ma ware, "Na fanunupa'i rama'a; rona fafanunu ale'ei haihai, rona tatalai."

²⁵Jesus na augaa panina hepoadiai puda ma mei rama'a. Si'ei, fei pudana na wera ma na fanunupa'i ma fanunufarawanipa'aa minaa ei manumanu. ²⁶Ba i alohadiwe'idinia humuna, Jesus na ware, "Apuna famaua gufu."***

Peter na Ware ba Jesus, Hia Mei Christ

(*Matthew 16:13-20; Luke 9:18-21*)

²⁷Jesus ma ei otalai nenerana, rona aununaa ei gufu papaa Caesarea Philippi. I ma'aa tala, ina i'iginaa ro'odu, "Ei rama'a, rona ware ba yau hini?"

²⁸Rona ware, "Hefi'a, rona ware ba yoi John, mei Pudugufaia; hefi'a ba Elijah; ma hefi'adiai ba hemea ei mamama'a."

²⁹Ina i'igai, "Ma hamu'ou? Hamona ware ba yau hini?"

Na ware Peter ba, "Yoi, mei Christ."††

³⁰Jesus na aweinaa ro'odu ba ronei'aa warefanaa nemea ba hia hini.

Jesus na Ware'augaa fei Ma'eana

(*Matthew 16:21-28; Luke 9:22-27*)

³¹I dii, na feroinaa ro'odu ba mei Na'uu Rama'a, neipa'aa tonaa fi'ina a'a watauda manumanu ma ro'aa ofadugia ei bauaniaa gufu, ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law. Ma hefi'a, rowe fo'afama'eia ma nenee oduai arewaa, i asi'adiai. ³²Ina fa'arewaiaa feni ma Peter na dugitata'ainia ma warehota'ia.

³³Ma'uaa i momo'ai ma fanununaa ei otalai nenerana, na hota'aa Peter, "Dinaa neneu, Satan! Lomi ona pa'i naranaramu a'a ei manumanuu mei Haidaa, ma'uaa ei manumanuu rama'a."

³⁴Ma ina haronaa a'ana fei gupuu rama'a mawe ei otalai nenerana ma ware ba, "Hini ba i nenerau, inei rawa'a'afai a'a ei nunumiana, tonaa fei hawafolona ma nenerau. ³⁵Uaa hini ba i panarofaa fei harenuana,‡‡ iwe pa'ai ma'uaa, hini i fapa'ainaa fei harenuana a'au ma a'a fei rawani'a warea, i tela. ³⁶Tamanu rawani'ana nabaa hemea i tonaa minaa feni malagufu ma'uaa na fapa'ainaa fei harenuana? ³⁷O, tamanu i fania hemea ba i filoginia a'a fei harenuana? ³⁸Nabaa nemea na mamafa a'au ma ei wareau laloo feni au taweni, feni rona fiharo-haroipa'ai ma pepesu a'a ei maumau hafelo, te, ana iwe mamafa a'ana mei Na'uu Rama'a ena na nomai wagii fei haweraa mei Amana fipui a'a ei apunaia alo'alo."

9 Ma ina warenaa a'a ro'ou ale'ei ba, "A warefa'uai a'a hamu'ou. Hefi'a eni ro ufalarai yeni, ro'ado'o fanunuaa fei

** 8:26 8:26 Hefi'a ne'ia ba Apuna wi warefanaa hemea i gufu

†† 8:29 8:29 O, *Messiah*. "Mei Christ" (Greek) ma "mei Messiah" (Hebrew) hanuu guapaloei ba "Mei rona ipinaa tabana pao."

‡‡ 8:35 8:35 Hanuna warea Greek ba *faweweni*, o *laloo naranara*; v. 36 anaa.

haparaiaa mei Haidaa na nofininaree fei faufau, nene rowe ma'e."

Fei Hudi Unuu Jesus na Filogii

(Matthew 17:1-13; Luke 9:28-36)

²Nenee oloroa arewaa Jesus na nodugaa Peter, James ma John. Ma uniaa ro'ou, rona fanea hepalo tarea maugeni. Yei, i ma'aa ro'odu, na filogii fei maumauna. ³Fei lawalawana namina po'i agime. Fei po'iana, lomi na fipupuduinaa eni fesuaa hemea yeni malagufu. ⁴Laguna fa'arewa pudaa ro'odu Elijah ma Moses ma laguna fiwarewarei a'a Jesus.

⁵Peter na warenaa a'a Jesus, "Rabbi, na rawani ba o'ou yeni. Ina rawani ba hai'odu bigi'aa odumanu pale. Hepalo yoi, hepalo Moses ma hepalo Elijah." ⁶(Lomi ina aida ba i wareaa tamanu. Ronamina ma'aufafelo).

⁷Ma, hepalo papalei na sufudaimai ma hawaipa'ainaa ro'odu ma hepalo lao na warerai a'a fei papalei: "Simeni, meni Na'uu, meni yau na haguia. Guainia!"

⁸Ana ei ua ma ro'aa fifanunui, lomi hemeadii rama'a a'a ro'ou, uniaa Jesus.

⁹Ei roi upugio a'a fei maugeni, Jesus na warefawe'i a'a ro'odu ba ronei'aa warefanaa nemea ei rona fanunuia hawina na asi'adii a'a fei ma'ea mei Na'uu Rama'a. ¹⁰Rona'o to'uaia a'a ro'odu ma fiwarewarei ba tamanu hanuu fei asi'ana a'a fei ma'ea.

¹¹Ma rona i'iginia ba, "Tani ei feroiaa Law, ro'aa ware ba rawarawa nei nomai, Elijah?"

¹²Jesus na ware, "Pa'aa fa'ua ba neido'o nomai Elijah ma pagihadiwe'inaa minaa ei manumanu. Tani ro'aa ne'inia ba mei Na'uu Rama'a neimina tonaa fi'ina ma hararasia? ¹³Ma'uaa a warefanaa hamu'ou ba na nodigimai Elijah ma rona bigi'ia a'ana minaa ei manumanu ale'ei nunumiaa ro'ou, ana ale'ei ro ne'inia."

Fei Wala'anaa fei Spiriti Hafelo a'a mei Baduu Wawane

(Matthew 17:14-21; Luke 9:37-43a)

¹⁴Ro'aa nomai, rona fanunupa'aa ei feroiaa Law, roi fiharenii a'a hefi'adii otalai nenera ma hefa baua gupuu rama'a. ¹⁵Ana ei ro'aa fanunupa'aa Jesus minaa ei rama'a, rona ba'arofofafelo ma ponisuafinia.

¹⁶Ina i'igai, "Tamanu ei fihareniaa hamu'ou a'a ro'ou?"

¹⁷Na ware hemea dupuaa ro'odu, "Mena feroia, una dugamii meni na'uu, baduu wawane, meni na wadu'ia pigea. Ma fei pigea, na fafanaonaa laona ma lomi na wareware. ¹⁸Ena inafane'o guafia, na bainafa'inia malagufu. Ina pugapugaa poana, fi'u'inaa difona ma na waiwai ununa. Una i'igainaa ei otalai neneramu ba ronei fawala'ania ma'uaa lomi rona hawia."

¹⁹Jesus na ware, "Hamu'ou ena rama'aa taweni, lomi na we'i naranaraa hamu'ou. Ipo'o pedu nahaiga fena maumau hamu'ou ale'ena? Dugifanamiau mena baduu."

²⁰Si'ei, rona dugialao ma i fanunupa'aa Jesus fei pigea, maduare ua na fa'a'erapurapuaa unuu mei baduu. Ina pasinaa malagufu, weloweloi ma na pugapugaa poana.

²¹Jesus na i'igainaa mei amaa mei baduu, "Figa malaa gutanana ale'eni?"

Ina ware, "Ena ifi badui ²²nopa'amii wagiene, ina'o suminia hafi o ranu ba i fo'afama'eia. Ma'uaa nabaa ona hawia ba o bigi'aa he'a manumanu, te, faloloa'inaa hai'ou ma hadumaa hai'ou."

²³Jesus na ware, "Ei wareamu ba, 'Nabaa una hawia'? Minaa ena manumanu na ma'atalaa a'a hini na we'i naranarana."

²⁴Ana ei ua, mei amaa mei baduu na haroharo ba, "Na we'i naranarau. Had-

umau a'a feni naranarau, fena lomi na we'i!"

²⁵Ma i fanunuia Jesus ba roi poni-mai fawelei a'ana, ei watauda rama'a, na warehota'aa fei spiriti hafelo,[¶] "Mena pigea, mena lotoo adia ma umuloo, a warefanio, wala'amai a'ana ma onei'awe wadu'aidinia."

²⁶Fei pigea na aimemewai, na fa'a'erapurapuaa ununa ma wala'aa. Mei baduu na fafanunu ale'ena hemea ma'ea. Si'ei, watauda, rona ware ba, "Ina ma'e." ²⁷Ma'uaa Jesus na tauaa panina, fa'ufalaginia ma ina ufalarai.

²⁸I wadu'aidiginaa fei humu Jesus, ei otalai nenerana, rona i'iginia ei uniaa ro'odu, "Tani lomi hai'ouna fawala'apa'ia?"

²⁹Ina ware, "Fena maumau ale'ena, i no'uamai a'a fei lafulafua."§§

Jesus na Waredinaa fei Ma'eana

(*Matthew 17:22, 23; Luke 9:43b-45*)

³⁰Rona di'ininaa fawelei ma talaifaloginaa Galilee. Jesus lomi na nunuminaa nemea ba nei aida ba ro'ou hitani, ³¹uaa fi feroinaa ei otalai nenerana. Na warenaa a'a ro'odu, "Mei Na'uu Rama'a, rowe aloia a'a rama'a. Rowe fo'afama'eia ma nenee oduai arewaa iwe asi'aa." ³²Ma'uaa lomi na arewa a'a ro'odu ei hanuiana ma rona ma'au ba ro'aa i'iginia hefei.

Hini na Bauanai?

(*Matthew 18:1-5; Luke 9:46-48*)

³³Rona dinamii Capernaum ma laloo fei humu, ina i'iginia ro'odu, "Tamanu fei fihareniaa hamu'odu i ma'aa tala?"

³⁴Ma'uaa ronamina babanini. Uatani, yei ma'aa tala rona fiharenii ba hini i bauanai.

³⁵Jesus na guta ma harofaa ei hefua ma helagui ma na ware ba, "Hini i nunumina ba hia rawarawa, neipa'aa oanaa mugu ma nafii a'a minaa ei rama'a."

³⁶Ina dugaa hemea baduu pusu'o ma fa'ufalaginia dupuaa ro'ou. Ma a'a guapaloei panina na poro'aa mei baduu ma warenaa a'a ro'ou, ³⁷"A'a fei harau, hini i taufagutanaa hemea baduu pusu'o ale'eni meni, ina taufagutanau. Ma hini i taufagutanau, abaa fi taufagutanau, ma'uaa mei na aloagiau."

Mei Lomi na Fadugeaa O'ou, Hia a'a O'odu

(*Luke 9:49, 50*)

³⁸Na ware John, "Feroia, hai'ouna fanunupa'aa hemea na fawala'anaa ei pigea wagii fei haramu ma hai'ouna ware a'ana ba nei pedu, uaa hia, abaa hemea o'odu."

³⁹Na ware Jesus, "Apuna pauniana. Lomi hemea i bigi'aa hepalo foigia a'a fei harau ma hinene, i warefafeloau a'a hepalo manumanu. ⁴⁰Uaa hini lo'e na fadugeaa o'odu, hia a'a o'ou. ⁴¹A warefa'uai a'a hamu'odu ba hini i fanio hepalo baraa ranu wagii fei harau, uaa yoi a'a Christ, pa'aa lomi ba iwe pa'ai fei pono'ana.

Ona Fapasiala Hemeadiai a'a fei Hafelo'a

(*Matthew 18:6-9; Luke 17:1, 2*)

⁴²"Hini i susuaninaa nemea eni baduu pusu'o, nemea na we'i naranarana a'au, na rawani ba ro'aa habe'aa huua mei rama'a mei a'a hepalo baua mugoo ma famomoguia agi. ⁴³Na'aa fei panimu i fafeloio, lafigifamosuia. Na rawaninio ba onei pa'i hepalo ua pani ma pa'i harenuamu laraa fei ba o pa'i guapalo pani ma

¶9:25 9:25 Warea Greek *spiriti loloa*

§§9:29 9:29 Hefi'a ne'ia ba *lafulafua ma fabaoa*

dinaa a'a fei hafi lomi i peretoo.* ⁴⁵Ma na'aa fei pinemu na fafeloio, lafigifamo-suia. Na rawaninio ba o wadu'aitonaa fei harena lomi i pedutoo fininaa afetooa pinemu a'a fei gufu pafea laraa fei ba o pa'i guapalo pinai ma i gu'aio fei hafi lomi i peretoo.† ⁴⁷Ma na'aa fei pudamu na fafeloio, wenu'ia. Na rawaninio ba o wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa a'a hepalo ua puda laraa fei ba ona pa'i guapalo puda ma dinaa fei hafi lomi i peretoo. ⁴⁸Yei,

“ei wa'awa'aa ro'odu, lomi ro'aa ma'etoo,
ma fei hafi, lomi i peretoo.’

⁴⁹Minaa ei rama'a, ro'aa agi'agia a'a fei hafi.

⁵⁰“Fei agi na rawani ma'uaa, nabaa i pa'ai fei agi'agiana, o fa'agi'agi batanai-dinia? Nei pa'i agi laloo iaa hamu'ou ma hamonei gutafirawanii ua.”

Fi'alagia

(*Matthew 19:1-12; Luke 16:18*)

10 Jesus na di'ininaa fei gufu fei ma na dinaa fawelei malalaa Judea talawa'aa fei Jordan. Ma rona nodimai a'ana hefi'a gupuu rama'a ma ale'ei mau-mauna ranimai, na feroinaa ro'odu.

²Ro'aa nomai hefi'a Pharisee ba ro'aa mania, rona i'igai, “Na rawani a'a fei law ba nemea wawane i disuminaa mei harona?”

³Ina ware, “Tamanu ei di ware-fawe'iaa Moses a'a hamu'odu?”

⁴Rona ware, “Moses na ugainia ba nemea i ne'inaa hepalo ne'ia ma alofatatalinaa mei harona.”

⁵Jesus na ware, “Si'ei ba na wai-wai tabaa hamu'ou, Moses na ne'ifanaa hamu'ou feni law feni. ⁶Ma'uaa eni

i mamara feni malagufu, mei Haidaa 'na bigi'aa lagua—wawane ma pifine.’ ⁷Si'eni pa'afina ba hemea wawane, i di'ininaa amana ma inana ma fi-hupu'ai a'a harona‡ ⁸ma lagu'awe pigioinaa hepalo. Si'ei, fai lomi ba lagua helagui ma'uaa hemea. ⁹Hee, tamanu mei Haidaa na fihupu'inia, nemea nei'aa alagia.”

¹⁰Ma ro'aa gutadiai laloo humu, ei otalai nenerana, rona i'igainaa Jesus a'a fei. ¹¹Ina ware, “Na'aa hemea wawane i suminaa harona ma lalainaa nemeadiai pifine, ina fiharoharoipa'ai a'ana. ¹²Ma nabaa mei pifine i disuminaa mei harona ma lalaidinaa nemea wawane, ina fiharoharoipa'ai.”

Ei Baduu mawe Jesus

(*Matthew 19:13-15; Luke 18:15-17*)

¹³Ei rama'a, roi dugalao ei baduu a'a Jesus ba nei idooa ro'odu, ma'uaa ei otalai nenerana, rona pauninaa ro'odu. ¹⁴I fanunuia ale'ei Jesus, lomi napo'o ni'eni'e. Na warenaa a'a ro'odu, “Fanoramii ro'odu a'au ma apuna pauninaa ro'odu, uaa fei haparaiaa mei Haidaa, gufuu ena mau rama'a ale'eni eni baduu. ¹⁵A warefa'uaia a'a hamu'odu ba hini lomi i tonaa fei haparaiaa mei Haidaa ale'ei hemea pusu'o baduu, lomi ba iwe wadu'ai.” ¹⁶Ma ina poro'aa ei baduu, augaa panina pafoo ro'odu ma haweginaa ro'odu.

Mei Baubara na Pa'i Watauda Manumanu

(*Matthew 19:16-30; Luke 18:18-30*)

¹⁷Ma ba i aunu Jesus, na ponimai a'ana hemea, na fapasi'unaa du'una i

*9:43 9:43 Hefi'a ne'ia ba peretoo, 44 yei /“wa'awa'aa ro'ou, lomi na ma'e, /ma fei hafi lomi i peretoo.’

†9:45 9:45 Hefi'a ne'ia ba peretoo, 46 yei /“wa'awa'aa ro'ou, lomi na ma'e, /ma fei hafi lomi i peretoo.’

‡10:7 10:7 Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i ma fihupu'ai a'a harona.

ma'ana ma i'igai, “Mena rawani'a feroia, apa'aa bigi'aa tamanu ba a tonaa fei harenua lomi i pedutoo?”

¹⁸Na ware Jesus, “Tani o ware ba yau rawani'a? Lomi hemea rawani'a, uniaa mei Haidaa. ¹⁹Ona aida fei Law: Apuna fo'afama'e, apuna fiharo-haroipa'ai, apuna fafanao, apuna u'usifi, apuna susuani ma onei guainaa wareaa amamu ma inamu.”

²⁰Ina ware, “Mena feroia, minaa ena, namina fanima'aia ena ui badui nopa'amii wagieni.”

²¹Jesus na fanununaa a'ana ma na haguia. Ina ware, “Hepalo manumanu otaa pa'i. Nowau, aloaa minaa ena manumanu ona pa'i ma fanaa ena lomi rona pa'i ma owe pa'i fananamaiaa manumanu i gufu pafea. Ma ona bigidigia, nomai ma nenerau.”

²²A'a ei, na nafa'aa paruna. Na auntu-tonaa faloloa'iana uaa na pa'i watauda manumanuna.

²³Jesus na diarai ma warenaa a'a ei otalai nenerana, “Na pa'aa waiwai a'a ei rona pa'i watauda manumanu ba ro'aa wadu'ai a'a fei haparaiaa mei Haidaa!”

²⁴Ei otalai nenerana, rona ba'arofa a'a ei wareana. Ma'uaa Jesus na warediai, “Ena na'uu, a warefanaa hamu'odu ba napa'aa waiwai wadu'aiaa fei haparaiaa mei Haidaa!” ²⁵Na maduta a'a fei camel ba i wadu'aipa'i laloo fei ma'ahi'u laraa mei i pa'i watauda manumanu ba i wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa.”

²⁶Ei otalai nenerana, rona ba'arofa'apoidiai ma fiwarewarei, “Na'aa ale'ei, hini i tela?”

²⁷Jesus na fanununaa a'a ro'ou ma ware, “A'a rama'a, lomi na ma'atalaa ma'uaa, abaa ale'ei a'a mei Haidaa, uaa minaa ena manumanu, rona ma'atalaa a'ana.”

²⁸Peter na warenaa a'ana, “Hai'ounamina rawa'a'afinaa minaa ei manumanu ba hai'ou nenegio.”

²⁹Jesus na ware, “A warefa'uai a'a hamu'odu, hini i di'ininaa humuna, o lofuna, o agina, o inana, o amana, o na'una, o ei poduna, uaa ba i nenerau ma fei rawani'a warea, ³⁰i tonaa ale'ena hefa pu'udiai a'a feni au feni (ei humu, lofu, agi, ina, na'u ma podu-ma'uaa ei haperararaia ro nofinimai a'a e'ei) ma wagii fei au i nomai ro'aa tonaa fei harenua lomi i pedutoo. ³¹Ma'uaa watauda, ena ro'ou rawarawa, ro'awe dinaa nene ma ena mugi, ro'awe oanaa ma'a.”

Jesus na Waredinaa fei Ma'eana

(*Matthew 20:17-19; Luke 18:31-34*)

³²Ro'ei talainaa Jerusalem, Jesus na aimaa ma ei otalai nenerana, rona madufo ma'uaa ei rama'a, ei ro'aa nenegia, rona ma'au. Na dugi'u'uginaa ei hefua ma helagui ma na warefanaa ro'odu tamanu rowe bigi'ia a'ana. ³³Ina ware, “O'aa dinaa Jerusalem ma mei Na'uu Rama'a, rowe fifania panii ei famamooa humuu mei Haidaa ma ei feroiaa law. Rowe dududuia ba nei ma'e ma fifania a'a ei Gentile ³⁴ma rowe hararasinia, huwia, hafugia ma fo'afama'eia. Nenee odu'ai arewaa iwe asi'aa.”

Fei I'igaiaa James ma John

(*Matthew 20:20-28*)

³⁵Si'ei James ma John, laguei na'uu Zebedee, laguna dinamii a'ana. Laguna ware, “Mena feroia, haiguna nunuminio ba onei bigi'ia a'a haigua fei i'igaiaa haigua yoi.”

³⁶Ina i'igai, “Tamanu fei ba a bigi'ia a'a hamugua?”

¹10:24 10:24 Hefi'a ne'ia ba napa'aa waiwai a'a ena rona au naranaraa ro'ou a'a ei mugoo po'i!

³⁷Laguna ware, “Onei fagutanaa hemea haigua i pepei ma'aumu ma hemea, i pepei mauwimu a'a fei haweramu.”

³⁸Na ware Jesus, “Lomi hamuna apa'aa tamanu ena hamu'ei i'igainia. Haa, hamu'aa hunupa'ia fei bara, fei una hunumia ma hamu'aa pudugufaipa'i a'a fei pudugufaiaa fi'ia, fei una pudugufai wagina?”

³⁹Laguna ware, “Haiguna hawia.”

Na ware Jesus, “Hamu'aa hunupa'ia fei bara, fei ba a hunumia ma pudugufaipa'i wagii fei pudugufaia yau na pudugufai wagina, ⁴⁰ma'uaa fei ba hamu'aa guta pepei ma'au o mauwiu, abaa manumuu ba a ugainia. Ei gutana ei, na udediginaa gutaa ei rama'a ei rowe tonia.”

⁴¹Ro'aa guainia ei hefua, rona siba a'a James ma John. ⁴²Na harofipuinaa ro'ou Jesus ma ware, “Hamona aida ba ei pa'aa famamoaa ei Gentile, rona fasuinaa ei maroaa ro'ou ma ei paniaa panii ro'ou, ana rona fasuinaa ro'ou. ⁴³Abaa ale'ei a'a hamu'odu ma'uaa, hini ba i bauanai a'a hamu'ou, inei nafii a'a hamu'ou ⁴⁴ma hini ba i rawarawai, inei humuwai minaa ei rama'a. ⁴⁵Uaa ena i nomai mei Na'uu Rama'a, ana abaa ronei nafii a'ana ma'uaa ba hia, nafi ma ba i fanaa fei harenuana ale'ena ponoponoo watauda.”

Bartimaeus, mei Pudawerai na Fafanunupa'i

(Matthew 20:29-34; Luke 18:35-43)

⁴⁶Rona dinamii Jericho ma ba ro'aa di'ininaa fei gufu Jesus ma ei otalai nenerana fipuinaa fei baua gupuu rama'a, hemea pudawerai, harana Bartimaeus (mei na'uu Timaeus, baduu wawane) na gutanoinoi papaa fei tala. ⁴⁷Ma i guainia ba fi nomai Jesus, mei Nazareth, na una'aa ma haroharo, “Jesus, mena Na'uu David, faloloa'inau!”

⁴⁸Watauda na hota'ia ma ware ba nei babanini ma'uaa na haroharo'a-poidiai, “Mena Na'uu David, faloloa'inau!”

⁴⁹Jesus na u ma ware, “Harofia.”

Si'ei, rona haronaa a'a mei pudawerai ba, “Onei ni'eni'e! Ufalarai! Ifi harofio!” ⁵⁰Na suminaa fei hawana, na pala'arofonaa pinena ma dinamii a'a Jesus.

⁵¹Na i'igainia Jesus, “Tamanu nunumi-
amu ba a bigi'ia a'amu?”

Mei pudawerai na ware, “Rabbi, nunumia ba a fanunupa'i.”

⁵²Na ware Jesus, “Nowau. Fena we'iaa naranaramu na farawaninio.” Ana ei ua, na fafanunupa'i ma na talaineneraa Jesus wagii fei tala.

Fei Baua Ni'eni'ea a'a fei Wadu'aiana

*(Matthew 21:1-11; Luke
19:28-40; John 12:12-19)*

11 Ro'aa rafi'inaa Jerusalem ma dinamii Bethphage ma Bethany yei Maugeni Olive, Jesus na aloaa helagui otalai nenerana ²ma na ware a'a lagua, “Dinawii a'a fena gufu i ma'aa hamugua ma ena hamuna wadu'ai, hamu'awe fanunupa'aa hepalo baubara donkey, rona habe'ia yena, fei lomi hemea na u poni pafona. Alagia ma foraiamai yeni. ³Ma na'aa nemea i i'igainaa hamugua ba, ‘Tani hamu'aa bigi'aa feni?’, warefania, ‘Mei Fasu na nunuminia ma lomi i madii iwe alohadiwe'inamai.’”

⁴Laguna aunu ma laguna pa'aa fei baubara donkey yei ano, i ma'aa tala, rona habe'ia a'a fei talaa wawadu'i. Lagu'aa alagia, ⁵hefi'a rona ufalarai yei, rona i'igai, “Tani hamu'aa alaraa fena baubara donkey?” ⁶Laguna ware ana ale'ei ei wareaa Jesus a'a lagua. Ma lomi rona papa'aa lagua. ⁷Ma lagu'aa forialoo fei baubara donkey a'a Jesus ma suminaa ei hawaa lagua pafona, ina guta pafona. ⁸Watauda, rona hafeninaa ei hawaa ro'odu i tala ma hefi'a, rona

hafeninaa ei raraa haihai, ei balaiaa ro'ou podu. ⁹Ei rona aima'a ma ei rona nenegia, rona haroharo,

“Hosanna!”[§]

“Haweginaa mei i nomai a'a fei haraa Mei Fasu!”

¹⁰“Haweginaa fei haparaiaa mei amaa o'ou David, fei fi nomai!”

“Hosanna i pafea!”

¹¹Jesus na wadu'ainaa Jerusalem, dinaa a'a fei humuu mei Haidaa ma didiarainaa minaa ei manumanu. Ma si'ei ba namina fafidii, na asi'aa ma aunufipui a'a ei hefua ma helagui, dinaa Bethany.

Ina Umuaa fei Haihai Figi

(*Matthew 21:18, 19*)

¹²Fei arewaa augu ei roi di'ininaa Bethany, na bao Jesus. ¹³Ina fanunupa'aa hepalo haihai figi, na raua ma'ida, namina habe mamaugi. Si'ei, na aunu ba i ma'a ba na pa'i fuana, o lomi. I nopa'alao, na ma'apa'ia ba lomi fuana, uaa abaa au fuaiaa ei figi. ¹⁴Si'ei, ina warenaa a'a fei haihai, “Lomi nemea ba i hananadinaa fuamu.” Ma ei otalai nenerana, rona guainia ei fi ware.

Jesus na Famama'aa fei Humuu mei Haidaa

(*Matthew 21:12-17; Luke 19:45-48; John 2:13-22*)

¹⁵Ro'aa pa'aa Jerusalem, Jesus na wadu'ainaa malalaa fei humuu mei Haidaa. Ma na una'ateteaa ei pono-pono'a ma ei alo'aloo yei. Ina hadupo-ponainaa ei tawaa ei filogia mugoo po'i ma ei gutanaa ei roi alo pune, ¹⁶ma na apunainia ba nemeadiai nei'aa talai'ailao

i malalaa fei humuu mei Haidaa ma no-tonaa ei manumanuu aloa. ¹⁷Ma ei fi feroinaa ro'ou, ina ware, “Haa, lomi rona ne'inia ba:

“‘Fei humuu, ro'awe roroinia ba hepalo humuu lafulafua a'a minaa ei gufu pedu’?”

Ma'uaa hamu'ou, hamona fafaia ale'ena 'o'opa'ai ena fafanao.”

¹⁸Ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei feroiaa law, rona guainaa fei ma una'aa ma labaginaa hepalo tala ba ro'aa fo'afama'eia, uaa rona mama'au a'ana, hamatee minaa fei gupuu rama'a, ronamina malefa a'a ei feroiana.

¹⁹I nofafilao, rona ^{**}asi'aa a'a fei baua gufu.

Na Hole fei Haihai Figi

(*Matthew 21:20-22*)

²⁰Mafufuo, ei roi talailao, rona fanunupa'aa fei haihai figi namina ma'epa'ai, ei warana ama'anaa no'una. ²¹Na nonominia Peter ma na warenaa a'a Jesus, “Rabbi, ma'aia! Fei haihai figi, fei ona umuia, na ma'e!”

²²Jesus na ware, “Narafawe'i^{††} a'a mei Haidaa. ²³A warefa'uai a'a hamu'ou, nabaa nemea i warenaa a'a fei mau-geni ale'ei ba, ‘Aunu, wi siminaa ana yoi agi,’ ma lomi na hamamagua fei naranarana ma'uaa napa'aa we'i naranarana ba fei wareana i bigipa'i, iwe bigipa'i a'ana. ²⁴Si'ei, a warefanaa hamu'ou ba tamanu i'igiaa hamu'ou wagii fei lafulafua, narafawe'i ua ba hamona todigia ma iwe oanaa manumanuu hamu'ou. ²⁵Ena hamona ulafulafu ma na'aa hamona pa'i pidawaiaa hamu'ou a'a nemeadiai, futoaa hafelo'ana ba mei Amaa

§11:9 11:9 Warea Hebrew. Hanuna do'o fama'a ba “tela!” I dii, nawe oanaa hepalo warea udugia; v. 10 anaa

**11:19 11:19 Hefi'a ne'ia mina ba *hia*

††11:22 11:22 Hefi'a ne'ia mina ba *Nabaa ona narafawe'i*

hamu'ou pafea ana i futoaa ei hafelo'aa hamu'ou.”^{‡‡}

Rona i'iginaa fei Foraforaa Jesus

(Matthew 21:23-27; Luke 20:1-8)

²⁷ Rona hadiwe'idimai Jerusalem ma ei fi tatalai Jesus i malalaa fei humuu mei Haidaa, ei famamoaa humuu mei Haidaa, ei feroiaa law ma ei bauaniaa gufu, rona nomai a'ana. ²⁸ Rona i'igai, “A'a tamanu forafora ba o bigi'aa eni manumanu eni? Ma fanaa hini yoi feni forafora ba o'aa bigi'ia?”

²⁹ Jesus na ware, “Ana a i'iginaa hamu'ou hepalo i'igaia. Do'o warefanau ma awe warefanaa hamu'ou ba a'a tamanu forafora ba a bigi'aa eni manumanu. ³⁰ Fei pudugufaiiaa John—norai pafea, o nomai a'a rama'a? Ware fanau!”

³¹ Rona fiwareinia dupuaa ro'odu ale'ei ba, “Nabaa o ware ba, ‘Norai pafea,’ iwe i'igai, ‘Ma tani lomi hamona nara ba fa'ua ei wareana?’ ³² Ma'uaa nabaa o ware ba, ‘Nomai a'a rama'a’...” (Rona ma'auaa ei rama'a, uaa minaa ei rama'a, rona nara ba John, pa'aa mamama'a.)

³³ Si'ei, rona warefanaa Jesus, “Lomi hai'ouna aida.”

Na ware Jesus, “Ana lomi a warefanaa hamu'ou ba foraforaa hini fei a biginaa eni manumanu eni.”

Fei Warea Hanunuu ei Rona Bigi laloo fei Pe'ihapee Hemeadii

(Matthew 21:33-46; Luke 20:9-19)

12 Si'ei, na warehanunuinaa ei wareana a'a ro'odu: “Hemea na faroaa hefaa pe'ihape. Na nonoifaweloinia ma agifaa hepalo huapu ba i hapi'inaa ei wine ma faduaa hepalo tarea humuu fafanunu. Si'ei, na

fifaninaa a'a hefi'a ba ro'awe pono'ia ma na aununaa a'a hepalo tatalaia. ² I pa'aa fei au hufu'a, na aloaa hemea nafi a'a ei oma'ama'aa fei pe'ihape ba neiree to hefi'a fuua pe'ihape a'a ro'odu. ³ Ma'uaa rona panarofia, hafugia ma alo'uaia pani ua. ⁴ Si'ei, na alodinaa hemeadii nafi a'a ro'odu; ma mei rama'a mei, rona hafugaa tabana ma fafeloia. ⁵ Ina alodinaa hemeadii ma mei rama'a mei, rona fo'afama'eia. Ina aloaa wataudadii; hefi'a ro'odu, rona hafugaa ro'ou ma hefi'a, rona fo'afama'ea ro'ou.

⁶ “Na pa'i hemea dufu ba i aloia, hemei na'una, baduu wawane; mei pa'aa hagona. Na aloia nenee minaa ro'odu. Na ware ale'ei ba, ‘Ro'awe ma'auaa mei na'uu.’

⁷ “Ma'uaa rona fiwarewarei ei oma'ama'aa fei pe'ihape ba, ‘Simeni, meni i tonaa feni pe'ihapee amana nabaa i ma'e mei amana. O dii, o fo'afama'eia ma fei pe'ihape, i udenaa pe'ihapee o'odu.’ ⁸ Si'ei, rona panarofia, fo'afama'eia ma suminia auguu fei pe'ihape.

⁹ “Tamanu naraa hamu'odu ba i bigi'ia mei amaa fei pe'ihape? I nomai ma fo'afama'ea ei oma'ama'aa fei pe'ihape ma i fanaa fei pe'ihape a'a hefi'adii. ¹⁰ Haa, lo'e hamona igoaa feni ne'ia laloo fei Bu'u Apuna ba:

“‘Fei mugoo, fei rona suminia ei fadufadua, ana sifei, i oanaa fasu'ufufugoi.’”

¹¹ Mei Fasu na bigidigaa feni, ma namina fafanunufarawani pudaa o'odu?”

¹² Si'ei, rona lalabaginaa hepalo tala ba ro'aa panarobobo'inia, uaa rona aida ba ifi warehanunuinaa ro'odu, ma'uaa

^{‡‡}11:25 11:25 Hefi'a ne'ia ba ei hafelo'aa hamu'ou. ²⁶ Ma'uaa naba lomi hamona futoaa hafelo'aa nemeadii, ana lomi ba mei Amaa hamu'ou pafea i futoaa ei hafelo'aa hamu'ou.

^{¶¶}12:10 12:10 O, i oanaa fafasuii fei fasu'ufufugoi

rona mama'au a'a fei gupuu rama'a. Si'ei, rona di'ininia ma aunu.

Fani Mugoo Po'ii Gavaman a'a Caesar

(Matthew 22:15-22; Luke 20:20-26)

¹³Hinene, rona aloaa hefi'a Pharisee ma ei maroaa Herod a'a Jesus ba ronei labaginaa tataa wareana. ¹⁴Rona dinamii a'ana ma ware, "Mena feroia, hai'ouna aida ba yoi hemea wanewanea. Lomi ona fafefenaa wareaa ei rama'a, uatani, lomi ona nara ba ro'ou, rama'a bata; ma'uaa ona feroinaa fei talaa mei Haidaa a'a tamanu na fa'uai. Na rawani ba o fani mugoo po'ii gavaman a'a Caesar, o lomi? ¹⁵O fani, o, onei'aa fani?"

Ma'uaa Jesus na apa'idigaa ei ware'oninaa ro'odu. Ina i'igai, "Tani hamu'ou mania ba hamo'aa fa'alabe'au? Tofanamiau hepalo denarius ma a ma'aia." ¹⁶Rona tonamai fei mugoo po'i ma na i'igainaa ro'odu, "Hanunuu hini feni? Ma feni ne'ia, haraa hini?"

Rona ware, "Caesar."

¹⁷Si'ei, Jesus na warenaa a'a ro'odu, "Fanaa Caesar ei manumanuna ma fanaa mei Haidaa ei manumanuna."

Ma rona madu'ofa a'ana.

Lalaia wagii fei Au Asi'ana

(Matthew 22:23-33; Luke 20:27-40)

¹⁸Si'ei, ei Sadducee, ei rona ware ba lomi ro'aa asi'aa ei ma'ea, rona nomai ma i'igainia hepalo i'igaia. ¹⁹Rona ware, "Mena feroia, Moses na ne'ifanaa o'odu ba nabaa nemea lofuu hemea i ma'edi'ininaa mei harona ma'uaa lomi na'una, mei lofuu mei ma'ea nei lalainaa mei haroo mei ma'ea ma nei fuaifani na'uu mei lofuna. ²⁰Te, na pa'i oloromea filofui. Mei uma'ua na lalai ma na ma'e ma lomi na'una. ²¹Mei umugina na lalainaa mei pifine, mei ma'esuabea ma mei umugina, ana na ma'e, lomi na'una.

Ana ale'ei a'a mei fa'o'oduiaa ro'odu. ²²Minaa ei oloromea, rona ma'e ma lomi rona difuai baduu ma nene, ana nawe ma'e mei pifine. ²³A'a fei au asi'anab haroo hini ro'odu mei pifine? Te, minaa ei oloromea, rona lalainia?"

²⁴Jesus na ware, "Tani, hamo'aa poapoai? Haa, lomi hamona apa'aa fei Bu'u Apuna, o fei faufau mei Haidaa?"

²⁵Ena rona asi'aa ei ma'ea, lomi ro'aa lalai o falalai; rowe ale'ena ei alo'alo pafea. ²⁶Ma a'a fei ba ro'aa asi'aa ei ma'ea—haa, lomi hamona igoia a'a fei Bu'uu Moses, ei i gu'agu'a fei haihai, na warefania mei Haidaa, 'Yau, mei Haidaniaa Abraham, mei Haidaniaa Isaac ma mei Haidaniaa Jacob?' ²⁷Abaa hia Haidaniaa ei ma'ea, uaa Haidaniaa ei rona werawera. Hamonamina tatafafelo!"

Tamanu na Bauanai a'a fei Law

(Matthew 22:34-40; Luke 10:25-28)

²⁸Na nomai hemea feroiaa law ma na guainaa ro'odu, roi fiharenii. Na fanunupa'ia ba Jesus na fanifarawani warea a'a ei i'igaiaa ro'odu ma i'igainia, "A'a minaa ei law, afaia na pafeainaa ro'ou?"

²⁹Na ware Jesus, "Fei namina pafeai, sifeni: 'Ena Israel, hamonei guainia, mei Fasu, mei Haidaniaa o'odu, hia hemea ua. ³⁰Haguuaa mei Fasu, mei Haidaniamu a'a minaa ei naranaramu ma a'a minaa ei fawewenimu ma a'a minaa ei apa'amu ma a'a minaa ei faufauumu.' ³¹Fei faguapaloana, sifeni: 'Haguuaa mei gufumu ana ale'ei ona haguio.' Lomi hepaldiai law na muainaa guapaloeni."

³²Na ware mei rama'a mei, "Mena feroia, ona warepa'ia. Na wanewane ei wareamu ba hemea ua Haidaa ma lomi hemeadi ai ma'uaa hia ua. ³³Fei ba onei haguia a'a minaa ei naranaramu ma mi-

§§12:29 12:29 O, mei Fasu, mei Haidaniaa o'ou, hia hemea ua Fasu.

naa ei apa'amu ma minaa ei faufaumu ma fei ba onei haguua mei gufumu ana ale'ei ona haguio na mua laraa fei fagu'amu minaa ei manulelele ma minaa ei fana a'a Mei Haidaa."

³⁴I fanunuia Jesus ba mei rama'a mei, na warepa'ia ale'ei ei i'igaiana, ina ware a'ana, "Lomi ona raua a'a fei haparaiaa mei Haidaa." Ma nenee fei, lomi nemea na laugu'ai ba i i'iginia hefi'adiai i'igaiia.

Pa'aa Na'uu Hini mei Christ?

(Matthew 22:41-46; Luke 20:41-44)

³⁵Ei fi wareware Jesus yei malalaa fei humuu mei Haidaa, na i'igainaa ro'ou ba, "Tani ro'aa ware ei feroiaa law ba Christ,* na'uu David? ³⁶David, a'a fei faufau fei Spiriti Apuna, ana na ware:

"Mei Fasu na ware a'a mei Fasu:

"Guta pepepe ma'auu

hawina una aunaa ena bidibidii unumu haroo pinemu."'

³⁷David, ana na ware ba mei rama'a mei, hia 'Fasu.' Tani ei ba hia na'uu David?"

Fei baa gupuu rama'a, rona guainia ma rona ni'eni'e.

Jesus na Aweinaa Ro'ou a'a ei Feroiaa Law

(Matthew 23:1-36; Luke 20:45-47)

³⁸Ei fi feroinaa ro'odu Jesus na ware ba "Oma'aa hamu'odu a'a ena feroiaa law. Ronafane'aida fareaa ena maleaa susu ma tatalai fawelei rona'o alo'alo manumanu ba ronei fafanunuaa ro'ou ei rama'a. ³⁹Ma tonaa ena gutaa ena bauana laloo ei synagogue ma a'a ena baa hananaa rona'o guta a'a ei gutaa ena baa rama'a. ⁴⁰Rona fa'amoaa hu-

muu ei pifine ma'esuabea ma ronamina lafulafu famalaa ba ei rama'a, ronei fanunuaa ro'odu. Ei rama'a ale'ei, ro'awemina pa'i fagianaa ro'odu."

Fei Fanaa mei Pifine Ma'esuabea

(Luke 21:1-4)

⁴¹Jesus na guta'oma'alao a'a fei bao mugoo po'i, fei rona'o augaa ei fana lalona ma ina'o pupudainaa ei ro'ei au mugoo po'i a'a fei bao mugoo po'i i humuu mei Haidaa. Watauda, ei rona pa'i watauda mugoo po'i, rona aufawatauda.

⁴²Ma hemea pifine ma'esuabea na nomai, lomi na pa'i watauda mugoo po'ina. Ina nomai ma augaa guapalo pusu'oro mugoo po'i,[†] puduna ale'ena guapalo toea.[‡]

⁴³Jesus na harofamii ei otalai nenerana ma ware ba, "A warefa'uai a'a hamu'odu ba mei pifine mei, na watauda ei augana laraa ei augaa minaa ei rama'a. ⁴⁴Minaa ei rama'a ei, rona fani a'a ei watauda manumanu rona pa'i. Ma hia na aupedugaa ma'idei hodihodiana."

Jesus na Wareaa fei Wata'o'aa fei Humuu mei Haidaa

(Matthew 24:1, 2; Luke 21:5, 6)

13 Ei i asi'adi'ininaa fei humuu mei Haidaa Jesus, hemea ei otalai nenerana na warenaa a'ana, "Mena feroia, fanunulao! Po'o baa mugoo bata ei! Ana ronamina fananamai ei humu!"

²Jesus na ware, "Ma'a, ena baa humuu ena, pa'aa lomi i ufalarai hepalo mugoo pafoo hepaldiai. Minaa ena mugoo ena, hefi'a rama'a, ro'awe fawata'o'ona ro'ou pu."

*12:35 12:35 O, *Messiah*

†12:42 12:42 Warea Greek *guapalo lepta*

‡12:42 12:42 Warea Greek *guapalo kodrantes*

Ei Hafelo'a Manumanu ma ei Haperaraia

(Matthew 24:3-14; Luke 21:7-19)

³Ma i guta pafoo fei Maugeni Olive Jesus, i oma'analoo fei humuu mei Haidaa, Peter, James, John ma Andrew, rona i'igifagiginia, ⁴“Warefanaa hai'odu ba i nomai nahaiga ei manumanu ei ma tamanu lalana ba na rafi'i fei au ba ei manumanu ei, ana i sufudaimai.”

⁵Jesus na warenaa a'a ro'odu, “Oma'ama'a ba lomi nemea i sifi'aa hamu'ou. ⁶Watauda, ro'aa nomai a'a fei harau ma ware ba, ‘Yau hia,’ ma ro'aa sifi'aa watauda. ⁷Ena hamona guainia ba i pa'i fifo'aia ma ena u'uga ba ro'ei fifo'ai, apuna ma'aua. Ei manumanu ale'ei nei pa'aa nomai, ma'uaa fei ia'iana ataa nomai. ⁸Ei baua gufu ro'aa fifadugei ma hefi'a hapara anaa. I rerere feni malagufu ma i pa'i mouabiabia a'a watauda gufu. Ena manumanu ena, ale'ei ei rawarawa fi'iaa waninia.

⁹“Hamonei ofawe'i. Ro'awe fifaninaa hamu'ou a'a ei bauaniaa gufu ma ro'aa hafugaa hamu'ou laloo ei synagogue. Si'ei ba hamona nenerau, hamowe ufalarai puda a ena bauana ma ena hapara ale'ena u'ugaa hamu'ou a'a ro'odu. ¹⁰Fei rawani'a warea ido'omina dipedunaa ena gufu. ¹¹Ma ena rona panarofaa hamu'odu ma notonaa hamu'odu dududua, apuna naranara watauda ba hamo'aa wareaa tamanu. Ware'uaiaa tamanu na nomai naranaraa hamu'odu a'a fena au fena. Uaa, abaa hamu'odu ena hamona wareware, uaa fena Spiriti Apuna.

¹²“Hemea i aloaa mei lofuna a'a hefi'a ba ronei fo'afama'eia. Mei ama ana i bigi'ia ale'ei a'a mei na'una. Ei baduu, ro'aa una'aa ma fadugeaa ei ama ma

inaa ro'odu ma auna ro'ou ma'ea. ¹³Minaa ei rama'a, i bidibidi unuu ro'odu a'a hamu'odu uaa yau ma hini i narafawe'i a'au nopa'aloo fei ia'iana, i tela.

Mei Hafelo'a

(Matthew 24:15-28; Luke 21:20-24)

¹⁴“Ma ena hamona fanunupa'aa mei 'hafelo'a, mei ba i fafeloaa fei humuu mei Haidaa' ba[†] na oa laloo fei humu apuna—mei igoa nei apa'ia—ena ro'ou yena Judea, ronei ponipa'ainaa a'a ei maugeni. ¹⁵Nabaa nemea i pafoo humuna, inei'aa u'upuwadu'ai ba i to manumanu. ¹⁶Na'aa nemea yei laloo pe'ihape, inei'awe bagua ba i tonaa fei hawaa uguna. ¹⁷A'a ena arewaa ena, pa'aa famama'au a'a ena wareu ma ena roi fasusu baduu! ¹⁸Lafulafu ba fei au ponipa'aia nei'awe nomai laloo fei au baa maunu o lalarena, ¹⁹uaa laloo ena arewaa ena, i pa'i baa hafelo'a. Ena baa hafelo'a ena, lomi na u pa'i ei i famamaraa feni malagufu mei Haidaa nopa'amii wagiene ma lo'e i fai pa'idia. ²⁰Nabaa lomi i faweleguinaa ei arewaa ei mei Fasu, lomi nemea i tela ma'uaa, si'ei ba rona guta ei rafeiana, mei Fasu i faweleguinaa ei arewaa. ²¹A'a fena au fena, nabaa i nomai nemea ma i ware a'amu ba, ‘Ma'a, Christ,[§] hia yeni,’ o ‘Hia sime'i’ apuna guainia. ²²Uaa ena sifisifi Christ ma sifisifi mamama'a, ro'awe nomai ma bigi'aa ei hilala ma foigia ba ro'aa sifi'aa ei apunaia na'aa na ma'atalaa. ²³Hamonei ofafaufau, uaa na warefanidigaa hamu'odu ei manumanu rotawe nomai.

Fei Noramiaa mei Na'uu Rama'a

(Matthew 24:29-31; Luke 21:25-28)

²⁴“Nenee fei hafelo'a a'a ena arewaa ena,

[†]13:14 13:14 *ba hia*, v. 29 anaa

[§]13:21 13:21 *O, Messiah*

“fei halo i roroma,
 fei puda, lomi i fanaa fei we'aina;
²⁵ei pi'u, ro'aa pasigai pumanugawe,
 ei manumanuu haroo pafea, ro'aa
 rerere.”**

²⁶“A'a fena au fena, ei rama'a, ro'awe
 fanunupa'aa mei Na'uu Rama'a i norai
 papoo ei papalei fininaa baua faufau ma
 hawera. ²⁷Ma iwe aloaa ei alo'alona
 ma ro'awe dugifipuipuinnaa ena rafeiana
 a'a feni tadiwe'aiaa feni malagufu, Rai,
 Hafaa, Oala ma Hara'uu a'a fena ia'iaa
 feni malagufu ma ena haroo pafea.

To Feroia a'a fei Haihai Figi

(*Matthew 24:32-35; Luke 21:29-33*)

²⁸“Hamonei to feroia a'a fei maumau
 fei haihai figi: ena na sunaimai ei nusuna
 ma na pa'i rauna hamona aidadii ba fei
 rai na rafi'i. ²⁹Ana ale'ena, hamona fa-
 nunupa'aa ena manumanu ena na su-
 fudai, hamonei aida ba, na rafi'i, ana
 pa'aa papaa fei gigei. ³⁰A warefa'uai a'a
 hamu'ou ba eni rama'aa taweni^{††} pa'aa
 lomi ro'aa ma'epedu, ro'aa ma'a minaa
 eni manumanu eni rona sufudai. ³¹Fei
 haroo pafea ma feni malagufu, lagu'awe
 pa'ai, ma'uaa fei wareau, pa'aa lomi iwe
 pa'aitoo.

Lomi Ona Aida fei Arewaa ma fei Au Noramiana

(*Matthew 24:36-44*)

³²“Lomi hemea na apa'aa fei arewaa
 ma fei au. Ei alo'alo yei pafea ma mei
 Na'u, ana lomi rona aida, ma'uaa uniaa
 mei Ama. ³³Ofafaufau ma oma'ama'a.^{‡‡}
 Lomi hamona aida ba fei au fei, i no-
 mai nahaiga. ³⁴Ale'ei hemea ba i tatalai
 rauaa. Na augaa ei nafina oma'ama'aa fei
 humuna. Na fani bigi'aa hememea ei na-

fina. Na warenaa a'a mei oma'aa fei gigei
 ba nei ofafaufau.

³⁵“Si'ei ba hamonei oma'ama'a,
 uaa lomi hamona aida ba nahaiga
 na hadiwe'imai mei amaa fei humu,
 i nomai na fafi, o difa'u'u, na a'aroi
 fena a'aroo, o ba'apanii arewaa.
³⁶Nabaa i no'amai, lomi na rawani ba
 i nopoponinamii hamu'ou fi ma'igu.
³⁷Tamanu ena na wareia a'a hamu'odu,
 ana fi warenaa a'a ro'odu: 'Ofafaufau!'”

Rona Fiwarei ba Ro'aa Panarofaa Jesus

(*Matthew 26:1-5; Luke
 22:1, 2; John 11:45-53*)

14 Eni, dufu guai arewaa ba i no-
 mai fei Talai Falogia ma fei
 Hananaa fei Faraa Pidaua Lomi Fafua-
 fua. Ma ei famamooa humuu mei Haidaa
 ma ei feroiaa law, rona lalabaginaa
 hefi'a manitoai ba ro'aa panarofaa Jesus
 ma fo'afama'eia. ²Rona ware, “Ma'uaa,
 onei'aa bigi'ia wagii fei au Hananaa, uaa
 ei rama'a, ro'amina fisisibai.”

Fei Dufaa Pao Tabaa Jesus i Bethany

(*Matthew 26:6-13; John 12:1-8*)

³Ma yei Bethany, ei i gutafapalagi a'a
 fei tawa laloo fei humuu hemea, ha-
 rana Simon mei Watawatai, ina nomai
 hemea pifine na notonamii hepalo pe'ii
 fei pa'aa pao dufa, bauana pono'ana ma
 fei pao fei, hepalo pa'aa guana pe'ihape.
 Ina bagu'uia ma na iginaa fei pao dufa
 tabaa Jesus.

⁴Hefi'a yei, rona siba ma fiware-
 warei ba, “Tani i pedu'uaiaa feni pao
 dufa? ⁵Nabaa o aloia, pono'ana i puduaa
 pono'aa hemea laloo he'ai igisimasi^{¶¶} ma

**13:25 13:25 Isaiah 34:4

††13:30 13:30 O, ba eni mau rama'a ale'eni, pa'aa

‡‡13:33 13:33 Hefi'a ne'ia ba ofafaufau ma lafulafu

¶¶14:5 14:5 Warea Greek pono'ana i muainaa odufua pu'u denarius

ei mugoo po'i, i dinaa a'a ei lomi manumanuu ro'ou." Ma rona sibahota'ia.

⁶Na ware Jesus, "Apuna papa'ana. Tani hamo'aa fa'uduguguaa ununa? Ina bigi'aa hepalo pa'aa rawani'a manumanu a'au. ⁷Ena lomi manumanuu ro'ou, hamo'aa oa a'a ro'odu ranimai ma hamo'aa hadumaa ro'ou a'a tamanu au hamona nunumina ma'uaa yau, lomi a oa a'a hamu'ou ranimai. ⁸Mei pifine na bigi'aa tamanu na hawia. Na igiaa fei pao dufa unuu ba i pagipagi'augau a'a fei i'ifaia. ⁹A warefa'uai a'a hamu'odu ba ro'amina wareaa fei rawani'a warea hitani tadiwe'aiaa malagufu, tamanu na bigi'ia, ana rowe u'ugia ale'ei hanununa."

Judas na Uga ba i Aloaa Jesus

(*Matthew 26:14-16; Luke 22:3-6*)

¹⁰Judas Iscariot, hemea ei hefua ma helagui na dinaa a'a ei famamooa humuu mei Haidaa ba i aloaa Jesus a'a ro'odu. ¹¹Ronamina ni'eni'e ei ro'aa guania ma rona fa'unai a'ana ba ro'aa fani mugoo po'i a'ana. Si'ei, ifi farerefa'i rawani'a au ba i fifaninia panii ro'ou.

Fei Hananaa fei Talai Falogia

(*Matthew 26:17-25; Luke 22:7-14, 21-23; John 13:21-30*)

¹²A'a fei rawarawa arewaa fei Hananaa fei Faraa Pidaua Lomi Fafuafua, fei maumau ro'ou ba ro'aa apamoro'aa fei sipsipii fei Talai Falogia. Ma a'a fei arewaa fei, rona i'iginaa Jesus ei otalai nenerana, "Nunumiamu ba hai'ou re pagi'augaa gutanamu hitani ba o'aa hanana a'a fei Hananaa fei Talai Falogia?"

¹³Si'ei na aloaa helagui otalai nenerana ma na ware, "Wadu'ainaa a'a fena gufu ma hemea na poroporo'aa hepalo baraa ranu, iwe suafinaa hamugua.

Nenegia. ¹⁴Ware a'a mena amaa fena humu, fena hia i wadu'ia ba, 'Mei Feroia na i'igai, "Hitani fei gutanau ba a hanana hugiaa ei otalai nenerau wagii fei Hananaa fei Talai Falogia?" ' ¹⁵Iwe fama'aa hamugua hepalo baua humu tare, na ude'audii ena manumanu. Pagi'au gutanaa o'ou yena."

¹⁶Laguei otalai nenera na aunu, wadu'ainaa fei gufu ma fanunupa'aa ei manumanu ana ale'ei wareaa Jesus a'a lagua. Si'ei, laguna pagiaa minaa ei manumanuu fei Hananaa fei Talai Falogia.

¹⁷I fafilao, Jesus na sufudaifipuumai a'a ei hefua ma helagui. ¹⁸Ro'aa gutafapalagi a'a fei tawa, ina ware, "A warefa'uai a'a hamu'odu ba hemea hamu'ou i aloau, hemea fi hanana a'au."

¹⁹Ronamina faloloa'i ma hememea na ware a'ana, "A'a ba yau?"

²⁰Ina ware, "Hia, hemea ei hefua ma helagui. Hemeni i pudigaa feni faraa pidaua laloo feni lopi i a'au. ²¹Mei Na'uu Rama'a i aunu ana ale'ei rona ne'inaa u'ugana ma'uaa, napa'aa fagiana mena i aloaa mei Na'uu Rama'a! Na rawaninia naba a lomi na wanini."

Fei Finei mei Fasu

(*Matthew 26:26-30; Luke 22:14-20; 1 Corinthians 11:23-25*)

²²Ro'ei hanana, Jesus na tonaa fei faraa pidaua, ware 'ta', bidigeia, fanaa ei otalai nenerana ma ware, "Tonaa; feni, hudi unuu."

²³Ma na tonaa fei bara, ware 'ta', fanaa ro'odu ma minaa ro'ou, rona hunu wagina.

²⁴Na warenaa a'a ro'odu, "Feni, namou, feni i hupu'inaa feni^{§§} fi'ugaia, feni i wigii a'a watauda. ²⁵A warefa'uai a'a hamu'odu ba lomi a hunudinaa fei ranuu grape hawina fena arewaa na

§§14:24 14:24 Hefi'a ne'ia ba feni manufau

hunumanufaudinia wagii fei haparaiaa mei Haidaa.”

²⁶ Ro'aa laugidigaa hepalo lauga, rona asi'aa ma aununaa fei Maugeni Olive.

**Jesus na Ware'augaa
fei Waresuabaduaa Peter**

(Matthew 26:31-35; Luke 22:31-34; John 13:36-38)

²⁷ Jesus na warefanaa ro'ou, “Minaa hamu'ou, hamo'aa ofadugau, uaa na ne'idii ba:

“U'a fo'afama'ea mei oma'ama'aa sipsipi, ma ei sipsipi, ro'aa talanenei.’

²⁸ Ma'uaa nenee fei una asi'adii, awe o'a'aununaa ma'aa hamu'odu dinaa Galilee.”

²⁹ Peter na ware, “Na'aa minaa ei ro'aa ofadugio, yau, pa'aa lomi.”

³⁰ Jesus na ware, “A warefa'uai a'amu ba wagieni, hi'i, poi wagieni, atawe faguapoai* aigaa fei a'aroo, ido'o odupoai waresuabaduamu yau a'a hefi'a.”

³¹ Ma'uaa Peter namina warefawe'i ba, “Nabaa ana a ma'efipui a'amu, pa'aa lomi awe ofadugio.” Ma ana ale'ei wareaa minaa ro'ou.

Yei Gethsemane

(Matthew 26:36-46; Luke 22:39-46)

³² Rona dinaa a'a hepalo pe'ihape, harana Gethsemane ma Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, “Guta yeni ena na lafulafu.” ³³ Ina dugi'uaiaa Peter, James ma John ma nawemina awata ununa. ³⁴ Ma na warenaa a'a ro'ou, “Namina muainau fei faloloa'iau ma ba apo'o bima'e ua. Oa yeni ma oma'ama'a.”

³⁵ I nofarualao ma'ida, na fapasinnaa malagufu ma lafulafu ba na'aa na hawia, fei au neipo'o falogii a'ana. ³⁶ Ina ware,

“Abba,† O'ama. Minaa ei manumanu na ma'atalaa a'amu. Tonaa feni bara a'au ma'uaa onei'aa bigi'aa nunumiau, uaa nunumiamu.”

³⁷ Na hadiwe'inamii a'a ei otalai nenerana ma bapa'aa ro'odu, rona ma'igu. Na warenaa a'a Peter, “Simon. Haa, ona ma'igu? Ana lomi ba opo'o oma'ama'a ale'ena heai hour? ³⁸ Oma'ama'a ma lafulafu ba lomi o'aa pasinaa laloo ei manimania. Fei spiriti na nunuminia ma'uaa fei hudi unu na rafilele.”

³⁹ Na aunudiai ma lafulafunaa ana fei. ⁴⁰ I hadiwe'idimai, na bapa'idinaa ro'ou, rona ma'igu, uaa ei pudaa ro'ou na awata. Lomi rona aida ba ro'aa wareaa tamanu a'ana.

⁴¹ I hadiwe'idimai fei fa'odupoana, na warenaa a'a ro'odu, “Ana hamo'ei ma'igu ma fawenai ua? Na ha'iai! Fei auu nawe nomai. Ma'a, mei Na'uu Rama'a, rona alodigia panii ei hafelo'a. ⁴² Asi'aa! Odii! Simena fi nomai mena i aloau!”

Rona Patarofaa Jesus

(Matthew 26:47-56; Luke 22:47-53; John 18:3-12)

⁴³ Ana fi wareware, Judas, hemea ei hefua ma helagui na sufudaimai. Rona nofipuimai a'ana hefaa baua gupuu rama'a, notonamii ei wadu ma ei hafuhafu. E'ei, aloamii ei famamooa humuu mei Haidaa, ei feroiaa law ma ei bauaniaa gufu.

⁴⁴ Ma mei i aloia nadii ware a'a ro'odu ba ale'ei uni'unina, “Mena una hatofaa pudana, simena; patarofia, nodugia ma oma'afarawaninia.” ⁴⁵ Ana ei i nolao a'a Jesus, Judas na ware, “Rabbi!” ma na hatofaa pudana. ⁴⁶ Ei rama'a, rona patarofaa Jesus ma panarofia. ⁴⁷ Ma hemea a'a ei rona ufalarai na rapu'aa waduna ma lafigifamosu'aa adiaa mei

*14:30 14:30 Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i faguapoai

†14:36 14:36 Warea Aramea ba O'ama

nafii mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa.

⁴⁸ Na ware Jesus, “Haa, una famamoaa ei hafelo'a rama'a, te hamo'aa notomai wadu ma hafuhafu ba hamo'amii panarofau? ⁴⁹ Minaa ei arewaa, yau i a'a hamu'odu, feferoi malalaa fei humuu mei Haidaa ma lomi hamona panarofau ma'uuaa fei Bu'u Apuna neipa'aa fa'uai.” ⁵⁰ Ma minaa ei a'ana, rona ponipa'aidi'ininia.

⁵¹ Ma'uuaa hemea baubara na papai ua lawalawa, na neneraa Jesus. Ro'aa patarofia, ⁵² na poni'alawata ua, na ponidi'ininaa fei lawalawana.

I Pudaa ei Bauaniaa ei Jew

(*Matthew 26:57-68; Luke 22:54, 55, 63-71; John 18:13, 14, 19-24*)

⁵³ Rona nodugaa Jesus i ma'aa mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa. Ma minaa ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei bauaniaa gufu mawe ei feroiaa law, rona figupuimai. ⁵⁴ Peter na nene-gia, ma'uuaa na raua ma'ida a'ana. Namina wadu'ai'aunulao malalaa fei humuu mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa. Na guta yei a'a ei oma'ama'aa ma fi fana'a a'a fei hafi.

⁵⁵ Ei famamoaa humuu mei Haidaa ma minaa ei bauaniaa ei Jew, ro'ei lalabarainaa ei tataa Jesus ba ro'aa fo'afama'eia ma'uuaa, lomi rona labagipa'aa hepalo. ⁵⁶ Watauda na u'ufasifi ba hia ale'ei, ma'uuaa ei u'ugaa ro'ou lomi na fibo'ii.

⁵⁷ Ma hefi'a, rona ufalarai ma fanaa eni sifisifi u'ugaa ro'ou hia: ⁵⁸ “Hai'ouna guainaa wareana ba, ‘Awe fawata'o'ooa feni humuu mei Haidaa feni faduaa rama'a ma laloo oduai arewaa a faduaa hepaldiai, abaa faduaa rama'a.”

⁵⁹ Ma'uuaa, ana lomi na fibo'ii ei u'ugaa ro'odu.

⁶⁰ Si'ei, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na ufalarai ma'aa ro'odu ma na i'iginaa Jesus, “Haa, lomi ba o ware-ware? Tamanu feni u'ugaa eni rama'a eni, rona u'ugio?” ⁶¹ Ma'uuaa Jesus na ufamadumu ua, lomi na wareware.

Na i'igaidinia mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, “Haa, yoi mei Christ,[‡] mei Na'uu mei Hawegia?”

⁶² Na ware Jesus, “Yau ua. Ma owe fanunuaa mena Na'uu Rama'a na guta pepe'i ma'au Mei Faufaua, ena na nogio pafoo ei papalei pafea.”

⁶³ Mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na foradigeaa ana fei susuna ma ware, “Tani o nunumidinaa hemea-diai i u'u? ⁶⁴ Hamona guaidigia ba na warefafelooa mei Haidaa. Tamanu naraa hamu'odu?”

Minaa ro'ou na ware ba na rawani ba inei ma'e. ⁶⁵ Ma hefi'a, rona una'aa ma huwia; rona sumaa pudana, du'umaa panii ro'odu, fo'aia ma ware ba, “Ware unia!” Ma ei oma'ama'aa na dugia ma lapagia.

Peter na Ofadugaa Jesus

(*Matthew 26:69-75; Luke 22:56-62; John 18:15-18, 25-27*)

⁶⁶ Peter yei fawe'i pu ma hemea ei nanao nafii mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na nomai. ⁶⁷ I fanunupa'aa Peter fi fana'ana'aiaa ununa, na fanun-ufa'u'ua. Ina ware,

“Yoi ana a'a Jesus, mei Nazareth.”

⁶⁸ Ma'uuaa ina waresuabadunia ba, “Lomi na apa'aa ena oi wareia,” ma na dinaa poaa humu.[¶]

⁶⁹ I fanunupa'ia yei mei nanao nafi, na warediai a'a ei ro'aa ufalarai yei, “Hia, hemea ro'odu.” ⁷⁰ Na suabadui-diai.

[‡]14:61 14:61 O, Messiah

[¶]14:68 14:68 Hefi'a ne'ia mina ba poaa humu ma na ai fei a'aroo.

Madilao ma'ida, ei ro'aa ufalarai papaa Peter, rona ware, "Pa'aa fa'ua. Yoi hemea ro'odu, uaa yoi hemea Galilee."

⁷¹Inawe umuaa anaia ma warefa'unai a'a ro'odu ba, "Lomi na apa'aa mena hamo'ei warewareia."

⁷²Ana ei, fei a'aroo na a'aroi faguapoi.[§] Si'ei, Peter na nonominiaa fei wareaa Jesus a'ana: "Nenee fei fa'odupooa ofadugamu yau, i guapoi** a'aroiiaa fei a'aroo." Ina narahadiwe'inia ma na ai.

Jesus na U i Pudaa Pilate, mei Gavanaa Rome

(*Matthew 27:1, 2, 11-14; Luke 23:1-5; John 18:28-38*)

15 Mafufuo badu ei famamooa humuu mei Haidaa fipuinaa ei bauaniaa gufu, ei feroiaa law maweminaa ei bauaniaa ei Jew, ronawe pa'apa'ainaa hepalo naranara. Rona fauroro'inaa Jesus, nodugia ma fifaninia a'a Pilate.

²Na i'igai Pilate, "Haa, yoi mei haparaa ei Jew?"

Na ware Jesus, "Hi'i. Ana ale'ena wareamu."

³Ei famamooa humuu mei Haidaa, rona uni'unia a'a watauda manumanu.

⁴Si'ei, na i'igidinia Pilate, "Lomi o wareware? Ma'aia. Rona ware ba ona bigifataataiaa watauda manumanu."

⁵Ma'uaa lomi na wareware Jesus ma Pilate na hawai'uaiaa poana.

Rona Ware ba Jesus nei Ma'e

(*Matthew 27:15-26; Luke 23:13-25; John 18:39-19:16*)

⁶Hepalo maumau wagii fei Hananaa ba i ala hemea bobo'aia, mei rona nunuminia ei rama'a. ⁷Hemea, harana Barabbas, hia laloo humuu bobo'aia. Hia

hemea na fo'afama'e a'a fei au hefi'a na fadugedugeaa ei bauaniaa gufu. ⁸Ei rama'a, rona nomai a'a Pilate ma i'iginia ba nei bigi'ia a'a ro'odu ale'ei ina'o bigi'ia.

⁹Na i'igai Pilate, "Hamona nunuminiau ba a alafanaa hamu'odu mei haparaa ei Jew?" ¹⁰Na aidadii ba ei famamooa humuu mei Haidaa, rona fifaniniaa Jesus a'ana uaa fei punepunee ro'odu. ¹¹Ma'uaa ei famamooa humuu mei Haidaa, rona fa'una'anaa ei rama'a ba Pilate nei alafanaa ro'odu Barabbas.

¹²Pilate na i'iginia ro'odu, "A bigi'aa tamanu a'a mei hamona ware ba haparaa ei Jew?"

¹³Rona memewai, "Fatawaia!"

¹⁴Na i'igai Pilate, "Hamatani? Tamanu ei bigifatatana?"

Ma ronamina memewai'apoidiai, "Fatawaia!"

¹⁵Si'ei ba i fawaneneaa ei rama'a, Pilate na alafanaa ro'odu Barabbas. Na uga ba Jesus nei to hafuhafu ma fifaninia ba nei fatawa.

Ei Fo'aa na Hararasinaa Jesus

(*Matthew 27:27-31; John 19:2, 3*)

¹⁶Ei fo'aa, rona noduginiaa Jesus laloo fei baa humuu mei bauaniaa fo'aa (harana 'Praetorium') ma harofipuinaa minaa ei fo'aa. ¹⁷Rona farafena hia fei susu, pomana watolaa marawi ma roa ma rona figigaa hepalo hogiaa tao ma fataonaa tabana. ¹⁸Ma ronawe haronaa a'ana, "Uu, mena haparaa ei Jew!" ¹⁹Rona hafuhafugaa tabana a'a hepalo o ma huwia. Rona fa'unaa du'uu ro'ou ma losuinia. ²⁰Ei ro'aa hapehapedigia, rona dudumaa fei susu ma farafedinaa hia ana fei susuna. Si'ei, rona nodugia ba ro'aa fatawaia.

[§]14:72 14:72 Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i faguapoi.

**14:72 14:72 Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i guapoi.

Rona Fatawaia

(Matthew 27:32-44; Luke 23:26-43; John 19:17-27)

²¹ Hemea Cyrene, harana Simon, mei amaa Alexander ma Rufus, hia nora-narai sugutata'aia ma fi talaifaloginaa ro'odu ma rona ware bainei harenaa fei hawafolo. ²² Rona nodugaa Jesus fawelei rona ware ba Golgotha (hanuna Fawelei Guitaba). ²³ Si'e, rona fani numanawine na fihafuinaa myrrh ma'uaa lomi na hunumia. ²⁴ Rona fatawaia ma alaginaa ei susuna. Ma hememea ro'ou na tonaa ei susuna a'a fei uni'uni fifigaia.

²⁵ A'a fei oduai hour (ale'ei 9 ido'o mafufuo), rona fatawaia. ²⁶ Fei ne'ia ba fei tatana ale'ei:

MEI HAPARAA EI JEW.

²⁷ Rona fatawaiaa laguei fafanao a'ana. Hemea, ma'auna ma hemea mauwina.^{††} ²⁹ Ei rona talaifalogilao, rona hararasinia. Rona oro'oreinaa tabaa ro'odu ma ware ba, "Yoi, mena ba o fawata'o'ooa fei humuu mei Haidaa ma faduia laloo odu'ai arewaa, ³⁰ nadii, upugio a'a fena hawafolo ma hadumaa ana yoi!"

³¹ Ana ale'ei, ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei feroiaa law, rona hararasinia dupuaa ro'odu. Rona ware ba, "Na hadumaa hefi'a, ma'uaa lomi i hadupa'aa anaia! ³² Mena Christ,^{‡‡} mena haparaa Israel, upugio eni a'a fena hawafolo ma hai'ou fanunuia ma nara ba fa'ua." Laguei, lagu'aa fatawa a'ana, ana lagunamina hararasinia.

Fei Ma'ea Jesus

(Matthew 27:45-56; Luke 23:44-49; John 19:28-30)

³³ A'a fei fa'oloroaa hour fei roromaa na hawa'onaa minaa feni malagufu nopa'aloo fei fafaimpaloaa hour.

³⁴ Ma a'a fei fafaimpaloaa hour, Jesus na aimemewai, "Eloi, Eloi, lama sabachthani?"—hanuna ba, "Mena Haidaniau, Mena Haidaniau, tani o ofadugau?"

³⁵ Hefi'a ei ro'aa ufalarafarafi'i, rona guainia ma ware, "Guainia, ifi harofaa Elijah."

³⁶ Hemea na poni ma fahinumaa fei waraguaa wine a'a fei hinu ma augia a'a hepalo raramanu ma fanaa Jesus ba nei hunumia ma na ware, "Apuna papa'ana. Odo'o ma'a ba i nomai Elijah ma fa'u'upuia."

³⁷ Jesus nawemina aimemewai ei fidii fawenai'apoi.

³⁸ Fei rapirapii fei humuu mei Haidaa na ba'a'anininaa guapapa, fa'ugio pa'udu ma aununaa pu. ³⁹ Ma na ufalarai ma'aa Jesus hemea centurion. I guainaa fei aigana ma^{¶¶} fanunuia batanai fi ma'e, na ware, "Pa'aa fa'ua ba meni rama'a meni, pa'aa Na'uu^{§§} mei Haidaa!"

⁴⁰ Hefi'a pifine, rona ufanunumai rauaa. Dupuaa ro'odu, Mary Magdalene, Salome, Mary, mei inaa James mei baubara ma ana inaa Joses. ⁴¹ Yei Galilee eni pifine eni, ronafane nenegia ma hadumia a'a ei nunumiana. Wataudadiai pifine, ei rona nofipuimai a'ana dinaa Jerusalem, ro'ou yei anaa.

^{††}15:27 15:27 Hefi'a ne'ia ba mauwina, 28 ma nawe nofa'uaimai fei ne'ia ba, "Hia a'a ei barafea" (Isaiah 53:12)

^{‡‡}15:32 15:32 O, Messiah

^{¶¶}15:39 15:39 Hefi'a ne'ia lomi na pa'i: guainaa fei aigana ma

^{§§}15:39 15:39 O, meni, pa'aa hemea Na'uu

Fei I'ifaiaa Jesus

(*Matthew 27:57-61; Luke 23:50-56; John 19:38-42*)

⁴²Ma fei, arewaa Pagipagia (hanuna ba, nenee fei arewaa fei, Sabbath). Ma fi fafimai, ⁴³Joseph, mei Arimathea, hemea bauaniaa ei Jew, hemea rona ma'aui, mei ana fi guta'oma'aa fei hapaiaa mei Haidaa, na aunufarawani-naa a'a Pilate ma i'igainaa fei hudi unuu Jesus. ⁴⁴Pilate na ba'arofo ei i guainia ba na ma'edii. Na harofaa mei centurion ma i'iginia ba napa'aa ma'edii Jesus. ⁴⁵I guaidigia a'a mei centurion ba pa'aa fa'ua, na fanaa Joseph fei hudi ununa. ⁴⁶Si'e'i Joseph na pono'aa hepalo hawa linen, na fa'upuaa fei hudi unu, guasumia a'a fei linen ma augia laloo hepalo huapu, ei waduaa ro'odu a'a ei na'a. Ma na piguaa hepalo mugoo poaa fei wawadu'ii fei huapu. ⁴⁷Mary Magdalene ma Mary mei inaa Joses, laguna fanunu'u'umaa fawelei rona fahainopia.

Fei Asi'ana

(*Matthew 28:1-8; Luke 24:1-12; John 20:1-10*)

16 I pedu fei Sabbath, Mary Magdalene, Mary mei inaa James mawe Salome, rona pono'aa ei pao dufa ba ro'aa hapigaa fei unuu Jesus. ²Pa'aa mafufuo a'a fei rawarawa arewaa fei hefapagipagia, nene ua fei ana halo, ro'ei talai'ama'anaa fei huapu ³ma rona fi'i'igai, "Hini i piguaa fei mugoo a'a fei wawadu'ii fei huapu?"

⁴Ma'uaa ro'aa aralao, rona fanunupa'aa fei baa mugoo na pigudii. ⁵Ro'ei wadu'ailao a'a fei huapu, rona fanunupa'aa hemea baubara, susuna po'ia, na guta i pepe'i ma'au ma rona ma'au.

⁶Ina ware, "Apuna ma'au. Hamo'ei lalabaginaa Jesus mei Nazareth, mei na fatawa. Ina asi'adii! Hia lomi yeni.

Ma'a, fawelei ro'aa fudigia yei. ⁷Ma'uaa aunu ma warefanaa ena otalai nenerana mawe Peter ba ina aunudiginaa Galilee i ma'aa hamu'odu. Yena hamo'aa fanunupa'ia, ana ale'ei idii wareia Jesus a'a hamu'odu."

⁸Ei pifine, rona ma'aufunurere ma poni'asi'aa a'a fei huapu. Lomi rona wareaa hepalo manumanu a'a hemea, uaa ronamina ma'au.

Jesus na Fa'arewa a'a Mary Magdalene

(*Matthew 28:9, 10; John 20:11-18*)

⁹Jesus, i asi'aa foi a'a fei rawarawa arewaa fei hefapagipagia nado'o fa'arewa a'a Mary Magdalene, mei hia na fawala'anaa olorompalo pigea a'ana. ¹⁰Ina aunu ma warefanaa ei rona oa a'a Jesus fama'a, ei roi faloloa'i ma ai'ai. ¹¹Ro'aa guainia ba Jesus na mama'adii ma Mary na fanunupa'ia, lomi ronapo'o nara ba fa'ua.

Jesus na Fa'arewa a'a Helagui Otalai Nenerana

(*Luke 24:13-35*)

¹²Hinene, na u'ugaidiai fei maumau Jesus, ei i fa'arewa a'a helagui ro'ou, ei lagu'ei tatalai yei sugatata'aia. ¹³Laguna hadiwe'ai ma warefanaa ro'odu; ma'uaa ana lomi ronapo'o nara ba fa'ua.

Jesus na Fa'arewa a'a ei Hefua ma Hemea

(*Matthew 28:16-20; Luke 24:36-49; John 20:19-23; Acts 1:6-8*)

¹⁴Hinene, ei roi hanana, Jesus na fa'arewa a'a ei hefua ma hemea ma na hota'aa ro'odu, uaa lomi na we'i naranaraa ro'odu ma na waiwai tabaa ro'odu ma lomi ronapo'o nara ba fa'ua ei wareaa ei rona fanunua nenee fei asi'anana.

¹⁵Na ware a'a ro'odu, "Hamonei aununaa a'a minaa ena gufuu feni ano ma wareaa fei rawani'a warea a'a minaa

ena rama'a. ¹⁶Hini na we'i naranarana ma i pudugufai, iwe tela; ma'uaa hini lomi na we'i naranarana, iwe to lagina. ¹⁷Ma a'a ena rona narafawe'i wagii fei harau, i bigipa'i eni hilala eni: ro'awe fawala'anaa ena pigea, wareaa manifau wareagufu, ¹⁸panarofaa ei wa'a hafelo ma ena rona hunumaa ei numa, ei na pa'i siafa wagina, lomi i fagianapa'aa ro'odu; ro'aa augaa panii ro'ou pafoo ei funua ma farawaninaa ro'ou."

Mei Hidaa na Duginaa Jesus Pafea

(Luke 24:50-53; Acts 1:9-11)

¹⁹I warewaredii a'a ro'odu mei Fasu Jesus, mei Hidaa na duginaa hia pafea ma fagutania pepepe ma'auna. ²⁰Ei otalai nenerana, rona aunuu ma wareaa fei rawani'a warea a'a minaa ei gufufu tadiwe'aia. Ma mei Fasu na bigifipui a'a ro'odu ma fa'arewaiaa ei wareana wagii ei hilala.

LUKE

Warefa'aia

Feni Bu'uu Luke fi warewareaa mei Fatela'anaa ei Israel ma minaa ei rama'a. Luke na ne'i ba fei Spiritii mei Fasu na harofaa Jesus ba nei fanaa fei rawani'a warea a'a ei lomi na pa'i manumanu.

Feni bu'u feni, fimina dinaa a'a ei rama'a rona pa'i watauda mau awataa ma ana fi warewareaa fei baua ni'eni'ea warii fei toroamiana ma fei hadiwe'iana pafea.

Feni Bu'uu Luke fi warewareaa fei lafulafua, fei Spiriti Apuna, fei bigi'aa ei pifine warii fei bigi'aa Jesus ma fei futooa mei Haidaa ei hafelo'aa ei rama'a.

Ma'ida Warea

1 Watauda, rona u'ulafuinaa tamanu ei bigi'a na oadii a'a o'ou* ²ana ale'ei ro fifaninamai a'a o'odu ei rawarawa fanunuana, ei ro'ou nafii fei warea. ³Ma yau ana hemea. Uaa, una labaginaa minaa ei manumanu fama'a nopa'amii wagiene ma una nara ba unei ne'ifarawaninaa hepalo u'uga, hepalo na arewa ma ponifarawani a'amua mena rawani'a Theophilus ⁴ba onei aida ba naminapa'aa fa'ua tamanu rona ferroinio.

Ronadii Wareaa fei Waniniaa John, mei Pudugufuia

⁵I a'a fei au Herod, mei haparaa Judea, na pa'i hemea bauaniaa humuu mei Haidaa, harana, Zechariah, hemea maroaa Abijah. Ma harona, Elizabeth, ana hia hemea upuu Aaron. ⁶Minaa lagua, laguna rawani i pudaa mei Haidaa. Ma lomi hepalo tataa lagua a'a

minaa ei warea laloo fei law mei Fasu. ⁷Ma'uaa lomi laguna pa'i na'uu lagua, uaa Elizabeth, hia pa'abeu ma laguna sisigidiginaa raudei.

⁸Hefarani, i pa'aa fei au Zechariah ma ei maroana ba ro'aa bigi ale'ei mei bauaniaa humuu mei Haidaa i inamoana, ⁹hia na unia fei uni'unii fifigaia ba nei wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa ma fagu'aa fei dufaa hagu ale'ei maumau ei bauaniaa humuu mei Haidaa. ¹⁰I nopa'amii fei au fagu'aa fei dufaa hagu, rona figupui ano ei losuia ma lafulafu.

¹¹Ma hemea alo'aloo mei Fasu na ufalarai pepepe ma'au fei tawaa dufaa hagu ma fa'arewa a'ana. ¹²I fanunupa'ia Zechariah, na ba'arofa ma namina ma'aufafelo. ¹³Ma'uaa na ware a'ana mei alo'alo, "Apuna ma'au, Zechariah. Fei i'igiamu, ina guaidigia. Mei haromu Elizabeth i waninifani na'umu, baduu wawane ma onei roroinia John. ¹⁴Owe ni'eni'e a'ana ma i fa'unuwenuweo ma watauda, rowe ni'eni'e a'a fei waniniana, ¹⁵uaa iwe oa ale'ei hemea bauana i rama'a i pudaa mei Fasu. Inei'awe hunu wine o hefi'a numa na waragu ba i fapoapoinia ma fei Spiriti Apuna iwemina didifaa laloo iana a'a fei waniniana[†] ma nolao. ¹⁶Iwe fahadiwe'idinamii watauda Israel a'a mei Fasu, mei Haidaniaa ro'odu. ¹⁷Ma iwe aununaa ma'aa mei Fasu fininaa fei spiriti ma fei faufau Elijah ba i fahadiwe'inaa naranaraa ei ama a'a ei na'uu ro'ou ma ei barafea a'a fei apa'aa ei wanewanea rama'a—ba i ra'a'augaa ei rama'a ba ronei oma'aa mei Fasu."

¹⁸Zechariah na i'iginaa mei alo'alo, "Batanai a apa'ia ba fa'ua fei? Yau hemea bau ma mei harou na sisigidiginaa raudei."

*1:1 1:1 O, ei bigi'a o'ouna naradii ba fa'ua

†1:15 1:15 O, a'a fei au ina toro

¹⁹Na ware mei alo'alo, "Yau Gabriel. Una'aida u inamooa mei Haidaa ma na aloamiau ba nei warefanio fei rawani'a warea. ²⁰Ma'aia! Eni owe famadumu ma lomi owe warewarepa'i hawina na nomai fei arewaa fei manumanu fei, uaa lomi ona nara ba fa'ua ei wareau ba i we fa'uai a'a fei pa'aa auna."

²¹Ma fei au fei, ei rama'a roi oma'aa Zechariah ma naranara ba tani imina madii laloo fei humuu mei Haidaa. ²²I asi'amai, lomi na warepa'i a'a ro'odu. Ronawe apa'ia ba na tonaa hefaa fanunua laloo fei humuu mei Haidaa, uaa ina biginaa panina a'a ro'odu, ma'uaa lomi na wareware.

²³I pedulao fei au bigi'ana na hadiwe'inaa humuna. ²⁴Nenee fei, mei harona Elizabeth na wareu ma laloo haipani puda na guta ua humuna. ²⁵Ina ware, "Mei Fasu na bigi'aa feni a'au. A'a eni arewaa eni, ina farawaninau ma fapedugaa fei mamafau i puda rama'a."

Ronadii Wareaa fei Waniniaa Jesus

²⁶A'a fei fa'oloroaa puda Elizabeth, mei Haidaa na aloa mei alo'alo Gabriel dinaa Nazareth laloo fei baua gufu Galilee. ²⁷Na dinaa a'a hemea nanao a'u'uana, hemea ba i lalainaa hemea wawane, harana Joseph, hemea upuu David. Mei pifine mei, harana Mary. ²⁸Mei alo'alo na dinaa a'ana ma na ware, "Hagu'u, yoi mena o tonaa fei baua rawani'ana. Mei Fasu na oa i a'amu."

²⁹Mary namina naranara watauda a'a ei wareana ma nara ba warea batanai fei. ³⁰Ma'uaa mei alo'alo na warenaa a'ana, "Apuna ma'au, Mary, mei Haidaa na farawaninio. ³¹Guainau! Owe pa'i iamua ma o wanininaa hemea baduu wawane ma onei roroinia Jesus. ³²Hia bauana ma hepalo harana Na'uu mei Pafeai. Mei

Fasu, mei hia Haidaa, i fania fei haparaiaa mei upuna, David. ³³Ma hia, i haparainaa fei maroaa Jacob ranimai. Lomi i pedutoo fei haparaiana."

³⁴Mary na i'iginaa mei alo'alo, "Ma i batanai fei, te, lomi una hainofipui a'a hemea wawane?"

³⁵Na ware mei alo'alo, "Fei Spiriti Apuna i nomai a'amu ma fei faufau mei Pafeai i hawainio. Si'ei, mei na apunai, mei ba i waninimai,³ hepalo harana, Na'uu mei Haidaa. ³⁶Elizabeth, mei tafimu, fa'ua ba hia hopi ma'uaa, ana na pa'i iana. Mei rona ware ba pa'abeu, fa'oloroaa pudana eni. ³⁷Uaa lomi hepalo manumanu na waiwai a'a mei Haidaa."

³⁸Mary na ware, "Yau nafii mei Fasu. Fena wareamu na rawani ua a'au." Ma mei alo'alo nawe di'ininia.

Mary na Dinaa a'a Elizabeth

³⁹A'a fei au fei, Mary na aunubatafanaa a'a hepalo gufu papaa ei maugeni yei Judea. ⁴⁰Ma na wadu'ainaa fei humuu Zechariah ma famafufuoinaa Elizabeth. ⁴¹I guainaa fei wareaa Mary, Elizabeth, mei baduu laloo iana na tawei ma fei Spiriti Apuna namina didifaa Elizabeth. ⁴²Ma Elizabeth na warefabauana a'ana, "I tapuu ei pifine, fei hawegia na oa i a'amu ma ana na pa'i hawegiana mena baduu ona waninia!" ⁴³Ma'uaa tamanu fei rawani'au ba na nomai a'au, mei inaa mei Fasuu? ⁴⁴Ana ei a guainaa fei laomu, meni baduu laloo iau na tatawei fininaa ni'eni'ea. ⁴⁵Ona pa'i hawegiamu, uaa ona nara ba ipa'aa nomai fei na wareia mei Fasu i a'amu.

Fei Laugaa Mary

⁴⁶Ma na ware Mary:

³1:35 1:35 O, Si'ei mei baduu ba i waninimai, rowe ware ba hia na apunai

“Unamina uduginaa mei Fasu laloo fei naranarau

⁴⁷ ma fei spiritiu namina ni'eni'e a'a mei Haidaa, mei na fatela'anau,

⁴⁸ uaa ina narapa'au,

ma yau hemea nafi ua.

E'eni ma nolao, minaa ei ro'aa fafoforaimai,

rowe ware ba na pa'i hawegiau,

⁴⁹ uaa mei Faufaua na bigi'aa hefi'a baua manumanu a'au—

fei harana na apunai.

⁵⁰ Fei faloloa'iana na pasinaa pafoo ei rona ma'auia,

a'a ei rama'aa mina ma ei ro'aa fafoforaimai.

⁵¹ Ina bigi'aa hefi'a baua manumanu a'a fei panina;

ina faba'utorainaa ei na mamagugu laloo naranaraa ro'ou.

⁵² Ina hafududumaa ei hapara a'a ei gutanaa ro'ou

ma poronaa pafea ei rona fafafaunaa pu.

⁵³ Ina faguua ei rona bao a'a ei rawani'a du'ua,

ma'uaa ei rona pa'i watauda mugoo po'i na alofataalainaa ro'ou, pani ua.

⁵⁴ Ina hadumaa mei nafina Israel,

ma lomi na madi'inia ba i faloloa'inaa

⁵⁵ Abraham ma ei upuna ranimai ranimai,

ana ale'ei i ware a'a ei amaa o'odu.”

⁵⁶ Mary, i gutafipuidii a'a Elizabeth ale'ei oduai puda, nawe hadiwe'ainaa gufuna.

Fei Waniniaa John, mei Pudugufaia

⁵⁷ I nodigimai fei au Elizabeth ba i wanini, na wanininaa hemei na'una, baduu wawane. ⁵⁸ Ei gufuna ma ei maroana, rona guainia ba mei Fasu namina faloloa'inia ma rona ni'eni'efipui a'ana.

⁵⁹ A'a fei fafainaroaa aweraa rona nomai ba ro'aa moro'aa hudii wawanei mei baduu ma roroinia udiaa mei amana

Zechariah, ⁶⁰ ma'uaa mei inana na ware, “Lomi! Harana John.”

⁶¹ Rona warenaa a'ana, “Lomi hemea maroamu na pa'i fena hara fena.”

⁶² Ma ronawe pi'inaa panii ro'ou a'a mei amana ba ro'aa apa'ima'aia ba i roroinaa hini mei baduu. ⁶³ Ina uninaa panina ba ronei tomai nene'i ma na famaduofoinaa minaa ei rama'a, uaa na ne'i ba, “Harana, John.” ⁶⁴ Ana ei ua fei poana na hawai, fei rawerawena na tatawei, na warewarediai ma uduginaa mei Haidaa. ⁶⁵ Ei gufuna ma minaa ro'ou, ronamina ma'au ma minaa ei rama'a fawelei papaa ei maugeni Judea, ronamina fiwarewareinaa minaa ei manumanu ei. ⁶⁶ Minaa ei rona guainia, rona naranara ma fi'i'igai, “I gipenaa hini meni baduu meni?” Uaa fei panii mei Fasu na oa a'ana.

Fei Laugaa Zechariah

⁶⁷ Mei amana Zechariah namina didi-fia fei Spiriti Apuna ma nadii ware'augia: ⁶⁸ “Uduginaa mei Fasu, mei Haidaniaa Israel,

uaa na nomai ma ponohadiwe'inaa ei gufuna.

⁶⁹ Ina fa'asi'anaa hemea faufau fatela'anaa o'ou

wagii fei gufuu mei nafina David

⁷⁰ (ale'ei i wareia a'a ei apunai mamama'a mina mina),

⁷¹ i fatelaiaa o'odu a'a ei ba ro'aa fo'afama'ea o'ou

ma a'a ei na bidibidi unuu ro'odu a'a o'ou—

⁷² ba i fama'aiaa ei amaa o'ou fei faloloa'iana

ma ba i nonominaa fei fi'ugaiana, fei na apunai,

⁷³ fei warefa'uaiana a'a mei amaa o'ou Abraham:

⁷⁴ ba i fa'asi'anaa o'ou panii e'ei ba ro'aa fo'afama'ea o'ou

ba i hadumaa o'ou ba o bigi'aa fei bigi'ana ma onei'awe ma'au,

⁷⁵ ma onei fafa'arai ma wanewane i pudana wagii minaa ei arewaa gutanaa o'ou.

⁷⁶ Ma yoi, mena na'uu, ro'aa ware ba yoi hemea mamama'aa mei Pafeai;

uaa owe aununaa ma'aa mei Fasu ba o'aa ra'afanaa fei talana

⁷⁷ ba i fanaa ei gufuna fei apa'a ba ro'aa tela wagii fei futoaa ei hafelo'aa ro'ou,

⁷⁸ hamatee fei faloloa'iaa mei Haidaniaa o'ou.

Ma iwe aloamii hemei i nogio pafea ba i we'ainaa o'ou ana ale'ei fei anaa halo,

⁷⁹ ma ba i we'ainaa ei rona oa a'a fei roromaa,

ma haroo fei hanunuu fei ma'ea, ba i taunoduginaa o'ou wagii fei talaa gutafarawania.”

⁸⁰ Ma nawe gipelao mei baduu ma na nofaufaulao fei spiritina ma na guta yei fawelei lomi haihai o guana nopa'aloo fei ba na talaifalelefo a'a ei Israel.

Fei Waniniaa Jesus

(*Matthew 1:18-25*)

2 I a'a ei arewaa ei, Caesar Augustus na fatalainaa fei wareana ba ronei wareinaa puuu ei rama'aa minaa ei gufu i Rome. ² (Fei, fei rawarawa wawarei rama'a rona utonia a'a fei au Quirinius mei gavanaa yei Syria.) ³ Ma hememea na hadiwe'idinaa gufuna ba i augaa fei harana.

⁴ Ma Joseph na di'ininaa Nazareth i Galilee ma dinaa Bethlehem, fei gufuu David i Judea, uaa hia noranamai a'a fei gufuu David ma hia hemea upuna. ⁵ Ina dinaa yei ba i au haraa lagua Mary, mei na ugainia ba i lalainia ma na pa'i

iana. ⁶ Ei lagua yei, na fi'i uguna ⁷ ma na wanininaa mei uma'ua na'una, baduu wawane. Na fahawainia a'a ei lawalawa ma fudugia laloo hepalo ude'udee hanaa ei manulelele uaa fei humuu ma'igua na pepesu.

Ei Oma'ama'aa ei Sipsipi ma ei Alo'alo

⁸ Ma na pa'i hefi'a oma'ama'aa sipsipi i podu bamai, roi oma'ama'aa ei hapee ro'ou poi. ⁹ Hemea alo'aloo mei Fasu na fa'arewa a'a ro'ou ma fei haweraa mei Fasu namina we'ainaa ro'ou ma ronamina ma'aufafelo. ¹⁰ Ma'uaa na ware mei alo'alo, “Apuna ma'au. Guainau! Yau na notonamii fei rawani'a warea, fei i fani baua ni'eni'ea a'a minaa ei rama'a.

¹¹ Wagieni i a'a fei gufuu David, hemei Fatela'ana na wanini a'a hamu'odu; hia Christ,[†] mei Fasu. ¹² Sifei, fei lalana a'a hamu'ou: hamowe bapa'aa hemea baduu na hawaii a'a hefi'a lawalawa ma na haino a'a fei ude'udee hanaa ei manulelele.”

¹³ Ana ei ua fei baua gupuu alo'alo pafea, rona fa'arewafipuimai a'a mei alo'alo ma rona uduginaa mei Haidaa. Rona ware,

¹⁴ “Uduginaa mei Haidaa, mei na pafeai, ma yeni malagufu i fani gutafarawania a'a ei rama'a, ei ina ni'eni'e a'a ro'ou.”

¹⁵ Ro'aa di'ininaa ro'ou ei alo'alo ma dinaa pafea, ei oma'ama'aa, rona fiwarewarei, “O dii. O dinaa Bethlehem ma re ma'a fei manumanu fei, fei na warefanaa o'ou mei Fasu.”

¹⁶ Si'ei rona aunubatafalao ma ma'apa'aa Mary, Joseph ma mei baduu, mei i haino a'a fei ude'udee hanaa manulelele. ¹⁷ Ro'aa ma'adigia, rona fatalainaa fei u'ugaa mei baduu, fei rona ugainia a'a ei alo'alo. ¹⁸ Ma minaa

[†]2:11 2:11 O, *Messiah*. “Mei Christ” (Greek) ma “mei Messiah” (Hebrew) hanuu guapaloei ba “Mei rona ipinaa tabana pao.”

ei rona guainia, namina nanawala pudaa ro'ou a'a ei u'ugaa ei oma'ama'aa ei sipsipi. ¹⁹Ma'uaa Mary na aunaa naranarana ei manumanu ei ma gutafiloginia iana. ²⁰Ei oma'ama'aa, rona hadiwe'ai ma laugi'uduginaa mei Haidaa uaa minaa ei manumanu rona guainia ma fanunuia, ana ale'ei ro'aa warefanaa ro'ou.

Rona Poronaa Jesus i Humuu mei Haidaa

²¹A'a fei fafainarooka arewaa, a'a fei au ba ro'aa moro'aa fei hudii wawaneina, rona roroinia Jesus, fei hara mei alo'alo na fania ei atawe toro.

²²I pedu fei nunufa'araiaa ro'ou ale'ei fei wareaa fei Law Moses, Joseph ma Mary, laguna noduginaa hia Jerusalem ba lagu'aa fania panii mei Fasu ²³(ale'ei fei ne'iaa fei Law mei Fasu, "Minaa ei uma'ua wawane hamonei apunainaa ro'ou a'a mei Fasu"), ²⁴ma ana laguna dii ba lagu'aa fani fanaa lagua ba i neneraa fei Law mei Fasu ba lagunei fani: "guapalo pune, o guapalo na'uu padu."

²⁵Ma na pa'i hemea yei Jerusalem, harana Simeon. Na wanewane fei mau-mauna ma na ma'auaa mei Haidaa. Ifi guta'oma'aa fei au ba i pedu fei faloloa'iaa Israel. Ma fei Spiriti Apuna na oa i pafona. ²⁶Hefei Spiriti Apuna nadii fa'arewaia a'ana ba lo'e i ma'e hawina na fanunuuaa mei Christ, mei apunaa mei Fasu. ²⁷Na fani naranarana fei Spiriti ma ina dinaa malalaa fei humuu mei Haidaa. Amana ma inana, lagu'aa poro'amii mei baduu Jesus ba lagu'aa bigi'aa tamanu na wareia fei Law, ²⁸Simeon na poro'ia ma uduginaa mei Haidaa ma ware:

²⁹"Mena Bauana, mena Fasu, ana ale'ei onadii fa'unainia,

oneipowe alofatatalainaa mei nafimu uaa nawe rawani fei naranarau.

³⁰Uaa gueini pudau na fanunudigaa fei talaa tela'ana,

³¹fei ona ra'a'augia i pudaa minaa ei rama'a,

³²hepalo we'ai ba i fa'arewainaa fei naranaraa ei Gentile ma i fani hawera a'a ei gufumu Israel."

³³Laguei amana ma inana, laguna madufo a'a ei warewareana hia. ³⁴Ma Simeon na haweginaa ro'ou ma warenaa a'a Mary, mei inana, "Meni baduu meni, ipowe fapasiaa watauda ma fa'asi'anaa watauda yeni Israel ma iwe ale'ei hepalo lala a'a ro'ou ma rowe warefafeloia ³⁵ba ei naranaraa watauda ipowe arewa. Ma hepalo wadu iwe paugaa fei naranaramu anaa."

³⁶Ana na pa'i hemea pifine mamama'a, harana Anna, mei na'uu Phanuel a'a fei maroaa Asher. Hia pa'aa hopi; fama'a na gutafipui a'a mei harona oloromeai igisimasi nenee fei lalaiana ³⁷ma na guta unaia nopa'aloo fei ba na pa'i fainarooka pa'ania ma obao igisimasina.[§] Lomi ba ina u di'ininaa fei humuu mei Haidaa, ma'uaa na'aida lolosui arewaa ma poi, na'o fabao ma lafulafu. ³⁸Ma i no'ulao a'a ro'ou, na ware 'ta' a'a mei Haidaa ma u'ugaa mei baduu a'a minaa ei roi guta'oma'oma'aiaa fei ponohadiwe'aiaa Jerusalem.

³⁹Joseph ma Mary, lagu'aa bigidigaa minaa ei wareaa fei Law mei Fasu, laguna hadiwe'inaa Galilee, dinaa gufuu lagua Nazareth. ⁴⁰Ma mei baduu fi gipelao, na noma'ualao raraa ununa. Namina bauana apa'ana ma fei rawani'aa mei Haidaa na oa i a'ana.

[§]2:37 2:37 O, na guta mei pifine ma'esuabea laloo fainarooka pa'ania ma obao igisimasi.

Mei Baubara Jesus i Humuu mei Haidaa

⁴¹ Minaa ei igisimasi laguei amana ma inana, laguna'aida dinaa Jerusalem a'a fei Hananaa fei Talai Falogia. ⁴² I nopa'aloo hefua ma guai igisimasina, rona tafanelao a'a fei Hananaa, ale'ei fei maumau ro'ou. ⁴³ I pedu fei hananaa, lagu'ei hadiwe'inaa gufu amana ma inana, mei baubara Jesus na guta ua yei Jerusalem, ma'uaa lo'e laguna aida. ⁴⁴ Laguna nara ba hia a'a lagua ma laguna talailao ale'ei heai arewaa. Ma lagunawe labaginia dupuaa ei maroa ma tafii lagua. ⁴⁵ Lo'e laguna labagipa'ia, laguna hadiwe'inaa Jerusalem ba lagu'aa labaginia. ⁴⁶ Nenee odu'ai arewaa laguna pa'ia malalaa fei humuu mei Haidaa. Ina guta dupuaa ei feroia. Ina guguinana ro'ou ma i'iginaa ei i'igiana. ⁴⁷ Ma minaa ei rona guainia, namina nanawala puda a ro'odu a'a fei apa'ana ma ei wareana. ⁴⁸ Amana ma inana, lagu'aa ma'apa'ia, laguna ba'arofu. Mei inana na warenaa a'ana, "Ona'uu, tani o bigi'ia ale'ei a'a haigua? Haigua mei amamu, haiguna narafatemu ei haigua labaginio."

⁴⁹ Ina i'igai, "Tani hamugua labaginau? Lomi hamuna aida ba yau nei guta i humuu mei Amau?" ⁵⁰ Ma'uaa lomi laguna apa'ia tamanu fi wareia a'a lagua.

⁵¹ Ma nawe upunogiaa lagua dinaa Nazareth ma na'aida guainaa wareaa lagua. Ma'uaa mei inana na auna naranana minaa ei manumanu ei. ⁵² Ma Jesus na gipe fininaa apa'ana ma nawe a'u ma rona fafanunufarawani a'ana mei Haidaa mawe ei rama'a.

John, mei Pudugufaia na Ra'aa fei Tala

(Matthew 3:1-12; Mark
1:1-8; John 1:19-28)

3 I laloo fei hefua ma fahaipanaa igisimasi haparaiaa Tiberius Caesar—a'a fei au Pontius Pilate mei gavanaa Judea, Herod, hia haparaa obao gufu yei Galilee ma mei lofuna Philip, hia haparaa obao gufu fawelei Iturea ma Traconitis. Ma Lysanias, hia haparaa obao gufu yei Abilene. ² A'a fei au laguei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, Annas ma Caiaphas, fei wareaa mei Haidaa na nomai a'a John mei na'uu Zechariah, yei fawelei lomi haihai o guana. ³ Ina aunupedunaa a'a minaa ei gufu yei Jordan ma u'u ba ronei filoginaa naranaraa ro'ou ma pudugufai ba i futo ei hafelo'aa ro'ou. ⁴ Ana ale'ei fei ne'iaa mei mamama'a Isaiah laloo fei bu'u:

"Fei lao hemea na haroharo yei fawelei lo'e haihai o guana,
'Ra'afanaa fei talaa mei Fasu,
fawanewaneaa ei talana.

⁵ Minaa ei walefoa hamonei raupaduaia, minaa ei maugeni hamonei agifamatalaia.

Ei tala na wawadi hamonei fawanewaneia,

ei tala na era'eraa, hamonei famare'aia.

⁶ Ma minaa ei rama'aa ano rowe fanunuaa fei talaa tela'anaa mei Haidaa."

⁷ John na warenaa a'a fei gupuu rama'a rona nomai a'ana ba ro'aa pudugufai, "Hamu'ou ena na'uu wa'a hafelo! Hini na fa'aiaa hamu'ou ba hamonei ponipa'ai a'a fei sibana, fei fi nomai?"

⁸ Ei maumau hamu'ou nei fama'aia ba na filogidii ei naranaraa hamu'ou. Hamonei'awe nara ba, 'Hamatee hai'ouna pa'aa Abraham, amaa hai'ou. Uaa a warefanaa hamu'odu ba nabaa i nunumiai mei Haidaa, i fa'asi'anaa eni mu-

goo ba na'uu Abraham. ⁹Fei poa na udedii a'a ei waraa ei haihai ma hepalo haihai lomi na pa'i rawani'a fuana, i rereia ma siminaa hafi."

¹⁰Fei gupuu rama'a, rona i'igai, "Nabaa ale'ei, hai'ou bigi'aa tamanu?"

¹¹John na ware, "Mei na pa'i gualo susuna nei alaginia a'a mei lomi na pa'i ma mei na pa'i du'ua ana nei bigi'ia ale'ei."

¹²Ei otonaa mugoo po'ii gavaman, ana rona nomai ba ro'aa pudugufai. Rona i'igai, "Feroia, hai'odu batanai?"

¹³"Hamonei'awe to hefi'adiai mugoo po'i na muainaa puduu fei ba hamo'aa tonia."

¹⁴Ma hefi'a fo'aa, rona i'iginia, "Ma hai'odu batanai?"

"Apuna fo'aa rama'a ba hamo'aa tonaa mugoo po'ii ro'ou ma apuna warefasifi ba mei na tata ma hamonei wawanene ua a'a ei pono'aa hamu'ou."

¹⁵Ei rama'a, rona u oma'a ua ma nara-nara laloo iaa ro'ou ba woro John mei Christ.** ¹⁶John na warefanaa ro'odu, "Yau na pudugufainaa hamu'ou ranu.†† Ma'uaa hemea na faufaudiai a'au iwe nomai, hemea yau lomi na rawani ba a fabalou'alaraa wao hafena pinena. Iwe pudugufainaa hamu'ou wagii fei Spiriti Apuna ma fei hafi. ¹⁷Ina pa'i waduu panina ba i nueitonaa ei rawani'a wheat a'a ei meme. Iwe augaa ei wheat laloo palena, ma'uaa ei meme, i siminaa fei hafi lomi i peretoo." ¹⁸A'a wataudadiai warea, John na warefawe'i a'a ei rama'a ma u'ugaa fei rawani'a warea a'a ro'odu.

¹⁹Ma'uaa, John na hota'aa Herod mei haparaa obao gufuu, uaa na tafitafiaa Herodias, mei haroo lofuna ma na pa'idiai watauda hafelo'a bigi'ana. ²⁰Si'ei, Herod na fahonodiai hepalo

hafelo'ana: Ina fawi'aa John humuu bobo'aia.

Fei Pudugufai Jesus

(Matthew 3:13-17; Mark 1:9-11)

²¹Ei roi pudugufai minaa ei rama'a, Jesus ana na pudugufai. Ma ei fi lafulafu, na gigi fei gufuu pafea ²²ma fei Spiriti Apuna, maumauna ale'ei pune, na pasigio pafona. Ma hepalo lao na warerai gufuu pafea: "Yoi mena Na'uu, mena una haguio; Unamina ni'eni'e a'amu."

Ei Upuu Jesus

(Matthew 1:1-17)

²³Ma Jesus na pa'i ale'ei odufua pa'ania igisimasina ei i fa'asi'anaa fei bigi'ana. Ei rama'a na nara ba hia mei na'uu Joseph, mei na'uu Heli, ²⁴mei na'uu Matthat, mei na'uu Levi, mei na'uu Melki, mei na'uu Jannai, mei na'uu Joseph, ²⁵mei na'uu Mattathias, mei na'uu Amos, mei na'uu Nahum, mei na'uu Esli, mei na'uu Naggai, ²⁶mei na'uu Maath, mei na'uu Mattathias, mei na'uu Semein, mei na'uu Josech, mei na'uu Joda, ²⁷mei na'uu Joanan, mei na'uu Rhesa, mei na'uu Zerubbabel, mei na'uu Shealtiel, mei na'uu Neri, ²⁸mei na'uu Melki, mei na'uu Addi, mei na'uu Cosam, mei na'uu Elmadam, mei na'uu Er, ²⁹mei na'uu Joshua, mei na'uu Eliezer, mei na'uu Jorim, mei na'uu Matthat, mei na'uu Levi, ³⁰mei na'uu Simeon, mei na'uu Judah, mei na'uu Joseph, mei na'uu Jonam, mei na'uu Eliakim, ³¹mei na'uu Melea, mei na'uu Menna, mei na'uu Mattatha, mei na'uu Nathan, mei na'uu David, ³²mei na'uu Jesse, mei na'uu Obed, mei na'uu Boaz,

**3:15 3:15 O, *Messiah*

††3:16 3:16 O, *laloo ranu*

mei na'uu Salmon,³³ mei na'uu Nahshon,³³ mei na'uu Amminadab, mei na'uu Ram,³⁴ mei na'uu Hezron, mei na'uu Perez, mei na'uu Judah,³⁴ mei na'uu Jacob, mei na'uu Isaac, mei na'uu Abraham, mei na'uu Terah, mei na'uu Nahor,³⁵ mei na'uu Serug, mei na'uu Reu, mei na'uu Peleg, mei na'uu Eber, mei na'uu Shelah,³⁶ mei na'uu Cainan, mei na'uu Arphaxad, mei na'uu Shem, mei na'uu Noah, mei na'uu Lamech,³⁷ mei na'uu Methuselah, mei na'uu Enoch, mei na'uu Jared, mei na'uu Mahalalel, mei na'uu Kenan,³⁸ mei na'uu Enosh, mei na'uu Seth, mei na'uu Adam, mei na'uu mei Haidaa.

Fei Manimaniaa Jesus

(*Matthew 4:1-11; Mark 1:12, 13*)

4 Fei Spiriti Apuna na didifaa Jesus ma ina hadiwe'imai yei Jordan. Ma fei Spiriti na noduginaa hia fawelei lomi haihai o guana ²ma laloo gunaroa pa'ania arewaa mei hani'u na manimania. A'a ei arewaa ei, lomi na hanana ma i nopa'aloo a'apoo ei, ina bao.

³Mei hani'u na warenaa a'ana, "Nabaa yoi Na'uu mei Haidaa, warenaa a'a feni mugoo feni ba nei filoginaa faraa pidaua."

⁴Jesus na ware, "Na udedii fei ne'ia ba: 'Ei rama'a lomi ba ro'aa gutalao a'a fei faraa pidaua ua.'"

⁵Mei hani'u na noduginaa hia fawelei na tare ma ana ei ua, na fama'aia minaa ei gufuu ei haparaa feni ano. ⁶Ma ina warenaa a'ana, "A fanio minaa ei forafora ma ei hawera wagina, uaa una tonia ba manumanuu ma a fanaa hini a

nunuminia. ⁷Si'ei, nabaa o losuinau, a fanio ba manumanumu."

⁸Jesus na ware, "Na udedii fei ne'ia ba: 'Losuinaa mei Fasu, mei Haidaniaa hamu'ou ma hia ua hamonei nenegia.'"

⁹Mei hani'u na noduginaa hia Jerusalem ma fa'ufalarainia pafoo fei sidesidee fei humuu mei Haidaa. Ma na ware, "Nabaa yoi Na'uu mei Haidaa, fapasilao yeni, ¹⁰uaa na udedii fei ne'ia: "Iwe warenaa a'a ei alo'alona ba yoi, roneimina oma'afarawaninio; ¹¹ma rowe usumaio, ba lomi o'aa bi'a'ainaa pinemu a'a ei mugoo.'"

¹²Jesus na ware, "Na ne'idii: 'Apuna maniaa mei Fasu, mei Haidaniaa hamu'odu.'"

¹³Mei hani'u, i pedudigaa ei maniana, na di'ininia ba i opanidinaa nefarani.

Jesus na Fa'asi'anaa fei Bigi'ana Yei Galilee

(*Matthew 4:12-17; Mark 1:14, 15*)

¹⁴Jesus na hadiwe'inaa Galilee a'a fei faufau fei Spiriti ma fei u'ugana namina talaipedunaa minaa fei gufuu. ¹⁵Ina feroi i laloo ei synagogue ro'ou ma minaa ro'ou, rona uduginia.

Rona Ofadugaa Jesus Yei Nazareth

(*Matthew 13:53-58; Mark 6:1-6*)

¹⁶Ina dinaa Nazareth, fawelei i giperai wagina ma laloo fei Sabbath na wadu'ainaa fei synagogue, ale'ei maumauna ma na ufalarai ba i igo'igo. ¹⁷Hemea na fania fei ne'iaa mei mamama'a Isaiah ale'ei maumau fei holobenaa ma na fama'alaia ma labagipa'aa feni ne'ia feni:

¹⁸"Fei Spiritii mei Fasu na oa pafou, uaa ina ipia i pafou tabau

³³3:32 3:32 Hefi'a ne'ia mina ba Sala

³⁴3:33 3:33 Hefi'a ne'ia ba Amminadab, mei na'uu Admin, mei na'uu Arni; hefi'adiai ne'ia na u'ugai.

ba unei u'ugaa fei rawani'a warea a'a ei lomi rona pa'i.

Ina aloamiau ba nei wareia ba ei bobo'aia, ronei ala,

ei pudawerai, ronei fanunupa'i,

ei rona gutafafelo, ronei asi'aa

¹⁹ ma unei wareia ba fei au ba mei Fasui farawaninaa ei rama'a."

²⁰ I weloidinaa fei ale'ei holobenaa, na fanihadiwe'inia a'a mei bigibigi'a ma guta. Minaa ei rama'a laloo fei synagogue, rona fanunufa'u'uia ²¹ ma ina'aa warenaa a'a ro'odu, "Wagieni fei ne'ia na pa'aa nomai eni hamo'ei guainau fi igoia."

²² Minaa ro'ou, rona u'ufarawaninia ma hawainaa poaa ro'ou a'a ei rawani'a wareana. Rona i'igai, "Anaa simeni, meni na'uu Joseph?"

²³ Jesus na warefanaa ro'ou, "Una aidadii ba hamowe wareaa feni proverb a'au: 'Mena lo'otaa, farawaninaa ana yoi! Bigi'ia yeni gufumu ei guaiiaa hai'ou ba ona bigi'ia yei Capernaum.'"

²⁴ Ina warelao, "A warefa'u'ai a'a hamu'ou ba lomi ro'aa taufa'ugaa hemea mamama'a ana a'a fei gufuna. ²⁵ Apa'aa warefanaa hamu'ou ba na pa'i watauda pifine ma'esuabea yeni Israel a'a fei au Elijah, fei lomi na pa'i maunu laloo oduai ma hesuwi igisimasi ma namina moubiabria laloo minaa ei gufufu. ²⁶ Ma lomi na alonaa Elijah a'a ro'ou, ma'uaa hemea pifine ma'esuabea yei Zarephath fawe'ei Sidon. ²⁷ Ma na pa'i watauda na watawatai unuu ro'odu^{§§} yei Israel a'a fei au Elisha mei mamama'a, ma'uaa lomi hemea ro'ou na fafa'arai ununa—unaiaa Naaman mei Syria."

²⁸ Minaa ei rama'a laloo fei synagogue, ronamina siba ei ro'aa guainaa fei. ²⁹ Rona asi'aa ma tetefa'asi'ania a'a fei gufufu fei ba ro'aa siminia pu, rona

nodugia dinaa pafoo fei maugeni, fei na pa'idii humu pafona. ³⁰ Ma'uaa ina tala'ualao tapuu ro'ou ma aunu.

Jesus na Fawala'anaa fei Spiriti Hafelo

(Mark 1:21-28)

³¹ Ina upu'aunulao yei Capernaum, hepalo gufufu yei Galilee ma laloo fei Sabbath fipowe feroinaa ei rama'a. ³² Ma rona hawainaa poaa ro'ou a'a fei feferoiana, uaa fei u'ugana na pa'i faufauna.

³³ Laloo fei synagogue na pa'i hemea na wadu'ia pigea, hepalo spiriti hafelo.* Namina aimemewai, ³⁴ "Haa! Tamanu nunumiamu a'a hai'ou, Jesus, mena Nazareth? Eni o nomai ba o fo'afama'ea hai'odu? Una aida ba yoi mei Apunaiiaa mei Haidaa!"

³⁵ Jesus na warefawe'i, "Babanini! Wala'amai a'ana!" Ma fei pigea na hubifapasiasia i ma'aa minaa ro'ou ma wala'amai a'ana ma lomi na fafeloaa ununa.

³⁶ Minaa ei rama'a, ronamina hawainaa poaa ro'ou ma fiwarewarei, "Tamanu eni feferoi eni? Fininaa forafora ma faufau ina warenaa a'a ei spiriti hafelo ma rona wala'amai!" ³⁷ Ma fei u'ugana namina talaipedunaa ei gufufu yei.

Jesus na Farawaninaa Watauda

(Matthew 8:14-17; Mark 1:29-34)

³⁸ Jesus na di'ininaa fei synagogue ma dinaa humuu Simon. Ma mei inaa haroo Simon namina babaifafelo ununa ma rona i'igininaa Jesus ba nei hadumia. ³⁹ Si'ei, ina fabalonaa a'ana ma warefawe'i a'a fei funua ma na pedu funuana. Ina asi'aa ma hasufani hanaa ro'ou.

⁴⁰ Fi lolo fei halo, minaa ei na pa'i watauda mau funua, hefi'a rona

§§4:27 4:27 Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

*4:33 4:33 Warea Greek *spiriti lolooa*; v. 36 anaa

dugamiaa ro'ou a'a Jesus ma ina augaa panina pafoo hememea ro'ou ma fapedugaa funuaa ro'odu. ⁴¹Ma ei pigea, rona wala'aa a'a watauda ma memewai ba, “Yoi, Na'uu mei Haidaa!” Ma'uaa ina hota'aa ro'ou ma apunainaa ro'ou ba ronei'aa wareware, uaa rona aida ba hia, mei Christ.[†]

Jesus na U'u Laloo ei Synagogue

(Mark 1:35-39)

⁴²I ba'a fei panii fei arewaa Jesus na dinaa fawelei abaa wawawau rama'a. Ei rama'a roimina lalabaginia ma ro'aa bapa'ia, rona ware ba inei'aa di'ininaa ro'ou. ⁴³Ma'uaa ina ware, “A'a hefi'adiai gufu unei u'ugaa fei rawani'a wareaa fei haparaiaa mei Haidaa, uaa sifeni feni pa'afina i aloagiau.” ⁴⁴Ma ina u'u'u laloo ei synagogue Judea.[‡]

Ei Rawarawa Otalai Nenera

(Matthew 4:18-22; Mark 1:16-20)

5 Heai arewaa, na u adii fei ranuu Genesaret[†] ma ronamina hoaninia ei rama'a ba ro'aa guainaa ei wareaa mei Haidaa. ²Ina fanunupa'aa guapaloei wa didipisii dii augaa ei dia'agi, ei roi fesuaa ei lepoo ro'ou. ³Ina hugi a'a hepalo wa, fei waa Simon ma i'iginia ba nei faraualao ma'ida a'a fei didipisii. Ma na gutaferoimai pafoo wa a'a ei rama'a.

⁴I pedudii wareana, na warenaa a'a Simon, “Suanaa fawelei na walalo ma siminaa ei lepoo hamu'ou ba o'aa udii nia.”

⁵Simon na ware, “Mena Fasu, hai'ounamina bigifawe'i fei poi ma lomi hepalo, ma'uaa, hamatee ona ware ale'ei, nadii, a siminaa ei lepo.”

⁶Ro'aa bigi'ia ale'ei, rona udiaa watauda nia ma na'aa i wara'a ei lepoo

ro'ou. ⁷Ma rona alofamai ei tafii ro'ou a'a hepaldiai wa ba ronei nomai mi hadumaa ro'odu ma rona nomai ma guapaloei wa namina pepesufafelo, anaa ro'aa lolo.

⁸I fanunuaa fei, Simon Peter na fapasi i ma'aa Jesus. Ma na ware, “Aunufaraau a'au mena Fasu; yau pa'aa hafelo'a rama'a!” ⁹Uaa hia mawe ei maroana na nanawala puda a ro'ou a'a ei udiaa ro'ou nia. ¹⁰Ma ana na nanawala puda James ma John, laguei na'uu Zebedee, laguei rarafii Simon.

Ma Jesus na warenaa a'a Simon, “Apuna ma'au. E'eni opowe udilao rama'a.” ¹¹Si'ei, rona rapi'aunaa piye ei waa ro'ou, di'ininaa minaa ei manumanuu ro'ou ma nenegia.

Mei na Watawatai

(Matthew 8:1-4; Mark 1:40-45)

¹²I guta a'a hepalo gufu Jesus, hemea watawatai[§] na nomai. I fanunupa'aa Jesus, na fapasi'o'o'uinaa pu ma ware, “Mena Fasu nabaa o nunuminia, fafafa'arainau.”

¹³Jesus na roainaa panina ma idoia. Ina ware, “Una nunuminia. Fafa'arai!” Ana ei, na mafo ei watawatana.

¹⁴Ma Jesus na warefawe'i a'ana, “Onei'aa warefanaa nemea, ma'uaa wi famaua a'a mei bauaniaa humuu mei Haidaa ma fanaa tamanu Moses na ware ba onei fani nabaa na mafo unumu, ale'ei fama'ama'amu a'a ro'ou ba ona rawani.”

¹⁵Ma'uaa fei u'ugana namina talaidiai. Si'ei, ei gupuu rama'a, rona nomai ba ro'aa guainia ma ba nei fapedugaa funuaa ro'ou. ¹⁶Ma'uaa ina'o aununaa yei fawelei lomi rama'a ba i lafulafu.

[†]4:41 4:41 O, Messiah

[‡]4:44 4:44 O, laloo fei gufuu ei Jew; Hefi'a ne'ia ba Galilee

[†]5:1 5:1 fei Agii Galilee

[§]5:12 5:12 Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

Jesus na Fawanewaneaa mei na Ma'e Ununa

(Matthew 9:1-8; Mark 2:1-12)

¹⁷ Heai arewaa ei fi feferoi, rona gutaguainia ei Pharisee ma ei feroiaa law, ei noramiaa ro'ou a'a minaa ei gufufu i Galilee ma hefi'a noramiaa ro'ou, Judea ma Jerusalem. Ma fei faufau mei Fasufu na ude i a'ana ba i fapedugaa ei funua. ¹⁸ Na pa'i hemea na ma'e ununa. Hefi'a wawane, rona notabeiama pafoo fei hafena ununa ba ro'aa wadu'ainaa fei humu ma fahainopia i ma'aa Jesus. ¹⁹ Si'e'i ba namina watauda ei rama'a, lomi rona labagipa'i talaa ro'ou. Rona tafane'uanaa pupuaa fei humu ma fa'asisiarai pu pafoo fei hafena ununa i dupuaa ei rama'a, i ma'aa Jesus.

²⁰ Jesus, i fanunupa'ia ba rona narafawe'i, na ware ba, "Otafi, ena hafelo'amu na futo."

²¹ Ei Pharisee ma ei feroiaa law, rona naranara ale'e'i ba, "Hia hini ba i warefafeloa mei Haidaa? Hinidiai ba i futoaa ei hafelo'a? Mei Haidaa ua."

²² Jesus na apa'idigaa ei naranara ro'ou ma na i'igai, "Tani hamu'ou nara ale'e'i laloo iaa hamu'odu?" ²³ Tamanu na maduta—fei wareau ba: 'Ena hafelo'amu na futo,' o 'Asi'aa ma talai?' ²⁴ Ma'uaa ba hamonei aida ba mei Na'uu Rama'a na pa'i forafora yeni malagufu ba i futoaa ei hafelo'a. . ." Ina ware a'a mei na ma'e ununa, "A warenawii a'amu, asi'aa, tonaa fei hafena unumu ma dinaa gufufumu." ²⁵ Ana ei ua, ina ufararai i ma'aa ro'ou, tonaa fei hafena ununa, fei na hainona ma dinaa gufuna ma uduginaa mei Haidaa. ²⁶ Namina nanawala puda minaa ei rama'a ma rona uduginaa mei Haidaa. Minaa ro'ou na ma'aiaa fei ma fiwarewarei, "O'ouna fanunuaa hefi'a manumanu na fananawalaiaa puda o'ou wagieni."

Na Dugaa Levi

(Matthew 9:9-13; Mark 2:13-17)

²⁷ Nenee fei, Jesus na asi'anaa ano ma fanunupa'aa hemea otonaa mugoo po'ii gavaman, harana Levi, na guta a'a fei palena toto mugoo po'i. Jesus na warenaa a'ana, "Nenerau." ²⁸ Levi na asi'adi'ininaa minaa ei manumanu ma nenegia.

²⁹ I a'a fei humuna, Levi na bigi'aa hepalo baua hananaa a'a Jesus ma hepalo baua gupuu otonaa mugoo po'ii gavaman ma hefi'adiai, rona hananafipui a'a lagua. ³⁰ Ma'uaa ei Pharisee mawe ei feroiaa law, ei ana maroaa ei Pharisee, rona ware watauda a'a ei otalai nenerana, "Tani hamu'ou hanana ma hunufipui a'a ei otonaa mugoo po'ii gavaman ma ei hafelo'a rama'a?"

³¹ Jesus na warefanaa ro'ou, "Abaa ei rona rawani ba ronei pa'i hemea lo'otaa, ma'uaa ei rona funu. ³² Pa'affii fei noramiau, abaa a lala'aa ei rona wanewane, ma'uaa ei hafelo'a ba ronei filoginaa naranara ro'ou."

Rona Haninaa Jesus wagii fei Fabaoa

(Matthew 9:14-17; Mark 2:18-22)

³³ Rona warenaa a'ana, "Ei otalai neneraa John, rona'aida fabao ma lafulafu ma ei otalai neneraa ei Pharisee ana, ma'uaa ei maroamu rona hanana ma hunu ua.

³⁴ Jesus na ware, "Hamona nunuminia ba ei tafii mei wawane lalaia, ronei fabao ei roi gutafipui a'ana?" ³⁵ Ma'uaa iwe nomai fei au ba mei wawane lalaia, rowe rapunodugia a'a ro'ou ma laloo ei arewaa ei, rowe fabao."

³⁶ Ina u'ufanaa ro'odu feni warea hanunu: "Lomi nemea ba i tonaa fei maninii manufau lawalawa ma tawi'ia a'a fei watanai lawalawa. Nabaa i bigi'ia ale'e'i, i fawara'a'apoinaa fei manufau lawalawa ma fei manufau

maninii lawalawa lomi i fipupuduinaa fei watanai. ³⁷Ma lomi nemea i ipiaa fei manufau wine laloo fei watanai pe'ii wine, fei bigi'aa ro'ou hudii manulelele. Nabaa i bigi'ia ale'ei, fei manufau wine, i fawara'iaa fei pe'i ma fei wine i wigii ma fei watanai pe'ii wine i hafelo. ³⁸Agia, ei manufau wine, ronei ipinaa fei manufau pe'i. ³⁹Ma lomi hemea na hunudigaa fei watanai wine i nunuminaa fei manufau wine, uaa na ware ale'ei, 'Fei watanai na muainaa fei manufau.'"

Mei Fasuu fei Sabbath

(*Matthew 12:1-8; Mark 2:23-28*)

6 Heai Sabbath Jesus fi talailao pe'ii ei lau guana ma ei otalai nenerana, rona hufu'aa hefi'a holoo guana ma fudosinia panii ro'ou ma hanaiaa ei lau. ²Hefi'a Pharisee, rona i'igai, "Tani hamu'ou bigi'aa fei na barafeaa fei law laloo fei Sabbath?"

³Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Ana hamona'u igoia tamanu na bigi'ia David ma ei tafina, ei ro'aa bao? ⁴Ina wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa, tonaa fei faraa pidaua na apunai ma hanaia. Ma'uaa fei law na ware ba unaiiaa mei bauaniaa humuu mei Haidaa, i hanaia. Ma ana na fanaa hefi'a a'a ei tafina." ⁵Ma Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Mei Na'uu Rama'a, hia Fasuu fei Sabbath."

Mei i Ma'e Hepapa Panina

(*Matthew 12:9-14; Mark 3:1-6*)

⁶Ma a'a hepalodiai Sabbath, ina wadu'ainaa fei synagogue ma fi feroi ma hemea yei, fei panina ma'au na ma'e. ⁷Ei Pharisee mawe ei feroiaa law, ro'ei labarai tala ba ro ware ba Jesus na bigifatata. Si'ei, rona pupudainia ba i farawaninia laloo fei Sabbath. ⁸Ma'uaa Jesus na apa'idigaa ei naranaraa ro'ou

ma na warenaa a'a mei na ma'e panina, "Asi'aa ma mi ufalarai i ma'aa ro'odu." Si'ei, ina asi'aa ma na ufalarai yei.

⁹Ma Jesus na warenaa a'a ro'ou, "A i'iginaa hamu'ou, afaia na neneraa fei law laloo fei Sabbath: fei ba onei bigifarawani, o ba onei bigifafelo, fei ba onei fani harenau, o ba onei fo'afama'e?"

¹⁰Ina fanununaa a'a minaa ro'odu ma warenaa a'a mei rama'a mei, "Roainalao fei panimu." Ina bigi'ia ma fei panina namina rawani. ¹¹Ma'uaa ronamina sibafafelo ma fiwarewarei ba ro'aa bigi'aa tamanu a'a Jesus.

Ei Hefua ma Helagui Apostle

(*Matthew 10:1-4; Mark 3:13-19*)

¹²Wagii ei arewaa ei, Jesus na aununaa papaa hepalo maugeni ba i lafulafu ma na guta yei fei poi fi lafulafunaa a'a mei Haidaa. ¹³I ba'amai fei arewaa, na harofamii ei otalai nenerana ma rafeinaa hefua ma helagui ba apostle: ¹⁴Simon (mei ina roronia ba Peter), mei lofuna Andrew, James, John, Philip, Bartholomew, ¹⁵Matthew, Thomas, James mei na'uu Alphaeus, Simon mei rona roroinia ba mei Zealot (mei na haguua gufuna), ¹⁶Judas mei na'uu James mawe Judas Iscariot—mei na aloia.

Na Feroi ma Fapedugaa ei Funua

(*Matthew 4:23-25*)

¹⁷Ina upunogiaa ro'ou ma ufalarai pafoo fei mare'aa malagufu. Hepalo baua gupuu otalai nenerana, ro'ou yei mawe watauda pa'aniaa rama'a, noramiaa ro'ou, Judea, Jerusalem ma ei gufu piye na rafi'inaa Tyre ma Sidon. ¹⁸Rona nomai ba ro'aa guainia ma ba inei fapedugaa funuaa ro'ou. Ma ina fawanewaneaa ei na wadu'aa ro'ou ei spiriti hafelo** ¹⁹ma minaa ei rama'a ba

**6:18 6:18 Warea Greek *spiriti loloaa*

ro'aa idoia, uaa na pa'i faufau i a'ana. Ma ina fapedugaa funuua minaa ro'ou.

Ei Hawegia ma ei Faloloa'ia

(Matthew 5:1-12)

²⁰ I fanununaa a'a ei otalai nenerana, na ware:

"I pa'i hawegiaa hamu'ou ena lomi mugoo po'i, uaa hamowe oa wagii fei haparaiaa mei Haidaa.

²¹ I pa'i hawegiaa hamu'ou ena hamona bao e'eni, uaa hamowe magu.

I pa'i hawegiaa hamu'ou ena hamona ai'ai e'eni, uaa hamowe fafadi.

²² I pa'i hawegiaa hamu'ou ena rona bidi unuu ro'ou a'a hamu'ou,

ofadugaa hamu'ou, warefafeloa hamu'ou

ma fafeloa haraa hamu'ou ba hamona hafelo

uaa mei Na'uu Rama'a.

²³ "A'a fei arewaa fei, hamoneimina ni'eni'e ma palapala uaa na bauana fei pono'aa hamu'ou yei gufu pafea. Hamatee ana ale'ei bigi'aa ei amaa ro'ou a'a ei mamama'a.

²⁴ "Ma'uaa hamo'aa pa'aa fagiana hamu'ou ena na pa'i mugoo po'i, uaa hamona todigaa fei rawani'a gutanaa hamu'odu.

²⁵ Hamo'aa pa'aa fagiana hamu'ou ena na magu e'eni,

uaa hamowe bao.

Hamo'aa pa'aa fagiana hamu'ou ena na fafadi e'eni,

uaa hamowe gutafaloloa'i ma ai'ai.

²⁶ Hamo'aa pa'aa fagiana hamu'ou ena na warefarawaninaa hamu'ou minaa ei rama'a,

uaa ana ale'ei bigi'aa ei amaa ro'ou a'a ei mamama'a sifisifi.

Haguaa ena na Bidibidi Unuu Ro'ou a'a Hamu'ou

(Matthew 5:38-48; 7:12a)

²⁷ "Ma'uaa a warefanaa hamu'ou ena hamofi guainau: Haguaa ena na bidibidi unuu ro'ou a'a hamu'ou, farawani a'a ena rona siba a'a hamu'ou, ²⁸ haweginaa ena rona umuaa hamu'ou ma lafulafunaa ena rona fafeloa hamu'ou. ²⁹ Nabaa nemea na laparaa afuu hamu'ou, fania pepe'i ana. Nabaa nemea na topa'ainaa hawaa uguu hamu'ou, fania fei susu ana. ³⁰ Fani a'a minaa ei rona i'iginaa hamu'ou ma hini i tonaa manumanuu hamu'ou, apuna i'igihadiwe'inia. ³¹ Tamanu nunumiaa hamu'ou ba ronei bigi'ia a'a hamu'ou, bigi'ia ana ale'ei a'a ro'ou.

³² "Nabaa hamo'aa haguaa ei rona haguaa hamu'ou, tamanu rawani'ana fei a'a hamu'ou? Ena hafelo'a ana rona haguaa ei rona haguaa ro'ou.

³³ Ma nabaa hamo'aa farawani a'a ei rona farawani a'a hamu'ou, tamanu rawani'ana fei a'a hamu'ou? Ei hafelo'a ana rona bigi'ia ale'ei. ³⁴ Ma nabaa hamo'aa fani a'a hefi'a, ei hamona nara ba ronei hodi'ia, tamanu rawani'ana fei a'a hamu'ou? Ei hafelo'a ana rona fani a'a hefi'adiai hafelo'a ma rona nara ba hefi'adiai, ronei hodipedugia. ³⁵ Ma'uaa hamonei haguaa ena na bidibidi unuu ro'ou a'a hamu'ou, hamonei farawani ma fani a'a ro'ou ma ronei'aa hodi'ia. Ma nabaa ale'ei, fei pono'aa hamu'ou imina bauanai ma hamowe oanaa na'uu mei Pafeai, uaa ina farawani a'a ei rona hafelo mawe ei lomi na ware 'ta' wagii fei rawani'ana. ³⁶ Hamonei faloloa'inaa ro'ou, ana ale'ei na faloloa'inaa hamu'ou mei Amaa hamu'ou.

Fei Naranara ba Nemeadi ai na Tata

(Matthew 7:1-5)

³⁷“Apuna nara ba na tata nemea. Ma nabaa hamona nara ale'ei, ro'aa nara ba hamona tata. Apuna ware ba nemeadi ai na tata ma nei to fagianaa. Ma nabaa ale'ei, ana hamo'aa to fagianaa wagii ei tataa hamu'ou. Futoaa ei tataa nemeadi ai; nabaa ale'ei, ana i futoaa ei tataa hamu'ou mei Haidaa. ³⁸Fani ma hamowe pa'idiai. Hamo'aa todiai manumanu i pafoinaa fei fanaa hamu'ou. Hamowe to ana ale'ei puduu fanaa hamu'ou.”

³⁹Ma ana ina u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu: “Hemei pudawerai, ana i taupa'aa hemeadi ai pudawerai? Naraa hamu'ou ba lomi lagu'aa pasinaa laloo huapu? ⁴⁰Mei i to feferoiana, lomi i muainaa mei feroiana, ma'uaa, nabaa i fapedugaa fei feferoiana, hia ale'ei mei feroiana.

⁴¹“Tani omina labaginaa memee pudaa mei lofumu ma lomi ona apa'ia ba na pa'i hewagu haihai pudamu? ⁴²Tani o ware a'a mei lofumu ba, ‘Olofu, ya a do'o siminaa fei memee pudamu,’ ma lomi ona fanunupa'aa fei hewagu haihai pudamu? Yoi pa'aa ware'oni. Oneido'o siminaa fei hewagu haihai pudamu. Ma opowe fanunufarawani ba o'aa siminaa fei memee pudaa mei lofumu.

Hepalo Haihai ma ei Fuana

(Matthew 7:16-20; 12:33-35)

⁴³“Lomi hepalo rawani'a haihai ba i hafelo fuana ma ana lomi hepalo hafelo'a haihai ba i rawani fuana. ⁴⁴Hepapalo haihai, o'ou apa'ia a'a ei fuana. Ei rama'a, lomi ro'aa hufu'aa ei fuua ha'oloo a'a fei haihai na hogia, o ei fuua nasi a'a fei haihai na hogia. ⁴⁵Mei rawani'a i falele'anamii ei rawani'a bigi'ana a'a fei rawani'a naranarana. Ma mei hafelo'a i falele'anamii ei hafelo'a bigi'ana a'a

fei hafelo'a naranarana. Uaa tamanu naranamai laloo iana, i lele'aa umuna.

Mei Fadufadua na Pa'i

Apa'a ma mei Lomi

(Matthew 7:24-27)

⁴⁶“Tani o harofau ba ‘Mena Fasuu, mena Fasuu,’ ma lomi ona bigi'aa ei wareau? ⁴⁷A ware fama'aio batanai maumau mei na nomai a'au ma guainaa wareau ma bigi'ia. ⁴⁸Hia ale'ei hemea fadufaduaa humu, hemea na agifawalalona pu ei u pafoo na'a. Ma nawe nomai fei baa mamaua ma hapunai'onaa fei humuna, ma'uaa lomi na nueipa'ia, uaa na fadufawe'ia. ⁴⁹Ma'uaa mei na guainaa wareau ma lomi na bigi'ia, hia ale'ei mei na fa'ugaa ei u humuna pafoo piye, lomi na'a harona. I nomai fei baa mamaua, na nueinaa fei humuna ma na pasi wata'o'o.”

Fei Narafawe'iaa mei Centurion

(Matthew 8:5-13)

7 I pedu minaa ei u'ugaa Jesus a'a ei rama'a, na wadu'ainaa Capernaum. ²Na pa'i hemea na funu ma anaa i ma'e. Hia nafii mei centurion, hemea na ha'einia mei pidauana. ³Mei centurion na guainaa fei u'ugaa Jesus ma na aloaa hefi'a bauaniaa ei Jew a'ana ba ronei i'iginia ba nei nomai ma fapedugaa funuaa mei nafina. ⁴Ro'aa dinaa a'a Jesus, rona warefa'ai'ai a'ana. “Na rawani ba o bigi'ia a'a meni rama'a meni, ⁵uaa ina haguaa gufuu o'odu ma fa'ufalarainaa fei synagogue o'ou.” ⁶Si'ei, Jesus na aunuhugaa ro'ou.

I rafi'idiginaa fei humu, mei centurion na aloaa hefi'a tafina a'ana ma rona wareaa ei wareana ba: “Mena Fasuu, apuna naranara watauda ba o wadu'ainaa humuu, uaa yau hafelo'a rama'a. ⁷Sifei, fei pa'afina ba lomi na nunumai ba a nomai a'amu. Ma'uaa ware

ua ma i pedu funuaa mei nafiu. ⁸Uaa yau hemea na bigi haroo hemea na bauanadi ai ma ana na pa'i hefi'a fo'aa rona bigi harou. A warenaa a'a mei, 'Aunu,' ma i aunu ma hemeadi ai ba, 'Nomai,' ma i nomai. A warenaa a'a hemea nafiu, 'Bigi'aa feni,' ma i bigi'ia."

⁹I guainaa fei Jesus, na ba'arofu a'ana ma momo'inaa a'a ei rona nenegia ma ware, "Apa'aa warefanaa hamu'ou ba lomi na fanunupa'aa hemea na pa'i narafawe'iana ale'ei ma ana lomi na fanunupa'ia ale'ei a'a ei Israel." ¹⁰Ma ei talaionaa warea, ronawe hadiwe'idinaa fei humu ma fanunupa'ia ba na pedu funuaa mei nafi.

Jesus na Fa'asi'anaa mei Na'uu mei Pifine Ma'esuabea

¹¹Nenee ei ma ataa madii, Jesus fipui a'a ei otalai nenerana ma fei baua gupuu rama'a, rona dinaa hepalo gufu, harana Nain. ¹²Anaa i rafi'inaa fei poaa fanefanee fei gufu, hefi'a rona tabenaa ano hemea baduu wawane ma'ea, na'uu hemea pifine ma'esuabea. Ma fei baua gupuu rama'aa fei gufu, ana ro'ou i a'a mei pifine. ¹³I fanunupa'ia mei Fasu, na faloloa'inia ma warenaa a'ana, "Apuna ai'ai."

¹⁴Ina aunulao ma idooa fei bao ma'ea. Ma ei ro'aa poro'ia, rona ufamadumu. Ina ware, "Mena baubara, a warenaa a'amu, asi'aa!" ¹⁵Mei ma'ea na asi'aguta ma wareware. Ma Jesus na duginaa hia a'a inana.

¹⁶Minaa ro'ou, ronamina ma'au ma uduginaa mei Haidaa ma ware, "Hemea baua mamama'a na fa'arewa a'a o'odu. Mei Haidaa na nomai ba i hadumaa ei gufuna." ¹⁷Fei u'ugaa Jesus fei, namina talaipedunaa ei gufu i Judea^{††} mawe minaa ei gufu i sugatata'aia.

Jesus ma John mei Pudugufaia

(Matthew 11:2-19)

¹⁸Ei otalai neneraa John, rona u'ufania eni manumanu eni. Ina harofamiaa helagui ¹⁹ma alonaa lagua a'a mei Fasu ba lagunei i'iginia ale'ei, "Yoi hemei ba i nomai, o hai'ounei do'o oma'aa nemeadi ai?"

²⁰Lagu'aa dinaloo a'a Jesus, laguna ware, "John, mei pudugufaia na aloamiaa haigua ba haigunei i'iginio, 'Yoi hemei ba i nomai, o hai'ounei do'o oma'aa nemeadi ai?'"

²¹A'a fei au fei, Jesus na farawani na watauda na mala'u'u unuu ro'ou, ei funuaa, ei na wadu'aa ro'ou spiriti hafelo ma ei pudawerai. ²²Si'ei, ina warenaa a'a laguei talaionaa warea, "Hadiwe'ai ma u'ufanaa John ei fanunuguaiaa hamugua: ba ei pudawerai nawe fafanunu, ei afetoo nawe talai, ei watawatai^{‡‡} nawe mafo, ei lotoo adia nawe guaipa'i, ei ma'ea na asi'aa ma ei lo'e mugoo po'i, rona guainaa fei rawani'a warea. ²³Baua ni'eni'ea a'a mei lomi na pasipa'ai uaa yau."

²⁴Lagu'aa didii laguei talaionaa wareaa John, Jesus nawe u'ugaa John a'a fei gupuu rama'a: "Ei hamona dinaa fawelei lomi haihai o guana, ba hamoree ma'a fei guana, fei na gugufania fei lalarena?" ²⁵Nabaa abaa sifei, pa'aa tamanu fei hamo'aree ma'aia—hemea na maurawani hawerana? Lomi. Ena rama'a na maurawani haweraa ro'ou, ei na pa'ipedu manumanu, rona guta laloo ei baua humuu hapara. ²⁶Ma'uaa hamona aunu ba hamo'aa ma'a tamanu? Hemea mamama'a? Hi'i, ma'uaa a warefanaa hamu'ou ba hia, abaa mamama'a ua. ²⁷Simeji, mei rona u'ugaa laloo ei ne'ia:

^{††}7:17 7:17 O, talaipedunaa fei gufuu ei Jew

^{‡‡}7:22 7:22 Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

“Guainau! A we aloamai mei talaitonaa wareau ma'amū,
mei i ra'afanaa fei talamu.’

²⁸ A warefanaa hamu'odu ba lomi hemea dupuaa ei waniniaa ei pifine i muainaa John; ma'uaa mei pa'aa lomi harana haroo fei haparaiaa mei Haidaa i muainia.”

²⁹ (Minaa ei rama'a ma ei otonaa mugoo po'ii gavaman anaa, ro'aa guainaa ei wareaa Jesus, ronawe ware ba fei talaa mei Haidaa na wanewane, uaa rona pudugufai a'a John. ³⁰ Ma'uaa ei Pharisee ma ei rona pa'i apa'aa ro'ou a'a fei law, rona ofadugaa fei bigi'a, fei na fanaa ro'odu mei Haidaa, uaa lomi rona pudugufai a'a John.)

³¹ “Yau, a hawawaginaa eni rama'aa feni au feni a'a tamanu? Batanai mau-mau ro'ou? ³² Ro'ou ale'ei ei baduu na guta yei humuu alo'alo ma fiharoharofii: “Hai'ouna hafugaa fei ha'ifa ma lomi hamona palapala; hai'ouna laugaa hepalo laugaa ma'ea, ma'uaa lomi hamona ai'ai.’

³³ Uaa, John, mei pudugufaia lomi na nohanamai faraa pidaua ma hunu wine ma hamona ware, ‘Na wadu'ia pigea.’

³⁴ Ma Mei Na'uu Rama'a na nohanamai ma hunu ma hamona ware, ‘Hia pugua ma na hunu poapoai; hia tafii ei otonaa mugoo po'ii gavaman mawe “ei hafelo'a”.’ ³⁵ Ma'uaa ei rona biginaa fei apa'aa mei Haidaa, rona fa'arewaia ba na wanewane.”

Mei Hafelo'a Pifine na Ipinaa Jesus fei Dufaa Pao.

³⁶ Ma hemea Pharisee na i'iginaa Jesus ba nei hananafipui a'ana. Si'ei, na dinaa humuu mei Pharisee ma gutafapalagi ditataa fei tawa. ³⁷ Na pa'i hemea pifine na hafelo bigi'ana a'a fei gufu fei. Ma i guainia ba Jesus i hanana humuu mei Pharisee, ina tonamai hepalo pusu'oro

pe'i dufaa pao ³⁸ ma ei fi uwawasusu mugina na farorofanaa pinena fei ranuu pudana. Ma nawe huguaa pinena a'a fei loa tabana. Na hatofaa pinena ma ipiaa fei dufaa pao pafoo pinena.

³⁹ I fanunuia mei Pharisee, mei na fagutanaa Jesus, na bababau'u naranana, “Nabaa meni rama'a meni, hia mamama'a, i apa'idigia hini i idioia ma hia pifine bata—ba hafelo'a pifine.”

⁴⁰ Jesus na warenaa a'ana, “Simon, na pa'i wareau a'amū.”

Ma na ware, “Nadii, warefanau, mena feroia.”

⁴¹ “Helagui rama'a, laguna to mugoo po'i a'a hemea na'o fani mugoo po'i. Hemea lagua na tonaa haipani pu'u denarius^f a'ana ma hemea lagua na tonaa haipani pa'ania. ⁴² Minaa lagua, lomi na hodipa'ia, si'ei na fama'e'uaiaa ei tonaa lagua. Amaia lagua na bauana haguana a'a mei i fani mugoo po'i?”

⁴³ Simon na ware, “Narau ba mei i to watauda mugoo po'i ma na fama'e'uaiaa ei tonana mei na fani.”

Jesus na ware, “Ona narapa'ia.”

⁴⁴ Si'ei, na momo'inaa a'a mei pifine ma warenaa a'a Simon, “Ona ma'aia meni pifine meni? Una wadu'aimai humumu ma lomi ona gufifani fesufesu pineu, ma'uaa ina fesunaa pineu ranuu pudana ma hugunaa loa tabana.

⁴⁵ Lomi ona hatofaa pudau, ma'uaa, meni pifine meni, ana fi wadu'ai'uamai lomi na fafaa hatofaa pineu. ⁴⁶ Lomi ona ipi pao tabau, ma'uaa, hia na ipinaa tabau fei dufaa pao. ⁴⁷ Si'ei a warefanio, ena watauda hafelo'ana na futo, uaa na bauana fei haguana. Ma'uaa hini na futo ma'ida ua hafelo'ana, ana ma'ida ua haguana.”

⁴⁸ Si'ei, Jesus na warenaa a'ana, “Ei hafelo'amū, na futo.”

^f7:41 7:41 denarius—hepalo mugoo po'i, hawii pono'aa bigi'aa heai arewaa.

⁴⁹Hefi'adiai rona guta yei, rona fi-warewarei, "Hia hini ba i futoaa ei hafelo'aa ei rama'a?"

⁵⁰Jesus na warenaa a'a mei pifine, "Fei narafawe'iamu na fatelαιο; aun-ufa'a'a ua."

Ei Pifine na Talaihugiaa Jesus

8 Nenee fei, Jesus na tatalai a'a hep-
apalo gufu ma u'ugaa fei rawani'a
wareaa fei haparaiaa mei Haidaa. Ei
hefua ma helagui, ro'ou a'ana ²ma
hefi'a pifine anaa, ei ina fawala'anaa
ei spiriti hafelo a'a ro'ou ma fapedugaa
funuaa ro'ou: Mary (hepalo harana Mag-
dalene), mei na wala'aa oloromeai pigea
a'ana; ³Joanna mei haroo Cuza mei
oma'ama'aa humuu Herod; Susanna; ma
wataudadiai. Eni pifine eni, rona hadu-
maa ro'ou ana a'a ei pa'aa manumanuu
ro'ou.

Fei Warea Hanunuu mei Faroa

(Matthew 13:1-9; Mark 4:1-9)

⁴Ro'aa figupuimai a'a Jesus ei rama'a
noramiaa ro'ou a'a hepapalo gufu, ina
u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu:
⁵"Hemea diapodu na aunu ba i faroaa
ei lau. I larosiminaa ei lau, hefi'a na
pasi papaa tala ma rona talai'apuninia
ma ei manifidufidu pafea, rona hanaia.
⁶Hefi'a na pasi pafoo ei mugoo ma i
nusu, rona hole ua, uaa lomi ranu.
⁷Hefi'a lau na pasi dupuaa ei wowo'ii
na hogia, rona nusufipui a'a ei wowo'ii,
ei na fifigifama'eea ro'ou. ⁸Ma'uaa
hefi'a na pasi a'a fei rawani'a piye. Ma
namina habefarawani ma ei fuua ro'ou
na ona'onaidiai ale'ei hefa pu'udiai a'a
ei faroana lau."

I waredigaa fei, na warefabauana,
"Hini na pa'i adiana, nei guainia."

Tani i Warehanunui Jesus

(Matthew 13:10-17; Mark 4:10-12)

⁹Ei otalai nenerana na i'iginia
fei hanuu fei warea hanunu. ¹⁰Ina
ware, "Fei apa'a wagii ei manumanu i
ude'opa'ai a'a fei haparaiaa mei Haidaa,
hamona todigia, ma'uaa, a'a hefi'a una
warehanunuinia, ba,

"Rona fafanunu ma lomi ro'aa
fanunupa'i;
rona guguai ma lomi ro'aa apa'ia."

Ina Piguua Hanuu fei Warea Hanunuu mei Faroa

(Matthew 13:18-23; Mark 4:13-20)

¹¹"Sifeni, feni hanuu feni warea ha-
nunu: ei lau, ale'ei fei wareaa mei
Haidaa. ¹²Ei lau na pasi papaa tala,
ale'ei ei rona guguai ma mei hani'u na
nomai ma fufusiminaa fei wareaa mei
Haidaa a'a ei naranaraa ro'ou ba ronei'aa
narafawe'i ma lomi ro'aa tela. ¹³Ei lau
na pasi pafoo mugoo, ale'ei ei ron-
ado'o ni'eni'e ei ro'aa guainia, ma'uaa,
lomi na gugu waraa ro'ou. Ronado'o
narafawe'i ma'ida, ma'uaa, i nomai fei
au nueia, rona wata'adudu. ¹⁴Ei lau na
pasi dupuaa ei wowo'ii na hogia, ale'ei
ei ronado'o guguai, ma'uaa, na fifigi-
fatemuaa fei naranaraa ro'ou wagii eni
manumanuu feni ano, ei mugoo po'i ma
ei ro'oo feni ano, si'ei lomi rona habepa'i.
¹⁵Ma'uaa ei lau na pasi a'a fei rawani'a
piye ale'ei ei na pa'i rawani'a maumau
ro'ou, ei rona guainaa fei warea, pa-
narofia ma ufawe'i, si'ei rona fuua.

Fei We'ai a'a fei Ude'udena

(Mark 4:21-25)

¹⁶"Lomi hemea ba i fagu'aa fei we'ai
ma opa'ainia haroo hepalo hagi, o au-
gia haroo tawa, ma'uaa, i augia pafoo
fei ude'udena ba ei rona wadu'ai, ronei
fanunupa'i a'a fei we'ai. ¹⁷Uaa lomi
hepalo manumanu na ude'opa'ai ba i

opa'ai'ualao. Ma ei manumanu rona opa'ainia iwe lelefo ma ude'are'are.¹⁸ Si'ei, onei narama'aia ba batana'i fei mau guguaiamu. Uaa hini na pa'i, iwe pa'i hefi'adiai; hini lomi na pa'i, tamanu fei ina nara ba na pa'i, iwe pa'ai a'ana."

Ei Lofu ma mei Inaa Jesus

(Matthew 12:46-50; Mark 3:31-35)

¹⁹ Ei lofu ma mei inaa Jesus, rona nomai ba ro'aa ma'aia, ma'uaa lomi rona nitopa'ilao a'ana uaa fei gupuu rama'a.²⁰ Hemea na warefania, "Mei inamu ma ei lofumu, rona ufalarai ano ba ro'aa ma'a yoi."

²¹ Ina ware, "Si'eni eni inau ma eni lofuu, eni rona guainaa fei wareaa mei Haidaa ma bigi'ia."

Jesus na Famadinoaa fei Lama

(Matthew 8:23-27; Mark 4:35-41)

²² Heai arewaa, Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, "O dii. O'adinaa fipepei adii fei ranu." Si'ei, rona hugi a'a fei wa ma sua.²³ Ro'aa سوال, na ma'igu Jesus. Fei lalarena na asi'aa ma fei lama na tomesunaa laloo fei wa ma ronawemina fagiana.

²⁴ Ei otalai nenerana, rona nolao ma funia. Rona ware, "Mena Fasu, mena Fasu. O'apa'aa wawau'u!"

Ina asi'aa ma warefawe'i a'a fei lalare ma fei agi; ina pedu towetana ma namina madino.²⁵ Ina i'iginia ei otalai nenerana, "Hitani fei we'iaa naranaraa hamu'ou?"

A'a fei ma'auaa ro'ou ma fei nanawalaa puda ro'ou, rona fi'i'igii, "Rama'a bata meni? Te, namina warefawe'i a'a fei lalarena ma fei lama ma lagunamina guainaa wareana."

Fei Wala'anaa ei Pigea a'a Hemea

(Matthew 8:28-34; Mark 5:1-20)

²⁶ Rona tamanaa suwideo i Gerasene,^{§§} opa'aloo fei ranu Galilee.²⁷ I wanomai Jesus, na nomai a'ana hemea rama'aa fei gufu, mei na wadu'ia pigea. Namina madimai fei guta'ala'alana ma lomi na u guta laloo humu, ma'uaa na guta a'a ei huapuu ei ma'ea.²⁸ I fanunupa'aa Jesus, ina aitemewai ma fapasi igoaa Jesus ma harofabauana, "Tamanu nunumiamu a'au Jesus mena Na'uu mei Haidaa, mei na Pafeai? U'amina i'iginio, onei'aa haperaraiu!"²⁹ Uaa Jesus na warefawe'i ba fei hafelo'a* spiriti nei wala'aa a'a mei. Uaa, ina'aida panarofia. Ma rona'aida roro'inaa panina ma pinena a'a ei alatai ma hefi'a, rona oma'ama'aia, ma'uaa, inafane bimoro'aa ei alatai ma ei pigea na faponinaa hia fawe'i lomi rama'a.

³⁰ Jesus na i'iginia, "Hini haramu?"

Ina ware, "Legion," uaa watauda pigea na wadu'ia.³¹ Ma rona i'igai ma i'igaidiai ba nei'aa aloaa ro'ou a'a fei walaloo lomi ia'iana.

³² Hepalo baa gupuu moimoi roihanana papaa fei maugeni. Ei pigea na i'igifawe'i a'a Jesus ba nei uga ba ro'aa wadu'aa ei moimoi ma ina ugainaa ro'ou.³³ Ro wala'amai a'a mei rama'a ei pigea, rona wadu'aa ei moimoi ma poni'upulao pepe'i na faro'ai adii fei ranu, rofona lalona ma wawa'uma'e.

³⁴ Ro fanunua ale'ei ei oma'ama'aa ei moimoi, rona ponibagua ma u'ugia yei a'a fei baa gufu mawe ei gufu sugatata'aia.³⁵ Ma ei rama'a na nolao ba ro'aa ma'a tamanu ina bigi'ia. Ro'aa nopa'aloo Jesus, rona fanunupa'aa mei na wala'aa ei pigea a'ana, na guta igoaa Jesus, na pa'i lawalawana ma fei

§§8:26 8:26 Hefi'a ne'ia ba *Gadarenes*; hefi'adiai ba *Gergesenes*; v. 37 anaa

*8:29 8:29 Warea Greek *loloaa*

naranarana na rawani ma rona ma'au. ³⁶Ei rona fanunupa'ia, rona u'ufanaa ei rama'aa gufu batanai i rawanidiai mei na wadu'ia pigea. ³⁷Ma minaa ei rama'a fawelei Gadara na i'iginiaa Jesus ba nei fa'adi'ininaa ro'ou, uaa ronamina ma'aufafelo. Si'ei, ina hugi a'a fei wa ma sua'aunu.

³⁸Mei rama'a, mei na wala'aa ei pigea a'ana na i'iginia ba i nogia, ma'uaa Jesus na aloia ma ware, ³⁹“Hadiwe'inaa gufumu ma u'ugaa fei baua bigi'aa mei Haidaa a'amu.” Si'ei, na hadiwe'ai ma u'ufanaa minaa ei rama'aa gufu ei baua bigi'aa Jesus a'ana.

Mei Nanao Ma'ea ma Mei Pifine na Funu

(Matthew 9:18-26; Mark 5:21-43)

⁴⁰I hadiwe'imai Jesus, fei gupuu rama'a na taufa'ugia, uaa rona aida ba i nomai. ⁴¹Ma hemea, harana Jairus, hemea bauaniaa fei synagogue na nomai ma fapasi igoaa Jesus ma i'igifawe'i a'ana ba nei nomai a'a fei humuna ⁴²uaa mei na'una, baduu pifine, ale'ei hefua ma heguai igisimasina, ifi ma'e.

Fi talailao Jesus, ei rama'a na fihoroi a'ana. ⁴³Ma na pa'i hemea pifine yei na tomesumesu namoo ununa ale'ei hefua ma heguai igisimasi,[†] ma'uaa lomi hemea ba i fapedupa'aa funuana. ⁴⁴Na aunumai mugina ma idoa supuu fei hawaa uguna. Ma ana ei, na pedu fei tomesuaa fei namo.

⁴⁵Jesus na i'igai, “Hini na idoau?”

Minaa ro'ou, rona ware ba lomi ma nawe ware Peter, “Mena Fasū, ei rama'a rona fihoroi a'amu.”

⁴⁶Ma'uaa Jesus na ware, “Na pa'i hemea na idoau. Una aida ba na tonaa ma'ida faufau.”

⁴⁷Ma mei pifine nawe aida ba ro'aa apa'ia ba hia, si'ei na noma'aumai ma fapasi igoana. I puda minaa ei rama'a, na warefanaa ro'ou ba na pedu funuana ana ei i idoia. ⁴⁸Ma ina warenaa a'ana, “Mena na'uu, fei we'iaa naranaramu na farawaninio. Aunufa'a'a ua.”

⁴⁹Ana fi wareware ua Jesus, na nomai hemea noramiana humuu Jairus, mei bauaniaa fei synagogue. Ma na ware, “Mei na'umu na ma'e. Onei'aa fahaudinaa unuu mei feroia.”

⁵⁰I guainaa fei Jesus, na warenaa a'a Jairus, “Onei'aa ma'au, narafawe'i ua ma iwe mama'a.”

⁵¹I nopa'aloo fei humuu Jairus, na ware ba lomi hemea i wadu'ai uniaa ro'ou Peter, John, James mawe laguei ama ma inaa mei baduu. ⁵²Ma a'a fei, minaa ei rama'a rona ai'ai ma wawasusu a'ana. Jesus na ware, “Hamonei'aa ai'ai. Lomi na ma'e. Na ma'igu ua.”

⁵³Rona fadinia uaa rona aida ba ina ma'e. ⁵⁴Ma'uaa ina tauaa panina ma ware, “Mena na'uu, asi'aa!” ⁵⁵Fei spiritina na hadiwe'imai ma ana ei, ina ufalarai. Ma Jesus na warenaa a'a ro'ou ba ronei fani hanaa mei baduu. ⁵⁶Ma mei amana ma inana namina nanawala puda lagua, ma'uaa ina warefawe'i a'a ro'ou ba ronei'aa u'ufanaa nemea tamanu na bigi'ia.

Jesus na Aloaa Hefua ma Helagui

(Matthew 10:5-15; Mark 6:7-13)

9I harofamiaa ei Hefua ma helagui Jesus, na fani faufau a'a ro'ou ma forafora ba ronei fawala'anaa ei pigea ma fapedugaa ei funua ²ma na aloaa ro'ou ba ronei u'ugaa fei haparaiaa mei Haidaa ma fapedugaa funua ei rama'a. ³Ina warenaa a'a ro'ou: “Hamonei'aa notoo manumanuu

[†]8:43 8:43 Watauda ne'ia ba igisimasi, ma na fapedugaa minaa ei mugoo po'ina a'a ei lo'otaa

fei tatalaia—lo'e o, raba, du'ua, mu-goo po'i, o pafua susu. ⁴Tamanu humu hamona wadu'ia, hamonei guta yena nopa'aloa fei ba hamona di'ininaa fei gufufu. ⁵Nabaa lomi rona taufa'ugaa hamu'ou, hamonei foifoiaa piyee pi-nee hamu'ou ena hamona di'ininaa fena gufufu fena, ale'ena hepalo manumanu i fama'aa ro'ou ba rowe tonaa aree ro'ou wagii fei dududua.” ⁶Si'e, rona aunu ma dinaa hepapalo gufufu ma u'ugaa fei rawani'a warea ma fapedugaa funuaa ei rama'a a'a ei gufufu tadiwe'aia.

Herod na Hununumasuna

(Matthew 14:1-12; Mark 6:14-29)

⁷Herod, mei haparaa obao gufufu na guainaa minaa ei manumanu rona bigi'ia. Ma namina naranara watauda uaa hefi'a na ware ba John na asi'aa a'a fei ma'ea ⁸ma hefi'a na ware ba Elijah na fa'arewamai ma hefi'adiai na ware ba hemea ei mamama'a mina mina na asi'adiai. ⁹Ma'uaa Herod na ware, “Una morodigaa huua John. Si'e, pa'aa hini mei a guguainaa u'ugana?” Ma ba iree ma'aia.

Jesus na Faguaa Haipani Pufaba'a

(Matthew 14:13-21; Mark 6:30-44; John 6:1-14)

¹⁰Ro'aa hadiwe'imai ei apostle, rona warefanaa Jesus tamanu rona bigi'ia. Si'e na nodugaa ro'ou ma uniaa ro'ou, rona dinaa a'a fei gufufu, harana Bethsaida. ¹¹Ma'uaa ro'aa no'apa'alao fei gupuu rama'a, rona nenegia. Ina taufa'ugaa ro'ou ma u'ufanaa ro'ou fei haparaiaa mei Haidaa ma fawanewaneaa ei funua.

¹²I nofafilao, ei hefua ma helagui rona nomai ma ware a'ana, “Aloaa fei gupuu rama'a ba ronei aununaa a'a ei gufufu

rafi'ii ma labarai hana ma nopaa ro'ou, uaa faweleni ona guta, namina raua.”

¹³Ina ware, “Hamonei fani hanaa ro'ou.”

Rona ware, “Ona pa'i haipani ua faraa pidaua ma guapalo nia—nabaa lomi, ona aunuponofani du'ua a'a fei gupuu rama'a.” ¹⁴(Puduu ei wawane yei, ale'ei haipani pufaba'a.)

Ma'uaa ina warenaa a'a ei otalai nenerana, “Fafigupuinaa ro'odu ale'ei haipani pa'ania laloo hepapalo gupu.” ¹⁵Ei otalai nenera, rona bigi'ia ma minaa ei rama'a na guta. ¹⁶Ina tonaa haipaniei faraa pidaua ma guapaloei nia, aranaa pafea, ware 'ta' ma itafia. Ma na fanaa ei otalai nenera ba ronei alaginia a'a ei rama'a. ¹⁷Minaa ro'ou, rona hananamagu ma ei otalai nenera, rona paiaa ei masii du'ua ma na pepesu hefua ma guapalo pa.

Peter na Ware ba Jesus, Hia Christ

(Matthew 16:13-19; Mark 8:27-29)

¹⁸Hefarani, fi lafulafu Jesus, uniaa ei otalai nenera i a'ana ma na i'iginaa ro'ou, “Ei gupuu rama'a, rona ware ba yau hini?”

¹⁹Rona ware, “Hefi'a na ware ba John mei pudugufuaia; hefi'a ba Elijah ma; hefi'adiai ba hemea mamama'a mina mina na asi'amai a'a fei ma'ea.”

²⁰Ina i'igai, “Ma'uaa hamu'ou? Hamona ware ba yau hini?”

Peter na ware, “Mei Christ,[‡] mei aloagiaa mei Haidaa.”

Jesus na Warewareaa fei Fi'ina ma Ma'eana

(Matthew 16:20-28; Mark 8:30—9:1)

²¹Jesus na apunainaa ro'ou ba ronei'aa warefanaa nemeadiai. ²²Ma na ware, “Mei Na'uu Rama'a nei to fi'ina a'a watauda manumanu ma ei bauaniaa gufufu, ei famamooa humuu mei Haidaa

[‡]9:20 9:20 O, Messiah

ma ei feroiaa law, ro'aa ofadugia, fo'afama'eia ma a'a fei fa'oduiaa arewaa iwe asi'aa a'a fei ma'ea.”

²³Ma ina warenaa a'a minaa ro'ou, “Hini i nenerau nei madi'inaa ei nunumiana ma a'a hepapalo arewaa nei poro'aa fei hawafolona ma nenerau. ²⁴Uaa hini ba i fatelaiaa fei fawewenina i pa'ai a'ana, ma'uaa hini ba i fapa'ainaa fei fawewenina a'au, i tohadiwe'idinia. ²⁵Tamanu rawani'ana nabaa nemea na tonaa minaa ei manumanuu feni ano ma fapa'ainaa fei fawewenina? ²⁶Ma hini i mamafa a'au ma ei wareau, mei Na'uu Rama'a ana i mamafa a'ana ena na nomai fininaa fei hawerana ma fei haweraa mei Ama mawe ei apunai alo'alo. ²⁷A pa'aa warefa'uai a'a hamu'ou ba hamu'ou hefi'a na ufalarai yeni, hamodo'o fanunuaa fei haparaiaa mei Haidaa ma nene hamowe ma'e.”

Fei Hudi Unuu Jesus na Filogii

(*Matthew 17:1-8; Mark 9:2-8*)

²⁸Ale'ei fainaroa arewaa nenee i wareaa fei Jesus, ina dugaa Peter, John mawe James ma rona tafenanaa pafoo maugeni ba ro'aa lafulafu. ²⁹Ifi lafulafulao, fei maumauna na filogii ma fei susuna namina we'a ale'ei we'aa usida. ³⁰Helagui rama'a, Moses ma Elijah, laguna fiwarewarei a'ana. ³¹Laguna fa'arewamai a'a ei mau rawani'a haweraa lagua ma fiwarewareinaa fei aunuana, fei lomi i madii ba i bigi'ia yei Jerusalem. ³²Namina mama'igu puda a Peter ma ei tafina, ma'uaa ro'awe werafarawani, rona fanunupa'aa fei hawerana ma helagui rama'a na ufipui a'ana. ³³Ba lagu'aa aunudi'ininaa Jesus, na warenaa a'ana Peter, “Mena fasu, na rawani ba o'ou yeni. O'ounei faduua odu-manu pale—hepalo yoi, hepalo Moses

ma hepalo Elijah.” (Lomi ina aida ba i wareaa tamanu.)

³⁴Ifi warewarelao, hepalo papalei na nomai mi hawaipa'ainaa ro'odu ma rona ma'au ei ro'aa wadu'ainaa tapuu fei papalei. ³⁵Hepalo lao na waregio a'a fei papalei, “Hemeni, meni Na'uu, meni a rafeinia; guainaa wareana.” ³⁶I waredii fei lao, rona fanunuia ba uniaa Jesus. Ei otalai nenera, rona au'uaia a'a ro'ou. Lomi rona warefanaa hemea tamanu rona fanunuia a'a fei au fei.

Fei Wala'anaa fei Spiriti Hafelo a'a Hemea Baduu Wawane

(*Matthew 17:14-18; Mark 9:14-27*)

³⁷Iree arewadiiai, ei ro'aa upudi'ininaa fei maugeni, hepalo gupuu rama'a na nomai a'ana. ³⁸Hemea ro'ou na harofia, “Mena feroia, ba a i'iginio ba onei ma'a mei na'uu baduu wawane, uaa hia ua na'uu. ³⁹Hepalo spiriti na'aida panarofia ma mei baduu na iwa'iwa; ina'aida famemeroinia, na'aida nomai pugapugaa poana. Lomi na u fafaa a'ana ma nawemina fafeloia. ⁴⁰Una i'igifawe'i a'a ei otalai neneramu ba ronei fawala'ania, ma'uaa, lomi rona fawala'apa'ia.”

⁴¹Jesus na ware, “Haa, hamu'ou eni rama'a wagii feni au feni, eni lomi na narafawe'i ma suauga a'a ei hafelo'a. Amina gutabatanaidilao a'a hamu'ou? Yau na tamafoidii. Dugamai mei na'umu.”

⁴²Ei fi nomai mei baduu, fei pigea^f na fapasimemeroinia. Ma'uaa Jesus na warefawe'i a'a fei hafelo'a spiriti, na farawaninaa mei baduu ma dugifanaa mei amana. ⁴³Ma namina nanawala puda a ro'odu a'a fei baua faufau mei Haidaa.

Ro'ei malefalao a'a ei bigi'aa Jesus, ina warenaa a'a ei otalai nenerana,

^f9:42 9:42 Warea Greek *loloaa spiriti*

Jesus na Waredinaa fei Ma'eana

(Matthew 17:22, 23; Mark 9:30-32)

⁴⁴“Guaifarawaninaa tamanu a warefanaa hamu'ou: Mei Na'uu Rama'a, rowe aloia i panii rama'a.” ⁴⁵Ma'uaa lomi rona aida hanuna. Ina ude'opa'ai a'a ro'ou, si'ei, lomi rona apa'aa hanuna ma rona ma'au i'igiana wagina.

Hini i Pafeai?

(Matthew 18:1-5; Mark 9:33-37)

⁴⁶Rona fiharei ei otalai nenera ba hini ro'ou i pafeai hinene. ⁴⁷Jesus na apa'idigaa ei naranaraa ro'ou ma na dugaa hemea baduu ma fa'ugia papana. ⁴⁸I dii, na warenaa a'a ro'ou, “Hini i taufa'ugaa meni baduu meni a'a fei harau, na taufa'ugau; ma hini i taufa'ugau, ana na taufa'ugaa mei i aloagiau. Uaa hini lomi na awata dupuaa hamu'ou na pafeai.”

Mei Lomi na Ofadugaa Hamu'ou, Maroaa Hamu'ou

(Mark 9:38-40)

⁴⁹Na ware John, “Mena Fasu, hai'ouna fanunupa'aa hemea fi fawala'anaa ei pigea a'a fei haramu ma hai'ouna apunainia ba inei'aa bigi'ia uaa hia abaa hemea hai'ou.”

⁵⁰Jesus na ware, “Hamonei'aa apunainia a'a fei, uaa hini lomi na ofadugaa hamu'ou, hia hemea hamu'odu.”

Ei Samaria, Rona Ofadugia

⁵¹I rarafi'imai fei auna ba i dinaa gufu pafea, Jesus namina nara ba i pa'aa dinaa Jerusalem. ⁵²Ma na aloaa hefi'a talaionaa wareana ba roneido'o nonoo

ma wadu'ainaa hepalo gufu i Samaria ma pagi'aufania ei manumanu; ⁵³ma'uaa ei rama'a yei, lomi rona taufa'ugia, uaa ifi aununaa Jerusalem. ⁵⁴Lagu'aa fanununaa fei laguei otalai nenerana, James ma John, laguna i'igai, “Mena fasu, ona nunuminia ba haigunei ware ba fei hafi nei pasigio pafea ma gu'aiaa ro'odu”?⁸ ⁵⁵Ma'uaa Jesus na momo'ilao ma hota'aa lagua ⁵⁶ma** rona dinaa a'a hepaldiaa gufu.

Fei Pono'aa fei Neneramu Jesus

(Matthew 8:19-22)

⁵⁷Ei roi tatalailao tala, hemea na warenaa a'ana, “Omina dinaa hitani, yau a nenegio.”

⁵⁸Jesus na ware, “Ei manulelele na pa'i waduu ro'ou ma ei manufidufiduu pafea na pa'i hofaa ro'ou, ma'uaa, mei Na'uu Rama'a, lomi hefawala ba i haino wagina.”

⁵⁹Ina warenaa a'a hemeadiai, “Nenerau.”

Ma'uaa na ware mei rama'a, “Mena Fasu, ado'o i'ifinaa amau.”

⁶⁰Jesus na warenaa a'ana, “Ei ma'ea, ana ronei fi'i'ifii ana ro'ou, ma'uaa, yoi nei aunu ma warefanaa ro'ou fei u'ugaa fei haparaiaa mei Haidaa.”

⁶¹Ma hemeadiai na ware, “A nenegio mena Fasu; ma'uaa, ado'o dinaa gufuu ma rapu panuu a'a ei maroau.”

⁶²Jesus na ware, “Lomi nemea i panarofaa fei agi'agii pe'hape ma dirainaa nene ba iwe bigipa'i wagii fei bigi'aa fei haparaiaa mei Haidaa.”

Jesus na Aloaa Oloromfua ma Helagui

10 Nenee fei, mei Fasu na rafeinaa oloromfua ma helaguidiaa^{††} ma

§9:54 9:54 Hefi'a ne'ia ba ro'odu, ana ale'ei bigi'aa Elijah?

**9:56 9:55-56 Hefi'a ne'ia ba lagua. Ma ina ware, “Lomi ona aida ba batanai fei spiritii ona pa'i, uaa mei Na'uu Rama'a, abaa ei i nomai ba i fagianainaa ei rama'a, ma'uaa ba i fatela'anaa ro'ou.” 56 Ma

††10:1 10:1 Hefi'a ne'ia ba oloromfua pa'ania; v. 17 anaa

alofahelalaguinaa ro'ou ba roneido'o nonoo dinaa a'a minaa ei gufu ba i wadu'ai. ²Ina warefanaa ro'ou, "Namina watauda ei fua, ma'uaa, ma'ida ua hufu'a. Si'ei, hamonei i'iginaa mei Fasu ei hufu'a ba nei alo bigibigi'a a'a fei pe'ihapena. ³Aunu! A aloaa hamu'ou ale'ei na'uu sipsipi dupuaa ena ponotoo podu. ⁴Hamonei'aa notoo mugoo po'i, raba, hafena pine o warewarenaa a'a nemea i tala.

⁵"Ena hamona wadu'aa hepalo humu, hamoneido'o ware, 'Fei gutafarawania a'a hamu'ou ena laloo feni humu feni.'

⁶Nabaa nemea rawani'a rama'a yei, fei rawani'aa hamu'ou i pasinaa pafona; nabaa lomi, i hadiwe'inaa a'a hamu'ou.

⁷Guta laloo fei humu fei. Hanana ma hunumaa tamanu rona fanaa hamu'ou uaa na rawani ba mei bigibigi'a i to pono'ana. Apuna guta a'a watauda humu.

⁸"Ena hamona dinaa a'a hepalo gufu ma rona taufa'ugaa hamu'ou, hamonei hanaiaa tamanu rona fanaa hamu'ou.

⁹Fapedugaa funuaa ei rama'a yei ma warefanaa ro'ou, 'Fei haparaiaa mei Haidaa na rafi'inaa hamu'ou.' ¹⁰Ma'uaa ena hamona dinaa hepalo gufu ma lomi rona taufa'ugaa hamu'ou, dinaa a'a ei tala ro'ou ma ware, ¹¹'Hai'ouna foifoiaa ei piyee gufuu hamu'ou a'a ei pinee hai'ou uaa hamona bigifatata. Ma hamonei aida ba fei haparaiaa mei Haidaa na rafi'i.' ¹²A warefanaa hamu'ou ba na siagigii fagianaa Sodom laraa fei gufu fei.

Ei Gufu Lomi na Pa'i Narafawe'ia

(Matthew 11:20-24)

¹³"Hamona fagiana hamu'ou ena Korazin! Hamona fagiana hamu'ou ena Bethsaida! Uaa, nabaa Tyre ma Sidon na ma'a ei foigia mina, ei foigia hamona

ma'aia e'eni, ei rama'aa guapaloei gufu guapaloei, ro'aa filogidigaa naranaraa ro'ou ma gutarafea ei madigedigeaa lawalawa ma haguguinaa tabaa ro'ou maduhafi. ¹⁴Ma'uaa a'a fei dududua na siagigii fagianaa Tyre ma Sidon laraa hamu'ou. ¹⁵Ma hamu'ou ena Capernaum, naraa hamu'ou ba hamo'aa di'uanaa gufu pafea? Pa'aa lomi. Hamowe di'uanawii fena walaloea.‡‡

¹⁶"Hini i guainaa hamu'ou na guainau; hini i ofadugaa hamu'ou na ofadugau; ma'uaa, hini i ofadugau na ofadugaa mei i aloagiau."

¹⁷Ei oloromfua ma helagui, ronawe hadiwe'aimai ma wareni'eni'e, "Mena Fasu, ei pigea ana na neneraa wareaa hai'ou a'a fei haramu."

¹⁸Ina ware, "Una fanunupa'aa Satan na pasirai yei pafea ale'ei usida.

¹⁹Una fanidii faufau hamu'ou ba hamonei hapuninaa ei hafelo'a wa'a, ei difowai ma muainaa minaa ei faufau mei ba i fo'afama'ea hamu'ou. ²⁰Hamonei'aa ni'eni'e ba rona neneraa wareaa hamu'odu ei spiriti hafelo. Ma'uaa hamonei ni'eni'e a'a fei ba ei haraa hamu'ou na pana i gufu pafea."

Jesus na Ni'eni'e

(Matthew 11:25-27; 13:16, 17)

²¹A'a fei au fei, si'ei ba fei Spiriti Apuna namina fani'eni'ea ununa, Jesus na ware, "Una uduginio, O'ama, mena Fasu, mena ona pafeainaa fei haroo pafea ma feni ano, uaa ona opa'ainaa eni manumanu eni a'a ena rona pa'i apa'a ma feroiaa ro'ou ma ona fa'arewaia a'a ei baduu pusu'o. Hi'i, O'ama, uaa ona ni'eni'e ba na ale'ei.

²²"Minaa ei manumanu nadii fifaninaa paniu mei Amau. Lomi hemea na aida ba mei Na'u, hia hini, ma'uaa, uniaa mei Ama. Ma lomi hemea na aida ba mei

Ama, hia hini, ma'uaa, uniaa mei Na'u mawe ei hia na nunumiai ba i fama'aia a'a ro'ou."

²³ Si'ei, ina momo'inaa a'a ei otalalai nenerana ma na warefagigii a'a ro'ou, "Na pa'i hawegia a'a ena puda na fanunuaa tamanu hamona fanunuia.

²⁴ Uaa a warefanaa hamu'ou ba watauda mamama'a ma hapara, nunumiaa ro'ou ba ro'aa fanunuaa tamanu hamona fanunuia, ma'uaa lomi rona fanunupa'ia ma ba ro'aa guainaa tamanu hamona guainia, ma'uaa lomi rona guaipa'ia.

Fei Warea Hanunuu mei Rawani'a Samaria

²⁵ Heai arewaa hemea na apa'ifarawaninaa fei law, na ufalarai ba i maniaa Jesus. Ina i'igai, "Feroia, a bigi'aa tamanu ba a to harena lomi i pedutoo?"

²⁶ Ina ware, "Tamanu ne'ia wagii fei Law? Ma ona igobatanainia?"

²⁷ Ina ware: "Haguaa mei Haidaa, mei Fasumu a'a minaa fei ha'emu ma minaa fei fawewenimu ma minaa fei faufaumu ma minaa ei naranaramu'; ma 'Haguaa mei gufumu ana ale'ei ona haguio."

²⁸ Jesus na ware, "Ona warepa'ia. Bigi'ia ma o'aa gutalao."

²⁹ Ma'uaa ba i fawanewaneaa anaia, na i'igai ale'ei, "Ma, hini mei gufuu?"

³⁰ Jesus na ware: "Hemea fi talailao di'ininaa Jerusalem ba i dinaa Jericho ma rona panarofia ei fafanao. Rona forabainini'aa susuna, fo'aia ma ana i ma'e ma rona di'ininia. ³¹ Hemea bauaniaa humuu mei Haidaa ana fi aunulao a'a fei tala fei ma na fanunupa'aa mei rama'a mei, na farapa ma aunudi'ininia. ³² Hemea

Levi ana ale'ei, i nopa'amii fawelei ma fanunupa'ia, na talai fipepei ma aunudi'ininia. ³³ Ma'uaa hemea Samaria fi tatalailao na nopa'amii fawelei na haino mei. I fanunupa'ia, na faloloa'inia. ³⁴ Ina nolao a'ana ma bobo'inaa ei loralorana. Na ipinaa ununa pao ma wine. Ma fahuginia pafoo fei hapena donkey ma noduginaa hia a'a hepalo humuu ma'igua ma roiroinia. ³⁵ Iree arewadiiai, ina fanaa mei oma'ama'aa fei humuu ma'igua guapalo mugoo po'i^{¶¶} ma warenaa a'ana, 'Roinia ma ena una hadiwe'aimai, awe pono'aa tamanudiai ona bigi'ia a'ana.'

³⁶ "A'a o'oduei, hini ale'ei gufuu mei rona fo'aia ei fafanao?"

³⁷ Mei na pa'i baua apa'ana a'a fei law na ware, "Mei na faloloa'inia."

Jesus na warenaa a'ana, "Onei aunu ma bigi ana ale'ena."

I a'a fei Humuu Martha ma Mary

³⁸ Ei roi tatalailao Jesus ma ei otalalai nenerana, ina nopa'amiaa hepalo gufu i guta wagina hemea pifine harana Martha, mei na fagutania humuna. ³⁹ Na pa'i hemea tafina, harana Mary, ma na guta igoaa mei Fasu ma guainaa u'ugana. ⁴⁰ Ma'uaa Martha, namina nifi rawana uaa ifi bigi'aa ei du'ua. Ina nomai a'ana ma i'igai, "Mena Fasu, haa, lomi ona fanunupa'ia ba unaa yau fimina bigi'aa ei bigi'a ma mei tafiu, na aida ma fi guta ua? Ware a'ana ba inei hadumau!"

⁴¹ Mei Fasu na ware, "Martha, Martha, yoi, omina fafi'i'uaanaa tabamu a'a watauda manumanu, ⁴² ma'uaa hepalo ua manumanu onei bigi'ia.^{§§} Mary na bigi'aa fei i pa'i hanuna ma lomi hemea i tarafia a'ana."

^{¶¶}10:35 10:35 Warea Greek *guapalo denarius*

^{§§}10:42 10:42 Hefi'a ne'ia ba *ma'uaa nei pa'i hefi'a ua manumanu—o, hepalo ua*

Fei Feroiaa Jesus Wagii fei Lafulafua

(Matthew 6:9-13; 7:7-11)

11 Heai arewaa, Jesus fi lafulafu hefawala. I lafulafudii, hemea otalai nenerana na warenaa a'ana, "Mena Fasu, feroinaa hai'odu lafulafua ana ale'ei John na feroinaa ei otalai nenerana."

²Ina warenaa a'a ro'ou, "Ena hamona lafulafu, hamonei ware ale'ei:

"O'ama,*

fei haramu na apunai

ma fei haparaiaumu nei nomai.†

³Fani hanaa hai'ou a'a hepapalo arewaa.

⁴Futoaa ei hafelo'aa hai'ou,

uaa hai'ouna futoaa hafelo'aa ei rona fafeloaa hai'ou.‡

Ma onei'aa fa'aunuaa hai'ou a'a ei manimania."™¶

⁵Ma ina warenaa a'a ro'ou, "Nabaa nemea hamu'ou na pa'i tafina ma ona dinaa a'ana poi difa'u'u ma warenaa a'ana, 'Otafi, fanau odumanu faraa pidaua, ⁶uaa hemea tafiu noramiana rauaa ma na nomai a'au ma'uaa, lomi na pa'i du'ua ba a fania.'

⁷"Ma mei laloo humuna i ware, 'Apuna funiau hamatee na fawidii fei gigei. Ma rona ma'igudii a'au ei na'uu. Lomi a asi'adiai ba a fanio hepalo manumanu.' ⁸A warefanaa hamu'ou ba fa'ua hia pa'aa tafina, ma'uaa abaa ei i fani hanana uaa ba hia tafina, hamatee si'ei ba lomi ina noma'aulao[§] i'igiana, ipowe asi'afania tamanu nunumiana.

⁹"Si'ena, a warefanaa hamu'ou: I'igai ma o'aa tonia; labarai ma o'aa pa'ia; faba'aba'a ma fei gigei i gigei. ¹⁰Uaa hini i i'igai, i tonia; hini i labarai, i pa'ia; hini i faba'aba'a, i gigei fei gigei a'ana.

¹¹"Ena ama, hini hamu'ou, nabaa mei na'umu i i'iginio ba fani hanana** nia, o fania hepalo wa'a? ¹²O, nabaa i i'igai ba hanana ha'odu, o fani ua hanana difowai? ¹³Fa'ua ba hamu'ou hafelo'a, ma'uaa, ana hamona'aida fani rawani'a manumanu a'a ei na'uu hamu'ou. Ma nabaa ale'ei, hamonei aida ba mei Amaa hamu'ou pafea, iwe aloarai fei Spiriti Apuna a'a ei rona i'iginia!"

Jesus ma Beelzebub

(Matthew 12:22-30; Mark 3:20-27)

¹⁴Jesus na fawala'anaa hepalo pigea umuloo. Ei i wala'aa fei pigea, mei umuloo na wareware ma namina nanawala pudaa fei gupuu rama'a. ¹⁵Ma'uaa hefi'a ro'ou, rona ware, "A'a fei faufau Beelzebub,†† mei haparaa ei pigea na fawala'anaa ei pigea." ¹⁶Hefi'adiai, ba ro manimania, rona i'iginia ba nei fama'aiaa ro'ou hepalo hilala i norai pafea.

¹⁷Jesus na apa'idigaa ei naranaraa ro'ou ma na warenaa a'a ro'ou, "Nabaa ei rama'a wagii hefaa baua gufuu hapara ro fifalagii, fei gufu fei i fagiana. Ma ei rama'aa hepalo humu, nabaa lomi rona firawanii, fei humu fei, i pasi-logu. ¹⁸Nabaa Satan na figitataa anaia, batanai ba fei haparaiana i udemai? Una ware ale'ei uaa hamona ware ba

*11:2 11:2 Hefi'a ne'ia ba Mena Amaa hai'ou pafea

†11:2 11:2 Hefi'a ne'ia ba nomai. Fei nunumiamu nei bigi yeni malagufu ana ale'ei i pafea.

‡11:4 11:4 Warea Greek hafelo'aa minaa ei rona do'o to a'a hai'ou.

¶11:4 11:4 Hefi'a ne'ia ba manimania, ma'uaa rafetata'ainaa hai'ou a'a mei hafelo'a.

§11:8 11:8 O, si'ei ba na ofasisia

**11:11 11:11 Hefi'a ne'ia ba fani faraa pidaua, o'aa fania hepalo mugoo; o nabaa i i'iginio ba fani hanana

††11:15 11:15 Warea Greek Beezeboul o Beelzeboul; vv. 18 ma 19 anaa

una fawala'anaa ei pigea a'a fei faufau Beelzebub. ¹⁹Nabaa fa'ua ba una fawala'anaa ei pigea a'a fei faufau Belzebub, ei rona neneraa hamu'ou, rona fawala'anaa ei a'a fei faufau hini? Ma si'ei ana ei neneraa hamu'ou, ro'awe wareia ba afaia fa'ua. ²⁰Ma'uaa nabaa una fawala'anaa ei pigea a'a fei faufau mei Haidaa, fei haparaiaa mei Haidaa na nodigimai a'a hamu'ou.

²¹“Nabaa mei faufau rama'a, mei na oma'aa fei humuna na pa'ipedu waduna, ei manumanu laloo humuna i udefarawani ua. ²²Ma'uaa nabaa hemea na faufaudiai a'ana, i panarofaa mei amaa fei humu, fugoinia ma tarafaa ei wadu, ei na nara mei amaa fei humu ba i hadupa'ia, te, hemei na faufaudiai, i fi'alaginaa ei manumanu a'a ei tafina.

²³“Mei lomi na oa a'au na ofadugau ma hini lomi na hadumau fawadu'ainaa ei sipsipi, ina faba'atorainaa ro'ou.

Fei Hadiwe'iaa fei Spiriti Hafelo

(*Matthew 12:43-45*)

²⁴“Ei na wala'aa a'a hemea hepalo hafelo'a[‡] spiriti, i talainaa fawelei lomi rama'a ma labarai gutafaweniana, ma'uaa lomi iwe labagipa'ia. Hee, i powe naranara, 'Unei hadiwe'ainaa fei humu una fa'aa wagina.' ²⁵Ma i hadiwe'ailao, na fanunupa'aa fei humu ba na rodii ma ei manumanu na udelafui. ²⁶Ma si'ei na dugamii olorompalodiai hafelo'a spiriti, hafelo'aa ro'ou na muainia ma rona wadu'aiguta yei. Ma laloo iaa mei, nawemina hafelo apoidiai.”

²⁷Ei fi warewareaa fei Jesus, hemea pifine dupuaa ei rama'a, na haroharo, “Hawegia a'a mei pifine, mei i waninio ma fagipeio.”

²⁸Ina ware, “Hi'i, ma'uaa bauanadiai fei hawegia a'a ei rona guainaa fei wareaa mei Haidaa ma nenegia.”

Fei Hilalaa Jonah

(*Matthew 12:38-42*)

²⁹Ei fimina wataudalao fei gupuu rama'a, Jesus na ware, “Ei rama'a a'a feni au feni, ronamina hafelo. Rona i'igai ba unei fama'aa ro'ou hepalo hilalaa foigia noranarai pafea ma'uaa, lomi a fama'aa hepalo, ana fei hilalaa Jonah ua. ³⁰Jonah, hia ale'ei hilala a'a ei Nineveh. Ana ale'ei ba mei Na'uu Rama'a, hia hilala a'a feni tawe feni. ³¹A'a fei au dududua, mei Hapara Pifine, mei noramiana hara'uu, iwe asi'afipui a'a ei rama'aa feni au feni ma ware ba rona tata, uaa namina di'ininaa gufuna i susuwe'i ba i guainaa fei apa'aa Solomon ma'uaa hemea[¶] na muainaa Solomon, hia yeni eni. ³²A'a fei au dududua, ei Nineveh rowe asi'afipui a'a ei rama'aa feni au e'eni ma ware ba rona tata. Uaa rona filoginaa naranaraa ro'ou a'a fei u'ugaa Jonah, ma'uaa hemea na muainaa Jonah, hia yeni eni.

Fei We'ai fei Unu

(*Matthew 5:15; 6:22, 23*)

³³“Lomi hemea i fagu'aa fei we'ai ba i au'opa'ainia haroo hepalo hagi. Ma'uaa i augia a'a fei ude'udena ba ei rona nomai ro'aa fanunupa'aa fei we'ai. ³⁴Fei pudamu ale'ei we'ai unumu. Nabaa na rawani pudamu, minaa fei unumu, ana i we'apedu. Ma'uaa, nabaa na hafelo pudamu, ana i rorobadubadu unumu. ³⁵Oma'ama'a ba fei we'ai laloo iamu lomi na roromapa'ai. ³⁶Si'ei, nabaa minaa fei unumu na we'apedu ma lomi ma'ida dufuu roromaa, imina

[‡]11:24 11:24 Warea Greek *loloaa*

[¶]11:31 11:31 O, *hefaa manumanu*; v. 32 anaa

we'afa'arai, ana ale'ei we'aa fei ramai na we'ainio.”

Oloroa Warea Fagianaa

(*Matthew 23:1-36; Mark 12:38-40*)

³⁷ I waredii Jesus, hemea Pharisee na ware a'ana ba lagu'aa hananafipui; si'ei, ina wadu'ai ma fapalagi ditataa fei tawa. ³⁸ Ma'uaa mei Pharisee na ba'arofo i fanunua ba Jesus, lomi nado'o huwe ma na hanana ua.

³⁹ Ma mei Fasuu na warenaa a'ana, “Hamu'ou ena Pharisee, hamona fesu'uaiaa auguu fei bara ma fei lopi, ma'uaa laloo iaa hamu'ou, namina pepesu ei bagito ma hafelo'a. ⁴⁰ Hamu'ou poopoa rama'a! Haa! Abaa mei i bigi'aa fei augu ana mei i bigi'aa fei lalona? ⁴¹ Ma'uaa hamonei fanaa ei lomi rona pa'i tamanu na ude laloo fei lopi,^{§§} ma minaa ei manumanu i fafa'arai a'amu.

⁴² “Hamona fagianaa hamu'ou ena Pharisee, uaa hamona fanaa mei Haidaa hepalo a'a hefua mint, rue ma minaa ei mau manumanu pe'ihapee hamu'ou, ma'uaa hamona madi'inaa fei na wanewane ma fei haguuaa mei Haidaa. Hamonei bigi'aa guapaloeni ma ana hamonei fani fanaa hamu'ou.

⁴³ “Hamona fagianaa hamu'ou ena Pharisee, uaa hamona nunuminaa ei gutanaa ei baa rama'a laloo fei synagogue ma ba ronei famafufuoi ma fanunu'apa'aa hamu'ou yei fawelei rona'o alo manumanu ei rama'a.

⁴⁴ “Hamona fagianaa hamu'ou, uaa tawi'aa hamu'ou ale'ei fei huapu lo'e lalana, fei lomi rona apa'ia rama'a ma rona tatalai pafona.”

⁴⁵ Hemea na pa'i baa apa'ana a'a fei law na warenaa a'ana, “Feroia, ena ona wareaa ena manumanu ena, ana oi warefafeloa hai'ou.”

⁴⁶ Jesus na ware, “Ma hamu'ou ena na pa'i baa apa'a a'a fei law, hamona fagianaa anaa, uaa hamona fani rarabaa ei rama'a, ei namina rataiaa ro'ou ma ana lomi hamona fani ma'ida pani a'a ro'odu.

⁴⁷ “Hamona fagianaa, uaa hamona fadufani humuu ma'ea ei mamama'a, ma'uaa ana ena upuu hamu'ou, ena rona fo'afama'ea ro'odu. ⁴⁸ Ma hamona ware ba na rawani fei bigi'aa ei upuu hamu'ou; fei fo'afama'ea ro'ou ei mamama'a ma hamona faduaa ei humuu ro'ou, humuu ma'ea. ⁴⁹ A'a fei, mei Haidaa wagii fei apa'ana na ware, ‘A aloawii ei mamama'a ma apostle a'a ro'ou. Hefi'a ro'aa fo'afama'ea ro'ou ma hefi'adiai ro'aa haperararaiaa ro'ou.’ ⁵⁰ Si'ei, i udenaa a'a eni rama'aa feni au feni fei namoo minaa ei mamama'a, fei wigianamai a'a fei maraiamii feni ano nopa'amii wagieni. ⁵¹ I a'a fei namoo Abel dinamii a'a fei namoo Zechariah, mei rona fo'afama'ea watolaa fei tawahafi na apunai ma fei humuu mei Haidaa. Hi'i, a warefanaa hamu'odu ba ei rama'aa feni au feni ro'aa tonaa fagianaa wagii minaa e'ei.

⁵² “Hamona fagianaa, ena hamona pa'i baa apa'a a'a fei law, uaa hamona opa'ainaa fei gigigii fei apa'a. Lomi hamona wadu'ai ma hamona lawaraa ei ba ro'aa wadu'ai anaa.”

⁵³ I di'ininaa fawelei Jesus, ei Pharisee mawe ei feroiaa law, ronamina fiharenii a'ana ma i'igai watauda ⁵⁴ ba ro'aa fa'alabe'ia ma panarofia na'aa i warefatata.

Fei Aweia a'a fei Mau Ware'onia

(*Matthew 10:26, 27*)

12 Ma a'a fei au fei, rona figupuimii watauda pufaba'a rama'a ma finitonitoi, Jesus nado'o warenaa a'a ei otalai nenerana, “Oma'aa hamu'odu a'a fena fafua'uaa ena Pharisee. Uaa fei fafua-

§§11:41 11:41 O, tamanu ona pa'i

fua, pa'aa ware'oni. ²Lomi hepalo manu-manu opa'aia ba lomi i lelefo, o hepalo manumanu na ude'opa'ai ba lomi ro'aa apa'ia. ³Tamanu ona wareia a'a fei roromaa, o'aa guainia na arewaa. Ma tamanu ona baba'ufagiginia adiaa hemea laloo humu, fei manumanu fei, ro'aa mewainia pupuaa humu.

Ma'auaa mei Haidaa

(*Matthew 10:28-31*)

⁴“A pa'aa warefanaa hamu'ou ena tafiu, apuna ma'auaa ena rona fo'afama'epa'aa fei hudi unu ma nene, lomi ro'aa bigidinaa hepalo manumanu. ⁵Ma'uaa a fa'aiaa hamu'ou mei ba hamonei ma'auia. Ma'auaa mei nabaa i fo'afama'edigaa fei hudi unu, na pa'i faufauna ba i siminaa hamu'ou wagii fei hafi lomi i peretoo. Hi'i, a warefanaa hamu'ou ba hamonei ma'auia. ⁶Hamona aidadii ba haipani sumara, rona alonaa guai pusu'o mugoo po'i.* Ma'uaa lomi hepalo ro'odu ba mei Haidaa na madi'inia. ⁷Hamonei aida ba ei hugoo tabaa hamu'ou, na aidadii puduna. Apuna ma'au; na awatanaa hamu'ou laraa ei watauda sumara.

Mei i Ware ba Lomi na Apa'aa Christ

(*Matthew 10:32, 33; 12:32; 10:19, 20*)

⁸“A warefanaa hamu'ou ba hini i u a'au i puda a rama'a, mei Na'uu Rama'a ana i u a'ana i puda a ei alo'aloo mei Haidaa. ⁹Ma'uaa hini i ofadugau i puda a rama'a, ana a ofadugia i puda a ei alo'aloo mei Haidaa. ¹⁰Ma hini i warefafeloa mei Na'uu Rama'a, mei Haidaa i futoia, ma'uaa hini i warefafeloa fei Spiriti Apuna, mei Haidaa lomi ba iwe futoia.

¹¹“Ma ena rona fa'ugaa hamu'ou a'a ei synagogue ma puda a ei bauana ma

ei forafora, apuna naranara watauda ba batana i hamona wareaa fipepei a'a hamu'ou ma hamu'ou ware bata, ¹²uaa fei Spiriti Apuna, iwe feroinaa hamu'ou tamanu hamo'aa wareia a'a fei au fei.”

Fei Warea Hanunuu mei Poapoa Watauda Mugoo Po'ina

¹³Hemea i dupuaa ei rama'a na warenaa a'ana, “Feroia, warenaa a'a mei lo'fuu ba nei alaginaa ei manumanu haiguna tonia a'a mei amaa haigua.”

¹⁴Jesus na ware, “Otafi, hini na rafeinau ba fawanewaneaa hamugua?”

¹⁵Ma ina warenaa a'a ro'ou, “Wagi'inaa hamu'ou! Oma'aa hamu'ou a'a fei mau-mau bagito; fei fawewenii hemea abaa i nomai a'a ei watauda manumanuna.”

¹⁶Ma na u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu: “Fei pe'ihapee hemea watauda mugoo po'ina, na pa'i watauda du'ua.

¹⁷Ma ina naranara, ‘A bigi'aa tamanu? Lomi baua pale ba a augaa ei du'ua.’

¹⁸Ma nawe ware, ‘Sifeni feni unei bigi'ia. Unei rosiaa ei pusu'o pale ma bigi'aa hefi'adiai baua pale ma a au-farawaninaa ei du'ua ma ei manumanuu. ¹⁹Ma apowe warenaa ana a'au, “Yoi na pa'i watauda manumanu i ude-lao watauda igisimasi. Gutafamamadi'ai ua; hananafarawani, hunufarawani ma gutani'eni'elao.”’

²⁰“Ma'uaa mei Haidaa na warenaa a'ana, ‘Yoi pa'aa poapoa! Feni poi feni, fena fawewenimu a tonia a'amu. Ma hini ba i tonaa ei manumanu, ei ona to'augia ba manumanumu?’

²¹“Ana ale'ei a'a hini na to'au manumanu ba manumanuna, ma'uaa lomi na bigi'aa hefi'a manumanu a'a mei Haidaa.”

*12:6 12:6 Warea Greek *guapalo assaria*

Apuna Naranara Watauda

(Matthew 6:25-34)

²²Ma Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, "Apa'aa warefanaa hamu'ou, apuna naranara watauda a'a fei gutanaa hamu'ou ba hamo'aa hanaiaa tamanu, o fei hudi unuu hamu'ou ba hamo'aa lawainaa tamanu. ²³Wagii fei gutanaa hamu'ou na pa'i hefi'a manumanu na muainaa ei du'ua ma fei hudi unu na muainaa ei lawalawa. ²⁴Fanunuma'aiaa fei maumau ei sigo. Lomi rona faro ma hufu. Ana lomi rona pa'i pale ude'udee manumanu ma'uaa, mei Hidaa na faguua ro'ou. Ma hamu'ouna rarabadiiai laraa ei manufidufidu! ²⁵Hini hamu'ou nabaa i naranara watauda ba i famaladinaa fei gutanana?† ²⁶Nabaa lomi hamo'aa bigipa'aa fei pusu'o manumanu fei, tani hamo'aa naranara watauda a'a hefi'adiai manumanu?"

²⁷"Fanunuma'aiaa fei mau habeeaa ei lily. Lomi rona bigimaguhagu ma tawitawi. Ma'uaa a warefanaa hamu'ou ba Solomon wagii ei watauda hawerana lomi na hawawaraa ei fota ei. ²⁸Si'ei ba mei Hidaa na haweginaa ei guanaa fei pe'ihape, ei yeni wagienu ma narani i simainaa hafi, po'o batanai fei hawegiana, hamu'ou ena lomi namina we'i naranara hamu'ou! ²⁹Ma apuna naranara watauda a'a tamanu hamo'aa hanaia ma hunumia. ³⁰Uaa, ei rama'aa roromaa feni ano, rona ponineneraa ei manumanu ei ma mei Amaa hamu'ou na apa'idigia ba hamu'ounapa'aa nunuminia. ³¹Ma'uaa labaginaa fei haparariana ma ei manumanu ei, ana i fanaa hamu'ou.

Ei Rawani'a Manumanu i Pafea

(Matthew 6:19-21)

³²"Apuna ma'au, hamu'ou ena na'uu sipsipi, uaa mei Amaa hamu'ou na ni'eni'e ba i fanaa hamu'ou fei haparaia pafea. ³³Aloaa ena manumanuu hamu'ou ma fanaa ei lomi rona pa'i. Hamonei tonaa ei raba, ei lomi i wara'atoo ma augaa ei rawani'a manumanu i pafea, ei lomi i pedutoo, fawelei lomi na pa'i fafanao ma pugo'a. ³⁴Uaa hitani na ude ei rawani'a manumanuu hamu'ou, fei naranaraa hamu'ou ana yei.

Ofafaufau

³⁵"Hamonei hawegi ma ofafaufau a'a fei bigi'a ma fa'udewe'a'uaiaa fei we'ai hamu'ou ³⁶ale'ei ei rona oma'aa fei hadiwe'iamii mei fasuu ro'ou a'a fei hananaa fei lalaia, uaa ena na nomai ma faba'aba'a, ro'aa ponigigifania fei gigei. ³⁷Na rawaninaa ei nafi, nabaa i nopa'amii ro'ou mei fasu roi oma'afafaufau. A warefa'uai a'a hamu'ou ba ana hia i hawegi ale'ei hemea nafi ma ware a'a ro'ou ba ronei gutafapalagi ditataa fei tawa ma i hasufani hanaa ro'ou. ³⁸Ina rawaninaa ei nafi nabaa mei fasu i nopa'amiaa ro'ou, roi oma'afafaufau laloo poi difa'u'u nopa'aloo mafufuo badu. ³⁹Ma'uaa hamonei apa'ifarawaninia feni: nabaa mei amaa fei humu nadii aida ba nahaiga i nomai mei fafanao, lomi ba i gutamadi'ai ua ba i wadu'aimai mei fafanao. ⁴⁰Ma hamu'ou, ana hamonei ofafaufau, uaa mei Na'uu Rama'a i nomai a'a fei au lomi hamona nara ba i nomai."

†12:25 12:25 O, watauda ba i fatareaa anaia hepalodiai cubit

Rawani'a ma Hafelo'a Nafi

(Matthew 24:45-51)

⁴¹ Peter na i'igai, "Mena Fasu, ena o u'ugaa feni warea hanunu, oi u'ufanaa hai'odu, o minaa ei rama'a?"

⁴² Na ware mei Fasu, "Ale'ei ba hini i oafagugu ma na pa'i apa'ana ba mei fasu i faninaa panina oma'aa ei tameloina ma fani pono'aa hanaa ro'ou a'a fei pa'aa au? ⁴³ Na rawaninaa mei nafi nabaa i hadiwe'ipa'amai mei fasu fi bigi'aa e'ei. ⁴⁴ A warefa'uai a'a hamu'odu, mei fasuna i faninaa panina oma'aa minaa ei manumanuna. ⁴⁵ Ma'uaa nabaa mei nafina na naranara, 'Haa, mei fasuu, namina madii noranamai' ma si'ei, ina babuinaa ei nafi wawane ma pifine ma hanana ma hunu ma hunufapoopoi. ⁴⁶ Mei fasuu mei nafi, iwe nomai a'a fei arewaa ma fei au lomi na nara ba mei fasuna i nomai. Iwe walawalainia ma ware ba nei oafipui a'a ei abaa narafawe'ia.

⁴⁷ "Mei nafi, mei na apa'aa ei nunumiaa mei fasuna, ma'uaa lomi na ofafafau, o bigi'aa ei nunumiana iwe tonaa watauda babu. ⁴⁸ Ma'uaa mei lomi na aida ma na bigifatata ba inei to babu, iwe to ma'ida babu. Uaa minaa ei rona to watauda, ana ronei bigi'aa watauda; ma a'a mei na udenaa panina watauda, mei fasuna ana i nara ba inei bigi'aa watauda.

Abaa Gutafarawania Uaa Fi'alagia

(Matthew 10:34-36)

⁴⁹ "Ena a nomai ba a fagu'anaa hafi feni malagufu ma nunumiau ba gu'adigana mina! ⁵⁰ Ma'uaa na pa'i hepalo ale'ei pudugufai ba unei pudugufai wagina ma na fafi'iaa niniwaiu hawina na nopa'aloo fei pedugana. ⁵¹ Ei naraa hamu'ou ba eni a nomai ba a faguta-

farawaninaa ei rama'a yeni pu? A warefanaa hamu'ou ba pa'aa lomi, uaa a fafi'alaginaa ei rama'a. ⁵² E'eni ma nolao iwe pa'i ale'ei haipani rama'a laloo hepalo humu ma ro'aa fi'alagii, o'odui hepapa ma helagui hepapa, o helagui hepapa ma o'odui hepapa. ⁵³ Rowe fi'alagii. Mei ama i fadugeaa mei na'una baduu wawane, o mei na'au baduu wawane i fadugeaa mei amana, mei ina i fadugeaa mei na'una baduu pifine, o mei na'au baduu pifine i fadugeaa mei inana, mei inaa baduu i fadugeaa mei haroo mei na'una wawane, o mei haroo na'una wawane i fadugeaa mei rama'ana."

Fanunu'apa'aa fei Au

(Matthew 16:2, 3)

⁵⁴ Ina warenaa a'a fei gupuu rama'a, "Nabaa hamona fanunupa'aa ei papalei na asi'amai Hafaa, hamona poniware ba, 'Ooo, i pa'i maunu,' ma napa'aa ropa. ⁵⁵ Ma nabaa i agimai fei lalarena Rai, hamona ware ba, 'Pa'aa baua halo wagieni,' ma pa'aa fa'ua. ⁵⁶ Hamu'ou ena ware'oni! Hamona fanunu'apa'aa ei manumanu wagii feni malagufu ma fei pumanugawe. Ma tani lomi hamona fanunu'apa'aa ei manumanu a'a feni au feni?

Fawanewaneia a'a mei ba i Dududuio

(Matthew 5:25, 26)

⁵⁷ "Tani lomi hamona nara'apa'ia ba afaia na wanewane? ⁵⁸ Ena ona aunufipui a'a mei ba i dududuio a'a mei fadududua, oneimina fawanewaneia a'ana. Nabaa lomi, i duginaa yoi a'a mei fadududua ma i fifaninio panii mei bobo'aia ma i augio bobo'aia. ⁵⁹ A warefania, pa'aa lomi o lele'aa hawina ona hodipedugaa fei dududuamu."*

*12:59 12:59 Warea Greek *lepton*

Filoginaa Naranara o Tonaa Fagianaa

13 A'a fei au fei, na pa'i hefi'a yei rona u'ufanaa Jesus ba Pilate na fo'afama'ea ei Galilee ei ro'ei moro'aa huaa ei manulelele wagii fei lousuu ro'ou. ²Jesus na ware, "Ei naraa hamu'ou ba ei Galilee ei, ronapa'aa hafelo laraa hefi'adiai Galilee uaa rona tonaa hafelo'aa ro'odu ale'ei?" ³A warefanaa hamu'odu ba pa'aa lomi! Ma'uaa nabaa lomi hamona filoginaa naranaraa hamu'ou, minaa hamu'ou anaa, hamo'aa fagianaa. ⁴O, ei naraa hamu'ou ba ei hefua ma fainaroa rama'a, ei rona ma'e ei i pasi'onaa ro'ou fei pa'aa tarea humu yei Siloam, ba ronapa'aa tata laraa ei hefi'adiai yei Jerusalem? ⁵A warefanaa hamu'odu ba pa'aa lomi! Ma'uaa nabaa lomi hamona filoginaa naranaraa hamu'ou, minaa hamu'ou anaa, hamo'aa fagianaa."

⁶Si'ei, na u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu: "Hemea rama'a na faroaa hepalo hapena haihai figi i pe'ihapena. Ma na aunu ba i hufu fuana, ma'uaa lomi na pa'i. ⁷Si'ei, na warenaa a'a mei oma'aa fei pe'ihapena, 'Laloo oduai igisimasi una'aida nomai ba a hufu'aa fuua feni figi ma lomi na pa'i. Rerefapasia! Lomi hanuna ba i udemai!'

⁸"Mei oma'ama'aa na ware, 'Mena bauana, fido'o augalao heaidiai igisimasi ma awe agifaweloinaa fasuna ma penuia. ⁹Nabaa na fuua fena igisimasi i nomai, te, na rawani! Nabaa lomi, te, rereia."

**Mei Pifine na Hawi Uguna nawe
Rawanidiai laloo Sabbath**

¹⁰Heai Sabbath Jesus fi feroi laloo hepalo synagogue, ¹¹hemea pifine yei na fabauwaa uguna hepalo spiriti laloo hefua ma fainaroa igisimasi. Namina

bauwi ma pa'aa lomi i fawanewanepa'i. ¹²I fanunupa'ia Jesus, na harofamai ma warenaa a'ana, "Mena pifine, onawe ma'ala a'a fei funuamu." ¹³Ma na augaa guapaloei panina pafona ma ana ei ua na ha'uifawanewane ma na uduginaa mei Haidaa.

¹⁴Si'ei ba Jesus na fawanewanea laloo Sabbath, mei bauaniaa fei synagogue na siba ma warenaa a'a ei rama'a, "Na pa'i oloroo arewaa bigi'a. Si'ei, hamonei nomai ma fapedugaa ei funuua hamu'ou a'a ei arewaa ei, abaa laloo fei Sabbath."

¹⁵Mei Fasu na warenaa a'ana, "Hamu'ou pa'aa ware'oni! Haa, laloo fei Sabbath lomi ba hememea hamu'ou na alaraa fei hapena manulelele a'a fei palena, foranaa ano ma fani numana ranu? ¹⁶Ma meni pifine meni, meni na'uu Abraham, meni na panarofia laloo hefua ma fainaroa igisimasi Satan, lomi ba laloo fei Sabbath i ma'ala a'a ei na panarofia?"

¹⁷I wareaa fei, minaa ei na bidibidi unuu ro'ou a'ana, ronamina mafafafelo, ma'uaa, ei rama'a, ronamina ni'eni'e a'a minaa ei rawani'a bigi'ana.

Fei Warea Hanunuu fei Lau Mustard

(Matthew 13:31, 32; Mark 4:30-32)

¹⁸Jesus na i'igai, "Batanai maumau fei haparaiaa mei Haidaa? A fihawawagina a'a tamanu? ¹⁹Ina ale'ei fei lau mustard hemea na faroia i pe'ihapena. Na habenaa haihai ma ei manufidufidu, rona guta a'a ei rarana."

Fei Warea Hanunuu fei Fafuafua

(Matthew 13:33)

²⁰Ina i'igidiai, "A fihawawaginaa fei haparaiaa mei Haidaa a'a tamanu? ²¹Ina ale'ei fei fafuafuaa hemea pifine na tonia ma fihafuina a'a watauda palaua,[†]

[†]13:21 13:21 Warea Greek *odumanu satas* (ale'ena 22 litres)

bigi'alao nopa'aloo fei ba namina fafupedugaa minaa ei palaua."

Fei Migigii Gigei

(Matthew 7:13, 14, 21-23)

²² Jesus na aunupedunaa ei pusu'o ma baua gufu noferoilao dinaa Jerusalem. ²³ Hemea na i'iginia, "Mena Fasu, pa'aa hefi'a ua rama'a ro'aa tela?"

Ina warenaa a'a ro'ou, ²⁴ "Hamoneimina nigofawe'i wagii fei migigia gigei, uaa a warefanaa hamu'ou ba watauda ro'aa wadu'ai, ma'uaa lomi ro'aa wadu'aipai. ²⁵ Ma ena na fare'idigaa fei gigei mei amaa fei humu, hamowe ufaba'aba'a ua ano ma ware'ai'ai ba, 'Mena bauana, gigifanaa hai'odu fei gigei.'

"Ma'uaa i ware, 'Lomi na apa'aa hamu'ou ma ana lomi na aida ba noramiaa hamu'odu hitani.'

²⁶ "Ma hamopowe ware, 'Hai'ouna hanana ma hunufipui a'amu ma ona feroi i malalaa gufuu hai'ou.'

²⁷ "Ma'uaa i ware ua, 'Lomi una apa'aa hamu'ou ma ana lomi una aida ba noramiaa hamu'odu hitani. Faraua a'au, hamu'ou ena rama'a hafelo!'

²⁸ "Ma yei, iwe pa'i ai'aiga ma roiroiaa difo ena hamona fanunupa'aa Abraham, Isaac, Jacob mawe ei mamama'a yei a'a fei haparaiaa mei Haidaa, ma'uaa ro'aa poronafa'ainaa hamu'ou ano. ²⁹ Ei rama'a rowe norai yei rai ma hafa ma oala ma hara'uu ma tonaa ei gutanaa ro'ou a'a fei baua hananaa wagii fei haparaiaa mei Haidaa. ³⁰ Hi'i, pa'aa fa'ua ba na pa'i rama'a, ei mugi, ro'aa oanaa ma'a ma ei ma'a, ro'aa oanaa mugi."

Jesus na Faloloa'inaa Jerusalem

(Matthew 23:37-39)

³¹ A'a fei au fei, hefi'a Pharisee, rona nomai a'a Jesus ma warenaa a'ana,

"Di'ininaa feni gufu feni ma aununaa hefawala. Ba i fo'afama'eio Herod."

³² Ina ware, "Wi warefanaa fena ponoto fena, 'A fawala'anaa ei pigea ma farawaninaa ei funua wagieni ma narani ma a'a fei fa'oduiaa arewaa, awe fapedugaa fei bigi'au'— ³³ uaa pa'aa lomi ba hemea mamama'a i ma'e auguu Jerusalem!

³⁴ "Oo Jerusalem, Jerusalem, yoi mena, ona fo'afama'ea ei mamama'a ma nafanaa mugoo ena aloamiana a'amu. Pa'aa nunumiau ba a gumi'ifigupuinaa ena na'umu ale'ei fei inaa a'aroo na hawainaa ei na'una haroo pauna, ma'uaa lomi ona nunumiai! ³⁵ Ma'aia, fei humumu na halohaloo. A warefanaa hamu'ou, lomi o fanunudinaa pudau nopa'aloo fei ba opowe ware, 'Na pa'i hawegiana mei na nomai wagii fei haraa mei Fasu."

Jesus a'a fei Humuu Hemea Pharisee

14 Hepalo Sabbath, ei i aunu Jesus ba i hanana humuu hemea bauana, mei ana Pharisee, ronamina pupudainia. ² Na pa'i hemea i ma'ana, mei namina popopola ununa. ³ Jesus na i'iginaa ei Pharisee ma ei rona pa'i baua apa'a wagii fei law, "Na rawani a'a fei law ba o'ou farawaninaa ei funua a'a fei Sabbath, o lo'e?" ⁴ Ma'uaa rona babanini ua. Si'ei, na tauaa mei rama'a, na fapedugaa funuana ma aloia.

⁵ Ma na i'iginaa ro'odu, "Nabaa hemea hamu'ou na pa'i na'una,^s o hapena manulelele ma a'a fei Sabbath na pasi laloo fei ranu agi'agi, fei namina walalo, lomi ba o batafa rafefa'asi'anana?" ⁶ Ma lomi rona pa'i warewarea ro'ou.

⁷ I fanunuaa ei rama'a, ei rona nomai a'a fei hananaa ba batanai rona tonaa ei gutaa ei baua rama'a a'a fei tawa, ina u'ufanaa ro'ou feni warea ha-

^s14:5 14:5 Hefi'a ne'ia ba donkey

nunu: ⁸“Nabaa hemea i lala'io ba onei nomai a'a fei hananaa lalaia, onei'aa tonaa ei gutaa ei baua rama'a, uaa woro i nomai hemea na bauanaidiai a'amu. ⁹Nabaa ale'ei, mei i lala'aa hamugua i nomai ma ware a'amu, 'Fanaa meni feni gutanamu.' Yoi opowe mamafa ma oree guta a'a ei lomi haraa ro'ou. ¹⁰Ma'uaa ena rona lala'io, tonaa fei gutaa ei lomi na pa'i haraa ro'ou, uaa na nomai mei i lala'io i ware a'amu, 'Otafi, guta a'a ei baua rama'a.' Ma nabaa ale'ei, omina raraba i pudaa minaa ei rona nomai a'a fei hananaa. ¹¹Uaa hini i poronaa hia pafea, i oanaa pu ma hini i fafafaunaa pu, i oanaa pafea.”

¹²Ma nawe warenaa a'a mei i lala'ia, “Nabaa o bigi'aa hepalo hananaa, onei'aa lala'aa ena tafimu, lofumu, gufumu o ena na pa'i watauda mugoo po'i. Nabaa o bigi'aa ale'ei, ana ro'aa lala'io ma owe tohadiwe'idinaa ei fanamu. ¹³Ma'uaa nabaa o panarofaa hefaa baua hananaa, onei lala'aa ei lomi mugoo po'ii ro'ou, ei hawii ugu, ei afetoo ma ei pudawerai ¹⁴ma o to hawegiamu. Fa'ua ba lomi ro'aa fanihadiwe'inaa ei fanamu, ma'uaa owe tohadiwe'inaa ei fanamu a'a fei au asi'anaa ei wanewanea.”

Fei Warea Hanunuu fei Baua Hananaa

(Matthew 22:1-10)

¹⁵I guainaa fei hemea papana a'a fei tawa, na warenaa a'a Jesus, “Baua ni'eni'ea a'a mei i hanana a'a fei baua hananaa wagii fei haparaiaa mei Haidaa.”

¹⁶Jesus na ware, “Hemea na bigi'aa hepalo baua hananaa ma lala'aa watauda. ¹⁷I nopa'aloo fei baua hananaa, na aloaa mei nafina ba nei warefa'iaa ei na lala'aa ro'ou, 'Nomai, uaa minaa ei manumanu na udedii.'

¹⁸“Ma'uaa minaa ro'ou, rona ware ba lomi ro'aa nomai uaa na pa'i bigi'aa

ro'ou. Mei rawarawa na ware, 'Ana eni ua na pono'aa fei peihape ma aree ma'aia. Pa'aa hagu'u.'

¹⁹“Hemeadi ai na ware, 'Ana eni ua na pono'aa reia buduma'ao ma ado'oree maniaa ro'ou. Pa'aa hagu'u.'

²⁰“Hemeadi ai na ware, 'We lalai'uaa eni ma lomi ba a nomai.'

²¹“Na hadiwe'imai mei nafi ma na warefanaa mei fasuna. Si'ei, na siba mei amaa fei humu ma na warefawe'i a'a mei nafina, 'Aunubatafanaa ei tala ma ei iaraa fei baua gufu ma dugamii e'ei lomi rona pa'i, ei hawii ugu, ei pudawerai mawe ei afetoo.'

²²“Na ware mei nafi a'ana, 'Mena bauana, tamanu wareamu na bigidigia, ma'uaa atawe pepesu fei humu.'

²³“Si'ei, mei fasu na warenaa a'a mei nafina, 'Aununaa a'a minaa ena tala ma ena gufu tadiwe'ai ma ware a'a ro'ou ba ronei nomai ba nei pa'aa pepesu feni humu. ²⁴Apa'aa warefanio ba lomi hemea ena una lala'aa ro'ou iwe hanana a'a feni bigi'au baua hananaa.”

Fei Pono'a ba O'aa Oanaa Otalai Nenera

(Matthew 10:37, 38)

²⁵Hefi'a baua gupuu rama'a, na aunuhugiaa Jesus ma i momo'inaa a'a ro'ou na ware, ²⁶“Nabaa hemea hamu'ou i nomai a'au ma lomi na fabidinaa ununa amana ma inana, mei harona ma ei na'una, ei lofuna ma agina o ana fei fawewenina, lomi iwe oanaa otalai nenerau. ²⁷Ma hini lomi i harenaa fei hawafolona ma nenerau, hia ana abaa otalai nenerau.

²⁸“Nabaa hemea hamu'ou i faduaa hepalo humu tare, haa lomi ido'ou gutawareinaa puduu pono'aa ei finefine ma fanunui ba na pa'aa hawiaa ei mugoo po'ina fapedugana? ²⁹Uaa, nabaa i fa'uuaiaa ei u ma lomi na fapedupa'ia, ro'amina fafadinia ei rama'a. ³⁰Ma ro'aa

ware, 'Meni rama'a meni ba i fadu; na fa'ugaa ei u ma lomi na fapedupa'ia.'

³¹ "O, nabaa hemea hapara, ba i fifo'ai a'a hemeadiai hapara, haa lo'e ido'o gutanarama'aia ba hia ma ei maroana puduu ro'ou hefua pa'ania pufaba'a, rona hawia ba ro'aa muainaa mei hapara mei na pa'i maroana puduu ro'ou enu pa'ania pufaba'a? ³²Ma nabaa lo'e na hawia, te i aloaa hefi'a maroana ba ronei nolao ma i'iginaa ro'ou ba ro'aa fafiwanewanei, ei ana roi fi nomai rauaa. ³³Ana ale'ei hamu'ou, hini lomi i fanaa minaa ei hia na pa'i, lomi i oanaa otalai nenerau.

Fei Agi na Hafelo

(Matthew 5:13; Mark 9:50)

³⁴ "Ina rawani fei agi, ma'uaa nabaa na pa'ai fei agi'agianaa, batanai ba i fa'agi'agidinia? ³⁵Ana lomi na rawaninaa fei malagufu, o fei dupudupuu meme, ro'aa simi'uaia.

"Hini na pa'i adiana nei guai."

Fei Warea Hanunuu fei Pa'aiaa Sipsipi

(Matthew 18:12-14)

15 Ei otonaa mugoo po'ii gavaman mawe ei "hafelo'a rama'a", ronamina hoaninia ba ro'aa guai wareana. ²Ma'uaa ei Pharisee ma ei feroiaa law, rona bababau'u, "Meni rama'a meni, na taufa'ugaa ei hafelo'a ma hananafipui a'a ro'ou."

³Si'ei, Jesus na u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu: ⁴"Nabaa hemea hamu'ou, na pa'i hapena sipsipi, puduu ro'ou ale'ena hefa pu'u ma na pa'ai hepalo, haa lomi i di'ininaa ei faimfua pa'ania ma faimpalo fawelei na mama'a ma re labaginaa fei pa'aiaa sipsipi hawina na pa'ia? ⁵Ma i nopa'alao, na ni'efuharenia ⁶ma baguanaa gufu. Ma nawe harofamai ei tafina mawe ei

gufuna ma ware, 'Hamonei ni'eni'efipui a'au, uaa na pa'idigia fei pa'aiaa hapeu sipsipi.' ⁷A warefanaa hamu'ou ba ana ale'ei, i pa'i baa ni'eni'ea yei gufu pafea a'a hemea hafelo'a na filoginaa naranarana laraa ei faimfua pa'ania ma faimpalo, ei ba rona wanewane ma ba lomi ro'aa filoginaa naranaraa ro'ou.

Fei Warea Hanunuu fei Pa'aiaa Mugoo Po'i

⁸ "O, nabaa hemea pifine na pa'i hefua mugoo po'i** ma ina fapa'ainaa hepalo, haa lomi ido'o ha'inaa fei we'ai, rofaa fei humu ma lalabagifarawaninia hawina na pa'ia? ⁹Ma ena na pa'ia, i harofamai ei tafina mawe ei gufuna ma ware, 'Me'o, ni'eni'efipui a'au. Uaa, na pa'idigia fei pa'aiaa mugoo po'iu.' ¹⁰Ana ale'ei, a warefanaa hamu'ou, i pa'i baa ni'eni'ea inamoaa ei alo'aloo mei Haidaa a'a hemea hafelo'a na filoginaa naranarana."

Fei Warea Hanunuu mei Pa'aiaa Na'u Wawane

¹¹ Jesus na waredilao: "Hemea rama'a na pa'i helagui na'una baduu wawane. ¹²Mei umugi na warenaa a'a mei amana, 'O'ama, fanau ei manumanu ba a tonia a'amu.' Si'ei, mei ama na alaginaa ei manumanuna a'a laguei na'una.

¹³ "Ataa madii ma mei umugi, na paiaa minaa ei manumanuna ma aununaa gufu raua ma yei ina neneneinaa ei manumanuna a'a ei maumau hafelo'a. ¹⁴Ia neneneipedugaa ei manumanuna na moubiabria a'a fei tadiwe'aiaa fei gufu fei ma nawe nanamuinia. ¹⁵Si'ei, na aunulabarai bigi'ana a'a hemea rama'aa fei gufu fei, mei ina alonaa hia pe'ihapena ba nei faguua ei hapena moimoi. ¹⁶Ina naranara ba i famagunaa iana ei hudii bean,

** 15:8 15:8 Warea Greek *hefua drachmas*, hepapalo hawii pono'aa bigi'aa heai arewaa

ei roi hanaia ei moimoi ma'uaa, lomi hemea na fani manumanu a'ana.

¹⁷“Ipowe gutanarapa'ia, ina ware, 'Figa tameloi mei amau rona pa'i dufu du'ua ma yau yeni, namina baofafelo!

¹⁸Unei hadiwe'ai ma dinaa a'a mei amau ma ware a'ana: O'ama, unamina hafelo i pudaa fei gufu pafea ma i pudamu.

¹⁹Lomi una rawani ba o ware ba yau na'umu; augau ale'ei hemea tameloimu.'

²⁰Si'ei, na asi'aa ma aununaa a'a mei amana.

“Ma'uaa ei fi nomai rauaa, mei amana na fanunupa'ia ma namina faloloa'inia. Ina ponilao a'a mei na'una, hapiroro'ia ma hatofaa pudana.

²¹“Ma mei na'u na warenaa a'ana, 'O'ama, namina hafelo i pudaa fei gufu pafea ma i pudamu. Lomi na rawani ba o ware ba yau na'umu.’^{††}

²²“Ma'uaa mei ama na warenaa a'a ei nafina, 'Batafa! Tonamai fei pa'aa rawani'a lawalawa ma falawainia. Augaa hepalo alatai ana'anana ma farafefani supinena. ²³Foraiamii fei baua na'uu buduma'ao ma fo'afama'eia. O'aa bigi'aa hefaa baua du'ua ma hanana wiwiwidi. ²⁴Uaa meni na'uu na ma'edii ma na mama'adiai; ina pa'aidii ma ona pa'idinia.' Si'ei, ronawe hanana wiwiwidi.

²⁵“Ma ei, mei uma'ua, hia laloo pe'ihape. I'a nofarafi'imai a'a fei humu, ina guainaa ei lauga ma ei roi palapala. ²⁶Si'ei, ina harofaa hemea nafi ma i'iginia ba roi fetanei. ²⁷Ina ware, 'Mei lofumu na nodigimai ma mei amamu na fo'afama'ea fei na'uu buduma'ao, uaa na hadiwe'imai ma lomi manumanu na fafeloia.'

²⁸“Mei uma'ua namina sibafafelo ma lomi na wadu'ai. Si'ei, mei amana na

asi'alao ma ware'ai'ai a'ana. ²⁹Ma'uaa na warefanaa mei amana, 'Ma'aia! Minaa ei igisimasi yau na bigi ale'ei nafimu ma lomi na barafeaa wareamu. Ma'uaa ana pa'aa lomi hepalo fanamu na'uu memee ba a hanana wiwiwidifipui a'a ei tafiu. ³⁰I'a nomai meni na'umu, meni na neneneinaa ei manumanumu a'a ei pifinee tala, ona fo'afama'ea fei baua na'uu buduma'ao a'ana!

³¹“Na ware amana, 'Mena na'uu, yoi mina a'au ranimai ma minaa eni manumanuu, manumanumu. ³²Ma'uaa agunei wiwiwidi ma ni'eni'e, uaa mei lofumu na ma'edii ma na mama'adiai. Na pa'aidii ma o'ouna pa'idinia.’”

Fei Warea Hanunuu mei Poahafeloi Oma'ama'aa

16 Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, “Na pa'i hemea rama'a na watauda mugoo po'ina ma na pa'i hemea oma'ama'aa ei manumanuna ma hefi'a, rona ware ba mei oma'ama'aa na babibiyeinaa ei manumanuu mei fasuna. ²Si'ei, na harofamai ma i'iginia, 'Tamanu eni guguaiau wagii fei oma'ama'amu? Onei warefarawaninaa fei bigi'amu, uaa lomi ba o bigidiai.'

³“Mei oma'ama'aa na naranara, 'A bigi'aa tamanu eni? Mei fasuu ba i fapedugaa bigi'au. Lomi na pa'i faufau ba a agi ma una mamafa noinoia. ⁴Haa, una aida ba a bigi'aa tamanu, uaa nabaa i pedu bigi'au yeni, ei rama'a ro'aa taufagutanau humuu ro'ou.'

⁵“Si'ei, na harofahememeeanaa ei rona to mugoo po'i mina a'a mei fasuna ma rotawe hodi'ia. Na i'iginiaa mei rawarawa, 'Hefiga puduu ei ba onei hodi'ia a'a mei fasuu?’

^{††}15:21 15:21 Hefi'a ne'ia mina ba rawani ba yau na'umu. Augau ale'ei hemea bigibigi'a a'amu.

⁶“Ina ware, ‘Odufua pufaba'a litre^{‡‡} pao olive.’

“Mei oma'ama'aa na warenaa a'ana, ‘Tonaa fei ne'ia, gutabatafa ma filoginaa fei puduna, ale'ei hefa pufaba'a ma haipani pu'u.’

⁷“Ma na i'iginaa mei fahelaguiana, ‘Ma yoi nei hodi'aa hefiga?’

“Ina ware, ‘Hefa pufaba'a ba'ale^{¶¶} wheat.’

“Ina warenaa a'ana, ‘Tonaa fei ne'ia ma filoginaa puduna ale'ei fainaroo pu'u.’

⁸“Si'ei ba mei oma'ama'aa na bigi'ia ale'ei, na wareaa fei sifisifina mei fasuna. Hamatee ei rama'a feni ano, rona pa'i baua apa'aa ro'ou ba ro'aa bigi'aa tamanu a'a ei na fimina'ei maumau ro'ou laraa ei rama'a a'a fei we'ai. ⁹A warefanaa hamu'ou, talainaa eni watauda manumanu feni ano ba hamonei pa'i tafii hamu'ou ma ena na pedu i pa'i rama'a taufagutanaa hamu'ou a'a fei gufu lomi i pedutoo.

¹⁰“Mei i oma'afarawaninaa ma'ida ua, ana i oma'afarawaninaa watauda manumanu ma mei lo'e i oma'apa'aa ma'ida ua, ana lomi i oma'apa'aa watauda manumanu. ¹¹Si'ei, nabaa lomi hamona oma'afarawaninaa ei mugoo po'i wagii feni ano, hini ba i fifaninaa panii hamu'ou oma'aa tamanu napa'aa pa'i rarabana? ¹²Ma nabaa lomi hamona oma'afarawaninaa manumanuu hemea, hini ba i fani manumanu a'a hamu'ou?

¹³“Lomi hemea nafi i bigi a'a helagui fasu. Uaa i bidi ununa a'a mei ma i haguua mei. O, imina oafagugu a'a mei ma narafafelo a'a mei. Lomi na hawia ba hamu'ou nafii a'a mei Haidaa ma a'a fei mugoo po'i anaa.”

Hefi'a ei Wareaa Jesus

(*Matthew 11:12, 13; 5:31, 32; Mark 10:11, 12*)

¹⁴Ei Pharisee, ei rona haguua mugoo po'i, ro'aa guainaa fei, rona falalasiaa Jesus. ¹⁵Ina warenaa a'a ro'ou, “Hamona fa'upe'upei ba hamona rawani i pudaa rama'a, ma'uaa mei Haidaa na apa'idigaa ei naranaraa hamu'ou. Tamanu fei ei rama'a rona nara ba na rawani, na hafelo i pudaa mei Haidaa.

Fahononoo ei Feroia

¹⁶“Ei ne'ia wagii fei Law ma ei mama'a, ronamina u'ugamai nopa'amii fei au John. Nenee fei au fei, fei rawani'a wareaa fei haparaiaa mei Haidaa, rona u'ugamai. Ma minaa ei rama'a ronamina nigo ba ro'aa wadu'ai wagina. ¹⁷Na maduta ua pa'aiaa fei pumanugawe ma feni malagufu laraa fei ba ma'ida ne'ia wagii fei Law i pa'ai.

¹⁸“Hini wawane i fi'alagii a'a mei harona ma lalainaa hemeadii pifine, ina bigi'aa fei fiharoharoipa'aia. Ma mei wawane i lalainaa mei pifine na fi'alagii a'a harona ana na bigi'aa fei fiharoharoipa'aia.

Mei Watauda Mugoo Po'ina ma Lazarus

¹⁹“Na pa'i hemea na watauda mugoo po'ina, mei na hawegi a'a ei manumanu namina rata pono'ana ma na'aida guta hanana ma'igufarawani ua. ²⁰Yei poaa fei gigeina, rona fahainopaa hemea noinoi, harana Lazarus. Ei ununa, namina loralorai ²¹ma napa'aa nunumiai ba i hana tamanu na pasimai a'a fei tawaa mei watauda mugoo po'ina. Ma ei ponoto, ana rona nomai mi rawe'aa ei loralorana.

^{‡‡}16:6 16:6 Warea Greek ba *hefa pu'u batous* (ale'ena 3 kilolitres)

^{¶¶}16:7 16:7 Warea Greek *hefa pu'u korous* (ale'ena 35 kilolitres)

²²“Nawe nomai fei arewaa ba na ma'e mei noinoi ma ei alo'alo, rona noporona hia a'a Abraham. Mei watauda mugoo po'i, ana na ma'e ma rona i'ifinia. ²³Hia na tonaa fi'ina i a'a ei ma'ea,^{§§} ma'uaa na fanunupa'aa Abraham rauaa ma i papana, Lazarus. ²⁴Si'ei, na haroharona a'ana, 'O'ama Abraham, faloloa'inau ma aloamii Lazarus ba nei pudinaa ranu umuu ana'anana ma mi falolomaa raweraweu uaa yau eni na tonaa fi'iu a'a feni hafi.

²⁵“Ma na ware Abraham, 'Ona'uu, nonominia ba ei odo'o guta ona tonaa ei rawani'a manumanu, ma'uaa Lazarus namina hafelo gutana. Ma e'eni, ina gutafarawani yeni ma yoi na tonaa fi'imuu. ²⁶Ma hepalodiai, na mina walalo wara'afalaa watolaa haigua ma yoi ma hini i di'ininaa yeni ma dinaa a'amu, pa'aa lomi talana ma ana lomi ba hemea a'amu i nopa'imai a'a haigua.’

²⁷“Ina ware, 'Na ale'ena o'ama, aloaa Lazarus ba nei dinaa humuu amau ²⁸uaa na pa'i hapaini lofuu. Ware a'ana ba neidii warefa'iaa ro'ou ba ronei'aa nomai a'a feni gufuu fi'ia.’

²⁹“Abraham na ware, 'Moses ma ei mamama'a, ro'ou yei a'a ro'ou ma ei lofumu ronei guainaa ro'ou.’

³⁰“Ina ware, 'Lomi, o'ama Abraham, ma'uaa, nabaa hemea a'a ei ma'ea i dinaa a'a ro'ou, rowe filoginaa naranaraa ro'ou.’

³¹“Ina warenaa a'ana, 'Nabaa lomi rona guainaa Moses ma ei mamama'a, ana lomi ba ro'aa nara ba pa'aa fa'ua nabaa hemea i asi'aa a'a ei ma'ea.’”

Fei Hafelo'a, fei Narafawe'ia ma fei Bigi'a

(Matthew 18:6, 7, 21, 22; Mark 9:42)

17 Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, “Iwe nomai ei manu-

manu ba i fapasiaa ei rama'a, ma'uaa ipa'aa fagiana mei na fapasiaa hemea-diai. ²Na rawani ba ro'aa faunaa huana hepalo baa mugoo ma famomogia agi laraa fei ba i fapasiaa hemea e'eni pusu'o baduu a'a fei hafelo'a. ³Si'ei, oma'aa hamu'ou.

“Nabaa na pasi a'a ei hafelo'a mei lofumu, warefawe'i a'ana ma nabaa i filoginaa naranara, onei futoaa ei hafelo'ana.” ⁴Nabaa i bigi'aa olorompalo tata a'amu laloo heai arewaa ma na hadiwe'imai olorompalopoa a'amu ma ware, 'Na filoginaa naranarau,' onei futoaa ei hafelo'ana.’

⁵Ei apostle, rona warenaa a'a mei Fasu, “Fagipeaa fei we'iaa naranaraa hai'ou!”

⁶Ina ware, “Nabaa namina pusu'o ale'ei lau mustard ei we'iaa naranaraa hamu'ou, hamo'aa warenaa a'a feni baa haihai mulberry, 'Onei afue ma wi pasi agi,' ma i guainaa hamu'ou.

⁷“Nabaa hemea hamu'ou na pa'i nafina, mei fi bigi pe'i hape, o oma'aa ei sip-sipi, ana i ware a'a mei nafi ei na baguamai podu ba, 'Nomai, mi gutahanana'. ⁸O i ware a'ana ba, 'Babagifani hanau, wi nunuu, mi hasufani hanau ma tofanimai numau ma nenee fei, wi hanana ma hunu'. ⁹Ana lomi i ware 'ta' a'a mei nafi uaa ina bigi'aa tamanu wareana ba nei bigi'ia. ¹⁰Ma hamu'ou ana ale'ei. Ena hamona bigi'aa minaa ei manumanu, ei hamona guainia ba hamonei bigi'ia, hamonei ware, 'Hai'ou, nafi ua. Hai'ou bigi'uaiaa ei bigi'aa hai'ou.’”

Na Fapedugaa Watawataa Hefua Rama'a

¹¹Ifi tatalailoo dinaa Jerusalem, Jesus na neneraa fei tala watolaa Samaria ma Galilee. ¹²Ifi aunulao a'a hepalo gufu,

hefua watawata* na u'oma'aia. Rona ufaraua¹³ ma harofabauanamai, “Jesus, mena Fasu, faloloa'inaa hai'ou!”

¹⁴I fanunupa'aa ro'ou na ware, “Nowau, wi famaua a'a ena bauaniaa humuu mei Haidaa.” Ma ei roi talailao nawe fafa'arai hudi unuu ro'ou.

¹⁵Hemea ro'ou, i fanunuia ba fei hudi ununa na fafa'arai, na hadiwe'ilao ma warefabauana ma uduginaa mei Haidaa.

¹⁶Ina fapasi igoaa Jesus na ware 'ta' ma hia, hemea Samaria.

¹⁷Jesus na i'igai, “Abaa ro'ou hefua namina fafa'arai? Ma ro'ou hitani, ei faimemea? ¹⁸Lomi hemea ro'ou i hadiwe'imai ma uduginaa mei Haidaa? Ana simeni ua, meni hepapa gufu?” ¹⁹Si'ei, na warenaa a'ana, “Asi'a'aunu; fena we'iaa naranaramu na farawaninio.”

**Fei Noramiaa fei
Haparaiaa mei Haidaa**

(Matthew 24:23-28, 37-41)

²⁰Hefarani, ei Pharisee na i'iginia ba nahaiga i nomai fei haparaiaa mei Haidaa. Jesus na ware, “Fei haparaiaa mei Haidaa, lo'e ba hamu'ou fanunupa'ia ba na nodigimai ²¹ma ana lomi ro ware ei rama'a ba 'Oo sifeni, na ude yeni,' o 'Sifei yei,' uaa fei haparaiaa mei Haidaa na ude i laloo iaa† hamu'ou.”

²²Ma na warenaa a'a ei otalai nenerana, “I nomai fei au ba hamowe nunuminaa hepalo ei arewaa mei Na'uu Rama'a, ma'uaa lomi hamowe fanunupa'ia. ²³Ro'aa warefanaa hamu'odu ei rama'a ba 'Simei. Hia, yei!' o 'Simeni. Hia, yeni!' Apuna

ponineneraa ro'ou. ²⁴Uaa mei Na'uu Rama'a a'a fei arewana,‡ hia ale'ei fei usida, fei na usidai ma fawe'ainaa fei pumanugawe fipepei ama'anaa fipepei. ²⁵Ma'uaa neido'o tonaa watauda fi'ina ma ei rama'aa feni au feni ro ofadugia.

²⁶“Fei au Noah ana ale'ei fei au mei Na'uu Rama'a. ²⁷Ei rama'a, rona hanana, hununu, lalai ma falalai nopa'alo fei arewaa ba Noah na wadu'ainaa fei baua wa. Ma fei mamaua suwela nawe nomai ma fawawau'uma'eea minaa ro'odu.

²⁸“Ana ale'ei a'a fei au Lot. Ei rama'a, rona hanana, hununu, pono-pono, alo'alo, farofaro du'ua ma fadu-fadu. ²⁹Ma'uaa fei arewaa i di'ininaa Sodom Lot, fei hafi ma ei babaiaa mugoo na pasirai pumanugawe ma sidafama'eea minaa ro'odu.

³⁰“Ana i ale'ei a'a fei arewaa na fa'arewa mei Na'uu Rama'a. ³¹A'a fei arewaa fei, nabaa nemea i pafoo humuna, inei'aa upu ba i wadu'ainaa humuna ba i to manumanuna. Ana ale'ei, nabaa nemea yei pe'ihapena, inei'aa bagua ba i to hepalo manumanu. ³²Hamonei nonominaa mei haroo Lot! ³³Uaa hini ba i fatelaiaa fei fawewenina, i pa'ai a'ana, ma'uaa hini i fapa'ainaa fei fawewenina a'au, i tohadiwe'idinia. ³⁴A warefanaa hamu'odu ba i a'a fei poi fei, helagui rama'a, lagu'awe haino pafoo tawa. Hemea i apa'ai ma hemea ana yei. ³⁵Helagui pifine, lagu'aa u'ufipui grain; hemea i apa'ai ma hemea ana yei.”[¶]

³⁷Rona i'igai, “Yei hitani, mena Fasu?” Ina ware, “Hitani na pa'i ma'ea, yei ei ro'udo, ro'aa hoania.”

*17:12 17:12 Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

†17:21 17:21 O, mei Haidaa na oa i dupuaa

‡17:24 17:24 Hefi'a ne'ia lomi na pa'i a'a fei arewana.

¶17:35 17:35 Hefi'a ne'ia ana yei. 36 Helagui wawane, lagu pe'ihape; hemea i apa'ai ma hemea ana yei.

Fei Warea Hanunuu mei Pifine na Ofasisia

18 Ma Jesus na u'ufanaa ei otalai nenerana hepalo warea hanunu i fama'aiaa ro'ou ba ranimai ronei lafulafu ma ronei'aa rawa'a'afai. ²Ina ware: "I a'a hepalo gufu na pa'i hemea fadududua lomi na ma'auaa mei Haidaa o rama'a. ³Ma na pa'i hemea pifine ma'esuabea, mei na u no'ualao ma ware'ai'ai a'a mei fadududua ba, 'Fawanewaneaa pafoo haigua mei na bidibidi ununa a'au.'

⁴"Mina figa i'igiana ma lomi na ugainia. Ma'uaa inawe nara, 'Fa'ua ba lomi una ma'auaa mei Haidaa o ei rama'a, ⁵ma'uaa si'ei ba meni pifine meni, namina fahauaa unuu, hee, unei pa'aa fawanewaneia ma lomi i fai famatapuua unuu!"

⁶Ma na ware mei Fasu ba, "Hamonei guainaraiaa ei wareaa mei fadududua, mei lomi na wanewane. ⁷Ma nabaa ale'ei, naraa hamu'ou ba lomi i fawanewaneaa ei manumanu wagii e'ei rafeiana mei Haidaa, e'ei rona ai'ainaa a'ana arewaa ma poi? Ana hamona nara ba i ofadugi'uaiaa ro'ou? ⁸A warefanaa hamu'ou, iwe fawanewane batafainaa ei pidawaiaa ro'ou. Ma'uaa ena na nomai mei Na'uu Rama'a, ana i ma'apa'i rama'a na narafawe'i yeni malagufu?"

Fei Warea Hanunuu mei Pharisee ma mei Otonaa Mugoo Po'ii Gavaman

⁹Ma a'a feni warea hanunu feni, Jesus na u'ugaa hefi'a rona o'ugaa fei wanewaneaa ana ro'ou ma ba hefi'adiai, rona hafelo: ¹⁰"Helagui rama'a, laguna tafanewadu'ainaa humuu mei Haidaa ba lagu'aa lafulafu. Hemea lagua, hia Pharisee ma hemea, otonaa mugoo po'ii gavaman. ¹¹Mei Pharisee na ufalarai ma lafulafu ba hia batanai,[§] 'Mena

Haidaa, a ware 'ta' a'amu ba yau, abaa ale'ei hefi'a rama'a—ei fafanao, ei na bigi'aa ei hafelo'a, ei fiharoharoipa'aia, o ale'eni meni otonaa mugoo po'ii gavaman. ¹²Una'o fabao ale'ei guapoa laloo heai hafapagipagia ma na'aida au hepalo a'a hefua wagii minaa ei finefineu.'

¹³"Ma'uaa mei otonaa mugoo po'ii gavaman na ufaraua. Ana lomi na aranaa pafea, ma'uaa na warehafugaa niniwaina, 'Mena Haidaa, faloloa'inau, yau meni hafelo'a.'

¹⁴"A warefanaa hamu'odu ba mei rama'a mei, na hadiwe'inaa humuna ma na wanewane i puda'a mei Haidaa laraa mei Pharisee. Uaa hini i poronaa hia pafea, i oanaa pu ma hini i fafafaunaa hia pu, i oanaa pafea."

Ei Pusu'o Baduu ma Jesus

(Matthew 19:13-15; Mark 10:13-16)

¹⁵Ei rama'a roi dugaloo ei pusu'o baduu a'a Jesus ba nei idoa'a ro'ou. Ro'aa fanunuia ei otalai nenera, rona hota'aa ro'ou. ¹⁶Ma'uaa Jesus na harofamii ei baduu a'ana ma ware, "Fa'aunuamii ena baduu a'au ma apuna pauniaa ro'ou, uaa fei haparaiaa mei Haidaa, pa'aa manumanuu eni baduu ale'eni. ¹⁷A warefa'uai a'a hamu'odu ba hini lomi i tonaa fei haparaiaa mei Haidaa ale'ei ei baduu, pa'aa lomi iwe wadu'ai lalona."

Mei Bauana na Watauda Mugoo Po'ina

(Matthew 19:16-30; Mark 10:17-31)

¹⁸Na pa'i hemea bauana na i'iginia, "Mena rawani'a feroia, a bigi'aa tamanu ba a to harena lomi i pedutoo?"

¹⁹Jesus na ware, "Tani o ware ba yau rawani'a? Lomi hemea na rawani. Pa'aa unaiaa mei Haidaa ua. ²⁰Yoi na apa'idigaa fei law: 'Onei'aa fiharoharoipa'ai, fo'afama'e, fafanao, fanaa fei

[§]18:11 18:11 O, na ufalarai ma lafulafunaa anaia

sifisifi u'uga a'a nemea ma onei ma'auaa amamu ma inamu.”

²¹Ina ware, “Minaa ena na fanima'aia ei ui badui nopa'amii wagiēni.”

²²I guainaa fei Jesus, na warenaa a'ana, “Dufudiamu hepalo manumanu. Aloaa minaa ena ona pa'i ma fanaa ei lomi rona pa'i. Ma owe pa'i manumanumu i pafea. Nenee fei, mi nenerau.”

²³I guainaa fei, namina faloloa'i, uaa na watauda manumanuna. ²⁴Jesus na fanununaa a'ana ma ware, “Na mina waiwai a'a ei na pa'i watauda manumanu ba ro'aa wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa! ²⁵Hi'i, na madutainaa fei camel ba i wadu'ainaa fei walawalaa fei tawi laraa mei na pa'i watauda manumanu ba i wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa.”

²⁶E'ei ro'aa guainaa fei, rona i'igai, “Hama pa'aa hini i tela?”

²⁷Jesus na ware, “Tamanu lomi na ma'atalaa a'a rama'a na ma'atalaa a'a mei Haidaa.”

²⁸Peter na warenaa a'ana, “Hai'ouna di'ininaa minaa ei hai'ouna pa'i ba hai'ou nenegio!”

²⁹Jesus na warenaa a'a ro'odu, “Apa'aa warefa'uai a'a hamu'odu. Hini i di'ininaa gufunu, o harona, o lofunu, o amana ma inana, o na'una uaa fei haparaiaa mei Haidaa, ³⁰i tonaa wataudadii wagiē feni au feni ma wagiē fei au i nomai, i tonaa fei harena lomi i pedutoo.”

Jesus Nadii Ware'augaa fei Ma'eana

(*Matthew 20:17-19; Mark 10:32-34*)

³¹Jesus na dugitata'ainaa ei hefua ma helagui ma warefanaa ro'ou, “O'ou, o aununawii Jerusalem ma minaa ei ne'iaa ei mamama'a mei Na'uu Rama'a, ipowe fa'uai. ³²Ro'aa fifaninia panii ei Gentile. Ma ro'aa warefafaifeinia, warefafeloia, huwia, babuinia ma fo'afama'eia. ³³Ma a'a fei fa'oduiaa arewaa, iwe asi'adiai.”

³⁴Ei otalai nenera, lomi rona apa'ifarawaninaa fei. Fei hanuna na ude'opa'ai a'a ro'odu. Ma lomi rona apa'aa tamanu fi wareia.

Mei Noinoi Pudawerai na Fanunupa'i

(*Matthew 20:29-34; Mark 10:46-52*)

³⁵I nofarafi'inaa Jericho Jesus, hemea pudawerai na guta noinoi papaa tala. ³⁶I guainaa fei gupuu rama'a roi nolao, na i'igai ba tamanu fei. ³⁷Rona warefania, “Jesus, mei Nazareth fi nolao.”

³⁸Ina haroharo, “Jesus, mena Na'uu David, po'o faloloa'inou!” ³⁹Ei rona talailao ma'a, rona hota'ia ma ware a'ana ba nei babanini. Ma'uaa, namina haropararai ua, “Mena Na'uu David, po'o faloloa'inou!”

⁴⁰Jesus na u ma ware ba ronei dugiamai a'ana. I nofarafi'imai, Jesus na i'iginia, ⁴¹“Tamanu nunumiamu ba a bigi'ia a'amu?”

Ina ware, “Mena Fasu, nunumiau ba a fanunupa'i.”

⁴²Jesus na warenaa a'ana, “Onei fanunupa'i! Fei narafawe'iamu na farawaninio.” ⁴³Ana ei na fanunupa'i ma neneraa Jesus ma na uduginaa mei Haidaa. Ro'aa fanunuia minaa ei rama'a, ana rona uduginaa mei Haidaa.

Zacchaeus, mei Otonaa Mugoo Po'ii Gavaman

19 Jesus na dinaa Jericho ma talailao. ²Na pa'i hemea yei, harana Zacchaeus, hia famomoaa ei otonaa mugoo po'ii gavaman ma na pa'i watauda mugoo po'ina. ³Hia ba i fanunu ba Jesus rama'a bata, ma'uaa si'ei ba namina welegui, lo'e na fanunupa'i uaa fei gupuu rama'a. ⁴Si'ei, na poninaa ma'a ma fanaa hepalo figi sycamore ba i fanunuia, uaa Jesus fi talailao yei.

⁵I nopa'aloo fawelei Jesus, na arenaa pafea ma warenaa a'ana, “Zacchaeus,

upubatafagio. A guta humumu wagieni.”

⁶Si'ei, na poni'upu ma taufa'ugia.

⁷Minaa ei rama'a, rona fanunuaa fei ma bababau'u, “Hia, ba iree gutafipui a'a hemea 'hafelo'a.”

⁸Ma'uaa, Zacchaeus na ufalarai ma warenaa a'a mei Fasu, “Mena Fasu, fanunu! Yeni ma e'eni a fani hesuwi wagii minaa ei manumanuu a'a ei lomi rona pa'i. Ma nabaa una fafanaonaa hemea a'a hepalo manumanu, te, a hodi'ia ma pafoinaa obaodiai.”

⁹Jesus na warenaa a'ana, “Wagieni, fei tala tela'ana na nomai a'a feni humu feni, uaa meni rama'a meni, ana hemea na'uu Abraham. ¹⁰Uaa mei Na'uu Rama'a na nomai ba i labaginaa ei rona pa'ai ma fatela'anaa ro'ou.”

Fei Warea Hanunuu Hefua Mugoo Po'i

(*Matthew 25:14-30*)

¹¹Ei roi gugainaa fei, ina waredilao ma u'ufanaa ro'odu hepalo warea hanunu, uaa hia, na rafi'inaa Jerusalem ma ei rama'a, rona naranara ba fei haparaiaa mei Hidaa ipa'aa sufudai e'eni. ¹²Ina ware: “Na pa'i hemea rama'a, waniniana-mai a'a fei maroaa ei hapara. Ma na aununaa a'a hepalo gufu rauaa ba ro'aa fania fei hapara ma nene, iwe hadiwe'imai. ¹³Si'ei, ina lala'aa hefua ei tameloina ma fanaa ro'ou hefua mugoo po'i.”** Ina ware, ‘Hamonei bigifani fahononoo eni mugoo po'i hawina una hadiwe'imai.’

¹⁴“Ma'uaa ei paniaa panina na bidi unuu ro'ou a'ana ma rona aloaa hefi'a nena ba ronei ware, ‘Lomi hai'ouna nunuminaa meni rama'a meni ba haparaa hai'odu.’

¹⁵“Ma'uaa inawe tonaa fei hapara ma hadiwe'inaa gufuna. Ma na lala'amii ei tameloina, ei i fani mugoo po'i a'a

ro'ou ba i pa'aa apa'ia ba rona bigifani fahononona.

¹⁶“Mei rawarawa na nomai ma ware ba, ‘Mena bauana, una bigipa'aa hefua-diai a'a fei mugoo po'imu.’

¹⁷“Mei fasuna na ware, ‘Na rawani bigi'amu mena rawani'a tameloiu! Ma si'ei ba ona bigifarawani a'a ei pusu'o manumanu, o'aa oma'aa hefua baua gufu.’

¹⁸“Na nomai mei fahelaguiia tameloina ma ware, ‘Mena bauana, una bigipa'aa haipanidiai a'a fei mugoo po'imu.’

¹⁹“Mei fasuna na ware, ‘Yoi oma'aa haipani baua gufu.’

²⁰“Ma i dii, na nomai hemeadiiai tameloina ma ware, ‘Mena bauana, sifeni, feni mugoo po'imu; una sumia laloo hepalo pusu'o lawalawa. ²¹Una mama'auio, uaa yoi, hemea sibasiba rama'a. Ona tonaa ei abaa augamu ma hufu'aa ei abaa faroamu.’

²²“Mei fasuna na ware, ‘A dududunaa yoi a'a ei wareamu, mena hafelo'a tameloiu! Yoi na aida ba yau hemea sibasiba rama'a ba una tonaa ei abaa augau ma hufu'aa ei abaa faroau, na? ²³Nabaa ona aida, tani lomi ona aunaa humuu mugoo po'i ma una hadiwe'imai i pa'i fahononona?’

²⁴“Ma ina warenaa a'a ei rona ufalarai yei, ‘Tonaa fei mugoo po'ina ma fanaa mei na pa'i hefua mugoo po'i.’

²⁵“Rona ware, ‘Mena bauana, na pa'idii hefua a'ana!’

²⁶“Ina ware, ‘A warefanaa hamu'odu ba hini na pa'i, mei fasuna i fani hefi'adiiai a'ana, ma'uaa hemei lomi na pa'i, tamanu ma'idei hodihodiana, mei fasuna i tohadiwe'inia a'ana. ²⁷Ma'uaa ei rama'a na bidi unuu ro'ou a'au, ei lomi rona nunumiai ba unei ha-

** 19:13 19:13 Fei mugoo po'i fei, harana “mina” (Greek). Hepalo “mina” ale'ena pono'aa bigi'aa hemea laloo oduai puda.

parainaa ro'ou—dugamii ro'ou yeni ma fo'afama'ea ro'ou i pudaa.”

Fei Baua Ni'eni'ea a'a fei Wadu'aiana

(*Matthew 21:1-11; Mark 11:1-11; John 12:12-19*)

²⁸I waredigaa fei Jesus, nado'o nono'aununa pafea, yei Jerusalem. ²⁹Ei fi nofarafi'inaa Bethphage ma Bethany a'a fei maugeni, harana Maugeni Olive, na aloaa helagui otalai nenerana ma warenaa a'a lagua, ³⁰“Aununa a'a fei gufu i ma'aa hamugua ma ena hamuna nowau, hamu'aa fanunupa'aa hepalo baubara hosi na fau yena, fena rotawe hugi pafona. Alagia ma foraiamai yeni. ³¹Nabaa nemea na i'iginaa hamugua, ‘Tani hamu'aa alagia?’ warefania, ‘Mei Fasu na nunuminia.’”

³²Laguei, lagu'ado'o nolao ma'a, lagua pa'ia ana ale'ei i wareia a'a lagua. ³³Lagu'aa alaraa fei hosi, ei amaa fei, rona i'iginaa lagua, “Tani hamu'aa alaraa fei hosi?”

³⁴Laguna ware, “Mei Fasu na nunuminia.”

³⁵Laguna foranaa a'a Jesus ma augaa ei hawaa uguu lagua pafoo fei hosi ma fahuginaa Jesus pafona. ³⁶Ei fi ponilao, ei rama'a, rona hafeninaa fei tala a'a ei hawaa uguu ro'odu.

³⁷I nofarafi'imai a'a fei tala i upunaa fei Maugeni Olive, minaa fei gupuu ei otalai nenerana, namina ni'eni'e ma laugifabauana uduginaa mei Haidaa a'a tamanu foigia rona fanuntuia:

³⁸“Hawegia a'a mei hapara, mei i nomai warii fei haraa mei Fasu!”

“Fei gutafarawania i pafea ma fei hawera a'a mei na Pafeai!”

³⁹Hefi'a ei Pharisee a'a fei gupuu rama'a na warenaa a'a Jesus, “Feroia, sibaiaa ei otalai neneramu!”

⁴⁰Ina ware, “A warefanaa hamu'ou, nabaa rona babanini, ei mugoo, ro'aa lalaugi.”

⁴¹I nofarafi'inaa Jerusalem ma fanunupa'aa fei gufu, na pasi u'ugu ranuu pudana wagina ⁴²ma na ware, “Nunumiaa ba hamonei aida tamanu i faguta-farawaninaa hamu'ou wagiene—ma'uaa eni, na opa'ai pudaa hamu'ou. ⁴³I nomai ei arewaa ba ena na bidi unuu ro'ou a'a hamu'ou, ro'aa ufaweloinaa gufuu hamu'ou ma afi e'ee pinee ro'ou ba ro tafanewadu'ainaa gufuu hamu'ou ma fifo'ai a'a hamu'ou. ⁴⁴Ro'aa fo'afapasinaa hamu'ou pu, hamu'ou ma ena na'uu hamu'ou a'a ei humuu hamu'ou. Lomi rowedii augaa ne'aa mugoo pafoo hep-alodiai, uaa lomi hamona fanunu'apa'aa fei noramiaa mei Haidaa a'a hamu'ou.”

Jesus a'a Fei Humuu mei Haidaa

(*Matthew 21:12-17; Mark 11:15-19; John 2:13-22*)

⁴⁵I dii, na dinaa malalaa fei humuu mei Haidaa ma tetea ei roi alo'alo.

⁴⁶Ina warenaa a'a ro'odu, “Na udedii fei ne'ia ‘Fei humuu, humuu lafulafua’; ma'uaa hamona fafaia ale'ei ‘waduuei fafanao.’”

⁴⁷Minaa ei arewaa na feferoi laloo fei humuu mei Haidaa. Ma'uaa ei famamooa humuu mei Haidaa, ei feroiaa law ma ei bauaniaa gufu ba ro'aa fo'afama'ea. ⁴⁸Ma'uaa lomi rona labagipa'i tala ba ro'aa batanania, uaa minaa ei rama'a namina guaimalefa a'a ei wareana.

Rona Haninaa fei Forafora Jesus

(*Matthew 21:23-27; Mark 11:27-33*)

20 Heai arewaa, ei fi feroinaa ei rama'a i malalaa fei humuu mei Haidaa ma u'ugaa fei rawani'a warea, ei famamooa humuu mei Haidaa, ei feroiaa law mawe ei bauaniaa gufu, rona nomai a'ana. ²Rona i'igai, “Warefanaa hai'ou,

foraforaa hini feni o bigi'aa eni manu-manu eni. Ma hini na fanio fei forafora?"

³Ina ware, "Ana na pa'i i'igiau. Warefanau, ⁴Hefei pudugufaiiaa John—noranamai gufuu pafea, o a'a rama'a?"

⁵Rona fiwarewarei wagina ma ware, "Nabaa ona ware ba, 'Noramiana pafea,' i i'igai, 'Hamatani lo'e hamona nara ba fa'ua ei wareana?" ⁶Ma'uaa nabaa o ware ba, 'A'a rama'a,' minaa ei rama'a ro'aa nafanaa o'ou mugoo, uaa rona nara ba John, hemea mamama'a."

⁷Si'e, rona ware, "Lomi hai'ouna aida ba fei pudugufaiana noramiana hitani."

⁸Jesus na ware, "Ana lo'e a warefanaa hamu'ou ba hini na fanau fei forafora, fei na biginaa eni manumanu eni."

Fei Warea Hanunuu ei Oma'ama'aa Pe'ihape

(Matthew 21:33-46; Mark 12:1-12)

⁹Ina u'ulao ma na u'ufanaa ei rama'a feni warea hanunu feni: "Hemea rama'a na bigi'aa hepalo pe'ihape fuua wine ma hefi'a faroa, rona fania ma'ida mugoo po'i ba rodo'o bigibigi wagina. Ma mei amaa fei pe'ihape na aununaa gufu rauaa ma guta famadii ma'ida. ¹⁰I nopa'aloo fei au hufu'a, ina aloaa hemea nafina a'a ei faroa ba ronei fania ma'ida fua a'a fei pe'ihape. Ma'uaa ei faroa, rona babuinia ma alofatalainia, pani ua. ¹¹Ina aloaa hemeadii nafi, ma'uaa ana ale'e, rona babuinia, famamafaia ma rona alofatalainia, pani ua. ¹²Ina alodinaa mei fa'o'oduiaa ro'ou ma rona hafufararaiaa ununa ma bainafa'ainia ano.

¹³"Idii, mei amaa fei pe'ihape nawe ware, 'A fetanainia feni? Unei aloaa mei na'uu, baduu wawane, mei una haguia; woro ro'aa ma'auia.'

¹⁴"Ma'uaa ro'aa fanunupa'ia e'ei faroa, rona fiwarewarei, 'Simeni, meni ipowe

amainaa feni pe'ihape. O dii, o'aa fo'afama'eia ma fei pe'ihape, o'aa tonia.' ¹⁵Si'e, rona bainafa'ainia auguu fei pe'ihape ma fo'afama'eia.

"Ei naraa hamu'ou ba mei amaa fei pe'ihape i fetanainaa ro'odu? ¹⁶I nomai, fo'afama'eaa ei faroa ma fanaa fei pe'ihape a'a hefi'adiai."

Ro'aa guainaa fei ei rama'a, rona ware, "Pa'aa lomi na rawani ba fei nei nomai!"

¹⁷Jesus na fanunufa'u'uaa ro'odu ma na i'igai, "Ana? Hama tamanu feni ne'ia: "Fei mugoo, fei rona suminia ei fadufadua,

i oanaa fafasuii^{††} fei humu'?^{‡‡}

¹⁸Minaa ei rona pasi pafoo fei mugoo, ro'amina matalatala, ma'uaa, hini i pasi'onia fei mugoo imina marafita."

Fani Mugoo Po'i a'a Caesar

(Matthew 22:15-22; Mark 12:13-17)

¹⁹Ei feroiaa law ma ei famamoaa humu mei Haidaa, roi labaginaa hefaa tala ba ro'aa panarofia e'eni ua, uaa rona apa'ia ba ifi hanunuinaa ro'ou. Ma'uaa rona ma'auaa ei rama'a.

²⁰Rona opapaninia ma aloaa hefi'a farerefaia ba ronei nosifilao ma susuaninia ba inei warefatata ma ba ro'aa fifaninia panii ei forafora, ei rona pa'i faufau ro'ou a'a mei gavanaa. ²¹Si'e, ei farerefaia, rona i'iginia, "Mena feroia, Hai'ouna aida ba ona ware ma feroinaa ei na wanewane ma lomi omina fafefenaa hemea, ma'uaa ona feroinaa fei talaa mei Haidaa wagii fei na fa'uai. ²²Ina wanewane nabaa o'ou fani mugoo po'i a'a Caesar, o lo'e?"

²³Ina fanunu'apa'idigaa fei waresuabaduiaa ro'ou ma warenaa a'a ro'ou, ²⁴"Fama'aiuu hepalo denarius. Hanunuu hini ma ne'iaa hini wagina?"

²⁵Rona ware, "Caesar."

^{††}20:17 20:17 O, i oanaa fafasuii fei fasu'ufufugoi

^{‡‡}20:17 20:17 Psalm 118:22

Ina warenaa a'a ro'ou, "Nadii, fanaa Caesar ei manumanuna ma fanaa mei Haidaa ei manumanuna."

²⁶Lomi rona guainaa ma'ida tataa ei wareana i pudaa rama'a. Ma rona maduofa a'a ei wareana, si'e'i, rona babanini ua.

Fei Asi'ana ma Fei Lalai

(*Matthew 22:23-33; Mark 12:18-27*)

²⁷Hefi'a ei Sadducee, ei rona ware ba lomi asi'ana, rona nomai a'a Jesus a'a hepalo i'igaia. ²⁸Rona ware, "Mena Feroia, Moses na ne'ifanaa o'ou ba nabaa hemea wawane haro lalai na pa'i lofuna ma na ma'edi'ininaa harona ma lomi na'uu lagua, mei lofuna nei lalainaa mei pifine ma fuaifani na'uu mei lofuna. ²⁹Ma na pa'i oloromeai filofui. Mei uma'ua na lalainaa hemea pifine ma na ma'e, lomi na'una. ³⁰Mei umugina na lalainia. ³¹I ma'edii mei umugina, na lalainia mei umugidiai. Ana ale'e'i a'a ei oloromeai. Rona ma'e ma lomi fuua ro'ou. ³²Ma ana nawe ma'e mei pifine. ³³Si'e'i, wagii fei asi'ana, pa'aa haroo hini mei pifine, uaa ei oloromeai filofui rona lalainia?"

³⁴Jesus na ware, "Eni rama'a a'a feni au feni, ronafane lalai ma falalai. ³⁵Ma'uaa ei rona pa'i haraa ro'ou ba ro'aa guta wagii fei au na nomai ma a'a fei asi'anaa ei ma'ea, lomi ba ro'aa lalai o falalai ³⁶ma lomi ba ro'aa ma'ediai, uaa ro'ou ale'e'i ei alo'alo. Ro'ou, na'uu mei Haidaa, uaa rona asi'aa a'a fei ma'ea. ³⁷Ma'uaa ale'e'i fei u'ugaa fei haihai, fei lomi na gu'a wagii fei hafi, Moses na fama'aia ba ei ma'ea, rona asi'aa, uaa ina harofaa mei Fasu ba, 'Haidaniaa Abraham ma Haidaniaa Isaac ma Haidaniaa Jacob.' ³⁸Abaa hia Haidaniaa ei ma'ea, uaa ei rona gutaguta, uaa i a'ana minaa ei, rona gutaguta."

³⁹Hefi'a feroiaa law, rona ware, "Ona warefarawaninia, mena feroia!" ⁴⁰Ma lomi hemea na i'igidinia hefi'a i'igaia.

Mei Christ Na'uu Hini?

(*Matthew 22:41-46; Mark 12:35-37*)

⁴¹I dii, Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Tani ro'aa ware ba mei Christ, ⁴¹hia na'uu David? ⁴²Te, David anaia na ware a'a fei Bu'uu Lauga:

"Mei Fasu na warenaa a'a mei Fasu: 'Guta raudei ma'au

⁴³nopa'aloo fei ba una augaa ei bidibidii unumu labenaa pinemu."'

⁴⁴David na harofia 'Fasu.' Batanai ba hia, na'una?"

Jesus na Aweinaa Ro'ou a'a ei Feroiaa Law

(*Matthew 23:1-36; Mark 12:38-40*)

⁴⁵Ei roi guguaialo ei rama'a, Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, ⁴⁶"Oma'aiaa hamu'ou a'a ena feroiaa law. Nunumiaa ro'ou ba ro'aa tata-lai fininaa ei maleaa hawaa uguu ro'ou ma ba ei rama'a, ronei fanunu'apa'aa ro'odu fawelei rona alo'alo manumanu ma tonaa ei gutanaa ei baua rama'a laloo ei synagogue ma a'a ei baua hananaa. ⁴⁷Rona fa'amoaa ei humuu ei pifine ma'esuabea ma lafulafu famalaa i pudaa rama'a. Ma ei rama'a ale'e'i, ro'aa pa'aa fagiana."

Fei Fanaa mei Pifine Ma'esuabea

(*Mark 12:41-44*)

21 I aranaa pafea, Jesus na fanunupa'aa ei rona pa'i watauda mugoo po'i, roi augaa ei fanaa ro'ou laloo fei bao mugoo po'ii humuu mei Haidaa. ²Ana na fanunupa'aa hemea pifine ma'esuabea, mei lomi na pa'i mugoo po'ina na augaa guapaloei pa'aa

⁴¹20:41 20:41 O, Messiah

pusu'o mugoo poi.^{§§} ³Ina ware, “A warefa'uai a'a hamu'ou, fei fanaa mei pifine mei, na muainaa ei fanaa minaa ei rama'a. ⁴Minaa eni rama'a eni, rona fani a'a ei watauda manumanuu ro'ou, ma'uaa hia na fani a'a ma'idei hia na pa'i a'a fei gutana.”

Jesus na Wareaa fei Wata'o'ooa fei Humuu mei Haidaa

(Matthew 24:1, 2; Mark 13:1, 2)

⁵Hefi'a ei otalai nenerana na fiware-wareinaa ei fananamaiaa mugoo haw-
eraa fei humuu mei Haidaa ma ei fana
a'a mei Haidaa. Ma'uaa Jesus na ware,
⁶“Tamanu eni fanunupa'aa hamu'ou
yeni, iwe nomai fei au ba lomi nepalo
mugoo i ude pafoo hepalodiai. Minaa
ro'ou i wata'o'ona pu.”

**Ei Hafelo'a Manumanu
ma ei Haperaraia**

(Matthew 24:3-14; Mark 13:3-13)

⁷Rona i'igai, “Feroia, nahaiga ro'aa
nomai ei manumanu ei? Ma tamanu
lalana ba ro'aa nomai?”

⁸Ina ware, “Oma'aa hamu'ou ba lomi
ro'aa sifi'aa hamu'ou. Uaa watauda ro'aa
nomai a'a fei harau ma ware, ‘Yau, hia,’
ma ‘Na rafi'i fei au.’ Hamonei'awe nen-
eraa ro'ou. ⁹Ena hamona guainia ba na
pa'i baa fifo'aia ma hefi'a gufu na pa'i
ei hafelo'a na fo'afipui a'a ei bauaniaa
gufu, hamonei'aa ma'au. Ei manumanu
ei, ido'o nomai ma'uaa, fei a'apoo arewaa
lo'e i nobatafamai.”

¹⁰I dii, ina warenaa a'a ro'ou: “Hefaa
baua gufu i fifo'ai a'a hepalodiai baua
gufu ma hefi'a hapara ro'aa fifo'ai
a'a hefi'adiai hapara. ¹¹I pa'i baa
rererea a'a feni malagufu, mouabiabia
ma hafelo'a funua a'a hefi'a gufu ma
hefi'a manumanu na famama'au ma
hefi'a baa hilala i haroo pumanugawe.

¹²“Ma'uaa atawe nomai ei manumanu
ei ma ro'ado'o panarofaa hamu'ou ma
haperaraiaa hamu'ou. Ro'aa noduginaa
hamu'ou a'a ei synagogue ma humuu
bobo'aia, ana ro'aa fa'ugaa hamu'ou
pudaa ei hapara ma gavaman, uaa
fei harau. ¹³Ma wagii ei manumanu
ei, hamo'aa u'ufanaa ro'ou. ¹⁴Ma'uaa
hamoneido'o narafarawani ba lomi
hamo'aa naranara watauda ba batanai
hamona wareaa pepe'i a'a hamu'ou.
¹⁵Uaa awe fani warea ma apa'aa
hamu'ou ba lomi ro'aa fadugeia, o
fapidawainia. ¹⁶Ana pa'aa ena ama
ma ina ma lofu ma maroa mawe
ena tafii hamu'odu, ena rowe aloaa
hamu'ou panii ei fadududua ma ro'aa
fo'afama'ea hefi'a hamu'odu. ¹⁷I bidi
unuu minaa ei rama'a a'a hamu'ou, uaa
yau. ¹⁸Ma'uaa lo'e hepalo loa tabaa
hamu'odu i pa'ai. ¹⁹Nabaa hamona
ofawe'i hamo'aa to faweweni.

Jesus na Wareaa fei Pasiaa Jerusalem

(Matthew 24:15-21; Mark 13:14-19)

²⁰“Ena hamona fanununaa Jerusalem
ba rona faweloinia ei fo'aa, hamowe aida
ba na rafi'i fei ude halohaloana. ²¹A'a fei
au fei, ei yei Judea, ronei ponipa'ainaa
a'a ei maugeni ma ei a'a ei baa gufu,
ronei wala'aa ma ei yei sugatata'aia
ronei'aa dinaa a'a fei baa gufu. ²²Uaa
sifei fei au ba i fani lagii ei hafelo'a ba
nei pa'aa fa'uai minaa ei ronadii ne'inia.
²³Ma a'a fei au fei, napa'aa famama'au
a'a ei wareu ma ei roi fasususuu baduu!
Iwemina pa'i baa awataa a'a fei gufu ma
fei baa sibana i dinaa a'a ei rama'a wag-
ina. ²⁴Ro'aa ma'e a'a ei wadu ma hefi'a ro
bobo'ainaa ro'ou a'a minaa ei baa gufu.
Ei Gentile, ro'aa hapuni'ona Jerusalem
nopa'aloo fei au na fapedugaa ro'ou mei
Haidaa.

^{§§}21:2 21:2 Waree Greek *guapalo lepta*

Fei Noramiaa mei Na'uu Rama'a

(Matthew 24:29-31; Mark 13:24-27)

²⁵“I pa'i lala a'a fei halo, puda mawe ei pi'u. Yeni ano, ei bauanu gufu ro'aa fatemu ma hamamagua wagii fei waninana ma meme'ii unuu fei agi. ²⁶Ei rama'a ro'aa ma'aumemeroi ma naranara watauda a'a tamanu fi nomai a'a feni ano, uaa ei manumanuu haroo pafea, i taletatata. ²⁷A'a fei au fei, ropowe fanunupa'aa mei Na'uu Rama'a fi nomai memewaa hepalo papalei fininaa faufau ma bauanu hawera. ²⁸Ena na nomai ei manumanu ei, ufalarai ma aranaa pafea, uaa fei ponohadiwe'iaa hamu'ou na rafi'i.”

To Feroia a'a fei Haihai Figi

(Matthew 24:32-35; Mark 13:28-31)

²⁹Ina u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu feni: “Fanununa fei haihai figi ma hefi'adiai haihai. ³⁰Ena na sunaimai rau ro'ou, hamona fanunu'apa'ia ba fei augai na rafi'i. ³¹Ana ale'ei, ena hamona fanunupa'aa ei manumanu ei, hamonei aida ba fei au haparaiaa mei Haidaa na rafi'i.

³²“A warefa'uai a'a hamu'ou ba ei rama'aa feni au feni,* pa'aa lomi ba ro'aa ma'e hawina ba minaa ei manumanu ei na nodigimai. ³³Fei haroo pafea ma feni malagufu i pa'ai, ma'uaa ei wareau lomi i we pa'ai.

³⁴“Oma'afarawaninaa hamu'ou. Nabaa lo'e, ei naranaraa hamu'ou i fa'awataia, ei babareia, hunu poopoai ma naranara watauda a'a ei manumanuu feni ano ma fei arewaa i nopoponamiaa hamu'ou. ³⁵Uaa, i nomai a'a ei rona guta a'a minaa ei gufu tadiwe'aia. ³⁶Ranimai hamonei oma'ama'a ma lafulafu ba hamo'aa

telapa'i a'a tamanu i nomai, ba hamo'aa upa'i i puda'a mei Na'uu Rama'a.”

³⁷Minaa ei arewaa Jesus na feferoi yei humuu mei Haidaa ma minaa ei fafi na aunu ba i gutafa'arewaia i pafoo fei maugeni, harana Maugeni Olive, ³⁸ma minaa ei rama'a, rona o nofoimai na mafufuo ba ro'aa guainaa u'ugana i humuu mei Haidaa.

Rona Fiwarei ba Ro'aa Panarofaa Jesus

(Matthew 26:1-5; Mark 14:1, 2; John 11:45-53)

22 Hefe fei bauanu Hananaa fei Faraa Pidaua Lomi Fafuafua, harana fei Talai Falogia, fi norafi'imai ²ma ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law, roi labarai tala ba ro'aa fapa'ainaa Jesus, uaa rona ma'au a'a ei rama'a.

Judas na Uga ba i Aloaa Jesus

(Matthew 26:14-16; Mark 14:10, 11)

³Ma Satan na wadu'aa Judas, hepalo harana Iscariot, hemea ei Hefua ma Helagui. ⁴Judas na dinaa a'a ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa ei oananaa fei humuu mei Haidaa ma wareware a'a ro'ou ba batana i aloaa Jesus. ⁵Ronamina ni'eni'e ma uga ba ro'aa fani mugoo po'i a'ana. ⁶Ina ugainaa ro'ou ma opaninaa hefaa au ba i fifaninaa Jesus panii ro'ou nabaa lomi watauda rama'a.

Fei Hananaa fei Talai Falogia

(Matthew 26:17-25; Mark 14:12-21; John 13:21-30)

⁷Inawe nomai fei arewaa fei Faraa Pidaua Lomi Fafuafua, fei arewaa ro'aa moro'aa huaa fei sipsipii fei Talai Falogia ba fana a'a mei Haidaa. ⁸Jesus na aloaa Peter ma John ma ware, “Hamunei

*21:32 21:32 O, hamu'ou ba eni mau rama'a ale'eni

pagi'augaa ena ba o hanaia a'a fei Talai Falogia.”

⁹Laguna i'igai, “Ma haigua pagi'augia hitani.”

¹⁰Ina ware, “Ena hamuna nowau a'a fena gufu, hamu'aa bapa'aa hemea fi talai-poro'aa fena baraa ranu. Nenerawau a'a fena humu i dinaa wagina ¹¹ma warefanaa mei amaa fei humu, ‘Mei Feroia na i'igai: hitani fei nopaa ei gufu raua ona'o fanaa ro'ou, fei ba a hananafipui a'a ei otalai nenerau wagii fei Talai Falogia?’ ¹²Iwe fama'aa hamugua hefaa baua nopa pafea na ude'audii. Pagiaa ei manumanu yena.”

¹³Laguna dii ma fanunupa'aa ei manumanu ana ale'ei i warefanaa lagua Jesus. Si'ei, laguna pagi'augaa ei manumanuu fei Hananaa fei Talai Falogia.

Fei Finei mei Fasu

(Matthew 26:26-30; Mark 14:22-26; 1 Corinthians 11:23-25)

¹⁴I nopa'aloo fei au, Jesus mawe ei apostle, rona gutafapalagi ditataa fei tawa. ¹⁵Ma na warenaa a'a ro'ou, “Pa'aa nunumiau ba a hananafipui a'a hamu'ou feni Hananaa fei Talai Falogia ma hinene a tonaa fi'iu. ¹⁶Uaa, a warefanaa hamu'ou, lomi a hananadinia nopa'aloo fei ba na arewa fei hanuna wagii fei haparaiaa mei Haidaa.”

¹⁷I todigaa fei bara, na ware ‘ta’ ma warenaa a'a ro'ou, “Tonaa feni ma hunufima'ainia. ¹⁸Uaa, a warefanaa hamu'ou ba lomi a hunudinaa fei ranuu grape nopa'aloo fei noramiaa fei au haparaiaa mei Haidaa.”

¹⁹Ma ina tonaa fei faraa pidaa, ware ‘ta’, itafia, fanaa ro'ou ma ware, “Feni, pigiou, fanau a'a hamu'ou; bigi'ia ale'ei ba fanonomii hamu'ou yau.”

²⁰Ana ale'ei, ro'aa hananadii, na tonaa fei bara ma ware, “Sifeni feni baraa fei manufau fi'ugaia wagii fei namou, fei i wigii a'a hamu'ou. ²¹Ma'uaa fei panii

mei ba i aloau, yeni pafoo tawa a'au. ²²Mei Na'uu Rama'a i aunu ana ale'ei fei ne'ia, ma'uaa, ipa'aa fagiana mei ba i aloia. ²³Ma ronawe fi'i'igai ba hini ro'ou na bigi'aa fei.

²⁴Ana na pa'i fihareia dupuaa ro'ou ba hini i pafeai. ²⁵Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Ei haparaa Gentile rona fasuinaa ei rama'a ma ei paniaa panii ro'ou, rona ware ba ro'ou ana Haduma. ²⁶Ma'uaa maumau hamu'ou, nei'aa ale'ei. Agia, mei pa'aa bauana dupuaa hamu'ou nei ale'ei hemea baduu ma mei na tonaa fei hapara nei ale'ei hemea nafi. ²⁷Uaa amaia na pafeai, mei i guta tawa, o mei hasumaa du'ua? A'a ba mei i guta tawa? Ma'uaa yau ale'ei hemea nafi i dupuaa hamu'ou. ²⁸Hamu'ou, ena hamona palarau wagii ei manimaniau. ²⁹Ma a fanaa hamu'ou hefaa gufuu hapara, ana ale'ei mei Amau na fanau hepalo ³⁰ba hamo'aa hana ma hunu a'a fei tawau wagii fei haparaiaa ma guta pafoo ei gutanaa hapara ma dududuaa ei hefua ma guapaloei pai Israel.

Jesus na Ware'augaa fei Sifisifii Peter

(Matthew 26:31-35; Mark 14:27-31; John 13:36-38)

³¹“Simon, Simon, Satan na i'igai ba i nuenuaina hamu'ou ale'ei baranafi. ³²Ma'uaa una lafulafunio, Simon, ba fei we'iaa naranaramu nei'aa wata'adudu. Ma ena ona momo'aimai, onei fawe'iaa naranaraa ei lofumu.”

³³Ma'uaa ina ware, “Mena Fasu, yau a aunuhugio a'a fei bobo'aia ma fei ma'ea.”

³⁴Jesus na ware, “A warefanio, Peter, hinene i ai fei a'aroo na wagieni i odupoai wareamu ba lomi ona apa'au.”

³⁵Jesus na i'iginaa ro'ou, “Ei a aloaa hamu'ou panii ua, lomi mugoo po'i, raba, o supinai, hamona nunuminaa hefi'adiai?”

Rona ware, “Lomi.”

³⁶ Na warenaa a'a ro'ou, "Ma'uaa e'eni, nabaa na pa'i mugoo po'i, tonia ma hepalo raba anaa. Ma nabaa lomi hamona pa'i wadu, aloaa ei hawaa uguu hamu'ou ma pono'aa hepalo. ³⁷ Na udedii feni ne'ia: 'Hia, i wareifini a'a ei barafeaa law'; ma u'ei warefanaa hamu'ou ba feni, neipa'aa fa'uai a'au. Fa'ua, tamanu rona ne'inaa a'au, fi nopa'amii fei fafa'uaiana eni."

³⁸ Ei otalai nenera, rona ware, "Ma'aia, mena Fasu, siguapaloeni, guapaloeni wadu."

Na ware, "Na hawidigia."

Jesus na Lafulafu Pafoo fei Maugeni Olive

(*Matthew 26:36-46; Mark 14:32-42*)

³⁹ Ana ale'ei maumauna, Jesus na dinaa fei Maugeni Olive ma ei otalai nenerana, rona nenegia. ⁴⁰ Ro'aa nopa'alooyei, na warenaa a'a ro'ou, "Hamonei lafulafu ba lomi hamo'aa pasi wagii ei manimania." ⁴¹ Ina di'ininaa ro'ou, rauana ale'ei pasiaa nafa'aa ro'ou hefaa mugoo, fa'unaa du'una ma lafulafu, ⁴² "O'ama, nabaa ona nunumiai, tonaa feni bara a'au, ma'uaa bigi'aa fei nunumi-
amu, abaa fei nununumiau." ⁴³ Hemea alo'alo i pafea na fa'arewa a'ana ma na fawe'ia. ⁴⁴ Namina awata naranarana ma namina lafulafu fawe'i ma fei mapuna ale'ei namo na pasi'u'ugunaa pu.[†]

⁴⁵ I asi'aa a'a fei lafulafuana ma hadiwe'inaa a'a ei otalai nenera, na fanunupa'aa ro'ou rona ma'igu, na madugu unuu ro'ou uaa na fua'onaa ro'ou fei faloloa'ia. ⁴⁶ Na i'iginaa ro'ou, "Tani hamu'ou ma'igu? Asi'aa ma lafulafu ba lomi hamo'aa pasi wagii ei manimania."

Rona Panarofaa Jesus

(*Matthew 26:47-56; Mark 14:43-50; John 18:3-11*)

⁴⁷ Ana fi wareware ua, hefaa gupuu rama'a na nomai ma mei harana Judas, hemea ei Hefua ma Helagui, na talaidugamii ro'ou. Na nolao a'a Jesus ba i hatofaa pudana, ⁴⁸ ma'uaa Jesus na i'iginia, "Judas, yoi ba o'aa aloaa mei Na'uu Rama'a a'a fei hatofaa puda?"

⁴⁹ Ro'aa fanunuia ba tamanu fi nomai ei ro'aa neneraa Jesus, rona ware, "Mena Fasu, hai'ou fo'anaa eni waduu hai'ou?" ⁵⁰ Hemea ro'ou na lafigipa'aa adiaa mei nafii mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, raudei ma'au.

⁵¹ Ma'uaa Jesus na ware, "Nei pedu feni!" Ma na idoaa adiaa mei rama'a mei ma farawaninia.

⁵² Jesus na warenaa a'a ei famamoaa humuu mei Haidaa, ei bauaniaa ei oananaana fei humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu, ei ba ro'aa panarofia, "Tani hamu'ou notomai wadu ma babu—ei naraa hamu'ou ba a fo'afiloginaa ei bauaniaa gufu? ⁵³ Minaa ei arewaa yau a'a hamu'ou i malalaa humuu mei Haidaa ma lomi hamona panarofau. Ma'uaa feni, au hamu'ou, au haraiaa fei roromaa."

Peter na Ware ba Lomi na Apa'aa Jesus

(*Matthew 26:57, 58, 69-75; Mark 14:53, 54, 66-72; John 18:12-18, 25-27*)

⁵⁴ Si'ei, rona panarofoaia ma noduginaa hia humuu mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa. Peter na talaifa'ude'udemai nene. ⁵⁵ Ma'uaa ro'aa pa'aiaa fei hafi i memewaa fei malalaa humu ma gutafipui, Peter na guta hugiaa ro'ou. ⁵⁶ Hemea nafi nanao na fanunupa'ia na guta yei a'a fei we'aa

[†]22:44 22:44 Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i vv. 43 ma 44.

fei hafi. Ina fanunufa'u'uia ma ware, “Meni rama'a meni, hia hemea a'ana.”

⁵⁷ Ma'uaa na ware'opa'ainia, “Mena pifine, lomi una apa'ia.”

⁵⁸ Lomi namina madii ma hemeadi ai na fanunupa'ia ma na ware, “Yoi ana hemea ro'ou.”

Na ware Peter, “Otafi, abaa yau!”

⁵⁹ I didii ale'ei heai hour, hemeadi ai na ware, “Meni rama'a meni napa'aa guta a'ana uaa hia hemea Galilee.”

⁶⁰ Peter na ware, “Otafi, lomi na apa'aa ena mau wareamu!” Ana fi wareware ua, na ai fei a'aroo. ⁶¹ Mei Fasu na di-arai ma fanunufa'u'uaa Peter. Ma Peter nawe narai aa tamanu na warefania mei Fasu: “Hinene i ai fei a'aroo, i odupoai wareamu ba lomi ona apa'au.” ⁶² Ma ina asi'anaa ano ma namina aimatogutogu.

Ei Fo'aa na Warefafaifeinia

(*Matthew 26:67, 68; Mark 14:65*)

⁶³ Ei rona oma'aa Jesus, rona ware-falalasia ma hafugia. ⁶⁴ Rona sumaa pu-dana ma warefawe'i a'ana, “Dii unifanaa hai'ou ba hini fi hafugio?” ⁶⁵ Ma ronamina wareaa watauda hafelo'a a'ana.

Jesus i Pudaa ei Bauaniaa Jew

(*Matthew 26:59-66; Mark 14:55-64; John 18:19-24*)

⁶⁶ I ba'amai fei panii arewaa, ei bauaniaa gufu—ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law, rona gutafipui ma hefi'a na nodugaloo Jesus i a'a ro'ou. ⁶⁷ Rona ware, “Nabaa yoi mei Christ,[‡] warefanaa hai'ou.”

Jesus na ware, “Nabaa na warefanaa hamu'ou, hamo'aa nara ba abaa fa'ua ⁶⁸ ma nabaa a i'iginaa hamu'ou, lomi ba hamo'aa ware. ⁶⁹ Ma'uaa e'eni ma nolao,

mei Na'uu Rama'a i guta raudei ma'au mei Haidaa, mei na faufau.”

⁷⁰ Minaa ro'ou na i'igai, “Hama yoi Na'uu mei Haidaa?”

Na ware, “Na wanewane ena wareaa hamu'ou ba yau hia.”

⁷¹ Ma rona ware, “Tamanu hanuna ba o'aa todiai u'uga a'a feni dududua? Ona guaidigaa ei warea lele'amiana ana a'a fei haba'umuna.”

Jesus i Pudaa Pilate ma Herod

(*Matthew 27:1, 2, 11-14; Mark 15:1-5; John 18:28-38*)

23 Minaa ei a'a fei gupu na asi'aa ma noduginaa hia a'a Pilate. ² Ma rona ware ba ina bigifatata, “Hai'ouna aida ba meni rama'a meni, na fafeloaa feni gufuu hai'ou. Lomi na nunuminia ba ei rama'a ronei fani mugoo po'i a'a Caesar ma ware ba hia Christ,[¶] hemea hapara.”

³ Si'ei, Pilate na i'iginaa Jesus, “Haa, yoi mei haparaa ei Jew?”

Jesus na ware, “Hi'i, ana ale'ena wareamu.”

⁴ I dii, Pilate na warenaa a'a ei famamoaa humuu mei Haidaa ma fei gupuu rama'a, “Lomi una labagipa'i tataa meni rama'a meni.”

⁵ Ma'uaa ronamina'u ware'ualao, “Ina fa'una'anaa ei rama'a tadiwe'aiaa Judea[§] a'a ei feroiana. Rawarawa na bigi'ia Galilee ma nawe nopa'amii yeni.”

⁶ I guainaa fei, Pilate na i'igai ba hia Galilee. ⁷ I apa'alao ba Jesus na guta wagii fei haparaiaa Herod, ina alonaa hia a'a Herod, mei ana hia yei Jerusalem a'a fei au fei.

⁸ I fanunupa'aa Jesus Herod, namina ni'efafelo uaa minaa nunumianamii mina ba i fanunua. Ma wagii ei gua-

[‡]22:67 22:67 O, Messiah

[¶]23:2 23:2 O, Messiah; vv. 35 ma 39 anaa

[§]23:5 23:5 O, tadiwe'aiaa fei gufuu ei Jew

iana u'ugana na nara ba i fanunu na bigi'aa hefi'adi'ai foigia. ⁹Ina i'igainia watauda i'igaia, ma'uaa Jesus, lomi na u wareware a'ana. ¹⁰Ei famamooa humuu mei Hidaa mawe ei feroiaa law, rona ufalarai yei ma warefi'u'uinna difoo ro'ou ba hia napa'aa tata. ¹¹Ma Herod mawe ei maroana fo'aa, rona hapehapeia ma warefafaifeinia. Rona farafena hia fei maurawani hawaa ugu ma alohadiwe'inia a'a Pilate. ¹²A'a fei arewaa fei, Herod ma Pilate, lagunawe fitafii—do'o fama'a na pa'i watolaa lagua.

Rona Ware ba Jesus nei Ma'e

(*Matthew 27:15-26; Mark 15:6-15; John 18:39—19:16*)

¹³Pilate na harofipuinaamii ei famamooa humuu mei Hidaa ma ei bauaniaa gufu mawe ei rama'a ¹⁴ma warenaa a'a ro'ou, "Hamona dugamii meni ba hia mei i fa'una'anaa ei rama'a ba ronei fo'afipui a'a fei gavaman. Una i'iginia i puda hamu'ou ma lomi na labagipa'i pa'afii fei tatana, fei hamona ware ba ina bigi'ia. ¹⁵Ma Herod, ana lomi na labagipa'aa tatana, uaa ina alohadiwe'inamai a'a o'ou ma hamona fanunupa'idigia ba hia, lomi na bigi'aa hepalo manumanu ba nei ma'e. ¹⁶Si'e, ado'o babuinia ma awe alagia."**

¹⁸Ma ronamina fai harofa, "Dugifaruaninia mena rama'a mena. Ma alafanamiaa hai'ou Barabbas!" ¹⁹(Rona bobo'ainaa Barabbas uaa ina ba'ananarai a'a fei gufu ma ana na fo'afama'e rama'a).

²⁰Si'e ba Pilate na naranara ba i alaraa Jesus, na i'igidinaa ro'ou, ²¹ma'uaa rona haroharo memewai ua, "Fatawaia! Fatawaia!"

²²Ina warefa'odupoai a'a ro'ou, "Tani ei? Tamanu bigifatatana? Lomi una

labagipa'aa hepalo tatana ba nei ma'e. Si'e, ado'o babuinia ma awe alagia."

²³Ma'uaa ronamina harofawe'i ba i nei fatawa ma fei harofaa ro'ou nawe nopa'ilao. ²⁴Si'e, Pilate nawe nara ba ipowe ugainaa fei i'igaiaa ro'ou. ²⁵Ina alaraa mei bobo'aia wagii fei ba'ananaraiana ma fo'afama'eana rama'a, mei rona nunuminia ma na rawanaa panii ro'ou Jesus.

Fei Fatawana

(*Matthew 27:32-44; Mark 15:21-32; John 19:17-27*)

²⁶Roi nodugalao, rona panarofaa Simon, mei Cyrene fi baguamai sugatata'aia ma rona fafuharenaa hia fei hawafolo ba nei talaifuharenalao nenee Jesus. ²⁷Abaa po'o rama'a, ei ro'ei nenegia; hefi'a ro'ou, ei pifine, ei rona aimemewai ma ai'aigia. ²⁸Jesus na oma'anaa a'a ro'ou ma ware, "Ena pifine, na'uu Jerusalem, apuna aigau; hamonei aigaa ana hamu'ou ma ena na'uu hamu'ou. ²⁹Uaa iwe nomai fei arewaa hamopowe ware, 'Rona pa'i hawegiaa ro'ou ei pa'abeu pifine, ei watau lomi na wanini baduu ma ei susu lomi na fasusu baduu!' ³⁰Ma

"ropowe ware a'a ei baa maugeni, "pasi'ona hai'ou!"

Ma a'a ei pusu'o maugeni, "Hawainaa hai'ou!"

³¹Uaa nabaa rona bigi'ia a'a fei mamarawii haihai, po'o batanaidiai a'a fei na manunu?"

³²Helaguidiai, rama'a hafelo, ana rona nodugifipuinaloo lagua a'ana ba ro'aa fatawaa lagua. ³³Ro'aa nopa'amii fawelee harana Guitaba, rona fatawaia yei watolaa lagua, hemea ma'auna ma hemea mauwina. ³⁴Jesus na ware, "O'ama, futooa ei hafelo'aa ro'ou, uaa lomi rona

**23:16 23:16 Hefi'a ne'ia ba alagia." 17 Ba i pa'aa alaraa hemea a'a ro'ou wagii fei Hananaa.

apa'aa tamanu roi bigi'ia.”†† Ma ei susuna rona fi'alaginia wagii fei uni'uni fifigaiiaa ro'ou.

³⁵ Ei rama'a, roi ufanunu ma ei bauaniaa ei Jew na faba'efoinia. Rona ware, “Ina fatelaiaa hefi'a ma e'eni nei fatelaiaa anaia nabaa hia mei Christ, Hemei Rafeiana, mei aloagii mei Haidaa.”

³⁶ Ei fo'aa, ana rona nomai a'ana ma warefafaifeinia. Rona fani numana, fei para'aa wine ³⁷ ma ware, “Nabaa yoi haparaa ei Jew, onei fatelaio.”

³⁸ Ina pa'i hefaa ne'ia palalana ba, “SIMENI, MENI HAPARAA EI JEW.”

³⁹ Hemea laguei hafelo'a, laguei lagu'aa fatawa yei na warefafeloia: “Abaa yoi mei Christ? Fatelaio ma haigua!”

⁴⁰ Ma'uaa hemea lagua na hota'ia. Ina ware, “Lomi ona ma'auaa mei Haidaa? Abaa yoi ana o ma'e ale'ei hia? ⁴¹ Ina wanewane ba agu'aa ma'e uaa lagii ei hafelo'aa agua. Ma'uaa meni rama'a meni, lomi na bigi'aa hepalo tata.”

⁴² Ma ina ware, “Jesus, nonominau ena ona panarofaa fena haparaiamu.”‡‡

⁴³ Jesus na warefania, “A warefa'uai a'amu ba wagiieni, yoi o oafipui a'au wagii fei fananamaiaa gufu.”

Fei Ma'ea Jesus

(*Matthew 27:45-56; Mark 15:33-41; John 19:28-30*)

⁴⁴ Inawe nopa'amii fei fa'oloroiaa hour ma fei roromaa namina hawainaa minaa fei gufu nopa'aloo fei fafaimeiaiaa hour, ⁴⁵ uaa fei halo lomi na we'a. Ma fei lawalawaa fei rapirapii fei humuu mei Haidaa na anininaa guapapa. ⁴⁶ Jesus namina harofabauana, “O'ama, fei spiritiu, i panimu.” I waredigaa fei, na fawenai apoinaa fei fawewenina.

⁴⁷ I fanununaa fei mei centurion, na uduginaa mei Haidaa ma ware, “Pa'aa fa'ua ba meni, pa'aa wanewanea.

⁴⁸ Ro'aa nofipuimai ei rama'a ba ro'aa fanunu fei, rona fanunuia ma aunuhafuhafugaa niniwai ro'ou. ⁴⁹ Ma'uaa minaa ei rona apa'ia mawe ei pifine ro'aa nenegia ei i norai Galilee, rona ufaraua ma fafanununaa ei manumanu ei.

Fei I'ifaiaa Jesus

(*Matthew 27:57-61; Mark 15:42-47; John 19:38-42*)

⁵⁰ Ina pa'i hemea rama'a, harana Joseph, hemea bauaniaa ei Sanhedrin ma hia hemea rawani'a rama'a ma fei maumauna na wanewane, ⁵¹ mei lomi na ugainaa fei naranara ma bigi'aa ro'ou. Hia hemea Judea noramiana Arimathea ma ifi oma'oma'aiaa fei haparaiaa mei Haidaa, fei ba i nomai. ⁵² Ina dinaa a'a Pilate ma i'iginaa fei hudi unuu Jesus. ⁵³ Ma na porofa'u'upuia, hawainia a'a hefaa lawalawa linen ma fahainopia laloo huapu, fei waduaa ro'ou wagii ei na'a, fei atawe pa'i ma'ea na hainopia. ⁵⁴ Feni, Arewaa Pagipagia ma fei Sabbath ana i nomai.

⁵⁵ Ei pifine, ei ro nofipuimai a'a Jesus i Galilee, rona neneraa Joseph ma fanunuaa fei huapu ma batana i hainopaa fei hudi ununa. ⁵⁶ Rona dinaa gufu ma pagiaa ei manumanu dufaa. Ma'uaa rona gutafawenai a'a fei Sabbath ba ro'aa neneraa fei law.

Fei Asi'ana

(*Matthew 28:1-10; Mark 16:1-8; John 20:1-10*)

24 A'a fei rawarawa arewaa fei hefa-pagipagia, ale'ena mafufuo badu, ei pifine rona notonaa ei pagiaa ro'ou manumanu dufaa ma dinaa a'a fei

††23:34 23:34 Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i feni wareaa Jesus feni.

‡‡23:42 23:42 Hefi'a ne'ia ba ena ona nofininamii fei faufau fei haparaiamu.

huapu. ²Rona fanunupa'ia ba fei baua mugoo gigei fei na'a, na pigudii a'a fei huapu, ³ma'uaa, ro'aa wadu'ai, lomi rona fanunupa'aa fei hudi unuu mei Fasu, Jesus. ⁴Ro'ei naranara wagina ma helaguei wawane, lawalawaa lagua namina we'a ale'ei usida, laguna u papaa ro'ou. ⁵Uaa fei ma'auaa ro'ou, ei pifine, rona fapasi'o'o'uinaa pu, ma'uaa laguei wawane, laguna warenaa a'a ro'ou, "Tani hamu'ou lalabarainaa mei fi gutaguta dupuaa ei ma'ea? ⁶Hia lomi yeni. Na asi'adii! Hamonei nonominaa ei warefanana hamu'ou ei i oafipui a'a hamu'ou i Galilee: ⁷'Mei Na'uu Rama'a ro'aa fifaninia panii ei hafelo'a ba ronei fatawaia ma a'a fei fa'oduuaiaa arewaa i asi'adii.'" ⁸Ma ronawe nonominaa ei wareana.

⁹Ro'aa nodigimai a'a fei huapu, rona u'ugaa minaa e'ei a'a ei Hefua ma Hemea mawe hefi'adii. ¹⁰Mary Magdalene, Joanna, Mary mei inaa James mawe hefi'a a'a ro'ou, rona u'ugaa e'ei a'a ei apostle. ¹¹Ma'uaa rona nara ba abaa fa'ua fei u'ugaa ei pifine, uaa ei wareaa ro'ou ale'ei mau wareaa poapoa. ¹²Ma'uaa Peter na asi'aponinaa a'a fei huapu. Ina fabalou ma fanunupa'aa ei mininii linen na ude u'ugai ma na aunulao ma naranara ba tani ipo'o biyei.

Fei Tala i Dinaa Emmaus

(Mark 16:12, 13)

¹³Ana a'a fei arewaa fei, helagui ro'ou, laguna dinaa a'a fei gufufu, harana Emmaus ale'ei hefua ma heai kilometre,^f rauana a'a Jerusalem. ¹⁴Lagu'ei fi-warewareinaa minaa ei manumanu na nodigimai. ¹⁵Lagu'aa fiwarewareinaa ei manumanu ei, Jesus na nomai ma talai-hugiaa lagua; ¹⁶Ma'uaa lomi na fa'arewa ba lagu'aa fanunu'apa'ia.

¹⁷Ina i'iginaa lagua, "Tamanu ei ta-laifiwarewareiaa hamugua?"

Laguna u'o'o'uinaa pu. ¹⁸Hemea lagua, harana Cleopas na i'iginia, "Yoi hemea tatalaia ua i Jerusalem ma lomi ona aida ei manumanu na nodigimai a'a eni arewaa eni?"

¹⁹Ina i'igai, "Manumanu bata?"

Laguna ware, "Ei na nomai a'a Jesus mei Nazareth. Hia hemea mamama'a. Na faufau ei wareana ma bigi'ana i pudaa mei Haidaa ma minaa ei rama'a. ²⁰Ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei bauaniaa hai'ou, rona fifaninia panii hefi'a ba ronei fo'afama'eia ma rona fatawaia; ²¹ma'uaa, na o'onai unuu hai'ou ba hia mei ba i ponohadiwe'inaa Israel. Ma hepalodiai, wagiene, fa'oduuaiaa arewaa ei i nomai ei manumanu ei. ²²Ma hepalodiai, hefi'a pifinee hai'odu, rona famadufoaa hai'odu. Rona dinaa a'a fei huapu mafufuo badu wagiene ²³ma'uaa lomi rona fanunupa'aa fei hudi ununa. Rona nomai ma warefanaa hai'ou ba rona fanunupa'aa laguei ale'ei alo'alo, laguna ware ba ina mama'a. ²⁴Ma hefi'a tafii haigua, rona dinaa a'a fei huapu ma fanunuia ana ale'ei ei wareaa ei pifine. Ma'uaa lomi rona ma'apa'ia.

²⁵Ma ina warenaa a'a lagua, "Hamunapa'aa poapoi ma na polai tabaa hamugua ma lomi hamuna nara ba fa'ua minaa ei ronadii wareia ei mamama'a! ²⁶Haa, lomi ba mei Christ^{ss} neido'o tonaa fi'ina wagii ei manumanu ei ma nene i tonaa fei hawerana?" ²⁷Ma ina ware itailalafuifanaa lagua minaa ei u'ugaa fei Bu'u Apuna, fei na u'ugia i a'a fei ne'iaa Moses ama'anaa ei ne'iaa minaa ei mamama'a.

²⁸Ro nofarafi'inaa fei gufufu ba ro'aa dinaa wagina, Jesus ba i talaidilao. ²⁹Ma'uaa laguna warefawe'i a'ana,

^f24:13 24:13 Warea Greek *oloroa pa'ania stadia* (ale'ena 11 kilometres)

^{ss}24:26 24:26 O, *Messiah*; v. 46 anaa

“Gutafipui a'a haigua, uaa anaa i roro; fei arewaa anaa i pedu.” Si'ei, ina wadu'ai ba i gutafipui a'a lagua.

³⁰ Ro'aa guta wagii fei tawa, ina tonaa fei faraa pidaua, ware 'ta', itafia ma fanaa lagua. ³¹ Ma ei pudaalagua, nawe arewa ma lagunawe fanunu'apa'ia ma ina fa'apa'ai pudaalagua. ³² Ma laguna fi'igai, “Haa, lomi bibiyeiaa naranaraa agua ei i fiwarewarei a'a agua i tala ma fa'arewainaa fei Bu'u Apuna a'a agua?”

³³ Laguna asi'aa ma hadiwe'ibatafanaa Jerusalem. Ma yei, laguna bapa'aa ei Hefua ma Hemea mawe hefi'adiai a'a ro'ou, rona oafipui ³⁴ ma laguna ware, “Pa'aa fa'ua! Mei Fasu na asi'aa ma fa'arewa a'a Simon.” ³⁵ Ma laguna u'ufanaa ro'ou tamanu na nomai a'a lagua i tala ma batana'i lagua fanunu'apa'aa Jesus ei fi itafaa fei faraa pidaua.

Jesus na Fa'arewa a'a ei Otalai Nenera

(Matthew 28:16-20; Mark 16:14-18; John 20:19-23; Acts 1:6-8)

³⁶ Roi fiwarewareinaa fei, Jesus na fa'arewa dupuaa ro'ou ma warenaa a'a ro'ou, “Me'o, gutafarawani ua.”

³⁷ Rona ba'arofo ma ma'au. Ei naraa ro'ou ba rona fanunupa'i hani'u. ³⁸ Ina warenaa a'a ro'ou, “Tani hamo'aa naranara watauda ma hamamagua? ³⁹ Fanunuamii panu ma pineu. Ana yau ua! Panarofau ma fanunu; hani'u lomi pigiona ma guina, ale'ei hamona fanunupa'ia ba yau una pa'i.”

⁴⁰ I waredigaa fei, na fama'aa ro'ou guei panina ma pinena. ⁴¹ Ma'uaa lomi

rona nara ba fa'ua uaa rona ni'eni'e fininaa nanawala pudaalagua ro'ou ma ina i'iginaa ro'ou, “Hamona pa'i du'ua yeni ba a hanana?” ⁴² Rona fania hepalo unumaa ro'ou nia ⁴³ ma ina tonia ma hanaia i pudaalagua ro'ou.

⁴⁴ Ina warenaa a'a ro'ou, “Sifeni, feni adii warefanaa hamu'ou ei ado'o guta a'a hamu'ou: Minaa ei ne'ia na u'ugau a'a fei Law Moses, ei Mamama'a mawe fei Bu'uu Lauga, roneipa'aa nomai.”

⁴⁵ Ma inawe fa'arewainaa tabaa ro'ou ba ronei apa'ifarawaninaa fei Bu'u Apuna. ⁴⁶ Ina warefanaa ro'ou, “Sifeni feni ne'ia: Mei Christ nei tonaa fi'ina ma asi'aa wagii fei ma'ea a'a fei fa'oduiaa arewaa ⁴⁷ ma wagii fei harana, do'o fama'a i Jerusalem, rowe u'ufanaa minaa ei gufu ba ei rama'a, ronei filoginaa naranaraa ro'odu ma iwe futoaa ei hafelo'aa ro'ou. ⁴⁸ Hamona fanunudigaa ei manumanu ei. ⁴⁹ Yau, a alofanamiasa hamu'ou fei fa'unaiiaa mei Amau; ma'uaa hamoneido'o guta a'a feni gufu feni hawina hamona tonaa fei faufau noranarai pafea.”

Mei Haidaa na Duginaa Jesus Pafea

(Mark 16:19, 20; Acts 1:9-11)

⁵⁰ I noduginaa ro'ou malalaa Bethany, na roainaa panina ma haweginaa ro'ou. ⁵¹ Ei fi haweginaa ro'ou, na duginaa hia pafea mei Haidaa. ⁵² Ma rona losuina ma hadiwe'inaa Jerusalem fininaa ni'eni'ea. ⁵³ Ma ronamina gutalao a'a fei humuu mei Haidaa ma uduginaa mei Haidaa.

JOHN

Warefa'aia

Feni Bu'uu John na fama'aia ba Jesus ana fei wareaa mei Haidaa, fei fi oalao, fei na pigioa ma guta a'a o'ou.

Ei rawarawaa lamii feni bu'u fi wareaa Jesus ba hia mei Tela'ana, mei fa'unaia ma ana Na'uu mei Haidaa. Ma ba i a'ana wagii fei narafawe'ia na pa'i harena.

Fei Warea nawe Pigioa

1 Pa'aa rawarawa na ude fei Warea ma fei Warea na oafipui a'a mei Haidaa. Ma fei Warea, ana mei Haidaa. ²Ina oafipui a'a mei Haidaa fama'a.

³I a'ana minaa ei manumanu na mamaramai. Lomi hepalo manumanu na mamaramai ba abaa famamarana. ⁴I a'ana na pa'i harena ma fei harena fei, we'ai rama'a. ⁵Fei we'ai na we'a laloo fei roromaa, ma'uaa fei roromaa lomi na apa'ia.*

⁶Ina nomai hemea rama'a, aloamiaa mei Haidaa; harana, John. ⁷Fei pa'afina ba i nomai, sifei ba i u'ugaa fei we'ai ba minaa ei rama'a, ronei narafawe'i. ⁸Ana hia, abaa fei we'ai; na no'uamai ba i u'ugaa fei we'ai. ⁹Fei pa'aa we'ai, fei ba i we'ainaa minaa ei rama'a fi nomai yeni malagufu.†

¹⁰Ina guta i malagufu ma ana hia na famamaraiaa feni malagufu ma'uaa, feni malagufu, lomi na fanunu'apa'ia. ¹¹Ina dinamii a'a ei gufuna ma'uaa, lomi rona

taufagutania. ¹²Ma'uaa minaa ei rona taufagutania, ei rona narafawe'i a'a fei harana, ina uga ba ro'ou, na'uu mei Haidaa— ¹³ma'uaa abaa na'u ale'ei pai rama'a,‡ o nunumiaa helagui fiharoi, uaa waniniaa mei Haidaa.

¹⁴Fei Warea nawe pigioa ma na pagi gutanana i dupuaa o'ou. Ona ma'adigaa fei hawerana, fei haweraa mei Hemea Ua,¶ mei noramiana a'a mei Ama, nofinamii fei rawani'a ma fei fa'uaia.

¹⁵John fi u'ugia. Ina haroharo ma ware, “Simeni, meni unadii u'ugia ba, ‘Mei i nomai neneu na muainau, uaa hia, rawarawaa haigua.’” ¹⁶A'a fei baua rawani'ana, minaa o'ou na todigaa watauda hawegia. ¹⁷Uaa, ina fanamiaa Moses fei law. Fei rawani'a ma fei fa'uaia noranamai a'a Jesus Christ. ¹⁸Lomi hemea na fanunupa'aa mei Haidaa ma'uaa, mei Na'uu mei Haidaa, mei Hemea Ua,§ mei na oafipui a'a mei Ama, hia na fama'aia.

John, mei Pudugufuia na Ware ba Abaa Hia Christ

(Matthew 3:1-12; Mark 1:1-8; Luke 3:1-18)

¹⁹Ei Jew, rona aloaa ei bauaniaa humuu mei Haidaa ma ei Levi ba ronei i'iginaa John ba hia hini. Sifeni, feni u'ugana a'a ro'ou yei Jerusalem. ²⁰Lomi na ufamadumu ua, ma'uaa namina u'u ua ba, “Yau, abaa Christ.”**

²¹Rona i'iginia, “Haa, ma yoi hini? Yoi Elijah?”

Ina ware, “Abaa yau.”

*1:5 1:5 O, laloo fei roromaa, ma fei roromaa lomi na muainia

†1:9 1:9 O, Feni, fei pa'aa we'ai, fei na we'ainaa minaa ei rama'a, ei ro nomai yeni malagufu

‡1:13 1:13 Warea Greek abaa na'u wagii raraa

¶1:14 1:14 O, mei Hodihodiaa Waninia

§1:18 1:18 O, mei Hodihodiaa Waniniana. Hefi'a ne'ia ba ma'uaa mei hemea ua (o hodihodiaa) Na'una

**1:20 1:20 Messiah. “Mei Christ” (Greek) ma “mei Messiah” (Hebrew) hanuu guapaloei ba “Mei rona ipinaa tabana pao.”

“Yoi mei Mamama'a?”

Ina ware, “Lomi.”

²² Ronawe ware, “Yoi hini? Onei ware-fanaa hai'ou ma hai'ou'aree warefanaa ei rona aloamii hai'ou. O ware ba yoi hini ma rama'a bata?”

²³ John na wareaa ei wareaa Isaiah, mei mamama'a, “Yau fei lao na haroharo fawelei lomi haihai o guana, 'Ra'a'augaa fei talaa mei Fasu.”

²⁴ Ma hefi'a ei aloamii ro'ou, Pharisee, ²⁵ rona i'iginia, “Nabaa fa'ua, hamatani o pudugufinaa ei rama'a nabaa yoi abaa mei Christ, o Elijah, o mei Mamama'a?”

²⁶ John na ware, “Una pudugufinaa rama'a ranu^{††} ma'uaa hemea na u dupuaa hamu'ou, hemea lomi hamona apa'ia. ²⁷ Hia mena i nomai neneu, mena lomi na rawani ba a alaraa fei supinena.”

²⁸ Ei manumanu ei, rona bigi'ia yei Bethany pepepe adii fei Ranu Jordan, fawelei fi pudugufai wagina John.

Jesus, fei Na'uu Sipsipii mei Haidaa

²⁹ I no'arewadilao, John na fanunupa'aa Jesus fi nomai a'ana ma na ware, “Ma'alao, fei Na'uu Sipsipii mei Haidaa, fei na tonaa ei hafelo'aa feni malagufu! ³⁰ Simeni, meni una u'ugia ba, 'Mei i nomai neneu, na muainau, uaa hia rawarawaa haigua.’ ³¹ Yau ana lomi na apa'ia, ma'uaa ena a nomai ma pudugufinaa rama'a ranu, sifei ba inei arewa a'a ei Israel.”

³² John na u'u ba, “Una fanunupa'aa fei Spiriti na falorogio pafea. Fei mau-mauna ale'ei pune ma na faloro pafona. ³³ Lomi ba a apa'ia ma'uaa, mei na aloau ba nei pudugufinaa rama'a ranu, na warefanau ba, 'Mei ona fanunupa'ia ba na faloronaa pafona fei Spiriti, simena, mena i pudugufinaa rama'a Spiriti Apuna.’ ³⁴ Una fanunudi-

gia ma u'ufanaa hamu'ou ba hia, Na'uu mei Haidaa.”

Ei Rawarawa Otalai Neneraa Jesus

³⁵ I no'arewadilao, John na gutadiiai a'a helagui otalai nenerana. ³⁶ I fanunupa'aa Jesus fi talailao, ina ware, “Ma'alao, fei Na'uu Sipsipii mei Haidaa!”

³⁷ Lagu'aa guainaa fei wareana fei laguei otalai nenerana, laguna neneraa Jesus. ³⁸ Jesus na diarai, ma'apa'aa lagua ma na i'iginiaa lagua, “Tamanu nunumiaa hamugua?”

Laguna ware, “Rabbi” (hanuna ba Fer-oia), “Ona ma'igu hitani?”

³⁹ Ina ware, “Nomai ma hamuwe aida.”

Si'ei, lagunaree ma'a fei nopana ma laguna gutafipui a'ana fei arewaa fei. Fei au fei, obao ido'o fafi.

⁴⁰ Andrew, mei lofuu Simon Peter, hia hemea laguei na guainaa ei wareaa John ma na neneraa Jesus. ⁴¹ Fei rawarawa bigi'aa Andrew, sifei ba nado'o labaginaa mei lofuna Simon ma warefania, “Hai'ouna bapa'aa mei Messiah” (hanuna ba mei Christ). ⁴² Ma ina duginaa hia a'a Jesus.

Jesus na fanununaa a'ana ma ware, “Yoi Simon, mei na'uu John. Rowe ro-roinio Cephas” (hanuu fei ba Peter).^{‡‡}

Jesus na Harofaa Philip ma Nathanael

⁴³ I no'arewadilao, Jesus na nara ba i dinaa Galilee. I bapa'aa Philip, na warenaa a'ana, “Nenerau.”

⁴⁴ Philip, ana ale'ei Andrew ma Peter; gufuna Bethsaida. ⁴⁵ Philip na bapa'aa Nathanael ma na warefania, “Hai'ouna bapa'aa mei na ne'inia Moses a'a fei Law, mei ana rona ne'inia ei mamama'a—Jesus, mei Nazareth, mei na'uu Joseph.”

^{††}1:26 1:26 O, *laloo ranu*; vv. 31 ma 33 anaa

^{‡‡}1:42 1:42 Guapaloei hara *Cephas* (Aramaic) ma *Peter* (Greek) hanuna ba *na'a*.

⁴⁶ Nathanael na i'igai, "Nazareth! Ana i pa'i hepalo rawani'a manumanu i norai yei?"

Philip na ware, "Mi ma'aia."

⁴⁷ I fanunupa'aa Nathanael fi nomai, Jesus na wareia, "Simeni, hemea pa'aa Israel, lomi hepalo sifi'a a'ana."

⁴⁸ Nathanael na i'igai, "Tani o apa'au?"

Jesus na ware, "Una ma'apa'io oifi guta haroo fei haihai figi ma nenee fei, na harofio Philip."

⁴⁹ Nawe ware Nathanael ba, "Rabbi, yoi Na'uu mei Haidaa; yoi mei Haparaa Israel."

⁵⁰ Jesus na ware,^f "Ona nara ale'ei uaa una warefaniao ba na ma'apa'io oifi guta haroo fei haihai figi. Owe fanunuaa hefi'adiai manumanu i muainaa fei." ⁵¹ Ma na waredilao, "A warefa'uai a'amu^{§§} ba owe* fanunuaa fei gigei pafea iwe gigi ma ei alo'aloo mei Haidaa, roifi nogio a'a mei Na'uu Rama'a ma hadiwe'idinaa pafea, minaa ale'ei bigi'aa ro'ou."

Jesus na Filoginaa Wine fei Ranu

2 Laloo fei fa'oduuaiaa arewaa na pa'i hepalo lalaia yei Cana i Galilee. Ma mei inaa Jesus, hia yei. ² Ma rona lala'aa Jesus mawe ei otalai nenerana ba nei nomai a'a fei lalaia. ³ I beu ei wine, mei inaa Jesus na warefania, "Nawe beu ei numaa ro'ou wine."

⁴ Jesus na ware, "Mena rawani'a pifine, tani o fihupu'inau a'a feni? Atawe nomai fei auu."

⁵ Mei inana na warenaa a'a ei nafi, "Bigi'aa tamanu i wareia a'a hamu'ou."

⁶ Na ude farafi'i oloroa pe'ii ranu, bigi'aa ro'ou mugoo. Ma wagii fei mau losuia ro'ou, rona'o fesufesu a'a e'ei ei

Jew. Hepapalo pe'i na hawia ale'ei wato-laa fainaroa pa'ania ama'anaa hefa pu'u ma enu pa'ania litre.[†]

⁷ Jesus na warefanaa ei nafi, "Igi ranu laloo ei pe'ii ranu"; si'ei, rona igi-famereaa ro'ou.

⁸ Ma na warenaa a'a ro'ou, "Nadii, gufi ma'ida ma re fanaa mei bauaniaa feni hananaa."

Rona bigi'ia ⁹ ma mei bauaniaa fei hananaa na hunuma'aiaa fei ranu, fei na filoginaa wine. Lomi ina aida ba noramiana hitani ma'uaa, ei nafi, ei ro'aa gufinamai, rona aida. Ma ina haro'u'ugainaa mei wawanee lalaia ¹⁰ ma ware, "Ei rama'a, rona'aida augaa ei rawani'a wine fama'a ma ro'aa hunudigaa watauda ei, ronawe augaa ei lomi namina rawani; ma'uaa, yoi onadii auma'aiaa ei rawani'a."

¹¹ Hefei, fei rawarawa hilalaa foigia bigi'aa Jesus yei Cana i Galilee. A'a fei, ina fama'aiaa fei hawerana ma ei otalai nenerana na narafawe'i a'ana.

¹² Nenee fei, ina upunaloo Capernaum fipuinaa mei inana ma ei lofuna mawe ei otalai nenerana. Ma rona guta yei hefi'a arewaa.

Jesus na Dinaa a'a fei Humuu mei Haidaa

(Matthew 21:12, 13;

Mark 11:15-17; Luke 19:45, 46)

¹³ Ei ana i pa'aa fei au fei Talai Falogiaa ei Jew, Jesus na fanenaloo Jerusalem. ¹⁴ I malalaa fei humuu mei Haidaa na ma'apa'aa ei rama'a roi aloaa ei buduma'ao, sipsipi mawe ei pune ma hefi'a, rona guta a'a ei tawa, roi filoginaa ei mugoo po'i. ¹⁵ Si'ei, na fifigaa ei wao ba babu ma na teteaa minaa

^f1:50 1:50 O, Jesus na i'igai, "Ona nara ale'ei ... ?

^{§§}1:51 1:51 Fei Warea Greek ba hamu'ou.

*1:51 1:51 Fei Warea Greek ba hamowe.

[†]2:6 2:6 Warea Greek guapalo o odumanu metretes (ale'ena 75 ama'anaa 115 litres)

ro'ou fi puinaa ei sipsipi ma buduma'ao ba ronei di'ininaa malalaa fei humuu mei Haidaa. Ina bailarofinaa ei mugoo po'i, ei rona filoginia ma hadupeduaa ei tawaa ro'ou. ¹⁶A'a ei roi alo pune, ina ware, "Tofa'asi'anaa ano e'eni! Tani hamo'aa filoginaa humuu mei Amau ba humuu alo'alo manumanu?"

¹⁷Ei otalai nenerana, rona nonominaa fei ne'ia ba: "Namina fua'onau fei ni'eni'eau a'a fei humumu."

¹⁸I dii, ei Jew rona ware, "O bigi'aa tamanu hilalaa foigia i pudaa hai'ou ale'ei fama'ama'aa hai'ou ba na pa'i foraforamu ba o bigi'aa e'ei?"

¹⁹Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Birosiaa feni humuu mei Haidaa ma awe fa'ufalaraidinia laloo oduai arewaa."

²⁰Ei Jew, rona ware, "Feni humuu mei Haidaa feni, faduaa ro'ou laloo gunaroo pa'ania ma oloroo igisimasi. Ma yoi, ba o fadudinia laloo oduai arewaa?"

²¹Ma'uaa fei humuu mei Haidaa, fei hia fi warewareia, ana fei hudi ununa. ²²Nenee fei asi'anana a'a ei ma'ea, ei otalai nenerana na nonominaa tamanu inadii wareia. Ma ronawe aida ba pa'aa fa'ua ei wareaa fei Bu'u Apuna ma Jesus.

²³Ifi guta yei Jerusalem a'a fei Hananaa fei Talai Falogia, watauda na fanunuaa ei hilalaa foigia na bigi'ia ma narafawe'i a'a fei harana.[‡] ²⁴Ma'uaa Jesus, lomi ba i fa'arewafarawani a'a ro'ou, uaa ina apa'aa minaa ei rama'a. ²⁵Lomi na nunuminaa ba hemea i u'ugaa hemeadii, uaa na aida ei naranaraa rama'a.

Jesus na Feroinaa Nicodemus

3 Na pa'i hemea Pharisee harana Nicodemus, hemea maroaa ei bauaniaa ei Jew. ²Ina nomai a'a Jesus hefaa poi ma ware, "Rabbi, hai'ouna aida ba yoi hemea feroia, noramiamu a'a mei Haidaa. Uaa, lomi nemea i bigi'aa e'ei hilalaa foigia, e'ei oi bigi'ia nabaa mei Haidaa lomi a'ana."

³Jesus na warenaa a'ana, "A warefa'uai a'amu ba lomi nemea i ma'a fei haparaiaa mei Haidaa nabaa lomi i waninidii.[¶]

⁴Nicodemus na i'igai, "Batanai ba i waninidii nemea nabaa na wawaneidii? Pa'aa lomi ba i hadiwe'idinaa laloo iaa inana ba i waninidii!"

⁵Jesus na ware, "A warefa'uai a'amu, lomi nemea ba i wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa nabaa lomi i waninidii a'a fei ranu ma fei Spiriti. ⁶Waniniaa fei pigio, i nomai a'a fei pigio. Waniniaa fei spiriti, i nomai a'a fei Spiriti.[§] ⁷Apuna ba'arofa a'a fei wareau ba, 'Onei** waninidii.' ⁸Fei lalarena na aginaa fawelei nunumiana. Ona guainia ma'uaa, lomi ona aida ba noramiana hitani o i dinaia. Ana ale'ei a'a minaa ei rona wanini a'a fei Spiriti."

⁹Nicodemus na i'igai, "I batanai fei?"

¹⁰Jesus na ware, "Haa, yoi hemea feroiaa Israel ma lomi ona aida ei manumanu ei? ¹¹A warefa'uai a'amu, hai'ouna wareaa tamanu hai'ouna aida ma u'ugaa tamanu hai'ouna fanuntuia ma'uaa, ana lomi hamona tonaa ei u'ugaa hai'ou. ¹²Una u'ufanio ei manumanuu malagufu ma lomi ona nara ba fa'ua; batanai o nara ba fa'ua nabaa a u'ufanio ei manumanuu fei gufu pafea? ¹³Lomi nemea

[‡]2:23 2:23 O, ma narafawe'i a'ana

[¶]3:3 3:3 O, nabaa lomi i waninirai pafea; v. 7 anaa

[§]3:6 3:6 O, a'a spiriti

**3:7 3:7 Wareaa Greek ba Hamonei

na aunudiginaa pafea ma'uaa, ana unai-
iaa mei na norai gufu pafea—mei Na'uu
Rama'a.^{††} ¹⁴ Ana ale'ei Moses na udug-
inaa fei wa'a a'a fei hawafolo fawelei
lomi haihai o guana, mei Na'uu Rama'a,
ana ronei uduginia pafea ¹⁵ ba hini i
narafawe'i a'ana i tonaa fei harenua lomi
i pedutoo.^{‡‡}

¹⁶ “Uaa, hamatee mei Haidaa nam-
ina haguuaa feni malagufu, ina aloagii
mei hodihodiaa^{¶¶} Na'una baduu wawane
ba hini i narafawe'i a'ana, lomi i ma'e
ma'uaa, iwe pa'i fei harenua lomi i pe-
dutoo. ¹⁷ Uaa, fei pa'afina ba mei Haidaa
na aloagii mei Na'una yeni malagufu, a'a
ba inei dududuuaa feni malagufu, ma'uaa
ba nei fatela'anaa feni malagufu. ¹⁸ Hini i
narafawe'i a'ana, lomi i tonaa fei dudud-
uana, ma'uaa mei lomi na narafawe'i,
na todigaa dududuana, uaa lomi ina
narafawe'i a'a fei haraa mei hodiho-
diaa^{§§} Na'uu mei Haidaa. ¹⁹ Sifeni, feni
pa'aa warea: fei We'ai na nodigimai yeni
malagufu ma'uaa, ei rama'a, rona nun-
uminaa fei roromaa laraa fei we'ai, uaa
ei bigi'aa ro'ou na hafelo. ²⁰ Hini i bigi'aa
ei hafelo'a, na bidibidi ununa a'a fei
we'ai ma lomi ba i wadu'ainaa fei we'ai,
uaa ina ma'au ba ei bigi'ana iwe arewa.
²¹ Ma'uaa hini na bigifipui a'a fei fa'uaia,
i wadu'ainaa fei we'ai ba i fa'arewaia ba
ei bigi'ana, bigi'aa mei Haidaa.”^{‡‡}

John, mei Pudugufaia fi U'ugaa Jesus

²² Nenee fei, Jesus mawe ei otalai
nenerana, rona aununaa sugatata'aiaa
Judea ma ina gutafipui a'a ro'ou yei

ma pudugufinaa ei rama'a. ²³ John ana
na pudugufinaa ei rama'a yei Aeon
rafi'inaa Salim, uaa na pa'i watauda ranu
ma ei rama'a, rona'u no'uamai a'ana
ba nei pudugufinaa ro'ou. ²⁴ (Ei, rotawe
bobo'ainaa John.) ²⁵ Hefi'a ei otalai nen-
eraa John, rona fiharenii a'a hemea
Jew[†] wagii fei maumau fesufesu wagii
fei losuu ro'ou. ²⁶ Rona nopa'amii John
ma warenaa a'ana, “Rabbi, mei rama'a
a'amu yei pepepe adii fei Ranu Jordan—
mei ona u'ugia—hia fi pudugufai ma mi-
naa ei rama'a, roi dinaa a'ana.”

²⁷ A'a fei, John na ware, “Lomi hemea
ba i tonaa hepalo manumanu nabaa abaa
noranarai pafea. ²⁸ Ana uniaa hamu'ou
na aida ba una waredii ba, ‘Yau, abaa
mei Christ,[‡] ma'uaa yau mei neido'o no-
mai ma'ana.’ ²⁹ Mei pifinee lalaia, manu-
manuu mei wawane lalaia. Mei tafii
mei wawanee lalaia, i gutaguai'oma'aia
ma imina ni'eni'e na guainaa fei laona.
Fei ni'eni'ea fei, manumanuu ma unawe
todigia. ³⁰ Fei harana nei nobuanailao
ma fei harau nei pusu'oroilao.

³¹ “Mei i norai pafea na pafeainaa
minaa ei; mei noramiana malagufu,
rama'aa malagufu ua ma ei wareana
ale'ei ei wareaa feni malagufu. Mei
noramiana pafea, na pafeainaa minaa
ei. ³² I u'ugaa ei fanunuana ma gua-
iana ma'uaa, lomi nemea i gwaitonaa ei
u'ugana. ³³ Mei i gwaitodigia na fama'aia
ba mei Haidaa napa'aa fa'uai. ³⁴ Uaa mei
aloamii mei Haidaa, i wareaa ei wareaa
mei Haidaa, uaa lomi pedupeduu fei
fanaa mei Haidaa[¶] ei i fanaa fei Spiriti.

^{††}3:13 3:13 Hefi'a ne'ia ba Rama'a, mei na oa pafea

^{‡‡}3:15 3:15 O, narafawe'i ba i pa'i a'ana fei harenua lomi i pedutoo

^{¶¶}3:16 3:16 O, mei hodihodiaa fuana

^{§§}3:18 3:18 O, mei hodihodiaa fuana

^{*}3:21 3:21 Hefi'a na fapedugaa fei wareaa Jesus a'a v. 15.

[†]3:25 3:25 Hefi'a ne'ia a'a hefi'a ei Jew

[‡]3:28 3:28 O, Messiah

[¶]3:34 3:34 Warea Greek pedupeduu fei fanana

³⁵Mei Ama na haguua mei Na'u ma na fifanidigaa minaa ei manumanu panina.

³⁶Hini i narafawe'i a'a mei Na'u, i pa'i harena lomi i pedutoo, ma'uaa hini i fadugeaa mei Na'u, lomi ba i fanunuaa fei harena, uaa fei sibaa mei Haidaa na oa a'ana.”[§]

Jesus na Fiwarewarei a'a mei Pifinee Samaria

4 Ei Pharisee, rona guainia ba i fimina watauda ua ei otalai neneraa Jesus ma ei pudugufaiana laraa John, ²ma'uaa abaa Jesus mei na pudugufai, uaa ei otalai nenerana. ³I guainaa fei mei Fasuu, na di'ininaa Judea ma hadiwe'idinaa Galilee.

⁴Ma ina talai'ailao Samaria. ⁵Si'ei, ina wadu'ainaa hepalo gufu laloo Samaria, harana Sychar na rafi'inaa fei malagufuu Jacob, fei na fanaa mei na'una Joseph. ⁶Fei agifaa Jacob ranu yei ma na madugu unuu Jesus uaa fei tatalaiana, si'ei, na guta adii fei ranu. Ei, ale'ei haloaina.

⁷I nomai hemea pifinee Samaria ba i bai ranu, Jesus na warenaa a'ana, “Na rawani ba odo'o fani numau?” ⁸(Ei otalai nenerana, rona aunudiginaa a'a fei gufu ba ro pono du'ua.)

⁹Mei pifinee Samaria na warefania, “Yoi Jew ma yau Samaria. Tani o i'iginau ba nei fani numamu?” (Uaa ei Jew, lomi rona'o fiwarewarei a'a ei Samaria.)^{**}

¹⁰Jesus na warenaa a'ana, “Nabaa ona aida fei fanaa mei Haidaa ma hini fi i'iginio ba fani numana, woro o i'iginia ma i fanio fei ranuu loloma.”

¹¹Mei pifinee na ware, “Hagu'u. Lomi ona pa'i iba ma fei ranu na walalo. O to hitani fei ranuu loloma? ¹²Haa, ona muainaa mei Amaa o'ou Jacob, mei na fanaa o'ou feni agifana ranu, mei ana

hia ma ei na'una mawe ei hapena manulelele, rona hunu wagina?”

¹³Jesus na ware, “Hini i hunumaa feni ranu feni, iwe sigigidiai ¹⁴ma'uaa hini i hunumaa fei ranu fanau, lomi ifai sigigidiai. Hi'i, fei ranu a fania iwe ale'ei ranuu wediwedi fei i fani harena lomi i pedutoo.”

¹⁵Mei pifinee na warefania, “Mena bauana, fanau fei ranu fei lomi a fai sigigi ba a u hadiwe'idimai mi bai ranu.”

¹⁶Ina warefania, “Wi dugamii mei haromu ma hadiwe'imai.”

¹⁷Ina ware, “Lomi harou.”

Jesus na warenaa a'ana, “Pa'aa fa'ua wareamu ba lomi haromu. ¹⁸Ma'uaa, ana pa'aa fa'ua ba onado'o pa'i haipani haromu ma mei wawane a'amu e'eni, abaa haromu. Pa'aa fa'ua fei do'o wareamu.”

¹⁹Mei pifinee na ware, “Mena bauana, una fanunu'apa'ia ba yoi hemea mamama'a. ²⁰Ei amaa hai'ou, rona losui pafoo feni maugeni, ma'uaa hamu'ou Jew na ware ba o'ounei losui yei Jerusalem.”

²¹Jesus na ware, “Mena pifinee, onei guainau. Fi nomai fei au ba lomi o losuinaa mei Ama i pafoo feni maugeni, o yei Jerusalem. ²²Hamu'ou ena Samaria na losuinaa tamanu lomi hamona aida; hai'ouna losuinaa tamanu hai'ouna aida, uaa fei talaa tela'ana, noramiana a'a ei Jew. ²³Ma'uaa fi nomai ma na nodigimai fei au ba ei pa'aa losuia, rowe losuinaa mei Ama wagii fei spiriti ma fei fa'uaia, uaa mei Ama na nunuminaa ei mau losuia ale'ei. ²⁴Mei Haidaa, hia spiriti ma ei ba ro'aa losuinia, ronei losuinia wagii fei spiriti ma fei fa'uaia.”

²⁵Mei pifinee na ware, “Una aida ba mei Messiah” (mei rona ware ba Christ) “fi nomai ma ena na nomai, iwe

[§]3:36 3:36 Hefi'a na fapedugaa fei wareaa John a'a v. 30.

^{**}4:9 4:9 O, rona'o hunu a'a ei baraa ei Samaritan

warefa'arewaiiaa minaa ei manumanu a'a o'ou."

²⁶ Jesus na ware, "Yau, meni u'ei ware-ware a'amu, ana simena."

Ei Otalai Nenerana, Rona Hadiwe'idinaa a'a Jesus

²⁷ Ana ei ua, ei otalai nenerana, rona hadiwe'imai ma ba'arofa ba na fiwarewarei a'a hemea pifine. Ma'uaa lomi hemea na i'iginia ba, "Tamanu nunumi-amu?", o "Tani o fiwarewarei a'a mei pifine mei."

²⁸ I dii, mei pifine mei, na au'uaiaa fei ibaa ranu, hadiwe'inaa gufuna ma warefanaa ei rama'a, ²⁹ "Mi ma'a mei na u'ufanau minaa ei una bigi'ia. Woro simei, mei Christ?"^{††} ³⁰ Rona asi'aa a'a fei gufu ma talainaloo a'ana.

³¹ Ma ei, ei otalai nenerana, roi warenaa a'ana ba, "Rabbi, onei hanana."

³² Ma'uaa ina warenaa a'a ro'ou, "Na pa'idii du'ua ba a hanaia, fei lomi hamona aida."

³³ Ma ei otalai nenerana na fiwarewarei ba, "Haa, na pa'i rama'a naree fani hanana?"

³⁴ Na ware Jesus, "Fei hanau, sifei ba unei bigi'aa ei nunumiaa mei na aloagiau ma fapedugaa fei bigi'ana. ³⁵ Haa, lomi hamona'o ware ba, 'Obaodiai puda ma i nomai fei au hufu'a'? A ware ba hamonei werainaa puda hamu'ou ma ma'aiaa ei pe'ihape! Ina we'idii ei du'ua ba o hufu'ia. ³⁶ Ana e'eni ua mei hufu'a fi tonaa fei pono'ana. Ana e'eni ua ifi hufu'aa ei fuua fei harena lomi i pedutoo ba mei faroa ma mei hufu'a, lagunei ni'eni'efipui. ³⁷ Ma si'ei, fei warea ba 'Hemea i faro ma hemea i hufu', napa'aa fa'uai. ³⁸ Una aloaa hamu'ou ba hamonei hufu'aa tamanu lomi hamona bigi wagina. Hefi'adiai, rona bigifawe'i

ma hamonaree to'uaiaa ei rawani'a wagii ei bigi'aa ro'ou."

Watauda Samaria na Narafawe'i

³⁹ Watauda Samaria a'a fei gufu fei, rona narafawe'i a'ana uaa na u'u mei pifine ba, "Ina u'ufanau minaa ei bigi'au." ⁴⁰ Si'ei, ro'aa nomai a'ana ei Samaria ma i'iginia ba nei gutafipui a'a ro'ou, ina guta heguai arewaa. ⁴¹ Ma si'ei ba ei wareana, wataudadiai nawe narafawe'i.

⁴² Rona warenaa a'a mei pifine ba, "Abaa wagii ei u'uga'uamu ba hai'ouna narafawe'i. Ma'uaa hai'ounawe guai'araia ma hai'ounawe aida ba pa'aa fa'ua ba meni rama'a meni, pa'aa mei ba i fatela'anaa feni malagufu."

Jesus na Fapedugaa Funuaa mei Na'uu mei Bauana

⁴³ Nenee guai arewaa ina asi'aa ba i dinaa Galilee. ⁴⁴ (Ana Jesus nadii wareia ba hemea mamama'a, lomi ro'aa ma'auia ei gufuna.) ⁴⁵ I no'umai i Galilee, ei rama'a yei, rona taufagutania. Rona ma'adigaa minaa ei bigi'ana yei Jerusalem a'a fei Hananaa fei Talai Falogia uaa ro'ou, ana yei.

⁴⁶ I didiai, na hadiwe'inaa Cana i Galilee, fei gufu ina filoginaa wine fei ranu. Ma na pa'i hemea bauana yei ma mei na'una na funuhaino i Capernaum. ⁴⁷ I guainia mei rama'a mei ba Jesus na gutadii Galilee, noramiana Judea, ina dinaa a'ana ma i'igifawe'i a'ana ba neimii fapedugaa funuaa na'una, mei anaa i ma'e.

⁴⁸ Jesus na warenaa a'ana, "Nabaa lomi hamona fanunuaa hefi'a hilalaa foigia ma fananawalaa puda, pa'aa lomi hamo'aa narafawe'i."

⁴⁹ Mei bauana na ware, "Hagu'u. Upumai ba nei'aa ma'e mei na'uu."

⁵⁰ Jesus na ware, “Nowau. Lomi ba i ma'e mei na'umu.”

Mei rama'a na nara ba fa'ua ei wareaa Jesus ma na asi'aa. ⁵¹ Ei fi talailao, ei nafina, ronamii bapa'ia ma u'ufania ba na rawanidii mei na'una. ⁵² I i'igai ba rawani'ana haiga mei na'una, rona warefania, “Na asisi babaiaa ununa minoa ale'ei heai ido'o.”

⁵³ A'a fei, mei ama nawe narapa'ia ba sifei fei pa'aa au Jesus na warefania ba, “Mei na'umu, lomi ba i ma'e.” Si'ei, hia ma minaa ei maroana, rona narafawe'i.

⁵⁴ Sifei fei faguaiiaa hilalaa foigia bigi'aa Jesus ei i di'ininaa Judea ma ama'anaa Galilee.

Na Fawanewaneaa Unuu Hemea Adii fei Ranu

5 Nenee e'ei, Jesus na fanedinaa Jerusalem ba i dinaa hepalo hananaa ei Jew. ² Ma yei Jerusalem papaa fei Gigei ei Sipsipi, na pa'i hepalo ranu, harana warea Aramea, Bethesdaa ma na pa'i haipani pale yei. ³ Watauda hafelo'a unu na haino yei—ei pudawerai, ei afetoo mawe ei na ma'e hepapa unuu ro'ou.^{††} ⁵ Hemea yei, lomi na tatalai laloo odufua pa'ania ma fainaroa igisimasi. ⁶ I fanunuia Jesus ba na haino yei ma guania ba fei gutanana ale'ei namina madii, ina i'iginia, “Nunumiamu ba o rawani?”

⁷ Mei lomi na talaipa'i na ware, “Mena bauana, lomi hemea ba i pudigau laloo fei ranu nabaa i tatawei. Nabaa a upunaa lalona, na upudii hemea.”

⁸ Ma Jesus na warenaa a'ana, “Asi'aa! Tonaa fei hafena unumu ma talai.”

⁹ Ana ei ua, ina rawani ma na tonaa fei hafena ununa ma talai.

Fei arewaa i bigi'aa fei, Sabbath ¹⁰ ma si'ei, ei Jew, rona warenaa a'a mei na

pedu fei iba'ibana ba, “Sabbath wagieni; fei law na ware ba onei'aa poro'aa hafena unumu.”

¹¹ Ma'uaa ina ware, “Mei i farawaninau na ware ba, ‘Tonaa fei hafena unumu ma talai.’”

¹² Si'ei rona i'iginia, “Hini mei na warefanio ba onei tonaa fei hafena unumu ma talai?”

¹³ Mei na pedu iba'ibana, pa'aa lomi na aida ba hini, uaa Jesus na fahela dupuaa fei gupuu rama'a yei.

¹⁴ Hinene, Jesus na bapa'ia a'a fei humuu mei Haidaa ma warefania, “Ma'aia, na rawani unumu. Apuna bigidinaa ei hafelo'a o iwe tonio manumanu na hafelodiai.” ¹⁵ Mei rama'a na aunu ma warefanaa ei Jew ba Jesus mei i farawaninia.

Fei Harenaa a'a mei Na'u

¹⁶ Hamatee si'ei ba Jesus na bigi'aa e'ei laloo fei Sabbath, ei Jew, rona haperararaia. ¹⁷ Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Mei Amau, ranimai imina bigibigi nopa'amii wagieni ma yau ana fi bigi e'eni.” ¹⁸ A'a fei, ei Jew roimina labarai tala ba ro'aa fo'afama'eia uaa ina barafeaa fei Sabbath ma ana na ware ba mei Haidaa, Amana. Hanuna ba hia na fimina'e'i a'a mei Haidaa.

¹⁹ Jesus na warenaa a'a ro'ou ba: “A warefa'uai a'a hamu'ou ba mei Na'u, lomi i bigi'aa hepalo manumanu un-aia; i bigi'uaiaa tamanu na fanunuia ba mei Amana na bigi'ia; uaa tamanu na bigi'ia mei Ama, mei Na'u ana i bigi'ia. ²⁰ Uaa mei Ama na haguuaa mei Na'u ma na'aida fama'aiaa tamanu ina bigi'ia. Hi'i, hamo'aa ba'arofa ma'uaa, iwe fama'aiaa hefi'adiai manumanu na muainaa e'ei. ²¹ Uaa ale'ei ba mei Ama, i famama'aiaa ei ma'ea ma fani haren-

^{††}5:3 5:3 Hefi'a ne'ia (lomi awataa ro'ou) na ne'i ba unuu ro'ou—ma rona oma'aia ba i tatawei fei ranu. 4 Hepapalo au hemea alo'aloo mei Fasua na nogio ma fataweinaa fei ranu. Mei rawarawa pe'ia lalona nenee fei, i pedu funuana.

uaa ro'ou ana ale'ei mei Na'u i fani harena a'a mei nunumiana. ²²Ma hep-alodiai, mei Ama, lomi i dududuaa nemea, ma'uaa na fanidigaa fei dududua i panii mei Na'u ²³ba minaa ei rama'a, ronei ma'auaa mei Na'u ana ale'ei rona ma'auaa mei Ama. Mei lomi na ma'auaa mei Na'u, lomi na ma'auaa mei Ama, mei i aloiarai.

²⁴“A warefa'uai a'a hamu'ou ba hini i guainaa ei wareau ma narafawe'i a'a mei na aloagiau, i pa'i harena lomi i pedutoo ma lomi ba i tonaa fei dududua; ina talawa'ainaa fei ma'ea ma na nodigimai a'a fei harena. ²⁵A warefa'uai a'a hamu'ou ba fei au iwe nomai ba ei ma'ea rowe guainaa fei lao mei Na'uu mei Haidaa ma ei rona guainia, ro'aa mama'a. ²⁶Uaa, si'ei ba mei Ama na pa'i harena i a'ana, ana na ugainaa mei Na'u ba nei pa'i harena a'ana. ²⁷Ma na fania fei forafora ba nei fadududu, uaa hia mei Na'uu Rama'a.

²⁸“Hamonei'aa ba'arofa a'a fei, uaa fi nomai fei au ba minaa ei laloo huapu, rowe guainaa fei laona ²⁹ma mama'adiai—ei rona bigi'aa ei rawani'a, ro'aa asi'aa ma to harena ma ei rona bigi'aa ei hafelo'a, ro'aa asi'aa ma to dududua. ³⁰Ana unai'au, lomi a bigi'aa hepalo manumanu; una dududu'uaiaa tamanu una guainia ma fei dududu'au na wanewane, uaa abaa una bigi'aa fei nunumiau ma'uaa nunumiaa mei na aloagiau.

Hefi'a, Rona U'ugaa Jesus

³¹“Nabaa una u'ugaa ana yau, fei u'ugau lomi i awata. ³²Na pa'i hemea na u'ugau ma una aida ba fei u'ugana yau, na awata.

³³“Hamona alodigaa hefi'a a'a John ma ina u'ufanidigaa hamu'ou fei fa'uaia.

³⁴A'a ba una tonaa ei u'ugaa rama'a; ma'uaa una wareaa fei ba hamo'aa tela. ³⁵John ale'ei fei ramai na gu'afani we'ai ma do'ofama'a hamona ni'eni'e a'ana.

³⁶“Una pa'i hefaa u'uga na awatadiai laraa fei u'ugaa John. Uaa fei bigi'a na fanau mei Ama ba unei fapedugia, fei u'ei bigi'ia eni, ana na fa'arewaia ba yau, aloagii mei Ama. ³⁷Ma mei Ama, mei na aloagiau, ana hia na u'ugau. Hamotawe guai laona o fanunu mau-mauna. ³⁸Ma ana lomi na oa laloo iaa hamu'ou fei wareana, uaa lomi hamona narafawe'i a'a mei aloanarai. ³⁹Hamona'aida igo'igofawe'i[¶] wagii fei Bu'u Apuna, uaa hamona nara ba wagii fei, hamo'aa pa'i harena lomi i pedutoo. Ma fei Bu'u Apuna na u'ugau, ⁴⁰ma'uaa pa'aa lomi hamona nomai a'au ba hamo'aa to harena.

⁴¹“Lomi una nunuminaa ei udugiaa rama'a, ⁴²ma'uaa una apa'aa hamu'ou. Una aida ba fei haguaa mei Haidaa, lomi laloo iaa hamu'ou. ⁴³Una nomai a'a fei haraa mei Amau ma lomi hamona nunuminau; ma'uaa, nabaa nemeadiai i nomai ana a'a fei harana, hamo'aa tonaa mei rama'a mei. ⁴⁴Hamo'aa narafawe'i batanai nabaa nunumiaa hamu'ou ba hamo'aa uduginaa ana hamu'ou, ma'uaa lomi hamona nunuminaa fei udugia noranamai a'a mei hemea ua Haidaa?^{§§}

⁴⁵“Ma'uaa apuna nara ba yau a uni'uniaa hamu'ou i pudaa mei Ama. Moses, mei na o'onai unuu hamu'ou a'ana, hia mei i uniaa hamu'ou. ⁴⁶Nabaa hamona nara ba fa'ua ei wareaa Moses, ana hamo'aa nara ba fa'ua ei wareau. ⁴⁷Ma'uaa, si'ei ba lomi hamona nara ba fa'ua ei ne'iana, batanai ba hamo'aa nara ba fa'ua ei wareau?”

[¶]5:39 5:39 O, *Hamonei igo'igofawe'i*

^{§§}5:44 5:44 Hefi'a ne'ia mina *mei Hemea Ua*

Jesus na Faguaa Haipani Pufaba'a

(Matthew 14:13-21; Mark 6:30-44; Luke 9:10-17)

6 Nenee fei, Jesus na suafatetena piye na raua yei Agii Galilee (ana harana Agii Tiberias) ² ma hepalo baua gupuu rama'a na nenegia, uaa rona ma'adigaa ei hilalaa foigia, ei bigi'ana a'a ei rona funu. ³ Jesus na fanea hepalo maugeni ma gutafipui a'a ei otalai nenerana. ⁴ Fei Hananaa fei Talai Falogiaa ei Jew fi rafi'imai.

⁵ I fanunupa'ia ba fi nomai fei baua gupuu rama'a Jesus, na warenaa a'a Philip, "O pono hitani faraa pidaua hanaa eni rama'a eni?" ⁶ Na i'iginia fei ba i mani'uaia, hamatee nadii aida ba i bigi'aa tamanu.

⁷ Philip na warenaa a'ana, "Pono'aa hemea bigi'a laloo fainarua puda,* lomi i hawiaa pono'aa faraa pidaua ba hememea i hanana!"

⁸ Hemeadiai ei otalai nenerana, Andrew, mei lofuu Simon Peter na ware, ⁹ "Meni baduu wawane meni na pa'i haipani pusu'o faraa pidaua barley ma guapalo pusu'o nia ma'uaa, ana ipo'o hawiaa eni watauda rama'a eni?"

¹⁰ Jesus na ware, "Fagutanaa ena rama'a." Na pa'i watauda guana yei ma ale'ei haipani pufaba'a wawane, rona guta. ¹¹ Jesus na tonaa ei faraa pidaua, na ware 'ta' ma alaginia a'a ei rona guta ale'ei nunumiaa ro'ou. Ana na bigi'ia ale'ei a'a gupaloei nia.

¹² Ro'aa hananamagudii, ina warenaa a'a ei otalai nenerana, "Paiaa ei masii du'ua. Lomi ba o simi'uaiaa ma'ida."

¹³ Si'ei, rona paifapepesuaa hefua ma guapalo pa a'a ei masii ei haipani faraa pidaua barley, ei magu'arawaa ei rama'a.

¹⁴ Ro'aa fanunudigaa fei hilalaa foigia bigi'aa Jesus, ronawe ware, "Pa'aa fa'ua ba hia mei Mamama'a, mei ba i nomai yeni malagufu." ¹⁵ Jesus na aidadii ba ropowe panarofagutania ba hia hapara ma si'ei, ina di'ininaa ro'ou ma fanedinaa hepalo maugeni ana unaia.

Jesus na Talai Pafoo Agi

(Matthew 14:22-33; Mark 6:45-52)

¹⁶ I nopoilao, ei otalai nenerana, rona upunaloo agi ¹⁷ ma hugi pafoo wa ma suanaloo Capernaum. Ina roromadii ma Jesus atawe nomai a'a ro'ou. ¹⁸ Fei lalarena na agifawe'i ma namina weta fei agi. ¹⁹ Ro'aa suadii ale'ei haipani o oloroa kilometre,† ronawe fanunupa'aa Jesus fi nofarafi'imai a'a fei wa ma talai pafoo agi ma ronamina ma'au. ²⁰ Ma'uaa na warenaa a'a ro'ou, "Ana yau ua, apuna ma'au." ²¹ Ma nawe rawani naranaraa ro'ou ba ro'aa fahuginia ma ana ei ua, fei wa na fatetena piyee fawelei ba ro dinaa wagina.

²² I no'arewadilao, fei gupuu rama'a, fei rona guta pafoo piye oma'analoo fipepei, rona fanunupa'ia ba hepalo ua wa nado'o pe'i yei ma ba Jesus, lomi na hugi pafona, uniaa ei otalai nenerana na sua'aunu. ²³ I dii, hefi'a wa, no-ramiaa ro'ou Tiberias na fatete papaa fawelei ro'aa hanaiaa ei faraa pidaua nenee i ware 'ta' mei Fasua. ²⁴ Ro'awe apa'ia fei gupuu rama'a ba Jesus ma ei otalai nenerana lomi yei, rona hugi pafoo ei wa ma suanaa Capernaum ba ro'aa labaginaa Jesus.

Jesus, fei Faraa Pidaua i Fani Harenaa

²⁵ Ro'aa nobapa'alao fipepei oma'aloo ro'ou, rona i'iginia, "Rabbi, fateteamu haiga yeni?"

* 6:7 6:7 Warea Greek enu pu'u denarius

† 6:19 6:19 Warea Greek ba sua ale'ena 25 o 30 stadia (ale'ena 5 o 6 kilometres)

²⁶ Jesus na ware, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba fei pa'afii labagiaa hamu'ou yau a'a ba fei fanunuaa hamu'ou ei hilalaa foigia ma'uaa, ba hamona hanafamagu a'a ei faraa pidaua. ²⁷ Apuna bigibigi ba o tonaa ei du'ua, ei i waragu ua, ma'uaa ei du'ua i ude nopa'aloo fei harenua lomi i pedutoo, fei ba i fanaa hamu'ou mei Na'uu Rama'a. Mei Haidaa, mei Ama na ugainia ma audigaa fei lalana a'ana.”

²⁸ Ma rona i'iginia, “Batanai ba hai'ou'aa bigi'aa ei bigi'aa mei Haidaa?”

²⁹ Jesus na ware, “Fei bigi'aa mei Haidaa, sifei ba hamonei narafawe'i a'a mei aloamiana.”

³⁰ Si'e'i, rona i'iginia, “O bigi'aa tamanu hilalaa foigia ba hai'ou ma'aia ma narafawe'i a'amu? O bigi'aa tamanu?”

³¹ Ei upuu hai'ou, rona hanaiaa ei manna fawe'ei lomi haihai o guana; ana ale'ei fei ne'ia: ‘Ina fani hanaa ro'ou faraa pidaua noramiana pafea.’”[‡]

³² Jesus na warenaa a'a ro'ou, “A warefa'uai ba abaa Moses mei i fani hanaa hamu'ou faraa pidaua noramiana pafea, ma'uaa mei Amau, mei i fanaa hamu'ou fei pa'aa faraa pidaua noramiana pafea. ³³ Uaa fei faraa pidauaa mei Haidaa, ana sime'i, mei na nogio pafea ma fani harenua yeni malagufu.”

³⁴ Rona ware, “Mena bauana, e'eni ma nolao, fanaa hai'ou fei faraa pidaua fei.”

³⁵ Jesus na ware, “Yau, fei faraa pidaua i fani harenua. Hini i nomai a'au, lomi iwe baodiai ma mei i narafawe'i a'au, lomi iwe sigigidiai. ³⁶ Ma'uaa ana ale'ei adii wareia ba hamona fanunudigau ma lomi hamona narafawe'i. ³⁷ Minaa ei na fanau mei Ama, rowe nomai a'au ma hini i nomai a'au, pa'aa lomi ba a alofatalainia. ³⁸ Uaa ei a nogio pafea, a'a ba a bigi'aa ei nunumiau, ma'uaa ei nunumiaa mei na aloagiau.

³⁹ Ma fei nunumiaa mei na aloagiau sifei ba unei'aa fapa'ainaa minaa ei fanana yau ma'uaa, nei fa'asi'anaa ro'ou wagii fei a'apoo arewaa. ⁴⁰ Uaa fei nunumiaa mei Amau sifei ba hini i fanunuaa a'a mei Na'u ma narafawe'i a'ana, iwe pa'i harenua lomi i pedutoo ma awe fa'asi'ania wagii fei a'apoo arewaa.”

⁴¹ A'a fei, ei Jew, rona bababau'unia uaa ina ware, “Yau, fei faraa pidaua noramiana pafea.” ⁴² Rona ware ba, “Haa, abaa hia Jesus, mei na'uu Joseph, mei ona apa'aa amana ma inana? Batanai i ware ba ‘Noramiau pafea?’”

⁴³ Jesus na ware, “Apuna bababau'uu dupuaa hamu'ou. ⁴⁴ Lomi nemea i nomai a'au nabaa lomi i taudugia mei Ama, mei na aloagiau ma a fa'asi'ania a'a fei a'apoo arewaa. ⁴⁵ Na ude a'a ei ne'iaa ei Mamama'a ba: ‘Mei Haidaa, iwe feroinaa minaa ro'ou.’ Hini i guainaa mei Ama ma tonaa ei feroiana, iwe nomai a'au. ⁴⁶ Lomi hemea na ma'a mei Ama ma'uaa, mei noramiana a'a mei Haidaa; ana unaia na ma'a mei Ama. ⁴⁷ A warefa'uai a'a hamu'ou ba hini i narafawe'i, i pa'i harenua lomi i pedutoo. ⁴⁸ Yau, fei faraa pidaua i fani harenua. ⁴⁹ Ei upuu hamu'ou, rona hanaiaa ei manna yei fawe'ei lomi haihai o guana ma'uaa, rona ma'e. ⁵⁰ Ma'uaa yeni, na pa'i fei faraa pidaua noranarai pafea, fei nabaa nemea i hanaia lomi ba i ma'e. ⁵¹ Yau, fei faraa pidaua na pa'i harenua, fei noramiana pafea. Nabaa nemea i hanaiaa feni faraa pidaua, iwe guta ranimai ranimai. Feni faraa pidaua feni, feni pigiou, feni ba a fani ba harenuaa feni malagufu.”

⁵² Ma ei Jew, rona'aa fiharenii ana ro'ou ba, “Batanai ba mei rama'a mei i fanaa o'ou fei pigiona ba o hanaia?”

⁵³ Jesus na warenaa a'a ro'ou, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba nabaa lomi

[‡]6:31 6:31 Nehemiah 9:15

hamo'aa hanaiaa fei pigioo mei Na'uu Rama'a ma hunumaa fei rarana, lomi hamo'aa pa'i harena. ⁵⁴Hini i hanaiaa fei pigiou ma hunumaa fei rarau, i pa'i harena lomi i pedutoo ma awe fa'asi'ania a'a fei a'apoo arewaa. ⁵⁵Uaa, fei pigiou, pa'aa du'ua ma fei rarau, pa'aa hunuma. ⁵⁶Hini i hanaiaa fei pigiou ma hunumaa fei rarau, i oafipui a'au ma yau a'ana. ⁵⁷Mei Ama, mei i oalao na aloamiau ma una pa'i harenuau uaa hia. Ma ana ale'ei, hini i hanaiau, iwe pa'i harenuana uaa yau. ⁵⁸Sifei, fei faraa pidaua noramiana pafea. Ei upuu hamu'ou, rona hanana manna ma rona ma'e ma'uaa, hini i hanaiaa feni faraa pidaua feni, iwe guta ranimai ranimai." ⁵⁹Ina wareaa fei ei fi feroi laloo fei synagogue yei Capernaum.

Watauda Otalai Nenerana na Di'ininaa Jesus

⁶⁰Ro'aa guainaa fei, watauda ei otalai nenerana na ware, "Fei feroia fei, namina hafafala'ai. Hini ba i tonia?"

⁶¹Jesus na aida ba ei otalai nenerana, rona bababau'u wagina ma na warenaa a'a ro'ou, "Na fafelooa naranaraa hamu'ou fei? ⁶²Tamanu naraa hamu'ou nabaa hamo'aa fanunuaa mei Na'uu Rama'a i hadiwe'inaa pafea a'a fei gutanana mina? ⁶³Fei Spiriti i fani harena; fei pigioo rama'a, lomi hanuna. Ei wareau a'a hamu'ou ale'ei spiriti^f ma na pa'i harena. ⁶⁴Ma'uaa hefi'a hamu'ou lomi na narafawe'i." Hamatee Jesus na aidadii ba hini ro'ou lomi na we'i naranarana ma hini i aloia panii hefi'a. ⁶⁵Ina waredilao ba, "Sifei fei pa'afina a warenaa a'a hamu'ou ba lomi nemea i nomai a'au nabaa lomi i hadumia mei Ama."

⁶⁶A'a fei au fei, watauda ei otalai nenerana, rona ofadugia ma lomi rona nenegidinia.

⁶⁷Jesus na i'iginaa ei Hefua ma Helagui, "Haa, ana ba hamo'aa di'ininau?"

⁶⁸Simon Peter na warenaa a'ana, "Mena Fasu, hai'ou dinaa a'a hini? Ei wareamu na pa'i harena lomi i pedutoo. ⁶⁹Ina we'i ei naranaraa hai'ou ma hai'ouna aida ba yoi, mei Apunaiiaa mei Haidaa."

⁷⁰Ma Jesus na ware, "Abaa una rafeidigaa hamu'ou ena Hefua ma Helagui? Ma'uaa hemea hamu'ou, hia hani'u!"

⁷¹(Ifi hanuinaa Judas, mei na'uu Simon Iscariot, hemea ei Hefua ma Helagui, mei ba i aloia.)

Jesus na Dinaa a'a fei Hananaa ei Pale

7 Nenee fei, Jesus na tatalai yei Galilee ma na nara ba lomi i dinaa Judea uaa ei Jew yei ba ro'aa fo'afama'eia. ²Ma'uaa i norafi'imai fei hananaa ei Jew, fei Hananaa ei Pale, ³ei lofuu Jesus, rona ware a'ana ba, "Onei aunu yeni ma dinaa Judea ba ei otalai neneramu, ronei ma'aiaa ei foigia ona'aida bigi'ia. ⁴Nabaa nemea na nunuminia ba hia bauana, lomi ba i opa'ainaa ei bigi'ana. Si'ei ba yoi, oi bigi'aa ei manumanu ei, onei fama'aio a'a feni ano." ⁵Uaa ei lofuna, ana lomi rona narafawe'i a'ana.

⁶Si'ei, Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Atawe nomai fei pa'aa auu. ⁷Feni ano, lomi ba i bidibidi ununa a'a hamu'ou, ma'uaa na bidibidi ununa a'au uaa una'o u'ugia ba ei bigi'ana na hafelo. ⁸Hamonei dinaa a'a fei Hananaa. Lomi ado'o dinaa a'a fei Hananaa, uaa atawe nomai fei pa'aa auu." ⁹I waredigaa fei, na gutadii i Galilee.

¹⁰Ma'uaa ro'aa aunudiginaa fei Hananaa ei lofuna, ana ina

aunupa'ailao. ¹¹Ma yei a'a fei Hananaa ei Jew, rona lalabaginia ma i'igai ba, "Amaia mei rama'a mei?"

¹²I dupuaa ei gupuu rama'a rona fileleleinia. Hefi'a na ware, "Hia, rawani'a rama'a."

Hefi'adi ai na ware, "Lo'e, ina sifi'aa ei rama'a." ¹³Ma'uaa lomi hemea na ware i puda a rama'a, uaa rona ma'auaa ei Jew.

Jesus na Feroi a'a fei Hananaa

¹⁴I nohesuwilao fei Hananaa, Jesus na dinaa malalaa fei humuu mei Haidaa ma na'aa feroi. ¹⁵Ei Jew na ba'arofo ma i'igai, "Ina tobatanainia ei apa'ana ma lomi na to feroiana wagina?"

¹⁶Jesus na ware, "Fei feroiau abaa manumanuu. Noramiana a'a mei i aloagiau. ¹⁷Hini ba i bigi'aa ei nunumiaa mei Haidaa neido'o narama'aiaa fei feroiau ba noramiana a'a mei Haidaa, o u'u'ua. ¹⁸Mei i u'ugaa anaia, fi bigi'ia ba i pa'i rawani'a harana ma'uaa, mei i bigi ba i farawaninaa fei haraa mei na aloia, hia hemea na fa'uai; lomi hepalo sifi'ana. ¹⁹Haa, abaa na fanaa hamu'ou fei Law Moses? Ma'uaa lomi hemea hamu'ou na nenegia. Tani ei ba hamo'aa fo'afama'eau?"

²⁰Fei gupuu rama'a na ware, "Woroo na wadu'io pigea. Hini ba i fo'afama'eio?"

²¹Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Una bigi'aa hepalo foigia ma hamona ba'arofo. ²²Ma'uaa, si'e ba na fanaa hamu'ou fei mau moro'aa hudii wawanei (ma'uaa abaa pa'aa noramiana a'a Moses, uaa ei ama mina), hamona'o moro'aa hudii wawanei ei baduu laloo fei Sabbath. ²³Ma nabaa na rawani a'a hamu'ou ba nemea baduu i moro laloo fei Sabbath ba lomi hamo'aa barafeaa fei law Moses, tani hamo'aa siba a'au ba na farawaninaa minaa ei

unuu hemea rama'a wagii fei Sabbath? ²⁴Apuna fafi'i'uanaa naranaraa hamu'ou a'a tamanu hamona fanunuia. Hamonei narama'aia."

Jesus, Hia Christ?

²⁵A'a fei, hefi'a ei rama'aa Jerusalem, rona i'igai, "Haa, simeni, meni ba ro'aa fo'afama'eia? ²⁶Hia simeni fi wareware i puda a ei rama'a ma lomi rona wareaa hepalo warea a'ana. Haa, ei bauana, ron-apa'aa nara ba hia Christ?⁸ ²⁷Ma'uaa, o'ouna aida ba gufuna hitani; nabaa i nomai mei Christ, lomi nemea i aida ba gufuna hitani."

²⁸Jesus ana fi feroi i malalaa fei humuu mei Haidaa, ei i warefabauana ba, "Hi'i, hamona apa'au ma aida ba hitani gufuu. Abaa no'uamiau ma'uaa, mei na aloagiau napa'aa fa'uai. Lomi hamona apa'ia, ²⁹ma'uaa una apa'ia, uaa noramiau i a'ana ma ina aloagiau."

³⁰A'a fei, ba ro'aa panarofia, ma'uaa lomi hemea na panarofia, uaa atawe nomai fei auna. ³¹Ma'uaa watauda i dupuaa ei rama'a, rona narafawe'i a'ana. Rona ware ba, "Nabaa i nomai mei Christ, ana i bigi'aa wataudadi ai hilalaa foigia laraa meni?"

³²Ei Pharisee na guainaa fei gupuu rama'a ba rona fiwareifagiginia ale'ei. Ma ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei Pharisee, rona aloaa ei oananaa fei humuu mei Haidaa ronei panarofia.

³³Jesus na ware, "Lomi i madii gutanau a'a hamu'ou ma a dinaa a'a mei i aloagiau. ³⁴Hamo'aa lalabaginau, ma'uaa lomi ba hamowe labagipa'au; ma yei una dinaa wagina, lomi ba hamo'aa nopa'ilao."

³⁵Ei Jew, rona fiwarewarei, "Mei rama'a mei ba i dinaia, te ba lomi o labagipa'ia? Ba i dinaa fawelei ma fer-

oinaa ei Greece ma guta a'a ei gu-fuu o'ou, ei rona fawawadidi dupuaa ei rama'a yei. ³⁶Tamanu hanuu ei wareana ba, 'Hamo'aa lalabaginau ma'uaa, lomi hamowe labagipa'au ma hitani a dinaa wagina, lomi hamowe nopa'ilao'?"

³⁷A'a fei a'apoo arewaa fei Hananaa fei na bauanaidiai laraa ei arewaa fama'a, Jesus na ufalarai ma ware-fabauana, "Hini na sigigi neimii hunu a'au. ³⁸Hini na narafawe'i a'au, ale'ei** fei wareaa fei Bu'u Apuna, iwe pa'i ale'ei ranuu loloma laloo iana." ³⁹A'a fei, fi hanuinaa fei Spiriti, fei rowe tonia ei rona narafawe'i a'ana. Nopa'aloo fei au fei, itawe fanaa ro'ou fei Spiriti, uaa atawe tonaa fei hawerana Jesus.

⁴⁰Ro'aa guainaa fei, hefi'a na ware, "Pa'aa fa'ua ba mei rama'a mei, hia mei Mamama'a."

⁴¹Hefi'a na ware, "Hia mei Christ."

Ma hefi'adiai na i'igai, "Haa, mei Christ, ba i nomai Galilee?" ⁴²Haa, lomi na ware fei Bu'u Apuna ba mei Christ, hia a'a fei pai†† David ma ba i nomai Bethlehem, fei gufu na guta wagina mina David?" ⁴³Si'ei, namina hamamaguua naranaraa ei rama'a a'a Jesus. ⁴⁴Hefi'a, ba ro'aa panarofia; ma'uaa lomi hemea na aunaa panina a'ana.

Ei Bauaniaa Jew, Lomi Rona Narafawe'i

⁴⁵Ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei Pharisee, rona i'igainaa ei oanananaa fei humuu mei Haidaa, ei ro'aa hadiwe'imai a'a ro'ou ba, "Tani lomi hamona nodugamai?"

⁴⁶Ei oanananaa na ware, "Lomi nemea i wareware ale'ei ei mau wareaa mei."

⁴⁷Ei Pharisee na ware, "Ei hanuiaa hamu'ou ba ana ina sifipa'aa hamu'ou? ⁴⁸Na pa'i hemea bauana o Pharisee na narafawe'i a'ana? ⁴⁹Pa'aa lomi! Ma'uaa fei gupuu rama'a, lomi rona apa'aa hepalo manumanu a'a fei law—ronei tonaa umua."

⁵⁰Nicodemus, mei nado'o dinaa a'a Jesus, mei ana hemea ro'ou na i'igai, ⁵¹"Haa, fei law o'ou, i rataware ua ba na tata hemea ma lomi i do'o guainia ba tamanu ei bigi'ana?"

⁵²Rona ware, "Haa, ana gufumu Galilee? Fanunufarawaninia uaa lomi ba hemea mamama'a,‡‡ noramiana Galilee."

⁵³Si'ei, hememea na dinaa humuna.

8 Ma'uaa Jesus na dinaa a'a fei Mau-
geni Olive. ²Mafufuo badu, na udiai i malalaa fei humuu mei Haidaa ma minaa ei rama'a, rona puroroinia ma na guta ba i feroinaa ro'ou. ³Ei feroiaa law mawe ei Pharisee, rona duginamii a'ana hemea pifine rona ma'apa'ia ei i fiharo-haroipa'ai. Rona fa'ufalarainia i pudaa rama'a ⁴ma warenaa a'a Jesus, "Mena feroia, meni pifine meni, hai'ouna panarofia ei i fiharoharoipa'ai. ⁵Fei Law Moses na ware ba onei nafanaa mugoo ei mau pifine ale'ei. Si'ei, o ware batanai wagina?" ⁶Rona i'iginia ba ro fa'alabe'ia ma ro ware ba ina warefatata.

Ma'uaa Jesus na fabalona pu ma ne'inaa ana'anana malagufu. ⁷Rona mina'u i'igi'uaia, hee inawe ufalarai ma warenaa a'a ro'ou, "Hini hamu'ou lomi hafelo'ana, te, hia do'o rawarawa nafa'a." ⁸Ina fabalodiai ma ne'ine'i pafoo malagufu.

⁹Hememea ei rona guainia, ronawe fididi'inii, do'ofama'a ei rona siginaa

**7:38 7:38 O, /Hini mei i sigigi, nei nomai a'au. /Ma mi hunu, 38 mei i narafawe'i a'au. /Ale'ei

††7:42 7:42 Warea Greek lau

‡‡7:52 7:52 Guapalo ne'ia mina ba lomi ba mei Mamama'a

raudei. La'o uniaa mei pifine a'a Jesus.
¹⁰ Jesus na ufalarai ma i'iginia, "Mena pifine, ro'ou hitani? Lomi hemea na wareio ba ona tata?"

¹¹ Ina ware, "Lomi hemea, mena bauana."

Jesus na ware, "Hi'ei, ana lomi a wareio ba ona tata. Nowau ma onei'aa fai bigidinaa ena hafelo'a."

Ei U'ugaa Jesus, na Fa'uai

¹² Jesus na warediai a'a ei rama'a ba, "Yau, we'ai feni ano. Hini i nenerau, lomi ba iwe talai laloo fei roromaa, ma'uaa i pa'i fei we'ai, fei i fani harena."

¹³ Ei Pharisee, rona mania, "E'eni, ona u'ugio; si'ei ba oi u'ugaa anaio, lomi na wanewane ei u'ugamu."

¹⁴ Jesus na ware, "Nabaa na u'ugaa ana yau, fei u'ugau na wanewane, uaa una aida ba noramiau hitani ma a dinaia. Ma'uaa pa'aa lomi hamona aida ba noramiau hitani o a dinaia. ¹⁵ Hamona'u nara'uaiaa ei manumanu ale'ei mau naranaraa rama'a; yau lomi na narafani maumau hemea. ¹⁶ Ma'uaa nabaa una nara ale'ei, fei naranarau na wanewane, uaa abaa unaa yau. Una ufipui a'a mei Ama, mei na aloagiau. ¹⁷ Laloo fei Law hamu'ou na ude fei ne'ia ba nabaa i fibo'ii u'ugaa helagui, ina wanewane. ¹⁸ Yau, hemea ana fi u'ugau; ma hemeadi ai ana na u'ugau, mei Ama, mei na aloagiau."

¹⁹ Ma i dii, rona i'iginia, "Amaia mei amamu?"

Jesus na ware, "Lomi hamona apa'au, o mei Amau. Nabaa hamona apa'au, ana hamo'aa apa'aa mei Amau." ²⁰ Ina wareaa fei ei fi ferio i malalaa fei humuu mei Haidaa papaa fei bao fana mugoo po'i. Ma'uaa lomi hemea na panarofia, uaa atapa'aa fei auna.

²¹ Jesus na warediai a'a ro'ou ba, "Yau, a dii ma hamo'aa labaginou, ma'uaa hamo'aa ma'ehugiaa ei hafelo'aa hamu'ou. Fawelei ba a dinaa wagina, lomi ba hamowe nopa'ilao."

²² A'a fei, ei Jew, rona i'igai, "Haa, ba ana i fo'afama'aaa anaia? Sifei, fei hanuu wareana ba, "Fawelei ba a dinaa wagina, lomi hamowe nopa'ilao?"

²³ Ma'uaa ina warelao, "Noramiaa hamu'ou pu, ma'uaa noramiau pafea. Hamu'ou, rama'aa feni ano. Yau abaa rama'aa feni ano. ²⁴ Una warefanidigaa hamu'ou ba hamo'aa ma'ehugiaa ei hafelo'aa hamu'ou; nabaa lomi hamona nara ba fa'ua fei wareau ba yau hini, [¶] hamowepa'aa ma'ehugiaa ei hafelo'aa hamu'ou."

²⁵ Rona i'igai, "Yoi hini?"

Jesus na ware, "Ana ale'ei una waredigamai. ²⁶ Na pa'i watauda wareau ba hamu'ou rama'a bata wagii ei maumau hamu'ou. Ma'uaa, mei na aloagiau, hia napa'aa fa'uai ma tamanu una guainia a'ana, una u'ugia yeni malagufu."

²⁷ Lomi rona apa'ia ba fi u'ugaa mei Amana a'a ro'ou. ²⁸ Si'ei, Jesus na ware, "Ena hamona fatawadigaa mei Na'uu Rama'a, hamowe aida ba fa'ua fei warau ba yau hini ma lomi ba una bigi'aa hepalo manumanu unaa yau, ma'uaa una wareaa tamanu na feroinau mei Ama. ²⁹ Mei na aloagiau, hia a'au; lomi ba i di'ininau uaa, una'aida bigi'aa ei nunumiana." ³⁰ Ei fi u'u, watauda, rona narafawe'i a'ana.

Ei Na'uu Abraham

³¹ A'a ei Jew rona narafawe'i a'ana, Jesus na ware, "Nabaa hamo'aa urofaa ei feroiau, hamu'ou pa'aa otalai nenerau. ³² Ma hamowe aida fei fa'uaia ma fei fa'uaia i alafatalainaa hamu'ou."

[¶]8:24 8:24 O, yau hia; v. 28 anaa

³³Rona warefania, “Hai'ou, na'uu^{§§} Abraham ma nopa'amii wagiēni, lomi hemea na humuwainaa hai'ou. Tani o ware ba hepalo manumanu i alafatalainaa hai'ou?”

³⁴Jesus na ware, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba hini na bigi'aa ei hafelo'a, hia humuwa a'a ei hafelo'a. ³⁵Mei humuwa, abaa hia pa'aa pai hepalo maroa ma'uaa, mei na'u, hia pai fei maroana ranimai ranimai. ³⁶Si'ei, nabaa mei Na'u na alafatalainaa hamu'ou, hamopowe talaifa'a'a. ³⁷Una aida ba hamu'ou na'uu Abraham. Ma'uaa hamo'ei oma'a ua ba hamo'aa fo'afama'eau, uaa pa'aa lomi pe'i ei wareau a'a hamu'ou. ³⁸A warefanaa hamu'ou tamanu na ma'apa'ia inamoaa mei Amau ma hamu'oufi bigi'aa tamanu hamona guainia a'a ei amaa hamu'ou.”*

³⁹Rona ware, “Abraham, amaa hai'ou.”

Jesus na ware, “Nabaa hamu'ou na'uu Abraham, te, hamo'aa bigi'aa† tamanu Abraham na'o bigi'ia. ⁴⁰Ma'uaa hamu'ou, ba hamo'aa fo'afama'eau, yau meni na warefanaa hamu'ou fei fa'uaia, fei na guainia a'a mei Haidaa. Abraham, lomi na bigi'aa ei manumanu ale'ei. ⁴¹Hamona'o bigi'aa ei na bigi'ia mei amaa hamu'ou.”

Rona fiharei a'ana ba, “Abaa hai'ou na'uu tala. Hai'ouna pa'i hemea ua ama, ana unaa mei Haidaa.”

Ei Na'uu mei Hani'u

⁴²Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Nabaa mei Haidaa Amaa hamu'ou, hamo'aa haguau, uaa noramiau a'a mei Haidaa ma e'eni yau yeni. Abaa no'uamiau; ma'uaa aloagiana. ⁴³Tani lomi na arewa a'a hamu'ou ei wareau? Hamatee, na

loto adiaa hamu'ou. ⁴⁴Hamu'ou, na'uu mei amaa hamu'ou, mei hani'u ma ba hamo'aa bigi'aa ei nunumiaa mei amaa hamu'ou. A'a fei rawarawa ma nolao hia rama'aa fo'afama'ea. Lomi na urofaa fei fa'uaia uaa, pa'aa lomi ma'ida fa'uaia a'ana. Ena na warefasifi, fipa'aa wareaa fei wareagufuna, uaa hia sifisifi ma amaa ei sifisifi. ⁴⁵Ma'uaa si'ei ba una warefa'uai a'a hamu'ou, lomi hamona nara ba fa'ua ei wareau! ⁴⁶Na pa'i hemea hamu'ou ba ipa'aa ware'uniaa fei hafelo'au? Nabaa na warefa'uai, tani hamo'aa nara ba abaa fa'ua ei wareau? ⁴⁷Hini i oafipui a'a mei Haidaa, i guainaa tamanu na wareia mei Haidaa. Fei pa'afina ba lomi hamo'aa guai, sifei ba lomi hamona oafipui a'a mei Haidaa.”

Ei Wareaa Jesus ba Hia Hini

⁴⁸Ei Jew, rona warenaa a'ana, “Haa, lomi na wanewane ei wareaa hai'ou ba yoi hemea Samaria ma na wadu'io pigea?”

⁴⁹Jesus na ware, “Lomi na wadu'au pigea, ma'uaa una fani honua a'a mei Amau ma lomi hamona fani honua a'au. ⁵⁰Abaa a labarai haweraa ana yau; ma'uaa na pa'i hemea ba i lababaginia ma hia mei fadududua. ⁵¹A warefa'uai a'a hamu'ou ba hini i aunaa naranarana ei wareau, lomi ba iwe ma'a fei ma'ea.”

⁵²A'a fei, ei Jew, rona ware, “Hai'ounawe aida ba napa'aa wadu'io pigea! Abraham na ma'e ma ei mamama'a anaa, ma'uaa ona ware ba nabaa nemea i aunaa naranarana ei wareamu, lomi ba i nanamuinaa fei ma'ea. ⁵³Haa, ona muainaa mei amaa hai'ou Abraham? Ina ma'e ma ei mamama'a anaa. Ei naramu ba yoi hini?”

§§8:33 8:33 Warea Greek ba lau; v. 37 anaa

*8:38 8:38 O, inamoaa mei Amau. Si'ei bigi'aa tamanu ona guainia a'a mei Ama.

†8:39 8:39 Hefi'a ne'ia mina “Nabaa hamu'ou na'uu Abraham, te, bigi'aa”

⁵⁴ Jesus na ware, “Nabaa una uduginaa ana yau, lomi hanuu fei udugiau. Mei Amau, mei hamona ware ba Haidaniaa hamu'ou, ana sime'i na fani hawerau. ⁵⁵ Lomi hamona apa'ia ma'uaa, una apa'ia. Nabaa una ware ba lomi na apa'ia, una warefasifi ale'ei hamu'ou ma'uaa, unapa'aa apa'ia ma neneraa ei wareana. ⁵⁶ Mei amaa hamu'ou Abraham, fei naranarana na refu ba i ma'a fei au noramiau; ina ma'adigia ma na ni'eni'e.”

⁵⁷ Ei Jew, rona warenaa a'ana, “Otawe pa'i haipani pa'ania igisimasi—haa, ona ma'apa'aa Abraham!”

⁵⁸ Jesus na ware, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba itawe wanini Abraham, na Oa Yau!” ⁵⁹ A'a fei, rona hau'aa ei mugoo ba ro'aa nafa'ia ma'uaa, Jesus na fa'opa'ai ma lele'apa'aidi'ininaa malalaa fei humuu mei Haidaa.

Jesus na Fawanewaneaa Hemea na Torotonamii fei Pudaweraiana

9 Ei fi talailao na ma'apa'aa hemea na wanini pudawerai. ² Ei otalai nenerana na i'iginia, “Rabbi, hini na bigifafelo, meni rama'a meni, o amana ma inana ma si'ei i wanini pudawerai?”

³ Jesus na ware, “Abaa hia o amana ma inana, rona bigifafelo ma'uaa, na nomai fei ba fei bigi'aa mei Haidaa nei ale'ei fama'ama'a wagii fei gutanana. ⁴ Eni fi arewa, onei bigi'aa ei bigi'aa mei na alo-giau. I mai fei poi ba lomi nemea i bigi. ⁵ Ena una guta yeni malagufu, yau meni we'ai feni malagufu.”

⁶ I waredigaa fei, na huwiaa fei malagufu, faheduia ma augia i pudaa mei rama'a mei. ⁷ Ina warenaa a'ana, “Nowau. Nunuu a'a fei Pe'i Ranu Siloam” (hanuu fei hara ba na alodigia). Si'ei, naree nunuu ma na nofananunulao dinaa humuna.

⁸ Ei gufuna mawe ei ronado'o fanunuia ba hia na'o gutanoinoi ma'aa

tala, rona i'igai, “Haa, ana sime'i mei na'o gutanoinoi?” ⁹ Hefi'a, rona ware ba hi'i, ma'uaa hefi'a ba, “Lo'e, sifei ua ba na fimina'ei fafanunuaa lagua.”

Ma'uaa mei rama'a na ware, “Ana yau simeni.”

¹⁰ Ma rona i'igifawe'i a'ana, “Hamatani o fanunupa'i?”

¹¹ Ina ware, “Mei rona roroinia Jesus na faheduaa fei malagufu ma augia pudau. Ina warefanau ba nei dinaa Siloam ma nunuu. Si'ei, naree nunuu ma nawe fanunupa'i.”

¹² Rona i'iginia, “Amaia mei rama'a mei?”

Ina ware, “Lomi una aida.”

Ei Pharisee, roi Labaginaa fei ba Tani i Fafanunupa'i

¹³ Rona duginaa a'a ei Pharisee mei na wanini pudawerai. ¹⁴ Ma fei arewaa, fei i faheduaa fei malagufu ma fawanewaneaa mei pudawerai Jesus, Sabbath. ¹⁵ Si'ei, ei Pharisee, ana rona i'iginia ba tani i fafanunupa'i. Ina ware, “Ina au hedu i pudau, una nunuu ma eni na fanunupa'i.”

¹⁶ Hefi'a ei Pharisee, rona ware, “Mei rama'a mei, abaa noramiana a'a mei Haidaa, uaa lomi na neneraa fei Sabbath.”

Ma'uaa, hefi'adiai rona i'igai, “Batanai ba hemea hafelo'a i bigi'aa ei hilalaa foigia ale'ei?” Si'ei, rona fifalagii.

¹⁷ Ma ronawe momo'idinaa a'a mei pudawerai, “O ware bata a'a mei rama'a mei? Hamatee hia na fawanewaneaa pudamu.”

Mei rama'a na ware ba, “Hia hemea mamama'a.”

¹⁸ Ei Jew, rona falala'aa amana ma inana uaa, ana lomi rona nara ba inado'o pudawerai ma nawe fanunupa'i. ¹⁹ Rona i'igai, “Na'uu hamugua meni? Simeni, meni hamu'aa ware ba ina wanini pudawerai? Tani i fanunupa'i eni?”

²⁰ Amana ma inana, laguna ware, “Haiguna aida ba na'uu haigua ma haiguna aida ba na wanini pudawerai. ²¹ Ma'uaa, tani i fanunupa'i eni o hini na fawanewaneia, lomi haiguna aida. I'iginia. Ina wawaneidii; ana hia i u'u.” ²² Amana ma inana, laguna ware ale'ei uaa, laguna ma'au a'a ei Jew hamatee rona waredii ba hini i ware ba Jesus, hia Christ,[‡] ro'aa fa'asi'ania a'a fei synagogue. ²³ Sifei fei pa'afina lagu'aa ware amana ma inana ba, “Ina wawaneidii; i'iginia.”

²⁴ Rona lala'idinaa mei na wanini pudawerai. Rona ware, “Uduginaa mei Haidaa.[¶] Hai'ouna aida ba mei rama'a mei, hia hafelo'a.”

²⁵ Ina ware, “Lomi una aida ba hia hafelo'a, o lo'e. Hepalo ua manumanu una aida, ba unado'o pudawerai ma nawe fanunupa'i eni!”

²⁶ Ma rona i'iginia, “Ina bigi'aa tamanu a'amu? Ina fawanewane batanania fei pudamu?”

²⁷ Ina ware, “Hei, una warefanidigaa hamu'ou ma lomi hamona guai. Tani ei ba hamo'aa guaidinia? Ba ana hamo'aa talainenegia?”

²⁸ Ma rona warefaleloia ma ware, “Yoi hemea otalai nenerana! Hai'ou, otalai nenera Moses! ²⁹ Hai'ouna aida ba mei Haidaa na wareware a'a Moses ma'uaa, mei rama'a mei, ana lomi hai'ouna aida ba noramiana hitani.”

³⁰ Mei rama'a na ware, “Fei, pa'aa poapoa manumanu! Lomi hamona aida ba noramiana hitani ma'uaa, ina fawanewaneaa pudau. ³¹ O'ouna aida ba mei Haidaa, lomi i guainaa wareaa ei hafelo'a. I guai'uaiaa ei maroana, ei rona bigi'aa nunumiana. ³² Lomi hemea na u guainia ba na pa'i rama'a na fawanewaneaa hemea na wanini

pudawerai. ³³ Nabaa mei rama'a mei, abaa noramiana a'a mei Haidaa, lomi ba i bigipa'aa hepalo manumanu.”

³⁴ A'a fei, rona ware, “Yoi, ona pepesudii a'a ei hafelo'a ei oi wanini; yoi hini ba o feroinaa hai'ou!” Ma rona porosiminia ano.

Na Pudawerai Naranaraa Rama'a

³⁵ Jesus na guainia ba rona porosiminia ano ma i nobapa'alao, ina ware, “Ona narafawe'i a'a mei Na'uu Rama'a?”

³⁶ Mei rama'a na i'igai, “Hia hini? Warefanau ba a narafawe'i a'ana.”

³⁷ Jesus na ware, “Ona ma'adigia ma ana meni fi warewarefipui a'amu.”

³⁸ Mei rama'a na ware, “Mena Fasuu, na we'i fei naranarau.” Ma na losuinia.

³⁹ Jesus na ware, “Pa'afii fei noramiau yeni malagufu ba yau ale'ei fadududua, ba ei pudawerai, ronei fanunupa'i ma ei rona fanunupa'i, rowe pudawerai.”

⁴⁰ Hefi'a Pharisee i a'ana, rona guainaa fei wareana fei ma i'igai, “Tamanu? Ana hai'ouna pudawerai?”

⁴¹ Jesus na ware, “Nabaa hamona pudawerai lomi ba i marapu unuu hamu'ou a'a ei hafelo'a; ma'uaa, hamatee hamona ware ba hamona fanunupa'i, ana fi marapu unuu hamu'ou.

Mei Oma'ama'aa mawe ei Hapena Sipsipi

10 “A warefa'uai a'a hamu'ou. Mei lomi na wadu'ai wagii fei gigei, fei papa'ii ei sipsipi ma fanewadu'ai wagii hepaldiaa tala, hia fafanao ma rama'aa topa'aia. ² Mei na wadu'ai wagii fei gigei, hia oma'ama'aa ei hapena sipsipi. ³ Mei oananaa i gigiaa fei gigei a'ana ma ei sipsipi, rona guaipa'aa laona. I harofaa haraa ei hapena ma talaiduginaa ro'ou ano. ⁴ Ina'aa talaiduginaa mi-

[‡]9:22 9:22 O, *Messiah*

[¶]9:24 9:24 Hepalo pa'aa warea ba nei warefa'uai (ma'a Joshua 7:19)

naa ei hapena i ano, i talailao i ma'aa ro'ou ma ei hapena sipsipi, ro'aa nenegia uaa rona guai'apa'aa fei laona. ⁵Ma'uaa, pa'aa lomi ba ro'aa neneraa mei lomi rona apa'ia; hi'i, ro'aa ponipa'ai a'ana uaa lomi rona guai'apa'aa fei u'ugai lao ale'ei." ⁶Jesus na warehanunuinia ale'ei ma'uaa, lomi rona tonaa fei hanuu ei wareana.

⁷Si'ei, na waredilao ba, "A warefa'uai a'a hamu'ou ba yau ale'ei fei gigei wagii ei sipsipi. ⁸Minaa ei ronado'o nomai i ma'au, ro'ou fafanao ma rama'aa topa'aia, ma'uaa, ei sipsipi, lomi ro'aa guainaa ro'ou. ⁹Yau, ale'ei fei gigei; hini i wadu'aimai a'au, i tela.⁸ I wadu'ai ma asi'aa ma iwe labagipa'i guana. ¹⁰Mei fafanao, i nomai ba i topa'ai ma fo'afama'e ma bigosigosiaa ei manumanu; yau, a nomai ba ei sipsipi nei pa'i harena ma neimina rawani ua harena uaa ro'ou.

¹¹"Yau mei rawani'a oma'ama'aa ei sipsipi. Mei rawani'a oma'ama'aa ei sipsipi i fanaa fei harena uaa a'a ei sipsipi. ¹²Mei tamelo, mei i bigitoo pono'ana, abaa oma'ama'aa ma abaa pa'aa hapena ei sipsipi. Si'ei, i ma'apa'aa fei ponotoo podu ba fi nomai i ponidi'ininaa ei sipsipi. Ma fei ponotoo podu na tetetaduaa ei sipsipi ma rona poniba'aurai. ¹³Mei rama'a mei, na poni ua hamatee rona pono'uaia ma lomi na narapa'aa ei sipsipi.

¹⁴"Yau mei rawani'a oma'ama'aa ei sipsipi; una apa'aa ei hapeu ma ana rona apa'au— ¹⁵ana ale'ei ba mei Ama na apa'au ma una apa'aia—ma una fanaa fei harena uaa a'a ei sipsipi. ¹⁶Una pa'idiaa hefi'a sipsipi abaa laloo feni papa'ii eni sipsipi. Unei dugamii ro'ou anaa.

Ana rowe guainaa fei laou ma iwe pa'i hepalo ua gupuu ei sipsipi ma hemea ua oma'ama'aa. ¹⁷Pa'afii fei ba mei Amau na haguau sifei ba awe fanaa fei harena uaa—ma ana awe tohadiwe'idinia. ¹⁸Lomi nemea i tonia a'au, ana unaa yau a fania. Una pa'i forafora ba a fania ma tohadiwe'idinia. Fei warea fei, na tonia a'a mei Ama."

¹⁹Wagii e'ei warea e'ei, ei Jew, rona fifalagidiai. ²⁰Watauda ro'ou na ware, "Ina wadu'ia pigea ma namina poapoai. Tani o guainia?"

²¹Ma'uaa, hefi'adiai, rona ware, "Ei warea ale'ei, abaa warea hemea na wadu'ia pigea. Haa, fei pigea ana i fawanewanepa'aa hemea pudawerai?"

Na Waiwai Tabaa ei Jew

²²Yei Jerusalem inawe nopa'aloo fei au Hananaa wagii fei humuu mei Haidaa. ** Fei au fei, au waiwana ma lalarena ²³ma Jesus yei malalaa fei humuu mei Haidaa fi tatalai papaa ei Palee Solomon. ²⁴Ei Jew, rona hoaninia ma ware, "Namina madii fei fawansufaiamu naranaraa hai'ou? Nabaa yoi mei Christ, †† fa'arewaia a'a hai'ou."

²⁵Jesus na ware, "Una warefanadigaa hamu'ou ma'uaa, lomi hamona nara ba fa'ua. Ei foigia una bigi'ia a'a fei haraa mei Amau, na u'ufanaa hamu'ou ba yau hini ²⁶ma'uaa, lomi hamona narafawe'i uaa, hamu'ou, abaa hapeu sipsipi. ²⁷Ei hapeu sipsipi, rona guainaa fei laou; una apa'aa ro'ou ma rona nenerau. ²⁸A'a ro'ou, una fani harena lomi i pedutoo ma pa'aa lomi ro'aa pa'ai; lomi nemea i raputarapa'aa ro'ou i paniu. ²⁹Mei Amau, mei na fanaa ro'ou

§10:9 10:9 O, wadu'aimai a'au, awe oma'afarawaninalao

**10:22 10:22 Hanukkah

††10:24 10:24 O, Messiah

a'au, na muainaa minaa ei manumanu,^{‡‡} lomi nemea i raputarapa'aa ro'ou i panii mei Amau.³⁰ Yau ma mei Ama, haigua hemea ua."

³¹ Ei Jew, rona'aa haudinaa ei mugoo ba ro'aa nafa'ia³² ma'uaa, Jesus na warefanaa ro'ou, "Una bigidigaa watauda rawani'a foigia noramiaa ro'ou a'a mei Ama. Afaia a'a ei foigia ba hamo'aa nafa'au wagina?"

³³ Rona ware ei Jew ba, "Lomi hai'ou'aa nafa'io wagii hepalo ei, ma'uaa, si'ei ba ona warefafeloa mei Haidaa. Uaa yoi, rama'a ua ma'uaa, ona ware ba yoi mei Haidaa."

³⁴ Jesus na warefanaa ro'ou, "Rona ne'inia laloo fei Law hamu'ou ba mei Haidaa na ware ale'ei ba, 'Una ware ba hamu'ou haidaa'.³⁵ Hamona aida ba lomi hepalo tata laloo fei Bu'u Apuna. Ma nabaa ei rona tonaa fei Bu'u Apuna, ina ware ba ro'ou ale'ei 'haidaa',³⁶ lo'e manumanu nabaa mei Ama na ware ale'ei a'a mei au'u'ugaiana ba pa'aa manumanuna, mei aloagiana yeni malagufu. Si'ei, tani hamu'ou ware ba una warefafeloa mei Haidaa si'ei ba una ware ba, 'Yau Na'uu mei Haidaa'?³⁷ Apuna nara ba fa'ua ei wareau nabaa lomi una bigi'aa tamanu ana na bigi'ia mei Amau.³⁸ Una bigi'aa e'ei ma lomi hamona narafawe'i a'au. Ma'uaa, ei bigi'au foigia uni'unina ba hamonei aida ma apa'ia ba mei Ama, hia laloo iau ma yau a'ana."³⁹ Rona manidinia ba ro'aa panarofia, ma'uaa ina bi'a'afaa ro'ou ma ponidi'ininaa ro'ou.

⁴⁰ Ma i dii, Jesus na hadiwe'idinaa pepe Jordan fawelei i pudugufinaa ei rama'a wagina mina John. Ma ina guta yei⁴¹ ma watauda rama'a, rona nomai a'ana. Rona ware, "John, lomi na bigi'aa hepalo hilalaa foigia, ma'uaa mi-

naa ei u'ugana meni rama'a meni, pa'aa fa'ua."⁴² Ma yei fawelei, watauda, rona narafawe'i a'a Jesus.

Fei Ma'ea Lazarus

11 Ma hemea rama'a na funu, harena Lazarus. Gufuna, Bethany, fei gufuu Mary ma mei tafina, Martha.² Mei agii Lazarus, mei na funuhaino, harena Mary. Ana mei i igiaa fei dufaa pao tabaa mei Fasu ma hugunaa pinena a'a ei loa tabana.³ Si'ei, laguei fitafii, laguna alo wareaa lagua a'a Jesus, "Mena Fasu, mei ona haguia na funu."

⁴ I guainaa fei, Jesus na ware, "Fei funua fei, lomi ba i fama'eia. Agia, fei pa'afina, sifei ba i tonaa hawerana mei Haidaa ba mei Na'uu mei Haidaa, ana nei tonaa hawerana wagina."⁵ Jesus na haguua Martha ma mei tafina mawe Lazarus.⁶ Ma'uaa, i guainia ba Lazarus na funu, na guta ua guaidiai arewaa yei.

⁷ I dii, inawe warenaa a'a ei otalai nenerana, "O dii, o hadiwe'inaa Judea."

⁸ Rona ware, "Rabbi, haiga ua ei ba ro'aa nafanaa yoi mugoo yei ei Jew. Ma ba o hadiwe'idilao?"

⁹ Jesus na ware, "Haa, a'a ba na we'a ale'ei hefua ma guai hour laloo hepalo arewaa? Mei na talai laloo fei arewaa, lomi ba i tetei'alabe, uaa ina fafanunupa'i a'a fei we'ai feni malagufu.¹⁰ Nabaa i talai na poi, iwe tetei'alabe, uaa lomi we'aina."

¹¹ I waredigaa fei, ina waredilao a'a ro'ou, "Mei tafii o'ou Lazarus, na ma'igu, ma'uaa yau ba a dinaa a'ana ma funifunia."

¹² Ei otalai nenerana na ware, "Mena Fasu, nabaa ina ma'igu iwe rawanidiai."

¹³ Jesus na hanuinaa fei ma'eana, ma'uaa ei otalai nenerana, rona nara ba fi ware ba inapa'aa ma'igu.

^{‡‡}10:29 10:29 Watauda ne'ia mina ba *Tamanu na fanau mei Amau na muainaa minaa ei*

¹⁴ Si'e'i, inawe fa'arewaia a'a ro'ou, "Lazarus na ma'e. ¹⁵ Ma una ni'e ba yau lomi yei ba hamone'i narafawe'i. Ma'uaa, o'aa dinaa a'ana."

¹⁶ Ma Thomas (ana harana Didymus) na warenaa a'a ei otalai nenera, "Ana o'aa di ma ma'efipui a'ana."

Jesus na Warefarawani a'a Laguei Fitafii

¹⁷ I nopa'aloo yei, Jesus nawe apa'ia ba Lazarus na hainodii laloo huapu ale'ei obao arewaa. ¹⁸ Hafalaree Bethany a'a Jerusalem ale'ei oduai kilometre.[¶] ¹⁹ Ma watauda Jew, rona dinaa a'a Martha ma Mary ba ro'aa faloloa'ifipui a'a lagua wagii fei pa'aiaa mei agii lagua. ²⁰ I guainia Martha ba fi nomai Jesus, ina asi'alao ba iree ma'aia, ma'uaa Mary na guta ua humu.

²¹ Martha na warenaa a'a Jesus ba, "Mena Fasu, nabaa yoi yeni, lomi i ma'e mei agiu. ²² Ma'uaa, una aida ba ana e'eni, mei Haidaa i fanio tamanu o i'iginia."

²³ Jesus na warenaa a'ana, "Mei agimu iwe mama'adiai."

²⁴ Martha na ware, "Una aida ba iwe mama'adiai a'a fei au asi'ana wagii fei a'apoo arewaa."

²⁵ Jesus na warenaa a'ana, "Yau ana fei asi'ana ma fei harena. Hini i narafawe'i a'au, iwe pa'i harenuana nabaa i ma'e; ²⁶ ma hini i guta ma narafawe'i a'au lomi iwe ma'e. Naramu ba fa'ua fei?"

²⁷ Ina warefania ba, "Hi'i, mena Fasu. Una nara ba yoi mei Christ,^{§§} mei Na'uu mei Haidaa, mei ba na nomai a'a feni malagufu."

²⁸ I waredigaa fei, na hadiwe'ai ma dugi'u'uginaa mei tafina Mary. Ma na ware, "Mei Feroia, hia yeni ma fi i'iginio." ²⁹ I guainaa fei Mary, na

asi'abatafa ma dinaa a'ana. ³⁰ Ma Jesus, atawe wadu'ainaa fei gufu, ma'uaa hia ana fawelei i di'inia Martha. ³¹ Ei Jew, ei rona gutafaloloa'ifipui a'a Mary laloo fei humu, ro'aa fanunupa'ia ba na asi'abatafa ma dinaa ano, rona nenegia, uaa rona nara ba i dinaa a'a fei huapu ma ai'ai yei.

³² Mary, i nopa'aloo fawelei wagina Jesus ma ma'apa'ia, na fapasi pinena ma ware, "Mena Fasu, nabaa yoi yeni, lomi i ma'e mei agiu."

³³ I ma'apa'ia Jesus ba na ai'ai ma ei Jew, ei ro'aa nofipuimai a'ana, ana rona ai'ai, namina fi'i naranarana ma naranara watauda. ³⁴ Ina i'igai, "Hamona fa'hainopia hitani?"

Rona ware, "Mi ma'a, mena Fasu."

³⁵ Jesus na ai.

³⁶ Ma ei Jew, rona ware, "Ma'aia, te in-apa'aa haguia!"

³⁷ Ma'uaa, hefi'a ro'ou, rona ware, "Mei i fawanewaneaa mei pudawerai, tani lomi i bigi'ia ale'ei ba mei rama'a mei nei'aa ma'e?"

Jesus na Fa'asi'anaa Lazarus a'a fei Ma'ea

³⁸ Jesus namina faloloa'idiai ma nomai a'a fei huapu. Fei huapu ale'ei walawala a'a fei na'a ma na pa'i mugoo i poaa wawadu'ina. ³⁹ Ina ware, "Pigusiminaa fei mugoo."

Martha, mei agii mei ma'ea na ware, "Ma'uaa, mena Fasu, e'eni namina wafuu, uaa ina hainodii yei obao arewaa."

⁴⁰ Ma Jesus na ware, "Haa, lomi una warefania ba nabaa ona narafawe'i, owe ma'a fei haweraa mei Haidaa?"

⁴¹ Si'e'i, rona pigusiminaa fei mugoo. Ma Jesus na aranaa pafea ma ware, "O'ama, a ware 'ta' a'amu uaa ona guaidigau. ⁴² Una aidadii ba ona'o

[¶]11:18 11:18 Warea Greek 15 stadia (ale'ena 3 kilometres)

^{§§}11:27 11:27 O, Messiah

guainau, ma'uuaa una wareaa fei ba i had-umaa ei rona ufalarai yeni ba ronei aida ba onapa'aa aloagiau.”

⁴³I waredigaa fei, Jesus na warefabauanai, “Lazarus, lele'amai!” ⁴⁴Mei ma'ea na lele'amai. Panina ma pinena, rona sumia a'a ei lawalawa ma na pa'i lawalawa pudana.

Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Alaraa ei lawalawaa ma'ea ma fatalainia.”

Fei Naranara ba Ro'aa Fo'afama'ea Jesus

*(Matthew 26:1-5; Mark
14:1, 2; Luke 22:1, 2)*

⁴⁵Si'e, watauda ei Jew, ei rona nomai a'a Mary ma ma'apa'aa tamanu na bigi'ia Jesus, rona narafawe'i a'ana. ⁴⁶Ma'uuaa, hefi'a ro'ou na dinaa a'a ei Pharisee ma u'ufanaa ro'ou tamanu na bigi'ia Jesus. ⁴⁷Ma ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei Pharisee, rona harofaa hepalo gutafiwareiaa ei Sanhedrin.

Rona i'igai, “Otawe bigi'aa hepalo manumanu a'ana. Mei rama'a mei na bigi'aa watauda hilalaa foigia. ⁴⁸Nabaa o ma'a'au'uaia ale'ei, minaa ei rama'a ro narafawe'i a'ana ma ei rama'aa Rome, ro'aa nomai ma tonaa ei bigi'aa o'ou* ma fei gufuu o'ou.”

⁴⁹Ma hemea ro'ou, harana Caiaphas, hia mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa laloo fei igisimasi fei ma na ware, “Lomi hamona apa'aa hepalo manumanu! ⁵⁰Lomi hamona aida ba i rawaninaa hamu'ou nabaa hemea ua i ma'e laraa fei ba minaa ei rama'aa gufu, ro'aa ma'e?”

⁵¹Fei warea fei, abaa pa'aa wareana, hamatee hia mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa fei igisimasi fei ma si'e nadii wareia ba Jesus, iwe ma'e uaa fei gufuu ei Jew. ⁵²Ma abaa unaa fei gufu

fei, ma'uuaa a'a ei na'uu mei Haidaa, ana ei rona guta wagii hepapalo gufu ba i papa'ifipuinaa ro'ou ale'ei hepalo. ⁵³A'a fei arewaa fei ma nolao, rona fiwarei ba ro'aa fo'afama'ea.

⁵⁴Si'e, Jesus, lomidiai ba i tatalai i pu-daa ei Jew. Ma'uuaa ina di'ininaa ro'ou ma dinaa fei gufu harana Ephraim, fawelei lomi haihai o guana. Ma na gutafipui a'a ei otalai nenerana yei.

⁵⁵I norafi'imai fei Hananaa fei Talai Falogiaa ei Jew, watauda noramiaa ro'ou rauaa, rona dinaa Jerusalem ba rodo'o fesufa'arainaa unuu ro'ou ale'ei fei mau losuiaa ro'ou ma hinene, fei Talai Falogia. ⁵⁶Ana ro'ei lalabaginaa Jesus ma ei ro'ei u i malalaa fei humuu mei Haidaa, rona fi'i'igai ba, “Tamanu naramu? Haa, pa'aa lomi i nomai a'a fei Hananaa?” ⁵⁷Ma'uuaa ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei Pharisee, ronadii wareia ba nabaa nemea i labagipa'aa Jesus, inei warefa'iaa ro'ou ba ro'aa panarofia.

Fei Pao Tabaa Jesus i Bethany

(Matthew 26:6-13; Mark 14:3-9)

12 Oloroa arewaa dufu ba i pa'aa fei Talai Falogia ma Jesus na dinamii Bethany, fei gufuu Lazarus, mei na famama'aia wagii fei ma'ea Jesus. ²Ma rona bigi'aa hepalo hananaa ba ro'aa farawaninaa Jesus. Martha na hasumaa ei du'ua ma Lazarus, hia hemea ei na gutafapalagi a'a fei tawaa du'ua. ³Ma Mary na tonaa ale'ei hesuwi litre† nard, hepalo pa'aa dufaa pao, fei na rata pono'ana ma na igia pinee Jesus ma huguaa pinena a'a ei loa tabana. Ma namina malelefarawani fei humu wagii fei dufaa pao.

⁴Ma'uuaa hemea ei otalai nenerana, Judas Iscariot, mei ba i aloia, na siba

*11:48 11:48 O, ma tonaa fei humuu mei Haidaa

†12:3 12:3 Greek hepalo litra (ale'ena 0.5 litre)

ba, ⁵“Tani lomi ona aloaa fei pao dufa ma ei mugoo po'ina o fanaa ei lomi manumanu? Pono'ana, ale'ei pono'aa hemea laloo heai igisimasi.” ⁶Fei ware-ana fei, abaa na narapa'aa ei lomi manumanu, hamatee hia, fafanao; ina'aida oma'aiaa fei ude'udee mugoo po'i ma na'o toto'uaia.

⁷Jesus na ware, “Apuna papa'aa mei pifine mei. Fei pao dufa i utofa'ainau nopa'aloo fei i'ifaiau. ⁸Ranimai, ei lomi manumanu, ro'ou a'a hamu'ou, ma'uaa lomi ba a oa a'a hamu'ou ranimai.

⁹I dii, hepalo bauanu gupuu ei Jew, ronawe guainia ba Jesus, hia yei ma rona nomai ba ro'aa ma'aia ma ana ba ro'aa ma'a Lazarus, mei ina fa'asi'ania a'a fei ma'ea. ¹⁰Si'ei, ei famamoaa humuu mei Haidaa, ronawe nara ba ana ro'aa fo'afama'ea Lazarus, ¹¹uaa hamatee hia, watauda ei Jew rona dinaa a'a Jesus ma narafawe'i a'ana.

Ina Nomai ale'ei Hemea na Mua

(*Matthew 21:1-11; Mark 11:1-11; Luke 19:28-40*)

¹²I no'arewadilao, fei bauanu gupuu rama'a na nomai a'a fei Hananaa ma guainia ba Jesus fi dinaa Jerusalem.

¹³Rona tonaa ei ale'ei rau niu ma dinaa a'ana ma harofabauanai,

“Hosanna!”[‡]

“Na pa'i hawegiana mei i nomai a'a fei haraa mei Fasu!”

“Na pa'i hawegiana mei Haparaa ei Israel!”

¹⁴Jesus na bapa'aa hepalo baubara donkey ma na hugi pafona, ale'ei ronadii ne'inia,

¹⁵“Apuna ma'au, ena baduu pifine Zion; ma'aia, mei haparaa hamu'ou na guta ma ponimai,

pafoo hepalo baubara donkey.”

¹⁶Do'o fama'a ei otalai nenerana, lomi rona aida hanuu e'ei. Nenee fei i todigaa fei hawerana Jesus, ronawe aida ba na udedii fei ne'ia wagii ei bigi'aa ro'ou a'ana.

¹⁷Ma fei gupuu rama'a i a'ana ei i fa'asi'anaa Lazarus a'a fei huapu, rona'u u'ugia. ¹⁸Watauda na dinaa a'ana, uaa rona guainia ba na bigi'aa fei hilalaa foigia fei. ¹⁹Si'ei, ei Pharisee na fiwarewarei ba, “Do'o naraia. A'a fei, minaa ei rama'aa feni ano, rona aununaa a'ana!”

Jesus nadii Ware'augaa fei Ma'eana

²⁰Ma na pa'i hefi'a Greece dupuaa ei ba ro'aa losui wagii fei Hananaa. ²¹Rona bapa'aa Philip, mei gufuna Bethsaida yei Galilee ma na pa'i i'igaiaa ro'ou a'ana. Rona ware, “Hagu'u, ba hai'ou ma'a Jesus.” ²²Philip naree warefanaa Andrew; Andrew mawe Philip, lagunaree warefanaa Jesus.

²³Jesus na ware, “Ina nodigimai fei pa'aa au ba i to hawerana mei Na'uu Rama'a. ²⁴A warefa'uai a'a hamu'ou ba hepalo lau wheat, nabaa lomi i do'o pasinaa malagufu ma ma'e, i ude'ualao ale'ei hepalo lau ua. Ma'uaa, nabaa ido'o ma'e, iwe pa'i wataudadii lau. ²⁵Mei rama'a, mei i pa'aa haguaa fei harenuana, iwe pa'ai a'ana, ma'uaa mei i fabidinaa ununa fei harenuana yeni ano, iwe pa'ia a'a fei harena lomi i pedutoo. ²⁶Hini ba i nafii a'au, inei nenerau; ma na'aa yau hitani, mei nafiu ana hia yei. Hini mei i nafii a'au, mei Amau iwe fani honua a'ana.

²⁷“E'eni unamina naranara watauda ma ba a ware batanai? Ale'ei ba ‘Mena Amau, hadumau a'a feni au feni?’ Lo'e, sifei fei pa'afina ba na nopa'amii feni au feni. ²⁸O'ama, uduginaa fei haramu!”

[‡]12:13 12:13 Warea Hebrew. Hanuna do'o fama'a ba “tela!” I dii, nawe oanaa hepalo warea udugina

Hepalo lao na norai pafea, “Una udugidigia ma awe udugidinia.”²⁹ Fei gupuu rama'a yei na guainia ba ale'ei ba'aa parara; hefi'adiai, rona ware ba hemea alo'alo na wareware a'ana.

³⁰ Jesus na ware, “Fei lao fei, fararawanii hamu'ou, a'a ba fararawaniu. ³¹ E'eni, au dududuaa feni ano; e'eni a tetefa'asi'anaa mei haparaa feni ano. ³² Ma'uaa ena una fatawa yeni malagufu, awe foraiamii minaa ei rama'a a'au.” ³³ Na wareaa fei ba i fa'arewaia batanai fei mau ma'eana.

³⁴ Fei gupuu rama'a, rona ware, “Hai'ouna guainia a'a fei Law ba mei Christ,^f iwe oamai ranimai ranimai ma si'ei, tani o ware ba ‘Mei Na'uu Rama'a nei fatawa?’ Hini mei ‘Na'uu Rama'a' mei?”

³⁵ Ma Jesus na warefanaa ro'ou, “Lomi i madii ma fena we'ai a'a hamu'ou i aunu. Hamoneido'o tatalai ena ana hamofi pa'i we'ai, ena ataa nomai fei roromaa. Mei na tatalai wagii fei roromaa, lomi na aida ba i dinaia. ³⁶ Augaa ei naranaraa hamu'ou a'a fei we'ai ei fido'o ude i a'a hamu'ou ba hamo'aa oanaa na'uu fei we'ai.” I waredigaa e'ei Jesus, ina aunu ma opa'ai a'a ro'ou.

Fimina Waiwai'ualao Tabaa ei Jew

³⁷ Jesus na bigi'aa ei hilalaa foigia i puda a ro'ou, ma'uaa ana lomi rona narafawe'i a'ana. ³⁸ Ina ale'ei, ba ei wareaa mei mamama'a Isaiah nei pa'aa fa'uai:

“Mena Fasu, hini na nara ba fa'ua ei wareaa hai'ou?

Ma a'a hini na fama'aiaa fei panina mei Fasu?”

³⁹ A'a fei, lomi rona narafawe'i, uaa ana ale'ei ei wareaa Isaiah hefawala ba:

⁴⁰ “Ina fapudawerainaa ro'ou ma fama'ea ei naranaraa ro'ou

ba ronei'aa fanunupa'i, o narapa'i,

o momo'ai ba a fawanewaneaa ro'ou.”

⁴¹ Isaiah na ware ale'ei hamatee ina fanunudii fei haweraa Jesus ma na u'ugia.

⁴² Ma'uaa a'a fei au fei, watauda rona narafawe'i a'ana, ana dupuaa ei bauana. Ma'uaa lomi rona ware ba rona narafawe'i, hamatee rona mama'au ba ei Pharisee, ro'aa fa'asi'anaa ro'ou a'a fei synagogue; ⁴³ uaa ronamina nunuminaa fei udugiaa ei rama'a laraa fei udugiaa mei Haidaa.

⁴⁴ I dii, Jesus na harofabauana, “Nabaa nemea i narafawe'i a'au, abaa ina narafawe'i ua i a'au, ma'uaa a'a mei na aloagiau anaa. ⁴⁵ Ena na fanunuau, ina fanunupa'aa mei na aloagiau. ⁴⁶ Una nomai a'a feni ano ale'ei we'ai ba hini i narafawe'i a'au, lomi ba i oa a'a fei roromaa.

⁴⁷ “Mei i guainaa ei wareau ma lomi i nenegia, lomi a dududuia. Uaa fei no-ramiau, a'a ba a dududuaa feni ano, ma'uaa ba a fatela'ania. ⁴⁸ Na pa'i hemea ba i dududuaa mei i ofadugau ma lomi na guainaa wareau; ei unadii wareia, ana si'ei iwe dududuia a'a fei a'apoo arewaa. ⁴⁹ Uaa abaa fi wareaa ana yau, ma'uaa mei Ama, mei na aloagiau, nadii warefanau tamanu nei wareia ma batanai na wareia. ⁵⁰ Una aida ba ei wareana i fani harena lomi i pedutoo. Si'ei, tamanu na wareia, ana fi wareaa ei warefanaa mei Ama yau.”

Jesus na Fesuaa Pinee ei Otalai Nenerana

13 E'eni, anaa i pa'aa fei Hananaa fei Talai Falogia. Jesus na aida ba na nodigimai fei au ba i di'ininaa feni malagufu ma dinaa a'a mei Ama. Ina haguua ei maroana yeni malagufu ma

e'eni i fama'aiaa ro'ou ba namina bauana fei haguana ro'ou.⁸

²Roi hasumaa ei finei fei fafi ma mei hani'u na fanidii naranaraa Judas Iscariot mei na'uu Simon ba nei aloaa Jesus.

³Jesus na aidadii ba mei Ama na audi-gaa minaa ei manumanu haroo fei fa-ufauna ma ba hia, noramiana a'a mei Haidaa ma ba iwe hadiwe'inaa a'a mei Haidaa; ⁴si'ei ina asi'aa a'a fei hananaa, dudumaa fei hawaa uguna ma mo'inaa fei huguu unu walana. ⁵Nenee fei, ina igi ranu laloo hepalo pe'ii ranu, na fes-uaa pinee ei otalai nenerana ma huguaa pinee ro'ou wagii fei mo'iana huguu unu.

⁶Ina dinaa a'a Simon Peter ma Peter na ware a'ana ba, "Mena Fasu, ba o fes-uaa pineu?"

⁷Jesus na ware, "Lomi ona aida ba a bigi'aa tamanu, ma'uaa hinene owe aida."

⁸Na ware Peter, "Lo'e. Pa'aa lomi ba owe fesuaa pineu."

Jesus na ware, "Nabaa lomi a fesuaa pinemu, ana lomi yoi a'au."

⁹Simon Peter na ware, "Nadii, mena Fasu, abaa unaa fei pineu, ma'uaa panii ma tabau anaa."

¹⁰Jesus na ware, "Nabaa nemea na nunudii, inei fesu ua pinena; minaa ei ununa na fafa'araidii. Hamona fafa'arai, ma'uaa a'a ba minaa hamu'ou." ¹¹Uaa, ina aida ba hini iwe aloia ma si'ei i ware ale'ei ba a'a ba minaa ro'ou na fafa'arai.

¹²I fesudigaa pinee ro'ou, na rafeaa fei hawaa uguna ma hadiwe'idinaa fei gutanana. Ina i'iginaa ro'ou, "Hamona aida ba tamanu fei a bigi'ia a'a hamu'ou?"

¹³Hamona harofau ba, 'Feroia' ma 'Fasu' ma na wanewane fei, uaa yau ale'ei.

¹⁴Si'ei ba yau Fasu ma Feroiaa hamu'ou, una fesuaa pinee hamu'ou. Ma hamonei fesuaa pinee ana hamu'ou. ¹⁵Una bigi'aa fei i pudaa hamu'ou ba hamonei bigi'ia

a'a ana hamu'ou ana ale'ei a bigi'ia a'a hamu'ou. ¹⁶A warefa'uai a'a hamu'ou ba mei tamelo, lomi i muainaa mei fasuna ma mei talaitonaa warea, lomi i muainaa mei na aloia. ¹⁷E'eni hamona aidadii e'ei ma hamowe to hawegia nabaa hamo'aa bigi'ia.

¹⁸"A'a ba u'eimina warenaa minaa hamu'ou; una aida ba hini ei rafeiau. Ma'uaa hefeni ba i fafa'uainaa fei Bu'u Apuna: 'Mei i hananafipui a'a fei hanau faraa pidaua na fadugeau.'

¹⁹"A warefani'augaa hamu'ou eni atawe migimigii uaa ena nawe sufudai, hamowe apa'ia ba yau Mei. ²⁰A warefa'uai a'a hamu'ou ba hini i ugainaa mei i alogiau, ana na ugainau ma hini i ugainau, ana na ugainaa mei i alogiau."

Jesus nadii Ware ba Hemea, i Aloia

(Matthew 26:20-25; Mark 14:17-21; Luke 22:21-23)

²¹I waredigaa fei Jesus, namina fi'i laloo spiritina ma na ware ba, "A warefa'uai a'a hamu'ou ba hemea hamu'ou i fifaninau panii hefi'a."

²²Ei otalai nenerana, rona fifanunui ma pa'aa lomi rona aida ba fi wareaa hini ro'ou. ²³Hemea ro'ou, mei na haguia Jesus, ina gutafapalagi papana. ²⁴Simon Peter na fabiyeinaa tabana a'a mei ma ware, "I'iginia ba hini."

²⁵Ina farafi'idilao a'a Jesus ma i'iginia, "Mena Fasu, hini mei?"

²⁶Jesus na ware, "Mena una fania feni faraa pidaua ena na pudigia laloo fei pe'i." Ma i pudidigaa fei faraa pidaua, na fanaa Judas Iscariot, mei na'uu Simon. ²⁷Ana ei i tonaa fei faraa pidaua Judas, na wadu'ia Satan.

Jesus na warefania, "Fei ba o bigi'ia, bigibatafainia." ²⁸Ma'uaa lomi hemea a'a fei hananaa na aida ba tani i ware

⁸13:1 13:1 O, ma e'eni ina haguua ro'ou fama'a ma nopa'aloo fei ma'eana

ale'ei a'ana Jesus. ²⁹Si'ei ba Judas na'o oma'aiaa ei mugoo po'i, rona nara hefi'a ba Jesus fi warefania tamanu nei pono'ia wagii fei Hananaa, o ba nei fani manu-manu a'a ei lomi rona pa'i. ³⁰I todigaa fei faraa pidaua, na asi'anaa ano. Ma poi ei.

Fei Manufau Law

³¹I aunudii, Jesus na ware, "E'eni mei Na'uu Rama'a i tonaa fei hawera ma mei Haidaa ana i to hawera a'ana. ³²Nabaa mei Haidaa na to hawerana uaa hia,** ana iwe haweginaa mei Na'u ma i haweginia e'eni ua.

³³"Ena na'uu, lomi i madii gutanau a'a hamu'ou. Hamowe lalabaginau ma ana ale'ei ei wareau a'a ei Jew, eni a warefanaa hamu'ou: Fei ba a dinaa wagina, lomi hamowe nopa'ilao.

³⁴"Hepalo manufau warea a fanaa hamu'ou: Hamonei fihagui. Ana ale'ei una haguua hamu'ou, hamonei fihagui. ³⁵A'a fei, minaa ei rama'a, rowe aida ba hamu'ou otalai nenerau; nabaa hamona fihagui."

Jesus nadii Wareaa fei Suabaduaa Peter

(*Matthew 26:31-35; Mark 14:27-31; Luke 22:31-34*)

³⁶Simon Peter na i'iginia, "Mena Fasu, o dinaia?"

Jesus na ware, "Fei ba a dinaa wagina, lomi hamo'aa nenerau e'eni, ma'uaa hamowe nomai hinene."

³⁷Peter na i'igai, "Mena Fasu, tani lomi a nenegio eni? Lo'e manumanu nabaa a ma'e uaa yoi."

³⁸Jesus nawe ware, "Haa, pa'aa fa'ua ba o'aa ma'e uaa yau? A warefa'uai a'amu

ba i odupoai wareamu ba lomi ona apa'au ma hinene i ai fei a'aroo!

Jesus na Fa'o'onainaa Unuu ei Otalai Nenerana

14 "Apuna naranara watauda. ¹Narafawe'i a'a mei Haidaa;†† ana narafawe'i a'au. ²Laloo fei humuu mei Amau na pa'i watauda nopa; nabaa abaa ale'ei, una warefa'aidigaa hamu'ou. Yau ba a dinaa yei ma pagi'aufani gutanaa hamu'ou. ³Ma nabaa a aunu ma pagi'aufanidii gutanaa hamu'ou, awe hadiwe'idimai mi dugaa hamu'ou ba hamonei oafipui a'au. ⁴Hamona aidadii fei tala i dinaa fawelei ba a dinaa wagina."

Jesus, Hia fei Tala i Dinaa a'a mei Ama

⁵Thomas na warenaa a'ana, "Mena Fasu, lomi hai'ouna aida ba o dinaia ma si'ei, hai'ou apa'ibatanaia fei tala?"

⁶Jesus na ware, "Yau ana fei tala, fei fa'uaia ma fei harena. Lomi nemea i talawa'au ma dinaa a'a mei Ama. ⁷Nabaa hamona apa'ifarawaninau, ana hamo'aa apa'aa‡‡ mei Amau. E'eni ma nolao, hamona apa'ia ma hamona fanunudigia."

⁸Philip na ware, "Mena Fasu, fama'aiaa hai'ou mei Ama ma sifei ua i hawiaa hai'ou."

⁹Jesus na ware, "Haa, minaa fei madii gutanau a'a hamu'ou ma ana otaa apa'au, Philip? Hini na fanunudigau, ana na fanunudigaa mei Ama. Tani o ware ba, 'Fama'aiaa hai'ou mei Ama?' ¹⁰Lomi hamona nara ba yau na oafipui a'a mei Ama ma hia i laloo iau? Ei wareau a'a hamu'ou, abaa warea unaa yau ua. Agia, mei Ama, mei na oafipui a'au, hia mei fi bigi'aa fei bigi'ana. ¹¹Hamonei nara ba

**13:32 13:32 Watauda ne'ia mina lomi na pa'i Nabaa mei Haidaa na to hawerana uaa hia.

††14:1 14:1 O, Hamona narafawe'i a'a mei Haidaa

‡‡14:7 14:7 Hefi'a ne'ia mina Nabaa hamona pa'aa apa'au, hamowe apa'aa

fa'ua ei wareau ba una oafipui a'a mei Ama ma hia laloo iau ma nabaa lomi hamona narapa'aa fei, hamonei nara ba fa'ua hamatee na unifanaa hamu'ou ei foigia. ¹²A warefa'uai a'a hamu'ou ba hini i narafawe'i a'au, ana iwe bigi'aa tamanu una bigi'ia. Ma iwe bigi'aa hefi'a manumanu i muainaa e'ei, uaa yau, a dinaa a'a mei Ama. ¹³Ma awe bigi'aa tamanu ona i'igainia a'a fei harau ba mei Na'u nei fani hawera a'a mei Ama. ¹⁴Na rawani ba hamo'aa i'igainaa tamanu a'a fei harau ma a bigi'ia.

Jesus na Fa'unai ba i Aloamii fei Spiriti Apuna

¹⁵“Nabaa hamona haguau, bigi'aa tamanu una wareia. ¹⁶Ma awe i'iginaa mei Ama ma iwe fanaa hamu'ou hemeadii Aweia ba i oafipui a'a hamu'ou minaa ena ranimai— ¹⁷fei Spiritii fa'uaia. Feni ano, pa'aa lomi i tonia, uaa lomi na fanunupa'ia ma ana lomi na apa'ia. Ma'uaa hamu'ou, hamona apa'ia uaa ina oafipui a'a hamu'ou ma ipowe oa^f laloo iaa hamu'ou. ¹⁸Lomi a di'ininaa hamu'ou ale'ei ei baduu lomi ama ma inaa ro'ou; awe nomai a'a hamu'ou. ¹⁹Lomi i madii ma feni ano i ma'aguguminau, ma'uaa hamu'ou, hamo'aa fanunupa'au. Si'ei ba una gutaguta, ana hamo'aa gutaguta. ²⁰A'a fei arewaa fei, hamopowe aida ba una oafipui a'a mei Ama ma hamu'ou a'au ma Yau, i laloo iaa hamu'ou. ²¹Hini i tonaa ei wareau ma nenegia, simei, mei na haguau. Mei na haguau ana i haguia mei Amau ma Yau ana a haguia ma fa'arewaiu a'ana.”

²²I dii, Judas (abaa Judas Iscariot), na ware, “Ma'uaa, Mena Fasu, tani o fa'arewaio a'a hai'ou ma a'a feni ano lomi?”

²³Jesus na ware, “Hini i haguau, nei neneraa ei feroiau. Mei Amau, iwe haguia ma haigu'aa nomai a'ana ma oafipui a'ana. ²⁴Hini lomi na haguau, ana lomi ba i neneraa ei feroiau. Eni warea hamo'ei guainia, abaa wareau; uaa warea mei Ama, mei na aloagiai.

²⁵“Minaa eni, una wareia ei ado'o guta a'a hamu'ou. ²⁶Ma'uaa mei Aweia, fei Spiriti Apuna, fei iwe aloiamai a'a fei harau mei Ama, iwe feroinaa hamu'ou minaa ei manumanu ma fanoniminaa hamu'ou minaa ei manumanu, ei unadii warefanidigaa hamu'ou. ²⁷Fei gutafarawania, una augia a'a hamu'ou; fei gutafarawaniau una fanaa hamu'ou. Lomi una fani ale'ei fei mau fanaa feni ano. Apuna naranara watauda ma apuna ma'au.

²⁸“Hamona guaidigau ba, ‘A aunu ma awe hadiwe'idinamii a'a hamu'ou.’ Nabaa hamona haguau, hamonei ni'eni'e ba a aununaa a'a mei Ama, uaa mei Ama na muainau. ²⁹Ataa nomai fei, ma'uaa ado'o warefa'aiaa hamu'ou ba ena ina nomai, hamonei narafawe'i. ³⁰Lo'e i madii fiwarewareiaa o'ou uaa mei haparaa feni ano fi nomai. Pa'aa lomi i panarofau, ³¹ma'uaa feni ano nei apa'ia ba una haguua mei Ama ma nei bigi'aa ana ei ina warefanau.

“Nomai; o aunu.

Fei Pa'apa'a ma ei Rara

15 “Yau fei pa'aa pa'apa'a ma mei Amau, hia mei bigi'aa pe'hape. ²Ma minaa ei rara lomi fuana, ina'o morosiminaa^{§§} ro'ou. Ma a'a ei rona fuua, na famama'aia ba nei fuafarawani. ³Hamona fafa'araidii, uaa una warefanidigaa hamu'ou fei warea. ⁴Hamonei oa laloo iau ma awe oa laloo iaa hamu'ou. Lomi hepalo rara ba i fuua anaia; inei

^f14:17 14:17 Hefi'a ne'ia mina a'a hamu'ou ma ifi oa

^{§§}15:2 15:2 Warea Greek *morosimi* ana hanuna ba fesu

pana a'a fei pa'apa'a. Ana lomi ba hamo'aa fuapa'i nabaa lomi hamona oa laloo iau.

⁵“Yau, fei pa'apa'a; hamu'ou, ei rara. Nabaa nemea i oa laloo iau ma yau i laloo iana, iwe pa'i watauda fuana; nabaa lomi na oa a'au, lomi i bigipa'aa hepalo manumanu. ⁶Hini lomi na oa laloo iau, hia, ale'ei fei rara rona siminia ma na ma'e; ei rara ale'ei, rona'aida pogisiminaa hafi ma rona gu'a. ⁷Nabaa hamo'aa oa i laloo iau ma ei wareau i oa laloo iaa hamu'ou, i'iginaa tamanu nunumiaa hamu'ou ma awe fanaa hamu'ou. ⁸Sifei fei haweraa mei Amau, ba hamonei fuua watauda ma a'a fei, i fama'aia ba hamu'ou, otalai nenerau.

⁹“Mei Ama na haguau, si'ei, una haguua hamu'ou. Ma e'eni hamonei oa a'a fei haguau. ¹⁰Nabaa hamo'aa neneraa ei wareau, hamowe oa a'a fei haguau, ana ale'ei yau na neneraa ei wareaa mei Amau ma oa i a'a fei haguana. ¹¹Una warefanaa hamu'ou fei ba fei ni'eni'eau nei oa i a'a hamu'ou ma fei ni'eni'ea hamu'ou ipowe bauanai. ¹²Sifei fei wareau a'a hamu'ou: Hamonei fihagui ana ale'ei una haguua hamu'ou. ¹³Lomi hepaldiai mau hagua na muainaa fei ba nemea i ma'e, uaa ei tafina. ¹⁴Hamu'ou tafiu nabaa hamo'aa bigi'aa tamanu una wareia. ¹⁵Lomidiai a ware ba hamu'ou nafi, uaa mei nafi, lomi na aida ei pelee naraa mei fasuna. Agia. Una ware ba hamu'ou tafiu, uaa minaa ei una guainia a'a mei Amau, na fa'aiaa hamu'ou. ¹⁶A'a ba hamona rafeinau, uaa yau na rafeinaa hamu'ou ma fanaa hamu'ou fei bigi'a ba hamoneiwii fuua fawatauda—ei fua i udefamadii. Ma mei Ama i fanaa hamu'ou tamanu hamona i'iginia a'a fei harau. ¹⁷Sifei fei wareau a'a hamu'ou: Hamonei fihagui.

Feni Ano na Bidibidi Ununa a'a ei Otalai Nenerana

¹⁸“Nabaa i bidibidi unuu feni ano a'a hamu'ou, hamonei aida ba nado'o bidibidi ununa a'au. ¹⁹Nabaa hamu'ou neneraa maumau feni ano, feni ano i haguua hamu'ou ale'ei manumanuna. Ma'uaa a'a ba hamu'ou a'a feni ano, uaa una rafeifa'asi'anaa hamu'ou wagina. Si'ei, i bidibidi unuu feni ano a'a hamu'ou. ²⁰Nonominaa ei wareau a'a hamu'ou: ‘Lomi hemea nafi i muainaa mei fasuna.’ Nabaa rona haperararaiau, ana ro'aa haperararaiaa hamu'ou. Nabaa rona neneraa ei feroiau, ana ro'aa neneraa ei feroiaa hamu'ou. ²¹Ro'aa bigi'ia ale'ei a'a hamu'ou uaa fei harau, hama-tee lomi rona apa'aa Mei na aloagiau. ²²Nabaa lomi una nomai ma waredii a'a ro'ou, ana lomi ro nanamuinia ba rona bigi'aa ei hafelo'a. Ma'uaa e'eni, lomi ro'aa pa'i talaa wareaa ro'ou a'a ei hafelo'a rona bigi'ia. ²³Hini na bidibidi ununa a'au ana na bidibidi ununa a'a mei Amau. ²⁴Ei bigi'au i pudaa ro'ou, pa'aa lomi na bigi'ia hemeadii. Ma'uaa, si'ei ba una bigi'aa e'ei i dupuaa ro'ou, lomi na pa'i talaa wareaa ro'ou waggii ei hafelo'aa ro'ou. Rona fanunudigaa ei foigia ma ana roifi bidibidi unuu ro'ou a'au ma mei Amau. ²⁵Ma'uaa ina ale'ei ba i fafa'uainaa ei ne'ia laloo fei Law ro'ou: ‘Na bidibidi unuu ro'ou a'au ma lomi pa'afina.’

²⁶“Iwe nomai mei Aweia, mei awe alofanagiaa hamu'ou. Noramiana a'a mei Ama ma hia fei Spiritii fa'uaia, ana fei noramiana a'a mei Ama ma iwe u'ugau. ²⁷Ma ana hamonei u'u, uaa waggii fei rawarawaa bigi'au nopa'amii eni, hamu'ou a'au.

16“Unadii warefanaa hamu'ou minaa e'ei ba hamonei'aa talaifata. ²Rowe fa'asi'anaa hamu'ou a'a fei synagogue ma ana ipowe nomai fei

au ba nabaa ro'aa fo'ama'ea hamu'ou, ro'aa nara ba na rawani ua ei bigi'aa ro'ou pudaa mei Haidaa. ³Ro'aa bigi'ia ale'ei uaa lomi rona apa'aa mei Ama ma yau. ⁴Unadii wareaa e'ei ba ena na nomai fena au hamowe nonominia ba unadii warefa'iaa hamu'ou. Lomi unado'o warefanaa hamu'ou fama'a, uaa Yau i a'a hamu'ou.

Fei Bigi'aa fei Spiriti Apuna

⁵“E'eni a aununa a'a mei na aloagia, ma'uaa lomi hemea hamu'ou na i'igainau ba, ‘O dinaia?’ ⁶Hamonamina faloloa'i ba una wareaa e'ei. ⁷Ma'uaa a warefa'uai a'a hamu'ou: fei aunuu i farawaninaa hamu'ou. Nabaa lomi na aunuu, ana lomi i nomai mei Aweia; ma'uaa, nabaa a aunuu, awe aloiagio a'a hamu'ou. ⁸Ena na nomai, i famarapuaa unuu ei rama'aa feni ano* wagii ei hafelo'a, o wanewanea, o fei dududua: ⁹uaa wagii ei hafelo'a, lomi ro'aa narafawe'i a'au; ¹⁰wagii fei wanewanea, a dinaa a'a mei Ama, yei lomi ba hamo'aa fanunudinau; ¹¹ma wagii fei dududua, ipowe to fagianana mei haparaa feni malagufu, uaa na udedii fei warea ba i ale'ei.

¹²“Watauda ei ba a wareia a'a hamu'ou, ma'uaa, e'eni, hamatee ina watauda, na rataiaa hamu'ou. ¹³Ma'uaa ena na nomai fei Spiritii fa'uaia, iwe famamonaa hamu'ou a'a minaa ei fa'uaia. Lomi i wareaa anaia; i wareaa tamanu na guainia ma warefanaa hamu'ou tamanu itawe nomai. ¹⁴Iwe fani hawera a'au, uaa i to a'au ma fa'iaa hamu'ou. ¹⁵Minaa ei manumanuu mei Ama, manumanuu. Si'ei, a ware ba fei Spiriti i to a'au ma fa'iaa hamu'ou.

¹⁶“Lomi i madii ma hamo'aa ma'a'afou ma nene ma'ida, hamowe fanunuau.”

Fei Faloloa'iaa ei Otalai Nenerana iwe Filoginaa Ni'eni'ea

¹⁷Hefi'aa ei otalai nenerana, rona fiwarei ba, “Tamanu hanuu ei wareana ba, ‘Lomi i madii ma hamo'aa ma'a'afou ma nene ma'ida, hamowe fanunuau.’ ma ‘Hamatee a dinaa a'a mei Ama?’” ¹⁸Rona'u i'igai ua, “Tamanu hanuu fei, ‘Lomi i madii?’ Lomi ona apa'ia ba ifi wareaa tamanu.”

¹⁹Jesus na aida ba ro'aa i'iginia a'a fei, si'ei, na warenaa a'a ro'ou, “Hamo'ei fi'i'igii ba tamanu hanuu ei wareau ba, ‘Lomi i madii ma hamo'aa ma'a'afou ma nene ma'ida, hamowe fanunuau?’” ²⁰A warefa'uai a'a hamu'ou ba hamo'aa ai'ai ma faloloa'i ena na ni'eni'e feni ano. Hamowe faloloa'i, ma'uaa fei faloloa'iaa hamu'ou, i filoginaa ni'eni'ea. ²¹Hemea pifine ba i waniniaa hemea baduu, imina tonaa fi'ina, uaa nawe nomai fei auna; ma'uaa ena na waninidigaa mei na'una mei pifine, i madi'inaa ei fi'iana uaa na ni'eni'e ba mei na'una na waninimai a'a feni malagufu. ²²Ana ale'ei a'a hamu'ou: E'eni, au faloloa'iaa hamu'ou, ma'uaa awe fanunudinaa hamu'ou ma hamopowe ni'eni'e ma lomi nemea i topa'ainaa fei ni'eni'ea hamu'ou. ²³A'a fei arewaa fei, lomi hamo'aa i'igidinau hepalo manumanu. A warefa'uai a'a hamu'ou ba mei Amau, iwe fanaa hamu'ou tamanu ei i'igai'aa hamu'ou a'a fei harau. ²⁴Nopa'amii e'eni, hamotawe i'iginia hepalo manumanu a'a fei harau. I'igai ma hamowe to ma fei ni'eni'ea hamu'ou, ipowe bauanai.

²⁵“Unadii warehanunuinaa ei manumanu, ma'uaa iwe nomai fei au ba lomi a fai wareware ale'ei, ma'uaa awe fa'arewaiaa mei Amau a'a hamu'ou. ²⁶A'a fei arewaa fei, hamowe i'igai a'a fei harau. Lomi una ware ba awe i'igaifani

*16:8 Ena na nomai, i fa'arewaiaa fei marapuaa unuu feni ano

i'igaiia hamu'ou a'a mei Ama. ²⁷ Agia, mei Ama ana na haguua hamu'ou, uaa hamona haguau ma nara ba pa'aa fa'ua ba noramiau a'a mei Haidaa. ²⁸ Noramiau a'a mei Ama ma una nogio yeni malagufu; e'eni ba a di'ininaa feni malagufu ma hadiwe'inana a'a mei Ama.”

²⁹ Ma ei otalai neneraa Jesus, rona ware, “E'eni oi warefa'arewai ua, lomi ona warehanunui. ³⁰ E'eni hai'ounawe fanunu'apa'ia ba ona aida minaa ei manumanu ma lomi pa'afina ba nemea i i'igidinio hepalo i'igaiia. A'a fei, hai'ounawe nara ba pa'aa fa'ua ba noramiamu a'a mei Haidaa.”

³¹ Jesus na ware, “Hamonawe aida ba fa'ua!† ³² Ma'uaa fi nomai fei au ma ina nodigimai ba hamowe talanenei, hememea a'a fei humuna. Hamowe farapa di'ininau. Ma'uaa abaa unaa yau, uaa mei Amau, hia a'au.

³³ “Una warefanidigaa hamu'ou ba i a'au hamo'aa tonaa fei gutafarawania. Yeni malagufu, hamowe tonaa ei hafelo'a. Ma'uaa ofaufaufau! Una muaidigaa feni malagufu.”

Jesus na Lafulafunaa Anaa

17 I waredigaa fei Jesus, na aranaa pafea ma lafulafu:

“O'ama, ina nodigimai fei au. Haweginaa mei Na'umu ba mei Na'umu i fani hawera a'amu. ² Uaa, ona fanidigia fei forafora a'a minaa ei rama'a ba nei fanaa fei harenaua lomi i pedutoo a'a minaa ei fanamu hia. ³ Sifei fei harenaua lomi i pedutoo: ba ronei apa'io, mena yoi hemea ua Haidaa, mena unaio na fa'uai mawe Jesus Christ, mei ona aloiagio. ⁴ Yeni malagufu, una fani hawera a'amu uaa una bigidigaa ei ona fanau ba unei bigi'ia. ⁵ Ma e'eni,

O'ama, haweginau inamoamu wagii fei hawera unado'o pa'i i a'amu ei atawe mamara feni malagufu.

Jesus na Lafulafunaa ei Otolai Nenerana

⁶ “Una fa'arewai[‡] a'a ei rama'a ona fanau wagii feni malagufu. Ro'ou, maroamu; ona fanaa ro'ou a'au ma rona neneraa fei wareamu. ⁷ Ronawe aida ba minaa ei fanamu yau, noramiana a'amu. ⁸ Uaa una fanaa ro'ou ei warea ona fanau ma rona tonia. Ronapa'aa aida ba noramiau i a'amu ma nara ba pa'aa fa'ua ba aloamiamu yau. ⁹ Una lafulafunaa ro'ou. A'a ba una lafulafunaa feni malagufu ma'uaa, na lafulafunaa ei ona fanau, uaa ro'ou, manumanumu. ¹⁰ Minaa ei manumanuu, manumanumu ma minaa ei manumanumu, manumanuu. Ma una to hawerau a'a ro'ou. ¹¹ Lomi ba a gutadiai yeni malagufu, ma'uaa ro'ou ana yeni malagufu ma yau, a nomai a'amu. Mena Amau, mena ona apunai, wagi'inaa ro'ou a'a fei faufau wagii fei haramu—fei hara ona fanau—ba ronei hemeai ua ana ale'ei agua ba hemea ua. ¹² Ei a gutafipui a'a ro'ou, una wagi'inaa ro'ou a'a fei hara ona fanau ba nei'aa tonaa ro'ou ei hafelo'a. Lomi hemea ro'ou na pa'ai, ana uniaa mei na udedii fei harana ba i pa'ai uaa ba fei ne'ia nei fa'uai.

¹³ “Yau fi nomai a'amu e'eni, ma'uaa una wareaa e'ei eni fido'o guta yeni malagufu ba laloo iaa ro'ou nei pa'i fei baua ni'eni'eau.

¹⁴ Una fanidigaa fei wareamu a'a ro'ou ma na bidibidi unuu feni ano a'a ro'ou, uaa ro'ou abaa rama'aa feni ano, ana ale'ei ba yau abaa rama'aa feni ano. ¹⁵ Fei lafulafuau,

†16:31 16:31 O, “Hamonawe nara ba fa'ua?”

‡17:6 17:6 Warea Greek *Una fa'arewaiiaa fei haramu*; v. 26 anaa

abaa onei fa'asi'anaa ro'ou a'a feni ano, ma'uaa, onei wagi'inaa ro'ou uaa mei hafelo'a. ¹⁶Ro'ou, abaa rama'aa feni ano, ana ale'ei ba yau, abaa rama'aa feni ano. ¹⁷Papaditainaa^f ro'ou wagii fei fa'uaia; fei wareamu na fa'uai. ¹⁸Ana ale'ei ona aloagiau yeni ano, ana a alonaa ro'ou a'a feni ano. ¹⁹Na papaditainaa ana yau uaa ro'ou ba ana roneipa'aa papaditai.

Jesus na Lafulafunaa Minaa ei Narafawe'ia

²⁰“Abaa a lafulafunaa ro'ou ua. Ana a lafulafunaa ei rowe narafawe'i a'au uaa fei u'ugaa ro'ou ²¹ba minaa ro'ou, ronei hemeai ua, O'ama, ana ale'ei yoi i laloo iau ma yau i laloo iamu. Ina rawani ba ro'ou i laloo iaa agua ba feni ano nei aida ba ona aloagiau. ²²Una fanaa ro'ou fei hawera ona fanau ba ronei hemeai ua ana ale'ei agua ba hemea ua: ²³Yau i laloo iaa ro'ou ma yoi i laloo iau. Ina rawani ba ronei pa'apa'ainaa hepalo ua ba feni ano nei aida ba ona aloagiau ma haguua ro'ou ana ale'ei ona haguau.

²⁴“O'ama, nunimiau ba na dinaa hitani, ei rama'a fanamu yau, ronei oafipui a'au ma fanunuaa fei hawerau, fei ona fanau si'ei ba ona haguau ei atawe mamaramai feni malagufu.

²⁵“Mena wanewanea Ama, feni ano, lomi na apa'io, ma'uaa una apa'io ma rona aida ba aloagiamu yau. ²⁶Una fama'aio a'a ro'ou. Ma amina u fama'u'uaio a'a ro'ou ba fei haguamu yau nei oa i laloo iaa ro'ou ma yau ana a oa i laloo iaa ro'ou.”

Rona Panarofaa Jesus

(Matthew 26:47-56; Mark 14:43-50; Luke 22:47-53)

18 I lafulafudii Jesus, na aunufipui a'a ei otalai nenerana ma na dinaa yei fawelei a'a fei baa baroaa Kidron. Yeipepei na pa'i hefawala na hala'ai ei olive ma rona dinaa wagana.

²Ma Judas, mei i aloia, na apa'aa fawelei, uaa Jesus na'aida gutafipui a'a ei otalai nenerana yei. ³Si'ei, Judas na nomai fawelei ma nodugamii hefaa gupuu rama'aa fo'aa mawe hefi'a bauana maroaa ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei Pharisee. Rona notonamiasa ei ramai, ei we'ai ma ei hioo ro'ou.

⁴Jesus na aidadii minaa ei manu-manu ba ro'aa bigi'ia a'ana ma na asi'alao ma i'iginaa ro'ou, “Hini nunumiasa hamu'ou?”

⁵Rona ware, “Jesus, mei Nazareth.”

Jesus na ware, “Yau, hia.” (Ma Judas, mei i aloia, na ufipui a'a ro'ou yei.) ⁶I ware Jesus ba, “Yau, hia,” rona ugusue ma pasinaa malagufu.

⁷Ina i'igidinaa ro'ou, “Hini nunumiasa hamu'ou?”

Ma rona ware, “Jesus, mei Nazareth.”

⁸Jesus na ware, “Na warefanidigaa hamu'ou ba Yau, hia. Naba hamo'ei labaginu, te, fatalinaa eni rama'a eni.”

⁹Fei pa'afina i wareaa fei, sifei ba nei fa'uai ei diwareana ba: “Lomi una fapa'ainaa hemea eni ona fanau.”⁸

¹⁰Simon Peter na pa'i waduna ma na rapu'ia ma lafigaa pepei ma'au adiaa mei nafii mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa. (Fei haraa mei nafi, Malchus.)

¹¹Jesus na warefawe'i a'a Peter, “Auhadiwe'inaa fei wadumu! Haa, lomi ba a hunu a'a fei bara na fanau mei Ama?”

^f17:17 17:17 Warea Greek *hagiazō* (au u'ugai ba na apunai); v. 19 anaa

§18:9 18:9 John 6:39

Rona Duginaa Jesus a'a Annas

¹² Fei gupuu rama'aa fo'aa, mei bauaniaa ro'ou ma ei bauaniaa ei Jew, rona panarofaa Jesus. Rona fauroro'inia ¹³ ma do'o noduginaa hia a'a Annas, mei amaa haroo Caiaphas, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa wagii fei igisimasi fei. ¹⁴ Caiaphas, hia, mei nadii warefa'aiaa ei Jew ba na rawani hemea ua ma'ea laraa watauda.

Fei Rawarawaa Waresuabaduaa Peter

(*Matthew 26:69, 70;*

Mark 14:66-68; Luke 22:55-57)

¹⁵ Simon Peter ma hemeadiai otalai nenera, laguna neneraa Jesus. Hamatee mei otalai nenera mei, na apa'ia mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, ina wadu'aihugiaa Jesus i malalaa fei gutanaa mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, ¹⁶ ma'uaa Peter nado'o oma'a poaa humu. Mei hemeadiai otalai nenera, mei na apa'ia mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na hadiwe'imai ma wareware a'a mei pifine, mei fi bigibigi yei ma dugifawadu'ainaa Peter.

¹⁷ Mei pifine i poaa humu na i'iginaa Peter, "Haa, abaa yoi hemea otalai nenerana?"

Ina ware ba, "Lomi, abaa yau."

¹⁸ Na fane fei hau ma ei nafi mawe ei bauana, rona ufarafi'i a'a fei hafi pa'aa ro'ou ba fana'aa ro'ou. Peter ana na ufipui a'a ro'ou ba i fana'a.

Mei Pa'aa Bauaniaa fei Humuu mei Haidaa na I'iginaa Jesus

(*Matthew 26:59-66; Mark*

14:55-64; Luke 22:66-71)

¹⁹ Mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa fi i'iginaa Jesus ei otalai nenerana ma ei feroiana.

²⁰ Jesus na ware, "Una wareware i puda minaa ei rama'a. Una'o feroi laloo ei synagogue ma i humuu mei Haidaa, fawelei rona'o figupui minaa ei Jew. Lomi na opa'ainaa hepalo wareau. ²¹ Tani o i'iginau? I'iginaa ei rona guainau. Ronapa'aa aida tamanu ei wareau."

²² I wareaa fei Jesus, hemea ei bauana, mei na rafi'i na laparaa pudana. Ina warefasiba a'ana, "Haa, ale'ei mau wareamu a'a mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa?"

²³ Jesus na ware, "Nabaa una wareaa hepalo na tata, ware'unia. Ma'uaa nabaa una warefafa'uai, tani o laparau?" ²⁴ Ana yei ei bobo'ii panina ma Annas nawe alonaa hia a'a Caiaphas, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa. **

Ei Faguapoa ma Fa'odupooa Waresuabaduaa Peter

(*Matthew 26:71-75; Mark*

14:69-72; Luke 22:58-62)

²⁵ Ei fi fana'ana'aiaa ununa Simon Peter, hemea na i'iginia, "Haa, abaa yoi hemea otalai nenerana?"

Ina warefasuabadui ba, "Lomi, abaa yau."

²⁶ Mei i lafigaa adiana Peter, gufuu hemea ei nafii mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, mei na narooa Peter, "Haa, abaa una fanunupa'io a'ana yei fassu ei haihai olive?" ²⁷ Peter na warefasuabaduidiai ma ana ei, na ai fei a'aroo.

Jesus i Ma'aa Pilate

(*Matthew 27:1, 2, 11-14; Mark*

15:1-5; Luke 23:1-5)

²⁸ I dii, ei Jew rona talaiduginaa Jesus, di'ininaa Caiaphas ma dinaa a'a fei baua humuu mei gavanaa Rome. Na mafufuoidii eni ma si'ei ba ei Jew, lomi rona

** 18:24 18:24 O, Annas na roro'inia ma alonaa hia a'a Caiaphas, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa.

nunumiai ba ro'aa loloa wagii ei mau losuiaa ro'ou, lomi rona wadu'ainaa fei humuu hapara uaa ba ro'aa guta wagii fei hananaa fei Talai Falogia. ²⁹ Si'ei, Pilate na asi'anamii a'a ro'ou ma i'igai, "Tamanu ei tataa mei rama'a mei?"

³⁰ Rona ware, "Nabaa abaa hia hafelo'a, ana lomi hai'ou fifaninia a'amu."

³¹ Pilate na ware, "Anaa hamu'ou nei dugia ma dududia wagii fei law hamu'ou."

Ei Jew, rona ware, "Ma'uaa lomi na rawani ba hai'ou fadududu ma fo'afama'ea hemea." ³² Rona bigi'aa fei ba ei diwareaa Jesus ba batanai fei ma'eana nei fa'uai.

³³ Pilate na wadu'aidinaa fei baua humu, na lala'aa Jesus ma i'iginia, "Haa, yoi mei haparaa ei Jew?"

³⁴ Na i'igai Jesus, "Pa'aa naranaramu, o hefi'adiai na u'ugau a'amu?"

³⁵ Pilate na ware, "Haa, yau hemea Jew? Ei gufumu mawe ei famamoaa humuu mei Haidaniaa hamu'ou, ana ro'ou, ei ro'aa fifaninio paniu. Tamanu ei bigi'amu?"

³⁶ Jesus na ware, "Fei haparaiau, abaa manumanuu feni malagufu. Nabaa ale'ei, ei nafiu, ro'aa fo'a ma lomi ro'aa panaropa'au ei Jew. Ma'uaa, e'eni, fei haparaiau, na ude hefawala."

³⁷ Pilate na ware, "Si'ei ba yoi hapara, na?"

Jesus na ware, "Na wanewane fei wareamu ba yau hapara. Sifei fei pa'afina a waninimai yeni malagufu ba unei u'ugaa fei fa'uaia. Mei na oa wagii fei fa'uaia na guainau."

³⁸ Pilate na i'igai, "Tamanu fei fa'uaia?"

Rona Ware ba Jesus Nei Ma'e

(*Matthew 27:15-31; Mark 15:6-20; Luke 23:13-25*)

Nenee fei, ina asi'adinaa ano a'a ei Jew ma ware, "Lomi na labagipa'i pa'afina ba o ware ba hia na bigifata. ³⁹ Ma'uaa wagii fei maumau hamu'ou, unei alaraa hemea bobo'aia a'a fei au Talai Falogia. Nunumiaa hamu'ou ba a alaraa 'mei haparaa ei Jew?"

⁴⁰ Rona parararailao, "Lomi. Abaa hia! Fanaa hai'ou Barabbas!" Barabbas, hemei nado'o fa'asi'anaa fei fisibaia a'a fei gavaman.

Rona Ware ba Jesus nei Fatawa

19 I dii, Pilate na dugaa Jesus ba ronei babuinia. ² Ei rama'aa fo'aa, rona fifigaa fei wowo'ii na hogia ba taona ma fahawaiaa tabana. Rona farafenaa hia fei hawaa ugu, pomana purple ³ ma rona'u no'ualao a'ana ma ware, "Hai'ou uduginio, mena haparaa ena Jew!" Ma rona lapagia.

⁴ Pilate na asi'adimai ma ware a'a ei Jew ba, "Ma'aia, a noduginamii hia a'a hamu'ou ba a warefa'aiaa hamu'ou ba lomi una labagipa'i pa'afina ba a ware ba ina bigifata." ⁵ I asi'ataonamii fei tao na hogia ma fei baua purple hawaa ugu Jesus, Pilate na warenaa a'a ro'ou, "Simeni, meni rama'a."

⁶ Ana ei ro'aa fanunupa'ia ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa ro'ou, rona harofawe'i ba, "Fatawaia, fatawaia!"

Ma'uaa Pilate na ware, "Dugia ma fatawaia. Hamatee yau, lomi na labagipa'i pa'afina ba o ware ba ina bigifata."

⁷ Ei Jew na warefawe'i ba, "Hai'ouna na pa'i law hai'ou ma a'a fei law fei, inei ma'e, uaa ina ware ba hia, Na'uu mei Haidaa."

⁸ I guainaa fei Pilate, na ma'au'apoidiai ⁹ ma na wadu'aidinaa fei baua humu. Ma

na i'igainaa Jesus, “Noramiamu hitani?”, ma'uaa lomi na wareaa hepalo manumanu Jesus. ¹⁰Pilate na ware, “Haa, lomi o wareware a'au? Lomi ona aida ba na pa'i faufau ba a alagio, o fatawaio?”

¹¹Jesus na ware, “Lomi na pa'i fau-faumu ba o bigi'aa hepalo manumanu a'au naba a abaa noranarai pafea. Si'ei, mei na fifaninau panimu, fei hafelo'ana na rata laraa fei hafelo'amu.”

¹²A'a fei ma nolao, Pilate ba ifane alaraa Jesus, ma'uaa ei Jew, rona'u haro-haro ua, “Naba a o alaraa mei rama'a mei, abaa yoi tafii Caesar. Mei i ware ba hia hapara na warefafelooa Caesar.”

¹³I guainaa fei Pilate, na fa'asi'anaa Jesus ano ma hia na guta wagii fei gutanaa mei fadududua, fei Talaa Mugoo (harana warea Aramea, Gabbatha). ¹⁴Fei au fei, arewaa Pagipagiaa fei Hefapagipagiaa fei Talai Falogia ma ale'ei haloaina.

Pilate na warenaa a'a ei Jew, “Simeni, meni haparaa hamu'ou.”

¹⁵Ma'uaa rona haropararai, “Nodugawau! Nodugawau! Fatawaia!”

Pilate na i'igai, “Haa, a fatawaia, mei haparaa hamu'ou?”

Ei famamooa humuu mei Haidaa na ware, “Hemea ua haparaa hai'ou. Caesar.”

¹⁶Pilate nawe fifaninia panii ro'ou ba ronei fatawaia.

Fei Fatawana

(Matthew 27:32-44; Mark 15:21-32; Luke 23:26-43)

Si'ei, Jesus nawe udenaa panii ei fo'aa. ¹⁷Ina fuharenaa fei hawafolona ma aununaa fawelei, harana Guitaba (harana warea Aramea, Golgotha). ¹⁸Ma rona fatawaia yei a'a helaguidiai—hemea pepepepe ma hemea pepepepe ma Jesus watolaa lagua.

¹⁹Pilate na fabiginaa ro'ou hepalo ne'ia ma rona faugia a'a fei hawafolo. Ma fei ne'ia ale'ei: JESUS, MEI NAZARETH, MEI HAPARAA EI JEW. ²⁰Wataudaa ei

Jew na igoaa fei ne'ia, uaa fawelei i fatawa Jesus na rafi'inaa fei baua gufu ma fei ne'ia, warea Aramea, Latin ma Greek. ²¹Lomi na rawani a'a ei famamooa humuu mei Haidaniaa ei Jew ma rona warenaa a'a Pilate, “Apuna ne'inia ba, ‘Mei Haparaa ei Jew,’ ma'uaa onei ne'i ba ina ware ua ba hia mei haparaa ei Jew.”

²²Pilate na ware, “Tamanu una ne'inia nei ude.”

²³Ro'aa fatawadigaa Jesus ei fo'aa, rona tonaa ei susuna ma alaginia a'a hememea ei gunaroa rama'a, ma'uaa dufuna fei na'uu susuna. Fei susu fei, lomi u'ugina, rona tawinaa ale'ei hepalo ua, pa'uduna ma dinaa supuna.

²⁴Rona fiwarei ba, “Onei'aa foranini'ia. O bigi'aa hepalo uni'uni fifigaia ba hemea ua i muaitonia.”

Fei, na nomai ba i fafa'uainaa fei ne'ia ba,

“Rona fi'alaginaa ei susuu dupuaa ro'ou ma bigi'aa hepalo fifigaia ba hemea i muaitonaa fei susuu.”

Si'ei, ro'aa bigi'ia ale'ei ei fo'aa.

²⁵Ei rona ufalarai nana'aa fei hawafoloo Jesus, mei inana, mei tafii inana, Mary mei haroo Clopas mawe Mary Magdalene. ²⁶Jesus, i fanunupa'aa mei inana mawe mei otalai nenerana, mei hia na haguia na ufarafi'i, na warenaa a'a mei inana, “Mena pifine, simena, mena na'umu,” ²⁷ma a'a mei otalai nenerana, na ware ba, “Simena, mena inamu.” A'a fei au fei ma nolao, mei otalai nenera, mei na fagutania i humuna.

Fei Ma'ea Jesus

(Matthew 27:45-56; Mark 15:33-41; Luke 23:44-49)

²⁸Nene ma'ida, si'ei ba ina aida ba minaa ei manumanu na nodigimai ma fei Bu'u Apuna ipowe fa'uai, Jesus na ware, “Una sigigi.” ²⁹Na ude hepalo pe'ii vinegar wine yei; si'ei, rona pudigaa fei fahu-

nunu lalona ma fasuia wagii fei haihai hyssop ma roainalao umuu Jesus. ³⁰I todigaa fei numa Jesus, na ware, “Inawe baibaisio.” A'a fei, ina faba'oduinaa tabana ma rawa'a'afainaa fei spiritina.

³¹Fei arewaa fei, arewaa pagipagia, uaa ale'ei narani, hepalo baa u'ugai Sabbath. Si'ei ba ei Jew, lomi na nunuminia ba ei unuu rama'a nei fatawa ua pafoo ei hawafolo wagii fei Sabbath, rona i'iginaa Pilate ba nei mero'aa gui pinee ro'ou ma fa'upuaa ro'ou. ³²Si'ei, ei fo'aa, ronamii mero'aa gui pinee mei rawarawaa fatawafipuaa ro'ou a'a Jesus ma ei pinee mei lagua. ³³Ma'uaa ro'aa nomai a'a Jesus ma fanunupa'ia ba na ma'edii, lomi rona mero'aa gui pinena. ³⁴Ma'uaa hemea ei fo'aa na moto'aa huwaa Jesus a'a hepalo hio ma na wigi'uamai raraa ma ranu. ³⁵Hemea na fanunuaa fei na u'udigia ma pa'aa fa'ua fei u'ugana. Ina aida ba ei u'ugana pa'aa fa'ua ma na u'ufanaa hamu'ou ba ana hamonei narafawe'i wagina. ³⁶Ei manumanu ei na nomai ba fei Bu'u Apuna nei fa'uai: “Lomi hepalo guina i amero,” ³⁷ma ana ale'ei hepaldiai ne'ia ba, “Rowe fanunuaa mei rona moto'ia.”

Rona Augaa fei Unuu Jesus Huapu

(*Matthew 27:57-61; Mark 15:42-47; Luke 23:50-56*)

³⁸Hinene, Joseph, mei Arimathea na i'iginaa Pilate ba i tonaa fei unuu Jesus. Joseph, hia hemea otalai neneraa Jesus, ma'uaa ina o'opa'ai uaa na mama'au a'a ei Jew. Si'ei ba na ugainia Pilate, ina nomai ba i tonaa fei hudi unu. ³⁹Ina nohugiamai Nicodemus, mei nado'o nomai a'a Jesus hefaa poi. Nicodemus na notonamii ei fihafuiaa ro'ou myrrh ma aloe, awatana ale'ei odufua pa'ania ma obao kilogram.†† ⁴⁰Laguna tonaa fei unuu Jesus ma sumia a'a ei maninii lawalawa

fininaa ei hapipigi. Fei ale'ei ba i neneraa ei maumau ei Jew, ei rona'o agifai ma'ea. ⁴¹Fawelei ro'aa fatawaiaa Jesus na pa'i hepalo pe'ihape ma lalona na pa'i hepalo manufau huapu waduaa ro'ou na'ana'a, hepalo rotawe fahainopaa hemea ma'ea lalona. ⁴²Si'ei ba fei arewaa fei, arewaa ei Jew ba ro'aa Pagi'augaa ei Manumanu ma fei huapu ana na rafi'i ua, rona fahainopaa Jesus yei.

Fei Huapu, Lomi Rama'a

(*Matthew 28:1-8; Mark 16:1-8; Luke 24:1-12*)

20 Pa'aa mafufuo badu a'a fei rawarawa arewaa fei hefapagipagia, atawe arewafarawani, Mary Magdalene na aununaa a'a fei huapu ma fanunupa'ia ba hefi'a, rona pigudigaa fei baa mugoo i poaa wawadu'i. ²Si'ei, ina poninaa a'a Simon Peter ma hemeadii otalai nenera, mei na haguia Jesus ma na ware, “Rona fa'asi'anaa mei Fasu a'a fei huapu ma lomi ona aida ba rona fahainopia hitani!”

³Si'ei, Peter mawe mei ana hemea otalai nenera, laguna una'anaa a'a fei huapu. ⁴Minaa lagua, laguna poni, ma'uaa mei hemeadii otalai nenera na muainaa Peter ma nado'oree pa'aa fei huapu. ⁵Ina fabalou ma farerefilao ma unaa ei maninii lawalawa lalona, ma'uaa, lomi na wadu'ai. ⁶I dii, Simon Peter, mei i nomai mugina nawe nopa'amai ma wadu'ainaa laloo huapu. Ina fanunupa'ia ba ei maninii lawalawa ua yei ⁷ma fei lawalawaa agifaia, fei rona hawainaa tabaa Jesus. Fei lawalawa fei, na du'u ma ude u'ugai a'a ei maninii lawalawa. ⁸I dii, mei otalai nenera, mei nado'oree pa'aa fei huapu, ana na wadu'ai. Ina fanunuaa ma na narafawe'i. ⁹(Lagutawe narapa'ia ei

††19:39 19:39 Warea Greek *hefa pu'u litrai* (ale'ena 34 kilograms)

wareaa fei Bu'u Apuna ba Jesus, iwe asi'aa a'a ei ma'ea.) ¹⁰Ma laguei otalai nenera, lagunawe hadiwe'inaa humuu lagua.

**Jesus na Fa'arewa a'a
Mary Magdalene**

(Matthew 28:9, 10; Mark 16:9-11)

¹¹Ma'uaa Mary na u i poaa fei huapu ma ai'ai. Ei fi ai'ai, na fabalou ma fanununaa laloo fei huapu ¹²ma na fanunupa'aa helagui alo'alo. Po'iaa susuu lagua ma laguna guta fawelei nado'o haino fei unuu Jesus, hemea yei tabana ma hemea yei balofena.

¹³Laguna i'iginia, "Mena pifine, tani o ai'ai?"

Ina ware, "Rona topa'ainaa mei Fasuu ma lomi na aida ba rona augia hitani."

¹⁴A'a fei, ina momo'ai ma fanunupa'aa Jesus na ufalarai yei, ma'uaa, lomi na aida ba Jesus.

¹⁵Ina ware, "Mena pifine, tani o ai'ai? Oi labaginaa hini?"

Ina nara ba hia, mei oma'aa fei pe'ihape ma na ware, "Hagu'u, nabaa poro'amu, warefanau ba ona augia hitani ma awe tonia."

¹⁶Jesus na warenaa a'ana, "Mary."

Ina diarailao a'ana ma warefawe'i a'ana, warea Aramea ba, "Rabboni!" (hanna ba Feroia).

¹⁷Jesus na ware, "Onei'aa panarofau, uaa atawe hadiwe'inaa a'a mei Ama. Ma'uaa dinaa a'a ei lofuu ma warefanaa ro'ou ba, 'A hadiwe'inaa a'a mei Amau, mei ana amaa hamu'ou, mei Haidaniau, mei ana Haidaniaa hamu'ou.'"

¹⁸Mary Magdalene na dinaa a'a ei otalai nenera ma u'u ba, "Una fanunudigaa mei Fasuu!" Ma na warefanaa ro'ou ba hia na wareaa ei manumanu ei a'ana.

**Jesus na Fa'arewa a'a
ei Otalai Nenerana**

(Matthew 28:16-20; Mark 16:14-18; Luke 24:36-49)

¹⁹I nofafilao fei rawarawa arewaa fei hafapagipagia, rona gutafipui ei otalai nenera ma ei gigei na ude fawi, uaa rona ma'au a'a ei Jew, Jesus namii u dupuaa ro'ou ma ware, "Inei rawani ua ei naranaraa hamu'ou!" ²⁰I waredigaa fei, na fama'aa ro'ou guei panina ma huwana. Ro'aa fanunuaa mei fasu, ronamina ni'eni'e ei otalai nenera.

²¹Ina warediai Jesus ba, "Inei rawani ua ei naranaraa hamu'ou! Ana ale'ei ba na aloagiai mei Ama, a aloaa hamu'ou."

²²Ma a'a fei, ina fawenailao a'a ro'ou ma na ware, "Tonaa fei Spiriti Apuna.

²³Nabaa hamo'aa futoaa ei hafelo'aa nemea, i pa'ai ei hafelo'ana; nabaa lomi hamo'aa futoaa ei hafelo'ana, ana lomi i pa'ai."

Jesus na Fa'arewa a'a Thomas

²⁴Ma Thomas (ana harana Didymus), hemea ei Hefua ma Helagui, hia, lomi a'a ei otalai nenera ei i nomai Jesus. ²⁵Si'ei, rona warefania, "Hai'ouna fanunudigaa mei Fasuu!"

Ma'uaa ina warenaa a'a ro'ou, "Nabaa lomi na fanunupa'aa ei dibaa fadua i panina ma didifinaa fei ana'anau wagina ma didifinaa panii huwana, ana lomi na nara ba fa'ua."

²⁶Nenee heai hafapagipagia, ei otalai nenerana na gutadiai laloo fei humu ma Thomas a'a ro'ou. Na fawidii ei gigei, ma'uaa Jesus namii u dupuaa ro'ou ma ware, "Inei rawani ua ei naranaraa hamu'ou!" ²⁷I dii, ina warenaa a'a Thomas, "Didifinaa fei ana'anamu yeni; ma'aiaa gueni panii. Roainamii fei panimu ma didifinia huwau. Fapedugaa ei hamamaguamu ma narafawe'i."

²⁸ Thomas na warenaa a'ana, “Mena Fasuu, mena Haidaniau!”

²⁹ Ma Jesus na warenaa a'ana, “Si'ei ba ona fanunupa'au, ona narafawe'i; rona pa'i hawegiaa ro'ou—ei rona narafawe'i ma'uaa, lomi rona fanunuau.”

³⁰ Jesus na bigi'aa wataudadiai hilalaa foigia i puda'a ei otalai nenerana ma lomi na ude laloo feni bu'u feni. ³¹ Ma'uaa eni ne'ia eni, pa'afina ba hamonei nara ba^{‡‡} Jesus, hia Christ, Na'uu mei Haidaa ma wagii fei narafawe'iaa hamu'ou, hamowe pa'i harenua a'a fei harana.

Jesus ma fei Foigia a'a ei Lepoiaa Ro'ou Nia

21 Nenee e'ei, Jesus na fa'arewadiai a'a ei otalai nenerana papaa fei Agii Tiberias.^{¶¶} Fei fa'arewana ale'ei ba: ² Simon Peter, Thomas (ana harana Didymus), Nathanael, mei na norai Cana i Galilee, laguei na'uu Zebedee mawe helaguidiai otalai nenera, rona gutafipui. ³ Simon Peter na warefanaa ro'ou, “Yau a dinaa agi.” Ma rona ware, “Hai'ou'aa aunufipui a'amu.” Si'ei, rona asi'aa ma hugi pafoo wa, ma'uaa a'a fei poi fei, lomi rona topa'aa hepalo.

⁴ Mafufuo badu, Jesus na ufalarai piye, ma'uaa ei otalai nenera, lomi rona aida ba Jesus.

⁵ Ina haroharona a'a ro'ou ba, “Ena tafiu, lomi hamona topa'aa hepalo?”

Rona ware ba, “Lomi.”

⁶ Ina ware, “Pudigaa ei lepoo hamu'ou pepe haro'aa ma hamo'aa topa'i.” Ro'aa bigi'ia ale'ei, lomi rona forapa'aa fei lepoo uaa namina watauda ei nia.

⁷ Ma mei otalai nenera, mei na haguia Jesus, na warefanaa Peter ba, “Ana mei Fasuu!” I'a guainaa fei Simon Peter ba, “Ana mei Fasuu!” na papainaa fei hawaa

uguna (uaa nado'o dudumia) ma na siginaa laloo agi. ⁸ Mei hemeadiai otalai nenera na suanenegia pafoo wa. Ina suaforaiaa fei lepo, fei na pepesu ei nia, uaa lomi rona raua piye, ale'ei faimfua pa'ania metre.^{§§} ⁹ Ro'aa wanona piye, rona fanunupa'aa fei bafuroo hafi na pa'i nia pafona ma ana na pa'i ma'ida faraa pidaa.

¹⁰ Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Tomai hefi'a nia, ena tonaa hamu'ou e'eni ua.”

¹¹ Simon Peter na hugi ma adiamii fei lepo piye. Ina pepesu ei baua nia, hefa pu'u ma haipani pa'ania ma odumanu, ma'uaa, lomi na wara'a fei lepo a'a ei watauda nia. ¹² Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Mi hananafipui a'au.” Minaa ei otalai nenera na ma'au ba ro'aa i'iginia ba, “Yoi hini?” Rona aida ba hia mei Fasuu. ¹³ Jesus namii tonaa fei faraa pidaa, fanaa ro'ou ma ana ale'ei a'a ei nia. ¹⁴ Hefei, fa'odupooa fa'arewaa Jesus a'a ei otalai nenerana nenee fei asi'anana a'a ei ma'ea.

Jesus na Fahadiwe'inaa Peter

¹⁵ Ro'aa hananadii, Jesus na warenaa a'a Simon Peter, “Simon, mena na'uu John, pa'aa fa'ua ba fei haguamu yau na rata laraa fei haguamu ro'ou?”

Ina ware, “Hi'i mena Fasuu. Ona aida ba una haguio.”

Jesus na ware, “Faguua ei hapeu na'uu sipsipi.”

¹⁶ Jesus na warediai ba, “Simon, mena na'uu John, pa'aa fa'ua ba ona haguau?”

Na ware, “Hi'i mena Fasuu, ona aida ba una haguio.”

Jesus na ware, “Oma'aiaa ei hapeu sipsipi.”

¹⁷ Ina warefa'odupoai ba, “Simon, mena na'uu John, ona haguau?”

^{‡‡}20:31 20:31 Hefi'a ne'ia ba pa'afina ba hamo'ei naralao ba

^{¶¶}21:1 21:1 fei Agii Galilee

^{§§}21:8 21:8 Wareaa Greek ale'ena enu pu'u cubit (ale'ena 90 metres)

Na fi'i naranaraa Peter uaa Jesus na i'igai fa'odupoai a'ana ba, "Ona haguau?" Ina ware, "Mena Fasu, ona apa'aa minaa ei manumanu; ona aida ba una haguio."

Jesus na ware, "Faguua ei hapeu sipipi. ¹⁸A warefa'uai a'amu ba ei oi baubarai, ana yoi rafeaa susumu ma rararapa hitani nunumiamu; ma'uaa onawe bau, opowe roainaa guei panimu ma hemeadiai i falawalawainio ma talaidugio fawelei lomi ona nunuminia." ¹⁹Jesus na wareaa fei ba i fama'aiaa fei mau ma'ea i tonia Peter, fei ba i fani hawera a'a mei Haidaa wagina. Ma ina warefania, "Nenerau!"

²⁰Peter na diarai ma fanunupa'aa mei otalai nenera, mei na haguia Jesus ba na neneraa lagua. (Sime, mei na fapalaginaa a'a Jesus wagii fei hananaa, mei na

ware ba, "Mena Fasu, hini ba i aloio?") ²¹I fanunupa'ia Peter, na i'igai, "Mena Fasu, hia, batanai?"

²²Jesus na ware, "Nabaa a nunuminia ba inei guta nopa'aloo fei noramiau, abaa manumanumu. Onei nene'ig'uaiau." ²³A'a fei, rona fileleleinia ei filofui ba mei otalai nenera mei, lomi i ma'e. Ma'uaa Jesus, abaa na ware ba lomi i ma'e; ina ware ua ba, "Nabaa a nunuminia ba inei guta nopa'aloo fei noramiau, abaa manumanumu."

²⁴Sime, mei otalai nenera, mei fi u'ugaa eni manumanu eni ma ne'ifapana'ia. Ona aida ba ei u'ugana, pa'aa fa'ua.

²⁵Jesus, ana na bigi'aa wataudadiai manumanu. Nabaa ro ne'inaa bu'u minaa ei bigi'ana, woro feni malagufu, lomi i hawiaa ude'udee ei bu'u, ei ne'iaa ro'ou.

ACTS

Warefa'aia

Feni bu'u fi fahono'aa ei bu'u wagii ei bigi'aa fei Spiriti Apuna a'a ei rawarawa otalai neneraa Jesus ma fei batafa taleaa fei rawani'a wareana yei Jerusalem, Judea, Samaria ma tadiwe'aiaa feni ano.

Fei pa'aa baua warea laloo feni bu'u fi wareaa fei bigi'aa fei Spiriti Apuna, fei na falorogio fininaa faufau pafoo ei narafawe'ia yei Jerusalem laloo fei arewaa Pentecost ma hadufawe'iaa ei losuu ma ei bauaniaa ro'ou.

Jesus na Dinaa Pafea

1 Mena Theophilus, a'a fei do'o ne'iau bu'u una ne'inaa minaa ei bigi'aa Jesus ma ei feroiana ²nopa'aloo fei ba ina warenaa a'a ei apostle, ei rafeiana wagii fei Spiriti Apuna ma nawe duginaa hia pafea mei Haidaa. ³Nenee fei fi'iana, ina fa'arewa a'a eni rama'a eni ma na fama'aa ro'ou ba hia napa'aa mama'a. Ina fa'arewa a'a ro'ou laloo gunaroo pa'ania arewaa ma u'ufanaa ro'ou fei haparaiaa mei Haidaa. ⁴Hefarani, ei fi hananafipui a'a ro'ou, na warefawe'i a'a ro'ou ba: "Apuna di'ininaa Jerusalem, ma'uaa oma'aa fei fana, fei fa'unaiiaa mei Amau, fei diwareana a'a hamu'ou. ⁵Uaa, John na pudugufinaa hamu'ou ranu,* ma'uaa, ale'ena figa ua arewaa, hamowe pudugufai a'a fei Spiriti Apuna."

Mei Haidaa na Duginaa Jesus Pafea

(Matthew 28:16-20; Mark 16:14-18;

Luke 24:36-49; John 20:19-23)

⁶Hee, ropowe figupui, rona i'iginia, "Mena Fasu, a'a feni au e'eni ba o fa'asi'adinaa fei haparaia a'a ei Israel?"

⁷Ina warenaa a'a ro'ou: "Abaa manuu hamu'ou ba hamu'ou aida ena au o ena arewaa, ena nadii augia a'a fei forafarana, mei Ama. ⁸Ma'uaa, hamowe to faufau ena na pasi pafoo hamu'ou fei Spiriti Apuna ma u'ugaa tamanu hamona fanunua a'au yeni Jerusalem ma laloo minaa ei Judea ma Samaria ma minaa ei gufu a'a feni ano."

⁹I waredigaa feni, mei Haidaa na duginaa hia pafea i pudaa ro'ou ma hepalo papalei na tapu'aa pudaa ro'ou.

¹⁰Ifi aunulao pafea, ro'eimina araiiaa nenena ma ana ei ua, helagui wawane, susuu lagua po'iaa, laguna u papaa ro'ou. ¹¹Laguna ware, "Ena Galilee, tani hamu'ou ufalarai yeni ma aranaa pafea? Ana mena Jesus mena, mena na duginaa hia pafea mei Haidaa, iwe hadiwe'imai ana ale'ei hamo'aa fanunua fi dinaa pafea."

Rona Rafeinaa Matthias ba i Tonaa Gutanaa Judas

¹²Si'ei, rona hadiwe'inaa Jerusalem noramiaa ro'ou a'a fei maugeni, fei rona roroinia Maugeni Olive. Fei rauana a'a Jerusalem ale'ei ona talai laloo heai Sabbath.† ¹³Ro'aa sufudaimai, rona tafane-naa pafea ma wadu'ainaa fei humu rona guta wagina. Ei ro'ou yei, Peter, John, James, Andrew; Philip ma Thomas, Bartholomew ma Matthew; James mei na'uu Alphaeus ma Simon mei Zealot (mei na haguua gufuna) mawe Judas, mei na'uu James. ¹⁴Rona'aida lafulafufipui a'a ei pifine ma Mary, mei inaa Jesus mawe ei lofuna.

*1:5 1:5 O, laloo ranu

†1:12 1:12 Ale'ena 0.75 mile (ale'ena 1,100 metres)

¹⁵ A'a ei arewaa ei, Peter na ufalarai dupuaa ei narafawe'ia[‡] (hefaa gupuu rama'a puduu ro'ou, hefa pu'u ma enu pa'ania) ¹⁶ ma ware, “Ena lofuu, fei Bu'u Apuna neipa'aa fa'uai, fei ba mina mina na umuinaa David fei Spiriti Apuna ba batanai Judas, mei famamoaa ei rona panarofaa Jesus— ¹⁷ hia hemea maroaa o'ou ma ana na bigi a'a feni bigi'aa mei Haidaa.”

¹⁸ (A'a fei pono'aa fei hafelo'ana, na pono'aa hefaa ano ma na pasifaro, fei hudi ununa na ba'atawara ma ei pepeana na lele'aa. ¹⁹ Minaa ei yei Jerusalem, rona guainaa fei, si'e'i a'a fei wareagufuu ro'ou, rona roroinaa fei ano fei, Akeldama, hanuna ba fei Anoo Raraa.)

²⁰ Peter na ware, “Hamatee, na ne'idii laloo fei Bu'uu Lauga,

“Fei humuna neimina namonamo; nemeadi ai nei'aa guta wagina.’

ma,

“Ma fei bigi'ana ba hia hemea famamo, nemea nei tonia.’

²¹ Si'e'i, na rawani ba onei rafeinaa hemea na tatalaifipui a'a o'ou ranimai ei fido'o oafipui a'a o'ou Jesus, ²² hemea a'a o'ou wagii fei pudugufaiia John, nopa'aloo fei au na duginaa Jesus pafea mei Haidaa. Uaa mei, inei rarafiaa o'ou u'ugaa fei asi'anana.”

²³ Si'e'i, rona uniaa helagui: Joseph, mei rona roroinia Barsabbas (ana harana Justus) mawe Matthias. ²⁴ Ma rona lafulafu ba: “Mena Fasu, fa'arewaia a'a hai'ou ba hini lagua ona rafeidigia ²⁵ ba nei tonaa feni bigi'aa apostle, fei na rawaia Judas ba i retonaa fei arena.”

²⁶ Si'e'i, fei mau figigaiia ro'ou na uniaa Matthias ba nei rarafiaa e'ei hefua ma hemea apostle.

Fei Spiriti Apuna na Nomai wagii fei Au Pentecost

2 I nodigimai fei arewaa Pentecost, rona oafipui hefawala. ² Ana ei ua, na meme'ai fei ale'ei hefaa baua lalarena noranarai pafea ma namina fapepesuaa fei humu rona guta wagina. ³ Rona ma'apa'aa fei ale'ei mau ale'aleaa hafi na tafola ma faloro pafoo hememea ro'ou. ⁴ Fei Spiriti Apuna namina didifaa minaa ro'ou ma rona wareaa hefi'adi ai wareagufu^f ale'ei i fawareaa ro'ou fei Spiriti Apuna.

⁵ Ma a'a fei au fei, yei Jerusalem na pa'i hefi'a Jew rona ma'auaa mei Haidaa; noramiaa ro'ou a'a minaa ei gufu a'a feni ano. ⁶ Ro'aa guainaa fei meme'aiaa fei, rona nofigupuimai fininaa tano'uawalai ro'ou, uaa hememea na guainia ba rona warenaa wareagufuna. ⁷ Ronamina maduofu ma i'igai: “Haa, eni rama'a roi wareware eni, abaa ro'ou Galilee? ⁸ Na'aa ale'ei, tani hememea o'ou na guaipa'aa ro'ou ale'ei wareagufuu o'ou? ⁹ Ale'ei wareaa ei Parthia, Media ma Elam; ei ro guta Mesopotamia, Judea ma Cappadocia, Pontus ma Asia, ¹⁰ Phrygia ma Pamphylia, Egypt ma ei gufu i Libya na rafi'inaa Cyrene; ei noramiaa ro'ou Rome ¹¹ (minaa eni—ei Jew mawe ei rona filoginaa losuiaa ro'ou ba ro'ou Jew); ei Crete ma ei Arab—ona guainia ba ro'ei u'ugaa ei fananawalaa puda bigi'aa mei Haidaa a'a ei wareagufuu o'ou!” ¹² Rona maduofu ma poapoai wagina ma fi'i'igai: “Tamanu hanuna fei?”

¹³ Ma'uaa hefi'a, rona fadinaa ro'ou ba: “Namina rata hunumaa ro'ou, wine.”[§]

[‡]1:15 1:15 Warea Greek ba *ei lofu*

^f2:4 2:4 O, *hefi'adi ai rawerawe*; v. 11 anaa

[§]2:13 2:13 O, *hunumaa ro'ou fei ro'oha'u'uaa wine*

**Peter na Warenaa a'a
fei Gupuu Rama'a**

¹⁴ Si'ei Peter na ufalaraifipui a'a ei hefua ma hemea ma warefabauanai a'a fei gupuu rama'a: "Hamu'ou ena maroau Jew mawe hamu'ou ena hamona guta Jerusalem, yau ba a u'ugaa feni a'a hamu'ou; guaifarawaninaa tamanu a wareia. ¹⁵ Eni rama'a eni, lomi rona hunu poopoi ale'ei naraa hamu'ou. Faimeiai ido'o mafufuo ua eni! ¹⁶ Agia. Feni, fei nadii wareia mei mamama'a Joel:

¹⁷ "A'a ei a'apoo arewaa, mei Haidaa na ware,
yau, a aloarai fei Spiritiu pafoo minaa ei rama'a.

Ena na'uu hamu'ou pifine ma wawane, ro'adii wareaa tamanu ba i nomai, ei baubaraa hamu'ou, ro'aa fanunuaa hefi'a manumanu laloo naranaraa ro'ou ale'ei mau foigia ma ei bau gufuu hamu'ou, ro'aa mefinaa hefi'a manumanu ale'ei mau foigia.

¹⁸ Ma a'a ei paniaa paniu anaa, pafoo minaa lagua, ei wawane ma pifine, awe ipiaa fei Spiritiu a'a ena arewaa ena, ma rowedii wareaa tamanu ba i nomai.

¹⁹ Awe au fananawalaa puda i pumanugawe ma hilala yeni malagufu ale'ei raraa, hafi ma hagu.

²⁰ Fei halo, iwe filoginaa roromaa ma fei puda, iwe filogii ale'ei raraa hinene iwe nomai fei baua arewaa fininaa fei haweraa mei Fasu.

²¹ Ma hini ei rona lala'aa

fei haraa mei Fasu, ro'aa tela.'

²² "Ena Israel, guainaa feni: mei Haidaa na fa'arewaiiaa Jesus, mei Nazareth a'a hamu'ou wagii ei foigia,

fananawalaa puda ma hilala, ei na biginaa hia a'a hamu'ou mei Haidaa, ei hamona apa'idigia. ²³ Mei rama'a mei, rona aloia a'a hamu'ou ma mei Haidaa na aida ba i ale'ei ma nado'o naradigia; ma ei hafelo'a rama'a** rona bigi'aa fei nunumiaa hamu'ou ma hamona fo'afama'eia ei hamo'aa fatawaia pafoo fei hawafolo. ²⁴ Ma'uaa, mei Haidaa na fa'asi'ania a'a fei ma'ea ma alagia a'a fei fi'iaa fei ma'ea, uaa pa'aa lomi na hawia ba fei ma'ea i panarofia. ²⁵ David na warewareia ba:

"Ranimai una fanunupa'aa mei Fasu i ma'au.

Si'ei ba hia i pepepe ma'auu, lomi ba a fa'asisi.

²⁶ Si'ei, na ni'eni'e fei naranarau ma fei raweraweu na lalaugi;

fei hudi unuu, ana i ude o'onai

²⁷ uaa, lomi o rawanaa yau a'a fei huapu, ma ana lomi ba o uga ba nei raia fei hudi unuu mei Apunaiamu.

²⁸ Ona fama'aiau fei talaa faweweni; owemina fani'eni'eau inamoamu.'

²⁹ "Ena lofu, apa'aa warefa'uai a'a hamu'ou ba mei amaa o'ou David na ma'e ma na i'ifai ma fei huapuna ana yeni nopa'amii wagienu. ³⁰ Ma'uaa, hia hemea mamama'a ma na aida ba mei Haidaa na fa'unai a'ana ba i fagutanana nemea upuna a'a fei gutanana, guta hapara. ³¹ Na apa'idigia ba tamanu i nomai ma'a na warewareaa fei asi'anaa mei Christ†† ba mei Haidaa, lomi i rawafanaa fei huapu ma ana lomi i wafuu fei hudi ununa. ³² Mei Haidaa na famama'aa meni Jesus. Ma minaa o'ou na fanunupa'ia ba pa'aa fa'ua fei.

³³ Mei Haidaa na poro'aunaa hia i pepepe ma'auna ma mei Ama na fania fei Spiriti Apuna, fei ina fa'unainia ma ipia

**2:23 2:23 O, naradigia; ma ei lomi rona pa'i fei law (ei Gentile)

††2:31 2:31 Messiah. "Mei Christ" (Greek) ma "mei Messiah" (Hebrew) hanuu gualoei ba "Mei rona ipinaa tabana pao."

ale'eni hamona fanunuia ma guainia e'eni. ³⁴Uaa, David lomi na dinaa pafea, ma'uaa ana na ware,
 “Mei Fasu na warenaa a'a mei Fasu:
 “Guta i pepei ma'au
³⁵nopa'aloa fei ba nawe auna ei bidibidii unumu lalabonii pinemu.” ’

³⁶“Si'ei, minaa ei Israel, roneipa'aa aida feni, ba: mei Haidaa na fa'ohanaa meni Jesus meni, meni hamona fatawaia ba hia Fasu ma Christ.”

³⁷Ro'aa guainaa fei ei rama'a, namina nafa'aa paruu ro'ou ma rona warenaa a'a Peter ma hefi'adiai apostle, “Ena lofu, o'aa bigi'aa tamanu wagii fei?”

³⁸Na ware Peter, “Minaa hamu'ou nei filoginaa naranaraa hamu'ou ma pudugufai a'a fei haraa Jesus Christ ba i futo ei hafelo'aa hamu'ou. Ma hamo'aa tonaa fei Spiriti Apuna. ³⁹Fei fa'unaia, manumanuu hamu'ou ma ei na'uu hamu'ou mawe minaa ei rona raua—a'a minaa ei na lala'aa ro'ou mei Fasu, mei Haidaniaa o'ou.”

⁴⁰A'a wataudadiai warea, na aweinaa ro'ou ma i'igifawe'i a'a ro'ou ba, “Hamonei fawala'anaa hamu'ou a'a eni mau hafelo'aa feni tawe feni.” ⁴¹Ei ro'aa gaitonaa u'ugana, rona pudugufai ma ale'ei odufua pufaba'a na rarafiaa fei puduu ro'ou fei arewaa fei.

Fei Gutafipuaa ei Narafawe'ia

⁴²Rona fafefena ro'ou a'a ei feroiaa ei apostle, fei gutafipuaa, fei hananafipuaa ma lafulafua. ⁴³Minaa ro'ou na fani ma'aua uaa ei watauda fananawalaa puda ma ei hilalaa foigia bigi'aa ei apostle. ⁴⁴Minaa ei narafawe'ia na gutafipui ma tamanu hememea na pa'i, manumanuu minaa ro'ou. ⁴⁵Rona aloaa ei hape ma ei finefine ro'ou ma fanaa hini lomi na pa'i manumanuna. ⁴⁶Minaa ei arewaa rona'aida figupui i malalaa fei

humuu mei Haidaa. Rona hananafipui faraa pidaua laloo humuu ro'ou ma wagii hepalo ua ni'eni'ea naranara, ⁴⁷rona uduginaa mei Haidaa. Ma minaa ei rama'a, rona ni'eni'e a'a ro'ou. Ma a'a ei rona tela, mei Fasu na fahono'aa puduu ro'ou laloo hepapalo arewaa.

Peter na Farawaninaa mei Noinoi Iba'iba

3 Heai arewaa Peter ma John, lagu'ei dinaa humuu mei Haidaa a'a fei au lafulafua ale'ei oduai ido'o fafi. ²Ma hemea rama'a, hemea na torotonamii fei iba'ibana, rona poronaa hia poaa fanefanee fei humuu mei Haidaa, fei rona roroinia Fananamai, fawelei rona fagutania hepapalo arewaa ba i noinoi a'a ei rona wadu'ainaa malalaa fei humuu mei Haidaa. ³I fanunupa'aa Peter ma John ba ana lagu'aa wadu'ai, ina i'iginaa lagua ba fani mugoo po'ina. ⁴Peter ma John, laguna fanunufawanewanana a'ana. Ma na ware Peter ba, “Fanununamii a'a haigua!” ⁵Si'ei, ina fanununa a'a lagua hamatee na nara ba lagu'aa fani manumanuna.

⁶Ma na ware Peter ba, “Silver o gold lomi una pa'i, ma'uaa tamanu na pa'i a fanio. Wagii fei haraa Jesus Christ mei Nazareth, talai.” ⁷Ina tauaa fei panina pepei ma'au, fa'asi'ania ma ana ei ua, ei pinena na aloeloe ma nawe pa'i faufauna. ⁸Ina'aa ufarainaa pinena ma talai. Ma na nogiaa lagua dinaa i malalaa fei humuu mei Haidaa. Na tata-lai, palapala ma uduginaa mei Haidaa. ⁹Ro'aa fanunupa'ia ei rama'a ba na tata-lai ma uduginaa mei Haidaa, ¹⁰rona fanunu'apa'ia ba ana mei na'aida guta noinoi i poaa fanefanee fei humuu mei Haidaa, fei rona roroinia Fananamai. Ma ronamina naranara watauda ma madufo a'a fei rawani'ana.

Peter na Warenaa a'a ei Ofafanunua

¹¹ Ei fi panarofaa Peter ma John mei noinoi, minaa ei, ronamina ba'arofa ma ponimai a'a ro'ou fawelei rona roroinia ba Palee Solomon. ¹² I fanunupa'aa fei Peter, na warenaa a'a ro'ou ba: "Ena Israel, tani i faba'arofaa hamu'ou feni? Tani hamo'aa fanunufa'u'uaa haigua bana'aa ale'ei ei faufau haigua o fei nenegifarawaniaa haigua mei Fasu na fatalainaa meni rama'a meni? ¹³ Mei Haidaniaa Abraham, Isaac mawe Jacob, mei Haidaniaa ei amaa o'ou, hia na fani hawera a'a mei nafina Jesus. Hamona fifaninia panii hefi'a ba ronei fo'afama'eia ma ware ba lomi hamona nunuminia i pudaa Pilate, ei i nara ba i alagia. ¹⁴ Lomi hamona nunuminiaa mei Apunaia, mei Wanewanea ma hamona i'igai ba ronei alafanaa hamu'ou mei na fo'afama'e rama'a. ¹⁵ Hamona fo'afama'ea mei fafasui fei faweweni, ma'uaa, mei Haidaa na fa'asi'ania a'a fei ma'ea. Ona fanunudigaa fei manumanu fei. ¹⁶ A'a fei narafawe'ia wagii fei haraa Jesus, meni hamona fanunuia ma apa'ia, hia na to faufau. A'a fei narafawe'ia wagii fei haraa Jesus, meni rama'a meni namina rawani'apoi ma minaa hamu'ou na fanunuaa fei.

¹⁷ Si'ei, ena lofuu, una aida ba lomi hamona apa'aa tamanu hamona bigi'ia, ana ale'ei ei bauaniaa hamu'ou. ¹⁸ Ma'uaa, sifei fei tala ba i bigi'aa tamanu nadii wareia a'a ei mamama'a mei Haidaa ei i ware ba mei Christ[‡] i to fi'ia. ¹⁹ Si'ei, filoginaa naranaraa hamu'ou ma momo'inaa a'a mei Haidaa ba ei hafelo'aa hamu'ou i futo ma fei au gutafawenaia nei norai a'a mei Fasu ²⁰ ma ba i aloaa Jesus mei Christ, mei na rafeinia uaa hamu'ou. ²¹ Inei guta

pafea nopa'aloo fei au ba mei Haidaa i auhadiwe'inaa minaa ei manumanu ale'ei fei fa'unaiana mina a'a ei apunai mamama'a. ²² Uaa, Moses na ware ba: 'Mei Fasu, mei Haidaniaa hamu'ou i fa'asi'anaa nemea mamama'a ale'ei yau noramiana a'a fei maroaa hamu'ou; hamonei guainaa minaa ei warefanana hamu'ou. ²³ Hini lomi i guainaa wareana ipowemina fi'alagii a'a ei maroana.'

²⁴ "Hi'i. Minaa ei mamama'a a'a fei au Samuel ma nolao, hini ro'ou na wareware, ronadii wareaa eni arewaa eni. ²⁵ Ma hamu'ou pai ei mamama'a ma wagii fei fi'ugaia watolaa mei Haidaa mawe ei amaa hamu'ou. Ina warenaa a'a Abraham, 'A'a fei paimu, minaa ei rama'aa feni malagufu, ro'aa to hawegia.'[¶] ²⁶ Mei Haidaa na fa'asi'anaa mei nafina ma nado'o aloiamai a'a hamu'ou ba i haweginaa hamu'ou wagii fei ba i famomo'ainaa hememea a'a ei hafelo'ana."

Peter ma John i Ma'aa ei Sanhedrin

4 Ei bauaniaa humuu mei Haidaa ma mei bauaniaa ei oanananaa fei humuu mei Haidaa mawe ei Sadducee, rona dinaa a'a Peter ma John ei lagu'ei warewarenaa a'a ei rama'a. ² Ronamina narafafelo hamatee ei apostle, ro'ei fero'inaa ei rama'a ma u'u ba ei ma'ea, ro'aa asi'adiai uaa Jesus. ³ Rona panarofaa Peter ma John ma si'ei ba na fafidii, rona au'uaa lagua humuu bobo'aia nopa'aloo mafufuo. ⁴ Ma'uaa, watauda ei rona guainaa fei u'uga nawe narafawe'i wagina ma puduu ei naweree ale'ei haipani pufaba'a.

⁵ I no'arewalao, ei hapara, ei bauaniaa gufu mawe ei fero'iaa law, rona figupui i Jerusalem. ⁶ Annas, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, hia yei ma

[‡]3:18 3:18 O, *Messiah*; v. 20 anaa

[¶]3:25 3:25 Genesis 26:4

ana Caiaphas, John, Alexander mawe ei wawane, maroaa mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa. ⁷Rona fa'ugaa Peter ma John i ma'aa ro'ou ma i'iginaa lagua ba: "A'a tamanu faufau o hara hamuna bigi'aa feni?"

⁸I dii, fei Spiriti Apuna na didifaa Peter ma ina warenaa a'a ro'ou: "Hamu'ou ena hapara ma bauaniaa ei rama'a! ⁹Nabaa hamo'aa labaginaa fei pa'afii fei rawani'a bigi'a a'a mei iba'iba ba batanai i rawanidiai, ¹⁰te, hamu'ou mawe minaa ei Israel, hamonei apa'aa feni: Meni i ufalarai i ma'aa hamu'ou ina rawani uaa fei haraa Jesus Christ, mei Nazareth, mei hamona fatawaia ma na fa'asi'ania a'a fei ma'ea mei Haidaa. ¹¹Hia fei

"mugoo, fei rona siminia ei fadufadua ma nawe oanaa fafasui⁸⁸ fei humu.'

¹²Fei tele'ana lomi a'a nemeadiai, uaa lomidiai hepalo hara yeni haroo pafea ba o'aa tela wagina."

¹³Ro'aa fanunupa'aa fei laugu'aa Peter ma John ma apa'ia ba lomi laguna dinaa feferoia ma lagua ale'ei rama'a ua, rona madufo ma narapa'ia ba laguna tata-laifipui a'a Jesus mina. ¹⁴Ma'uaa, si'ei ba rona fanunupa'ia ba na ufalaraifipui a'a lagua mei na pedu iba'ibana, lomi ba rona wareaa hepalo warea. ¹⁵Si'ei, rona ware ba laguneido'o di'ininaa ei Sanhedrin ba ro'aa fiwarewarei. ¹⁶Rona fi'i'igai: "O bigi'aa tamanu a'a lagua? Minaa ei rama'a Jerusalem, rona aida ba lagunamina bigi'aa hepalo baua foigia ma lomi owe opa'aipa'aa fei. ¹⁷Ma'uaa, fa-papaunii feni manumanu feni ba nei'aa talaidiai a'a ei rama'a, o warefawe'i a'a lagua ba lagunei'aa waredinaa feni hara feni a'a nemea."

¹⁸Ma rona lala'idinamii lagua ma warefawe'i a'a lagua ba lagunei'aa fai u'u o feroinaa fei haraa Jesus. ¹⁹Ma'uaa la-

guna ware Peter ma John ba, "Hamonei narama'aia. I rawani i pudaa mei Haidaa ba haigu'aa guainaa hamu'ou laraa hia? ²⁰Uaa, lomi ba haiguwe u'u'aupa'ainaa tamanu haiguna fanunua ma guainia."

²¹Ro'aa warefamama'audigaa lagua, ronawe rawaiaa lagua. Lomi rona narapa'i ba batanai ro'aa fanima'aiaa lagua, uaa, minaa ei rama'a, rona uduginaa mei Haidaa a'a fei bigi'aa lagua. ²²Uaa, mei na pedu iba'ibana a'a fei foigia na muainaa gunaroa pa'ania igisimasi.

Fei Lafulafuaa ei Narafawe'ia

²³Lagu'aa aladii Peter ma John, laguna hadiwe'inaa a'a ei maroaa lagua ma u'ugaa minaa ei rona wareia a'a lagua ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu. ²⁴Ro'aa guainaa fei, a'a hepalo ua naranara, rona lafulafunaa a'a mei Haidaa. Rona ware ba, "Mena Fasu, mena ona bigi'aa tamanu nunumiamu, ona famamaraa fei pafea, feni malagufu ma fei agi ma minaa ei manumanu wagii ro'ou. ²⁵Wagii fei Spiriti Apuna, mei nafimu David, mei amaa hai'ou, na wareaa ei wareamu ba:

"Tani ei baua gufu, ro'aa siba ma ei rama'a, rona naranara ba ro'aa bigi'aa hefi'a hafelo'a manumanu?"

²⁶Ei haparaa feni ano, rona ufawe'i ma ei bauana, rona papa'ifipui ba ro'aa fadugeaa mei Fasu mawe mei Papaditaiana.*

²⁷Herod ma Pontius Pilate, laguna ma'adii ei Gentile mawe ei Israel yeni a'a feni baua gufu ma fiwarei ba batanai ro'aa fadugeaa Jesus, mei apunai nafimu, mei papaditaianu.'

²⁸Rona bigi'uaiaa tamanu onadii naraia ba ronei bigi'ia uaa fei faufauu ma nunumiamu. ²⁹Si'ei, mena Fasu,

⁸⁸4:11 4:11 O, oanaa fafasuii fei fasu'ufufugoi

*4:26 4:26 mei Christ o mei Messiah

narama'aiaa ei warefama'auaa ro'ou hai'ou ma hadumaa eni nafimu ba hai'ounei wareaa ei wareamu fininaa baua laugu'a. ³⁰Roainaa panimu, farawaninaa ei funua, bigi'aa ei hilalaa foigia ma fananawalaa puda a'a fei haraa mei nafimu Jesus, mei na apunai."

³¹Ro'aa lafulafudii, na rerere fawelei ro'aa figupui wagina. Ma fei Spiriti Apuna na didifaa minaa ro'ou ma rona u'ugaa fei wareaa mei Haidaa fininaa laugu'a.

Ei Narafawe'ia, Rona Fifaninaa ei Manumanuu Ro'ou

³²Minaa ei narafawe'ia, rona pa'i hepalo ua pa'afi ma naranaraa ro'ou. Lomi hemea na ware ba ei manumanuna ana pa'aa manumanuna, ma'uaa, rona fifaninaa ei manumanuu ro'ou. ³³A'a fei baua faufau, ei apostle rona'aida u'ugaa fei asi'anaa mei Fasu Jesus ma fei baua rawani'aa mei Haidaa na ude pafoo ro'ou. ³⁴Lomi hemea dupuaa ro'ou ba lomi manumanuna. Uaa, o nefarani, ei rona pa'i ano ma humuu ro'ou, rona aloaa e'ei, tonamai fei mugoo po'i wagina ³⁵ma augia i igoaa ei apostle ma rona fi'alaginia a'a ei lomi rona pa'i.

³⁶Joseph, mei Levi, noramiana Cyprus, mei rona roroinia ei apostle ba Barnabas (hanuna ba Fararawanii Naranara), ³⁷hia, na aloaa hefaa hapena ano ma tonamai fei mugoo po'i ma augia i igoaa ei apostle.

Ananias ma Sapphira

5 Hemea rama'a, harana Ananias fipuinaa mei harona, Sapphira, ana laguna aloaa hepalo anoo lagua. ²Mei wawane na utofe'inaa ma'ida mugoo po'i ma mi augaa ei dufuna igoaa ei apostle ma mei harona na aida fei.

³Ma na ware Peter ba, "Ananias, tani i forapa'aa naranaramu Satan ma ona

warefasifi a'a fei Spiriti Apuna ma ona utofe'inaa ma'ida mugoo po'i a'a fei aloamu anomu? ⁴Haa, a'a ba manumanumu ei ana otawe aloia? Ma o alodigia, a'a ba mugoo po'imu? Tamanu na foraa naranaramu ba o bigi'ia ale'ei? Abaa oi sifi'aa ei rama'a, ma'uaa, mei Haidaa."

⁵I guainaa fei Ananias, na pasima'e. Ma minaa ei rona guainaa fei, ronamina ma'aufafelo. ⁶Ma si'ei, ei baubara, rona nomai, sumaa fei hudi ununa ma poronaa hia ano ma i'ifinia.

⁷Nenee ale'ei oduai hour, mei harona na wadu'aimai ma lomi na aida ba tamanu napa'aa mei harona. ⁸Na i'iginia Peter, "Warefanau, sifeni feni pono'aa feni ano hamugua Ananias na tonia?"

Ina ware ba, "Hi'i. Sifena fena pono'ana."

⁹Peter na warenaa a'ana, "Tani hamu'aa fi'u'ugai ba hamu'aa maniaa fei Spiritii mei Fasu? Ma'aia! Ei pinee ei ro'aa i'ifinaa mei haromu na nofarafi'idigimai papaa fei gigei. Ma ana ro'aa notabeio ale'ei."

¹⁰Ana ei ua, ina pasima'e i igoana. Si'ei, ro'aa wadu'aimai ei baubara ma fanunupa'ia ba ina ma'e, rona tabenaa hia ano ma i'ifinia papaa mei harona. ¹¹Minaa ei losuia mawe ei rona guainaa fei, ronamina ma'au.

Ei Apostle, Rona Farawaninaa Watauda

¹²Ei apostle, rona bigi'aa watauda ei hilalaa foigia ma fananawalaa puda dupuaa ei rama'a. Ma wāgii hepalo ua naranara, minaa ei, rona'aida figupui i Palee Solomon. ¹³Fa'ua ba ei rama'a yei na nara ba ei apostle ma ei narafawe'ia, rona raraba, ma'uaa, lomi hemeadii na nomai a'a ro'ou. ¹⁴Ma'uaa, wataudadii wawane ma pifine, rona narafawe'i a'a mei Fasu ma pafoinaa fei puduu ro'ou. ¹⁵Si'ei, ei rama'a, rona dugamii ei funua

i ma'aa tala ma fudigaa ro'ou pafoo tawa ma hafenea unu ba fei hanunuu Peter nei pasi pafoo ro'ou ena na talaifalogilao. ¹⁶Rona figupuirai ei gupuu rama'a laloo ei pusu'o gufu na rafi'inaa Jerusalem ma nodugaree ei funua mawe ei na wadu'aa ro'ou ei spiriti hafelo[†] ma minaa ro'ou, na rawani.

Rona Haperararaiaa ei Apostle

¹⁷Ma mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa mawe minaa ei paniaa panina, ei ro'ou maroaa ei Sadducee, ronamina punepune. ¹⁸Rona panarofaa ei apostle ma augaa ro'ou laloo humuu bobo'aiaa fei gufu. ¹⁹Ma'uaa laloo fei poi, hemea alo'aloo mei Fasu na gigiaa ei gigei fei bobo'aia ma duginaa ro'ou i ano. ²⁰Ina ware, “Hamowii ufalarai i malalaa fei humuu mei Haidaa ma u'ufanaa ei rama'a minaa fei u'uga wagii feni manufau harena.”

²¹I ba'amai panii fei arewaa, rona wadu'ainaa malalaa fei humuu mei Haidaa ana ale'ei guaiaa ro'ou ma feroinaa ei rama'a.

I nodigimai mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa mawe ei paniaa panina, rona lala'ifipuinaa ei Sanhedrin—minaa ei bauaniaa gufuu Israel—ma aloaa hefi'a ba ronei dugamii ei apostle yei bobo'aia. ²²Ma'uaa ro'aa nosufudailao i bobo'aia, lomi rona labagipa'aa ro'ou yei ei oma'ama'aa. Si'ei, rona hadiwe'ai ma u'u ba, ²³“Hai'ouna fanunupa'ia ba ei gigei fei bobo'aia napa'aa fawi ma rona ufalarai a'a ei gigei ei oma'ama'aa; ma'uaa hai'ou'aa gigiaa ei gigei yei, lomi hemea lalona.” ²⁴Mei bauaniaa ei oanananaa fei humu mawe ei famamoaa humuu mei Haidaa, ro'aa guainaa fei u'uga, ronamina poapoai wagina ma naranara ba tamanudiai ba i nomai a'a feni.

²⁵Si'ei, na nomai hemea ma ware, “Me'o! Ei hamona auna ro'ou bobo'aia, ro'ou yei malalaa humuu mei Haidaa ma roi uferoinaa ei rama'a.” ²⁶A'a fei, mei bauana fipuinaa ei bauaniaa ei paniaa panina, rona dugamii ei apostle. Lomi rona foraneneinaa ro'ou, uaa rona ma'au ba ro nafa'aa ro'ou ei rama'a.

²⁷Ro'aa dugidigamii ei apostle, rona fa'ufalarainaa ro'ou i ma'aa ei Sanhedrin ba mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa i i'igainaa ro'ou hefi'a i'igaia. ²⁸Ina ware ba, “Hai'ouna apunainaa hamu'ou ba hamonei'aa feroi a'a fei hara fei. Ma'uaa hamona fatalainaa fei feroiaa hamu'ou yeni Jerusalem ba hamo'aa guguinaa unuu hai'ou fei raraa mei rama'a mei.”

²⁹Peter mawe ei apostle, rona ware, “Hai'ounei guainaa wareaa mei Haidaa laraa ei rama'a! ³⁰Mei Haidaniaa ei amaa o'ou na fa'asi'anaa Jesus wagii fei ma'ea, mei hamona fo'afama'ea ei hamo'aa fatawaia a'a fei haihai. ³¹Mei Haidaa na poro'aunaa hia i pepei ma'auna ba hia Hapara ma Fatela'ana ba i fani filogiaa naranara ma futoaa ei hafelo'aa ei Israel. ³²O'ou, ona fanunuaa e'ei manumanu e'ei ma fei Spiriti Apuna ana na fa'arewaia ba fa'ua. Ma ei rona neneraa mei Haidaa, hia na fanaa fei Spiriti a'a ro'ou.”

³³Ro'aa guainaa fei, namina fifi'i unuu ro'ou ma na'aa ro fo'afama'ea ro'ou. ³⁴Ma'uaa, hemea Pharisee, harana Gamaliel, hemea feroiaa law, mei rona ma'auia minaa ei rama'a, hia dupuaa ei Sanhedrin, ina ufalarai ma ware ba roneido'o fa'asi'anaa ei apostle ano. ³⁵Ma na warenaa a'a ro'ou: “Ena Israel, narama'aia tamanu hamo'aa bigi'ia a'a ro'ou. ³⁶Mina, Theudas na nomai ma ware ba hia hemea baua rama'a ma ale'ei gunaroo pu'u rama'a na nenegia. Rona

[†]5:16 5:16 Warea Greek *spiriti lolooa*

fo'afama'eia ma ei nenerana na matala ma lomidiai manumanu wagina. ³⁷ Nena, Judas, mei Galilee na nomai a'a fei au wareiaa rama'a ma famamotonaa hefi'a ma fa'asi'anaa sibaa. Hia anaa, rona fo'afama'eia ma minaa ei nenerana na ba'autorai. ³⁸ Si'ei, a'a fei manumanu e'eni, a warefanaa hamu'ou ba: Apuna papa'aa ro'ou! Fa'aunuaa ro'ou! Uaa, nabaa fei bigi'aa ro'ou, bigi'aa rama'a ua, i pa'ai ua. ³⁹ Ma'uaa, nabaa noranarai a'a mei Haidaa, lomi ba hamowe paunaipa'aa ro'ou; hamowe nanamui'uaia ba ale'ei hamona fifo'ai a'a mei Haidaa." Na hafududumaa ro'ou ei warewareana.

⁴⁰ Rona guainaa wareana ma fawadu'ainamii ei apostle ma babuinaa ro'ou. Rona apunainaa ro'ou ba ronei'aa u'u a'a fei haraa Jesus ma fa'aunuaa ro'ou.

⁴¹ Ei apostle, rona di'ininaa ei Sanhedrin fininaa ni'eni'ea uaa rona nara ba rona rawani ma'ida hamatee rona tonaa fi'ia ma mamafaa a'a fei hara. ⁴² Minaa ei arewaa, i malalaa fei humuu mei Haidaa ma a'a hepapalo humu, lomi rona fafaa feferoi o u'ugaa fei rawani'a warea ba Jesus, hia mei Christ.[‡]

Rona Rafeinaa ei Oloromeai

6 A'a ei arewaa ei, ei ipowe gipelao fei puduu ei otalai nenera, ei Greece Jew dupuaa ro'ou, rona bababau'unaa ei Hebrew Jew, uaa, lomi rona oma'afarawaninaa ei pifine ma'esuabea a'a ro'ou. Lomi rona fafanunuaa ro'ou wagii fei alagiala du'ua hepapalo arewaa. ² Si'ei, ei Hefua ma Helagui, rona apaifigupuinaa ei otalai nenera ma ware, "Lomi na rawaninaa o'ou ba o'aa ba'ofaa fei bigi'aa fei u'ugaa fei wareaa mei Haidaa wagii fei alagiala du'ua. ³ Ena lofuu, hamonei rafeinaa oloromeai i dupuaa hamu'ou, ena rona

pepesu a'a fei Spiriti ma fei apa'a. Ma o'aa fifaninaa feni bigi'a a'a ro'ou ⁴ ma o'ou, o lafulafu ma u'ugaa fei warea.

⁵ Fei naranara fei, na rawani ua a'a minaa fei gupuu ro'ou. Rona rafeinaa Stephen, hemea namina we'i naranarana ma pepesu a'a fei Spiriti Apuna; ma Philip, Procorus, Nicanor, Timon, Parmenas ma Nicolas, mei Antioch, hemea na filoginaa losuna ba hia Jew. ⁶ Rona fa'ugaa ei rama'a i a'a ei apostle. Ma ei apostle, rona augaa panii ro'ou pafoo ei oloromeai ma lafulafu.

⁷ Ma fei wareaa mei Haidaa na tale. Ma na apoidiai fei puduu ei otalai nenera yei Jerusalem ma watauda ei bauaniaa humuu mei Haidaa nawe neneraa fei mau we'iaa naranara.

Rona Panarofaa Stephen

⁸ Stephen, hia hemea na pepesu a'a fei rawani'a ma faufau mei Haidaa ma na bigi'aa hefi'a bauh fananawalaa puda ma hilalaa fogia i puda rama'a. ⁹ Ma'uaa, rona fiharei a'ana ei maroaa fei Synagogue ei Rona Ala (hara fei). Fei maroa fei, ro'ou Jew Cyrene ma Alexandria fiuinaa ei Jew yei laloo guei bauh gufu fawelei Cilicia ma Asia. Rona fiharei a'a Stephen, ¹⁰ ma'uaa, lomi rona hawiaa fei apa'ana o fei Spiriti, fei na umuinaa hia.

¹¹ Ma rona fiwarei'opa'ai ma u'ugainaa hefi'a ba ronei ware ale'ei ba, "Hai'ouna guainaa Stephen na warefafeloa Moses ma mei Haidaa."

¹² Si'ei, rona fababainaa iaa ei rama'a ma ei bauaniaa gufu mawe ei feroiaa law. Rona panarofaa Stephen ma fa'ugia puda ei Sanhedrin. ¹³ Rona dugamii hefi'a rona u'ufasifi ale'ei ba, "Meni rama'a meni, lomi na fafaa warefafeloa feni apunaia humu ma fei law. ¹⁴ Uaa, hai'ouna guainia na ware ba Jesus, mei Nazareth i fawata'o'aa feni humu feni

[‡]5:42 5:42 O, Messiah

ma filoginaa ei maumau, ei na fanaa o'ou Moses.”

¹⁵Minaa ei rona guta a'a ei Sanhedrin, rona fanunufa'u'uaa Stephen ma fanunupa'aa fei mau pudana ba ale'ei puda hemea alo'alo.

Fei Wareaa Stephen a'a ei Sanhedrin

7 Si'ei, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na i'iginia, “Fa'ua, e'ei warea e'ei?”

²A'a fei ina ware, “Ena lofu ma ena ama, guainau! Mei Haidaniaa fei hawera na fa'arewa a'a mei amaa o'ou Abraham ei hia yei Mesopotamia ma atawe guta Haran. ³Mei Haidaa na ware, ‘Di'ininaa gufumu ma ei rama'aa gufumu ma dinaa a'a fei gufu yau a fama'aio.’

⁴“Si'ei, ina di'ininaa fei gufuu ei Chaldea ma naree guta i Haran. I ma'edii amana, mei Haidaa na alonaa hia a'a feni gufu hamo'ei guta wagina. ⁵Lomi na fania hepalo manumanu yei ana pa'aa lomi ma'ida malagufu. Ma'uaa, mei Haidaa na fa'unai ba hia mawe ei paina nefarani, ropowe tonaa fei malagufu, ma'uaa, a'a fei au fa'unaia atawe pa'i na'una Abraham. ⁶Mei Haidaa na warenaa a'ana ale'ei: ‘Ena paimu, ro'aa ale'ei rama'a rauaa laloo hefaa gufu abaa gufuu ro'ou ma oa ale'ei humuwa ma tonaa haperaraiiaa ro'ou laloo gunaroa pu'u igisimasi. ⁷Ma'uaa, a fanima'aiaa fena baua gufu, fena ro'aa humuwai wagina. Ma hinene, ro'aa wala'amai wagina ma losuinau faweleni.’ ⁸Ma ina fanaa Abraham fei fi'ugaiaa fei moro'aa hudii wawanei. Ma Abraham nawe oanaa amaa Isaac ma moro'aa hudii wawaneina laloo fei fafainarooa arewaa nenee fei waniniana. Hinene, Isaac nawe oanaa amaa Jacob ma Jacob na oanaa amaa ei hefua ma helagui ama mina.

⁹“Si'ei ba ei ama mina, rona punepune a'a Joseph, rona alonaa hia Egypt ale'ei humuwa. Ma'uaa, mei Haidaa na oafipui a'ana ¹⁰ma hadumia a'a minaa ei hafelo'ana. Ina fani apa'aa Joseph ma farawaninia i puda Pharaoh, mei haparaa Egypt; si'ei, ina fagutania ba hia haparaa Egypt ma fei humuna, humuu hapara.

¹¹“I dii, na nomai fei au mouabiabia wagii minaa ei gufu laloo Egypt ma Canaan, nofininamii baua fi'ia ma ei amaa o'ou, lomi rona pa'i du'ua. ¹²I guainia Jacob ba na pa'i lau guana i Egypt, na aloaa ei amaa o'ou a'a fei rawarawa aunuaa ro'ou. ¹³A'a fei faguapooa aunuaa ro'ou, Joseph na warefanaa ei lofuna ba hia hini ma Pharaoh nawe apa'aa ei marooa Joseph. ¹⁴Nenee fei, Joseph na apainamii amana Jacob mawe minaa ei maroana; puduu ro'ou, oloromfua ma haipani. ¹⁵Si'ei, Jacob na dinaa Egypt ma hia mawe ei amaa o'ou, rona ma'e yei. ¹⁶Ei hudi unuu ro'ou, rona porohadiwe'idinaa Shechem ma na fahainopaa ro'ou laloo fei huapu na'ana'a, fei i pononaa hefi'a mugoo po'ii Abraham a'a ei na'uu Hamor yei Shechem.

¹⁷“I nofarafi'imai fei au mei Haidaa ba i bigi'aa fei fa'unaiana a'a Abraham, fei puduu ei gufuu o'ou yei Egypt nawemina rata. ¹⁸Ma hemeadiai na tonaa fei hapara yei Egypt, hemea lomi na apa'aa Joseph. ¹⁹Ina haperararaiiaa ei marooa o'ou ma humuwainaa ei upuu o'ou ba ronei siminaa ei baduu we wanini'uaa ba ronei ma'e.

²⁰“Ma fei au fei, na wanini Moses ma abaa hia baduu ua.^f Laloo oduai puda rona oma'aia yei humuu mei amana. ²¹Ei ropowe poro'aunaa hia ano ma di'ininia, mei pifine, na'uu Pharaoh, na poro'ia ma oma'aia ba hia pa'aa na'una.

^f7:20 7:20 O, Moses ma hia maurawani puda mei Haidaa.

²²Rona feroinaa Moses a'a minaa ei apa'aa Egypt. Ei wareana ma bigi'ana namina honua.

²³“Moses na pa'i gunaroo pa'ania igisimasi ei i nara ba ido'o ma'a ei gufuna Israel. ²⁴Ina fanunupa'aa hemea Egypt na fafeloaa hemea gufuna. Si'ei, na nolao ba i hadumia ma fo'afama'ea mei Egypt. ²⁵Naranaraa Moses ba ei gufuna, ro'aa fanunu'apa'ia ba mei Haidaa, na rafeinia ba hia i alaraa ro'ou, ma'uaa, lomi rona fanunu'apa'ia. ²⁶Ma iree arewadi, Moses na nobapa'amii helagui Israel, lagu'ei fifo'ai. Ba i fawanewaneaa lagua ina ware ale'ei, 'Megu, hamugua filofui. Tani hamu'aa itainaa raraa unuu hamugua?’

²⁷“Ma'uaa, mei i fo'a, na susuninaa Moses ma ware ba, 'Hini na augio ba bauana ma fawanewaneaa haigua? ²⁸Haa, ana ba o fo'afama'ea ale'ei o fo'afama'ea mei Egypt minoa?’ ²⁹I guainaa fei Moses, na ma'au ponipa'ainaa Midian ma naree guta yei ale'ei rama'aa gufu raua ma na pa'i helagui na'una, baduu wawane.

³⁰“I nodigilao gunaroo pa'ania igisimasi, hemea alo'alo na fa'arewa a'a Moses laloo fei haihai na gu'a fawelei lomi guana o hepalodiai manumanu papaa Maugeni Sinai. ³¹I fanunupa'aa fei, na madufo wagina. I nolao ba i fanunu, na guainaa fei lao mei Fasu: ³²‘Yau mei Haidaniaa ena amamu. Mei Haidaniaa Abraham, Isaac ma Jacob.’ Namina ma'aufunurere Moses ma ba lomi ipo'o fanunu.

³³“Ma mei Fasu na warenaa a'ana, 'Dudumaa ei hafena pinemu, uaa fawelena o u wagina na apunai. ³⁴Unapa'aa fanunupa'aa fei gutafeloaa ei rama'aa gufuu yei Egypt. Na guaidigaa ei ai'aigaa ro'ou ma na nogio ba a

alaraa ro'ou. Nadii, nomai. Yau a alohadiwe'inio Egypt.’

³⁵“Ana mei Moses mei, mei lagu'aa fadugeia ma ware ba, 'Hini na augio bauana ma fawanewaneaa haigua?’ Ana simei na fa'arewa a'ana mei Haidaa wagii fei haihai ale'ei alo'alo ma na aloia ba hia bauaniaa ro'ou ma alaraa ro'ou. ³⁶Na dugamii ro'ou yei Egypt ma bigi'aa manumanuu fananawalaa puda ma ei hialalaa foigia yei Egypt a'a fei Roa Agi^s ma ana laloo gunaroo pa'ania igisimasi yei lomi guana ma haihai.

³⁷“Ana mei Moses, mei i ware a'a ei Israel ba, 'Mei Haidaa, iwe aloaa hemea mamama'a ale'ena yau i tapuu ena rama'aa gufuu hamu'ou.’ ³⁸Hia hemea dupuaa fei gupuu ei rama'a fawelei lomi haihai ma guana a'a mei alo'alo, mei i wareware a'ana pafoo Maugeni Sinai ma a'a ei amaa o'ou. Ma na tonaa ei warea na udelao ba i fifaninamai a'a o'ou.

³⁹“Ma'uaa, ei amaa o'ou, rona barafeia. Rona ofadugia ma ei naranaraa ro'ou na hadiwe'idinaa Egypt. ⁴⁰Rona ware a'a Aaron, 'Bigifani haidaniaa hai'ou ba nei famamoaa hai'ou. Uaa, meni Moses, meni i dugifalele'anaa hai'ou yei Egypt, lomi hai'ouna aida ba hia batanai!’ ⁴¹Ana fei au fei, rona bigi'aa fei haidaniaa ro'ou, maumauna ale'ei na'uu buduma'ao. Rona fani fanaa ro'ou a'ana ma hamamani ma bigi baua du'ua hamatee ba ro teninaa fei bigi'aa panii ro'ou. ⁴²Ma'uaa, mei Haidaa na ofadugaa ro'ou ma rawaiaa panina a'a ro'ou ba ro'aa losuinaa ei manumanu haroo pumanugawe. Hefeni ana ale'ei fei ne'ia laloo fei bu'uu ei mamama'a:

“‘Haa, hamona fani fanaa hamu'ou a'au ma mi au manumanu a'au

i a'a fei talai'aa hamu'ou laloo gunaroa pa'ania igisimasi yei lomi haihai o guana, hamu'ou ena Israel?

⁴³ Hamona poro'aa fei palee Molech ma fei pi'uu mei haidaniaa hamu'ou, Rephan, ma ei bigi'aa hamu'ou ba hamo'aa losuinia.

Si'e'i, a alonaa hamu'ou suwidenaa Babylon ale'ena rama'a, lomi gufuu ro'ou.'

⁴⁴ "Yei lomi haihai o guana, ei amaa o'ou mina, rona pa'i fei humuu mei Haidaa poroporo, fei na pa'i bao fei law lalona. Rona bigi'ia ale'ei tamanu inado'o fanunua Moses ei i warefania mei Haidaa. ⁴⁵ Ro'aa todigaa fei humuu mei Haidaa poroporo ei amaa o'ou a'a fei famamooa Joshua, rona notofinina a'a ro'ou ei ro'aa tonaa fei malalagufu a'a ei rama'aa fei baua gufu, ei na teteaa ro'ou mei Haidaa. Fei humu fei, na oa a'a ro'ou nopa'aloo fei au David, ⁴⁶ mei na ni'eni'e a'ana mei Haidaa, mei i i'igai ba i bigifani humuu mei Haidaniaa Jacob. ^{** 47} Ma'uaa, Solomon, hia mei i fadufani humuna.

⁴⁸ "Ma'uaa, mei na Pa'aa Pafeai, lomi i guta laloo ei humu faduaa rama'a. Ale'ei i wareia mei mamama'a:

⁴⁹ "Na ware mei Fasu, fei gufu pafea, gutanau

ma feni malagufu, lalabonii pineu.

Humu bata fei ba o'aa bigifanau?

O i fawelei hitani ba a gutafawenai?

⁵⁰ Haa, a'a ba eni manumanu eni, bigi'aa paniu?'

⁵¹ "Na pa'aa waiwai tabaa hamu'ou. Ei naranara ma adiaa hamu'ou, tawi'ana ale'ei ei lomi na moro hudii wawane! Hamu'ou pa'aa ale'ena ena amaa hamu'ou: Ranimai hamona'aida fadugeaa fei Spiriti Apuna! ⁵² Ina pa'i hemea mamama'a mina ba lomi

rona haperararaia ei amaa hamu'ou? Ana ronamina fo'afama'ea ei ronadii wareaa fei noramiasa mei Wanewanea. Ma eni, hamona aloia ma fo'afama'eia—⁵³ hamu'ou ena na todigaa fei law, fei rona wareia ei alo'alo, ma'uaa, lomi hamona nenegia."

Rona Nafa'aa Stephen

⁵⁴ Ro'aa guainaa fei, rona sibafafelo ma fi'u'uinnaa difoo ro'ou a'ana. ⁵⁵ Ma'uaa fei Spiriti Apuna na didifaa Stephen ma ina aranaa gufu pafea, fanunupa'aa fei haweraa mei Haidaa ma Jesus na ufalarai i pepe'i ma'au mei Haidaa. ⁵⁶ Ina ware, "Fanunu. Una fanunupa'aa fei gufu pafea na ba'agigi ma mei Na'uu Rama'a fi ufalarai i pepe'i ma'au mei Haidaa."

⁵⁷ A'a fei, rona lotomaa adiaa ro'ou ma tomewai ma minaa ro'ou na ponifafifi'inaa a'ana, ⁵⁸ foraneneneinia, notonaa hia auguu fei gufu ma nafanaa hia mugoo. Ma ei rama'a, ei ro'aa haperararaia, rona augaa ei susuu ro'ou pinee hemea wawane harana Saul.

⁵⁹ Ei roi nafa'ia, Stephen na lafulafu, "Mena Fasu Jesus, tonaa fei spiritiu."

⁶⁰ Ma na pasi unaa du'una ma haroharo, "Mena Fasu, futoaa eni hafelo'aa ro'ou." I'a wareia fei, nawe ma'igu.

8 Ma Saul, hia yei ma na ugainaa fei ma'eana.

Rona Haperararaia ma Faba'atorainaa ei Losuia

Ma a'a fei arewaa fei, na pa'i hefaa baua haperararaia a'a ei losuia yei Jerusalem ma minaa ro'ou, ronamina ba'atorainaa yei Judea ma Samaria ma ei apostle, lomi. ² Ei ronapa'aa neneraa mei Haidaa, rona i'ifinaa Stephen ma ronamina faloloa'inia. ³ Ma'uaa, Saul fipowe fafelooa fei gutanaa ei losuia.

^{**7:46 7:46} Hefi'a ne'ia mina bigifani humuu Jacob

Ina wadu'ainaa hepapalo humu ma foraneneneinaa ei wawane ma pifine ma aunaa ro'ou bobo'aia.

Philip Yei Samaria

⁴Ei rama'a rona ba'atorai, rona u'ugaa fei rawani'a warea a'a ei gufu rona dinaa wagina. ⁵Philip na dinaa hepalo gufu yei Samaria ma u'ugaa mei Christ^{††} yei. ⁶Ro'aa guainaa Philip ei gupuu rama'a ma fanunupa'aa ei hilalaa foigia ina bigi'ia, minaa ro'ou, rona guai-farawaninaa tamanu ei wareana. ⁷Ei spiriti hafelo,^{‡‡} rona iwa ma wala'amai a'a watauda rama'a ma watauda ma'eea unu mawe ei iba'iba, hia na farawaninaa ro'ou. ⁸Si'ei, na bauana fei ni'eni'ea laloo fei baua gufu fei.

Simon mei Puala

⁹Na pa'i hemea rama'a harana Simon nafane bigi'aa fifinesi laloo fei gufu ma famalefaiaa minaa ei rama'aa Samaria. Ina warefa'agu'agu ba hia baua rama'a ¹⁰ma minaa ei rama'a, ei bauana mawe ei rama'a ua, rona guainia ma ware ba, "Meni rama'a meni na pa'i faufau mei Haidaa, fei rona wareia ba fei Baua Fau-fau." ¹¹Rona nenegia uatani, ranimai na famadi'aa puda a'ou a'a fei fifinesina. ¹²Ma'uaa ei pifine ma wawane, ei ro nara ba fa'ua fei u'ugaa Philip, rona pudugufai ei i u'ugaa fei rawani'a wareaa fei haparaiaa mei Haidaa ma fei haraa Jesus Christ. ¹³Simon, ana na nara ba fa'ua fei ma na pudugufai. Ma ina talai neneraa Philip na dinaa hitani. Ma na malefa a'a ei baua hilala ma foigia ina fanunuia.

¹⁴Ro'aa guainia ei apostle yei Jerusalem ba ei Samaria rona tonaa fei wareaa mei Haidaa, rona aloaa Peter

ma John a'a ro'ou. ¹⁵Lagu'aa nodigimai, laguna lafulafunaa ro'ou ba ronei tonaa fei Spiriti Apuna ¹⁶uaa, fei Spiriti Apuna atawe pasiaa hemea ro'ou; rona pudugufai ua a'a^{¶¶} fei haraa mei Fasus Jesus. ¹⁷Si'ei, Peter ma John, laguna au panii lagua pafoo ro'ou ma ronawe tonaa fei Spiriti Apuna.

¹⁸Simon, i fanunuia ba laguei apostle na augaa panii lagua, hefi'adi ai na tonaa fei Spiriti. Ma ba i fani mugoo po'i a'a lagua ¹⁹na ware, "Fanau fena fau-fau fena, uaa ba minaa ei a augaa panii pafoo ro'ou, ronei tonaa fei Spiriti Apuna."

²⁰Peter na ware, "Fei mugoo po'imu nei madigefipui a'amu, uaa yoi ona nara ba o pono'aa fei fanaa mei Haidaa a'a mugoo po'i! ²¹Lomi ona pa'i ma'ida bigi'amu a'a feni bigi'a, uaa fena naranaramu, lomi na rawani i puda a'ou mei Haidaa. ²²Filoginaa fena hafelo'a naranaramu ma lafulafunaa a'a mei Fasus. Woro i futoaa ena hafelo'a naranaramu. ²³Uaa una fanunu'apa'ia ba na para'a naranaramu ma na bobo'ainio fei hafelo'a."

²⁴Ma Simon na ware, "I'iginaa mei Fasus ba inei'aa pa'au tamanu ona wareia."

²⁵Lagu'aa u'udii ma waredigaa fei wareaa mei Fasus, Peter ma John, laguna hadiwe'inaa Jerusalem, no'u'ugaloo fei rawani'a warea a'a watauda ei gufu Samaria.

Philip ma mei Ethiopia

²⁶Ma hemea alo'aloo mei Fasus na warenaa a'a Philip, "Aununaa hara'uu a'a fei tala lomi guana o haihai, fei na upunaloo Jerusalem aununaa Gaza." ²⁷Si'ei, ina aunu ma ei fi nolao

^{††}8:5 8:5 O, *Messiah*

^{‡‡}8:7 8:7 Warea Greek ba *spiriti lolooa*

^{¶¶}8:16 8:16 O, *laloo*

na nobapa'aloo hemea Ethiopia,^{§§} lomi wawaneina, hemea nafii mei hapara pifine, mei oma'aa ei mugoo po'ii Candace. Mei rama'a mei na aununaa Jerusalem ba i losui. ²⁸Ma ifi hadiwe'inaa gufuna pafoo fei wana, igo'igoaa fei bu'uu mei mamama'a Isaiah. ²⁹Fei Spiriti na warenaa a'a Philip, “Dinaa a'a fena wa ma oafarafi'i papana.”

³⁰Si'ei, Philip na poni nopa'aloo fei wa ma guainaa mei rama'a mei fi igo'igoaa fei Bu'uu Isaiah, mei mamama'a. Na i'igai Philip, “Ana ona apa'ia hanuu fena igoamu?”

³¹Ma ina ware, “A apa'ibatanainia rabaa na pa'i rama'a ba i warefa'arewaia a'au?” Si'ei, na i'iginaa Philip ba nei fanegutafipui a'ana.

³²Mei nafii mei hapara pifine fi igoaa feni paolaa wareaa fei Bu'u Apuna:

“Rona talaidugia ale'ei sipsipi ba i dinaa fei ma'ea ma ale'ei na'uu sipsipi lomi waigiana ei ro'aa fapi'aa hugoo ununa, ana lomi na gigiaa umuna.

³³Rona famamafaia ma lomi rona fania fei rawani'a dududua.

Hini mei ba i u'ufanaa ei paina?

Uaa, rona fapedugia yeni malagufu.”

³⁴Mei nafi mei na i'iginaa Philip, “Warefanau ba fi warewareaa hini mei mamama'a, hia o hemeadiai?” ³⁵Si'ei, Philip na igoaa fei ne'iaa fei Bu'u Apuna ma u'ufania fei rawani'a wareaa Jesus.

³⁶Ei lagu'ei nolao a'a fei tala, laguna nopa'aloo fei ranu, na ware mei nafi, “Fanunu, na pa'i ranu yeni. Na rawani ba a pudugufai?”* ³⁸Ma ina warenaa a'a ro'ou ba ronei fa'ugaa fei wa. Philip ma mei nafi, laguna u'upunaa fei ranu ma Philip na pudugufainia. ³⁹Lagu'aa

asi'arai a'a fei ranu, fei Spiritii mei Fasu na notonaa Philip ma mei nafi, fai lomi na fanunupa'idinia ma na aununi'eni'ena gufuna. ⁴⁰Ma'uaa, Philip na maua yei Azotus ma tatalai yei ma wareaa fei rawani'a warea a'a minaa ei gufu nopa'aloo Caesarea.

Saul na Filoginaa Naranarana

(Acts 22:6-16; 26:12-18)

9 Ma'uaa Saul, ana fi fifi'i ununa ba i fo'afama'ea ei otalai neneraa mei Fasu. Na dinaa a'a mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ²ma i'igina ba nei ne'inaa a'a ei synagogue yei Damascus ba nabaa i labagipa'aa hini maroaa fei Tala—pifine o wawane—nei panarofaa ro'ou ma bobo'ainaa ro'ou Jerusalem. ³I norafi'inaloo Damascus a'a fei tata-laiana, ana ei ua, hepalo we'ai norami-ana pafea na we'afaweloinia. ⁴Ina pasinaa malagufu ma guainaa hepalo lao na warenaa a'ana ba, “Saul, Saul, tani o haperararai?”

⁵Saul na i'igai, “Yoi hini, mena Fasu?”

Ina ware, “Yau Jesus, mei o haperararaia. ⁶Nadii. Asi'aa ma aununaa a'a fei baa gufu ma we guainaa tamanu ba nei big'ia.”

⁷Ei ro talaihugiaa Saul rona u hawainaa poaa ro'ou; rona guainaa fei lao, ma'uaa, lomi na fanunupa'aa hemea rama'a. ⁸Saul na asi'aa a'a fei malagufu, ma'uaa, ba i werainaa pudana, lomi na fanunupa'i. Si'ei, rona tauaa panina ma duginaa hia Damascus. ⁹Laloo oduai arewaa ina wera pudana ma lomi na hanana o hunu.

¹⁰Yei Damascus na pa'i hemea otalai nenera, harana Ananias. Mei Fasu na harofia a'a fei mefina, “Ananias!”

Ina ware, “Tani, mena Fasu?”

§§8:27 8:27 Hefaa gufu faweiei opa'aloo Nile

*8:36 8:36 Hefi'a we ne'ia ba pudugufai?” ³⁷Philip na ware, “Naba onamina narafawe'i a'a minaa ei naranaramu, hi'i.” Mei nafi na ware, “Una uga ba Jesus Christ, hia mei Na'uu mei Haidaa.”

¹¹ Mei Fasu na warenaa a'ana, “Dinaa a'a fei humuu Judas yei Tala Wanewane ma labaginaa hemea Tarsus harana Saul, uaa, ifi lafulafu eni. ¹² I a'a fei mefina na fanunupa'aa hemea rama'a, harana Ananias na nomai augaa panina pafona ma faweradinaa pudana.”

¹³ Na ware Ananias, “Mena Fasu, yau na guainaa watauda u'ugaa mei rama'a mei ma minaa ei hafelo'a bigi'ana a'a ei apunaiaa mei Haidaa yei Jerusalem. ¹⁴ Ina nomai yen i uaa ei famamoaa humuu mei Haidaa rona faninaa panina ba nei panarofaa hini i lala'aa haramu.”

¹⁵ Ma'uaa, mei Fasu na warenaa a'a Ananias, “Aunu ua! Mei rama'a mei, una rafeinia ba waduu paniu talaitonaa harau i a'a ei Gentile ma ei haparaa ro'ou mawe ei Israel. ¹⁶ Ba a fama'aia batanai fi'ia i tonia a'a fei harau.”

¹⁷ Si'e i, Ananias na dinaa a'a fei humu ma wadu'ai. Na augaa panina pafoo Saul ma ware, “Mena lofuu Saul, mei Fasu—Jesus, mei i fa'arewa a'amu i ma'aa tala ei oi fi nomai yen i—na aloamiau ba onei fafanunudiai ma fei Spiriti Apuna neimina didifio.” ¹⁸ Ana ei ua, hefi'a manumanu ale'e i huna na pasilele'aa pudaa Saul ma na fanunupa'idiai. Ina asi'aa ma rona pudugufainia ¹⁹ ma i hananadii, na faufaudiai.

Saul Ye i Damascus ma Jerusalem

Saul na gutafipui a'a ei otalai nenera yei Damascus ale'e i hefi'a arewaa. ²⁰ Ana ei ma na u'u laloo ei synagogue ba Jesus, hia Na'uu mei Haidaa. ²¹ Minaa ei rona guainia na ba'arofa ma i'igai, “Haa, ana simeni, meni i fa'agu'agu ma fo'aiaa ei ro'aa lala'aa fei hara yei Jerusalem? Ma abaa eni i nomai yen i ba i patarobobo'inaa ro'ou ma duginaa ro'ou a'a ei famamoaa humuu mei Haidaa?” ²² Ma'uaa, Saul na to'apoidiai faufauna

ma fapoapoinaa ei Jew ro'aa guta yei Damascus, uaa, na fa'arewaia ba Jesus, hia mei Christ.[†]

²³ I nodigilao ale'ena hefiga arewaa, ei Jew na fiwarewareipa'ai ba ro'aa fo'afama'eia. ²⁴ Ma'uaa Saul na guainia ba ale'e i warewareaa ro'ou. Arewaa ma poi, ronamina pupudainaa ei poa fanefanee fei gufu ba ro'aa fo'afama'eia. ²⁵ Ma'uaa, ei neneraa Saul na dugia poi ma fa'u'upuia laloo hepalo pa a'a fei walawalaa fei nono.

²⁶ I nodigimai Jerusalem ba i bigifipui a'a ei otalai nenera, ma'uaa, minaa ro'ou na ma'auia ma nara ba hia abaa pa'aa otalai nenera. ²⁷ Ma'uaa, Barnabas na duginaa hia a'a ei apostle. Ina warefanaa ro'ou batanai Saul ei i talaimai ma'aa tala na fanunupa'aa mei Fasu ma mei Fasu na warenaa a'ana ma batanai ba yei Damascus ina laugu'ua ei i wareaa fei haraa Jesus. ²⁸ Si'e i, Saul na gutafipui a'a ro'ou ma tatalai yei Jerusalem ma u'ulaugu'uai a'a fei haraa mei Fasu. ²⁹ Ina fiwarewarei ma fiharei a'a ei Jew Greece, ma'uaa, ba ro'aa fo'afama'eia. ³⁰ Ro'aa guainaa fei ei lofu, rona duginaa hia Caesarea ma alonaa hia Tarsus.

³¹ Ma ei losuia yei Judea, Galilee ma Samaria, ronawe gutafarawani. Fei Spiriti Apuna na fawe'ia ma fa'unuwenuweaa naranaraa ro'ou ma na apoidiai puduu ro'ou ma rona gutama'uaa mei Fasu.

Aeneas ma Dorcas

³² Fi talai a'a ei gufu sugutata'aia Peter, na dinaa Lydda ba i ma'a ei apunaiaa mei Haidaa yei. ³³ Ye i ina bapa'aa hemea harana Aeneas, mei na ma'e raraa ununa na haino pafoo tawa ale'e i fainaroa igisimasi. ³⁴ Peter na warenaa a'ana, “Aeneas, Jesus Christ, i fapedugaa funuamu. Asi'atonaa fei hafena nopamu.” Ana ei,

[†]9:22 9:22 O, Messiah

na asi'aa Aeneas. ³⁵ Minaa ei Lydda ma Sharon na fanunupa'aa mei ma neneraa mei Fasu.

³⁶ Yei Joppa na pa'i hemea pifine otalai nenera, harana Tabitha (fei, ana fei hara Dorcas).[‡] Ma hia nafane bigi'aa ei rawani'a bigi'a ma hadumaa ei rama'a lomi na pa'i manumanu. ³⁷ A'a fei au fei, hia na funuma'e ma rona nunufia ma fahainopia a'a hepalo tarea humu. ³⁸ Lydda na rafi'inaa Joppa; si'ei, ro'aa guainia ei otalai nenera ba Peter yei Lydda, rona aloaa helagui a'ana ma laguna roroninia ba, “Nobatafamai e'eni!”

³⁹ Na aunuhugiaa lagua Peter ma ro'aa nodigilao, rona duginaa hia a'a fei tarea humu. Minaa ei pifine ma'esuabea, rona u i a'ana. Rona ai'ai ma fama'aia ei hawaa ugu ma ei susu, ei tawi'aa Dorcas ei fido'o guta a'a ro'ou.

⁴⁰ Peter na fa'asi'anaa minaa ro'ou i ano ma na fa'unaa du'una ma lafulafu. Oma'anaa a'a mei pifine ma'ea ma ware, “Tabitha, asi'aa!” Ina werainaa pudana ma i fanunupa'aa Peter, na asi'aguta. ⁴¹ Ina tauaa panina ma fa'ufalarainia. I dii, na lala'amii ei apunaia mawe ei ma'esuabea ma fa'ugia fininaa harenuana i pudaa ro'ou. ⁴² Minaa ei Joppa, rona guainaa fei ma watauda na narafawe'i a'a mei Fasu. ⁴³ Peter na guta yei Joppa ale'ei hefiga arewaa a'a hemea na'aida naraiaa ei hudii manulelele, harana Simon.

Cornelius na Lala'aa Peter

10 Yei Caesarea na pa'i hemea rama'a, harana Cornelius, hemea centurion yei Italy. ² Hia mawe ei e'ei laloo humuna, romina neneraa mei Haidaa ma ma'auia. Ma ina pani'arerei a'a ei rona pa'i nunumiaa ro'ou ma fane lafulafu a'a mei Haidaa. ³ Heai arewaa,

fafi, ale'ei oduai ido'o, ina to fanunua ale'ei mefi. Ina fanunupa'aa hemea alo'aloo mei Haidaa na nomai a'ana ma mei alo'alo na ware, “Cornelius!”

⁴ Cornelius na fanunufa'u'uia ma na ma'au. Ina i'igai, “Tani mena Fasu?”

Na ware mei alo'alo, “Ei lafulafuamu ma ei fanamu a'a ei lomi manumanuu ro'ou na aununaa a'a mei Haidaa pafea ma ina narapa'io. ⁵ Ma e'eni, aloaa hefi'a dinaa Joppa ba ronei dugamai mei harana Simon, mei ana harana Peter. ⁶ Hia na guta humuu Simon, mei na'aida naraiaa hudii manulelele ma fei humuna, i papaa agi.”

⁷ I aunudii mei alo'alo, mei i wareware a'ana, Cornelius na harofaa helagui tameloina ma hemeadii tameloina, hemea rama'aa fo'aa, hemei na ma'auaa mei Fasu. ⁸ Ina warefanaa ro'ou minaa ei manumanu na fanunua ma na alonaa ro'odu Joppa.

Fei Fanunuaa Peter—ale'ei Mefi

⁹ Hepalodii arewaa nenee fei ma i nohaloainalao, ro'ei talaifarafi'inaa fei gufu, Peter na fanenaa pupuaa fei humu ba i lafulafu a'a mei Fasu. ¹⁰ Ina bao ma ba i hanana. Fi babagii ei du'ua, hia na mefi. ¹¹ Ma laloo fei mefina na fanunupa'aa fei pumanugawe na gigi ma hefaa manumanu ale'ei baua lawalawa na tausisigaigio malagufu a'a obaoei supuna. ¹² Ma lalona na pa'i watauda ei maumau manulelele, ei rona pa'i obao pine mawe ei mau manulelele ro ata'ata i malagufu ale'ei wa'a mawe wa'i ma ei manifidufidu haroo pafea. ¹³ Ma na ware hefaa lao a'ana, “Asi'aa Peter. Fo'afama'eia ma hanana.”

¹⁴ Na ware Peter ba, “Pa'aa lomi, mena Fasu! Atawepo'o hana ena abaa du'ua, ena na loloo.”

[‡]9:36 9:36 Guapaloei hara Tabitha (Aramaic) ma Dorcas (Greek) hanuu guapaloei ba gazelle (hepalo mau manulelele).

¹⁵ Fei lao na ware faguapoaidiai a'ana, "Nabaa hefaa manumanu ma mei Haidaa na waredii ba na rawani, onei'aa ware ba na loloa."

¹⁶ Feni lao guaiana na fa'odupoai ma ana ei ua, fei lawalawa na hadiwe'ainaa pafea.

¹⁷ Fi naranara watauda Peter ba tamanu hanuu fei fanunuana, ei rama'a aloaa Cornelius, ana rona bapa'aa fei humuu Simon ma u i papaa fei gigei.

¹⁸ Rona haro'i'igai ba, "Simon, mei ana harana Peter, hia, yena?"

¹⁹ Fi naranara Peter ba tamanu hanuu fei fanunua, fei Spiriti na warenaa a'ana, "Simon, o'odui rama'a, roi labaginio."¹

²⁰ Hee, asi'aa ma upunaa pu. Apuna nara ba o'adii o lomi, uaa, yau meni a aloawii ro'ou."

²¹ Peter na upulao ma warenaa a'a ei rama'a, "Yau meni hamo'ei labaginia. Tani hamu'ou nomai?"

²² Ei rama'a na ware, "Noramiaa hai'odu a'a Cornelius, centurion. Hia hemea na wanewane ma na ma'auaa mei Haidaa. Ma minaa ei Jew, rona ma'auaa mei rama'a mei. Hemea alo'alo, mei na apunai, na warefania ba yoi onei dinaa humuna ba i guainaa tamanu o wareia."²³ Si'ei, Peter na ware ba ronei wadu'ainaa humu ma guta a'ana.

Peter i Humuu Cornelius

Heai arewadii, Peter na aunuhugiaa ro'odu ma hefi'a rama'aa Joppa, hefi'a narafawe'ia, ana rona aunuu.²⁴ Heai arewadii, ina sufudai i Caesarea. Cornelius na apa'ia ba i nomai ma ina harofamii ei gufuna mawe ei tafina.²⁵ I wadu'ainaa fei humu Peter, Cornelius na nomai i ma'ana ma o'o'ui i pinee Peter.²⁶ Ma'uaa, Peter na fa'asi'ania. Ina ware, "Ufalarai. Yau ana rama'a ua."

²⁷ Laguna fiwarewarei ma Peter na wadu'ai ma fanunupa'aa hefaa baa gupuu rama'a.²⁸ Ina warenaa a'a ro'ou, "Hamona apa'ifarawaninia ba na apunainaa fei law hai'odu ba hemea Jew i guta o oafipui a'a hemea Gentile. Ma'uaa mei Haidaa na fama'au ba nei'aa ware ba hemea na hafelo o na loloa.²⁹ Si'ei, ro'aa la'au, una no'uamai lomi na pa'i naranarau. Na rawani ba a i'iginaa hamu'ou ba tani hamu'ou lala'au?"

³⁰ Cornelius na ware, "Obao arewaa ididii, yau laloo humuu ma lafulafu ana ale'eni feni au feni, ale'eni odu'ai ido'o fafi. Ma a'a fei au fei, una maduofu hamatee hemea rama'a, hemea na agime lawalawana na u i ma'au³¹ ma na ware 'Cornelius, mei Haidaa na guainaa ei lafulafuama ma fanunupa'aa ei fanamu a'a ei rama'a lomi manumanuu ro'ou.³² Alo alo'alomu dinaa Joppa ba ronei dugamii Simon, mei harana Peter. Hia na guta humuu hemeadii Simon, mei na'aida naraiaa hudii manulele, mei fei humuna i papaa agi."³³ Si'ei, una ponila'amii yoi ma na rawani ba ona nomai. Ma e'eni, minaa hai'ou yeni inamoaa mei Haidaa ba hai'ou'aa guainaa minaa ei manumanu mei Fasu na warefanio ba onei warefanaa hai'odu."

³⁴ Ma si'ei, Peter na'aa ware, "Yau eni, nawe fanunu'apa'ia ba pa'aa fa'ua ba mei Haidaa, lomi na pa'i papa'aa ununa,³⁵ ma'uaa na dugi'uaiaa ei rama'a a'a minaa ei gufu, ei rona ma'auia ma neneraa tamanu ei na rawani.³⁶ Hamona aida fei rawani'a warea, fei mei Haidaa na alonaa a'a ei Israel, warefanaa ro'ou fei rawani'a warea fei gutafarawania, uaa Jesus Christ, mei Fasuu minaa ei manumanu.³⁷ Hamona aida tamanu ei na asi'aa yei Judea, tamanu ei nado'o

¹10:19 10:19 Hepalo ne'ia mina ba *Simon*, *helagui rama'a*, *lagu'ei labaginio*; hefi'adii ne'ia, lomi na ware ba figa rama'a.

asi'aa farawarawa yei Galilee, nenee fei pudugufaia, fei John na u'ugia. ³⁸ Haimona aida ba mei Haidaa na papaditainaa Jesus mei Nazareth a'a fei Spiriti Apuna ma wagii fei faufau na talaibigifarawani, farawaninaa ei rona oa wagii fei faufau mei hani'u, uaa mei Haidaa a'ana.

³⁹ "Ona ma'adigaa minaa ei bigi'ana yei gufuu ei Jew ma yei Jerusalem. Rona fatawaia a'a fei haihai ma na ma'e, ⁴⁰ ma'uaa mei Haidaa na fa'asi'ania a'a fei ma'ea laloo fei fa'oduiaaa arewaa ma ina fa'arewaia a'a ei rama'a. ⁴¹ Abaa minaa ei rama'a rona fanunua. Ma'uaa, mei Haidaa nado'o uniaa hini ei rowe fanunua, ale'ena hai'odu, hai'ouna hanana ma hunufipui a'ana nenee fei i asi'aa a'a ei ma'ea. ⁴² Ina ware ba hai'ounei u'ufanaa ei rama'a ma warefa'uai ba uniaa mei na rafeinia mei Haidaa ba nei dududuaa ei rona guta ma ei rona ma'e. ⁴³ Minaa ei mamama'a, rona warefa'uai wagina ba hini i narafawe'i a'ana, a'a fei harana, mei Fasu i futoaa ei hafelo'ana."

⁴⁴ Fi wareware Peter, fei Spiriti Apuna fi pasigio pafoo minaa ei rona guainaa fei warea. ⁴⁵ Ei rona narafawe'i ma moro hudii wawanei, rona nohugiamii Peter. Rona ba'arofa ba fei fanaa mei Haidaa fei Spiriti Apuna na pasinaa pafoo ei Gentile anaa. ⁴⁶ Uaa, ei ro nohugiamiaa Peter rona guainaa e'ei rama'a e'ei, rona warenaa warea hepapa gufu ma uduginaa mei Haidaa.

Ma na ware Peter, ⁴⁷ "Na pa'i nemea i nara ba eni rama'a eni, ronei'aa pudugufai a'a fei ranu? Na rawani ba ro'aa pudugufai, hamatee rona todigaa fei Spiriti Apuna ana ale'ei o'odu." ⁴⁸ Si'ei, ina ware ba ronei pudugufai a'a fei haraa Jesus Christ. Ma rona warefanaa Peter ba nei gutafipui a'a ro'odu hefi'adiai arewaa.

Peter na U'ugaa Hanuu ei Bigi'ana

11 Ei apostle ma ei lofu tadiwe'aiaa Judea, rona guainia ba ei Gentile ana rona tonaa fei warea mei Haidaa. ² Hee, ei i dinaa Jerusalem Peter, ei narafawe'ia, ei na moro hudii wawanei, rona warefania ba ina tata ³ ma rona ware, "Yoi, ona wadu'ainaa ei humuu ei lomi na moro hudii wawanei ma ona hananafipui a'a ro'odu."

⁴ Peter na asi'aa ma warefanaa ro'odu minaa ei manumanu: ⁵ "Yau yei laloo fei baa gufu Joppa, fi lafulafu ma na mefi. Una fanunupa'aa hefaa manumanu ale'ei baa lawalawa na taularagio pafea a'a obao ei supuna fi aunugio i a'au. ⁶ Una fanununa lalona ma na fanunupa'aa ei manulelele, ei rona talai i malagufu a'a obao pine, ei manulelelee podu ma ei mau manulelele ale'ei wa'a ma wa'i mawe ei manufidufidu haroo pafea. ⁷ Ma una guainaa hefaa lao na warenaa a'au, 'Asi'aa, Peter. Fo'afama'eia ma hanana.'

⁸ "Una ware, 'Pa'aa lomi, mena Fasu! Atawe fawadu'ainaa poau hepalo manumanu na loloo o lomi na fafa'arai.'

⁹ "Fei lao noranarai pafea na faguapoidiai, 'Onei'aa ware ba na loloo hepalo manumanu nabaa mei Haidaa na fafafa'arainia.' ¹⁰ Feni na nomai a'au odupoa ma minaa ei manumanu ei, na hadiwe'aidinaa pafea.

¹¹ "Ana ei ua ma o'oduei rama'a, ei aloamiaa ro'ou yei Caesarea, rona nomai a'a fei humu yau na guta wagina. ¹² Fei Spiriti na warefanau ba unei'aa oa'oi aunuhugiaa ro'odu. Eni oloroa lofu eni, ana rona aunuhugiau ma hai'ouna wadu'ainaa fei humuu mei rama'a. ¹³ Ina warefanaa hai'odu ba hemea alo'alo na fa'arewa a'ana laloo humuna ma mei alo'alo na ware, 'Alo alo'alomu dinaa Joppa ba ronei dugamii Simon, mei harana Peter. ¹⁴ I we warefania ena warea, ena ba i fatela'anio ma ena maroamu.'

¹⁵“Ana fi wareware ua, fei Spiriti Apuna na pasinaa pafoo ro'ou ana ale'ei i upugio pafoo o'ou farawarawa. ¹⁶Ma una nonominaa ei wareaa mei Fasu ba: ‘John na pudugufainaa ranu,[§] ma'uaa hamowe pudugufai a'a fei Spiriti Apuna.’ ¹⁷Ma nabaa mei Haidaa na fanaa ro'ou fei fana, fei na fanaa o'ou, o'ou ena na narafawe'i a'a mei Fasu Jesus Christ, nabaa ale'ei, yau hini ba a barafeaa mei Haidaa?”

¹⁸Ro'aa guainaa fei, lomi rona fai wareware ma rona uduginaa mei Haidaa ma ware, “Ma'aia, mei Haidaa na fanaa ei Gentile fei ba ro filoginaa naranara ro'odu ma tonaa fei harenua lomi i pedutoo.”

Ei Losuia yei Antioch

¹⁹Ma e'ei rama'a, e'ei rona ba'atorai a'a fei au hafelo, fei rona haperaraiaa Stephen wagina, e'ei rama'a e'ei, ana ronamina aununaa Phoenicia, Cyprus ma Antioch ma warefanaa ei Jew ua fei u'uga. ²⁰Ma'uaa, hefi'a ro'odu, ei noramiamaa ro'ou Cyprus ma Cyrene, rona aununaa Antioch ma wareware a'a ei Greece anaa; rona u'ugaa fei rawani'a wareaa mei Fasu Jesus. ²¹Fei panii mei Fasu na oafipui a'a ro'odu ma watauda, rona narafawe'i ma momo'ainaa a'a mei Fasu.

²²Ei losuia yei Jerusalem, rona guainaa fei u'uga fei ma rona aloaa Barnabas dinaa Antioch. ²³I nolao yei ma fanunupa'aa fei rawani'aa mei Haidaa, ina ni'eni'e ma warehadumaa ro'ou ba a'a minaa ei faufau ro'odu, roneimina ofawe'i a'a mei Fasu. ²⁴Hia hemea rawani'a rama'a ma fei Spiriti Apuna na didifia ma namina we'i fei naranarana ma watauda, rona nomai a'a mei Fasu.

²⁵I dii, Barnabas na aununaa Tarsus ba iree labaginaa Saul ²⁶ma i nopa'ala, na duginaa hia Antioch. Ma laloo heai igisimasi, Barnabas ma Saul, laguna gutafipui a'a ei losuia ma laguna feroinaa watauda rama'a. Ye i Antioch rona roroinaa ei otalai nenera ba ro'odu Christian. Sifei fei rawarawa rororoia ale'ei.

²⁷A'a fei au fei, hefi'a mamama'a noramiamaa ro'ou Jerusalem, rona dinaa Antioch. ²⁸Hemea ro'odu, harana Agabus na ufalarai ma i a'a fei Spiriti na ware ba neai arewaa fei baua mouabiabia i dinaa tadiwe'aiaa minaa ei gufuu Rome. (Hefei au mouabiabia na nomai a'a fei au i utonaa fei hapara Claudius.) ²⁹Ei otalai nenera, a'a ei apa'aa hememea ro'ou, rona narapa'ia ba ronei hadumaa ei lofu yei Judea. ³⁰Fei tala rona bigi'ia, sifei ba rona alofanaa ei bauaniaa losuu ei fanaa ro'odu a'a Barnabas ma Saul.

Peter na Tela a'a fei Humuu Bobo'ai

12 I a'a feni au feni, mei hapara Herod na panarofaa hefi'a losuia ba i haperaraiaa ro'ou. ²Ei maroana, rona fo'afama'ea James, mei lofuu John a'a hepalo wadu. ³I'a fanunupa'ia ba fei na fani'ea ei Jew, inaree panarofaa Peter anaa. Ina bigi'aa fei a'a fei au Hananaa fei Faraa Pidaua Lomi Fafuafua. ⁴I panarodigia, ina aunaa hia i laloo humuu bobo'aia di aunaa panii ei oma'ama'aa. E'ei oma'ama'aa e'ei, gunaroo gupu ma hepapalo gupu na pa'i gunaroo rama'a. Herod na nunuminia ba i dududuia i pudaa minaa ei rama'a nenee fei Talai Falogia.

⁵Hee, Peter rona faroro'inia i laloo humuu bobo'ai, ma'uaa ei losuia, ronamina lafulafunia a'a mei Haidaa.

⁶Fei poi ana i pa'aa fei arewaa ba Herod i aunaa hia dududua, Peter na ma'igu watolaa helagui fo'aa,

§11:16 11:16 O, laloo ranu

rona faroro'ainia a'a guapalo alatai ma ei oma'ama'aa rona u i poaa fanefanee humu. ⁷Ana ei ua, hemea alo'alo me i Fasu na fa'arewa ma fei we'ai na we'apapa'arai i lalona. Ina pa'igueinaa haparanonoo Peter ma funia. Ina ware, "Batafa! Asi'aa!" Ma ei alatai na ma'ala i panii Peter.

⁸Mei alo'alo na warenaa a'ana, "Fareaa fena lawalawamu ma ena hafena pinemu." Ma Peter na bigi'ia. Mei alo'alo na ware, "Fareaa fena hawaa ugumu ma nenerau." ⁹Peter na nenegia ma laguna wala'aa a'a fei humuu bobo'aia. Ma'uaa, lomi ina aida ba mei alo'alo napa'aa bigi'ia; ina nara ale'ei ba mefina. ¹⁰Laguna talaiddi'ininaa ei rawarawa ma ei faguaiaa oma'aa ma laguna nomai a'a fei gigei iron, u'unii fei baua gufu. Fei gigei na gigi'ualao ma laguna asi'alao wagina. Ei lagu'aa talaifamalalao ma'ida a'a fei tala, mei alo'alo na di'ininia.

¹¹Peter nawe aida ma na ware, "E'eni unaminapa'aa aida ba mei Fasu na aloamii mei alo'alona ma na fatelaiau panii Herod mawe minaa ei manumanu ei Jew rona nunuminaa."

¹²Ipowe arewa a'ana, ina aununaa fei humuu Mary, mei inaa John, mei ana harana Mark, i fawe'ei rona figupui watauda rama'a ma roi lafulafu a'a mei Fasu. ¹³Peter na faba'aba'a a'a fei gigei ano ma hemea nafi pifine, harana Rhoda na nomai ba i gigiaa fei gigei. ¹⁴I guaipa'aa fei lao Peter, namina ni'eni'e ma lomi na gigiaa fei gigei. Na ponihadiwe'ai ma na warefatemutemu, "Peter, hia a'a fei gigei!"

¹⁵Rona warenaa a'ana, "Onapa'aa poapoai." Ma'uaa, lomi na babanini; namina'u wareware ua ma ronawe ware ba, "Woro mena alo'alona."

¹⁶Ma'uaa Peter na u faba'a ua a'a fei gigei ano ma ro'aa gigiaa fei gigei ma

ro'aa fanunupa'ia, namina nanawala pu-daa ro'odu. ¹⁷Peter na pi'inaa panina ba ronei babanini ma na u'ufanaa ro'ou batanai mei Fasu i fatela'ania humuu bobo'aia. Ina ware, "Warefanaa James ma ei lofu feni manumanu feni." Ma na di'ininaa ro'odu dinaa a'a hepalodiai gufu.

¹⁸I nomafufoi'iloa, ei fo'aa, ronamina hautata a'a fei ba na ba'uanaa hitani Peter. ¹⁹Herod namina lalabagina ma'uaa, lomi na labagipa'ia. Ma si'ei, namina i'iginaa watauda i'igaia a'a ei oma'ama'aa ma nawe ware ba hefi'adiai fo'aa nei fo'afama'ea ro'odu.

Fei Ma'ea Herod

I dii, Herod na di'ininaa Judea dinaa Caesarea ma na guta famadii ma'ida yei. ²⁰Fama'a ina fiharenii a'a ei Tyre ma Sidon. E'eni, ei rama'aa guapaloei gufu, rona fihupu'ii ba ro'aa ma'a hia. Ma hemea rama'a, harana Blastus na waredii ba iwe hadumaa ro'odu. Blastus, hia hemea rawani'a nafii mei hapara ma mei hapara na apa'ifarawaninia. Rona i'igai ba mei hapara nei fapedugaa fei fisisibaia watolaa ro'odu, uaa rona'aida to du'ua a'a fei gufuu mei hapara.

²¹A'a fei arewaa ba ro'aa figupui, Herod na fareaa ei lawalawaa hapara ma guta pafoo fei gutanaa hapara ma wareaa hepalo wareana a'a ei rama'a. ²²Rona haromemewai ba, "Pa'a sifeni fei lao hemea hidaa, abaa lao rama'a." ²³Ana ei ua, hamatee Herod lomi na uduginaa mei Hidaa, hemea alo'alo me i Fasu na fo'aia ma na pasinaa pu. Ma ei wa'awa'a na hanaia ma na ma'e.

²⁴Ma'uaa fei wareaa mei Hidaa fimina gipelao ma aununaa watauda gufu.

²⁵Barnabas ma Saul, lagu'aa fapedugaa ei bigi'aa lagua, laguna nodugamii

John, ana harana Mark. Noramiaa ro'odu, Jerusalem.**

Rona Aloaa Barnabas ma Saul

13 A'a fei losuu yei Antioch, na pa'i hefi'a mamama'a ma feroia: Barnabas, Simeon ana harana Niger, Lucius mei Cyrene, Manaen (mei ana ro-roo Herod mei hapara) ma Saul. ²Rona uduginaa mei Fasu ma fabao ma fei Spiriti Apuna na ware, "Au'u'uginaa Barnabas ma Saul ba lagunei bigi'aa fei bigi'a u'a fanaa lagua." ³Ro'aa fabaodii ma lafulafudii, rona augaa panii ro'ou pafoo lagua ma aloaa lagua.

Yei Cyprus

⁴Fei Spiriti Apuna na aloaa lagua ma lagunado'o dinaa Seleucia ma laguna tamadinaa Cyprus. ⁵Lagu'aa fatetedii Salamis, laguna u'ugaa ei wareaa mei Haidaa laloo ei synagogue ei Jew. John i a'a lagua ba i hadumaa lagua.

⁶Rona talaifaweloipedugaa fei gufu ma nopa'aloo Paphos. Yei rona bapa'aa hemea pualaa ei Jew, hemea mamama'a sifisifi, harana Bar-Jesus. ⁷Hia hemea na o oa a'a mei gavanaa, mei harana Sergius Paulus. Mei gavanaa na bauanai fei apa'ana. Ma na lala'aa Barnabas ma Saul uaa na nunumiai ba i guainaa fei wareaa mei Haidaa. ⁸Ma'uaa, Elymas, mei puala (hamatee fei hanuu Elymas, puala), na fadugeaa ro'odu ba i famomo'inaa fei naranaraa mei gavanaa a'a fei narafawe'ia. ⁹Si'e, fei Spiriti Apuna na didifaa Saul, ana harana Paul ma na fanunufa'u'uaa Elymas ma ware, ¹⁰"Yoi hemea na'uu hani'u ma ona fadugeaa minaa ei wanewanea manumanu! Yoi ona pepesu a'a watauda ei mau sifisifi ma ei maumau hafelo. Tani, lomi ba o fapedugaa fei barafeamu a'a fei

rawani'aa maumau mei Fasu? ¹¹Si'e, fei panii mei Fasu na fadugeio. Yoi, owe pudawerai ma iwe pa'i fei au lomi ba owe fanunupa'aa fei we'aa fei halo."

Ana ei ua, fei tapu ma fei roromaa na weloinia ma itaitatalabaginaa hemea ba nei tauaa panina ma i nenegia. ¹²I fanunuaia ale'e, mei gavanaa, na narafawe'i uaa na madu'ofu a'a fei feroiaa mei Fasu.

Yei Pisidian Antioch

¹³Paul ma ei maroana, rona di'ininaa Paphos ma tamanaa Perga, yei Pamphylia. Ma yei, na di'ininaa ro'ou John ma hadiwe'inaa Jerusalem. ¹⁴Rona asi'aa Perga dinaa Pisidia i Antioch. A'a fei Sabbath rona wadu'ainaa fei synagogue ma guta. ¹⁵Ro'aa igodigaa fei Bu'uu Law ma ei Mamama'a, ei bauaniaa fei synagogue, rona warenaa a'a ro'ou, "Ena lofu, nabaa hamona pa'i hefaa warea ba i hadumaa ei rama'a, te hamonei ware."

¹⁶Paul na ufalarai ma pi'inaa panina ma ware, "Hamu'ou ena Israel ma ena Gentile, ena hamona ma'auaa mei Haidaa, hamonei guainau! ¹⁷Mei Haidaniaa ei Israel, hia na rafeinaa ei amaa hai'ou. Ina fagipeaa minaa ei manumanuu panii ro'odu ei ro'ou guta yei Egypt. A'a fei bauanai fau-fauna na fa'u'unainaa ro'ou di'ininaa fei gufu. ¹⁸Ina utonaa fi'iaa naranarana a'a ro'odu^{††} ale'e, gunarua pa'ania igisimasi yei fawelei lomi haihai o guana. ¹⁹Ina fo'afapasiaa oloromeai gufu yei fawelei Canaan ma fanaa ei gufuu ro'ou a'a ei rama'aa gufuna ale'e, hemea ama i fani hapee na'una. ²⁰Minaa ei manumanu ei, ina bigi'ia laloo gunarua pu'u ma haipani pa'ania igisimasi.

"Nenee fei, mei Haidaa na fani rama'a fadududua a'a ro'odu nopa'aloo fei au

** 12:25 12:25 Hefi'a ne'ia ba *Rona dinaa Jerusalem*.

†† 13:18 13:18 Hefi'a ne'ia ba *Ina roinaa ro'ou*

Samuel, mei mamama'a. ²¹Nenee fei, ei rama'a na i'iginia ba ronei pa'i hemea hapara ma ina augaa Saul, mei na'uu Kish noranamai a'a fei pai Benjamin ma na utonaa fei hapara gunaroa pa'ania igisimasi. ²²I fapedugaa Saul, na augaa David ba haparaa ro'odu. Ina warewareia, 'Una fanunupa'ia ba David, mei na'uu Jesse, imina neneraa fei naranarau. Iwe bigi'aa minaa ei manumanu una nunuminia ba inei bigi'ia.'

²³'A'a fei pai mei rama'a mei, mei Haidaa na aloaa mei Fatela'ana Jesus yei Israel, ana ale'ei ena warefa'uaiana mina. ²⁴Ei atawe nomai Jesus, John na u'u a'a minaa ei Israel ba ronei filoginaa naranaraa ro'odu ma pudugufai. ²⁵Ei i fapedugaa ei bigi'ana John, ina ware, 'Hamona nara ba yau hini? Abaa yau mena. Agia. Ma'uaa iwe nomai neneu ma lomi na rawani ba a alaraa wao hafena pinena.'

²⁶'Ena lofuu, ena na'uu Abraham ma hamu'ou ena Gentile, ena hamona ma'auaa mei Haidaa, fei u'ugaa tela'ana na nodigimai. ²⁷Ei rama'aa Jerusalem ma ei bauaniaa ro'odu, lomi rona fanunu'apa'aa Jesus, ma'uaa, ei ro'aa ware ba ro'aa fo'afama'eia, ronapa'aa bigi'aa tamanu rona wareia ei mamama'a mina, ei warea o'ouna'aida igoia minaa ei Sabbath. ²⁸Fa'ua ba lomi rona labagipa'aa hepalo tatana, ma'uaa rona i'igainaa Pilate ba nei fo'afama'eia. ²⁹Ro'aa bigidigaa minaa ei ronadii ne'inia ei mamama'a, rona porofa'upuiaimai a'a fei haihai ma fahainopia laloo huapu a'a fei na'a. ³⁰Ma'uaa mei Haidaa na fa'asi'ania a'a fei ma'ea ³¹ma rona fanunupa'ia laloo watauda arewaa, ei rona tatalaifipui a'ana yei Galilee dinaa Jerusalem. Rona fanunupa'ia ma e'eni rona warefanaa ei rama'a gufuu o'ou.

³²'Hai'ou warefanaa hamu'ou fei rawani'a warea: Tamanu nadii fa'unai a'a ei amaa hai'ou mei Haidaa, ³³ina bigidigia a'a hai'odu eni na'uu ro'odu, uaa ina fa'asi'anaa Jesus. Ana ale'ei fei ne'iaa fei faguaiiaa lauga laloo fei Bu'uu Lauga:

“Yoi mena na'uu;

wagieni yau nawe oanaa Amamu.”^{††}

³⁴Fei fa'ua warea ba mei Haidaa na fa'asi'ania a'a fei ma'ea ma lomi ba iwe raia, na ude a'a eni paolaa warea eni:

“Awe fanaa hamu'ou ei hawegia, ei na apunai.

Apowe fanaa hamu'ou eni hawegia, eni una fa'unainia a'a David.'

³⁵Ma ana na udedii ei ne'ia:

“Lomi owe uga ba mei Apunaiamu i raia.'

³⁶'David, i'a bigidigaa ei nunumiaa mei Haidaa a'a fei au gutanana, ina ma'igu; rona i'ifinia a'a ei amana ma fei ununa na raia. ³⁷Ma'uaa mei i fa'asi'ania mei Haidaa, lomi na raia.

³⁸'Si'ei, ena lofuu, nunumiau ba hamonei aida ba i a'a Jesus ei hafelo'aa hamu'ou, ipowe futo ale'ei yau fi warefa'aiawii hamu'ou. ³⁹I a'ana hini i narafawe'i, iwe wanewane wagii ei hafelo'ana, ei lomi ba fei law Moses na hawia ba i fawanewaneia. ⁴⁰Hamonei oma'aa hamu'odu ba tamanu ei ronadii wareia ei mamama'a, lomi i tonaa hamu'odu:

⁴¹“Ma'a, hamu'ou ena hamona falalasi.

Hamonei naranara watauda ma ma'e, uaa awe bigi'aa hefaa manumanu a'a fena au hamu'odu

ma nabaa nemea nadii warefa'aiaa hamu'odu ba iwe pa'i fei manumanu fei,

lomi ba hamu'ou nara ba fa'ua.”

⁴²Paul ma Barnabas, lagu'ei di'ininaa fei synagogue, ei rama'a rona i'iginaa

lagua ba lagunei u'udinaa ei manu-manu ei laloo fei Sabbath na nomai. ⁴³Ro'aa asi'aa a'a fei synagogue ei rama'a, watauda ei Jew mawe ei rama'a ro filogitonaa fei losuu ei Jew, rona neneraa Paul ma Barnabas. Ma laguna warewarefipui a'a ro'ou ma warefanaa ro'odu ba ronei oa ua a'a fei rawani'aa mei Haidaa.

⁴⁴Hepalodiai Sabbath ma ale'ei minaa fei rama'a gufu, rona nomai ba ro'aa guai fei wareaa mei Fasu. ⁴⁵Ro'aa ma'apa'aa ei gupuu rama'a ei Jew, ronamina punepune ma warefafeloa tamanu na u'ugia Paul.

⁴⁶Si'ei, Paul ma Barnabas laguna warefalaugu'ai: "Fama'a, fei baa manumanu ba haiguneido'o warefanaa hamu'odu, fei wareaa mei Haidaa. Ma'uaa hamona ofadugia ma lomi hamona nara ba hamo'aa tonaa fei harena lomi i pedutoo. Si'ei, e'eni, haiguna oma'anaa a'a ei Gentile. ⁴⁷Uaa mei Fasu na ware ba haigunei bigi'aa feni wareana:

"Yau na aunaa hamu'ou"^f we'ai a'a ei Gentile ma ana fatela'anaa ei rama'a minaa feni malagufu."

⁴⁸Ei Gentile, ro'aa guainaa fei, rona ni'eni'e ma fahonuaa fei wareaa mei Fasu. Ma minaa ei nadii unidigaa ro'odu mei Fasu ba rowe pa'i harena lomi i pedutoo, rona narafawe'i.

⁴⁹Fei wareaa mei Fasu na talepedunaa feni baa gufu. ⁵⁰Ma'uaa ei Jew, rona fani tabaa ei pifine, ei rona ma'uaa mei Haidaa. Ma ana ei pifine ei, rona pa'i baa haraa ro'odu mawe ei wawane, ei ro'ou bauaniaa fei gufu. Ma minaa ro'ou, rona fa'asi'anaa fei naranaraa ei rama'a ba ro'aa haperaraiaa Paul ma Barnabas ma rona teteaa lagua a'a fei gufuu ro'odu. ⁵¹Si'ei, lagunadii foifoiaa

porapora pinee lagua, hanuna ba lomi rona farawaninaa lagua. Ma laguna dinaa Iconium. ⁵²Ma ei otalai nenera namina ni'eni'e ma fei Spiriti Apuna na didifaa ro'ou.

Yei Iconium

14 Yei Iconium, Paul ma Barnabas, laguna wadu'ainaa fei synagogue ei Jew, minaa ale'ei bigi'aa lagua. Yei, laguna u'u ma naminaa nafa'aa watauda ei Jew ma Gentile ma rona narafawe'i. ²Ma'uaa ei Jew, ei rona barafeaa fei rawani'a warea, rona fani tabaa ei Gentile ba ronei narafafelo a'a ei lofu. ³Si'ei, Paul ma Barnabas, laguna guta famadii ma'ida yei ma u'ufalaugu'ai a'a fei wareaa mei Fasu, mei na fa'arewaiiaa fei u'ugaa fei rawani'ana wagii ei bigi'aa lagua ei hilalaa foigia ma fananawalaa puda. ⁴Ei rama'aa fei gufu fei, rona fifalagii. Hefi'a, rona oa pepe'i a'a ei Jew ma hefi'a a'a ei apostle. ⁵Na pa'i fiwarewareipa'aia watolaa ei Jew ma Gentile fipuinaa ei bauaniaa ro'ou ba ro'aa haperaraiaa lagua ma nafanaa lagua mugoo. ⁶Ma'uaa, laguna guaipa'aia ma ponipa'ainaa Lystra ma Derbe—guapaloei gufu yei Lycaonia mawe hefi'adiai gufu yei fawe'i. ⁷Ma yei, laguna u'ugaa fei rawani'a warea ale'ei laguna'o bigi'ia.

Yei Lystra ma Derbe

⁸Yei Lystra na pa'i hemea afetoo. Ana torotonamiana baduina ma pa'aa lomi na u talai. ⁹Fi wareware Paul, mei rama'a mei, na guainia. Paul na fanunufawanewanenaa a'ana ma na aida ba na we'i naranaraa mei afetoo ba i pedu funuana ¹⁰ma na harolao, "Ufalarai a'a guapaloena pinemu!" Ana ei ua, ina una'asi'aa ma talai.

^f13:47 13:47 O, yoi

¹¹Ei watauda rama'a, ro'aa fanunupa'aa fei bigi'aa Paul ale'ei, rona haroharonaa warea Lycaonia, "Ei haidaa, rona nogio a'a o'ou ale'ei rama'a!" ¹²Rona roroinaa Barnabas, Zeus. Ma Paul, rona roroinaa Hermes, uaa hia mei i wareware. ¹³Mei bauaniaa fei humuu mei haidana Zeus, mei na pa'i humuu mei haidaniana auguu fei baua gufu, na notonamiasa ei buduma'ao ma ei pataa ro'ou fota wagii fei gigei fei baua gufu uaa ba hia ma fei gupuu rama'a, ro'aa fani fanaa ro'ou a'a lagua.

¹⁴Ma'uaa, laguei apostle Barnabas ma Paul, lagu'aa guainia ale'ei, laguna baira'aa ei susuu lagua ma ponilao a'a fei gupuu rama'a ma haroharo: ¹⁵"Me'o, tani hamo'aa bigi'aa feni? Haigua ana rama'a ua, ale'ena hamu'ou. Haigua fi u'ufanaa hamu'ou fei rawani'a warea ale'ei warefa'aia ba hamonei ofadugaa eni manumanu lomi hanuna ma dinaa a'a mei Haidaa, mei na pa'i harenu-ana, mei na bigi'aa fei pumanugawe ma feni malagufu ma fei agi mawe minaa ei manumanu wagii ro'ou. ¹⁶Mina, mei Fasu na rawa'a'afainaa hepapalo gufu ba ronei dinaa pelee naranaraa ro'odu. ¹⁷Ma'uaa wagii fei bigi'ana fi fa'aiaa ei rama'a: ina fama'aiaa fei rawani'ana wagii fei fanana fei maunu ma ei du'ua wagii fei au ro'odu. Ina fani watauda du'ua a'a hamu'ou ma namina fani ni'eni'ea a'a ei naranaraa hamu'odu." ¹⁸Laguna ware ale'ei, ma'uaa na we'i fei naranaraa ei rama'a ba ro'aa uduginaa lagua a'a fei lafigifama'ea ei buduma'ao.

¹⁹Ma idii, hefi'a Jew, noramiaa ro'odu Antioch ma Iconium, rona u'ugainaa fei gupuu rama'a ma nafanaa Paul mugoo ma foraneneneinia auguu fei gufu uaa rona nara ba ina ma'e. ²⁰Ma'uaa, ro'aa

faweloinia ei otalai nenera, ina asi'aa ma wadu'ai hadiwe'idinaa fei gufu. I arewadi'ai, hia ma Barnabas, laguna aununaa Derbe.

Laguna Hadiwe'inaa Antioch Yei Syria

²¹Laguna u'ugaa fei rawani'a warea a'a fei gufu fei ma watauda na filoginaa naranaraa ro'odu ba ro'ou, otalai nenera. Ma laguna hadiwe'inaa Lystra, Iconium ma Antioch ²²ma laguna fawe'inaa ei otalai nenera ma warehadumaa ro'ou ba ronei oafawe'i a'a fei narafawe'ia. Laguna ware, "O'amina nanamuinaa watauda fi'ia ba o'aa wadu'ainaa fei haraiaa mei Haidaa." ²³Paul ma Barnabas, laguna uniaa hefi'a bauaniaa losuu,^{§§} ale'ei bauaniaa hepapalo losuu ma fininaa fei mau fabaoa ma lafulufua, laguna apunainaa ro'odu a'a mei Fasu, mei rona narafawe'i a'ana. ²⁴Lagu'aa tata-laidii yei Pisidia, laguna dinaa Pamphylia ²⁵ma lagu'aa u'udigaa fei warea yei Perga, laguna aununaa Attalia.

²⁶Idii, laguna di'ininaa Attalia, tamahadiwe'inaa Antioch, fei gufuu ei rama'a ronadii haweginaa lagua wagii fei rawani'aa mei Haidaa ba lagu'aa bigi'aa fei bigi'a, fei laguna fapedugia e'eni. ²⁷Lagu'aa fatete, laguna apainamii ei losuia ma warefanaa ro'ou minaa ei bigi'aa mei Haidaa i panii lagua ma batanai i gigiaa fei gigei fei narafawe'ia a'a ei Gentile. ²⁸Ma lagunamina guta famadii yei a'a ei otalai nenera.

Fei Figupuaa ei Bauaniaa Jerusalem

15 Hefi'a wawane, noramiaa ro'ou Judea na dinaa Antioch ma feroinaa ei lofu: "Nabaa lomi hamona moro'aa hudii wawanei ale'ei fei mau

§§ 14:23 14:23 O, Barnabas na papaditainaa ei bauaniaa losuu; o, Barnabas na famamoaa ei rama'a ba ronei uni bauaniaa losuu

feroiaa Moses, lomi hamo'aa tela.”² A'a fei, Paul ma Barnabas, laguna fiharenii a'a ro'ou. Si'ei, rona uniaa Paul ma Barnabas mawe hefi'a ei narafawe'ia ba ronei dinaa Jerusalem ma re ma'a ei apostle ma ei bauaniaa losuu wagii fei manumanu fei.³ Ei losuia, rona aloaa ro'ou ma ei roi talailao yei Phoenicia ma Samaria, rona u'ufanaa ro'ou ba ei Gentile, rona filogii naranaraa ro'odu ma narafawe'i. Minaa ei lofu, ronamina ni'eni'e a'a feni u'uga feni.⁴ Ro'aa nopa'aloo Jerusalem, ei losuia ma ei apostle mawe ei bauaniaa losuu, rona taufagutanaa ro'ou. Ma ei noramiaa ro'ou Judea, rona u'ufanaa ro'ou minaa ei na biginaa ro'ou mei Haidaa.

⁵Ma hefi'a ei narafawe'ia, hefi'a maroaa ei Pharisee, rona ufalarai ma ware, “Ei Gentile, ronei moro'aa hudii wawanei ma neneraa fei law Moses.”

⁶Ei apostle mawe ei bauaniaa losuu, rona gutafipui ba ro'aa fiwarewareinaa feni.⁷ Ro'aa fiwarewareidii, Peter na asi'aa ma ware, “Ena lofuu, hamona aida ba ale'ei figa arewaa na didii, mei Haidaa na rafeinaa hemea dupuaa hamu'ou ba ei Gentile, ronei guainaa fei rawani'a warea a'a feni haba'umuu ma ronei narafawe'i.⁸ Ma a'a ro'ou, mei Haidaa, mei na fanunu'apa'aa ei naranaraa rama'a na fama'aia ba rona rawani. Ma na fanaa ro'ou fei Spiriti Apuna ana ale'ei i fanaa o'ou.⁹ Lomi ina nara ba rona u'ugai ma o'ou u'ugai, uaa ina fafafa'arainaa fei naranaraa ro'odu a'a fei narafawe'ia.¹⁰ Si'ei, tani hamo'aa maniaa mei Haidaa ba hamo'aa fani rarabaa a'a ei Gentile, ei otalai nenera ba ronei harenaa fei manumanu, fei o'ou ma ei amaa o'ou lomi owe harepa'ia?¹¹ Agia! Ona aida ba a'a fei rawani'aa

mei Fasuu o'ou Jesus, ona tela, ana ale'ei ro'odu.”

¹²Minaa ei rama'a ronamina babanini ei ro'aa guainaa Barnabas ma Paul, lagu'ei u'ufanaa ro'odu ei fananawalaa puda ma hilalaa foigia laguna bigi'ia wagii fei faufau mei Haidaa i a'a ei Gentile.¹³ Lagu'aa pedu, James, na ware, “Ena lofuu, hamonei guainau.¹⁴ Simeon* na u'ufanidigaa o'ou ba mei Haidaa nadii fama'aa o'odu ba hia na pa'i naranarana a'a ei Gentile uaa ina uniaa hefi'a ei Gentile ba rama'aa gufunu.¹⁵ Ei ne'iaa ei mamama'a na fimina'ei a'a fei, uaa rona ne'inia ale'ei:

¹⁶“Nenee fei, awe hadiwe'imai ma fadudinaa fei humuu David, fei na worosi.

Ei memena awe fadudinia ma auhadiwe'idinia

¹⁷ba ei dufudufu rama'a ma minaa ei Gentile,

ei rona pa'i fei harau, roneimina labaginaa mei Fasu, ale'ei wareaa mei Fasu, mei i bigi'aa ei manumanu ei,'

¹⁸ei rona guainamai mina.†

¹⁹“Ale'ei fanunuau ba onei'amina fate-muaa ei Gentile, ei rona momo'ainaa a'a mei Haidaa.²⁰ Ma'uaa onei ne'ifanaa ro'odu ba ronei'aa hanaiaa ei dufuu du'ua, ei rona hamamaninaa a'a ei haidaa sifisifi, o fitatafipa'ai, o hanaiaa pigio ei manulelele rona fifigia, o hunu namo.²¹ Uaa mina, nopa'amii e'eni rona u'ugaa ei wareaa Moses a'a minaa ei gufu laloo minaa ei synagogue, minaa ei Sabbath.”

Fei Ne'ia i Dinaa a'a ei Gentile Narafawe'ia

²²Idii, ei apostle ma ei bauaniaa losuu ma minaa ei losuia, rona fiwarei

* 15:14 15:14 Warea Greek *Simeon*, ana fei hara *Simon*; ana fei hara *Peter*

† 15:18 15:17-18 Hefi'a ne'ia ba *manumanu* /18 mei Fasu na apa'idigamai ei bigi'ana

ba ro'aa alofipuinaa a'a Paul ma Barnabas yei Antioch hefi'a maroaa ro'odu. Rona rafeinaa Judas (ana harana Barsabas) ma Silas, laguei bauaniaa ei lofu ba lagunei aunu. ²³ Laguna notonalao fei ne'iaa ro'ou ma fei ne'ia na ware ba:

Hai'ou apostle ma bauaniaa losuu, hai'ou ena lofuu hamu'ou, hai'ou'ei aloawii feni a'a ei Gentile narafawe'ia yei Antioch, Syria ma Cilicia:

Hamu'ou batanai?

²⁴ Hai'ouna guainia ba hefi'a hai'ou na dinaa a'a hamu'odu, ma'uaa lomi hai'ouna uga a'a ro'odu ba na rawani ma rona fani awataa hamu'odu a'a ei wareaa ro'odu.

²⁵ Si'ei, minaa hai'ouna fiwarei ba hai'ou aloawii hini ei rama'a fipui a'a lagueni pa'aa tafii o'ou, Barnabas ma Paul, ²⁶ laguei rama'a, laguna nigoaa ei manumanu na pa'i ma'ea wagina uaa fei haraa mei Fasuu o'odu, Jesus Christ. ²⁷ Si'ei, hai'ou aloawii Judas ma Silas ba lagunei warefanaa hamu'odu ba feni ne'iaa hai'odu pa'aa fa'ua.

²⁸ Ale'ei fanunuaa hai'odu ba wagii fei Spiriti Apuna hai'ounei'aa fatemuaa hamu'ou a'a hefi'adiai ei maumau hai'ou Jew, ma'uaa si'eni ua: ²⁹ Hamonei'aa hanaiaa ei du'ua hefi'a rona fania a'a ei haidaa sifisifi, o hunu namo, o hanaiaa pigioo ei manulelele rona guaffigia, o fitatafipa'ai. Napa'aa rawani nabaa hamo'aa faraua a'a ei manumanu ei.

Ma'adinaa hamu'odu.

³⁰ Rona aloaa ei rama'a ei ma ei aloaa ro'ou, rona aununaa pu dinaa Antioch ma lala'amii ei losuia ba ro'aa fanaa fei ne'ia a'a ro'ou. ³¹ Ei rama'a rona goia ma na ni'enie a'a fei ne'ia fei, uaa

na farawaninaa naranaraa ro'ou. ³² Judas ma Silas, lagua mamama'a. Ma a'a watauda ei warea, laguna warefarawaninaa naranaraa ei lofu ma fawe'inaa ro'ou. ³³ Lagu'aa gutafamadii ma'ida, ei lofu yei, rona aloaa lagua wagii fei hawegiaa fei gutafarawania ba lagunei hadiwe'idinaa a'a ei ro aloamiaa lagua.³

³⁵ Ma'uaa Paul ma Barnabas, laguna guta yei Antioch fipui a'a wataudadiai ma rona feferoi ma u'ugaa fei wareaa mei Fasu.

Fipidawaiaa Paul ma Barnabas

³⁶ Nenee hefi'adiai arewaa, Paul na warenaa a'a Barnabas, "Na rawani ba agu'aa hadiwe'inaa minaa ei gufu, ei agunadii u'ugaa fei wareaa mei Fasu ba agua gutafipui a'a ei lofu ma ma'aia ba rona rawani, o lo'e." ³⁷ Barnabas na nunuminia ba i nodugaa John, mei ana harana Mark ba nei aunuhugiaa lagua, ³⁸ ma'uaa Paul na nara ba lomi na rawani ba lagu'aa dugia, uaa na di'ininaa ro'odu yei Pamphylia ma lomi na bigifipui wagii fei bigi'aa ro'odu. ³⁹ Lagunamina fiharenii, si'ei laguna fidi'ininii. Barnabas na nodugaa Mark ma laguna tamanaa Cyprus, ⁴⁰ ma'uaa Paul na nodugaa Silas ma aunu ma ei lofu, rona haweginaa lagua a'a fei rawani'aa mei Fasu. ⁴¹ Ina tatalainaa Syria ma Cilicia ma fawe'inaa ei losuia.

Timothy na Talaihugiaa Paul ma Silas

16 Ina aununaa Derbe. Ma nene na aununaa Lystra ma hemea otalai nenera na guta yei, harana Timothy. Mei inana, Jew, hemea narafawe'ia, ma'uaa mei amana, Greece. ² Ei lofu yei Lystra ma Iconium, rona ware ba hia, rawani'a rama'a. ³ Paul na nunuminia ba i nodugia wagii fei tatalaiana, si'ei na moro'aa hudii wawaneina uaa ei

³15:33 15:33 Hefi'a ne'ia ba lagua, ³⁴ ma'uaa Silas napa'aa nara ba i guta yei.

Jew yei, ronamina aida ba mei amana, Greece. ⁴Lagu'aa tatalailao a'a hepapalo gufufu, laguna warefa'iaa ro'odu fei naranaraa ei apostle ma ei bauaniaa losuu yei Jerusalem ba ei rama'a, ronei guaipa'aa wareana. ⁵Ma i nogipelao fei narafawe'iaa ei losuia ma fei puduu ro'ou ana fimina wataualao minaa ei arewaa.

Yei Troas, Paul na Mefi

⁶Paul ma ei maroana, rona tatalai yei malalaa Phrygia ma Galatia, uaa fei Spiriti Apuna na lawaraa ro'ou ba ronei'aa u'u a'a ei gufufu malalaa Asia. ⁷Ro'aa nofarafi'inamii Mysia ma ba ro'aa wadu'ainaa Bithynia, ma'uaa fei Spiriti Jesus, lomi na ugainaa ro'odu. ⁸Si'ei, rona farapa Mysia ma aunulao Troas. ⁹Ma a'a fei poi, Paul na fanunuaa fei ale'ei mefi ba hemea Macedonia na ufalarai ma i'igifawe'inia, "Nomai yeni Macedonia ma hadumaa hai'odu." ¹⁰Paul, i'a fanunudigaa fei, ana ei ua hai'ouna asi'aa ba hai'ou'aa aununaa Macedonia, uaa hai'ouna nara ba mei Haidaa na lala'aa hai'ou ba hai'ounei u'ufanaa ro'ou fei rawani'a warea.

Lydia na Filoginaa Naranarana yei Philippi

¹¹Yei Troas, hai'ouna ala ma tamafawanewanenaa Samothrace ma i arewadii, hai'ouna dinaa Neapolis. ¹²Hai'ouna ala yei, tamanaa Philippi, hepalo gufufu Rome, fei baua gufufu yei laloo Macedonia. Ma hai'ouna guta yei hefi'a arewaa. ¹³Hefaa Sabbath, hai'ouna dinaa ano a'a fei gigei fei gufufu, dinaa adii fei ranu ba hai'ou'aa labaginaa fawelei rona'aida lafulafu wagina. Hai'ouna guta ma wareware a'a ei pifine, ei rona figupui yei. ¹⁴Hemea tapuu ro'ou fi gutaguguai, harana Lydia. Hia na'aida alo lawalawa, pomana purple na rata pono'ana. Gufuna Thyatira ma hia na'aida losuinaa

mei Haidaa. Ma mei Fasu na gigiaa fei naranarana ba nei tonaa fei wareaa Paul. ¹⁵Hia ma ei rama'aa humuna, ro'aa pudugufaidii, ina warenaa a'a hai'odu ba hai'ounei dinaa humuna. Ina ware, "Nabaa hamona nara ba yau hemea narafawe'iaa a'a mei Fasu, te hamoneimii guta yeni humuu." Ma ina warefawe'i a'a hai'odu.

Paul ma Silas i laloo Humuu Bobo'ia

¹⁶Heai arewaa, hai'ou'aa dinaa a'a fei hai'ouna'o lafulafu, na nomai a'a hai'ou hemea nanao humuwa, hemea na wadu'ia fei mau pigea ba hia ale'ei mamama'a ba idii wareaa tamanu iwe nomai hinene. Ei fasuna rona'aida to watauda mugoo po'i a'a ei warewareaa mei nanao mei. ¹⁷Mei nanao mei, na neneraa Paul mawe hai'ou ma memewai, "Eni rama'a eni, nafii mei Haidaa, mei na Pa'aa Pafeai ma ro'ei warefanaa hamu'odu fei tala ba hamowe tela." ¹⁸Ina bigi'ia ale'ei laloo watauda arewaa. Paul nawe nifi rawana, foisinaa a'ana ma warenaa a'a fei pigea, "I a'a fei haraa Jesus Christ a warefanio, wala'amai a'ana!" Ana ei ua fei pigea na di'ininia.

¹⁹Ro'aa fanunu'apa'ia ei fasuu mei nanao humuwa ba fei talaa totoo mugoo po'ii ro'ou na pedu, rona panarofaa Paul ma Silas ma foraneneinaa lagua fawelei rona aida alo'alo manumanu ba lagunei u i ma'aa ei bauana. ²⁰Rona duginamii lagua i ma'aa ei fadududua ma ware, "Lagueni rama'a lagueni, lagua Jew ma laguna fafelooa feni gufufu o'odu uaa ²¹laguna ware ba onei neneraa ei maumau ro'odu ma'uaa nabaa o'aa ugainia o nenegia, ona barafeaa ei law Rome."

²²Fei gupuu rama'a ana rona haperaraiaa Paul ma Silas ma ei fadududua rona warefawe'i ba ronei alaraa lalawaa lagua ma hafugaa lagua. ²³Ro'aa ha-

fufanima'adigaa lagua, rona siminaa lagua bobo'aia ma warefawe'i a'a mei oma'ama'aa ba nei oma'afarawaninaa lagua. ²⁴I guainia ale'ei, ina augaa lagua laloo fei pa'aa lalona ma faunaa pinee lagua alatai.

²⁵Ale'ei poi difa'u'u Paul ma Silas, lagu'ei lafulafunaa a'a mei Haidaa ma laugi'uduginia ma ei rama'a bobo'aia, rona guguainaa lagua. ²⁶Hai'ouna madu'ofu uaa namina rerefafelo fei malagufu ma fei e'ea fei humuu bobo'aia ana. Ana ei ua minaa ei gigei fei bobo'aia na gigi ma minaa ei alatai na ma'ala. ²⁷Mei oma'ama'aa na wera ma i fanunua ba na gigi ei gigei, na tonaa fei waduna ba i fo'afama'ea anaia, uaa ina nara ba rona ponipa'ai ei bobo'aia. ²⁸Ma'uaa na haroharo Paul, "Apuna apugui! Minaa hai'ou yeni!"

²⁹Mei oma'ama'aa na haroharo ba ei maroana, ronei tonamai fei we'ai ma na poniwadu'ainaa fei pusu'o humuu Paul ma Silas, fei laguna bobo'ai lalona. Ina pasi i ma'aa lagua ma na funurerere. ³⁰Ma ina noduginaa lagua ano ma i'igai, "Megu, yau a bigi'aa tamanu ba a tela?"

³¹Laguna ware, "Narafawe'i a'a mei Fasu Jesus ma o'aa tela—yoi ma ena maroamu i humumu." ³²Ma laguna u'ufanaa fei u'ugaa mei Fasu a'ana ma a'a minaa ei rama'a laloo fei humuna. ³³I a'a fei poi fei, mei oma'ama'aa na dugaa lagua, fesuaa ei loraloraa lagua; ana ei ua, hia ma minaa ei gufunu i humuna, rona pudugufai. ³⁴Mei oma'ama'aa na dugamii lagua laloo humuna ma hasufani hanaa lagua; hia, namina ni'eni'e uaa hia ma minaa ei maroana i humuna, ronawe narafawe'i a'a mei Haidaa.

³⁵Heai arewadiai, ei fadududua, rona aloaa ei wareaa ro'ou a'a ei paniaa panii ro'ou dinaa a'a mei oma'ama'aa

ale'ei, "Hamonei alaraa lagua." ³⁶Mei oma'ama'aa na warenaa a'a Paul ba, "Ei fadududua na ware ba hai'ounei alaraa hamugua Silas. E'eni, hamunei dii. Aun-ufa'a'a ua."

³⁷Ma'uaa Paul na warenaa a'a ei paniaa pani: "Rona hafugaa haigua pudaa rama'a, ma'uaa haigua rama'aa Rome. Lomi rona aunaa haigua dududua ma'uaa rona bobo'ainaa haigua. E'eni rona nunuminia ba ro'aa fa'asi'afagiginaa haigua ba haigunei babanini. Pa'aa lomi! Ana ro'ou, roneimii fa'asi'anaa haigua bobo'aia."

³⁸Ei paniaa panii ro'odu, rona warefanaa fei a'a ei fadududua ma ro'aa guainia ba Paul ma Silas, lagua rama'aa Rome, rona ma'au. ³⁹Rona nomai ba ro'aa farawaninaa naranaraa lagua ma fa'asi'anaa lagua bobo'aia, talaifipui a'a lagua ma i'iginaa lagua ba lagunei di'ininaa fei gufu. ⁴⁰Paul ma Silas, lagu'aa asi'adii humuu bobo'ai, laguna dinaa humuu Lydia ma yei, laguna gutafipui a'a ei lofu ma warefawe'inaa naranaraa ro'ou ma lagunawe dii.

Yei Thessalonica

17 Lagu'aa farapadi'ininaa Amphipolis ma Apollonia, laguna aununamii Thessalonica. Na pa'i hepalo synagogue Jew yei. ²Ale'ei fei maumauna, Paul na wadu'ainaa fei synagogue ma laloo oduai Sabbath na fiwarewarei a'a ro'ou wagii tamanu na ude i laloo fei Bu'u Apuna ³ma na fa'arewaia ba Christ^f nei tonaa fi'ina ma asi'aa a'a fei ma'ea. Ina ware, "Meni Jesus, meni u'ei u'ugia a'a hamu'odu, hia mei Christ."[§] ⁴Hefi'a ei Jew, rona nara ba fa'ua ma rona oafipui a'a Paul ma Silas ana ale'ei watauda ei Greece,

^f17:3 17:3 O, *Messiah*

[§]17:3 17:3 O, *Messiah*

ei rona ma'auaa mei Hidaa mawe ei pifine, ei rona pa'i baua haraa ro'odu.

⁵Ma'uaa ei Jew, rona punepune; si'ei, rona dugamii hefi'a hafelo'a rama'a yei fawelei rona alo'alo manumanu. Rona nofipuimai ma fa'asi'anaa hefaa baua fisibaia yei a'a fei baua gufu. Rona poninaa humuu Jason ba ro'aa labaginaa Paul ma Silas ba ro'aa foranaa lagua a'a fei gupuu rama'a.** ⁶Ma'uaa lomi rona labigipa'aa lagua, si'ei rona foraiia Jason ma hefi'adiai lofu dinaa a'a ei bauaniaa gufu ma haroharo, “Eni rama'a eni, rona bigifafelo i gufu tadiwe'ai ma e'eni rona nomai yeni. ⁷Ma Jason na noduginaa ro'ou humuna. Minaa ro'ou, ronamina barafeaa ei wareaa Caesar. Rona ware ba na pa'i hemeadiai hapara, harana Jesus.” ⁸Ro'aa guainia, fei gupuu rama'a mawe ei bauaniaa gufu, rona poapoai ma rona ra wagina. ⁹Ma rona fapono'aa Jason ma ro'ou a'a ei hafelo'aa ro'odu ma alaraa ro'ou.

Yei Berea

¹⁰I poilao, ei lofu, rona fatalainaa Paul ma Silas dinaa Berea. Lagu'aa nolao yei, laguna dinaa fei synagogue ei Jew. ¹¹Ma ei Jew Berea, fei maumau ro'odu na muainaa fei maumau ei Thessalonica, uaa ronamina refuguainaa fei warea ma minaa ei arewaa rona igofarawaninaa fei Bu'u Apuna ma labaginia ba fa'ua wareaa Paul o lomi? ¹²Watauda Jew, watauda pifinee Greece, ei rona pa'i baua haraa ro'ou mawe watauda wawane Greece, rona narafawe'i.

¹³Ro'aa guainia ei Jew yei Thessalonica ba Paul fi u'ugaa fei wareaa mei Hidaa yei Berea, ana rona aunulao, fani tabaa ei rama'a ma fawesuwesuaa iaa ro'odu. ¹⁴Ana ei ua, ei lofu, rona aloaa Paul dinaa ei gufu i papaa agi, ma'uaa Silas ma Timothy, laguna guta

yei Berea. ¹⁵Ei ro'aa nodugaa Paul, rona duginaa hia Athens ma aununotonaa fei i'igiana ba Silas ma Timothy, lagunei'aa gutafamadii, uaa lagunei nobatafamai a'ana.

Yei Athens

¹⁶Yei Athens Paul, ei fi guta'oma'oma'aa lagua, namina faloloa'i uaa na fanunupa'ia ba fei gufu i guta wagina na pepesu a'a ei hidaa sifisifi. ¹⁷Si'ei na fiwarewarei a'a ei Jew mawe ei Greece, ei rona ma'auaa mei Hidaa i laloo fei synagogue ma a'a hini ei ro'ou yei fawelei rona alo'alo manumanu minaa ei arewaa ana. ¹⁸Hefaa maroa, rona pa'i baua apa'aa ro'ou (haraa hefi'a ro'ou maroaa Epicurus ma haraa hefi'adiai Stoic), rona fiharenii a'ana. Hefi'a, rona i'igai, “Tamanu eni wareana, meni ba'aba'a umu?” Hefi'adiai, rona ware, “Narau ba ifi u'ugaa ei haidaniaa hepapa gufu.” Rona ware ale'ei uaa Paul na u'ugaa fei rawani'a warea, fei u'ugaa Jesus mawe fei asi'ana. ¹⁹Rona panarofia ma noduginaa hia a'a fei gupuu ei maroaa Areopagus ma warenaa a'ana, “Warefanaa hai'odu. Tamanu fei manufau feroia oi feroinia? ²⁰Hai'ouna guainaa hefi'a manufau manumanu ma ba hai'ou'aa apa'ia ba tamanu hanuna.” ²¹(Minaa ei Athens mawe ei rama'aa hepapa gufu, ei rona guta yei, lomi rona u bigi'aa hepaldiai manumanu—rona'o gutaguainaa ei manufau naranara ma fiwarewarei wagina.)

²²Paul nawe ufalarai a'a fei gupuu ei Areopagus ma ware: “Hamu'ou ena Athens! Una fanunu'apa'ia ba hamu'ou pa'aa losuia. ²³Uaa a tatalai fanunufarawaninaa ei pusu'o manumanu losuu hamu'odu, ana una ma'apa'aa hepalo tawahafi na apunai ma na pa'i feni

**17:5 17:5 O, fei figupuaia ei rama'a

ne'ia feni: FENI I DINAA A'A HEMEA HAIDAA, LOMI HAI'OUNA APA'IA. E'eni a warefa'aiaa hamu'odu tamanu hamona'aيدا losuinia ma'uaa lomi hamona apa'ia.

²⁴“Mei Haidaa, mei na bigi'aa feni ano ma minaa ei manumanu wagina, hia mei Fasu i pumanugawe ma i malagufu ma lomi ba i oa i laloo ei humuu ei haidaa, ei faduaa rama'a. ²⁵Ma ei panii rama'a lomi ba i hadumia, raba na nunuminaa hepalodiai manumanu, uaa ana hia ua mei na fani harena a'a minaa ei rama'a ba ronei fawewenai ma ana na fanaa minaa ei manumanu ro'ou. ²⁶A'a hemea ua, ina bigi'aa ei rama'aa minaa ei gufu ba ronei guta tadiwe'ai feni ano ma atado'o bigi'aa ro'ou, nadii nara'augia ba ro guta hitani ma wanini nahaiga. ²⁷Mei Haidaa na bigi'ia ale'ei ba ei rama'a ronei labaginia ma labagipa'ia. Ma hia, abaa ale'ei ba ina raua a'a hememea o'odu. ²⁸Uaa i a'ana ona fawewenai ma tatawei ma rama'ai. Ana ale'ei fei ne'iaa hefi'a gufuu hamu'ou, 'Hai'oudu ana na'una.'

²⁹“Si'ei ba o'ou na'uu mei Haidaa, hai'ounei'aa nara ba mei Haidaa, hia ale'ei gold, silver, na'a, o hepalo bigi'aa hemea ano'ano, o tafi'aa hemea na pa'i apa'ana. ³⁰Mina, ei rama'a, lomi rona pa'i apa'aa ro'ou ma mei Haidaa na fanunuua fei ma na nara ba lomi iwe dududuaa ro'ou a'a fei. Ma'uaa e'eni ina ware ba minaa ei rama'a i tadiwe'aia, ronei filoginaa naranaraa ro'odu. ³¹Uaa inadii augaa neai arewaa, neai ba i dududuaa feni ano a'a mei inadii apunaidigia ma fei dududuana na wanewane. Mei Haidaa na fa'arewadigia a'a minaa ei rama'a ei i fa'asi'ania a'a fei ma'ea.”

³²Ro'aa guainaa fei asi'ana a'a fei ma'ea, hefi'a ro'ou, rona fatofeaa nugee ro'ou, ma'uaa hefi'adiai, rona ware,

“Hai'ouna nunumina ba onei u'udinia fei.” ³³Ma Paul na asi'adi'ininaa fei maroa fei. ³⁴Hefi'a ua, rona neneraa ei feroiaa Paul ma narafawe'i. Hemea ro'ou, Dionysius, hemea Areopagus ma hemea pifine harana Damaris mawe hefi'adiai.

Yei Corinth

18 Nenee fei, Paul na di'ininaa Athens dinaa Corinth. ²Yei, ina bapa'aa hemea Jew harana Aquila, gufuna Pontus. Mei we no'uanamai Italy lagua mei harona Priscilla, uaa Claudius na ware ba minaa ei Jew, ronei di'ininaa Rome. Paul na aunu ba iree ma'a lagua. ³Si'ei ba hia na'aيدا bigi'aa ei pale poro-poro ana ale'ei lagua, ina guta ma bigi-fipui a'a lagua. ⁴Minaa ei Sabbath na wadu'ainaa fei synagogue ma fiwarewarei a'a ei Jew ma ei Greece ba ronei nara ba fa'ua wareana.

⁵Silas ma Timothy, lagu'aa nodigimai yei Macedonia, Paul na u'u ua, namina u'ufa'arewainia a'a ei Jew ba Jesus, hia Christ. ^{††} ⁶Ma'uaa ei Jew, ro'aa warefawe'i ma harea ba abaa ale'ei, ina foifoiaa piye susuna, uaa lomi na nunuminaa fei ma na warenaa a'a ro'ou, “Fei dududuaa mei Fasu na ude i a'a hamu'odu! Una bigidigaa fei bigi'au a'a hamu'odu. E'eni apowe dinaa a'a ei Gentile.”

⁷Ma Paul na asi'adi'ininaa fei synagogue ma dinaa fei humu papana, fei humuu Titius Justus, hemea na losuiniaa mei Haidaa. ⁸Crispus, mei bauaniaa fei synagogue ma minaa ei maroana laloo humuna, rona narafawe'i a'a mei Fasu. Ma watauda ei Corinth ro'aa guainia, rona narafawe'i ma pudugufai.

⁹Heai poi, mei Fasu na warenaa a'a Paul wagii fei fanunuana ale'ei mefi, “Apuna ma'au; onei u'u'uwau, apuna

††18:5 18:5 O, *Messiah*; v. 28 anaa

babanini. ¹⁰ Uaa yau i a'amu ma lomi nemea ba i farararaio uaa una pa'i watauda rama'a yeni, i a'a feni gufu feni." ¹¹ Si'ei, Paul na guta yei heai ma hesuwi igisimasi ma na feroinaa ro'odu fei wareaa mei Haidaa.

¹² Wagii fei au ba Gallio hia gavanaa Achaia, ei Jew na nofipuimai ma fadugeaa Paul ma noduginaa hia dududua. ¹³ Rona ware, "Meni rama'a meni, fi feroinaa ei rama'a ba ronei losuinaa mei Haidaa, ma'uaa fei mau losuia fei, ina barafeaa fei law."

¹⁴ Ma ba i ware Paul, Gallio na warefanaa ei Jew, "Nabaa hamu'ou Jew hamo'aa ware ba ina barafeaa hefei pa'aa law, hefei pusu'o, o baa law, te, a guainaa hamu'oudu. ¹⁵ Ma'uaa, si'ei ba hamona fawo'aa ei warea, hara ma law hamu'ou Jew—hamonei fawanewaneaa ana hamu'ou. Lomi a dududuaa eni mau manumanu ale'eni." ¹⁶ Si'ei, ina teteaa ro'odu a'a fei humuu dududua. ¹⁷ Ma rona'aa guafaa Sosthenes, mei bauaniaa synagogue ma rona hafugia i poaa fei humuu dududua. Ma'uaa Gallio, lomi ba na falanaa huona fei.

Priscilla, Aquila ma Apollos

¹⁸ Paul na guta famadii ma'ida yei Corinth. Ma nawe di'ininaa ei lofu ma tamanaa Syria. Priscilla ma Aquila, laguna aunuhugia. Ma ei atawe tama, na fapi'aa hugo tabana yei Cenchrea, uaa fei fa'unaiana a'a mei Fasu. ¹⁹ Rona pe'i yei Ephesus ma Paul na di'ininaa Priscilla ma Aquila yei. Ma hia na wadu'ainaa fei synagogue ma fiwarewarei a'a ei Jew. ²⁰ Rona i'iginiaa ba neido'o gutadiai a'a ro'ou ma ina ware ba lomi. ²¹ Ma'uaa, ei ifi nolao nadii fa'unai, "Awe hadiwe'imai nabaa i nunuminiaa mei Haidaa." Idii, nawe tamadi'ininaa Ephesus. ²² Iree pe'i

yei Caesarea, na wanolao ma na bapa'aa ei losuia ma nenee fei na upu'aunulao Antioch.

²³ I gutafamadidii yei Antioch, Paul na asi'aa yei ma na tatalai a'a hepapalo gufu yei malalaa Galatia ma Phrygia ma ina fawe'iaa naranaraa minaa ei otalai nenera.

²⁴ I bigi'aa ei manumanu ei, hemea Jew harana Apollos, gufuna Alexandria na aununaa Ephesus. Ina todigaa watauda feroia ma si'ei napa'aa bauana apa'ana a'a fei Bu'u Apuna. ²⁵ Ina to feroiana wagii fei talaa mei Fasu ma waretofininaa refuaa ununa^{‡‡} ma u'ufarawaninaa fei u'ugaa Jesus. Ma'uaa apa'i'uana fei pudugufaiiaa John. ²⁶ Idii, inawe warefawe'i i laloo fei synagogue. Lagu'aa guainia Priscilla ma Aquila, laguna duginaa hia humuu lagua ma fa'arewa'apoinaa fei talaa mei Haidaa a'ana.

²⁷ Ba i aununaa Achaia Apollos, ei lofu na warefarefua ma ne'inaa a'a ei otalai nenera yei ba ronei taufagutania. I nodigimai, namina haweninaa ei rona narafawe'i wagii fei rawani'aa mei Haidaa. ²⁸ Uaa ina warehota'aa ei Jew puda a'a rama'a ma fa'arewaia a'a fei Bu'u Apuna ba pa'aa fa'ua ba Jesus, hia mei Christ.

Paul yei Ephesus

19 I guta yei Corinth Apollos, Paul na talai a'a fei talaa podu ma naree sufudai yei Ephesus. Ma yei, ina bapa'aa hefi'a otalai nenera ² ma na i'iginiaa ro'odu, "Ana hamona to fei Spiriti Apuna ei hamo'aa narafawe'i?"^{¶¶}

Rona ware, "Lomi. Ana lomi hai'ouna guai ba na pa'i hepalo Spiriti Apuna."

³ Si'ei, Paul na ware, "Hama tamanu pudugufaiia hamona tonia?"

^{‡‡}18:25 18:25 O, refuaa ununa wagii fei Spirit

^{¶¶}19:2 19:2 O, Spiriti Apuna nenee fei hamo'aa narafawe'i

Rona ware, “Fei pudugufaiia John.”

⁴ Paul na ware, “Fei pa'afii fena pudugufaiia John, sifei ba ei rama'a nei filoginana naranaraa ro'odu. John na warefanaa ei rama'a ba ronei narafawe'i a'a mei iwe nomai nenena, Jesus.” ⁵ Ro'aa guainaa fei, ronawe pudugufai a'a^{§§} fei haraa mei Fasu Jesus. ⁶ Paul, i augaa guei panina pafoo ro'ou, fei Spiriti Apuna na pasi pafoo ro'ou ma rona warenaa wareagufuu hefi'a gufu ma dii wareaa tamanu i nomai nene. ⁷ Puduui ei rama'a, ale'ena hefua ma helagui.

⁸ Paul na wadu'ainaa fei synagogue ma warefawe'i yei laloo oduai puda. Ma fi warewareaa fei haparaiaa mei Haidaa a'a ro'ou. ⁹ Ma'uaa namina waiwai tabaa hefi'a ro'odu; lomi rona uga ba fa'ua fei ma rona warefafelooa fei Tala i puda rama'a. Si'e'i, Paul na di'ininaa ro'odu. Ina nodugaa ei otalai nenera ma minaa ei arewaa na fiwarewarei a'a ei rama'a yei laloo fei baua humuu feferoi Tyrannus. ¹⁰ Ale'e'i fei mau bigi'ana laloo heguai igisimasi. Ma si'e'i, minaa ei Jew ma Greece, ei ro'aa guta yei fawelei Asia, rona guainaa fei wareaa mei Fasu.

¹¹ Mei Haidaa na bigi'aa hefi'a baua foigia a'a Paul ¹² ale'e'i ba nabaa hepalo huguu nuge o lawalawa na idooa Paul ma rona tonalao a'a ei rona funu, ei funuaa ro'ou na pedu ma ei hafelo'a spiriti na di'ininaa ro'ou.

¹³ Hefi'a Jew na tatalai ma fawala'anaa ei hafelo'a spiriti a'a ei na wadu'aa ro'ou pigea. Rona lala'aa fei haraa mei Fasu Jesus a'a ei na wadu'aa ro'ou pigea. Rona ware ale'e'i, “A'a fei haraa Jesus, mei na u'ugia Paul, a warefanio asi'amai.” ¹⁴ Hemea rama'a, harana Sceva, hia hemea famamooa humuu mei Haidaniaa ei Jew. Ma na pa'i

oloromea na'una, baduu wawane. Ma ei na'una ei, rona'aida bigi'ia ale'e'i. ¹⁵ Heai arewaa hepalo hafelo'a spiriti na warenaa a'a ro'odu, “Jesus, una apa'ia. Ma una aida tamanu na bigi'ia Paul, ma'uaa hamu'ou hini?” ¹⁶ Ma mei na wadu'ia hefaa hafelo'a spiriti, ina rofona a'a ro'ou ma fugoinaa minaa ro'ou. Namina hafufanima'aa ro'ou ma si'e'i rona poni'ala'ala'asi'aa a'a fei humu fininaa raraa unuu ro'ou.

¹⁷ Ro guainia ei Jew ma ei Greece yei Ephesus, ronamina ma'aufafelo ma fei haraa mei Fasu Jesus na dinaa pafea fininaa honua. ¹⁸ Watauda ei narafawe'ia, ronawe nofalefomai ba ro wareaa tamanu ei bigifafelooa ro'odu. ¹⁹ Hefi'a, rona'aida bigi'aa ei siafa, rona tonamai ei bu'uu siafaa ro'odu ma fagu'aa ro'ou i puda rama'a. Ma puduu pono'aa ei bu'uu siafa ale'e'i haipani pa'ania pufaba'a drachma.* ²⁰ Si'e'i ba rona fanunuaa ei manumanu ei, fei wareaa mei Fasu namina talainaa watauda gufu ma gipe fininaa fei faufaua.

²¹ Nenee minaa e'e'i, Paul na nara ba i dinaa Jerusalem ma na aunulao yei Macedonia ma Achaia. Ina ware, “Nenee fei gutanau yei, unei aunuilao Rome anaa.” ²² Ina aloa helaguei hadumana, Timothy ma Erastus, dinaa Macedonia ma hia, nado'o gutadilao yei laloo fei baua gufu Asia.

Hefaa Baua Gupuu Rama'a na Fisibai yei Ephesus

²³ A'a fei au fei, na pa'i hefaa baua fisibaia a'a fei Tala. ²⁴ Hemea na'aida bigi'aa silver, harana Demetrius. Hia na'aida bigi'aa ei pa'aa pusu'o humuu losuu Artemis. Ma a'a fei bigi'aa mei rama'a mei, hefi'adiai ano'ano, rona'aida

§§19:5 19:5 O, laloo

*19:19 19:19 Fei drachma hepalo silver mugoo po'i hawii pono'aa bigi'aa heai arewaa.

to watauda mugoo po'i. ²⁵ Ma ina haro-famii ro'ou mawe hefi'a rona pa'i apa'aa ro'ou a'a fei bigi'a fei ma na warenaa a'a ro'ou, "Me'o, hamona'aidadii ba ona'aida to watauda mugoo po'i a'a feni bigi'a feni. ²⁶ Ma e'eni hamona fanunuia ma guainia ba hemeni Paul na u'ufadiaginaa watauda rama'a yeni Ephesus ma minaa ei rama'a yeni faweleni Asia. Ina ware ba ei haidaniaa ro'ou, ei bigi'aa rama'a, abaa pa'aa haidaa. ²⁷ Hepalo hafelo'a wagina sifei ba i fafelooa fei haraa fei bigi'aa o'ou, fei ba o to mugoo po'i wagina ma hepalodiai, fei humuu losuu Artemis, hemei pifine haidaa, ana ropowe nara ba na hafelo ma mei pifine haidaa, mei rona'aida losuinia faweleni Asia ma feni ano, ana iwe pasi fei baua harana, fei ba hia pa'aa rawani'a haidaa."

²⁸ Ro'aa guainia, ronamina siba ma haroharo, "Pa'aa bauana Artemis, mei haidaniaa ei Ephesus!" ²⁹ Ataa madii ma minaa ei rama'aa fei gufu rona siba. Rona panarofaa Gaius ma Aristarchus, laguei lagu'aa noneneramii Paul yei Macedonia ma ponifipui ale'ei hemea rama'a ma duginaa lagua a'a fei rona'aida figupui wagina. ³⁰ Paul ba i ufalarai i ma'aa ei rama'a ma'uaa ei otalai nenera, rona lawagia. ³¹ Ma hefi'a bauaniaa fei gufu, hefi'a tafii Paul, ana rona i'igifawe'i a'ana ba inei'aa dinaa a'a fei rona'aida figupui.

³² Fei gupuu rama'a na hamamagua: Hefi'a rona mewainaa hepalo manumanu ma hefi'a rona mewainaa hepalodiai manumanu. Ma watauda ana lo'e rona aida ba tani ro'aa nolao yei. ³³ Ei Jew na susuninaa Alexander i ma'a ma hefi'a na harofani wareana. Ina pi'inaa panina ba ronei babanini ba i warefa'iaa ei rama'a tamanu na fa'ua. ³⁴ Ma'uaa ro'aa fanunu'apa'ia ba hia Jew, rona iwamemewaifipui, laloo ale'ei guai

hour, "Pa'aa bauana Artemis, mei haidaniaa ei Ephesus!"

³⁵ Mei paniaa panii mei bauaniaa gufu na fababaninaa ei rama'a ma ware, "Hamu'ou ena Ephesus, ei naraa hamu'ou ba minaa ei a'a feni ano lomi rona apa'ia ba feni gufu Ephesus na oma'aa feni humuu losuu Artemis ma fei bigi'aa rama'a fei haduona, fei pasianagio pafea? ³⁶ Si'ei ba lomi hemea i nara ba na tata fei, hee hamonei babanini. Apuna bigire'ere'einaa hepalo manumanu. ³⁷ Hamona duginamii yeni eni rama'a eni, ma'uaa lomi rona topa'ainaa manumanuu humuu ei haidaa ma ana lomi rona warefafelooa mei pifine haidaniaa o'ou. ³⁸ Si'ei, nabaa Demetrius ma ei ano'ano ro bigi a'ana na pa'i bidi'aa unuu ro'ou a'a hini ro'ou, te na pa'i humuu dududua ma fadududua ma ronei dududuaa ro'ou. ³⁹ Nabaa hamona pa'i hepalodiai manumanu ba hamona nara ba ina tata, hamonei fawanewaneia a'a fei dududua. ⁴⁰ E'eni, na fafanunu ba nabaa ro'aa dududuaa o'ou ei famamooa fei baua gufu a'a feni fisibaia ma tamanu ona bigi'ia wagieni, pa'aa lo'e ugaa pinee o'ou." ⁴¹ I waredigaa fei, ina famatalaiaa ei rama'a.

Aunu'ailao Macedonia ma Greece

20 I pedu fei fisibaia, Paul na lala'amii ei otalai nenera. I warehadudigaa ro'ou, na ware ba ma'adinaa hamu'ou ma na di'ininaa ro'ou ba i dinaa Macedonia. ² Ina tatalai yei ma wareaa watauda warea, ina nohadumaloo ei rama'a ma nawe nopa'aloo Greece ³ ma guta yei oduai puda. Paul ba i tale'aununaa Syria, ma'uaa si'ei ba ei Jew rona fiwarewarei ba ro'aa fafeloaia, ina nara ba i hadiwe'ainaloo Macedonia. ⁴ Rona aunuhugiaa Sopater, hia na'uu Pyrrhus, baduu wawane, mei Berea ma Aristarchus ma Secundus noramiaa lagua Thessalonica ma Gaius, gu-

funa Derbe ma Timothy mawe Tychicus ma Trophimus noramiasa lagua fawelei Asia. ⁵Ei rama'a ei, ronado'o nonoo ma oma'aa hai'odu yei Troas. ⁶Ma'uaa hai'ouna aladi'ininaa Philippi nenee fei Hananaa fei Faraa Pidaua lo'e Fafuafua. Ma nenee haipanidiai arewaa, hai'ouna bapa'aa ro'odu yei Troas ma guta yei ale'ei oloromeai arewaa.

Yei Troas Eutyclus na Asi'aa a'a fei Ma'ea

⁷A'a fei rawarawa arewaa fei hefapagipagia hai'ouna nofipuimai ba hai'ou'aa hana faraa pidaua. Paul na wareware a'a ei rama'a ma ba i aunu narani, si'ei ina wareware nopa'aloo poidifa'u'u. ⁸Ina watauda ei we'ai laloo fei tarea humu, fei hai'ou'ei gutafiwarewarei lalona. ⁹Hemea baubara harana Eutyclus na guta i laloo fei pusu'o ale'ei gigei lalarena ma na mama'igu pudana ba ipowe sinoro ei fi warewarelao Paul. I ma'igusinorolao, ina pasinaloo pu a'a fei fa'oduaiiaa e'ea fei tarea humu ma ro'aa poniporo'ia, na ma'edii. ¹⁰Paul na upulao ma fapasihaino pafoo mei baubara, hapiroro'ia ma ware, "Hamonei'aa ba'arofu. Ina fawenai!" ¹¹Ma na tafanedinaa pafea ma na hana faraa pidaua. I wareware nopa'aloo asi'anaa fei halo, na aunu. ¹²Ei rama'a rona noduginaa mei baubara humu, ina fawenai ma namina rawani naranaraa ro'ou.

Paul na Di'ininaa ei Bauaniaa Losuu Ephesus

¹³Hai'ounado'o nonolao a'a fei baua wa ma tamanaa Assos ba hai'ou fahuginaa Paul. Ina bigi'ia ale'ei ba i talai'uanaa pinena dinaa yei. ¹⁴I bapa'aa hai'odu yei Assos, hai'ouna fahuginia ma tamanaa Mitylene. ¹⁵I arewadiiai, hai'ouna ala yei ma re pe'i yei Kios. I arewadiiai hai'ouna

dinaa Samos ma i arewadiiai hai'ouna nope'ilao yei Miletus. ¹⁶Paul na nara ba i farapadi'ininaa Ephesus ba lomi i guta yei Asia, uaa ba i aunubatafanaa Jerusalem nabaa i hawia ba i guta a'a fei rawarawa arewaa Pentecost.

¹⁷Yei Miletus, Paul na lala'amiasa ei bauaniaa fei losuu yei Ephesus. ¹⁸Ro'amii maua, ina warenaa a'a ro'ou, "Hamona aidadii fei mau gutanau ranimai a'a hamu'ou, a'a fei rawarawa arewaa a guta fawelei Asia nopa'amii wagieni. ¹⁹Fa'ua ba ei Jew, ronamina maniau ba ro'aa fafelou, ma'uaa una fafafaunau pu ma pasi ranu pudau ma na bigi'uaiaa fei bigi'aa mei Fasuu. ²⁰Hamona aida ba lomi una fa'oa'oi u'ugaa tamanu i hadumaa hamu'ou, uaa una feroinaa hamu'odu i pudaa rama'a ma i a'a hepapalo humu. ²¹Una warefawe'i a'a ei Jew ma ei Greece ba ronei filoginaa naranaraa ro'ou ma foisinaa a'a mei Haidaa ma narafawe'i a'a mei Fasuu o'ou, Jesus.

²²"Ma e'eni fei Spiriti Apuna na nunuminia ba unei dinaa Jerusalem, ma'uaa lomi una aida ba ro'aa bigi'aa tamanu a'au yei. ²³Fei apa'au, fei ba a'a minaa ei gufuu, fei Spiriti Apuna na warefa'aiuu ba fei bobo'aia ma ei hafelo'a na oa ma'au. ²⁴Ma'uaa fei harenuu, lomi rarabana a'au nabaa una fapedupa'aa fei fiwaleia ma fei bigi'a, fei na fanuu mei Fasuu Jesus, fei ba unei warefa'uainaa fei rawani'a wareaa mei Haidaa, fei na fa'arewainaa fei rawani'ana.

²⁵"Ma e'eni una apa'ia ba hamu'ou ena hamona guainuu eni a u'ugaa fei haparaia, lomi hemea dupuaa hamu'ou i fanunudinuu. ²⁶Si'ei, wagieni a warefawe'i a'a hamu'odu ba lomi a tonaa dududu-uuu nabaa nemea i pa'ai. ²⁷Uaa, lomi una tamafoi ei a warefawe'iaa minaa ei nunumiasa mei Haidaa. ²⁸Oma'aiaa hamu'odu ma minaa ei sipsipi, ei na rafeinaa hamu'ou fei Spiriti Apuna

ba oma'ama'aa[†] ro'ou. Hamonei ale'ei oma'aa sipsipii ei losuu mei Haidaa,[‡] ei ina pononaa fei namona. ²⁹Una'aida ba nenee afadugau ena ponotoo podu rowe nomai i tapuu hamu'ou ma lomi rowe augaa ne'a sipsipi. ³⁰A'a hamu'ou anaa, hefi'a rowe asi'aa ma fapidawainaa fei fa'uaia ba ro'aa fahumanaa hefi'a otalai nenera a'a ro'ou. ³¹Si'ei, hamonei ofafau-fau! Hamonei nonominia ba laloo oduai igisimasi minaa ei poi ma arewaa, lomi fafau warewagi'inaa hememea hamu'ou ma na pasi ranuu pudau.

³²“E'eni una aunaa hamu'odu panii mei Haidaa ma fei wareaa fei rawani'ana, fei i fagipepa'aa hamu'ou ma fanaa ei manumanu ana ale'ei i fani a'a ei rona papaditai. ³³Lomi una nanamainaa ei silver, o gold, o lawalawaa hemea. ³⁴Ana hamona aida ba gueni panii na bigifanaa tamanu yau ma ei tafiu na nunuminia. ³⁵A'a minaa ei bigi'au una fama'aa hamu'ou ba fei mau bigifawe'ia ale'ei onei bigifawe'i ba o'aa hadumaa ei lomi rona faufau ma nonominia ei wareaa mei Fasu Jesus: ‘Fei ba o fani i muainaa fei ba o to.’”

³⁶I waredigaa fei, na fa'unaa du'una fipui a'a minaa ro'ou ma lafulafu. ³⁷Ronamina ai ei ro'ei hapiroro'ia ma hatofaa manufina. ³⁸Fei namina fafaloloa'inaa ro'odu, sifei wareana ba pa'aa lomi rowe fanunudinaa pudana. Ma rona talaisusuninia a'a fei baua wa.

Paul na Dinaa Jerusalem

21 Hai'ou'aa di'inidigaa ro'ou, hai'ouna ala ma tamafawanewanenaloos Cos. I arewadi'ai, hai'ouna aununaa Rhodes ma yei hai'ouna aununaa Patara. ²Hai'ouna labagipa'i hepalo baua wa ba i dinaa Phoenicia. Hai'ouna hugi ma tama'aunu. ³Hai'ou'aa

fanunupa'aa Cyprus, fataledi'ininaloo fipepei ama'analoos puna ma hai'ouna tamanaloos Syria. Hai'ouna pe'i yei Tyre ba hai'ouree fa'asi'anaa ei manumanu pafona. ⁴Hai'ou'aa labagipa'aa ei otalai nenera yei, hai'ouna gutafipui a'a ro'ou oloromeai arewaa. Fei Spiriti na bigi naranaraa ro'ou ma rona ware a'a Paul ba nei'aa dinaa Jerusalem. ⁵Ma'uaa i nopa'aloos fei au ba hai'ou aunu, hai'ouna aunu ba hai'ou tamadilao. Minaa ei otalai nenera ma ei haroo ro'ou mawe ei na'uu ro'odu, rona talaisusuninaa hai'ou di'ininaa fei baua gufu ma yei piye, hai'ouna unaa du'uu hai'ou ma lafulafu. ⁶Hai'ou'aa rapudigaa panii ro'ou, hai'ouna hugi a'a fei baua wa ma ro'ou, rona wanonaa gufuu ro'ou.

⁷Hai'ouna tamadi'ininaa Tyre ma re pe'i yei Ptolemais. Ma hai'ouna bapa'aa ei lofu ma gutafipui a'a ro'ou heai arewaa. ⁸I arewadi'ai, hai'ouna dinaa Caesarea ma guta humuu Philip, mei ina'o wareaa fei rawani'a wareaa mei Fasu ma hia hemea ei Oloromea. ⁹Ina pa'i gunaroa na'una pifine rotaa haroa ma rona'aida diware'augaa ei ba i nomai nene.

¹⁰Hai'ou'aa gutadii hefi'adi'ai arewaa, hemea mamama'a, harana Agabus, noranamai Judea. ¹¹I'a nomai a'a hai'ou, na faugaa panina ma pinena a'a fei adii Paul ma ware, “Fei Spiriti Apuna na ware, ‘Ana ale'eni, ei Jew yei Jerusalem, rowe faugaa mei amaa feni adi ma rowe fifaninaa hia panii ei Gentile.’”

¹²Hai'ou'aa guainia, hai'ou ma ei rama'a yei, hai'ouna ware'ai'ai a'a Paul ba inei'aa dinaa Jerusalem. ¹³Ma Paul na ware, “Tani hamu'ou ai'ai ma fawagu'uaa ha'eu? Lomi manumanu a'au nabaa ro'aa faugau ma ana na

[†]20:28 20:28 Ei warea pidaua ba *bishop*

[‡]20:28 20:28 Watauda ne'ia ba *mei Fasu*

rawani a'au nabaa a ma'e yei Jerusalem uaa fei haraa mei Fasu Jesus." ¹⁴Lomi hai'ouna filogipa'aa fei naranarana ma si'ei hai'ouna ware, "Inei nomai fei numumiaa mei Fasu."

¹⁵Nenee fei, hai'ouna paiaa ei manumanuu hai'ou ma aununaa Jerusalem. ¹⁶Hefi'a ei otalai nenera yei Caesarea, rona nohugiaa hai'ou ma noduginaa hai'ou humuu Mnason ma hai'ouna guta a'ana. Noramiana Cyprus ma hia hemea rawarawa otalai nenera.

Paul na Maua yei Jerusalem

¹⁷Hai'ou'aa maua yei Jerusalem, ei lofu, rona tautagutanaa hai'ou. ¹⁸Heaidiai arewaa Paul ma minaa hai'ou, hai'ouna aunu ba hai'ouree ma'a James. Ma minaa ei bauaniaa losuu, ro'ou, yei. ¹⁹Paul na famafufuoinaa ro'ou ma warefa'aiaa ro'ou minaa ei manumanu na bigi'ia a'a ei Gentile mei Haidaa wagii fei bigi'ana.

²⁰Ro'aa guainia, rona uduginaa mei Haidaa. Ma rona warenaa a'a Paul, "Mena lofuu hai'ou, ma'aia watauda pufaba'a Jew rona narafawe'i ma refu unuu minaa ro'ou a'a fei law. ²¹Rona guainia ba yoi, ona feroinaa ei Jew, ei rona guta inamoaa ei Gentile ba ronei ofadugaa Moses ma ronei'aa moro'aa hudii wawanei ei na'uu ro'odu, o neneraa ei maumau o'odu. ²²O bigi'aa tamanu? Te, ana rowepa'aa guainia ba yoi na nodigimai. ²³Si'ei, bigi'aa tamanu hai'ouna warefanio. Na pa'i gunaroa wawane a'a hai'ou, ei ronadii fa'unai a'a mei Fasu ba ropa'aa bigi'aa hepalo manumanu. ²⁴Dugaa eni rama'a eni ma a'a ro'ou, onei bigi'aa fei maumau ro'ou, fei ba ro'aa fafafa'arai i pudaa mei Fasu ma onei fani pono'aa ro'ou ba ro'aa sisi-gaa hugoo tabaa ro'ou. Ma minaa ei rama'a, rowe aida ba na tata fei u'uga, fei ro'aa u'ugio ma rowe aida ba yoi na neneraa fei law. ²⁵Ma hai'ouna ne'idii

a'a ei Gentile narafawe'ia ba ronei'aa hana du'ua hefi'a rona faninaa a'a ei haidaa sifisifi, o hunu namo, o hanaiaa pigio ei manulelele, ei rona guafifigia, o fitatafipa'ai."

²⁶Heaidiai arewaa, Paul na dugaa ei rama'a ma fafafa'arainaa anaia mawe ro'ou, ale'ei mau losuu ro'ou. Ma ina wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa ba i warefa'aiaa ro'ou tamanu arewaa iwe pedu ei arewaa fafa'araia ma nahaiga ro'aa fani fanaa hememea ro'ou.

Rona Panarofaa Paul

²⁷Ba ana i pedu ei oloromeai arewaa, hefi'a ei Jew noramiaa ro'ou i laloo Asia, rona fanunupa'aa Paul yei a'a fei humuu mei Haidaa. Rona fawesuaa iaa minaa ei rama'a ma rona panarofia. ²⁸Rona pararai, "Ena Israel hamonei hadumaa hai'odu! Meni rama'a meni, hia mei na feroinaa minaa ei rama'a i tadiwe'aia ma faweleni ba ronei fadugeaa o'odu, fei law o'ou. Ma ana, ina dugifawadu'ainamii ei Greece malalaa fei humuu mei Haidaa ma rona falolooa faweleni na apunai." ²⁹(Ronado'o fanunupa'aa Trophimus, mei Ephesus, a'a Paul i a'a fei baua gufu ma rona nara ba Paul na nodugia ma wadu'ainaa malalaa fei humuu Haidaa.)

³⁰Minaa ei rama'aa fei gufu, rona siba'asi'aa ma ponimai a'a minaa ei tala. Rona panarofaa Paul ma foraneneneinia auguu fei humuu mei Haidaa. Ma ana ei ua rona fare'aa ei baua gigei. ³¹Ei ro'ei panarofia ma nananara ba ro'aa fama'eia, mei bauaniaa ei fo'aa Rome na guainia ba minaa ei rama'aa Jerusalem, namina bibiyei tabaa ro'ou. ³²Ina dugibatafainaa hefi'a fo'aa ma hefi'a bauaniaa ro'ou ma rona poninaa a'a ei rama'a. Ro'aa fanunupa'aa ei fo'aa mawe mei bauaniaa ro'ou, ei rama'a na fapedugaa fei hafugaa ro'ou Paul.

³³Mei bauaniaa fo'aa na nomai, panarofia ma warenaa a'a ro'ou ba ronei faugia a'a guapalo alatai. Ma ina i'iginaa ro'ou ba hia hini ma na bigi'aa tamanu. ³⁴Hefi'a ei, rona haroharo ba ale'ei ma hefi'a ba ale'ei. Ma mei bauana, lomi na topa'aa fafasui fei, uaa ronamina waigi. Ma si'ei, ina ware ba ronei duginaa hia humuu ei fo'aa. ³⁵Paul, i nopa'aloo fei e'ea, fei gupuu rama'a ronamina sibafafelo ma ronawe poro'uai ei fo'aa. ³⁶Fei gupuu rama'a, rona nenegia ma memewai, "Fo'afama'eia!"

**Paul na Warenaa a'a
Fei Gupuu Rama'a**

³⁷Ei fo'aa ba ana ro'aa wadu'ainoduginaa Paul a'a fei humu fo'aa, ina i'iginaa mei bauaniaa fo'aa, "Na rawani ba a i'iginio hepalo manumanu?"

Ina ware, "Ona'aida warea Greece? ³⁸Woro ba yoi mei Egypt, mei mina ma'ida na fa'asi'anaa fei fisibaia ma augaa poree gunaroa pufaba'a rama'a hafelo ma dinaa yei fawelei lomi haihai ma guana."

³⁹Ina ware Paul, "Yau hemea Jew noramiau Tarsus yei Cilicia. Yau hemea rama'aa hepalo baua rawani'a gufu. Na rawani ba a warenaa a'a ei rama'a?"

⁴⁰I ugadii mei bauaniaa fo'aa, Paul na ufalarai pafoo fei e'ea ma pi'inaa panina a'a ei rama'a. Ro'aa babanini, ina warenaa warea Aramea^f a'a ro'ou:

22 "Ena lofuu ma ena amau, ha-monei guainaa fei wareau ba a alarau."

²Ro'aa guainia ba ina warenaa warea Aramea a'a ro'ou, ronamina babanini.

Ma na ware Paul, ³"Yau hemea Jew, waninau Tarsus yei Cilicia, ma'uaa gi-peau yen i'a feni baua gufu feni. Gamaliel na feroifarawaninau a'a fei law

ei amaa o'ou ma na pasirefurefu unuu a'a mei Haidaa ana ale'ei minaa hamu'ou wagieni. ⁴Una fo'afama'e ma haperarariaa ei rona neneraa fei Tala. Na panarofaa ei wawane ma pifine ma bobo'ainaa ro'ou ⁵ma mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ma minaa ei bauaniaa gufu ro'aa warefanaa hamu'ou ba pa'aa fa'ua fei. Ma una tonaa ne'iaa ro'odu ba a fanaa ei lofuu ro'odu yei Damascus ma aununaa yei ba a panarofaa ei rama'a ma duginamii ro'ou yen i Jerusalem ba hai'ou'aa fanima'aa ro'ou.

**Paul na Wareaa fei
Filogiaa fei Naranarana**

(Acts 9:1-19; 26:12-18)

⁶"Ale'ei haloaina una nofarafi'ilao Damascus, ana ei ua, hepalo we'aia noranarai pafea namina we'afaweloinau. ⁷Una pasinaa pu ma guainaa fei lao na warenaa a'au, 'Saul! Saul! Tani o haperaraiu?'

⁸"Ma una i'igai, 'Yoi hini, mena Fasu?'

"Ina ware, 'Yau Jesus, mei Nazareth, mei ona haperaraiu.' ⁹Ei ro'ou a'au, rona fanunupa'aa fei we'ai, ma'uaa lomi rona guai'apa'aa fei lao mei na warenaa a'au.

¹⁰"Una i'igai, 'Una fetanai e'eni, mena Fasu?'

"Ma ina ware, 'Asi'aa ma dinaa Damascus. Hefi'a yei, rowe warefanio minaa ei i fanio mei Haidaa ba onei bigi'ia.' ¹¹Ei tafiu, rona tauaa paniu ma noduginaa yau Damascus uaa una pudawerai a'a fei we'ai.

¹²"Hemea rama'a harana Ananias na nomai a'au. Hia, namina neneraa fei law ma na rawani i pudaa minaa ei Jew rona guta yei. ¹³Inamii u papau ma ware, 'Mena lofuu Saul, onei fanunudiai!' Ana ei ma una fanunupa'ia.

¹⁴"Ma ina ware: 'Mei Haidaniaa ei amaa o'ou nadii rafeinio ba onei aida

^f21:40 21:40 Hefi'a na nara ba warea Hebrew; Acts 22:2 anaa

ei nunumiana ma fanunu'apa'aa mei Wanewanea ba onei guainaa ei wareaa umuna.¹⁵ Yoi o u'ufa'uainaa tamanu ona fanunuia ma guainia a'a minaa ei rama'a.¹⁶ Ma oi oma'aa tamanu eni? Asi'aa. Lala'aa fei harana; pudugufai ma fesuaa ei hafelo'amu.'

¹⁷ "A hadiwe'inaa Jerusalem ma lafufafu i laloo humuu mei Haidaa ma ale'ei una mefi ¹⁸ ma fanunupa'aa mei Fasu na ware ba, 'Batafa! Di'ininaa Jerusalem e'eni, uaa lomi ba ro'aa nunuminaa fei u'ugau, fei ba o u'ufanaa ro'ou.'

¹⁹ "Una ware, 'Mena Fasu, eni rama'a eni, rona aida ba yau, na dinaa a'a hepapalo synagoga ba a bobo'ai ma hafugaa hini ei rona narafawe'i a'amu. ²⁰ Ma ei i wigii namoo Stephen, mei na ma'e a'a fei haramu,[§] yau yei ma ana na ugainia ma na oma'aa ei susuu ei rona fo'afama'eia.'

²¹ "Ma mei Fasu na warenaa a'au, 'Nowau; Yau a alofaruaninio i a'a ei Gentile.'"

Paul, mei Rama'aa Rome

²² Ei rama'a rona guainaa fei u'ugaa Paul ma'uaa ei i wareaa fei, rona haropararai, "Faruaninia a'a feni ano! Inei'aa gutadimai!"

²³ Ro'ei memewai ma siminaa lawalawaa ro'ou ma fapepe'aiaa ei pora ²⁴ ma mei bauaniaa fo'aa na ware ba ronei noduginaa Paul yei laloo humuu ei fo'aa. Ina ware ba ronei babuinia ma i'iginia ba tani ro'aa sibamemewai a'ana ei rama'a. ²⁵ Ro'aa fahainofolaginia ba ro'aa babuinia, Paul na i'iginia mei centurion ba, "Na rawani a'a fei law nabaa o babuinaa hemea rama'aa Rome, hemea rotua dududuia?"

²⁶ I guainaa fei mei centurion, na dinaa a'a mei bauaniaa ei fo'aa ma na warefania, "O bigi'aa tamanu a'a feni. Uaa mei rama'a mei, hia rama'aa Rome."

²⁷ Mei bauaniaa fo'aa na dinaa a'a Paul ma i'iginia, "Ware fanau, yoi pa'aa rama'aa Rome?"

Ina ware, "Hi'i. Fa'ua."

²⁸ Ma mei bauaniaa fo'aa na ware, "Yau, una siminaa watauda mugoo po'i ba yau hemea rama'aa Rome."

Paul na ware, "Ma'uaa yau, waniniau Rome."

²⁹ Ma ei ba ro'aa i'iginia ronawe u'ua. Ma mei bauaniaa fo'aa ana na ma'au uaa na aida ba ina faugaa Paul a'a ei alatai, hemea rama'aa Rome.

I Puda'a ei Sanhedrin

³⁰ I arewadi'ai, si'ei ba mei bauaniaa fo'aa ba ipa'aa labaginia ba tani ro'aa ware ei Jew ba na tata Paul. Ina alagia ma ware a'a ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu ba ronei papa'ifipuimai. Ma ina dugamii Paul ma fa'ufalarainia puda'a ro'ou.

23 Paul na fanunufawanewanenaa a'a ei bauaniaa gufu ma ware, "Ena lofuu, una bigifarawani ua i puda'a mei Haidaa ma na nanamuinia ba lomi tatau nopa'amii wagienu." ² A'a fei wareana fei, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, Ananias na warenaa a'a ei rona u papaa Paul ba ronei hafugaa umuna. ³ Ma Paul na warenaa a'ana, "Mei Haidaa iwe hafugio, yoi mena ware'oni! Ona guta yena ba o dududuau a'a fei law, ma'uaa ana yoi na barafeaa fei law uaa ona ware ba ronei hafugau!"

⁴ Ei ro'aa u papaa Paul, rona ware, "Haa? Ba o warefafelooa mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, mei na rafeinia mei Haidaa?"

⁵ Paul na ware, "Ena lofuu, lomi una aida ba hia, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, uaa na ude fei ne'ia ba, 'Apuna warefafelooa hemea bauaniaa gufuu hamu'odu.'"

§22:20 22:20 O, mei u'ugaa fei haramu

⁶Ma Paul na aida ba hefi'a ro'ou, maroaa ei Sadducee ma hefi'a ro'ou, maroaa ei Pharisee ma na haronaloo a'a ei bauaniaa gufu, “Ena lofuu, yau hemea Pharisee, ana yau na'uu ei Pharisee. Ma pa'afii fei ba una ufalarai a'a feni dududua, sifei ba na o'onai unuu ba ei ma'ea, rowe asi'aa.” ⁷I wareaa fei, ei Pharisee ma ei Sadducee, rona fiharenii ma na guपालो नरानारा रो'ou. ⁸(Ei Sadducee rona ware ba ei ma'ea lo'e ba ro'aa asi'aa ma ba ana lomi na pa'i alo'alo o spiriti, ma'uaa ei Pharisee rona ware ba na pa'i e'ei manumanu e'ei.)

⁹Inawemina bauana fei fisibaiaa ro'ou. Ma hefi'a ei feroiaa law, hefi'a Pharisee, rona ufalarai ma warefawe'i, “Lomi ba hai'ouna labagipa'aa hepalo tataa meni rama'a meni. Tani na'aa po'o hefaa spiriti o alo'alo na warenaa a'ana?” ¹⁰Fei fiwareiaa ro'ou nawemina babaifafelo ma mei bauaniaa fo'aa na naranara ba ropowemina fagianainaa Paul. Ina warenaa a'a ei fo'aa ba ronei upulao ma rapuforaiamii Paul ma wadu'ainodugia laloo fei humuu ei fo'aa.

¹¹Iree poidiai, mei Fasu na ufalarai papaa Paul ma ware, “Onei laugu'ai! Ana ale'ei o u'ugau yei Jerusalem, ana onei u'ugau yeni Rome.”

Fei Ware'opa'aia ba nei Ma'e Paul

¹²I mafufuolao, ei Jew rona fiwarei ma fa'unai ba pa'aa lomi ba rowe hanana o hunu hawina rona fo'afama'ea Paul. ¹³Puduu ei rama'a ei, na muainaa gunaroa pa'ania. ¹⁴Rona dinaa a'a ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei bauaniaa gufu ma ware, “Hai'ouna fa'unaidii ba pa'aa lomi ba hai'ou'aa hanaiaa hepalo manumanu hawina hai'ouna fo'afama'ea Paul. ¹⁵Si'ei, hamu'ou ma ei bauaniaa gufu,

hamonei i'igifasifi a'a mei bauaniaa fo'aa ba ronei dugiamai a'a hamu'ou ba hamo'aa tofarawani fafasuii feni dududuana. Ma hai'ouna ofafaufaudii ba hai'ou'aa fo'afama'eia ena rona nomai.”

¹⁶Ma'uaa i guainia mei na'uu mei agii Paul, ina wadu'ainaa fei humuu ei fo'aa ma warefanaa Paul.

¹⁷Ma Paul na harofaa mei centurion ma ware, “Dugawii meni baubara a'a mei bauaniaa fo'aa. Na pa'i hepalo manumanu ba i warefania.” ¹⁸Si'ei, ina nodugia dinaa a'a mei bauaniaa fo'aa.

Mei fo'aa na ware, “Paul, mei bobo'aia, na lala'au ma ware a'au ba unei dugamii meni baubara a'amu, uaa ina pa'i manumanu ba u'ufanio.”

¹⁹Mei bauaniaa fo'aa na tauaa panii mei baubara, dugia ma i'iginia, “Tamanu fei ba o warefanau?”

²⁰Ina ware: “Ei Jew na fiwarewarei ba ro'aa sifi'io ma i'iginio ba onei dugaloo Paul i pudaa ei bauaniaa gufu narani ba ro'aa tofarawani fafasuii fei dududuana. ²¹Onei'aa ugainaa ro'ou, uaa puduu ro'ou na muainaa gunaroa pa'ania ma ro'ei opa'ai eni ba ro'aa panarofia. Rona fa'unaidii ba pa'aa lomi ba ro hanana o hunu hawina rona fo'afama'eia. Rona ofafaufaudii ma roi oma'aa fei ba o'aa ugainaa fei i'igaiaa ro'ou.”

²²Mei bauaniaa fo'aa na aloaa mei baubara ma warefawe'i a'ana, “Apuna warefanaa nemea ba ona warefanau feni.”

Rona Alonaa Paul Caesarea

²³Ma ina lala'aa helagui centurion ma ware a'a lagua, “Harofaa enu pu'u fo'aa rona talainaa pinee ro'ou ma oloromfua pa'aniadii pafoo manulelele ma enu pu'udiai panarofaa hio** ba ronei dinaa Caesarea poi wagiene ale'ei faimheai

**23:23 23:23 Lomi ronapa'aa apa'aa hanuu fei warea Greek fei panarofaa hio.

ido'o. ²⁴Fani tawaa Paul manulelele ma oma'afarawaninia dinaa a'a Gavanaa Felix."

²⁵Ma ina ne'i'aloaa feni:

²⁶Yau Claudius Lysias.

Ma una ne'inaa feni a'a mei Rawani'a, Gavanaa Felix: Hagu'u.

²⁷Meni rama'a meni, ei Jew, rona panarofia ma ana ba ro'aa fo'afama'eia, ma'uaa una nofipuimai a'a ei maroau fo'aa ma hai'ouna alagia, uaa una guainia ba hia rama'aa Rome. ²⁸Una nara ba unei tofarawaninaa fafasuina ba tani ro'aa ware ba ina bigifatata, si'ei una nodugalao a'a ei bauaniaa gufufu. ²⁹Unawe fanunu'apa'ia ba fei wareaa ro'ou ba ina bigifatata, manumanu a'a fei law ro'odu. Ma'uaa lomi ba na bigi'aa hepalo tata ba nei ma'e, o unei bobo'ainia. ³⁰Ma a guainia ba rona ware'opa'ai ba ro'aa fo'afama'eia, una alobatafanamai a'amu. Ma ana na warefanaa ei rona ware ba hia na tata, ba ronei u'ufanio tamanu ei tatana.

³¹Si'ei, ei fo'aa, rona bigi'aa fei wareaa mei bauaniaa ro'ou ma nodugaa Paul poi ma aunu nopa'aloo Antipatris. ³²Heaidiai arewaa rona aloia a'a ei fo'aa pafoo manulelele ma ro'ou, rona hadiwe'idinaa fei humuu fo'aa. ³³Ro'aa nopa'aloo Caesarea ei fo'aa pafoo manulelele, rona fanaa fei ne'ia a'a mei Gavanaa ma fifaninia panina. ³⁴Mei Gavanaa na igoaa fei ne'ia ma i'igai ba noranamai hitani gufufu. I guainia ba noranamai Cilicia, ina ware, ³⁵"Awe guainaa fena dududuamu rona nomai yeni ena ro'aa dududuio." Ma ina ware ba ronei augaa Paul laloo fei hu-

muu Herod, fei humuu hapara ma oma'afarawaninia.

Fei Dududua i Puda'a Felix

24 Haipanidiai arewaa mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, Ananias na dinaa Caesarea fipui a'a hefi'a bauaniaa fei gufufu ma hemea rama'aa law harana Tertullus ma rona dududuua Paul i puda'a mei gavanaa. ²Rona lala'aa Paul ba nei wadu'aimai ma Tertullus na dududuia a'a Felix: "Hai'ouna gutafamalaa ma gutafarawani ua i haroo iamuu. Ma fei apa'amuu ma fawanewaneaa watauda manumanu i laloo feni baua gufufu feni. ³Naranaraa hai'ou ma minaa ei gufufu tadiwe'ai, hepalo ua ba yoi hemea pa'aa rawani'a rama'a Felix ma hai'ounamina ni'eni'e a'amu. ⁴Ma'uaa lo'e ba hai'oumina fatarereio, si'ei hai'ou'aa i'iginio ba na rawani ba odo'o guainaa ma'ida wareaa hai'odu wagii tamanu ei tataa Paul?"

⁵"Hai'ouna fanunupa'ia ba meni rama'a meni na fa'asi'anaa hefi'a hafelo'a ma na fawesuaa iaa ei Jew tadiwe'aiaa minaa feni ano. Hia mei bauaniaa fei maroaa fei losuu ei Nazarene ⁶ma ana na mania ba i faloloaa fei humuu mei Haidaa. Si'ei, hai'ouna panarofia.†† ⁸Nabaa ana yoi, o'aa i'iginia, o'aa labagipa'aa fei fafasuii ei warea hai'ouna dududuia wagina."

⁹Ei Jew ana rona ware ba ina bigifatata ma ware ba fa'ua ei manumanu ei.

¹⁰I pi'inaa panina mei gavanaa ba nei ware, na ware Paul, "Una aida ba laloo watauda igisimasi, yoi hemea fadududua a'a feni gufufu feni. Si'ei, una ni'eni'e ba a wareaa pepe'i a'au. ¹¹Na maduta ua nabaa o labaginia ba na fa'ua fei wareau, fei ba laloo hefua ma guai arewaa ididii, una dinaa Jerusalem ba

††24:6 24:6-8 Hefi'a ne'ia ba hai'ouna panarofia ba hai'ou'aa dududuia ale'ei fei mau law hai'ou. 7 Ma'uaa, mei bauaniaa ei fo'aa, Lysias, namii tarafia panii hai'ou 8 ma ware ba ei ro ware ba hia na tata, roneimii u ma'amu. Nabaa ana yoi

a losui. ¹²E'ei rona ware ba una bigi-fatata, lomi rona guainau una fiharenii a'a hemea i humuu mei Haidaa, o fawesuaa iaa rama'a laloo ei synagogue, o hitani laloo fei baua gufu yei. ¹³Ma lomi rona fa'arewapa'ia a'amu ba una tata. ¹⁴Ma'uaa fa'ua ba una'aida losuinaa mei Haidaniaa ei amaa hai'ou, uaa una neneraa fei maroaa fei Tala, fei rona wareia ba na tata. Ma una neneraa minaa ei manumanu laloo fei Law ma tamanu rona ne'inia ei mamama'a. ¹⁵Ma ana na pa'i o'onaia unuu a'a mei Haidaa ana ale'ei eni rama'a eni ba iwe fa'asi'anaa ei ma'ea, ei rona wanewane ma ei rona hafelo. ¹⁶Si'ei, ranimai una'o fanima'aia ba i pudaa mei Haidaa mawe ei rama'a, pa'aa lomi i marapu ei naranarau.

¹⁷“Nene ale'ei hefiga igisimasi, lomi una guta yei Jerusalem, unawe nomai ba a fani fana a'a ei gufuu ba ronei fanaa ei lomi rona pa'i ma ba a fani fanau a'a mei Fasuu. ¹⁸A bigi'aa fei ma ro'aa fanunupa'au i malalaa fei humuu mei Haidaa, a'a ba una loloo a'a fei mau-mau ba hai'ounei fafa'arai. Lomi ba na pa'i watauda rama'a a'au ma ana lomi ba una bigi'aa manumanu na fafelooa ei rama'a. ¹⁹Ma'uaa na pa'i hefi'a Jew noramiasa ro'ou Asia ma na rawani ba ronei nomai yeni i ma'amu ma nabaa una bigi-fatata, te, ronei wareia. ²⁰O eni, ro'ou yeni, ronei warea tamanu fei tatau rona labagipa'ia ei a u i ma'aa ei bauaniaa gufu. ²¹Narau ba sifeni. Ei a ufalarai i ma'aa ro'ou, una haroharo ba: 'Fei fafasui fei ba hamo'aa dududuau wagieni, sifei ba una nara ba i pa'i asi'ana a'a fei ma'ea.”

²²Ma Felix, hemei na apa'ifarawaninaa fei Tala, na do'o ba'ofaa fei dududua. Ma na ware, “Ena na nomai Lysias, mei bauaniaa fo'aa, u'apowe dududuio.” ²³Ina ware a'a hemea centurion ba nei oma'afarawaninaa Paul, ma'uaa inei

fatalainia ma'ida ma nei'o fanoramiasa ei tafina mi roiana.

²⁴Hefi'a arewaa ididii Felix na nofipuimai a'a mei harona Drusilla, hemea Jew. Ina lala'amii Paul ma na gutaguainia fi u'ugaa fei we'iaa naranara a'a Christ Jesus. ²⁵I no'u'upa'alloo tamanu na wanewane, batanai onei apitai ma batanai fei dududua iwe nomai, Felix na ma'au ma ware, “Do'o hi'ei e'eni! Nowau. Nabaa na pa'idiai rawani'a au, te awe lala'idinio.” ²⁶Ma ana ina nunuminia ba Paul nei fanipa'ai mugoo po'i a'ana, si'ei ina lala'i'uaiamai ranimai ma fiwarewarei a'ana.

²⁷I didii heguai igisimasi, na tonaa bigi'aa Felix meni Porcius Festus, ma'uaa Felix na nara ba ido'o farawaninaa ei Jew ma si'ei, lomi na alaraa Paul humuu bobo'aia.

Fei Dududua i Ma'aa Festus

25 I wadu'ainaa fei baua gufu Festus ma gutadii oduai arewaa, ina di'ininaa Caesarea ma na dinaa Jerusalem. ²Ma yei, ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa ei Jew, rona u i ma'ana ma warea ei tataa Paul. ³Ronamina roroninaa Festus ba nei farawaninaa ro'ou ma alonaa Paul Jerusalem, uaa ronadii fiwarewarei ba ro'aa opa'ai ma fo'afama'eia i tala. ⁴Festus na ware, “Paul yei humuu bobo'aia Caesarea. Ma lomi i madii ma a dinaa yei. ⁵Aloaa hefi'a bauaniaa hamu'ou ba ronei aunufipuimai a'au ma dududuaa mei rama'a mei yei nabaa hia na bigifataitaa hepalo manumanu.”

⁶I gutadii a'a ro'ou ale'ei fainarao o hefua arewaa, ina upu'aunulao yei Caesarea. Ma heaidiai arewaa na fa'asi'adinaa fei dududua ma warenaa a'a ro'ou ba ronei fa'ugaa Paul i ma'ana. ⁷I nodigimai Paul, ei Jew, noramiasa ro'ou Jerusalem, rona ufaweloinia ma warea watauda manumanu namina

raraba ba hia na bigifatata wagina. Ma lomi na pa'i uгаа pinee ro'ou.

⁸ Si'ei, Paul na ufalarai ma wareaa fipepei a'ana, "Lomi una bigi'aa he'a tata wagii fei law ei Jew, o a'a fei humuu mei Haidaa, o a'a Caesar."

⁹ Nunumiaa Festus ba i farawaninaa ei Jew, si'ei, na i'iginaa Paul, "Na rawani a'amu ba o'aa dinaa pafea yei Jerusalem ma ufalarai ba unei dududuio yei wagii e'ei wareaa ro'ou?"

¹⁰ Na ware Paul, "E'eni ufi u a'a hepalo humuu dududuaa Caesar. Ma pa'aa sifeni feni humuu dududua ba hamo'aa dududuau. Yoi, ona aidadii ba lomi una bigi'aa hepalo tata a'a ei Jew. ¹¹ Ma'uaa nabaa hamona labagipa'aa hepalo baua tatau ba fei pono'ana ma'ea, te, hamonei fo'afama'eau. Ma'uaa nabaa lomi na fa'ua ei wareaa ei Jew a'au, pa'aa lomi na wanewane ba hemea i fifaninau a'a ro'ou. Yau na ainaa a'a Caesar!"

¹² I warewarefipuidii a'a ei maroana Festus, na ware, "Yoi, ona ainaa a'a Caesar, te owe aununaa a'a Caesar!"

Festus na Fiwarewarei a'a mei Hapara Agrippa

¹³ Hefi'adii arewaa i didii, mei Hapara Agrippa ma Bernice, laguna sufudai yei Caesarea ba lagu'aa taufagutanaa Festus. ¹⁴ Si'ei ba laguna guta famadii ma'ida yei, Festus na warewarea fei dududuaa Paul a'a mei hapara. Ina ware, "Na pa'i hemea rama'a yeni, hemea na bobo'ai uaa Felix. ¹⁵ Ei a dinaa Jerusalem, ei famamooa humuu mei Haidaa ma ei bauaniaa ei Jew, rona ware ba ina pa'i tatana ma rona i'iginau ba unei ware ba na pa'aa tata ma unei fanima'aia.

¹⁶ "Una warefanaa ro'ou ba abaa ale'ei maumau Rome ba hai'ou fifaninaa mei rona ware ba na tata nabaa lo'e nado'o uwareaa fipepei a'ana, a'a ei rona ware ba hia na bigifatata. ¹⁷ Ei ro'aa

nomai a'au, lomi ba una famadinaa fei dududua. Heaidiai arewaa ma una fa'asi'anaa fei dududua ma warenaa a'a ro'ou ba ronei dugamai mei. ¹⁸ Ro'aa ufalarai, ei ro'aa ware ba ina bigifatata, lomi rona wareaa tamanu bigifatatana yau una naraia. ¹⁹ Ma'uaa, ro'ou ma hia, rona fiharenii wagii fei mau losuu ro'ou ma hemea ma'ea harana Jesus, hemea na ware Paul ba ina werawera e'eni. ²⁰ Nawe puloto tabau ma una nara ba, 'Haa, a fadududubatanainia eni manumanu ale'eni feni.' Si'ei una i'iginia ba na rawani a'ana ba i dinaa Jerusalem ma ufalarai a'a fei dududua yei a'a e'ei wareaa ro'ou." ²¹ I'a ware ba fei dududuana nei fifaninaa panii Augustus, una ware ba roneido'o panarofia hawina na alonaa hia a'a Caesar."

²² Si'ei, na ware Agrippa a'a Festus ba, "Ba ado'o guai wareaa mei rama'a mei yau."

Ina ware, "Nadii, owe gainia."

Paul na U Ma'aa Agrippa

²³ Heaidiai arewaa, Agrippa ma Bernice, laguna nofipuimai a'a ei bauaniaa fo'aa mawe ei bauaniaa gufu ma ei rama'a rona taufagutanaa lagua. I'a ware Festus, rona dugamii Paul. ²⁴ Festus na ware, "Mena Hapara Agrippa ma minaa hamu'ou eni yeni wagieni, hamu'ou fanunua meni rama'a meni! Minaa ei Jew, ronamina i'iginau a'ana yei Jerusalem ma yeni Caesarea ma harofafifi'i ba hia nei ma'e. ²⁵ Lomi una labagipa'aa hepalo tatana ba pono'ana ma'ea. Ma'uaa, hamatee ina ainaa a'a Augustus una waredii ba a alonaa hia Rome. ²⁶ Ma'uaa lomi na aida ba a ne'inaa tamanu a'a Caesar wagina. Si'ei, una fa'ufalarainia yeni pudaa hamu'ou ma ana napa'aa rawani ba yoi yeni, mena Hapara Agrippa, ba wagii feni fiwarewareia, ipowe pa'i paolaa ne'iau a'a Caesar. ²⁷ Uaa lomi na rawani a'au nabaa

o aloa nemea bobo'aia ma lomi odo'o warefa'arewainaa fei tatana."

26 Ma Agrippa na warenaa a'a Paul, "Nadii. Onei wareaa pepei a'amu."

Si'e'i, Paul na pi'inaa panina ma wareaa pepei a'ana: ²"Mena Hapara Agrippa, unamina ni'e wagieni ba una u i pudamu ma wareaa pepei a'au wagii minaa ei tata ei Jew rona ware ba una bigi'ia. ³Ma una ni'ediai uaa yoi, ona apa'ifarawaninaa minaa ei mau-mau ei Jew ma tamanu rona fiharenii wagina. Si'e'i, amina i'iginio ba onei guaifarawaninau.

⁴"Minaa ei Jew, ronamina apa'ifarawaninaa fei maumau ui badui nopa'amii wagieni, fei rawarawa maumau yei gufuu mawe yei Jerusalem anaa. ⁵Apa'aa ro'ou yau ana fiwanini'uamai nopa'amii wagieni ma nabaa ro nunuminia, ro'aa warefa'uai ba na pa'i hepalo maroa laloo fei losuu hai'ou namina waiwai nenerana ma yau hemea Pharisee wagina. ⁶Na o'onai unuu a'a tamanu mei Haidaa nadii fa'unainia a'a ei amaa hai'odu. Ma si'eni a u ma'aa feni dududua wagieni. ⁷Ma fei nadii fa'unainia mei Haidaa a'a ei hefua ma guapaloei pai Israel, ronamina neneraa mei Haidaa arewaa ma poi ba ro'aa fanunuaa tamanu mei Haidaa nadii fa'unainia ba i bigi'ia. Mena hapara, wagii feni o'onai unuu, ei Jew rona ware ba una bigifatata. ⁸Tani hamo'aa hamamagua wagii fei ba mei Haidaa i fa'asi'anaa ei ma'ea?

⁹"Yau ana na nara ba uneimina bigi'aa tamanu ba i fadugeaa fei haraa Jesus, mei Nazareth. ¹⁰Ma sifei fei bigi'au yei Jerusalem. Ei famamoaa humuu mei Haidaa na ugainau ma una bobo'ainaa watauda ei apunaiiaa mei Haidaa ma ana una uga ba ronei ma'e. ¹¹Watauda are-

waa una dinaa a'a hepapalo synagogue ba a panarofaa ro'ou ma maniaa ro'ou ba ronei warefafeloa mei Haidaa. Fei fifi'ii unu'uau a'a ro'ou ma ana una aununaa hefi'a gufu raua ba a haperaraiaa ro'ou.

Paul na Wareaa fei Filogiaa fei Naranarana

(Acts 9:1-19; 22:6-16)

¹²"I a'a hepalo tatalaia ale'e'i, ei famamoaa humuu mei Haidaa, rona fani forafora a'au ma aloau ba nei dinaa Damascus. ¹³Mena hapara, ale'e'i haloaina, ei fi talailao tala, una fanunupa'aa hepalo we'ai i pafea na muainaa we'aa fei halo, namina we'afaweloinau ma ei tafiu. ¹⁴Hai'ounamina pasinaa pu ma una guainaa hepalo lao na warenaa a'au warea Aramea, ^{††} 'Saul, Saul, tani o haperaraiaa? Napa'aa waiwai a'amu ba o'aa putotoraa ei nunumiau.'

¹⁵"Unawe i'igai, 'Yoi hini, mena Fasu?'

"Na ware mei Fasu, 'Yau Jesus, mei ona haperaraia. ¹⁶Nadii, asi'a'ufalarai. Una fa'arewa a'amu ba a rafeinio ale'e'i nafi ba onei u'ugaa ei fanunuamu a'au ma tamanu awe fama'aio. ¹⁷U'a fatelaio a'a ena gufumu mawe ena Gentile. A alonaa yoi a'a ro'ou ¹⁸ba onei fa'arewaiaa pudaa ro'ou ma famomo'ainaa ro'ou a'a fei roromaa, foisinamii ro'ou a'a fei we'ai ma famomo'ainaa ro'ou i a'a fei faufau Satan, foisinamii ro'ou a'a mei Haidaa ba i futoaa ei hafelo'aa ro'ou ma ropowe oafipui a'a ei una papaditainaa ro'ou uaa rona narafawe'i a'au.'

¹⁹"Ma si'e'i, mena Hapara Agrippa, lomi una barafeaa fei fanunuau noranamai pafea. ²⁰Fama'a nado'o u'u a'a ei yei Damascus, nenee fei, yei Jerusalem ma tadiwe'aiaa Judea mawe ei Gentile anaa. Una u'u ba ronei filoginaa nara-

^{††}26:14 26:14 O, warea Hebrew

naraa ro'ou ma foisinaa a'a mei Haidaa ma fama'aia ba ronapa'aa filoginaa nara-naraa ro'ou a'a ei bigi'aa ro'ou. ²¹ Sifei fei pa'afina ba ei Jew, rona panarofau yei malalaa fei humuu mei Haidaa ba ro'aa fo'afama'eau. ²² Ma'uaa fei hadumaa mei Haidaa na oa i a'au nopa'amii wagienu ma si'ei, una u yeni ba a u'ufanaa ei lomi haraa ro'ou mawe ei baua rama'a. Ei wareau, lomi na pafoinaa ei wareaa ei mamama'a ma Moses ba iwe nomai ²³ mei Christ^f ma tonaa fi'ina ma hia, mei rawarawa asi'ana a'a fei ma'ea ba i u'ugaa fei we'ai a'a ei gufuna mawe ei Gentile."

²⁴ A'a fei, Festus na ba'ofaa wareaa Paul. Ina pararai, "Paul, yoi, ona poapoai. Fena baua apa'amu na fapoapoinio."

²⁵ Paul na ware, "Lomi una poapoai, mena rawani'a Festus. Tamanu eni wareau, pa'aa fa'ua ma na wanewane. ²⁶ Mei hapara na apa'idigaa ena manumanu ena ma a warefa'a'a'ua i a'ana. Un-apa'aa aida ba tamanu ei una wareia, hia na aidadii uaa abaa manumanu opa'aia. ²⁷ Mena hapara Agrippa, ona nara ba fa'ua ei wareaa ei mamama'a? Una aidadii ba ona nara ba fa'ua."

²⁸ Si'ei, Agrippa na warenaa a'a Paul, "Naramu ba ma'ideni au ale'eni o foranotona naranarau ba yau hemea Christian?"

²⁹ Paul na ware, "Na madii, o lo'e, a i'iginaa mei Haidaa ba yoi ma minaa ei rona guainaa ei warea, ronei ale'ei yau, ma'uaa hamonei'aa pa'i eni alatai."

³⁰ Mei hapara na asi'aa ma mei gavanaa ma Bernice mawe ei rona gutafipui a'a ro'odu. ³¹ Rona asi'adi'ininaa fei laloo humu ma ro'ei fiwarewareilao, rona ware, "Meni rama'a meni, lomi na bigi'aa hepalo

manumanu ba pono'ana ma'ea o bobo'aia."

³² Agrippa na warenaa a'a Festus, "Meni rama'a meni, ana ipa'aa ala nabaa lomi na ainaa a'a Caesar."

Paul na Tamanaa Rome

27 Ro'aa ware ba hai'oupowe tamanaa Italy, Paul ma hefi'adiai bobo'aia, rona aunaa panii hemea centurion harana Julius, hia hemea maroaa ei fo'aa Rome. ² Hai'ouna hugi pafoo hepalo baua wa yei Adramyttium, hepalo ba i talelao a'a hefi'a gufu yei Asia ma hai'ouna ala. Aristarchus, hemea Macedonia gufuna Thessalonica ana a'a hai'ou.

³ Heaidiai arewaa, hai'ouna pe'i yei Sidon. Ma Julius ba i farawaninaa Paul, na ugainia ba neido'o aunu ma tata-lai a'a ei tafina ba ro'aa hadumia a'a tamanu nunumiana. ⁴ Ma yei, hai'ouna aladiai ma talenaa Cyprus fipepei lomi lalarena uaa fei lalarena na agisuafaa hai'ou. ⁵ Hai'ou'aa fatalelao i lama papaa fei rau Cilicia ma Pamphylia, hai'ouna pe'i Myra yei Lycia. ⁶ Ye, mei centurion na labagipa'aa hepalo wa Alexandria ba i dinaa Italy ma na fahuginaa hai'ou pafona. ⁷ Hai'ouna talefagigilao watauda arewaa ma na waiwai ba hai'ou pe'i yei Cnidus. Namina rata fei lalarena ma si'ei lomi hai'ouna talefawanewane. Hai'ouna talenaa fipepei lomi lalarena yei Crete, papaa Salmone. ⁸ Hai'ounamina oteifagigilao nopa'amii hefawala harana Fair Havens na rafi'inaa fei gufu Lasea.

⁹ Hefi'a au namina aunudigilao ma napa'aa fei au hafelooa fei lama uaa rona pa'idigaa fei Au Fabaoa.^{ss} Si'ei, na warefa'aiaa ro'ou Paul, ¹⁰ "Me'o, na fanunupa'ia ba feni taleaa o'ou, i pa'aa

^f26:23 26:23 O, *Messiah*

^{ss}27:9 27:9 Fei Arewaa Atonement (Yom Kippur)

o'ou hafelo'a ma i pa'ai feni baua wa ma ei manumanu pafona mawe o'odu." ¹¹Ma'uaa, mei centurion, lomi na guainaa wareaa Paul. Ina neneraa wareaa mei rapi'a ma mei amaa fei wa. ¹²Fei pe'iaa wa yei lomi na rawani ba hai'ou'aa pe'i famadii ale'ei figa puda. Ma watauda hai'ouna ware ba hai'ounei fatale'ualao ba hai'ou'aa dinaa Phoenix ma pe'i fareeraa fei lalarena yei. Fei, hepalo pe'iaa wa yei Crete, oma'analo hafa'lalama ma punenegufu. Ma ba hai'ou'aa pe'i famadii, ale'ei figa puda yei.

Fei Baua Lalarena

¹³I nimanaimaimai ma'ida fei lalarena, rona nara ba sifei fei talaa ro'ou. Si'ei rona fafaneaa fei hipo ma fatale'aunulao Crete. ¹⁴Ataa madii, namina asi'aa fei bauh lalarena. Haraa feni lalarena raihara'uu noranamai i a'a fei gufu. ¹⁵Fei lalarena na fitaninaa ma'aa fei wa ma lomi na talepa'i ma si'ei, hai'ounawe talenenegi'uaia. ¹⁶Hai'ouna lafelao rafi'inaa hepalo pusu'o gufu harana Cauda ma na waiwai ba hai'ou'aa faufarawaninaa hepalo pusu'o wa, fei rona taleforaia a'a fei wa bauana. ¹⁷Ro'aa poro'aupa'idigaa fei pusu'o wa, rona tonaa hefi'a wao ma faufaweloinaa puguu fei bauh wa ba ro'aa faufawe'ia. Si'ei ba rona ma'au ba fei lalarena i nafa'isiminaa ro'ou i piyee Syrtis, rona fapasiaa fei hipo ba nei falapora'a fei wa. ¹⁸Fei agi namina fanima'aiaa hai'ou ma si'ei, iree arewa, rona siminaa agi ei manumanu pafuu fei wa. ¹⁹A'a fei fa'oduuaiaa arewaa, ronawe tonaa ei manumanu unuu fei wa ma porosiminia. ²⁰Ale'ei figa arewaa i didii lomi hai'ouna fanunupa'aa fei halo o ei pi'u ma fei agi

namina weta ua. Nawe asisi naranaraa hai'ou ba lomi hai'ou'aa tela.

²¹Figa arewaa na didii ma lomi rona hanana ei rama'a. Idii, Paul nawe u i puda ro'ou ma ware, "Ma'aia me'o? Nabaa hamona guainaa wareau ba onei'aa di'ininaa Crete, lomi hamo'aa pa'aa aree hamu'ou ale'eni ma ei manumanuu hamu'ou, lomi ba i pa'ai ale'eni. ²²Ma'uaa a warefanaa hamu'ou ba apuna fa'asisiaa naranaraa hamu'ou, uaa lomi nemea hamu'ou ba i pa'ai; uniaa feni wa. ²³Poi minoa hemea alo'alo na u papau. Mei alo'alo mei, hemea alo'alo mei Haidaa, mei una bigi'aa bigi'ana. ²⁴Mei alo'alo na ware, 'Apuna ma'au Paul. Yoi, o u i ma'aa Caesar ma mei Haidaa, i fani'uaio fei harenaa ei ro'aa tamafipui a'amu.' ²⁵Si'ei, hamonei fa'olonainaa unuu hamu'ou me'o, uaa yau na pa'i narafawe'iau a'a mei Haidaa ba tamanu ei wareana a'au i pa'aa bigi'ia. ²⁶Ma'uaa o'ou, o'aa tafe a'a hepalo gufu."

Fei Tafe'aa fei Wa

²⁷A'a fei fahefua ma gunaruaa poi, fei lalarena ana fi susuni'uamiasa hai'ou aunulao yei Agii Adriatic.* Ma ale'ei poidifa'u'u, ei bigibigi'a pafuu wa, rona nanamuinia ba roi fararafi'inaa fei gufu. ²⁸Rona fa'aunuaa fei wao ma fanunupa'ia ba walalona ale'ei odufua pa'ania ma oloromeai metre.† Madilao ma'ida, rona fa'aunudinia ma fanunupa'ia ba walalona ale'ei enu pa'ania ma oloromeai metre.‡ ²⁹Rona ma'au ba fei mamaua i nafa'isiminaa hai'ou pafuu na'a. Si'ei, rona fapasidinaa obao hipo i mugii fei bauh wa ma gutaroni ba nei arewa batafa. ³⁰Ba ro'aa di'ininaa fei bauh wa, hefi'a bigibigi'a na alafapasiaa fei pusu'o

*27:27 27:27 Mina mina, fei haraa fawe'ei na ude haroo Italy.

†27:28 27:28 Warea Greek 20 *orguias* (ale'ena 37 metres)

‡27:28 27:28 Warea Greek 15 *orguias* (ale'ena 27 metres)

wa. Ma ba ro'aa sifi'aa ei rama'a, rona fapasiaa hefi'adiai hipo i ma'aa fei baua wa. ³¹Ma Paul na warenaa a'a mei centurion mawe ei fo'aa ba, "Nabaa lomi ro'aa gutapanarofaa feni baua wa, lomi hamo'aa tela." ³²Si'e, ei fo'aa na moro'aa ei wao, ei na panarofaa fei wa pusu'o ma fapisialao.

³³Anaa i arewa, na ware a'a ro'odu Paul ba ronei hanana. Ina ware, "Laloo ei hefua ma gunaroa arewaa i didii hamona gutanara watauda ma lomi hamona hanana. Lomi hamona hanaiaa hepalo manumanu. ³⁴E'eni a ware ba hamonei hanana ba lomi hamo'aa ma'e. Lomi ba i adudu hepalo hugo tabaa hemea hamu'ou." ³⁵I waredii ale'ei, na tonaa hefi'a faraa pidaua ma i pudaa minaa ro'ou na ware 'ta' a'a mei Haidaa. Ma na itafia ma hanaia. ³⁶Namina fawe'idinaa naranaraa minaa ro'ou ma ana rona hanaiaa hefi'a du'ua. ³⁷Puduu hai'ou pafoo wa ale'ei enu pu'u ma oloromfua maoloroa. ³⁸Ro'aa hananafamagudii, ba ro'aa fapapaiaa fei wa, rona siminaa agi ei du'ua.

³⁹I no'arewalao, lomi rona fanunu'apa'aa fei gufu ba tamanu, ma'uaa rona fanunupa'aa hefaa malouna ma na pa'i piye ma rona nara ale'ei ba ro'aa manima'a ba ro'aa fatafe yei. ⁴⁰Rona moro'aa ei hipo, famomogunaa agi ma alaraa ei wao, ei na faugaa ei poree rapirapi. Ma rona sugainaa pafea fei lawalawa a'a fei tala lalarena ma fatalenaa piye. ⁴¹Ma'uaa fei wa na tafe a'a fei piye fawelei na parepare. Fei ma'aa wa na tafe. Lo'ediai ma'atalana ma fei mugii wa na aninimatata a'a fei mamaua.

⁴²Ei fo'aa, rona fiwarei ba ro'aa fo'afama'ea ei bobo'aia uaa ba ronei'aa pai'aunu ma ponipa'ai. ⁴³Ma'uaa mei centurion lomi na nunumiai ba Paul i ma'e si'e ina lawaraa ro'ou a'a fei naranaraa ro'ou. Ina ware a'a ei rona aida

paia ba roneido'o rofo ma painaa piye. ⁴⁴Ma ei dufudufu ronei falafe pafoo ei memee haihai fei wa. Rona bigi'ia ale'ei ma si'e, minaa ro'ou, rona pa'aa piye.

Yei Piye Malta

28 Hai'ou'aree pa'aa piye, hai'ouna no'apa'alao ba fei gufu, harana Malta. ²Ei rama'aa fei gufu fei, ronamina farawaninaa hai'ou. Rona pa'aiaa fei hafi ma taufa'ugaa minaa hai'ou uaa na roparopa fei maunu ma hai'ouna waiwa. ³Paul na poro'amai hefi'a taloa, puguminalao a'a fei hafi ma hepalo wa'a hafelo na teteiamai fei babaia, na taduaa panina ma lomi na rawa. ⁴Ro'aa fanunupa'aa fei wa'a ba na tausisigai panina rona fiwarewarei ba, "Meni rama'a meni, woro hia rama'aa fo'afama'ea. Fa'ua ba ina tela a'a fei agi ma'uaa fei dududuana ipowe fama'ea." ⁵Ma'uaa Paul na hubisiminaa fei wa'a a'a fei hafi ma lomi na to hafelo'ana wagina. ⁶Ei rama'a, rona nara ba i popola, o ba i pasima'e, ma'uaa ro'aa guta'oma'oma'a ma lomi rona fanunupa'aa bibiyeiana, ronawe nara ba woro hia hemea haidaa.

⁷Na pa'i hefaa baua humu na rafi'i, humuu Publius, mei bauaniaa fei gufu fei. Ina taufagutanaa hai'ou i humuna ma laloo oduai arewaa namina farawaninaa hai'odu. ⁸Mei amana na funuhaino pafoo tawa. Na babai ununa ma na pepea raraa. Paul na wadu'ai ba i ma'a hia. I lafulafudii, na augaa panina pafona ma fapedugaa funuana. ⁹Ro fanunua ale'ei, minaa ei funua a'a fei gufu fei, rona nomai ma ina fapedugaa funuua ro'ou. ¹⁰Rona farawaninaa hai'ou a'a watauda manumanu. Ma ei ba ana hai'ou ala, rona fanaa hai'ou ei manumanu hai'ouna nunumina.

Pe'i Yei Rome

¹¹Nenee oduai puda, hai'ouna hugi a'a hepalo wa, hepalo na pe'i opa'ai yei a'a

fei au hafelo. Fei wa fei, wa Alexandria ma i ma'aa fei wa na pa'i baua hanunuu laguei wata haidaa sifisifi Castor ma Pol-lux. ¹² Hai'ouna pe'i Syracuse ma guta yei oduai arewaa. ¹³ Ma yei hai'ouna ala ma pe'i yei Rhegium. Heaidiai are-waa, na asi'aa fei lalarena, norami-ana ale'ena harauu ma heaidiai are-waa, hai'ounaree pe'i yei Puteoli. ¹⁴ Ma yei hai'ouna bapa'aa hefi'a lofu ma rona dugaa hai'ou ba hai'ounei gutafipui a'a ro'ou ale'ei heai hefapagipagia. Ma ne-nee fei ba hai'ouna dinaa Rome, ¹⁵ ei lofu yei fawelei, rona guania ba hai'oufi ta-lailao, rona nofarauamai ba ro'aa oma'aa hai'ou yei Forum Appius ma yei Odu-manu Tavern. I fanunupa'aa ei rama'a ei, Paul na ware 'ta' a'a mei Haidaa ma na refurefu ununa. ¹⁶ Hai'ou'aa nopa'aloo Rome, rona uga ba Paul nei guta'u'ugai unaiana, ma'uaa nei pa'i hemea fo'aa oma'ana.

Paul na U'u Ye'i Rome ei Ro'aa Oma'aia

¹⁷ Nenee oduai arewaa ina lala'aa ei bauaniaa ei Jew. Ro'aa nofipuidigi-mai, na ware Paul a'a ro'ou, "Ena lo-fuu, yau lomi na bigi'aa hepalo tata a'a ei gufuu o'ou, o a'a ei maumau ei upuu o'ou, ma'uaa, rona panarofau yei Jerusalem ma fifaninau a'a ei Rome. ¹⁸ Rona dududuau ma ba ro'aa ala-rau uaa lomi rona labagipa'i tatau ba pono'ana ma'ea. ¹⁹ Ma'uaa ei Jew, rona siba wagina, si'ei, una ainaa a'a Caesar. Ma'uaa lomi ba a dududuua ei gu-fuu o'odu. ²⁰ Sifei fei fafasuina a lala'aa hamu'ou ba o'aa fiwarewarei. Fei fafasui fei ba na bobo'ai, sifei ba na pa'i o'onai unuu o'ou Israel."

²¹ Rona ware, "Lomi hai'ouna to ne'ia fi warewareio noramiana Judea ma lomi

hemea lofu na nomai yei na u'u o wareaa hepalo hafelo'amu a'a hai'odu. ²² Ma'uaa ba hai'ou'aa guai tamanu naranaramu, uaa hai'ouna aida ba watauda rama'a, rona warefafeloaa feni maroaa losuu."

²³ Rona fiwarewarei ba ro'aa ma'a Paul a'a fei arewaa fei ma nenee fei, watau-dadiai rona nomai a'a fei humu ina guta wagina. Mafufuo ma ama'analoo poi ina u'ufanaa ro'ou fei haparaiaa mei Haidaa ba i fawe'iaa naranaraa ro'ou a'a Jesus wagii tamanu na wareia fei Law Moses ma ei Mamama'a. ²⁴ Hefi'a ro'ou, rona nara ba fa'ua ma hefi'a, lomi. ²⁵ Rona fiharenii ma aunu nenee i wareaa feni Paul ba, "Fei Spiriti Apuna warefa'uai a'a ei upuu hamu'ou ei i umuinia mei ma-mama'a Isaiah:

²⁶ "Aununaa a'a eni rama'a eni ma ware, "Hamomina guguai, ma'uaa lomi hamo'aa apa'aa hanuna; hamomina fafanunu, ma'uaa lomi hamo'aa fanunupa'i."

²⁷ Uaa, fei naranaraa eni rama'a eni, namina waiwai.

Lomi rona guaipa'inaa adiaa ro'ou ma rona ma'igunaa pudaa ro'ou.

Nabaa abaa ale'ei, ro'aa fanunupa'inaa pudaa ro'ou

ma ro'aa guaipa'inaa adiaa ro'ou, narapa'i ma foisimai

ma yau a fapedugaa funuaa ro'ou.'

²⁸ "Si'ei, nunumiau ba hamonei aida ba fei tela'ana, mei Haidaa na alodigia a'a ei Gentile ma ropowe guguai!"^m

³⁰ Laloo heguai igisimasi, Paul na guta laloo fei humuna, fei ina'o pono'ia ma taufagutanaa hini ei ronamii ma'a hia.

³¹ Lomi na warefamamafa ma lomi hep-alo manumanu na lawagia ei i u'ugaa fei haparaiaa mei Haidaa ma feroifanaa ro'ou mei Fasu Jesus Christ.

^{28:28} ^{28:28} Hefi'a ne'ia ba ropowe guguai!" ²⁹ I'a waredigaa fei, rona aunu ei Jew ma fiharenii.

ROMANS

Warefa'aia

Fei ne'iaa Paul a'a ei Rome fi fa'arewaia batanai mei Haidaa anaia na fawanewaneaa ei rama'a uaa fei narafawe'ia.

Fei narafawe'ia a'a Christ i fawanewaneaa ei rama'a a'a mei Haidaa. Paul ana fi wareaa fei manufau harenua a'a Christ, fei pa'afii fei law mei Haidaa ma fei faufau fei Spiritina a'a mei narafawe'ia ale'ei ba na ala wagii fei faufau fei hafelo'a ma fei ma'ea. Ana ifi wareaa fei fadugeaa ei Jew Christ ma batanai fei mau tatalaiaa ei narafawe'ia.

1 Yau Paul, hemea nafii Christ Jesus, na rafeinau mei Fasu ba yau, apostle ma na au'u'ugainau ba nei bigi'aa fei rawani'a wareaa mei Haidaa— ² fei rawani'a warea, fei nado'o fa'unainia a'a ei mamama'a i laloo fei Bu'u Apuna— ³ fei na u'ufanaa o'ou fei u'ugaa mei Na'una, mei na tonaa fei maumau rama'a noranamai a'a fei pai David ⁴ ma wagii fei Spiriti,⁸ fei na apunai, ina tonaa fei faufau mei Haidaa ba i fama'aia ba hia Na'uu mei Haidaa** wagii fei asi'anana a'a fei ma'ea, Jesus Christ, mei Fasuu o'ou. ⁵ I a'ana ma wagii fei ba i farawani-naa fei harana, hai'ouna tofa'a'a'uaiaa fei rawani'a ma fei bigi'aa apostle ba hai'ou lala'aa minaa ei rama'a dupuaa ei Gentile ba ronei neneraa tamanu i nomai a'a fei we'iaa naranara. ⁶ Ma hamu'ou, ana i dupuaa ei rona rafei ba maroaa Jesus Christ.

⁷ Feni i dinaa a'a minaa hamu'ou ena yena Rome, hamu'ou ena na rafei ma haguua hamu'ou mei Haidaa ba hamonei apunai a'ana.

Fei rawani'a ma fei gutafarawania i dinaa a'a hamu'ou noranamai a'a mei Haidaa, mei Amaa o'ou ma mei Fasuu o'ou Jesus Christ.

Fei Ude Nunumiaa Paul ba i Dinaa Rome

⁸ I a'a Jesus Christ, ado'o ware 'ta' a'a mei Haidaniau uaa minaa hamu'ou, hamatee fei we'iaa naranaraa hamu'ou, ronamina u'ugia tadiwe'aiaa malagufu. ⁹ Una bigifawe'i a'a mei Haidaa fininaa minaa ei faufau ei una u'ugaa fei rawani'a wareaa mei Na'una. Ma mei Haidaa, hia u'ugaa neneu ba yau nafane nonominaa hamu'ou ¹⁰ laloo ei lafulafuu ranimai ma ufi lafulafu ba a'a fei nunumiaa mei Haidaa ba fei talau nei gigi ba awe nowau a'a hamu'ou.

¹¹ Ba apa'aa ma'a hamu'ou, ba a fanaa hamu'ou ei na fanau fei spiriti ba nei pa'i faufau hamu'odu ¹² ba hamu'ou ma yau nei fihaduminaa ei we'iaa naranaraa o'odu. ¹³ Nunumiau, ena lofuu, ba hamonei aida ba unafane naranara ba amii ma'a hamu'ou (ma'uaa nafane lawagi talau nopa'amii e'eni) ba a hufu fua i dupuaa hamu'ou, ana ale'ei na bigidigia a'a hefi'adiai ei Gentile.

¹⁴ Uneipa'aa bigifipui a'a ei Greece mawe ei abaa Greece ma a'a e'ei rona pa'i apa'aa ro'ou mawe ei rona poapoai. ¹⁵ Si'e'i unamina refurefu ba a u'ugaa fei rawani'a warea a'a hamu'ou ena yena Rome.

¹⁶ Lomi una mamafa a'a fei rawani'a warea, uaa sifei, fei faufau mei Haidaa ba i fatela'anaa minaa ei rama'a na we'i naranaraa ro'ou, do'o rawarawa ei Jew ma hinene ei Gentile. ¹⁷ Uaa laloo fei rawani'a warea, mei Haidaa na fama'aa fei talaa wanewaneaa, fei noranamai a'a fei we'iaa naranara, farawarawa

§1:4 1:4 O, ma wagii fei spiritina

**1:4 1:4 O, apunai, ina rafei fininaa fei faufau ba hia Na'uu mei Haidaa

ama'analoo pedupeduna,^{††} ana ale'ei rona ne'inia ba: “Ei wanewanea, rona'aida bigifininaa fei we'iaa naranara.”

Fei Dududua ma fei Sibaa mei Haidaa a'a Ei Rama'a

¹⁸Mei Haidaa fi fama'aa fei dududua fipuinaa fei sibana i norai pafea dinaa a'a minaa ena hafelo'a ma ei hafelo'a bigi'aa ei rama'a, ei rona hafududumaa fei fa'ua warea a'a ei hafelo'a bigi'aa ro'ou, ¹⁹uua ei maumau mei Haidaa na arewadii a'a ro'ou, hamatee mei Haidaa na fa'arewadigia a'a ro'odu. ²⁰Uua a'a fei mamaraiamii feni malagufu nopa'amii e'eni, ei maumau mei Haidaa, ei lomi ona ma'apa'ia, ale'ena fei faufauna, fei na ude ranimai ma fei maumauna ba hia, mei Haidaniaa ei maumau ei, ona fanunufarawaninia ma apa'ifarawaninia a'a tamanu ina bigidigia ma si'ei, ei rama'a, pa'aa lo'e ba ro'aa warefasifipa'i ba lomi rona aida.

²¹Fa'ua ba rona apa'aa mei Haidaa ma'uua, lomi rona uduginia ba hia mei Haidaa ma ana lomi rona ware 'ta' a'ana, lomi rona narafarawani ma fei poapoa naranaraa ro'ou, namina roroma. ²²Rona ware ba rona pa'i apa'aa ro'ou ma'uua, ronapa'aa poapoi ²³ma mei Haidaa, mei lomi i ma'etoo, rona filoginaa fei hawerana a'a ei manumanu rona bigi'ia ba fafanunuana ale'ena mau-mau ei rama'a (ei foraimanunu) mawe ale'ena ei manufidufidu ma ei manulelele ma ei rona o'ata'ata.

²⁴Si'ei, mei Haidaa na rawa'a'afinaa ro'ou a'a ei hafelo'a nunumiaa ei naranaraa ro'ou ba ro'aa fafelooa ana unuu ro'ou a'a ei fitatafipa'aia. ²⁵Rona filoginaa fei fa'uai wareaa mei Haidaa a'a ei sifisifi ma losui ma uduginiaa ei bigi'aa

mei Haidaa ma a'a ba mei i bigi'aa ei manumanu, mei onei uduginia ranimai. Amen.

²⁶A'a fei, mei Haidaa na rawa'afinaa ro'odu a'a ei mamafaa nunumiaa unuu ro'ou. Ma ei pifinee ro'ou, ana rona filoginaa tamanu na wanewane a'a ei lomi na wanewane. ²⁷Ana ale'ei, ei wawane, lomi rona fiharoi a'a ei pifine, uua namina bauanai fei ba ro'aa fiharoi ana ro'ou ei wawane. Ei wawane na bigi'aa tamanu lomi na rawani a'a ana ro'odu. Ma ana ro'ou, rona tonaa fei aree ro'ou a'a ei hafelo'a bigi'aa ro'ou.

²⁸Ma hepalodiai, si'ei ba rona nara ba lo'e manumanu nabaa ro'aa siminaa fei apa'aa mei Haidaa, te, ina rawa'afinaa ro'ou a'a fei poapoa naranaraa ro'ou ba ro'aa bigi'aa tamanu ronei'aa bigi'ia. ²⁹Namina pepesu a'a ro'odu minaa ei maumau hafelo'a, wawa'ai poa, fai lomi naranaraa rawani. Ronamina pepesu a'a fei nanamaia, fo'afama'ea, fiharenia, sifisifi'a ma fei bidibidii unu. Rona bababau'u, ³⁰rona warefafelooa hefi'adiiai, na bidi unuu ro'ou a'a mei Haidaa, warefani, agu'agui, mamagugui; rona pagipagiaa hefi'a tala ba ro'aa bigi'aa ei hafelo'a; rona barafeaa ei ama ma inaa ro'ou; ³¹na waiwai tabaa ro'ou ma lomi we'iaa naranara, lomi faloloa'ia ma lomi rona haguua hefi'adiiai. ³²Fa'ua ba rona apa'aa fei wanewane wareaa mei Haidaa, fei ba ei rona bigi'aa ei manumanu ei, aree ro'ou, ma'ea, ma'uua rona bigi'uaiaa ei manumanu ei ma ana rona uga ua a'a ei rona bigi'ia.

Fei Dududuaa mei Haidaa na Wanewane

2 Si'ei, nabaa ona nara ba hefi'a na hafelo, lomi i pa'i tala ba o ware ba ona rawani, uua a'a tamanu ona nara ba

^{††}1:17 1:17 O, naranara, asi'anana a'a fei narafawe'ia ma fapeduna ana fei narafawe'ia

rona bigifafelo wagina, ana ona fafeloaa anaio, uaa ei manumanu ei, ana ona bigi'ia. ²Ma ona aida ba fei pa'afii fei dududuaa mei Haidaa a'a ei rona bigi'aa ei manumanu ei, na neneraa tamanu na wanewane. ³Yoi rama'a ua. Tani o nara ba rona bigifafelo, ma'uaa ei manumanu ei, ana ona bigi'ia—haa, ei naramu ba o ponipa'ainaa fei dududuaa mei Haidaa? ⁴O, ona nara ba aba baua manumanu ei rawani'ana, o fei walaloaa sibana, o fei ofasi'ana ma lomi ona apa'ia ba fei rawani'aa mei Haidaa fi nodugio a'a fei filogiaa naranara?

⁵Ma'uaa, si'ei ba namina waiwai tabamu ma lomi ona filoginaa ei naranaramu, oi fa'apoi'uaiaa fei fagianamu a'a fei arewaa sibaa mei Haidaa ena na arewamai fama'aiaa fei wanewane dududuana. ⁶Mei Haidaa, “iwe fanaa hememea ana ale'ei tamanu ina bigi'ia.” ⁷A'a ei rona'aida nunumai ba ro'aa labaginaa fei hawera, fei honua ma fei ba lomi ro ma'etoo, mei Haidaa ipowe fanaa ro'ou fei harena lomi i pedutoo. ⁸Ma'uaa a'a ei rona nara'uaiaa ana ro'ou ma ofadugaa fei fa'uaia ma neneraa ei hafelo, rowe tonaa fei dududuana ma fei sibana. ⁹I pa'i gutafafelo ma fi'ia naranara a'a hememea rama'a na bigi'aa ei hafelo'a; do'o rawarawa a'a ei Jew ma hinene, ei Gentile; ¹⁰ma'uaa hini i bigi'aa ei rawani'a, iwe tonaa fei hawerana, honua ma gutafarawania; do'o rawarawa a'a ei Jew ma hinene, ei Gentile. ¹¹Uaa mei Haidaa, lo'e na pa'i papa'aa ununa.

¹²Minaa ei rona bigi'aa ei hafelo'a ma lomi rona pa'i fei law, fa'ua lomi rona pa'i fei law, ma'uaa ana rowe ma'e. Ma minaa ei rona pa'i fei law, ana iwe dududuaa ro'ou fei law. ¹³Uaa abaa ena rona guainaa fei law, ena rona wanewane pudaa mei Haidaa, ma'uaa

ena rona neneraa fei law, iwe ware ba rona wanewane. ¹⁴(Hi'i, ei Gentile lomi rona pa'i fei law, ma'uaa nabaa rona bigi'uanaa ei naranaraa ro'ou ma ei bigi'aa ro'ou na neneraa fei law, fa'ua ba lomi rona pa'i fei law, ma'uaa rona fanunupa'aa tamanu na rawani ba ro'aa bigi'ia, ¹⁵uaa rona fama'aia ba tamanu fei i neneraa fei law na ne'idii laloo iaa ro'ou ma ei naranaraa ro'ou, ina fama'aiaa ro'ou ma warefanaa ro'ou ba ei bigi'aa ro'ou, na tata, o na wanewane.) ¹⁶Ma ei manumanu ei, iwe nomai a'a fei arewaa i umuinaa mei Haidaa Jesus Christ ei na dududuaa ei opa'aiaa naranaraa ei rama'a. Ma fei, iwe bigi'ia ana ale'ei fei nafane wareia laloo fei rawani'a wareau.

Ei Jew ma fei Law

¹⁷Ma yoi, nabaa ona ware ba yoi hemea Jew ma nara ba o neneraa fei law ma ona mamagugu ba ona rawani pudaa mei Haidaa ¹⁸ma nabaa ona apa'aa fei nunumiana ma aida ba tamanu na wanewane, uaa ina feroinio fei law ¹⁹ma nabaa ona nara ba yoi hemea talaidugaa ei pudawerai, ale'ena ramai ena ro'ou dupuaa fei roromaa, ²⁰ba yoi hemea feroiaa ei poapoa, hemea feroiaa ei baduu pusu'o ua, hamatee ona pa'i fei law ma lalona na pa'i apa'a ma fa'uaia ²¹ma yoi, mena ona feroinaa hefi'a—haa, lomi ona feroinaa ana yoi? Ma yoi mena, ona u'u ba hefi'adiai, ronei'aa fafanao—haa, lomi ona fafanao? ²²Yoi, mena ona ware ba ei rama'a, ronei'aa fiharoharoipa'ai—haa, lomi ona bigi'ia? Ma yoi, mena ona bidibidi unumu a'a ei haidaa sifisifi—haa, lomi ona losuinaa hefi'a haidaa sifisifi? ²³Yoi, mena ona mamagugu a'a fei law—haa, lomi ona bigifafelo i pudaa mei Haidaa ei ona barafeaa fei law? ²⁴Ale'ei ei ne'aia: “Ei Gentile, rona

fafelooa fei haraa mei Haidaa, uaa fafa-
iaa hamu'odu.”^{‡‡}

²⁵ Fei moro'aa hudii wawanei na pa'i
hanuna nabaa ona neneraa fei law,
ma'uaa nabaa ona barafeaa fei law,
yoi, ale'ena lomi ona moro'aa hudii
wawaneimu. ²⁶ Nabaa ena lomi rona
moro'aa hudii wawanei ma rona nen-
eraa fei law, tawi'aa ro'ou ale'ena ena
rona moro'aa hudii wawanei? ²⁷ Mei
lomi napa'aa moro'aa hudii wawaneina,
ma'uaa na neneraa fei law, fei mau-
mauna na fama'aia ba ona tata. Yoi
na pa'i fei ne'aia ma moro'aa hudii
wawanei, ma'uaa ona^{¶¶} hafelo uaa ona
barafeaa fei law.

²⁸ Nabaa nemea na moro'aa hudii
wawaneina, a'a ba hanuna ba hia Jew.
Ma fei pa'aa moro'aa hudii wawanei,
abaa manumanuu augu, hamatee manu-
manuu laloo ia. ²⁹ Agia, hemea rama'a,
hia Jew i laloo iana; ma fei moro'aa
hudii wawanei, manumanuu laloo iana,
bigi'aa fei Spiriti, a'a ba manumanuu fei
ne'aia. Ei rama'a ale'ei, mei Haidaa, i
uduginaa ro'ou ma abaa udugiaa rama'a.

Fei Oafaguguaa mei Haidaa

3 I pa'i tamanu rawani'ana nabaa
hemea, hia Jew, o nabaa hemea na
moro'aa hudii wawaneina? ² Hi'i, na pa'i
baua rawani'ana! Fei rawani'ana sifei ba
mei Haidaa na faninaa panii ro'ou ei
wareana.

³ Ma nabaa hefi'a lomi na we'i nara-
naraa ro'ou—fei ba lomi na we'i nara-
naraa ro'ou, hanuna ba mei Haidaa, lomi
na oafagugu? ⁴ Pa'aa lomi! Mei Haidaa,
hia fa'ua ma ei rama'a, ro'ou, sifisifi.
Ale'ei ei ne'aia:
Ba ro'aa ma'aia ba tamanu ona wareia,

ina fa'uai ma ona mua ei ona fadududu.”

⁵ Ma'uaa, nabaa fei maumau o'ou, fei
lomi na wanewane i fa'arewaia ba fei
maumau mei Haidaa na rawani ua, o'aa
ware ba lomi na wanewane ba fei sibana
na dinaa a'a o'ou? (U'ei wareaa ei mau
naranaraa ei rama'a e'eni.) ⁶ Pa'aa lomi!
Nabaa ale'ei, batanai ba mei Haidaa i
dududuua feni malagufu? ⁷ Woro hemea
i ware ba, “Nabaa fei mau sifisifu na
fama'aia ba fei maumau mei Haidaa
napa'aa fa'uai ma si'ei na fagipeaa fei
harana, tani ei ba ana fi hafelo yau?”
⁸ Hefi'adiai, rona u'ufafelooa hai'ou ba
hai'ounadii wareia ba, “Onei bigi'aa ei
hafelo'a ba nei pa'i rawani'a wagina”.
Ro'aa pa'aa aree ro'ou.

Lomi Hemea na Wanewane

⁹ O fapo'ai batanania fei? Fei mau-
mau o'ou na rawanidiai^{§§} a'a fei mau-
mau ro'ou? Pa'aa lomi! Ona waredii ba
ei Jew ma ei Gentile, rona fimina'ei, uaa
minaa ro'ou, rona pa'i hafelo'a. ¹⁰ Ale'ei
fei ne'aia:

Lomi hemea na wanewane, pa'aa lomi
hemea;

¹¹ “lomi hemea na apa'ia,

lomi hemea i labaginaa mei Haidaa.

¹² Minaa ei, rona ofadugia,
minaa ro'ou peduga, lomi haraa ro'ou;
lomi hemea i bigifarawani,
pa'aa lomi hemea.”^{¶¶}

¹³ “Ei ono'onoo ro'ou, ale'ena huapu;
rafee ei rawerawee ro'ou, ware sifisifi.”
Fei siafaa ei wa'a na ude i bigibigii umuu
ro'ou.”

¹⁴ “Ei umuu ro'ou, namina pepesu a'a fei
umua ma ei para'aa.”

¹⁵ “Ei pinee ro'ou na maduare ba ro'aa
fo'afawigii namo;

‡‡2:24 2:24 Ezekiel 36:22

¶¶2:27 2:27 O, wawanei, ma'uaa a'a fei ne'ia ona

§§3:9 3:9 O, hafelodiai

*3:12 3:12 Ecclesiastes 7:20

¹⁶“rona fafelooa ei rama'a ma fani fi'iaa ro'ou

¹⁷ma fei talaa gutafarawania, lomi rona aida.”

¹⁸“Lomi rona ma'auaa mei Haidaa.”

¹⁹Ma ona aida ba tamanu na wareia fei law, fi wareia a'a ei rona neneraa fei law ba minaa ei rama'a, ro'aa famadumu ma minaa ei tadiwe'ai, ro'aa ufalarai a'a fei dududuaa mei Haidaa. ²⁰Si'ei, i pudana, lomi hemea ba i wanewane hamatee ina neneraa fei law; ma'uaa a'a fei law, ona aida ba o'ou, hafelo'a.

Fei Wanewanea wagii fei We'ia Naranara

²¹Ma'uaa e'eni nawe arewa fei wanewanea noranarai a'a mei Haidaa ma abaa a'a fei law, fei rona u'ugia ei mamama'a mawe fei law. ²²Feni wanewanea noranarai a'a mei Haidaa, i nomai a'a fei narafawe'ia ma i dinaa a'a minaa ei rona narafawe'i a'a Jesus Christ. Lomi hemea na u'ugai, ²³uaa minaa o'ou, hafelo'a ma ona tauhafo a'a fei haweraa mei Haidaa, ²⁴ma'uaa ona to'uaiaa fei wanewanea wagii fei rawani'ana fininaa fei ponohadiwe'ia, fei nomai a'a Christ Jesus. ²⁵Mei Haidaa na fania ale'ena ba a'a fei ma'eana, lomi manumanu watolaa o'ou ma mei Haidaa[†] uaa fei we'iaa naranara wagii fei namona. Ina bigi'aa fei ba i fama'aa ei na wanewane a'ana, uaa a'a fei ofasi'ana, itawe dududuaa ei hafelo'a ona bigi'ia mina— ²⁶ina bigi'ia ba i fama'aa ei na wanewane a'ana e'eni, uaa hia na wanewane ma ana mei i fawanewaneaa ei na we'i naranaraa ro'ou a'a Jesus.

²⁷Pa'aa lomi pa'afii fei mamaguguaa o'ou. Uatani? Lomi na hawia ba o'aa wanewane nabaa o'aa neneraa fei law, ma'uaa nabaa i we'i fei naranara, ina

hawia. ²⁸Uaa, ona ware ba hemea rama'a na wanewane a'a fei we'iaa naranara ma a'a ba i neneraa fei law. ²⁹Mei Haidaa, hia Haidaniaa ei Jew ua? Haa—abaa hia ana Haidaniaa ei Gentile? Hi'i, ei Gentile anaa, ³⁰uaa na pa'i hemea ua Haidaa, mei i fawanewaneaa ei rona moro'aa hudii wawanei wagii fei narafawe'ia mawe ei lomi rona moro, wagii ana fei narafawe'ia. ³¹Fei warea fei, pa'afina ba lomi hanuna fei law, hamatee fei we'iaa naranara? Pa'aa lomi! Ma'uaa agia, oi neneraa fei law.

Abraham na Wanewane wagii fei We'iaa Naranarana

4 A'a fei manumanu fei, o'aa ware batanai a'a Abraham, mei upuu o'ou? ²Nabaa fa'ua ba Abraham na wanewane a'a ei bigi'ana, ina pa'i pa'afina ba i mamagugu, ma'uaa a'a ba i pudaa mei Haidaa. ³Fei Bu'u Apuna na ware batanai? “Abraham na narafawe'i a'a mei Haidaa ma a'a fei, ina wanewane.”

⁴Ma nabaa nemea i bigibigi, fei pono'ana abaa ale'ei fana, uaa nei pa'i pono'ana. ⁵Ma'uaa a'a mei lomi na bigi, ma na narafawe'i a'a mei Haidaa, mei fawanewanea uaa fei we'iaa naranara, mei Haidaa na tenia ba hia, na wanewane. ⁶Ana ale'ei ei wareaa David ei i u'ugaa fei hawegiaa ei rama'a lomi rona bigibigi ma'uaa mei Haidaa na fawanewane'uaiaa ro'ou:

⁷“Ni'eni'ea a'a ena
ina futoaa ei hafelo'aa ro'ou,
ena na hawaipa'ai ei hafelo'aa ro'ou.

⁸Ni'eni'ea a'a mei
lomi iwe nonominaa ei hafelo'ana mei
Fasu.”

⁹Fei hawegia fei, na ude a'a ei rona moro'aa hudii wawanei ua, o ei lomi rona moro anaa? Ona ware ba fei

[†]3:25 3:25 O, ma'eana, i famamo'ainia a'a fei sibana ma tosiminaa ei hafelo'a

we'iaa naranaraa Abraham, sifei fei na fawanewaneia. ¹⁰Batanai ba hia na wanewane ale'ei? Ina wanewane nenee fei i moro'aa hudii wawaneina, o ei atawe moro'ia? A'a ba ina wanewane nenee fei, uaa do'o rawarawa. ¹¹Ma ina tonaa fei hilalaa moro'a ba i fama'aia ba ina wanewanedii a'a fei we'iaa naranarana ma nawe moro'aa hudii wawaneina. Si'ei, hia amaa minaa ei rona narafawe'i ma'uaa lomi rona moro'aa hudii wawane'i ba ronei tonaa fei wanewane. ¹²Ma hia ana amaa ei rona moro'aa hudii wawane'i ma'uaa, ei rama'a ei, lomi rona moro'ua, ana rona narafawe'i ana ale'ei mei amaa o'ou Abraham ei i narafawe'i ma atawe moro.

¹³Abaa wagii fei law ba Abraham ma ei paina, rona tonaa fei fa'unaia ba hinene, hia, i tonaa feni malagufu, ma'uaa na tonia a'a fei wanewane, fei i nofininamii fei we'iaa naranara. ¹⁴Uaa, nabaa ei rona neneraa fei law, ro'aa tonaa feni malagufu, fei we'iaa naranara, lo'e hanuna ma fei fa'unaia, ana lomi awatana, ¹⁵uaa a'a fei law, i nofininamii fei sibana. Ma nabaa lo'e law, ana lomi barafea.

¹⁶Si'ei, fei fa'unaia i nofininamii fei we'iaa naranara ba i nomai a'a fei rawani'a fanaa mei Haidaa ma na hawia ba ro'aa tonia minaa ei pai Abraham abaa a'a unaa ei rona neneraa fei law, ma'uaa a'a ei rona pa'i fei we'iaa naranara ale'ei Abraham anaa. Hia mei amaa minaa o'ou. ¹⁷Ana ale'ei fei ne'aia: "Una augio ale'ei amaa watauda baa gufu." Hia amaa o'ou i pudaa mei Haidaa, mei hia na narafawe'i, ana mei na fani harenua a'a ei ma'ea, mei i augaa ei manumanu lomi inado'o ude mina.

¹⁸Lomi pa'afina ba i fa'o'oninaa ununa, ma'uaa Abraham na o'onai ununa ma narafawe'i ma idii, pawe hia amaa watauda baa gufu ana ale'ei i fa'unai a'ana ba, "Ana ale'ei, owe pa'i watauda na'umu." ¹⁹Ina fanunupa'ia ba fei ununa ale'ei unuu ma'ea, uaa ina pa'i hefa pu'u igisimasina, ma'uaa lomi na adudu fei we'iaa naranarana. Ma ana ina aida ba fei watau Sarah ana ale'ei ma'ea. ²⁰Lomi na adudu fei we'iaa naranarana a'a fei fa'unaiaa mei Haidaa, ma'uaa ina fawe'iaa fei naranarana ma uduginaa mei Haidaa ²¹ma namina narafawe'i ba mei Haidaa na pa'i faufauna ba i bigi'aa tamanu na fa'unainia. ²²Sifei, fei pa'afina ba hia na wanewane. ²³Fei warea ba "hia na wanewane" a'a ba warea a'ana ua, ²⁴ma'uaa a'a o'ou anaa, mei Haidaa iwe fawanewane hini o'ou na narafawe'i a'a mei na fa'asi'anaa mei Fasuu o'ou Jesus a'a fei ma'ea. ²⁵Ina finania wagii fei ma'ea, uaa ei hafelo'aa o'ou ma fa'asi'ania ba o'aa wanewane.

Gutafarawania ma Unuwenuwea

5 Si'ei ba ona wanewanedii wagii fei we'iaa naranara, ona[‡] gutafarawani a'a mei Haidaa uaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, ²mei na ugainaa o'ou a'a fei we'iaa naranara ba onei wadu'ainaa a'a fei rawani'a, fei ona oa i wagina eni. Ma ona[¶] ni'eni'e a'a fei o'onaia unu ba o'aa oafipui a'a fei haweraa mei Haidaa. ³Ma'uaa ana ona[§] ni'eni'e a'a ei fi'iaa o'ou, uaa ona aida ba ei fi'ia, ipowe fanoramii fei ba onei utauai ⁴ma fei ba o utauai, i bigi'aa fei rawani'a maumau ma fei rawani'a maumau, i bigi'aa fei o'onaia unu. ⁵Ma fei o'onaia unu, lomi ba o fa'adudu wagina, uaa namina bauana fei haguuaa mei Haidaa, fei na augia i laloo

[‡]5:1 5:1 O, onei

[¶]5:2 5:2 O, onei

[§]5:3 5:3 O, onei

iaa o'ou fei Spiriti Apuna, fei ina fanaa o'ou.

⁶Uaa a'a fei pa'aa au, a'a fei au lomi faufau o'ou, Christ na ma'e ba i tohadiwe'inaa o'ou, uaa ona hafelo.

⁷Pa'aa lomi hememea ba iwe ma'e ba i hadumaa hemea wanewanea rama'a, ma'uua woro hemea i ma'e ba i hadumaa hemea rawani'a. ⁸Ma'uua mei Haidaa na fama'aa o'ou fei haguana a'a feni: ei ana oi oa laloo ei hafelo'a, Christ na todigaa o'ou a'a fei ma'eana.

⁹Si'e'i ba ona wanewanedii a'a fei namona, ana i a'ana napa'aa fa'ua ba ona tela a'a fei sibaa mei Haidaa! ¹⁰Uaa, hamatee ina fa'ua ba ei i pa'i watolaa o'ou ma mei Haidaa, mei na'una, wagii fei ma'eana na fawanewaneaa o'ou a'a mei Amana. Ma si'e'i ba lomi watolaa o'ou ma mei Haidaa napa'aa fa'ua ba ona tela uaa fei harenuaa mei na'una! ¹¹Ma hep-alodiai, a'a mei Fasuu o'ou Jesus Christ, mei na fawanewaneaa watolaa o'ou ma mei Haidaa, i a'ana, ona ni'eni'e a'a mei Haidaa.

Ma'ea a'a Adam, Harenua a'a Christ

¹²Si'e'i, ei hafelo'a na nomai i malagufu a'a hemea rama'a ma fei ma'ea na nomai wagii ei hafelo'a ma ana ale'e'i, fei ma'ea na nomai a'a minaa ei rama'a, uaa minaa ei, rona bigi'aa ei hafelo'a— ¹³uaa, ei atawe pa'i fei law, na udedii ei hafelo'a yeni malagufu. Ma'uua ei hafelo'a, lomi na pa'i dududuana nabaa lomi na pa'i law. ¹⁴Ma'uua fei ma'ea, hepalo baua manumanu a'a fei au Adam ama'anaa fei au Moses, ana a'a ei lomi rona barafeaa hepalo warea, ale'e'i fei bigi'aa Adam, mei hia, haduoo mei ba i nomai.

¹⁵Ma'uua fei fana abaa ale'e'i fei barafea. Uaa, si'e'i ba watauda, rona ma'e a'a fei barafeaa hemea ua rama'a, ana napa'aa fa'ua ba fei rawani'aa mei Haidaa ma fei fana, fei na nomai a'a hemea ua rama'a, Jesus Christ, na

hawainaa watauda! ¹⁶A warediai ba fei fanaa mei Haidaa abaa ale'e'i fei aree ei hafelo'aa mei rama'a mei: Fei dududua na neneraa hepalo hafelo'a ma na notomai fagianaa, ma'uua fei fana na neneraa watauda barafea ma na notomai wanewanea. ¹⁷Uaa a'a fei barafeaa hemea ua rama'a, fei ma'ea na nogipelao a'a mei rama'a mei ma si'e'i, ana napa'aa fa'ua ba a'a ena rona tonaa fei baua rawani'aa mei Haidaa ma fei fana ba ro'aa wanewane a'a mei Haidaa, rowe pa'i harenua a'a hemea ua rama'a, Jesus Christ.

¹⁸Si'e'i ba hepalo ua barafea na notonamii fei fagianaa minaa ei rama'a, ana ale'e'i, hepalo ua rawani'a bigi'a, fei fawanewanea, na fani harenua a'a minaa ei rama'a. ¹⁹Uaa a'a fei barafeaa hemea ua rama'a, watauda rama'a rona hafelo, ana ale'e'i, a'a fei rawani'a bigi'aa hemea ua rama'a, watauda, ro'aa wanewane.

²⁰Fei law na nomai ba ei barafea nei nogipelao. Ma'uua i nogipelao ei barafea, fei rawani'aa mei Haidaa, ana fi gipedilao ²¹ma ana ale'e'i ba ei hafelo'a na nogipelao fininaa fei ma'ea, ana ale'e'i, fei rawani'a fanaa mei Haidaa nei nogipedilao a'a fei wanewanea ba nei fani fei harenua lomi i pedutoo, fei i nomai a'a Jesus Christ mei Fasuu o'ou.

Ona Ma'e a'a ei Hafelo'a ma Werawera a'a Christ

6O ware batanai—o bigi'uaialao ei hafelo'a ba fei rawani'a nei bauanaidiai? ²Pa'aa lo'e! Ona ma'edii a'a ei hafelo'a; hee, o'aa gutabatanaidilao wagina? ³Haa, lomi hamona aida ba minaa o'ou eni ona pudugufai a'a Christ Jesus, ona pudugufai'ipui a'a fei ma'eana? ⁴Si'e'i, ona ma'e ma i'ifaifipui a'ana wagii fei pudugufai'a ba ana ale'e'i Christ na asi'aa a'a fei ma'ea fininaa fei haweraa mei Ama ma o'ou anaa, o'aa guta a'a fei manufau harenua.

⁵Ma nabaa ona panafipui a'ana a'a fei ma'eana, napa'aa fa'ua ba o'aa panafipui a'ana wagii fei asi'anana. ⁶Uaa, ona aida ba fei maumau o'ou mina na fatawafipui a'ana ba ei hafelo'aa hudi unu nei pa'ai wagina ba** lomidiai o'aa humuwai a'a ei hafelo—⁷ uaa hini na ma'e na ala a'a ei hafelo'a.

⁸Ma nabaa ona ma'efipui a'a Christ, ona aida ba opowe oafipui a'ana. ⁹Uaa ona aida ba hamatee Christ na asi'aa a'a fei ma'ea, lomi ba i ma'ediai. Fei ma'ea, lomi na fai famamoia. ¹⁰Fei ma'ea, fei ina ma'e wagina, ina ma'e ba i fapedugaa ei hafelo'a hepoa ua ma lomidiai; ma'uaa fei harena, fei hia na pa'i, na oafipui a'a mei Haidaa.

¹¹Ana ale'ei, hamonei nara ba hamona ma'edii a'a ei hafelo'a, ma'uaa hamona pa'i harena a'a mei Haidaa uaa Christ Jesus. ¹²Si'ei, a'a ei hafelo'a, apuna fafelooa ei unuu hamu'ou, ei hudi unuu ma'ea ba hamo'aa neneraa ei hafelo'a nunumiaa ei unuu hamu'ou. ¹³Apuna fanaa ei hudi unuu hamu'ou a'a ei hafelo'a ba o biginaa ei hafelo'a wagina, ma'uaa hamonei fanaa ana hamu'ou a'a mei Haidaa, ale'ena ei rona wala'aa a'a fei ma'ea ma oa a'a ei rona werawera; ma hamonei fanaa ei unuu hamu'ou a'ana ba i biginaa ei wanewanea. ¹⁴Uaa ei hafelo'a, lomi i famamooa hamu'ou uaa abaa hamu'ou panii fei law, uaa hamu'ou panii fei rawani'a.

Humuwaa fei Wanewanea

¹⁵Tamanu naranaraa hamu'ou? O bigi'aa ei hafelo'a uaa abaa o'ou panii fei law, ma'uaa o'ou panii fei rawani'a? Pa'aa lomi! ¹⁶Haa, lomi hamona apa'ia ba nabaa hamona ugainaa hemea ba hamu'ou humuwana, hamu'ou humuwaa mena hamona guainia?

Nabaa hamu'ou humuwaa ei hafelo'a, i notonaa hamu'ou a'a fei ma'ea. Nabaa hamu'ou humuwaa fei guaiawarea, i fani harena a'a hamu'ou. ¹⁷Ma'uaa pa'aa ware 'ta' a'a mei Haidaa ba hamonado'o humuwai a'a ei hafelo'a, ma'uaa hamonawemina guaipaa fei mau feferoi, fei na ude panii hamu'ou. ¹⁸Hamona ala a'a ei hafelo'a ma humuwai a'a fei wanewanea.

¹⁹A ware ale'ei mau wareaa rama'a, uaa hamona rafilele a'a ei unuu hamu'ou, ana ale'ei mina, ei hamona'aida fanaa ei unuu hamu'ou a'a ei lomi na fafa'arai ba ei hafelo'a i nogipelao, ale'ei ba hamu'ou humuwai wagina. Si'ei, e'eni hamonei fanaa ei unuu hamu'ou a'a fei wanewanea, fei i notonaa hamu'ou a'a tamanu ina fafa'arai ba hamu'ou humuwai wagina. ²⁰Ei hamu'ou humuwai a'a ei hafelo'a, hamona ala a'a fei famamooa fei wanewanea. ²¹Tamanu rawani'ana hamo'aa tonia e'eni wagii ei bigi'aa hamu'ou na famamafa mina? Ei manumanu ei, pono'ana, ma'ea. ²²Ma'uaa, si'ei ba hamona ala a'a ei hafelo'a e'eni ma hamonawe humuwai a'a mei Haidaa, fei fua wagina, fafa'araia ma i dinaa a'a fei harena lomi i pedutoo. ²³Uaa pono'aa ei hafelo'a, ma'ea. Ma'uaa fei fanaa mei Haidaa, harena lomi i pedutoo, fei i norai a'a†† Christ Jesus, mei Fasuu o'ou.

Hepalo Warea Hanunu wagii fei Lalaia

7Ena lofuu, haa—lomi hamona aida ba fei law i famamooa hemea nopa'aloo fei ma'eana (uaa, u'ei warenaa a'a ena rona apa'aa fei law)? ²A fa'arewaia ale'ei ba wagii fei law, nabaa hemea pifine na pa'i harona,

** 6:6 6:6 O, hudi unu nei peduno'oa ba

†† 6:23 6:23 O, wagii

inei gutafipui a'a mei harona nopa'alo
 fei ma'eana, ma'uaa naba
 mei haroo mei pifine na ma'e, ina ala a'a fei law lalaia. ³ Si'ei, naba
 ina lalainaa hemeadi
 wawane, ei ana fi werawera harona, rona ware ba hia, na fiharoharoi
 pa'ai. Ma'uaa naba
 ina ma'e mei harona, hia na ala a'a fei law lalaia ma a'a ba
 ina fiharoharoi
 pa'ai naba
 ina lalainaa hemeadi
 wawane.

⁴ Si'ei, ena lofuu, ana hamona ma'edii a'a fei law uaa fei hudi unuu Christ ba hamonei oafipui a'a hemeadi
 ai—mei na asi'aa a'a fei ma'ea ba onei fu
 aa a'a mei Haidaa. ⁵ Uaa ei i famamooa o'ou fei maumau hafelo'a, fei law na fa'asi'anaa fei hafelo'a maumau o'ou,[‡] hee, ona tonaa fei fu
 aa fei ma'ea. ⁶ Ma'uaa e'eni, naba
 a o ma'e a'a ei na o panarofaa o'ou mina, ona ala a'a fei law ba o neneraa fei manufau talaa fei Spiriti ma a'a ba ale'ei fei watanai talaa fei law.

Ote'otei a'a ei Hafelo'a

⁷ O ware batanai? Hafelo'a fei law? Pa'aa lomi! Naba
 lomi fei law, lomi a apa'ia tamanu na hafelo. Uaa lomi ba a apa'aa hanuu fei nanamaia naba
 lomi na ware fei law ba, “Apuna nanamai.” ⁸ Ma'uaa a'a fei law, ei hafelo'a na fani tala ba i fanoramiaa watauda mau nana
 maia a'au. Uaa, naba
 lomi law, na ma'e ei hafelo'a. ⁹ Mina, ei lomi law bana'aa po'o sifei, ma'uaa ipowe nomai fei law, ei hafelo'a na asi'aa ma yau na ma'e. ¹⁰ Una fanunupa'ia ba ana fei law ua, fei ba i fani harena, pa'aa sifei fei i fanoramiaa fei ma'ea. ¹¹ Uaa a'a fei law, ei hafelo'a na fani tala ba i sifi'au ma ana fei law na fama'eau. ¹² Si'ei, fei law na apunai ma ei warea wagina. Ina wanewane ma rawani.

¹³ Naba
 ale'ei, hanuna ba fei na rawani i fani ma'ea a'au? Pa'aa lomi! Ma'uaa ba unei fanunu'apa'aa ei na hafelo, una to ma'ea wagii fei law, fei na rawani ba wagina, o aida ba ei hafelo'a napa'aa hafelo.

¹⁴ Ona aida ba fei law, manumanuu spiriti; ma'uaa yau, lomi na pa'i fei mau
 mau spiriti. Yau na oa ua ale'ei hu
 muwa a'a ei hafelo'a. ¹⁵ Ei unei'aa bigi'ia, lomi na aida ba tani afane bigi'uaia. Uaa, tamanu a nunuminia ba a bigi'ia, lomi na bigi'ia. Ma'uaa ei lomi na nun
 uminia ba a bigi'ia, una bigi'ia. ¹⁶ Ma naba
 a bigi'aa tamanu lomi na nun
 uminia, una uga ba fei law, ina rawani. ¹⁷ Hee, abaa yau una bigi'ia, ma'uaa ei hafelo'a, ei na oa laloo iau. ¹⁸ Una aida ba lomi hepalo rawani'a manumanu na oa laloo fei hafelo'a naranarau.[¶] Uaa, nunumiau ba a bigi'aa ei rawani'a, ma'uaa lomi na bigi'ia. ¹⁹ Uaa, fei bigi'au, abaa fei rawani'a ale'ei nunumiau; agia, ei hafelo'a, ei lomi na nunuminia—una'aida bigi'uaia. ²⁰ Ma naba
 a bigi'aa ei lomi na nunuminia, a'a ba yau na bigi'ia, uaa, bigi'aa ei hafelo'a laloo iau.

²¹ Si'ei, una fanunupa'ia ba fei mau
 mau bigi'a i ale'ei: Ei una nunuminia ba a bigi'aa ei rawani'a, ei hafelo'a ana na oafipui a'au. ²² Uaa laloo iau, na ni'eni'e a'a fei law mei Haidaa; ²³ ma'uaa una fanunupa'aa hefaa maumaudiai fi bigi unuu ma fiforainaa fei naranarau ma fafai
 au ba una bobo'ai a'a fei maumau ei hafelo'a, ei na biginaa unuu. ²⁴ Yau, namina faloloa'i! Hini i hadumau a'a feni hudi unuu ma'ea? ²⁵ A ware 'ta' a'a mei Haidaa—uaa Jesus Christ, mei Fasu
 u o'ou!

Si'ei, a'a fei naranarau, yau hemea hu
 muwa a'a fei law mei Haidaa, ma'uaa a'a

[‡]7:5 7:5 O, fei nunumiaa unuu o'ou; v. 25 ana

[¶]7:18 7:18 O, fei nunumiaa unuu

fei hafelo'a maumau, yau humuwa a'a fei law ei hafelo'a.

Fei Harenua a'a fei Spiriti

8 Si'ei, e'eni, lomi i pa'i fagianaa a'a ei rona oafipui a'a Christ Jesus.^{§§ 2} Uaa, a'a Christ Jesus, fei maumau fei Spiriti, fei i fani harenua, na alarau a'a fei maumau ei hafelo'a ma fei ma'ea.³ Uaa, tamanu lomi na hawia ba i bigi'ia fei law hamatee na fafauia fei maumau ei hafelo'a,^{*} mei Haidaa na bigi'ia a'a fei aloanarai mei Na'una fininaa hudi unu, ana ale'ei ei hafelo'a rama'a, ei rona pa'i hudi unuu ro'ou. Ma hia, ale'ei hepalo fana ba i siminaa ei hafelo'a. Ma si'ei, i dududuaa ei hafelo'a, ei na oa tapuu ei hafelo'a rama'a^{† 4} ba i fawanewaneia a'a o'ou tamanu na ware fei law ba onei pono'ia. Ina bigi'ia a'a ei lomi rona neneraa ei maumau hafelo'a, ma'uaa rona neneraa fei Spiriti.

⁵ Ei rona neneraa fei maumau hafelo'a, rona augaa ei naranaraa ro'ou a'a tamanu na nunuminia fei maumau hafelo'a; ma'uaa ei rona neneraa fei Spiriti, rona augaa ei naranaraa ro'ou a'a tamanu na nunuminia fei Spiriti.⁶ Fei naranaraa ei hafelo'a rama'a,[‡] ma'ea, ma'uaa fei naranara i famamoia fei Spiriti na pa'i harenua ma gutafarawania; ⁷ fei hafelo'a naranara[¶] na siba a'a mei Haidaa. Lomi i guaipa'aa fei law mei Haidaa ma ana lomi i hawia ba i guaipa'ia.⁸ Ei na famamoaa ro'ou fei maumau hafelo, lomi ro'aa fani'eni'ea mei Haidaa.

⁹ Ma'uaa abaa na famamoaa hamu'ou fei maumau hafelo'a, uaa hefei Spiriti—

nabaa fei Spiritii mei Haidaa na oa laloo iaa hamu'odu. Ma mei lomi na pa'i fei Spiritii Christ, abaa hia maroaa Christ.¹⁰ Ma'uaa nabaa Christ, i laloo iaa hamu'ou, fei hudi unuu hamu'ou na ma'e wagii ei hafelo'a, ma'uaa ei spiritii hamu'ou na pa'i harenua wagii fei wanewanea.¹¹ Ma nabaa fei Spiritii mei i fa'asi'anaa Jesus a'a fei ma'ea na oa laloo iaa hamu'ou, mei i fa'asi'anaa Christ wagii fei ma'ea ana i fani harenua a'a fei hudi unuu hamu'ou uaa fei Spiritina, fei na oafipui a'a hamu'ou.

¹² Si'ei, ena lofuu, ona pa'i hepalo bigi'a ba onei bigi'ia, ma'uaa a'a ba bigi'a wagii fei maumau hafelo'a ba onei nenegia.¹³ Uaa, nabaa hamo'aa neneraa fei maumau hafelo'a, hamopa'aa ma'e; ma'uaa nabaa a'a fei Spiriti, hamo'aa fama'ea ei hafelo'a bigi'aa fei hudi unu, hamowe pa'i harenua,¹⁴ uaa ena rona neneraa fei Spiritii mei Haidaa, ro'ou, na'una.¹⁵ Uaa fei Spiriti tonaa hamu'ou abaa na fahumuwaitinaa hamu'ou wagii fei mama'aua, ma'uaa fei spiriti ba hamu'ou na'una.[§] Ma i a'ana, ona harofia ba “Abba, O'ama.”¹⁶ Fei Spiriti ana unia na u'ufanaa fei spiritii o'ou ba o'ou, na'uu mei Haidaa.¹⁷ Ma nabaa o'ou na'u, te, opowe tonaa manumanu ro tonia ei na'uu mei Haidaa, ana ale'ei fei na tonia Christ ba nabaa o'aa tonaa ei fi'ina, ana o to fei hawerana.

Fei Hawera i Nomai Hinene

¹⁸ Yau na nara ba ei fi'iaa o'ou e'eni, lomi o hawawagipa'ia a'a fei hawera iwe fama'aiaa o'ou.¹⁹ Minaa ei famamarana, rona oma'a fininaa o'onaia unu

§§8:1 8:1 Hefi'a we ne'ia ba *Jesus*, mei lomi na tatalai wagii fei hafelo'a maumau ma'uaa wagii fei Spiriti.

*8:3 8:3 O, fei nunumiaa unu; vv. 4, 5, 8, 9, 12 ma 13 anaa

†8:3 8:3 O, oa tapuu ei nunumiaa unu

‡8:6 8:6 O, Fei naranaraa wagii ei nunumiaa unu

¶8:7 8:7 O, fei naranaraa wagii ei nunumiaa unu

§8:15 8:15 O, taweana

nopa'aloo fei ba i uniaa ei na'uu mei Haidaa. ²⁰Uaa minaa ei bigi'aa panina, na nanamuinia ba lomi hanuu ro'ou. Ma a'a ba nunumiaa ro'ou ale'ei, ma'uaa nunumiaa mei i augia ba i fa'onainaa unuu ro'ou ²¹ba ro'aa ala a'a fei maroroa ma tonaa fei rawani'a gutanaa ei na'uu mei Haidaa.

²²Ona aida ba minaa ei bigi'aa panina, rona ai'ai nopa'amii e'eni ana ale'ei fei fi'iaa hemea pifine ba i wanini. ²³Ma abaa si'ei ua, hamatee ana o'ou, o'ou ena na tonaa fei rawarawa fuua fei Spiriti, ana ona ai'ai laloo iaa o'ou, eni oi oma'aia ba i taweeaa o'ou ale'ena na'una a'a fei ponohadiwe'ia ei hudi unuu o'ou. ²⁴Uaa, waggii feni o'onaia unu ona tela. Ma'uaa fei o'onaia unu ona fanunupa'ia, abaa pa'aa o'onaia unu. Hini i o'onai ununa a'a tamanu na pa'idii? ²⁵Ma'uaa nabaa na o'onai unuu o'ou a'a tamanu otawe pa'i, te, onei oma'a fininaa ofasi'ia.

²⁶Ana ale'ei, fei Spiriti na hadumaa o'ou a'a ei rafilelea o'ou. Lomi ona aida ba o'aa lafulafunaa tamanu, ma'uaa ba i hadumaa o'ou fei Spiriti, ana unaia na umuinaa o'ou fininaa ai'aiga, uaa lomi paolaa warea ba o warepa'ia. ²⁷Ma mei na aida ei naranaraa o'ou, na apa'aa fei naranaraa fei Spiriti, uaa ba i hadumaa o'ou, fei Spiriti na umuinaa ei apunai rama'a ale'ei nunumiaa mei Haidaa.

Onapa'aa Muadiai

²⁸Ma ona aida ba a'a minaa ei manumanu, mei Haidaa i bigi'aa ei rawani'a a'a ei rona haguia, ^{**}ei^{††} ina lala'aa ro'ou a'a ei nunumiana. ²⁹Uaa ei rama'a, ei inadii apa'idigaa ro'ou, ana a'a ro'ou inadii augia ba ronei neneraa fei mau-

mau mei Na'una ba hia, ale'ei uma'ua dupuaa watauda filofui. ³⁰Ma a'a e'ei, inadii bigi'ia ba ro'aa batanai ma ana na lala'aa ro'ou. Ei ina lala'aa ro'ou, ana ina fawanewaneaa ro'ou; ei ina fawanewaneaa ro'ou, ana ina fanaa fei hawerana a'a ro'ou.

³¹Ma si'ei, o'aa ware batanai a'a fei? Nabaa mei Haidaa, hia a'a o'ou, hini ba i papa'aa o'ou? ³²Mei lomi na utofe'ainaa mei Na'una, ana sime'i mei i fani'uaia a'a minaa o'ou—ana iwepa'aa fanaa o'ou minaa ei manumanu a'ana, lomi pono'ana. ³³Hini i ware ba rona tata ei rafeiaa mei Haidaa? Mei Haidaa, ana hia fawanewaneaa. ³⁴Hini ba i dududuaa o'ou? Christ Jesus, mei na ma'e ma asi'aa, ifi guta pepe'i ma'au mei Haidaa ma ana fi umuinaa o'ou. ³⁵Hini ba i bitaweeaa o'ou a'a fei haguiaa Christ? Tamanu i bitaweeaa o'ou? Ei hafelo'a? Ei awataa? Ei haperaraia? Fei mouabiabia? Fei ba lomi lawalawa? Ei manumanu hafelo? Fei wadu? ³⁶Ana ale'ei fei ne'aia: Hamatee yoi, hai'ouna oa i ma'aa fei ma'ea minaa ei arewaa; hai'ou ale'ei ei sipsipi, ei ba ro'aa fo'afama'ea ro'ou."

³⁷Lomi. A'a minaa ei manumanu ei, onapa'aa muadiai uaa mei na haguiaa o'ou. ³⁸Uaa unaminapa'aa aida ba eni manumanu ale'eni ma'ea, harena, ei alo'alo, ei pigea,^{‡‡} ei manumanu e'eni, o hinene, o hepalo manumanu na pa'i forafora, ³⁹ei tarea manumanu o walalooa manumanu, o hepaldiai manumanu a'a minaa ei bigi'aa panina, lomi na hawia ba i bitaweeaa o'ou a'a fei haguiaa mei Haidaa, fei a'a Christ Jesus, mei Fasuu o'ou.

****8:28 8:28** Hefi'a ne'ia ba, *Ma o'ouna aida ba minaa ei manumanu i farawaninaa ei rona haguiaa mei Haidaa*

††8:28 8:28 O, *ma biginaa ei rona haguiaa ba fa'a'asi'aa tamanu ina rawani—*a'a ei

‡‡8:38 8:38 O, *ei forafora i pafea*

Fei Nunumiaa mei Haidaa

9 Yau na oafipui a'a Christ ma a warefa'uai—lomi ba a warefasifi ma laloo fei naranarau fipuinaa fei Spiriti Apuna, ana na uga ba fa'ua—²namina faloloa'i ma na fi'i naranarau. ³Uaa nunumiau ba yau ma ei lofuu, hai'ou'aa filoginaa ei gutanaa hai'ou ale'ei ba yau, na hafelo i pudaa mei Haidaa ma lomi na pa'i Christ ma ei pa'aa gufuu, ronei pa'i Christ, ⁴ei Israel. Uaa ei rama'a ei, ba ro'ou na'uu mei Haidaa, ba ro tonaa fei haweraa mei Haidaa, ei fi'ugaia, fei law, fei losuia ma ei difa'unaia. ⁵Noramiaa ro'ou a'a ei ama mina ma Christ hia pai ro'ou ma ana hia Haidaniaa minaa ei manumanu ma o'aa uduginia ranimai ranimai!^f Amen.

⁶Abaa ale'ei ba fei wareaa mei Haidaa na pasi. Uaa minaa ei pai Israel, a'a ba minaa ro'ou Israel. ⁷Ma nabaa ro'ou paina, a'a ba minaa ro'ou, pa'aa na'uu Abraham. Agia, hamatee na udedii fei ne'ia ba, "A'a Isaac, owe pa'i paimu." ⁸Si'ei, a'a ba ei na'u waniniaa rama'a, ro'ou pa'aa na'uu mei Haidaa, ma'uaa ei na'uu fei difa'unaiaa mei Haidaa, ro'ou, pai Abraham. ⁹Uaa inadii warefa'unai ale'ei: "A'a fei pa'aa au, a hadiwe'imai ma Sarah, iwe pa'i hemea baduu wawane."

¹⁰Ma hepalodiai, laguei na'uu Rebekah, mei amaa lagua, hemea ua, Isaac, mei ana amaa o'ou. ¹¹Ma'uaa laguei wataa, ei lagutaa wanini, o bigi'aa hepalo rawani'a o hafelo'a manumanu—si'ei ba mei Haidaa i bigi'aa ei nunumiana ¹²ma a'a ba i nofipuimai a'a ei bigi'aa ei rama'a, uaa hia mei rafeia—ina warenaa a'a mei pifine ba, "Mei uma'ua, hia, nafii mei umugina." ¹³Ana ale'ei fei ne'aia: "Jacob, una haguia, ma'uaa Esau, na bidibidi unuu a'ana."

¹⁴Si'ei, o ware batanai wagina? Ba mei Haidaa, lomi na wanewane? Pa'aa lomi!

¹⁵Uaa ina warenaa a'a Moses ba, "Yau, a faloloa'inaa hini una nunuminia ma farawaninaa hini una nunuminia."

¹⁶Si'ei, mei Haidaa na rafeinaa hemea rama'a uaa fei faloloa'iana ma a'a ba i rafeinia uaa fei nunumia o bigi'aa mei rama'a mei. ¹⁷Uaa fei Bu'u Apuna na warenaa a'a Pharaoh: "Una fa'ufalarainio a'a fei bigi'a ba a fama'aiaa fei faufauu a'amu ba fei harau nei ba'a i tadiwe'aiaa feni malagufu."

¹⁸Si'ei, mei Haidaa i faloloa'inaa mei nunumiana ma i fawaiwainaa tabaa mei abaa nunumiana.

¹⁹Narau ba hemea hamu'ou i warenaa a'au ba, "Nabaa ale'ei, tani ei ba mei Haidaa i aunaa unuu o'ou? Uaa hini o'ou i faharea a'a fei nunumiana?"

²⁰Ma'uaa yoi hini ba o warefani a'a mei Haidaa? "Mei famamara'uamaia, ana i warenaa a'a mei i famamaraia ba, 'Tani o'aa bigi'au ale'eni?'" ²¹Mei tafitafi'a, lomi ba i tafi'aa ei nunumiana? Hefi'a hapena na pa'i baua bigi'ana ma hefi'a, lomi.

²²Mei Haidaa na nunuminia ba i fama'aa fei sibana ma faufauna, ma'uaa ina apitainaa fei sibana a'a tamanu nadii augia ba i bigugua. ²³Ma ina bigi'aa fei ba i fama'aa fei baua rawani'ana a'a ei na faloloa'inaa ro'ou, ei nadii augia ba ro'aa tonaa fei hawerana. ²⁴Ma ana ina bigi'aa fei a'a o'ou eni rafeiana ma abaa noramiaa o'ou a'a ei Jew ua, ma'uaa a'a ei Gentile anaa. ²⁵Ana ale'ei, ei wareana a'a fei ne'aiaa Hosea:

"Ena abaa gufuu, a ware ba ro'ou, rama'aa gufuu; ma mei pifine abaa ha'eu, a ware ba ha'eu,"

²⁶ma,

^f9:5 9:5 O, Christ, mei hia na pafeiainaa minaa ei. Uduginaa mei Haidaa ranimai ranimai! O, Christ. Mei Haidaa, mei na pafeiainaa minaa ei nei to udugia ranimai ranimai!

“Iwe nomai ana yei, fawelei rona guainaa fei warea ba, ‘Hamu’ou, abaa gufuu,’ ropowe guainia ba ro’ou, ‘na’uu mei Haidaa, mei i oalao.”

²⁷ Isaiah na ai’aigaa ei Israel ba:

“Fa’ua ba fei puduu ei Israel ale’ei fei puduu ei piye i didipisii, ma’uaa hememea ua i tela.

²⁸ Uaa mei Fasu iwepa’aa bigi’aa fei dududuana a’a feni malagufu ma imina tale ma i ha’iai.”

²⁹ Ale’ei nadii wareia Isaiah:

“Nabaa mei Fasu, mei Faufaua, lomi i augaa hefi’a dufuu pai o’ou, ana o’aa ale’ei Sodom ma Gomorrah.”

Lomi na We’i fei Naranaraa ei Israel

³⁰ O ware batanai a’a fei? Ei Gentile lomi rona labaginaa tamanu na wanewane, ma’uaa rona pa’aa fei wanewanea, fei na nofininamii fei we’iaa naranara; ³¹ ma’uaa ei Israel, ei rona neneraa fei law ba ro’aa wanewane, lomi rona tonia. ³² Tani ipo’o biyei? Hamatee fei lalabagiaa ro’ou, abaa a’a fei we’iaa naranara, ma’uaa ale’ei manumanu ba ro tonia a’a ei bigi’aa ro’ou. Rona alabe a’a fei “mugoo alabe’a.” ³³ Ale’ei fei ne’aia:

“Ma’aia, yei Zion una augaa hepalo mugoo i fa’alabe’aa ei rama’a, hepalo na’a i fapasiasa ro’ou, ma hini i augaa naranarana a’ana, lomi iwe oanaa fei mamafaa.”

10 Ena lofuu, fei nunumiau ma fei lafulafuu a’a mei Haidaa sifei ba ei Israel, ronei tela. ² Uaa a u’ugaa ro’ou ba rona refurefu a’a mei Haidaa, ma’uaa ei refurefuaa ro’ou, fei fasuna abaa a’a fei apa’a. ³ Hamatee lomi rona apa’aa fei wanewanea, fei noramiana a’a mei Haidaa ma si’ei ba roi labagi’uaia a’a ei naranaraa ro’ou, lomi rona fafena a’a fei wanewaneaa mei Haidaa. ⁴ Christ, mei na fafa’uainaa fei law ba

nei pa’i wanewanea a’a minaa ei rona narafawe’i.

⁵ Moses na ne’i ba fei wanewanea a’a fei law ale’ei: “Hini i neneraa eni manumanu eni, i oa wagina.” ⁶ Ma’uaa fei wanewanea, fei i nofininamii we’iaa naranara, na ware ba, “Apuna naranara laloo iamua ba, ‘Hini i dinaa pafea?’” (ba i fa’upuaree Christ pu) ⁷ “o, ‘Hini i upunaa fei walaloo?’” (ba i fa’asi’anamii Christ a’a fei ma’ea). ⁸ Ma’uaa ina ware batanai? “Fei warea na rafi’i a’amu; ina ude umumu ma laloo iamua,” fei warea ba onei narafawe’i, fei oi u’ugia: ⁹ Ba nabaa o warenaa umumu ba “Jesus hia Fasu,” ma na we’i fei naranaramu ba mei Haidaa na fa’asi’ania a’a fei ma’ea, te, opowe tela. ¹⁰ Uaa wagii fei naranaramu, ona narafawe’i ma wanewane wagina ma a’a fei umumu ona wareia ma ona tela wagina. ¹¹ Ale’ei i ware fei Bu’u Apuna, “Hini i augaa fei naranara i a’ana, lomi iwe oanaa fei mamafaa.” ¹² Uaa lomi na u’ugai ei Jew ma ei Gentile—hemea ua Fasuu ro’ou ma hia, Fasuu minaa ro’ou ma namina haweginaa minaa ei rona lala’ia, ¹³ uaa, “Hini i lala’aa fei haraa mei Fasu, ipowe tela.”

¹⁴ Batanai ba ro’aa lala’aa mei lomi rona narafawe’i a’ana? Ma batanai ba ro’aa narafawe’i a’a mei rotawe guainaa u’ugana? Ma batanai ei ba ro’aa guainaa u’ugana nabaa lomi nemea i u’ufanaa ro’ou? ¹⁵ Ma batanai ba nemea i u’ugia nabaa hefi’a, lomi rona aloia? Ale’ei fei ne’aia, “Namina fananamai pinee ei rona talaitonaa fei rawani’a warea!”

¹⁶ Ma’uaa abaa minaa ei Israel, rona tonaa fei rawani’a warea. Uaa Isaiah na ware ba, “Mena Fasu, hini na guaipa’aa fei u’ugaa hai’ou?” ¹⁷ Si’ei, fei we’iaa naranara i nomai a’a fei guaipa’aa ro’ou fei u’uga ma fei u’uga, guaiaa ro’ou a’a fei warea Christ. ¹⁸ Ma’uaa a i’igai: Lomi rona guainia? Hi’i, rona guainia:

“Ei lao ro'ou, namina aununaa tadiwe'aiaa malagufu, ei wareaa ro'ou namina talepedunaa feni ano.”

¹⁹ A i'igidiai: Lomi na arewa a'a ei Israel? Fama'a, na ware Moses, “A fapunepuneeaa hamu'ou a'a ei gufu lomi rona pa'i haraa ro'ou; a fasibaiaa hamu'ou a'a hepalo gufu, lomi apa'aa ro'ou.”

²⁰ Ma Isaiah na warefawe'i ba, “Rona bapa'au, ei abaa roi labaginau; una fa'arewa a'a ei abaa rona lala'au.”

²¹ Ma'uaa ina u'ugaa ei Israel ale'ei, “Mina fei arewaa una arereifanaa gueni paniu a'a ei barafea, ei waiwai tabaa.”

Ei Dufuu Israel

11 Si'e i a i'igai ale'ei ba: Haa, mei Haidaa na ofadugaa ei rama'a gufuna? Pa'aa lomi! Yau, ana Israel, hemea pai Abraham, a'a fei maroaa Benjamin. ² Mei Haidaa lomi na ofadugaa ei rama'aa gufuna, ei nadii rafeinaa ro'ou. Lomi hamona aida tamanu na wareia fei Bu'u Apuna laloo fei u'ugaa Elijah—batanai i i'iginaa mei Haidaa ba nei fafelooa Israel? ³ Ina ware, “Mena Fasu, rona fo'afama'ea ei mamama'a ma bi'o'ooa ei tawahafi na apunai; unaa yau dufu; ma ba ro'aa fo'afama'ea.” ⁴ Ma tamanu ei wareaa mei Haidaa a'ana? “Unadii augaa oloromeai pufaba'a, ei lo'e rona fa'unaa du'uu ro'ou a'a Baal.” ⁵ Ma, ana ale'ei, a'a fei au e'eni, na pa'i dufuu rama'a, ei na rafeinaa ro'ou fei rawani'ana. ⁶ Uaa manumanuu fei rawani'ana ma abaa manumanu bigi'aa rama'a. Uaa, nabaa na hawiaa ei bigi'aa rama'a, te, lomi hanuu fei rawani'ana.^{§§}

⁷ Tani ei? Fei ronamina nunuminia ma lalabaginia ei Israel, lomi rona tonia,

ma'uaa ei ina rafeinaa ro'ou, rona tonia. Ei rawarawa, namina waiwai tabaa ro'ou, ⁸ ale'ei fei ne'aia:

“Mei Haidaa na fanaa ro'ou hepalo spiriitii poapoa, ma puda ba lomi ro'aa fanunupa'i ma adia ba lomi ro'aa guaipa'i nopa'amii wagieni.”

⁹ Ma David na ware:

“Fei tawaa ro'ou, i oanaa ale'ei fahumamani, ale'ei waofahabehabe ma ale'ei alabe'a. Ma fei, aree ro'ou.

¹⁰ Ei puda ro'ou nei roro ba lomi ro'aa fanunupa'i ma ei uguu ro'ou nei hawi no'oa.”

Ei Rara, Rona Fabana'ia a'a Hepalodiai Haihai

¹¹ Hepalodiai, a i'igai ba: rona pasi'alabe ale'ei ba lomi ro'aa asi'adiai? Pa'aa lomi! Ma'uaa a'a ei barafeaa ro'ou, fei tala ba ro'aa tela na dinaa a'a ei Gentile ba i fapunepuneeaa ei Israel. ¹² Ma'uaa nabaa hanuna sifei ba ei barafeaa ro'ou na fani tala a'a minaa ei rama'aa malagufu, ma tamanu ina pa'ai a'a ro'ou, hanuna sifei ba ei Gentile ro'aa pa'i talaa ro'ou, nabaa ale'ei, te fei hawegiaa ei Israel ipowe bauanaidiai ei ropowe tela!

¹³ A warefanaa hamu'ou ena Gentile. Uaa yau apostle a'a ei Gentile, a bigifawe'i a'a fei bigi'au, ¹⁴ uaa na nara ba a fa'una'anaa punepuneeaa a'a ei rama'aa gufuu ma fatela'anaa hefi'a ro'ou. ¹⁵ Uaa nabaa fei ofadugaa ro'ou i fawanewaneaa feni malagufu, te, nabaa ro'aa ugainia—haa, naraa hamu'ou ba lomi ro'aa filoginaa fei ma'ea ama'anaa fei harenaa? ¹⁶ Ma fei rawarawa faraa pidaa ba ro fanaa mei Fasu, nabaa hesuwi fei na apunai, minaa fei na apunai; ana

§§11:6 11:6 Hefi'a ne'ia ba, lomi hanuu fei rawani'aa mei Haidaa. Ma'uaa nabaa a'a fei bigi'a, te abaa a'a fei rawani'aa mei Haidaa. Nabaa ale'ei rawani'a, fei bigi'a abaa fai bigi'a.

ale'ei nabaa ei waraa hepalo haihai na apunai, ei rarana ana na apunai.

¹⁷Hefi'a ei rara, ina fa'arafepasiaa ro'ou ma hamu'ou, ale'ei hepalo nusuu ei olive podu rona fabana'ia a'a hepalo haihai dupuaa hefi'a olive na udedii. Ma e'eni hamu'ou ale'ei ei rara, ei rona hunumaa fei ranu fei waraa fei pa'aa olive. ¹⁸Si'ei, apuna famamagugua a'a ei rara ei. Nabaa hamo'aa bigi'ia, hamonei narama'aia ba a'a ba hamu'ou ena hamona urofaa fei wara, ma'uaa fei wara, fei i urofaa hamu'ou. ¹⁹Hamowe ware ba, "Na fa'arafepasiaa hefi'a rara ba i fabana'au wagina." ²⁰Fa'ua, ma'uaa ina fa'arafepasiaa ro'ou uaa rona ofadugia ma hamona u hamatee na we'i naranaraa hamu'ou. Apuna poronaa hamu'ou pafea, ma'uaa hamonei mama'au. ²¹Uaa, nabaa mei Haidaa, lomi na'o panarofaa ei pa'aa rara, ana lomi ba i'o panarofaa hamu'ou.

²²Si'ei, hamonei narama'aiaa fei rawani'a ma fei sibaa mei Haidaa: fei sibana a'a ei rona pasi ma'uaa fei rawani'ana a'a hamu'ou, nabaa hamona oafagugu a'a fei rawani'ana. Nabaa lomi, i balaisiminaa hamu'ou. ²³Ma nabaa lomi rona'u ofadugia, iwe fabana'aa ro'ou, uaa mei Haidaa i fabanapa'idinaa ro'ou. ²⁴Uaa nabaa inado'o balaitonaa hamu'ou a'a fei olive podu, fei na waiwai, ma'uaa ina fabana'aa hamu'ou a'a hepalo olive hape, ina madutadiai nabaa i fabana'aa ei rarana ei pa'aa haihai olive, ei ronado'o nomai a'ana.

Minaa ei Israel, Ro'awe Tela

²⁵Ena lofuu nunumiau ba hamonei'aa poapoai a'a feni manumanu na ude'opa'ai o fa'upe'upei ba hamonamina

pa'i apa'aa hamu'ou, uaa na waiwaidii tabaa ei Israel nopa'aloo fei pa'aa puduu ei Gentile rona tela. ²⁶Ma si'ei, minaa ei Israel, ro'awe tela, ale'ei na wareia fei ne'aia:

"Mei fa'u'unaia i norai Zion ma filoginaa ei hafelo'aa Jacob, ei lomi na neneraa maumau mei Haidaa. ²⁷Ma sifei, fei fi'ugaiau a'a* ro'ou ei a fapedugaa ei hafelo'aa ro'ou."[†]

²⁸Na bidibidi unuu hamu'ou a'a ro'ou uaa fei rawani'a warea; ma'uaa a'a fei rafeia, ina haguaa ro'ou uaa ei ama mina, ²⁹uaa fei fanaa mei Haidaa ma fei rafeiana, lomi ba i filogii. ³⁰Hamonado'o barafeaa mei Haidaa ma e'eni hamona tonaa fei faloloa'iana, uaa ei barafeaa ro'ou. ³¹Ana ale'ei, e'eni rona barafeia ba ana ronei tonaa fei faloloa'iaa mei Haidaa a'a fei rawani'ana, fei na fanaa hamu'ou. ³²Uaa mei Haidaa na bobo'ainaa minaa ei barafea ba i faloloa'inaa minaa ro'ou.

Uduginaa mei Fasu

³³Oo, naminapa'aa walalo ma bauana fei naranara ma fei apa'aa mei Haidaa!

Lomi hemea ba i labaraipa'aa fei naranarana.

Ma ei talana, lomi ba o nenegipa'ia!

³⁴"Hini na apa'aa fei naranaraa mei Fasu?

O, hini na aweinia?"

³⁵"Hini na fani manumanu a'a mei Haidaa

ba inei hodi'ia?"

³⁶Uaa minaa ei manumanu, noramiaa ro'ou a'ana

ma minaa ei manumanu i dinaa a'ana ma minaa ei manumanu i nomai uaa hia. I a'ana i oa fei hawera ranimai! Amen.

*11:27 11:27 O, fei fi'ugaiau ba a bigi'ia a'a

†11:27 11:27 Isaiah 27:9

Fanaa Ana O'ou a'a fei Bigi'ana

12 Hamatee fei faloloa'iaa mei Haidaa, a i'igifawe'i a'a hamu'ou ena lofuu, ba hamonei fani'uaiaa ei hudi unuu hamu'ou ei hamo'e'i guta ba fei fanaa hamu'ou nei apunai a'a mei Haidaa ma fani'eni'eia wagina—sifei, fei bigi'aa fei spiritii hamu'ou[‡] ba hamo'aa losuinia wagina. ²Apuna nenegidiaa fei maumau feni ano, ma'uaa hamonei filoginaa maumau hamu'ou waggii fei famanufauaa fei naranaraa hamu'ou. Hamo'aa bigidigaa fei, te, na hawia ba hamu'ou fanunupa'aa fei nunumiaa mei Haidaa, fei na rawani ma fafa'arai, fei ina ni'eni'e wagina.

³Uaa a'a fei rawani'a, fei ina fanau, a warefanaa minaa hamu'ou ba hamonei'aa nara ba hamona pafeai, ma'uaa hamonei narama'aia ba hamu'ou, rama'a batanai, ale'e'i na fipupuduinaa fei we'iaa naranara, fei mei Haidaa na fanaa hamu'ou. ⁴Ana ale'e'i, hememea o'ou, na pa'i hepalo ua pa'afina ma watauda maroana ma ei bigi'aa ei maroana, lomi na fimina'e'i ⁵ma a'a Christ ana ale'e'i—o'ou watauda, ma'uaa hepalo ua pa'afina ma hememea maroana nei oafipui. ⁶Ona pa'i u'ugai fana, ana ale'e'i na puduaa tamanu ei rawani'a fana a'a o'ou. Nabaa fei fana a'a hemea ba neidii wareaa ei ba i nomai hinene, ana inei puduaa^f fei we'iaa naranarana. ⁷Nabaa fei tonana ba nei hadumaa ei rama'a, inei hadumaa ro'ou; nabaa hia feroia, inei feroi; ⁸nabaa hia, ba i fawe'iaa naranaraa ei rama'a, inei fawe'ia; nabaa hia, ba i fanihaduma a'a ei rama'a, inei fanifa'a'a ua; nabaa hia famamoa, inei bigifawe'i; nabaa hia ba i faloloa'inaa hefi'a, inei bigiwiwiwidi ua.

Fei Hagua

⁹Fei haguaa hamu'ou neipa'aa fa'ua. Fabidinaa unuu hamu'ou a'a tamanu na hafelo. Panarofaa tamanu na rawani. ¹⁰Hamonei firawanii ale'e'i fei fihaguaiaa ei filofui. Aunaa hememeadiai i pa'udu. ¹¹Hamonei refurefu ma fei spiritii hamu'ou nei unuwenuwe ei hamu'ou neneraa mei Fasu. ¹²Hamonei ni'eni'e a'a fei o'onaiia unu, ofasi'ia a'a fei au hafelo'a ma hamonei wewea lafulafua. ¹³Fani ua a'a ei apunaia, ei lomi rona pa'i manumanu. Hamonei fapala'ai taufagutanaa rama'a.

¹⁴Haweginaa ei rona haperararaiaa hamu'ou; hawegi'uaiaa ro'ou ma apuna umuaa ro'ou. ¹⁵Hamonei ni'eni'efipui a'a ei rona ni'eni'e; hamonei ai'aifipui a'a ei rona ai'ai. ¹⁶Gutafirawanii a'a hememea. Apuna mamagugua, ma'uaa hamonei gutafipui a'a ei lomi haraa ro'ou.[§] Apuna aunaa hamu'ou pafea.

¹⁷Apuna bigifafelo a'a nemea ba ina fafelo a'a hamu'ou. Hamonei fanunuma'aiaa ei bigi'aa hamu'ou ba nei rawani i pudaa minaa ei rama'a. ¹⁸Nabaa na ma'atalaa, hamonei gutafarawani a'a minaa ei rama'a. ¹⁹Apuna fania ale'e'i hia na fafelo a'a hamu'ou, ena tafiu, ma'uaa rawa'a'afinia a'a fei sibaa mei Haidaa, uaa rona ne'inia ba: mei Fasu na ware, “Fei ba a fananamuinia, manumanuu; yau, a fawanewaneia.” ²⁰Agia:

“Nabaa na bao mei bidibidii unuu hamu'ou, fagua; nabaa na sigigi, fani numana. Nabaa hamo'aa bigi'ia ale'e'i, fei bigi'aa hamu'ou ana ale'e'i ba hamona augaa ei bafuu hafi i tabana.”

[‡]12:1 12:1 O, sifei, fei na fibo'ii a'a hamu'ou

^f12:6 12:6 O, ponineneraa

[§]12:16 12:16 O, ma'uaa hamonei bigi'aa ei na fawawaroro

²¹Ei hafelo'a, inei'aa muainio, ma'uaa onei muainaa ei hafelo'a.

Fafefenaa ei Bauaniaa Gufu

13 Minaa ei, ronei fafefenaa ei bauaniaa gufu, uaa lomi i pa'i hemea bauana nabaa abaa augaa mei Haidaa. Ei bauana, ei ro'aa guta, augaa mei Haidaa. ²Si'ei, hini i fadugeaa ei bauana na fadugeaa mei augaa mei Haidaa. Ma ei ro'aa bigi'ia ale'ei, ana roi to ua aree ro'ou a'a fei dududua. ³Uaa ei bauana, lomi ro'aa famama'auaa ei rona bigi'aa ei rawani'a, ma'uaa ei rona bigi'aa ei hafelo'a. Numiamu ba o'aa ala a'a fei famama'auaa ei bauana? Te, onei bigi'aa tamanu na wanewane ma iwe ware ba yoi, rawani'a rama'a. ⁴Uaa hia, nafii mei Haidaa ba i bigi'aa ei rawani'a a'amu. Ma'uaa, nabaa o bigifafelo, onei ma'au, uaa lomi i panaro'uaiaa fei wadu. Hia nafii mei Haidaa, hemea bigi'a a'a fei sibaa mei Haidaa ba i fanima'aiaa mei i bigi'aa ei hafelo'a. ⁵Si'ei, onei fafefenaa ei bauana ba lomi ro'aa fanima'aio ma ona aida ba fei na wanewane.

⁶Sifei, fei pa'afina ba onei fani mugo po'i a'a gavaman, uaa ei bauana, nafii mei Haidaa, ei rona fanaa minaa ei au ro'ou ba ro oma'aiaa fei gufu. ⁷Onei fanaa minaa ei rama'a tamanu onado'o to'uaia a'a ro'ou: nabaa onei fani mugo po'i a'a gavaman, fania; nabaa mugo po'i a'a tamanu ona aloia, te fania; nabaa onei ma'auaa nemea, ma'auia; nabaa onei fani honua, fania.

Hamonei Fihagui Uaa fei Arewaa na Rafi'i

⁸Nabaa hamona pa'i hepalo manumanu hamonado'o to'uaia, apuna au'uaia ale'ei—ma'uaa sifei ua nei ude a'a hamu'ou, fei haguua hememea, uaa hini i haguua hemeadiai, na

nenegidigaa fei law. ⁹Fei law ba, “Apuna fiharoharoipa'ai,” “Apuna fo'afama'e,” “Apuna fafanao,” “Apuna nanamai,” ma tamanudiai na apunai a'a fei law na ude i laloo hepalo ua law: “Haguua mei gufumu ana ale'ei ona haguio.” ¹⁰Mei i pa'i hagua, lomi i fafeloa mei gufuna. Si'ei, nabaa hemea na haguua hemeadiai, ina nenegidigaa fei law.

¹¹Ma hamonei bigi'ia hamatee hamona aida batana'i fei au e'eni. Fei au na nodigimai ba hamonei mama'a a'a fei ma'igua, uaa fei au tela'anaa o'ou na rafi'idiai laraa fei au hamonado'o tonaa fei narafawe'ia. ¹²Fei poi na'aa i pedu ma fei arewaa na'aa i nomai. Si'ei, onei putodinaa ei bigi'aa fei roromaa ma tonaa ei manumanuu fo'aa a'a fei we'ai. ¹³Fei maumau bigi'aa o'ou, nei rawani ale'ei ei bigi'a a'a fei arewaa ma abaa ei maumau fihalehaleia, hunupoapoaia, fitatafipa'aia, ei maumau hafelo'a, ei maumau fifo'aia, o punepunea. ¹⁴Agia, hamonei hawegi a'a fei maumau Jesus Christ ma apuna naranara ba hamo'aa faguua ei hafelo'a maumau.**

Ei Pududuu ma ei Faufaua

14 Fanunufarawani a'a mei lomi napa'aa we'i naranarana ma apuna hararasinia ma fiharei a'a ei manumanu lomi na arewa. ²Fei we'iaa naranaraa hemea rama'a, na ugainia ba i hanaiaa minaa ei manumanu, ma'uaa hemea rama'a, lomi na we'i naranarana, i hanana ua ei manumanu i habe pe'ihape. ³Mei i hanaiaa minaa ei manumanu nei'aa fanunufafelo a'a mei lomi i hanaiaa minaa ei manumanu ma mei lomi i hanaiaa minaa ei manumanu nei'aa hararasinaa mei i hanaiaa minaa ei manumanu, uaa hia na rawani pudaa mei Haidaa. ⁴Yoi hini ba o'aa

**13:14 13:14 O, faguua fei numiaa unu

fanunufafelo a'a mei nafii hemeadi'ai? A'a mei fasuna ua, i ufalarai, o i pasi. Ma iwe ufalarai uaa mei Fasu na hawia ba i fa'ufalarainia.

⁵Hemea rama'a i nara ba hepalo arewaa na apunaidiai laraa hefi'adi'ai arewaa; hemea na nara ba minaa ei arewaa, fimina'ei ua. Hememea nei'aa hamamagua fei naranarana. ⁶Mei i nara ba hepalo arewaa na ude u'ugai na bigi'ia ba manumanuu mei Fasu. Mei na hana pigio na bigi'ia ba manumanuu mei Fasu, uaa ina ware 'ta' a'a mei Haidaa ma mei lomi i hanaia, na bigi'ia ba manumanuu mei Fasu ma ina ware 'ta' a'a mei Haidaa. ⁷Uaa lomi hemea o'ou ba i guta anaia o ma'e anaia. ⁸Nabaa o bigi'aa hepalo manumanu, onei bigi'ia ba manumanuu mei Fasu ma nabaa o ma'e, ana manumanuu mei Fasu. Si'ei, nabaa o'ou gutana o ma'ea, manumanuu mei Fasu.

⁹Sifei, fei hanuna ba Christ na ma'e ma hadiwe'imai ba i tohadiwe'idinaa fei harenuana. Ba hia, Fasu ei ma'ea mawe ei rona gutaguta. ¹⁰Ma yoi, tani o fanunufafelo a'a mei lofumu? Ma tani o fafelooa mei hamugua ma aunaa hia pu? Uaa, minaa o'ou, owe ufalarai i ma'aa fei gutanaa mei Haidaa na fadududu.

¹¹Rona ne'inia ba:

“Hamona aidafarawani ba una oa ma ana, hamonei aida ba minaa ei rama'a, ropowe fa'unaa du'uu ro'ou i igoau; minaa ei rama'a, ropowe ware ba Yau Haidaa.”

¹²Si'ei, hememea o'ou, ipowe u i ma'aa mei Haidaa ma warefania batanai ei maumauna.

¹³Si'ei, onei'aa bigidinaa fei finarafafeloia. Agia, hamonei narafarawani ba onei'aa augaa ei alabe'a, lawaraa fei talaa mei lofumu.

¹⁴Yau hemea na oa'ipui a'a mei Fasu

Jesus ma naminapa'aa aidama'a ba lomi hepalo du'ua^{††} na hafelo anaia. Ma'uaa, nabaa hemea na nara ba hepalo manumanu na hafelo, te, a'ana na hafelo. ¹⁵Nabaa mei lofumu i naranara watauda a'a tamanu ona hanaia, fai lomi ona haguia. A'a tamanu ei hanamu, apuna fafelooa mei lofumu, mei i ma'e a'ana Christ. ¹⁶Tamanu ona nara ba na rawani, hefi'adi'ai ronei'aa warefafeloio wagina. ¹⁷Uaa fei haparaiaa mei Haidaa, abaa a'a ei ona hanaia o hunumia, ma'uaa fei wanewanea, fei gutafarawania ma fei ni'eni'ea a'a fei Spiriti Apuna, ¹⁸uaa mei i bigi'aa fei bigi'aa Christ ale'ei na fani'eni'ea mei Haidaa. Ma ei rama'a, rona aida ba na wanewane.

¹⁹Si'ei, onei bigi'aa ei i noduginaa o'ou a'a fei gutafarawania ma fei na farawaninaa o'ou. ²⁰Apuna fafelooa fei bigi'aa mei Haidaa a'a ei du'ua. Minaa ei du'ua na rawani, ma'uaa, lomi na rawani ba hemea i hanaiaa ei i fa'alabe'aa hemeadi'ai. ²¹Na rawani ba onei'aa hana pigio, o hunu wine, o bigi'aa hepaldiai manumanu i fapasiaa mei lofumu.

²²Si'ei, tamanu naramu a'a ei manumanu ei, oto'uaia a'amu ma mei Haidaa. Na pa'i hawegiana mei lomi i fafelooa anaia a'a tamanu na bigi'ia. ²³Ma'uaa mei i hamamagua naranarana a'a ei na hanaia, na todigaa hafelo'ana, uaa ei hanaiana abaa wagii fei narafawe'ia ma tamanu abaa noranamai wagii fei narafawe'ia, na hafelo.

15 O'ou, eni na we'i naranaraa o'ou nei fawiwi'ainaa ei na adudu ei naranaraa ro'ou ma abaa fani'eni'ea ana o'ou. ²Hememea o'ou nei fani'eni'ea mei gufuna ba i farawaninia ma fawe'ia. ³Uaa Christ ana lomi na fani'eni'ea anaia, ma'uaa ana ale'ei fei ne'aia: “Ei warefafelo, ei rona wareia a'amu, na

^{††}14:14 14:14 O, *manumanu*

pasinaa pafou.” ⁴Uaa minaa ei manu-manu rona ne'inia mina, rona ne'inia ba i feroinaa o'ou ba wagii fei apitaia ma fei fa'unuwenuweaa fei Bu'u Apuna, o'aa pa'i o'onaia unu.

⁵Ma nunumiau ba mei Haidaa, mei i fa'una'anaa naranaraa hamu'ou ba fei mau spiritii hamu'ou ale'ei ba hamo'aa apitaifipui, ei hamo'aa neneraa Christ Jesus ⁶ba a'a hepalo ua naranara ma hepalo ua umu, hamo'aa uduginaa mei Haidaa, mei Amaa mei Fasuu o'ou, Jesus Christ.

⁷Hamonei taufagutanaa ana hamu'ou, ana ale'ei Christ na fagutanaa hamu'ou si'ei ba mei Haidaa i to udugiana wagina.

⁸Uaa a warefanaa hamu'ou ba Christ na fanafinaa anaia a'a ei Jew^{‡‡} ba i bigi'aa tamanu mei Haidaa na fa'unania a'a ei ama mina ⁹ba ei Gentile, ro'aa uduginaa mei Haidaa uaa fei faloloa'iana, ale'ei rona ne'inia:

“Si'ei, a uduginio dupuaa ei Gentile; a laugaa ei lauga a'a fei haramu.”

¹⁰Na warediai ba:

“Hamu'ou ena Gentile, hamonei ni'eni'efipui a'a ei rama'aa gufuna.”

¹¹Ma na warediai,

“Minaa hamu'ou ena Gentile, uduginaa mei Fasu ma minaa hamu'ou ena rama'a nei laugi'uduginia.”

¹²Ma na warediai Isaiah,

“Fei Waraa Jesse, iwe nusu, hemei i asi'aa ba i famamoaa ei baua gufu; ei Gentile iwe o'onai unuu ro'ou a'ana.”

¹³Nunumiau ba mei Haidanaa fei o'onaia unu, neimina fani ni'eni'ea ma gutafarawania a'a hamu'ou, ei hamona auna naranaraa hamu'ou a'ana ba hamu'ou ale'ei hepalo pe'i na mere'esu'esu a'a fei o'onaia unu, fei na nofininamii fei faufau fei Spiriti Apuna.

Paul mei Bigibigi'a yei a'a ei Gentile

¹⁴Ena lofuu, unapa'aa aida ba ana hamu'ou namina rawani, namina bauana ai apa'aa hamu'ou ma na hawiaa hamu'ou feroiaa ana hamu'ou. ¹⁵Una ne'ifawe'i wagii hefi'a manumanu ba a fanonomidinaa hamu'ou hamatee na fanau fei rawani'a fanaa mei Haidaa ¹⁶ba unei bigi'aa fei bigi'aa Christ Jesus a'a ei Gentile wagii fei bigi'aa ei bauaniaa humuu mei Haidaa ba unei u'ugaa fei rawani'a wareaa mei Haidaa ba ei Gentile, ro'ou ale'ei fana a'a mei Haidaa ba i apunainaa ro'ou fei Spiriti Apuna.

¹⁷Si'ei ba a'a Christ Jesus, una upe'upei wagii fei bigi'au a'a mei Haidaa. ¹⁸Lomi a wareaa hepalo manumanu, ma'uaa ana ei bigi'aa Christ a'au, fei a unifanaa ei Gentile ba ronei guainaa mei Haidaa wagii ei una wareia ma bigi'ia, ¹⁹wagii fei faufau ei hilala ma ei foigia a'a fei faufau fei Spiriti. Si'ei, yei Jerusalem ma nopa'alao yei Illyricum, unamina warepedugaa fei rawani'a wareaa Christ. ²⁰Mina ranimai, nunumiau ba unei u'ugaa fei rawani'a wareaa Christ fawelei rotua apa'aa Christ ba lomi a fadufadu pafoo fei bigi'aa hemeadi. ²¹Ma'uaa ana ale'ei fei ne'aia:

“Ei lomi rona guainaa fei u'ugana, rowe ma'apa'ia ma ei lomi rona u guguai, iwe arewa a'a ro'ou.”

²²Sifei fei pa'afina ba nafane'o lawagi fei talau ba a nomai a'a hamu'ou.

Fei Naranaraa Paul ba i Dinaa Rome

²³Hamatee lomidiai bigi'au faweleni ma hamatee ude nunumiau watauda igisimasi ba a ma'a hamu'ou, ²⁴una nara ba a bigi'ia ena una dinaa Spain. Nunumiau ba a ma'a hamu'ou ena una

‡‡15:8 15:8 Warea Greek ba, *ei moro'a*

nowau yena ma ba hamonei hadumau a'a fena tatalaiu yena ma ba o'ou do'o gutawiwidi ma'ida. ²⁵Ma'uaa e'eni, a dinaa Jerusalem ba ado'o hadumaa ei apunaiaa mei Haidaa yei. ²⁶Uaa ei Macedonia ma ei Achaia, rona ni'eni'e hamatee rona fani haduma a'a ei apunaiaa mei Haidaa yei Jerusalem, ei lomi rona pa'i manumanu. ²⁷Rona ni'eni'e ba rona bigi'ia ma ana fa'ua ba ronei bigi'ia. Uaa naba a ei Gentile, rona to ei hawegiaa fei spiriti a'a ei Jew, ana na rawani ba ronei hadumaa ei Jew a'a ei manumanuu malagufu. ²⁸Si'ei, ena na bigidigaa feni bigi'a feni ma na aidadii ba rona todigaa fei fua fei, yau a dinaa Spain ma ena na tatalailao, awedo'o ma'a hamu'ou. ²⁹Una aida ba ena na nomai a'a hamu'ou, awe nofininamii minaa ei hawegiaa Christ.

³⁰A warefawe'i a'a hamu'ou ena lofuu, a'a mei Fasuu o'ou Jesus Christ ma wagii fei haguua fei Spiriti ba hamonei oafipui a'au ma lafulafunaa a'a mei Haidaa ba nei hadumau wagii fei ote'oteiau. ³¹Lafulafu ba unei tela a'a ei abaa narafawe'ia yei Judea ma ba fei bigi'au i Jerusalem nei rawani i puda a ei apunaiaa mei Haidaa yei ³²ba a'a fei nunumiaa mei Haidaa, yau a noni'eni'emai ma gutafipui a'a hamu'ou ma gutafawenai. ³³Mei Haidaniaa fei gutafarawania i oafipui a'a minaa hamu'ou. Amen.

Wareaa Paul a'a Hememea

16 I a'a hamu'ou, una tenaa mei agii o'ou Phoebe, hemea nafii[¶] fei losuu yei Cenchrea. ²A i'iginaa hamu'ou ba hamonei taufagutania a'a mei Fasuu ana ale'ei hamona taufagutanaa ei apunaiaa mei Haidaa ma fani pani wagii ei nunumiana a'a hamu'ou, uaa

hia na hadumaa wataua rama'a mawe yau.

³Famafufuoinaa Priscilla^{§§} ma Aquila, laguei rafirafiu bigi'a a'a Christ Jesus. ⁴Laguna nigoaa ei manumanu hafelo uaa lagu'e'i hadumau. Abaa uniau na ni'eni'e, ma'uaa minaa ei losuu ei Gentile ana.

⁵Ana famafufuoinaa fei losuu ei rona'o gutafipui a'a fei humuu lagua.

Famafufuoinaa mei pa'aa tafiu Epene-tus, mei rawarawa tonaa Christ a'a fei gufu Asia.

⁶Famafufuoinaa Mary, mei na bigi-fawe'i a'a hamu'odu.

⁷Famafufuoinaa laguena maroau, Andronicus ma Junias, laguei laguna oafipui a'au yei bobo'aia. Lagunamina ude u'ugai dupuaa ei apostle ma lagua do'o rawarawa tonaa Christ laraa yau.

⁸Famafufuoinaa Ampliatus, mei una haguia a'a mei Fasuu.

⁹Famafufuoinaa Urbanus, mei rafirafii o'ou a'a fei bigi'aa Christ mawe mei pa'aa tafiu Stachys.

¹⁰Famafufuoinaa Apelles, mei na oadii a'a ei manimania ma na rawani i puda a Christ.

Famafufuoinaa ei maroaa fei humuu Aristobulus.

¹¹Famafufuoinaa mena maroau, Herodion.

Famafufuoinaa ena maroaa fena humuu Narcissus, ena rona neneraa mei Fasuu.

¹²Famafufuoinaa laguena pifine, Tryphena ma Tryphosa, laguena laguna bigifawe'i a'a mei Fasuu.

Famafufuoinaa mena pa'aa tafiu Per-sis, hemeadii pifine namina bigi-fawe'i a'a mei Fasuu.

[¶]16:1 16:1 O, *deaconess*

^{§§}16:3 16:3 Wareaa Greek ba, *Prisca*, ana fei hara *Priscilla*

¹³Famafufuoinaa Rufus, mei na rafeiaa mei Fasuu mawe mei inana, mei ana ale'ei pa'aa inau.

¹⁴Famafufuoinaa Asyncritus, Phlegon, Hermes, Patrobas, Hermas ma ena lofu a'a ro'ou.

¹⁵Famafufuoinaa Philologus, Julia, Nereus ma mei agina ma Olympas mawe minaa ei apunaiaa mei Haidaa a'a ro'ou.

¹⁶Hatofaa puda hamu'ou fininaa rawani'a naranara ma famafufuoinaa hememea hamu'ou. Minaa ei losuu Christ, rona aloawii ei famafufuoiaa ro'ou.

¹⁷A warefawe'i a'a hamu'ou, ena lo-fuu ba hamonei wagi'inaa hamu'ou a'a ena ro'aa fafifalagii ma au alabe'a i ma'aa hamu'ou, ena rona fa'alawi'inaa hamu'ou a'a ena apa'aa hamu'ou. Faraua a'a ro'ou. ¹⁸Uaa ena mau rama'a ale'ena, lomi rona neneraa mei Fasuu o'ou Christ, ma'uaa ei puguaa ro'ou ua. A'a ena ro'oa ma hofeaa warea, ro'aa sifi'aa naranaraa ei rama'a bibiyei'ualao.

¹⁹Minaa ei rama'a, rona guainia ba hamu'ou rama'aa guaiawarea hee, namina bauana fei ni'eni'eau a'a hamu'ou; ma'uaa, nunumiau ba hamoneipa'aa pa'i apa'aa hamu'ou a'a ei rawani'a ma faraua a'a ei hafelo'a.

²⁰Mei Haidaniaa fei gutafarawania na rarafi'i ba ipowe fudosinaa Satan haroo pinee hamu'ou.

Fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus i oafipui a'a hamu'ou.

²¹Timothy, mei rafirafiu a'a fei bigi'a mawe ei maroau, Lucius, Jason ma Sospater, rona aloawii fei famafufuoiaa ro'ou a'a hamu'ou.

²²Yau, Tertius, meni i ne'inaa feni ne'ia na famafufuoinaa hamu'ou a'a mei Fasuu.

²³Gaius, mei i fani'eni'ea fei gutanau ma minaa feni losuu yeni, na aloawii fena famafufuoiana a'a hamu'odu.

Erastus, mei famamooa ei bigi'aa wataua rama'a laloo fei baua gufu ma mei lofuu o'ou Quartus, laguna aloawii fei famafufuoiaa lagua.*

²⁵Ma i a'ana, mei na hawia ba i faroaa fei rawani'a warea, fei una u'ugia, fei u'ugaa Jesus Christ, fei na fibo'ii a'a fei nawe arewa, fei nado'o ude'opa'ai mina, ²⁶ma'uaa eni, na ude are'are ma onawe apa'ia a'a ei ne'aiaa ei mamama'a wagi' fei warefawe'iaa mei Haidaa, mei i oalao ma ba minaa ei gufu tadiwe'aia, ropowe narafawe'i ma nenegia— ²⁷A'a Jesus Christ, onei uduginaa mei uniana Haidaa, mei na pa'i apa'ana ranimai ranimai. Amen.

*16:23 16:23 Hefi'a ne'ia ba, famafufuoiaa lagua. 24 Fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus Christ i oa a'a minaa hamu'ou. Amen.

1 CORINTHIANS

Warefa'aia

Feni rawarawa ne'iaa Paul a'a ei Corinth ba i fawanewaneaa ei awataa wagii fei mau losuia yei, fei losuu fa'asi'ana Paul.

A'a fei au fei, Corinth, hepalo baua gu-fuu ei Greece ma fei pa'aa gufuu gava-man yei Achaia. Namina rata ei talaa totoo mugoo po'ii ro'ou, mamaguguaa ro'ou wagii ei maumau gufuu ro'ou ma ei mau fitatafipa'aia.

Paul fi warewareaa ei fi'alagiaa ei fi-haroi, fitatafipa'aia, lalaia, famarapuaa unuu hemeadiai, ei mau losuia, ei fanaa fei Spiriti Apuna ma fei asi'ana. Ina fama'aia ba fei rawani'a warea na ware-wareaa e'ei manumanu e'ei.

1 Yau Paul, a'a fei nunumiaa mei Haidaa, ina rafeinau ba yau hemea apostle Jesus Christ ma mei lofuu o'odu Sosthenes, hia yeni a'au.

²Feni ne'ia i dinaa a'a fei losuu mei Haidaa i Corinth, a'a ei rona papaditai a'a Christ Jesus—ei ina harofaa ro'ou ba ronei apunaifipui a'a minaa ei rona'aida lala'aa fei haraa mei Fasu Jesus Christ—mei Fasuu ro'ou ma o'odu.

³Fei rawani'a ma gutafarawaniaa mei Haidaa mei Amaa o'odu ma mei Fasu Jesus Christ i oa a'a hamu'ou.

Warea 'ta'

⁴Una'aida ware 'ta' a'a mei Haidaa uaa hamu'ou. Hamatee a'a Christ Jesus, ina fanaa hamu'ou fei rawani'ana. ⁵Uaa a'ana inamina haweginaa hamu'ou a'a minaa ena manumanu—minaa ei pao-laa warea ma minaa ei apa'aa hamu'ou—⁶uaa fei u'ugaa Christ, fei hai'ouna

u'ugaa napa'aa fa'uai a'a hamu'ou. ⁷Si'ei, lomi i taretare pinee hamu'ou a'a ei fanaa fei Spiriti ena hamofi oma'a fininaa re-furefua ba nei famauamai mei Fasuu o'ou Jesus Christ. ⁸Iwe fawe'inaa naranaraa hamu'ou nopa'aloo fei a'apoo ma lomi i guguinaa unuu hamu'ou hafelo'a a'a fei arewaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ. ⁹Mei Haidaa na oafagugu ma na rafeinaa hamu'ou ba hamonei oafipui a'a mei Na'una Jesus Christ, mei Fasuu o'ou.

Fi'alagia laloo fei Losuu

¹⁰Ena lofu, a i'iginaa hamu'ou ba a'a fei haraa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, hamonei'aa fifalaginaa hamu'ou. Ma nei'awe pa'i manumanu watolaa hamu'ou ma hamonei oafipui a'a hep-alo ua pa'apa'a ma heai naranara. ¹¹Ena lofuu, hefi'a rama'a humuu Chloe, rona warefanau ba na pa'i fihareia dupuaa hamu'ou. ¹²Fei hanuiau ale'ei: Hemea hamu'ou na ware ba, “Yau na neneraa Paul”; hemea na ware, “Yau na neneraa Apollos”; hemea, “Yau na neneraa Cephas[†]”; ma hemeadiai, “Yau na neneraa Christ.”

¹³Haa—Christ, na fifalagii? Ma Paul, rona fatawaia uaa hamu'ou? Ma, hamu'ou, hamona pudugufai wagii[‡] fei haraa Paul? ¹⁴Naminapa'aa rawani ba laguna pudugufinaa hamu'ou Crispus ma Gaius ma abaa yau. ¹⁵Si'ei, lomi i ware nemea ba hamona pudugufai wagii fei harau. ¹⁶(Fa'ua ba ana una pudugufinaa ei rama'a humuu Stephanas; ma'uaa lomi una nonominia ba una pudugufinaa hemeadiai.) ¹⁷Uaa abaa i aloamiaua Christ ba nei pudugufai; ma'uaa ba nei u'ugaa fei rawani'a warea. Abaa una wareaa ei naranaraa rama'a ua. Nabaa ale'ei, lomi na pa'i faufau fei hawafoloo Christ.

[†]1:12 1:12 O, Peter

[‡]1:13 1:13 O, a'a; v. 15 anaa

Christ mei Ano'ano, mei Faufau mei Haidaa

¹⁸ Uaa fei u'ugaa fei hawafolo, lomi hanuna a'a ei rona fagiana. Ma'uaa a'a o'ou eni ona tela, na pa'i faufau mei Haidaa wagina. ¹⁹ Uaa ina ne'idii:

“Awe fapedugaa fei ano'anoiaa ei rona pa'i baa apa'aa ro'ou; ma awe pulotomaa naranaraa ei na mua apa'aa ro'ou.”

²⁰ Amaia mei na pa'i apa'ana? Amaia mei na tonaa watauda feroiana? Amaia mei ba namina apa'ifarawaninaa ei u'ugaa minaa ei manumanu a'a feni au feni? Haa, a'a ba mei Haidaa na fafanunuaa rama'a ale'ei poapoa a'a fei apa'ifarawaniaa feni ano? ²¹ Wagii fei ano'anoiaa mei Haidaa na bigi'ia ale'ei ba i a'a fei ano'anoiaa feni malagufu, lomi ro'aa apa'ia. Ma a'a fei poapoa, fei rona u'ugia, mei Haidaa na ni'e ba i fatela'anaa ei rona narafawe'i. ²² Ei Jew, rona nunuminaa ei hilalaa foigia ma ei Greece, ro'ei lalabaginaa fei ano'anoia, ²³ ma'uaa o'ou, ona u'ugaa fei fatawaa Christ: fei alabe'a a'a ei Jew ma lomi hanuna a'a ei Gentile. ²⁴ Ma'uaa a'a ei na lala'aa ro'ou mei Haidaa, minaa laguei, Jew o Greece, Christ, hia fei faufau mei Haidaa ma fei ano'anoiana. ²⁵ Uaa fei fapoapoaiaa mei Haidaa na muainaa fei apa'aa rama'a ma fei fapududuaa mei Haidaa na faufaudiai laraa fei faufau rama'a.

²⁶ Ena lofu, narama'aia ba hamu'ou batana'i fama'a ei atawe lala'aa hamu'ou. A'a ba na bauana'i ei apa'aa minaa hamu'ou i puda'a rama'a ma a'a ba minaa hamu'ou baa rama'a o na'uu hapara. ²⁷ Ma'uaa mei Haidaa na rafeinaa ei a'afoloi feni malagufu ba famamafaa ei rona pa'i baa apa'aa ro'odu; mei Haidaa na rafeinaa ei pududuu manumanuu feni

ano ba famamafaa ei rona faufau. ²⁸ Ina rafeinaa ei pusu'o manumanu a'a feni ano ma ei fawawaroro manumanu—ma ei lomi rona wareifinina—ba fapedupe-duu ei na udedii. ²⁹ Uaa ba lomi nemea i famamagugui i ma'aa mei Haidaa. ³⁰ Si'ei ba hia, hamona oafipui a'a Christ Jesus, mei na oa ale'ei ano'anoo o'ou a'a mei Haidaa, mei i fawanewaneaa o'ou, fafafa'arinaa o'ou ma pono'aa o'ou. ³¹ Si'ei, ana ale'ei na ne'idii: “Mei ba i famamagugui, nei famamagugui a'a mei Fasuu.”

2 Ena a nomai a'a hamu'ou, ena lofu, abaa una nofininamii hofehofea o famamagugui ba na pa'i baa apa'au ei a u'ufanaa hamu'ou fei u'ugaa mei Haidaa.¹ ² Uaa yau na nara ba unei'aa apa'aa ne'a manumanu ei a gutafipui a'a hamu'ou ma'uaa ana unaa Jesus Christ ma fei fatawana. ³ Una nofininamii fei pududua ma ma'uaa fipuinaa funurerea a'a hamu'ou. ⁴ Fei paolaa u'ugau abaa na nofininamii baa apa'a o hofea a'a hamu'ou ma'uaa fi fama'aa hamu'ou fei faufau fei Spiriti. ⁵ Hee, lomi na rawani ba hamu'ou narafawe'i a'a fei apa'aa rama'a ma'uaa a'a fei faufau mei Haidaa ua.

Fei Ano'ano Noranarai a'a fei Spiriti

⁶ Ma'uaa hai'ou'ei warewareaa fei u'uga, fei na pa'i apa'a i dupuaa ei rona a'u. Ma'uaa abaa fei mau apa'aa feni au feni, o fei mau apa'aa ei haparaa feni au feni, ei fi pa'ailao ei faufau ro'ou. ⁷ Agia, hai'ou fi wareaa fei ano'anoiaa mei Haidaa, fei nado'o ude'opa'ai, fei ba mei Haidaa na audigia ba i fani hawera a'a o'ou, ei atawe mamara feni malagufu. ⁸ Lomi hemea bauaniaa feni malagufu na apa'ia. Nabaa rona aida, lomi ro'aa fatawaiiaa mei Fasuu fei hawera. ⁹ Ma'uaa, ale'ei fei ne'ia:

¹2:1 2:1 Hefi'a ne'ia ba, u'ufanaa hamu'ou fei opa'aiaa mei Haidaa.

“Lomi puda na fanunupa'i, lomi adia na guaipa'i ma fei naranara i gu nabaa i naraiaa tamanu mei Haidaa nadii pagi'aufanaa ei rona haguia”—

¹⁰ ma'uaa a'a fei Spiritina, mei Hidaa na foiginia a'a o'odu.

Fei Spiriti i labaginaa minaa ei manumanu ma ana i labaginaa ei manumanuu mei Hidaa, ei na ude fawalalo. ¹¹ Uaa hini dupuaa rama'a na apa'aa naranaraa hemea rama'a? Ana fei spiriti laloo iaa mei rama'a. Ana ale'ei, lomi hemea na apa'aa fei naranaraa mei Hidaa. Ana fei Spiritii mei Hidaa ua. ¹² Lomi ona tonaa fei spiritii feni malagufu ma'uaa fei Spiriti noranarai a'a mei Hidaa ba onei apa'aa tamanu mei Hidaa na fani'uaia a'a o'ou. ¹³ Sifeni feni ba onei wareia, abaa paolaa warea rona feroinaa o'ou a'a ei apa'aa rama'a ma'uaa ei paolaa warea, feroiaa fei Spiriti, ei na warewareaa ei manumanu na fa'uai a'a fei Spiriti ma a'a ei paolaa warea fei Spiriti.[§] ¹⁴ Mei lomi na pa'i fei Spiriti, lomi ba i tonaa ei manumanu noranamai a'a fei Spiritii mei Hidaa, uaa i a'ana ei manumanu ei, na a'afoloi ma pa'aa lomi ba i apa'aa ro'odu. Uaa ei, manumanuu fei Spiriti. ¹⁵ Mei na pa'i fei Spiriti, ina hawia ba i fanunu'apa'aa minaa ei manumanu ma'uaa ana hia, lomi ba iwe oanaa hape'umuu rama'a:

¹⁶ “Haa—hini i apa'aa fei naranaraa mei Fasu

ba i feroinaa?”

Ma'uaa o'odu, ona pa'i fei naranaraa Christ.

Fi'alagia laloo fei Losuu

3 Ena lofu, lomi ba a wareware a'a hamu'ou ale'ei ba hamona pa'i fei Spiriti, ma'uaa ale'ei maumau

rama'aa malagufu—ale'ena baduu ua a'a Christ. ² Una fasmusunaa hamu'ou pao susu. Abaa una fagunaa hamu'ou we'ia du'ua, uaa hamotawe hawia ma ana hamotawepo'o felefele. ³ Hamu'ou, ale'eni rama'aa malagufu ua eni. Uaa na pa'i punepunea ma fisibaia dupuaa hamu'ou. Ma si'ei, hamu'ou rama'aa malagufu ua, na? Fei maumau hamu'ou, ale'ena rama'a ua, na? ⁴ Uaa nabaa nemea i ware ba, “Yau na neneraa Paul” ma nemeadii ba, “Yau na neneraa Apollos,” hamu'ou ale'ena rama'a ua, na?

⁵ Rama'a bata Apollos? Ma rama'a bata Paul? Nafi ua ma ana a'a lagua, hamona guainaa fei u'uga ma si'ei, hamona narafawe'i. Mei Fasu na fani bigi'a a'a hememea. ⁶ Yau na faroaa fei lau. Apollos na fani ranuna ma'uaa mei Hidaa na fahabeia. ⁷ Si'ei, mei faroa o mei fanaa ranu, lomi na pa'i haraa lagua, unaa mei Hidaa ua—mei na fahabeaa ei manumanu. ⁸ Mei faroa ma mei fanaa ranu, laguna pa'i hepalo ua naranara ma hememea lagua, iwe tonaa pono'ana ana ale'ei ei bigi'ana. ⁹ Uaa haigua, paniaa panii mei Hidaa ma hamu'ou, pe'ihapee mei Hidaa ma ana humuu mei Hidaa.

¹⁰ Wagii fei rawani'a na fanau mei Hidaa, una augaa fei fasu'ufufugoi, ale'ei hemea pa'aa fadufadu ma hemeadii fi fadufadu wagina. Ma'uaa hememea nei oma'afarawaninaa anaa ba batanai na fadufadu. ¹¹ Uaa lomi ba nemea i fa'udiai hepalo fasu'ufufugoi. Uaa na pa'idii hepalo, simeni Jesus Christ ua. ¹² Nabaa nemea i fadufadu pafoo fei fasu'ufufugoi ma i biginaa gold, o silver, o ei mugoo na bauana pono'ana, o ei haihai, o ei guana, o pa'apa'aa ei lau, ¹³ fei bigi'ana, i unia ba na biginaa tamanu, uaa fei Arewaa i

§2:13 2:13 O, feroiaa fei Spiriti, fei na fa'arewaiiaa ei fafa'uaiaa fei spiriti a'a ei rona pa'i fei maumau fei spiriti.

fa'arewaia. Fei hafi, ipowe fa'arewaia ma maniaa fei bigi'aa hememea ba na we'i, o lomi. ¹⁴Ma nabaa fei faduana na telapa'i, i tonaa fei pono'ana. ¹⁵Ma nabaa fei faduana na gu'a, na pa'ai ei bigitemuana. Ana unaia i tela ma'uaa ale'ei hemea na ponitela'apa'i a'a fei wegueguna.

¹⁶Haa, lomi hamona aida ba hamu'ou humuu mei Haidaa ma fei Spiritii mei Haidaa na oa laloo iaa hamu'ou? ¹⁷Nabaa nemea i rosiaa fei humuu mei Haidaa, mei Haidaa, ana i rosia, uaa fei humuu mei Haidaa na apunai ma hamu'ou fei humu fei.

¹⁸Hamonei'aa sifi'aa ana hamu'ou. Nabaa nemea hamu'ou i nara ba hia na pa'i apa'ana ale'ei fei apa'aa feni malagufu, ineido'o oa ale'ei hemea poapoa ma nene, i oa ale'ei hemea na pa'i apa'ana. ¹⁹Uaa fei apa'aa feni malagufu, ale'ena manumanuu fafadia puda ma mei Haidaa. Ana ale'ei fei ne'ia: "Ina panarofaa ei rona pa'i apa'aa ro'ou a'a ei manitoai ro'ou." ²⁰Ma hepalodii, "Mei Fasu na aida ba fei naranaraa ei rona pa'i apa'aa ro'odu, lomi hanuna." ²¹Si'ei, lomi na rawani ba nemea i mamagugu! Minaa ei manumanu, finefinee hamu'ou; ²²ale'ei Paul, o Apollos, o Cephas**, o feni ano, o fei faweweni, o ma'ea, o wagiene, o narani—minaa ena, finefinee hamu'ou. ²³Ma hamu'ou manumanuu Christ ma Christ manumanuu mei Haidaa.

Ei Apostle Christ

4 Si'ei, ei rama'a, ronei tonaa hai'odu ale'ei nafii Christ ma ale'ei oma'aa ei manumanuu mei Haidaa, ei na ude'opa'ai. ²Ma hepalo baa manumanu, fei ba ei rona oma'aa hepalo manumanu ale'ei, ronei fama'aia ba ronapa'aa wewea. ³Lomi manumanu a'au

nabaa hamo'aa narafafelo a'au o auna yau dududua, uaa ana lomi una narafafelo ana a'au. ⁴Fei naranaraa na rawani ua ma'uaa lomi na ware ba yau rawani'a rama'a. Ana mei Fasu ua i dududuau. ⁵Si'ei, nabaa atawepa'aa fei auna, apuna dududuaa hepalo manumanu; hamonei fawiwai nopa'alloo fei ba i nomai mei Fasu. Iwe falelefoaa ei manumanu na ude'opa'ai laloo fei roromaa ma i fa'arewaiaa fei pa'aa naranaraa ei rama'a. A'a fei au fei, mei Haidaa iwe fanaa fei udugiana a'a hememea.

⁶Si'ei, ena lofu, ei manumanu ei, una aunamii pafoo haigua Apollos ba fararawanii hamu'ou uaa ba a'a haigua, hamonei to apa'aa hamu'ou a'a feni warea feni, "Apuna au'ualao naranara pafoo tamanu na ne'idii." Ale'ei, lomi ba o famamagugui a'a hemea ma fafeloaa hemeadii. ⁷Uaa hini na bigifa'u'ugainaa hamu'ou a'a hefi'adiai? Tamanu manumanu ba hamona to'uaia? Ma nabaa fa'ua ba hamona to'uaia, tani hamo'aa mamagugu wagina?

⁸Pa'idigaa hamu'ou minaa ei manumanu hamona nunuminia! Hamona pa'idii watauda manumanu! Hamona oadii ale'ei hapara—ma abaa hai'odu a'a hamu'ou. Ma una nunuminia ba hamu'ou pa'aa ale'ei hapara, ale'ei haigu'aa haparaifipui a'a hamu'ou! ⁹Fafanunuau ale'ei ba mei Haidaa na auna hai'ou eni apostle mugii ei roi talailao wagiie fei humuu fifigaia ba i hanunuinia i haroo pumanugawe ale'ei ba hai'ou nei tonaa ma'ea wagiie fei mau fifigaia. Ba ronei hapeinaa hai'ou, minaa fei haroo pafea, ei alo'alo ma ei rama'a pu. ¹⁰Hai'ou ale'ena poapoa Christ ma'uaa na pa'i baa apa'aa hamu'ou a'a Christ, na? Hai'ou pududu ma hamu'ou na faufau! Hamona honua, lomi hai'ouna honua! ¹¹Ana a'a feni au

**3:22 3:22 O, Peter

feni, hai'ouna tonaa baoa ma sigigia, na madigedige lalawaa hai'odu ma rona fo'afafeloa hai'odu ma lomi humuu hai'odu. ¹²Hai'ouna bigifawe'inaa panii hai'odu. Ena rona umuaa hai'odu, hai'ouna haweginaa ro'odu. Ena rona haperaraiaa hai'odu, hai'ouna apisinia. ¹³Nabaa hefi'a na u'ufafeloa hai'odu, hai'ouna warefagigii ua. Nopa'amii wagieni, hai'ou ale'ena abaguaa agi o memee feni malagufu.

¹⁴Abaa eni a ne'inaa feni ba a famafaiaa hamu'ou ma'uaa a aweinaa hamu'ou ale'ena rawani'a na'uu. ¹⁵Fa'ua ba hamona pa'i hefua pa'ania pu-faba'a oanananaa hamu'ou a'a Christ ma'uaa lomi hamona pa'i watauda amaa hamu'ou. Uaa, a'a Christ Jesus, yau na oanaa amaa hamu'ou a'a fei rawani'a warea. ¹⁶Si'ei, a i'iginaa hamu'ou ba fei maumau hamu'ou nei fimina'ei ale'ei fei maumau. ¹⁷Sifei fei pa'afina ba a aloawii Timothy, mei na'uu, mei una haguia, mei na oafagugu a'a mei Fasu. Iwe fanominaa hamu'ou fei tatalaiu a'a Christ Jesus, fei na fibo'ii a'a tamanu una feroinia laloo minaa ei losuu.

¹⁸Hefi'a hamu'ou na fafofolaa bana'aa lomi a nomai a'a hamu'ou. ¹⁹Ma'uaa anaa a nomai eni nabaa na nunumiai mei Fasu. Ma awe lalabaginaa ware-wareaa ei ro'aa fafofolaa ma batanai faufau rona pa'i. ²⁰Uaa fei haperaraiaa mei Hidaa abaa manumanuu warewarea ma'uaa manumanuu faufaua. ²¹Tamanu naraa hamu'ou? Ba unei notomai babu, o a nofagigimai fininaa hagua?

Alofatalainaa mei Lofu, mei na Bigifatata

5 Yau na guainia ba na pa'i fitatafipa'aia dupuaa hamu'ou ma fei maumau fei, ana lomi na pa'i dupuaa ei roromaa: Hemea wawane

na haroaa mei haroo mei amana. ²Ma hamona mamagugu ua, na? Hamona pa'i hepalo baua awataa a'a hemea ma lomi hamona nanamuipa'ia. Ana lomi hamotawe fa'asi'ania ano. ³Fa'ua ba yau abaa na oafipui a'a hamu'ou ma'uaa fei naranarau i a'a hamu'ou. Ma una waredii ba na tata mei na bigi'aa fei, ana ale'ena yau yena. ⁴Ena hamona papa'ifipui a'a fei haraa mei Fasu o'odu Jesus ma fei naranarau i a'a hamu'ou ma fei faufau mei Fasu o'odu Jesus anaa, ⁵te, hamonei fifania panii Satan ba fei hafelo'a maumauna^{††} nei pedu ma fei spiritina, i tela a'a fei arewaa mei Fasu.

⁶Lomi na rawani fei mamaguguaa hamu'ou. Haa, lomi hamona aida ba ma'ida fafua i fafuaana minaa fei palaua? ⁷Siminaa fei waraguu fafua. Ma hamowe ale'ei manufau palaua lomi fafuaana—ana ale'ei pa'aa hamu'ou. Uaa a'a o'ou, Christ, hia mei Na'uu Sipsipi wagii fei Talai Falogia ma na fatawadii. ⁸Si'ei, onei urofaa fei Hananaa ma'uaa abaa a'a fei waraguaa fafuaa ei manitoai ma hafelo'a, ma'uaa a'a fei faraa pidaua lomi fafuaa fei rawani'a maumau ma fei fa'uaia.

⁹Fei ne'iau na ware ba apuna gutafipui a'a ei rona fitatafipa'ai. ¹⁰Ena una ware ba pa'aa lomi, abaa fi hanuinaa ei rama'aa ano, ei rona pa'i naranaraa fitatafipa'aia, ei wawa'ai poa, ei balafafanaosifisifi, o ei haguaa manumanuu ano. Nabaa ale'ei, hamonei pa'aa ofadugaa feni ano. ¹¹Ma'uaa e'eni a ne'inaa a'a hamu'ou ba apuna gutafipui a'a nemea na ware ba hia hemea lofu ma'uaa na pa'i fei mau fitatafipa'aia, o wawa'ai poa, o haguaa ei manumanuu ano, o wiwitoia, o hunu poapoai, o balafafanaosifisifi. Mei rama'a ale'ei, apuna hananafipui a'ana.

^{††}5:5 O, fei hudi ununa; o ba fei nunumiaa unu

¹² Abaa manumanuu ba a dududuaa ei rama'aa ano. Haa, lomi ba hamu'ou sulaparaa ei losuia rona bigifatata? ¹³ Mei Haidaa, iwe dududuaa ena rama'aa ano. “Alofatalainaa mei rama'a hafelo inamoaa hamu'ou.”

Fei Dududua Dupuaa ei Narafawe'ia

6 Nabaa nemea hamu'ou i pa'i sibana a'a hemea, tamanu naraa hamu'ou—ba i dinaa a'a mei fadududuaa feni ano laraa ei apunaiaa mei Haidaa? ² Haa, lomi hamona aida ba ei apunaiaa mei Haidaa rowe dududuaa feni malagufu? Ma nabaa hamo'aa fadududuaa feni malagufu, ana hamo'aa dududupa'aa hepalo pusu'o manumanu? ³ Haa, lomi hamona aida ba o'ou ana o dududuaa ei alo'alo? Ma si'ei, ei manumanu wagieni, lomi na waiwai. ⁴ Si'ei, nabaa hamona fiharei a'a hepalo manumanu ale'ei, hamonei uniaa ana ei lomi baua haraa ro'ou laloo fei losuu ba fawanewaneaa fei. ⁵ Una wareaa feni ba a famamafaa hamu'ou. Haa, pa'aa lomi hemea hamu'ou na pa'i ma'ida hubea tabana ba i fawanewaneaa ei manumanu wato-laa ei narafawe'ia? ⁶ Ma'uaa agia, hemea lofu na dududuaa hemeadii—ma fei, na bigi'ia i puda a ei abaa narafawe'ia!

⁷ Fei ba hamona fidududui, hanuna ba hamona pasidii. Fei manumanu fei, na hafelodii laraa fei ba hamona bigifatata ma fafanao. ⁸ Ma ana hamona fafanao ma bigifafelo a'a ei lofuu hamu'ou.

⁹ Haa, lomi hamona aida ba ei rama'a hafelo, lomi ro'aa tonaa fei haparaiaa mei Haidaa? Apuna guaitonaa sifisifi'a hamatee pa'aa lomi ba ro tonaa fei haparaiaa mei Haidaa—ei fitatafipa'aia, ei na haguua manumanu feni ano, ei fiharoharoipa'aia, ei wawanee tala, helagui pifine o helagui wawane fitatafipa'aia, ¹⁰ ei fafanao, ei wawa'ai poa, ei rona hunu poapoai, ei wiwitoia o ei balafafanaosifisifi'a. Lomi hemea

ro'ou i tonaa fei haparaiaa mei Haidaa. ¹¹ Mina, maumau hefi'a hamu'ou ana ale'ei ei rama'a ei ma'uaa a'a fei haraa mei Fasu Jesus Christ mawe fei Spiritii mei Haidaniaa o'ou, hamona didiginaa fei fafa'araia, papaditaia ma fei wanewanea.

Fitatafipa'aia

¹² “Minaa ei manumanu, na hawia ba a bigi'ia”—ma'uaa lomi ba minaa ei manumanu ro'aa farawaninau. “Minaa ei manumanu, na hawia ba a bigi'ia”—ma'uaa lomi na rawani ba hepalo e'ei i humuwainau. ¹³ “Ei du'ua manumanuu fei pahanana ma fei pahanana manumanuu ei du'ua”—ma'uaa mei Haidaa i fapedugaa guapaloei. Fei hudi unu, abaa manumanuu fitatafipa'aia, uaa manumanuu mei Fasu ma mei Fasu manumanuu fei hudi unu. ¹⁴ Ana a'a fei faufauna, mei Haidaa na fa'asi'anaa mei Fasu a'a fei ma'ea ma ana i fa'asi'anaa o'odu. ¹⁵ Haa, lomi hamona aida ba ei hudi unuu hamu'ou maroaa Christ ua? Haa, ana na rawani ba a hupu'ainaa ei maroaa Christ a'a nemea pifinee tala? Pa'aa lomi! ¹⁶ Haa, lomi hamona aida ba mei i hupu'ai a'a hemea pifinee tala na pigioinaa hepalo a'ana? Uaa ale'ei fei warea, “Lagua, lagu'aa pigioinaa hepalo.” ¹⁷ Ma'uaa mei i hupu'ai a'a mei Fasu, fei spiritii lagua ale'ena hemea ua.

¹⁸ Faraua a'a fei mau fitatafipa'aia. Wataudadii hafelo'a bigi'aa hemea rama'a, rona ude auguu fei hudi ununa. Ma'uaa hini i bigi'aa fei fitatafipa'aia, ana hia na fafelooa fei hudi ununa. ¹⁹ Haa, lomi hamona aida ba ei hudi unuu hamu'ou, humuu fei Spiriti Apuna, fei i oa laloo iaa hamu'ou, fei hamona tonia a'a mei Haidaa? Hamu'ou abaa manumanuu ana hamu'ou; ²⁰ ina pa'i pono'aa hamu'ou ma mei Haidaa na ponodigaa hamu'ou. Si'ei, hamonei

fani honua a'a mei Haidaa wagii ei hudi unuu hamu'ou.

Lalaia

7 Ma fei i'igaia wagii fei ne'iaa hamu'ou: Na rawani ba nemea wawane lomi na lalai.† 2 Ma'uaa si'ei ba na pa'i watauda fitatafipa'aia, hememea wawane nei pa'i ana pa'aa harona ma hememea pifine nei pa'i ana pa'aa harona. 3 Mei wawane nei pa'aa bigi'ia fei bigi'aa ei harolalai a'a mei harona ma ana ale'ei, mei pifine nei hainofipui a'a mei harona. 4 Fei hudi unuu mei pifine, abaa manumanuu anaia, uaa manumanuu mei harona ana. Ma ana ale'ei, fei hudi unuu mei wawane, abaa manumanu anaia, uaa manumanu mei harona ana. 5 Ana apuna pauninaa nunumiaa hememea hamugua, nabaa hamuna pa'apa'ainaa hepalo, ale'ena nefarani, uaa inei pa'i au ba hamu'aa lafulafu. Ma nene, te, hamunei ma'igufipuidiai. Ma si'ei Satan lomi iwe manipa'aa hamugua a'a fei ba lomi hamu'aa apisipa'i. 6 Ena a ware ale'ei, abaa fi fani rarabaa warea ma'uaa fi aweinaa hamugua. 7 Oo, nabaa minaa ei wawane ana ale'eni yau, i pa'aa rawani. Ma'uaa hememea rama'a na pa'i fana, fanaa mei Haidaa a'ana; mei, na pa'i fei ma mei, fei.

8 I dinaa a'a ei rotaa lalai ma ei ma'esuabea, yau a ware ba na rawani ba ronei'aa lalai, ana ale'eni yau. 9 Ma'uaa, nabaa lomi ro'aa apisipa'aa ana ro'ou, ronei lalai. Uaa na rawaninaa fei ba rona lalai laraa fei ba lomi ro'aa gutapa'i ua.

10 I dinaa a'a ei rona lalai, una fani-warea (abaa yau, na? ma'uaa mei Fasu): hemea pifine harolalai nei'aa di'ininaa mei harona. 11 Ma'uaa nabaa i bigi'ia ale'ei, te, inei'awe lalaidiai, o inei fawanewanedinaa watolaa lagua mei

harona. Ma hemea wawane harolalai nei'aa fi'alagii a'a mei harona.

12 Ma feni warea feni i dinaa a'a minaa hamu'ou (abaa mei Fasu, na? uaa yau.): Nabaa nemea lofu ma i pa'i harona hemea abaa narafawe'ia ma'uaa mei pifine mei, na nunumina ba i gutafipui a'ana, mei wawane, inei'aa fi'alagii a'ana. 13 Ma nabaa nemea pifine ma i pa'i harona, hemea abaa narafawe'ia ma'uaa mei wawane mei na nunumina ba i gutafipui a'ana, inei'aa fi'alagii a'ana. 14 Uaa mei wawane abaa narafawe'ia na apunai, uaa mei harona. Ma mei pifine, mei abaa narafawe'ia na apunai, uaa mei harona, mei narafawe'ia. Uaa nabaa lomi, ei na'uu lagua, lomi ro'aa fafa'arai. Ma si'ei ba na ale'ei, rona apunai.

15 Ma'uaa, nabaa mei abaa narafawe'ia ba i dii, rawaia. Nemea narafawe'ia, pifine o wawane, lomi na hupu'ai a'a ei manumanu ale'ei; mei Haidaa na rafeinaa o'ou ba onei gutafirawanii ua. 16 Yoi mena pifine, batanai o aida ba ana o fatelapa'aa mei haromu? O yoi mena wawane, batanai o aida ba ana o fate-lapa'aa mei haromu?

17 Ma'uaa hememea hamu'ou nei guta ale'ena fei mau gutanana fei na fania mei Haidaa ma a'a fei, mei Haidaa na harofia. Hefeni wareau feni, minaa ena losuu ronei nenegia. 18 Na pa'i hemea wawane na moro'aa hudii wawaneina ei i tonaa fei haroharofa? Inei'aa filogii. Ina pa'i hemea wawane lomi na moro ei i tonaa fei haroharofa? Inei'aa filogii. 19 Fei ba rona moro'aa hudii wawane o lomi, abaa baa manumanu. Fei baa manumanu sifei ba onei neneraa ei wareaa mei Haidaa. 20 Hememea nei guta ale'ei fei gutanana mina, ei i harofia mei Haidaa. 21 Haa, yoi hemea humuwa ei o tonaa fei haroharofa? Apuna nara-nara watauda wagina; ma'uaa, nabaa o

†7:1 7:1 O, "Na rawani ba nemea wawane lomi na hainofipui a'a nemea pifine."

alagio a'a fei humuwa ma ba o ale'ei hemea rama'a ua, te, bigi'ia. ²²Uaa mei hia humuwa ei i harofia mei Fasu, nawe ala uaa Christ ma hia ale'ei rama'a ua a'a mei Fasu. Ana ale'ei, mei hia rama'a ua ei i tonaa fei haroharofa, hia humuwaa Christ. ²³Hamona pa'i pono'aa hamu'ou ma ina ponodigaa hamu'ou. Apuna oanaa humuwaa rama'a. ²⁴Ena lofu, hememea hamu'ou a'a mei Haidaa nei guta ale'ei fei mau gutanana ei i harofia mei Haidaa.

²⁵Ma hamu'ou ena pifine, ena a'u'ugio, lomi na pa'i warea noranarai a'a mei Fasu. Ma'uaa, a'a ei faloloa'iaa mei Fasu, a fanaa hamu'ou feni warea ale'ei hemea na guaifarawaninaa mei Fasu. ²⁶Si'ei ba na pa'i hafelo'a a'a feni au feni, narau ba na rawani ba hamonei guta ua ale'ena. ²⁷Yoi harolalal? Apuna fi'alagii. Yoi abaa harolalal? Apuna labarai hogii pinemu. ²⁸Ma'uaa, nabaa ona lalai, lomi na tata; ma nabaa nemea nanao a'u ua i lalai, lomi na tata. Ma'uaa a'a ei harolalal, ro'aa pa'i watauda awataa ro'ou a'a fei gutanaa ro'ou ma si'ei a aweinaa hamu'ou a'a fei.

²⁹Ena lofu, fei hanui'au ba feni au na welegui. Wagieni ma nolao, ei rona pa'i haroo ro'ou pifine, ronei guta ale'ena lomi haroo ro'odu. ³⁰Ma ei rama'a, ei rona aiwawasusu, ronei guta ale'ei ba lomi rona faloloa'i. Ei rama'a, ei rona guta ni'eni'e, ronei guta ale'ei ba lomi ronamina ni'eni'e. Ma ei rama'a, ei rona pono'aa hepalo manumanu, ronei nara ale'ei ba abaa ale'ena pa'aa manumanuu ro'odu; ³¹ma ei rama'a, ei rona panarofaa ei manumanu yeni malagufu,

ronei'aa naranara watauda a'a ei manumanu ei. Uaa, ei manumanuu feni ano wagieni, ifi pa'ailao e'eni.

³²Nunumiau ba hamonei ala a'a ei watauda naranara. Hemea wawane ataa lalai na naranara watauda a'a ei manumanuu mei Fasu—ale'ei ba i fani'eni'e batanainaa mei Fasu. ³³Ma'uaa mei wawane harolalal na naranara watauda a'a ei manumanuu feni ano—ale'ei ba i fani'eni'e batanainaa mei harona— ³⁴ma inawe figitataa naranarana. Hemea pifine ataa lalai o hemea nanao a'u ua na naranara watauda a'a ei manumanuu mei Fasu. Fei bua nunumiana ba fei ununa ma fei spiritina nei oa a'a mei Fasu. Ma'uaa mei pifine harolalal na naranara watauda a'a ei manumanuu feni malagufu—ale'ei ba i fani'eni'e batanainaa mei harona. ³⁵Eni a wareaa feni, ba fararawanii hamu'ou, abaa fi apunainaa hamu'ou. Ma'uaa ba hamonei gutafarawani ua ma nei'aa figitataa naranaraa hamu'ou a'a mei Fasu.

³⁶Nabaa nemea wawane na nara ba lomi na rawani ei maumauna a'a hemea nanao, mei ba hogii pinena ma ba mei pifine namina sisiginaa raudei ma mei wawane na nara ba ipo'o lalai, te, inei bigi'ia ale'ei nunumiana. Lomi na hafelo; lagunei lalai. ³⁷Ma'uaa nabaa mei wawane lomi hepalo manumanu na forai'aa naranarana ma na narafawe'i ba lomi i lalainaa mei nanao, mei wawane mei, ana na bigi'aa fei rawani'a maumau. ³⁸Ma si'ei, mei i lalainaa mei nanao mei, ana na bigifarawani, ma'uaa mei lomi na lalainaa mei nanao, na mua ma'idadi'iai fei mau bigi'ana.^{¶¶}

^{¶¶}7:38 7:36-38 O, 36 Nabaa nemea na nara ba hia lomi na farawani a'a mei na'una baduu pifine ma nabaa mei na'una na siginaa raudei ma ina nara ba mei na'una nei lalai, mei ama nei bigi'ia ale'ei narana. Lomi tatana fei. Inei falalainia. 37 Ma'uaa mei napa'aa nara ma abaa susuaniaa hemea hia, uaa ana bigi'aa fei narana ba mei ata hainofipui a'a hemea wawane nei'aa lalai, te, ana na rawani fei bigi'ana. 38 Si'ei, mei na falalainaa mei na'una, mei ata hainofipui a'a nemea, mei ama mei, na rawani fei bigi'ana, ma'uaa, mei lomi na falalainaa mei na'una na muadi'iai fei bigi'ana.

³⁹Mei pifine nei hupu'ai a'a mei harona nopa'aloo fei ba ina ma'e. Ma'uaa, nabaa mei harona wawane i ma'e, te, mei pifine nawe ala ba i lalainaa nemea nunumiana ma'uaa inei lalainaa nemea na oafipui a'a mei Fasu. ⁴⁰A'a fei naranarau ba i mamalawia pelee naranarana nabaa i guta ua ale'ei. Ma una nara ale'ei ba yau ana na pa'i fei Spiritii mei Haidaa.

Du'uaa Fana a'a ei Haidaa Sifisifi

8E'eni ba a wareware a'a ei du'ua, ei rona faninaa a'a ei haidaa sifisifi. Ona aida ba minaa o'ou na pa'i fei apa'a.^{§§} Ma fei apa'a i famamaguguaa rama'a ma'uaa fei hagua i farawaninaa rama'a. ²Mei na nara ba na apa'ifarawaninaa hepalo manumanu, ana atawe felefele fei apa'ana. ³Ma'uaa mei i haguaa mei Haidaa, mei Haidaa na apa'ifarawaninia.

⁴Ma waggii ei du'ua, ei rona faninaa ei haidaa sifisifi: Ona aida ba ei haidaa sifisifi, pa'aa lomi hanuna yeni ano, hamatee hemea ua Haidaa. ⁵Uaa nabaa na pa'i watauda rona roroinaa ro'ou ba haidaa yei pa'udu, o yeni malagufu (fa'ua, na pa'i watauda "haidaa", o "fasu" ale'ei), ⁶ma'uaa ona aida ba hemea ua Haidaa, mei Ama, mei na fanoramiaa minaa ei manumanu ma ba o'ou paniaa panina. Ma hemea ua Fasu, Jesus Christ, mei na fanoramiaa minaa ei manumanu, mei a'ana ona pa'i faweweni.

⁷Ma'uaa abaa minaa ei rama'a rona apa'aa fei. Hefi'a rama'a ana na pala'aidii a'a ei haidaa sifisifi ma ena rona hanaiaa ei du'ua ale'ei, rona'aida naranaraia ale'ei ba na fanidiginaa a'a ei haidaa sifisifi ma si'ei ba ei naranaraa ro'ou lomi na we'i, na fafelooa ro'ou. ⁸Ma'uaa fei du'ua, lomi i farafi'namii o'odu a'a mei

Haidaa; nabaa ona hanana o lomi, ana lomi imina fafelooa o'ou o farawaninaa o'ou.

⁹Ma'uaa hamonei wagi'inaa hamu'ou ba ei ina rawani a'a hamu'ou nei'aa oanaa alabe'a a'a ei lomi na we'i naranaraa ro'ou. ¹⁰Uaa hamu'ou ena hamona pa'i fei apa'a, nabaa nemea lomi na we'i naranarana i ma'aiaa hamu'ou fi hanana i laloo fei humuu ei haidaa sifisifi, haa, lomi i ma'anenei ma i hana ua ei du'ua rona faninaa a'a ei haidaa sifisifi? ¹¹Ma mei lofu, mei lomi na we'i naranarana, mei na ma'e a'ana Christ, na pasi hamatee fei apa'aa hamu'ou. ¹²Ma ena hamona bigifatata a'a ena lofuu hamu'ou ale'ei ma fapasiaa ei lomi na we'i naranaraa ro'ou, ana hamona fafelooa Christ. ¹³Si'ei, nabaa tamanu una hanaia i fapasiaa mei lofuu, fai lomi a hanadiai pigio uaa lomi na rawani ba apo'o fapasi'uaia.

Fei Ugaa Pinee Hemea Apostle

9Haa, yau lomi na ala? Haa, yau abaa hemea apostle? Haa, lomi una fanunu Jesus, mei Fasu o'odu? Haa, abaa hamu'ou si'ena ena pono'aa fei bigitemuau a'a mei Fasu? ²Fa'ua ba yau abaa ale'ena hemea apostle a'a hefi'a ma'uaa a'a hamu'ou, yau hemea! Uaa, hamu'ou ena fama'ama'aa fei bigi'au a'a mei Fasu.

³Sifei, fei ba a warefanaa ei rona gutanarafafelo ba yau na tata. ⁴Haa, hai'ou nei'aa pa'i du'ua ma numa? ⁵Haa, hai'ou nei'aa nodugaa ei narafawe'ia haroo hai'odu, ale'ei hefi'a ei apostle ma ei lofuu mei Fasu ma Cephas? ⁶O ba uniaa haigua Barnabas nei bigitopono'aa manumanuu haigua?

⁷Hini rama'aa fo'aa i bigi ua ma lomi pono'ana? Hini i bigi pe'hape ma lomi i hana du'ua wagina? Hini i oma'aa

§§8:1 8:1 O, "Minaa o'ou na pa'i fei apa'a," ale'ei wareaa hamu'ou

*9:5 9:5 O, Peter

ei manulelele ma lomi i hunu paosusu? ⁸Tamanu naraa hamu'ou? Haa, ei a wareaa fei, fi wareware ale'ei naranaraa rama'a? A'a ba fei Law na ware ana ale'ei? ⁹Uaa ina ne'i a'a fei Law Moses: "Apuna sumaa poaa hepalo buduma'ao ei fi bigi laloo pe'ihape." Haa, fei i budanaraiaa mei Haidaa, pa'aa fei fanuma'ao? ¹⁰Ei i wareaa fei ba i farawaninaa o'ou, na? Hi'i. Fei, roi ne'ifanaa o'ou, uaa ena na suweni mei suwena ma mei nueia fi nuei, na o'onai unuu lagua ba ana lagu'aa to du'ua a'a fei hufu'a. ¹¹Nabaa hai'ouna faroaa ei lau spiriti dupuaa hamu'ou, haa, namina rata nabaa hai'ou to du'ua o manumanu a'a hamu'ou? ¹²Nabaa hefi'a rona to haduma a'a hamu'ou, tani lomi hai'ou to baa haduma a'a hamu'ou?

Ma'uaa lomi hai'ou fapala'ai ale'ei. Hai'ouna rawa'a'afai ma hare'uaiaa ei awataa laraa fei ba hai'ou pauninaa fei rawani'a wareaa Christ. ¹³Lomi hamona aida ba ei rona bigi laloo fei humuu mei Haidaa, ro to hanaa ro'ou ana a'a fei humuu mei Haidaa ma ei rona bigi a'a fei tawahafi na apunai, rona fi'alaginaa ana ei du'ua wagina? ¹⁴Ana ale'ei, na ware mei Fasu ba ei rona u'ugaa fei rawani'a warea, ronei to fagutagutaa ro'ou ana a'a fei rawani'a warea.

¹⁵Ma'uaa yau lomi a fapala'ai wagii e'ei ma eni a ne'inaa feni a'a hamu'ou abaa na pa'i fei naranara ba hamonei bigi'ia ale'ei a'au. Na rawaninaa fei ba una ma'e laraa fei ba nemea i fapainainaa fei warefa'agu'aguau. ¹⁶Ma'uaa ena una u'ugaa fei rawani'a warea, unei'aa fa'upe'upei uaa neipa'aa u'ugia. Nabaa lomi una u'ugaa fei rawani'a warea, a fagiana! ¹⁷Nei pa'i pono'au nabaa pa'aa naranarau ba a u'ugaa fei rawani'a warea. Ma'uaa unei bigi'aa fei, uaa mei Haidaa na fifaninaa paniu. ¹⁸Ma tamanu pono'au wagina? Sifeni ua: feni u'ugau feni rawani'a warea, feni

fi u'ufani'uaiaa hamu'ou. Fa'ua ba hamonei hadumau ma'uaa abaa una ware ba hamonei fani manumanuu ena una u'ugaa feni rawani'a warea.

¹⁹Fa'ua ba yau na ala ma abaa manumanuu hemea rama'a ma'uaa una fafaiaa ale'ena humuwaa minaa ei rama'a ba unei muaitonaa watauda ma wataudadi. ²⁰A'a ei Jew yau ale'ei hemea Jew ba unei muaitonaa ei Jew. A'a ei rona oa haroo fei law, yau ale'ei hemea na oa haroo fei law ba unei muaitonaa ei rona oa haroo fei law (ma'uaa fei law, lomi na panarofau). ²¹A'a ei lomi rona pa'i fei law, yau ana ale'ei hemea lomi na pa'i fei law ba unei muaitonaa ei lomi rona pa'i fei law (ma'uaa abaa una ala a'a fei law mei Haidaa, uaa una oa haroo fei law Christ). ²²A'a ei pududuu, ana una fapududui ba unei muaitonaa ei pududuu. Unamina oanaa watauda manumanu a'a minaa ei rama'a, uaa ba nei pa'i watauda tala ma a fatelaiaa hefi'a. ²³Ei a bigi'ia ale'ei uaa ba fei rawani'a warea ba ana nei pa'i hawegiau wagina.

²⁴Haa, lomi hamona aida ba a'a fei ponifiwaleia, minaa ei rama'a, ro'aa fiwalei ma'uaa unaa hemea ua i to pono'a? Hamonei ponifawe'i ba hamo'aa tonaa fei pono'a. ²⁵Hini i poni wagii fei fiwaleia neido'o feroifawe'i. Rona bigi'ia ale'ei ba ro'aa tonaa fei tao i wataramupa'ai ua. Ma'uaa o'ou, ona bigi'ia ba o'aa tonaa fei tao i udelao. ²⁶Si'ei, lomi a poni ale'ei hemea fi poni ua. Lomi a fo'a ale'ei hemea fi sumai ua pani a'a fei lalarena. ²⁷Agia, una fanima'aa fei hudi unuu ma fafaia ale'ei humuwau, uaa lomi rowe fapedugau a'a fei fiwaleia ena una u'ufanidigaa hefi'a fei rawani'a warea.

Fei Aweia Noranarai a'a fei U'ugaa ei Israel Mina

10 Ena lofu, nunuminau ba hamonei aida ba fei u'ugaa ei upuu o'odu,

pa'aa fa'ua. Minaa ro'ou na talai haroo fei papalei ma talai'ailao wagii fei Roa Agi. ²Minaa ro'ou, rona pudugufai a'a Moses wagii fei papalei ma fei agi. ³Minaa ro'ou, rona hanaiaa hepalo ua du'uaa spiriti ⁴ma hunumaa hepalo ua numaa spiriti; uaa rona hunu a'a fei mugoo fei spiriti, fei i aunuhugiaa ro'odu. Ma fei mugoo fei, Christ. ⁵Ma'uaa mei Haidaa, lomi na ni'eni'e a'a watauda ro'odu. Si'ei, ei hudi unuu ei ma'ea na talanenenei fawelei abaa wawawau rama'a.

⁶Ma e'ei manumanu e'ei, ale'ei ba fama'ama'aa[†] o'odu ba onei'aa nariaa ei hafelo'a manumanu ale'ei ro'odu. ⁷Apuna uduginaa ei haidaa sifisifi ale'ei bigi'aa hefi'a ro'ou. Uaa fei ne'ia na ware ba, “Ei rama'a, rona guta ba ro'aa hanana ma hunu ma rona asi'aa ba ro'aa bigi'aa ei maumau hafelo'a ale'ei ei rama'a roromaa.” ⁸Onei'aa bigi'aa fei fitatafipa'aia ale'ei hefi'a ro'ou mina—ma laloo heai arewaa ua, enu pa'ania ma oduai pufaba'a rama'a, rona ma'e. ⁹Onei'aa maniaa mei Fasu ale'ei hefi'a ro'ou—ma ei wa'a rona tadufama'ea ro'odu. ¹⁰Apuna babau'ua ale'ei hefi'a ro'ou ma rona ma'e, uaa na fo'afama'ea ro'ou mei alo'aloo fo'afama'ea.

¹¹Ma e'ei manumanu e'ei, na pasiaa ro'ou ba fama'ama'a ma a'awei o'ou, o'ou eni nawe nodigimai a'a o'ou fei au. ¹²Si'ei, nabaa hamona nara ba hamona ufawe'i, hamonei oma'ama'a ba hamonei'awe pasi! ¹³Ei manumanuu mania i patarofaa hamu'ou, ana na manidigaa watauda rama'a ma'uaa mei Haidaa na oafagugu ma lomi i augaa hamu'ou a'a fei mania, fei namina rataiaa hamu'ou. Ma'uaa ena hamona oa a'a fei manimania, ana iwe bigifani talaa hamu'ou ba hamo'aa upa'i wagina.

Fei Finei mei Fasu ma ei Hananaa ei Haidaa Sifisifi

¹⁴Si'ei, ena tafiu, hamonei ponifaruaa a'a ei haidaa sifisifi. ¹⁵U'ei warefanaa ei rona pa'i hubea tabaa ro'odu. Hamonei narama'aiaa ei wareau. ¹⁶Fei baraa 'ta', fei ona ware 'ta' wagina, a'a ba tonaa o'ou wagii fei namoo Christ? Ma fei faraa pidaua ona bidigeia, a'a ba tonaa o'ou wagii fei hudi unuu Christ? ¹⁷Si'ei ba hepalo ua faraa pidaua ma minaa o'ou watauda ba o hanaia, minaa o'ou hepalo ua pa'afi.

¹⁸Narama'aiaa ei Israel: Haa, a'a ba ei rona hanaiaa ei manulelelee fana, ana rona fi'alaginia a'a fei tawahafi na apunai? ¹⁹Haa, fei hanui yau ba ei manulelele rona faninaa a'a ei haidaa sifisifi, baua manumanu, o ei haidaa sifisifi, baua manumanu? ²⁰Lomi. Ma'uaa e'ei fanaa ei roromaa, roi faninaa a'a ei pigea, abaa a'a mei Haidaa ma lomi na nunuminia ba hamonei paniaa panii ei pigea. ²¹Lomi ba hamo'aa hunu a'a fei baraa mei Fasu ma a'a fei baraa ei pigea anaa. Lomi ba hamo'aa hanana a'a fei tawaa mei Fasu ma a'a fei tawaa ei pigea anaa. ²²Haa? Ba o'aa fa'una'anaa walai mei Fasu? Haa, na faufaudiai o'ou laraa hia?

Fei Alaraa ei Narafawe'ia

²³“Minaa ei manumanu na rawani ba o bigi'ia”—ma'uaa abaa minaa ro'ou, ro'aa farawaninaa o'ou. “Minaa ei manumanu na rawani ba o bigi'ia”—ma'uaa abaa minaa ro'ou, ro bigipa'i. ²⁴Lomi na rawani ba nemea i farawaninaa aniaa ma'uaa, nei farawaninaa hefi'adiai.

²⁵Hana'uaiaa minaa ena pigio, ena rona aloia humuu alo'alo ma apuna famarapuaa unuu hamu'ou wagina ²⁶uaa, “Feni malagufu ma minaa ei

[†]10:6 10:6 O, manumanu e'ei, mau ale'ei fa'a'arewa a'a; v. 11 anaa

manumanu wagina manumanuu mei Fasu.”

²⁷ Nabaa nemea abaa narafawe'ia na falala'io ba hamu'aa hanana ma ona nunumiai ba o'aa dinaa a'ana, hanana ua tamanu na fanio ma apuna naranara watauda. ²⁸ Ma'uaa, nabaa nemea i warefanio ba, “Feni, rona fanidiginaa a'a ei haidaa sifisifi,” onei'aa hanaia. Uaa i famarapuaa unuu mei na warefanio ma si'ei ba lomi i hamamagua naranaraa hemea[‡] — ²⁹ ufi wareaa fei naranaraa mei hamugua abaa yoi, na? Haa, tani i fa'uduguguaa unuu fei naranaraa hemeadii? ³⁰ Nabaa una hanana fininaa warea 'ta' ma i rawani naranarau wagina, tani hemea i warefafeloau nabaa una waredii ba 'ta' a'a mei Haidaa?

³¹ Si'ei, nabaa ona hanana o hunu, o tamanu fei bigi'amu, onei bigi'aa minaa ei ba i fani hawera a'a mei Haidaa. ³² Apuna fa'alabe'aa nemea Jew, o Greece, o fei losuu mei Haidaa—³³ ale'ei yau ba ana fi farawaninaa minaa ei rama'a a'a watauda tala, abaa fi labarai fararawaniu ma'uaa fararawanii wataudadii ba ro'aa tela.

11 Neneraa fei maumauu, ana ale'ei yau na neneraa fei maumau Christ.

Fei Pa'aa Maumau Losuia

² Yau na tenaa hamu'ou a'a fei nonomiaa hamu'ou yau a'a minaa ei manumanu ma fei urofaa hamu'ou ei ferioia[¶] ana ale'ei a fifaninaa ro'ou panii hamu'ou.

³ Nunumiau ba hamonei aida ba Christ, Fasu minaa ei wawane ma ei wawane, fasuu ei pifine ma mei Haidaa, fasuu Christ. ⁴ Hini wawane i lafulafu o diware'augaa ei manumanu i nomai nene ma na pa'i hawaa tabana, lomi na fahonuaa fei tabana. ⁵ Hini pifine i lafulafu o diware'augaa ei manumanu i nomai nene ma lomi na pa'i hawaa tabana, lomi na fahonuaa fei tabana ana ale'ei ba hia na sisigaa ei loa tabana. ⁶ Ma nabaa nemea pifine lomi i hawainaa tabana, inei sisigaa ei loa tabana. Ma nabaa manumanuu mafaa fei ba'ofaa loa taba, mei pifine nei hawainia. ⁷ Mei wawane nei'aa hawainaa tabana,[§] uaa hia haduo ma haweraa mei Haidaa. Ma'uaa, mei pifine, hia haweraa mei wawane. ⁸ Uaa mei wawane, abaa noramiana a'a mei pifine, uaa mei pifine, noranamai a'a mei wawane. ⁹ Abaa i mamaraimai mei wawane ba manumanuu mei pifine, uaa mei pifine manumanuu mei wawane. ¹⁰ Sifei hepalo pa'afina ba mei pifine nei pa'i uni'unii fei forafora mei wawane pafoo tabana ma hepalo-diai, uaa ei alo'alo.

¹¹ Ma'uaa a'a mei Fasu, mei pifine lomi ba i fapapanai ua a'a mei wawane ma mei wawane ana lomi ba i fapapanai ua a'a mei pifine. ¹² Ana ale'ei ba mei pifine noranamai a'a mei wawane, hee, mei wawane, waninianamai a'a mei pifine. Ma'uaa minaa ei manumanu, noramiana a'a mei Haidaa. ¹³ Hamonei naranarawani'aia: Ina wanewane ba mei pifine i lafulafu i a'a mei Haidaa ma

[‡]10:28 10:28 Hefi'a ne'ia ba, *naranaraa hemea, uaa feni malagufu ma minaa ei manumanu wagina, manumanuu mei Fasu*”

[¶]11:2 11:2 O, *ei maumau*

[§]11:7 11:4-7 O, 4 *Hini wawane i lafulafu o diware'augaa ei manumanuu mei Haidaa ma na mala hugoo tabana, ina fafelooa fei tabana. 5 Ma hini pifine i lafulafu o diware'augaa ei manumanuu mei Haidaa ma lomi na hawainaa hugoo tabana, ina fafelooa fei tabana—hia ale'ei hemea “pifine na sisigi tabana.” 6 Naba hemea pifine lomi na pa'i hawa, narawani ba na welegu e'eni, ma'uaa si'ei ba manumanu mamafaa nabaa na sisigi o fapi tabana, inei fanusudinia. 7 Ei wawane nei'aa famalaiaa loa tabaa ro'ou*

lomi hawaa tabana? ¹⁴Haa, ei fanunuaa hamu'ou a'a ei bigi'aa mei Haidaa, lomi na fa'aiaa hamu'ou ba mei wawane na malaa loa tabana manumanuu mafaa a'ana? ¹⁵Ma'uaa, nabaa mei pifine ana i famalaaiaa fei loa tabana, hefei, i fani hawerana. Uaa ei malaa loa taba ale'ei hawana. ¹⁶Nabaa nemea i harea a'a fei maumau fei, lomi hepalodiai maumau o'odu—ana lomi a'a minaa ei losuu mei Haidaa.

Fei Finei mei Fasu

(*Matthew 26:26-29; Mark 14:22-25; Luke 22:14-20*)

¹⁷A'a ei manumanu ba a fawanewaneia, yau lomi napo'o ni'eni'e a'a hamu'ou, uaa a'a ei figupuiaa hamu'ou na rata fei fafeloana laraa fei farawaniana. ¹⁸Fama'a, yau na guainia ba ei hamo'ei figupui fei losuu hamu'ou, na pa'i watauda fihareia dupuaa hamu'ou. Ma a'a hefi'a warewarea, woro narau ba fa'ua. ¹⁹Fa'ua ba nei pa'i fibibiyeia dupuaa hamu'ou, ma'uaa wagii fei, iwe fa'aia ba hini hamu'ou na ugainia mei Haidaa. ²⁰Ena hamo'aa nofigupuimai, a'a ba ale'ei ba hamofi hanaiaa fei Finei mei Fasu. ²¹Uaa ena hamona hanana, hememea hamu'ou fi rata ua ma lomi na fawiwi'ainaa hemea. Hemea lomi na magu. Hemeadiai na hunufapoapoi. ²²Haa, pa'aa lomi humu ba hamo'aa hanana ma hunu lalona? O, na pa'i bidi'aa unuu hamu'ou a'a fei losuu mei Haidaa ma ana hamo'ei famamafaiiaa ei lomi manumanuu ro'ou? A ware batanai a'a hamu'ou? A tenaa hamu'ou a'a feni? Pa'aa lomi!

²³Uaa tamanu ei tonau a'a mei Fasu, ana una fifaninawii a'a hamu'ou. Mei Fasu Jesus, a'a fei poi, fei rona fifaninaa hia panii hefi'a, ina tonaa fei faraa pidaua ²⁴ma i'a hawegidigia, ina bidigeia ma ware ba, “Feni, feni pigiou, feni a fanaa hamu'ou. Bigi'aa feni

ale'ena fanonomii hamu'ou yau.” ²⁵Ana ale'ei, nenee hananaa, ina tonaa fei bara ma ware ba, “Feni bara feni, manufau fi'ugaia a'a feni namou. Bigi'aa feni ale'ena fanonomii hamu'ou yau ena hamona humunia.” ²⁶Uaa ena hamona hanaiaa feni faraa pidaua ma hunumaa feni bara, hamofi warefa'aiaa ei rama'a fei ma'ea mei Fasu nopa'aloo fei noramiana.

²⁷Si'ei, hini i hanaiaa fei faraa pidaua o hunumaa fei baraa mei Fasu ma lomi na rawani ei mau bigi'ana wagina, hia na fafeloaa fei pigio ma fei namoo mei Fasu. ²⁸Hememea rama'a, ba i hanaiaa fei faraa pidaua ma hunumaa fei bara, neido'o fanunuma'aiaa fei maumauna. ²⁹Uaa mei i hanana ma hunu ma lomi na fani honua a'a fei hudi unuu mei Fasu, ana fi hana ma hunuto'uaiaa fei lagina. ³⁰Si'ei, watauda dupuaa hamu'ou, rona rafilele ma funu ma watauda hamu'ou, rona ma'igu no'oa. ³¹Ma'uaa, nabaa o dududuaa ana o'odu, lomi ba i tonaa o'ou fei dududua. ³²Ma ena ina dududuaa o'ou mei Fasu, fi sualaparaa o'odu ba onei'aa dududufini a'a feni ano.

³³Si'ei, ena lofuu, ena hamona nofigupuimai ba hamo'aa hanana, fawiwi'ainaa hememea hamu'ou. ³⁴Nabaa nemea na bao, ineido'o dihanana humuna ma ena hamona nofigupuimai, lomi i pa'i dududua wagina.

Ma ena una nomai, awe ware'italalafuifanaa hamu'ou hefi'adiai.

Ei Fanaa fei Spiriti

12Ena lofu, nunumiau ba hamonei'aa polatabai a'a ei fanaa fei Spiriti Apuna. ²Ei do'o hamu'ou rama'aa roromaa, rona fasuauganaa hamu'ou ba hamonei neneraa ei haidaa sifisifi, ei umuloo manumanu. ³Si'ei, a warefanaa hamu'ou ba lomi nemea na pa'i fei Spiritii mei Haidaa i a'ana i ware

ba, “Jesus, una umuio,” ma lomi nemea i ware ba, “Jesus, hia mei Fasu,” nabaa lomi na pa'i a'ana fei Spiriti Apuna.

⁴Ina u'ugai hefi'a ei mau fana ma'uaa hepalo ua Spiriti. ⁵Ina u'ugai ei ba o'aa bigi'ia a'a mei Fasu ma'uaa hemea ua Fasu. ⁶Ina u'ugai ei mau bigi'a ma'uaa ana mei Haidaa ua i bigi'aa minaa ro'ou a'a minaa ei rama'a.

⁷Ma fei uni'unii fei Spiriti i dinaa a'a hememea ba i hadumaa minaa o'ou. ⁸A'a fei Spiriti, mei Haidaa na fanaa fei u'ugaa ano'anoia a'a hemea ma a'a ana fei Spiritii fei, ina fanaa fei u'ugaa apa'a a'a hemeadii. ⁹Ana a'a fei Spiriti fei, na fanaa fei we'iaa naranara a'a hemea ma ana fei hepalo ua Spiriti fei, ina fanaa hemeadii fei ba i fapedugaa ei funua. ¹⁰A'a hemea ina fanaa fei faufau fei foigia, a'a hemeadii na fanaa fei ba i diware'augaa fei ba i nomai hinene, a'a hemeadii na fanaa fei ba i fanunu'apa'aa ei maumau ei spiriti, a'a hemeadii na fanaa fei ba i wareaa ena warea hepapa gufu** ma a'a hemeadii na fanaa fei ba i guaipa'aa ena wareagufu ma warefa'arewaiaa ei hanuna. ¹¹Ma minaa ro'ou, bigi'aa hepalo ua Spiriti. Ma wagii fei nunumiana na fanaa hememea.

Hepalo Ua Pa'afi Ma'uaa Watauda Maroa

¹²Fei pa'afi, hepalo ua; ma'uaa ina pa'i watauda maroana. Ma ei watauda maroana ei, rona pa'afinaa hepalo ua. Ma ana ale'ei a'a Christ. ¹³Uaa minaa o'ou na pudugufai a'a†† hepalo ua Spiriti ba ale'ena hepalo ua pa'afi—nabaa o'ou Jew o Greece, humuwa o abaa humuwa—ina fanaa minaa o'ou hepalo ua Spiriti ba o hunu wagina.

¹⁴Ma fei pa'afi, abaa hepalo ua maroana ma'uaa watauda. ¹⁵Nabaa fei pinai i ware ba, “Si'ei ba abaa yau pani, yau abaa maroaa fei pa'afi,” hefei, abaa ale'ei ba hia abaa maroaa fei pa'afi. ¹⁶Nabaa fei adia i ware ba, “Si'ei ba abaa yau puda, yau abaa maroaa fei pa'afi,” hefei, abaa ale'ei ba hia abaa maroaa fei pa'afi. ¹⁷Nabaa minaa fei pa'afi ale'ei puda ua, i guainaa tamanu? Nabaa minaa fei pa'afi adia ua, i hatonaa tamanu? ¹⁸Ma'uaa mei Haidaa na aufipuinaa minaa ei maroaa fei pa'afi ana ale'ei nunumiana. ¹⁹Nabaa minaa e'ei fimina'ei ua, i bigibatanai fei pa'afi? ²⁰Ina watauda maroa ma'uaa hepalo ua pa'afi.

²¹Lomi i ware fei puda a'a fei pani ba, “Lomi bigi'amu a'au!” Ma lomi i ware fei taba a'a fei pine ba, “Lomi bigi'amu a'au!” ²²Agia. Uaa ei maroa, ei rona fawawaniniaa unu nei pa'i a'a fei pa'afi. ²³Ma ei maroa ona nara ba lomi honuaa ro'ou, onei fahonuaa ro'ou. Ma ei maroa ba ronei ude'opa'ai, ona hawainaa ro'ou ma falanaa huoo o'ou wagina. ²⁴Ma'uaa ei manumanuu lelefoa, a'a ba manumanuu opa'aia ba omina falanaa huoo o'ou wagina. Ma'uaa, mei Haidaa na aufipuinaa ei maroaa fei pa'afi ma fahonuaa ei maroa, ei lomi rona honua ²⁵ba inei'aa pa'i fi'i'areia a'a fei pa'afi ma ba ei maroa, ronei fihadumii. ²⁶Nabaa hepalo maroa na tonaa fi'ia, minaa ei, ro'aa fi'ifipui a'ana. Nabaa hepalo na pa'i honuana, minaa ei, ro'aa ni'eni'efipui a'ana.

²⁷Ma hamu'ou ale'ei pa'afii Christ ma hememea hamu'ou, ale'ei maroana. ²⁸Ma a'a fei losuu, mei Haidaa na do'o rafeinaa ei apostle ma faguapaloaa rafeiana, ei mamama'a, fa'odumanuana, ei feroia, nene, ei bigi'aa ei foigia

**12:10 12:10 O, i wareaa ei rawerawe; v. 28 ana

††12:13 12:13 O, wagii

ma ei rama'a farawaninaa funua anaa. Ma ei rona hadupa'aa hefi'adi'ai, ei rama'a oma'aa bigi'a, ei rona warenaa u'ugai warea hepapa gufu. ²⁹Haa, minaa ro'ou apostle? Minaa ro'ou mamama'a? Minaa ro'ou feroia? Minaa ro'ou, rona bigi'aa ei foigia? ³⁰Minaa ro'ou, rona pa'i fei fana ba i farawaninaa ei funua? Minaa ro'ou rona warenaa u'ugai warea hepapa gufu?^{‡‡} Minaa ro'ou, rona aida guaipaa'aa ena wareaa hepapa gufu ma warefa'arewai'aa ei hanuna a'a hefi'adi'ai? ³¹Ma'uaa hamonei^{¶¶} refununuminaa ei baua fana.

Hagua

Ma e'eni a fama'aa hamu'ou fei

13 napa'aa muainaa mina e'ei. ¹Nabaa a warenaa wareaa hepapa gufu,^{§§} o warenaa wareaa* ei alo'alo ma'uaa lomi na pa'i hagua a'au, yau ale'ei hepalo ha'ifa rona hafugia, o hepalo manumanu na ba'aba'a ua. ²Nabaa a diware'augaa fei ba i nomai nene ma apa'ifarawanima'aiaa minaa ei manumanu na ude'opa'ai ma minaa ei apa'a ma nabaa una pa'i fei we'iaa naranara ba i toigipa'aa Afuana ba neiree momogu i agi ma'uaa lomi una pa'i fei hagua a'au, pa'aa lomi hanuu. ³Nabaa yau, a fanaa minaa ei manumanuu a'a ei lomi manumanu ma fei pa'afiu una fagu'aia a'a fei weguweguana[†] ma'uaa lomi una pa'i hagua a'au, pa'aa lomi ba a tonaa ne'a manumanu.

⁴Fei hagua na pa'i fawiwi'aia ma firawania. Lomi i pa'i punepunea, warefa'agu'agua, o mamagugua. ⁵Lomi

agu'agua, lomi fei naranara ba minaa hia ua, ina walalo fifi'ii ununa, lomi i naraiaa ei hafelo'aa hefi'a. ⁶Fei hagua, lomi na ni'eni'e a'a ei manumanu hafelo ma'uaa a'a ei manumanu na fa'uai. ⁷Ina'aida wagi'inaa ei rama'a, ina'aida narafarawani a'a ro'odu, ina'aida fani o'onaia unuu rama'a ma ofasisia.

⁸Fei hagua, lomi iwe fa'asisi. Ma'uaa, ei diware'auga, rowe pedu. Minaa ei wareagufu, rowe pedu. Fei apa'a, ana iwe pedu. ⁹Uaa o'odu, ona aida ma'ida ua ma ona diware'augaa ma'ida ua, ¹⁰ma'uaa ena na nomai fei fapopo'ia, ei lomi na po'aifarawani i apa'ai. ¹¹Ei ui badui, warewareau ale'ei wareaa baduu ma apa'au ale'ei apa'aa baduu ma fei naranarau ale'ei naranaraa baduu. U'apowe wawanei, una fapedugaa fei maumau baduu. ¹²E'eni na tapora fafanunuaa o'ou, ale'ei ona igoaa fei hanunu warii fei abagua. Nefarani, owe fafanunufarawani. E'eni, una apa'aa ma'ida ua. Nefarani, awemina apa'ifarawani minaa ei manumanu ana ale'ei ba na apa'ifarawaninau mei Haidaa.

¹³Ma eni, dufu, odumanu manumanu: we'iaa naranara, o'onaia unu ma hagua. Ma'uaa fei na pafeainaa ro'odu, hagua.

Ei Diware'auga ma ei Wareagufu

14 Hamonei neneraa fei mau hagua ma nunuminaa ei fanaa fei Spiriti fininaa refurefua. Fei ba hamonei pa'aa nunuminia, fei fanaa fei diware'auga. ²Uaa hini i warenaa wareaa hepapa gufu,[‡] abaa fi warenaa a'a ei rama'a, ma'uaa a'a mei Haidaa. Lomi ba hemea i guai'apa'aa hanuu ei wareana; uaa

^{‡‡}12:30 12:30 O, *Minaa ro'ou, rona warenaa ei u'ugai rawerawe*

^{¶¶}12:31 12:31 O, *hamo'ei*

^{§§}13:1 13:1 O, *warenaa ei rawerawe*

*13:1 13:1 O, *warenaa ei rawerawe*

[†]13:3 13:3 Hefi'a ne'ia mina ba, *pa'afiu ba a warefa'agu*

[‡]14:2 14:2 O, *hepalodiai rawerawe*; vv. 4, 13, 14, 19, 26 ma 27 anaa

fi wareaa ei manumanu na ude'opa'ai a'a fei spiritina.[¶] ³Ma'uaa hini i di-ware'augaa ei ba i nomai nene, fi warenaa a'a ei rama'a, ba fawe'iwe'i, fa'unuwenuwe ma fararawanii ro'odu. ⁴Hini mei i warenaa wareaa hepapa gufu, ifi fawe'inaa anaia. Ma'uaa, hini i diware'augaa ei ba i nomai nene, fi fawe'iaa fei losuu. ⁵Nunumiau ba minaa hamu'ou nei warenaa wareaa hepapa gufu,[§] ma'uaa napa'aa rawani nabaa hamona diware'augaa ei ba i nomai hinene. Ma'uaa, ba i fawe'iwe'ii fei losuu, mei i diware'augaa ei ba i nomai nene na muainaa mei i warenaa wareaa hepapa gufu** nabaa lomi hemea piguana.

⁶Si'ei, ena lofu, nabaa a nomai a'a hamu'ou ma a warenaa wareaa hepapa gufu, tamanu rawani'ana fei noramiau a'a hamu'ou nabaa lomi na fa'arewaia hepalo manumanu nado'o ude'opa'ai a'a mei Haidaa, o fanaa hamu'ou ma'ida apa'a, o fa'aiaa hefaa diware'auga, o feroinaa hamu'ou? ⁷Ana ale'ei a'a ei flute, o harp o ei manumanu lomi fawewenii ro'odu. Nabaa hepalo manumanu ale'ei na pa'i hepalo ua mau inaiiana, batanai o guaipa'ia ba na wanewaneinaa fei lauga? ⁸Ma nabaa fei maniwa na pa'i hepalo ua mau inaiiana, hini i guaipa'ia ba inei ofafaufau a'a fei fifo'aia? ⁹Ana ale'ei a'a hamu'ou. Nabaa lomi hamo'aa ware ale'ei ba rona guaipa'ia hefi'adiai, batanai ba hemea i guai'apa'aa ei wareaa hamu'ou? Nabaa ale'ei, hamo'aa ware'uaana fei ilao. ¹⁰Ona aida ba feni ano na pa'i watauda wareagufu ma'uaa minaa ro'ou, rona pa'ipedu hanuu ro'odu. ¹¹Nabaa yau, lomi una guai'apa'aa hemea fi ware-ware, yau ale'ei rama'aa hepapa gufu i

a'ana ma hia, ale'ei rama'aa hepapa gufu a'au. ¹²Ana ale'ei a'a hamu'ou. Hamona nunuminaa ei fanaa fei Spiriti ma'uaa hamonei fagipeaa ei fanaa fawe'iwe'ii fei losuu.

¹³Ma si'ei, hini i warenaa wareaa hepapa gufu, inei do'o lafulafu ba i pigupa'aa hanuu ei wareana. ¹⁴Hamatee, nabaa a lafulafuwarenaa wareaa hepapa gufu, fei spiritiu ana fi lafulafu ma'uaa fei naranarau lomi na bigi. ¹⁵Si'ei, a batanai? Unei lafulafu fininaa fei spiritiu ma lafulafu fininaa fei naranarau ana. Unei lalaugi fininaa fei spiritiu ma lalaugi fininaa fei naranarau ana. ¹⁶Nabaa yoi, o uduginaa mei Haidaa fininaa fei spiritimu, batanai ba hemeadiai dupuaa ei lomi rona guai'apa'aa ei wareamu^{††} ba i ware "Amen" a'a fei warea 'ta'? ¹⁷Fa'ua ba ona uduginaa mei Haidaa, ma'uaa lomi na apa'aa hanuna mei rama'a mei.

¹⁸Una ni'eni'e a'a mei Haidaa ba una'aida wareaa watauda wareaa hepapa gufu laraa minaa hamu'ou. ¹⁹Ma'uaa laloo fei humuu losuu, una nunuminia ba a wareaa haipani ua paolaa warea ba i feroinaa hefi'a laraa fei ba a wareaa hefua pufaba'a paolaa warea wagii fei wareaa hepapa gufu ma lomi rona guai'apa'ia.

²⁰Ena lofu, hamonei'aa naradiai ale'ei mau ei baduu. A'a ei hafelo'a bigi'a, hamonei ale'ei ei baduu, ma'uaa naranaraa hamu'ou nei a'u. ²¹Ina pa'i fei ne'aia wagii fei Law ba:

Mei Fasu na ware ba,

"A'a ei rama'a na u'ugai wareagufuu ro'ou

ma a'a ei haba'umuu ei rama'aa hepapa gufu,

a warenaa a'a eni rama'a eni

[¶]14:2 14:2 O, wagii fei Spiriti.

[§]14:5 14:5 O, hefi'adiai rawerawe; vv. 6, 18, 22, 23 ma 39 ana

**14:5 14:5 O, hefi'adiai rawerawe; vv. 6, 18, 22, 23 ma 39 ana

^{††}14:16 14:16 O, dupuaa ei we wadu'aia

ma'uuaa ana lomi ro'aa guaipa'aa wareau.”

²² Si'ei, ei wareagufu abaa ale'ei lala a'a ei narafawe'ia ma'uuaa lala a'a ei abaa narafawe'ia. Ma'uuaa ei diware'auga, manumanuu ei narafawe'ia, a'a ba manumanuu ei abaa narafawe'ia. ²³ Si'ei, nabaa minaa fei losuu na papa'ifipui ma minaa ro'ou, rona warenaa wareaa hepapa gufu ma nabaa hefi'a lomi ro'aa guai'apa'ia^{‡‡} o hefi'a abaa narafawe'ia, rona wadu'aimai laloo fei losuu, lomi ro'aa nara ba hamona poopoai? ²⁴ Ma'uuaa, nabaa i wadu'aimai nemea abaa narafawe'ia, o nemea lomi na apa'aa hanuu ei wareaa hamu'ou^{¶¶} ena hamofi diware'augaa ei ba i nomai i nene, i powe fa'apa'ia ba hia na hafelo ma minaa ro'ou, ro'awe narafafelo a'ana, ²⁵ ma ei naranarana, ei na ude'opa'ai, iwe are'are. Si'ei, iwe o'o'uinaa pu ma uduginaa mei Haidaa ma ware ba, “Mei Haidaa, hia pa'aa inamoaa hamu'ou!”

Fei Pa'aa Mau Losuia

²⁶ Ena lofu, o ware batanai? Ei hamo'aa papa'ifipui, hemea na pa'i lauga, o feroia, o warefalelefoaa ei na do'o ude'opa'ai, o wareagufu, o piguaa wareaa hepapa gufu. E'ei manumanu e'ei, ronei bigi'ia, uaa ba fawe'iwe'ii fei losuu. ²⁷ Nabaa hefi'a ro'aa warenaa wareaa hepapa gufu, te, hawii helagui o o'odui ua ro'aa ware, ei na ware hemea, nemea neido'o oma'a ma mei fi ware nei pa'i hemea piguana. ²⁸ Nabaa lomi na pa'i pigua, mei ba i ware, inei ofamadumu laloo fei losuu ma ware ana unaia a'a mei Haidaa.

²⁹ Helagui o o'odui mamama'a, ronei ware ma minaa ei rama'a, ronei ita-

lalafuima'aiaa ei wareaa ro'ou. ³⁰ Ma nabaa i bailarofimai a'a hemea fi guta fei warefalelefoaa fei na ude'opa'ai, mei fi wareware neido'o ba'ofaa wareana. ³¹ Uaa ina pa'i au hememea hamu'ou ba i diware'augaa ei ba i nomai hinene ba minaa ei rama'a, ronei feroi ma fa'unuwenuweaa ro'ou wagina. ³² Ei spiritii ei mamama'a na udenaa ana panii ei mamama'a. ³³ Uaa mei Haidaa, abaa hia Haidaniaa ei bibiyei ua, uaa Haidaniaa fei gutafarawania.

Laloo minaa ei losuu ei apunaia, ³⁴ ei pifine, ronei babanini ma ronei'aa wareware laloo ei losuu, ma'uuaa ronei fafafaunaa ana ro'ou, ale'ei i ware fei Law. ³⁵ Nabaa ro'aa i'igilabarainaa hepalo manumanu, ronei i'iginaa ei haroo ro'ou i humu, uaa manumanuu mamafaa nabaa nemea pifine i wareware laloo fei losuu.

³⁶ Fei wareaa mei Haidaa, noramiana a'a hamu'ou? Uniaa hamu'ou, hamona tonia? ³⁷ Nabaa hemea i nara ale'ei ba hia mamama'a, o na pa'i fanaa fei Spiriti a'ana, te, inei ware ba ei ne'ifanau hamu'ou, pa'aa wareaa mei Fasu. ³⁸ Nabaa i fanunu'au'uaialao feni wareau, hia, ana ro'aa fanunu'au'uaialao.^{§§}

³⁹ Si'ei, ena lofu, hamoneimina nunuminaa fei ba hamo'aa diware'augaa ei ba i nomai hinene ma hamonei'aa pauninaa ei ba ro'aa warenaa wareagufuu hepapa gufu. ⁴⁰ Ma'uuaa minaa ei bigi'aa hamu'ou, nei fibo'ii ma hala'aifarawani.

Fei Asi'anaa Christ

15 Ena lofu, eni ba a fanonominaa hamu'ou fei rawani'a warea, fei una u'ufanaa hamu'ou, fei hamona tonia, fei hamona u i wagina. ² A'a

‡‡14:23 14:23 O, hefi'a ei we wadu'aia

¶¶14:24 14:24 O, hemea we wadu'aia

§§14:38 14:38 Hefi'a ne'ia ba, Nabaa lomi ina apa'aa fei, te, dirawaia

feni rawani'a warea feni, hamona tela nabaa hamona urofawe'inaa feni warea, feni una u'ufanaa hamu'ou. Nabaa lomi, fei narafawe'iaa hamu'ou, pa'aa lomi hanuna.

³Uaa tamanu una tonia, una fifani-naa a'a hamu'ou, uaa sifei fei napa'aa bauana* laraa hefi'adiai manumanu: Christ na ma'e uaa ei hafelo'aa o'ou, ale'ei i wareia fei Bu'u Apuna ⁴ma rona agifinia ma ina fa'asi'ania wagii fei fa'oduaiiaa arewaa ale'ei i wareia fei Bu'u Apuna ⁵ma ina fa'arewa a'a Peter† ma nene, a'a ei hefua ma helagui. ⁶Ma nene fei, ana a'a fei au fei, ina fa'arewa a'a ei lofu, puduu ro'ou na muainaa haipani pu'u. Ma watauda ro'odu, ana roi werawera ma'uaa hefi'a, rona ma'igudii. ⁷I dii, ina fa'arewa a'a James ma nene, a'a minaa ei apostle ⁸ma nene minaa ro'odu, inawe fa'arewa a'au. Ana ale'ei hemea baduu lomi na wanini a'a fei au waniniana.

⁹Uaa yau na fafau lalau a'a minaa ei apostle lomi na rawani ba ro'aa roroinau hemea apostle, uatani, una haperarariaa fei losuu mei Haidaa. ¹⁰Ma'uaa a'a fei rawani'aa mei Haidaa yau na oanaa ale'eni eni. Ma fei rawani'ana a'au na pa'i hanuna uaa na bigifawe'inaa yau laraa ro'odu, abaa ana yau, ma'uaa fei rawani'aa mei Haidaa, fei na oa a'au. ¹¹Ma'uaa fei ba hini na u'u—ro'ou, o yau, abaa baua manumanu. Hai'ouna u'ugia ma hamona narafawe'i wagina.

Fei Asi'anaa ei Ma'ea

¹²Nabaa hai'ouna u'u ba Christ na asi'adii a'a fei ma'ea, tani ro'aa ware hefi'a hamu'ou ba lomi na pa'i asi'anaa ei ma'ea? ¹³Nabaa lomi na pa'i asi'anaa ei ma'ea, Christ, ana lomi na asi'aa. ¹⁴Ma nabaa Christ, lomi na asi'aa, fei

u'ugaa hai'ou, lomi hanuna ma fei we'iaa naranaraa hamu'ou, ana lomi hanuna. ¹⁵Nabaa ale'ei, o'ou fi u'u ba mei Haidaa na sifisifi, uaa, ona u'u ba mei Haidaa na fa'asi'anaa Christ a'a fei ma'ea. Uaa lomi ina fa'asi'ania nabaa pa'aa lomi asi'anaa ei ma'ea. ¹⁶Ma'uaa, nabaa fa'ua ba ana rotaa asi'aa ei ma'ea, ana lomi na asi'aa Christ. ¹⁷Ma nabaa ana lomi na asi'aa Christ, fena we'iaa naranaraa hamu'ou pa'aa lomi hanuna ma ana hamofi oa a'a ena hafelo'aa hamu'ou. ¹⁸Ma ei rona ma'igudii a'a Christ, ana ro'aa pa'aa pa'ai. ¹⁹Nabaa fei o'onaia unuu o'odu a'a Christ manumanuu eni ua, a'a feni tatalaiaa o'ou feni ano, oneipa'aa faloloa'inaa ana o'ou laraa minaa ei rama'aa feni ano.

²⁰Ma'uaa, pa'aa fa'ua ba Christ na asi'adii a'a fei ma'ea. Hia, mei rawarawa fuaa a'a ei rona ma'igu. ²¹Uaa fei ma'ea, fanoramiaa hemea rama'a, si'ei, ana hemea rama'a nei fanoramiaa fei asi'anaa ei ma'ea. ²²Uaa a'a Adam minaa ei rama'a, rona ma'e ma a'a Christ, minaa ei, rowe to harena. ²³Ma'uaa, ei ma'ea, rona pa'i au ro'ou. Christ, hia, mei rawarawa fua ma ena ina hadiwe'imai, hememea ei maroana iwe asi'aa. ²⁴Ma nene fei, iwe nomai fei baibaisio ena ina fanima'aiaa ei baua gufu na pa'i hapara wagina, ei forafora ma fei faufau ei hapara. Ipowe fifaninaa fei haparaia a'a mei Haidaa, mei Ama. ²⁵Uaa inei upanarofaa fei hapara nopa'alloo fei arewaa ba i auna ei bidibidii ununa haroo pinena. ²⁶Fei a'apoo bidibidii unu ba i fanima'aiaa, fei ma'ea. ²⁷Uaa ina “augaa minaa ei manumanu i haroo pinena.” Ma wagii fei ba “minaa ei manumanu” i ude haroo pinena, onei'aa nara ba hanuna sifei ba ana mei Haidaa, hia, haroo pinena. Ma'uaa, mei Haidaa

*15:3 15:3 O, rawarawa

†15:5 15:5 Warea Greek ba *Cephas*

na augaa minaa ei manumanu i haroo Christ. ²⁸Ena i bigidigaa ei, mei Na'uu Rama'a, anaia, iwe oa haroo hemei inamina augaa ei manumanu harona. Ma mei Haidaa iwe pafeainaa minaa ei manumanu.

²⁹Nabaa pa'aa lomi asi'ana, ro'aa batanai ei rona pudugufai uaa ei ma'ea? Nabaa ei ma'ea pa'aa lomi ro'aa asi'aa, tani ro'aa pudugufai ei rama'a wagii ro'ou? Ma nabaa ei ma'ea, pa'aa lomi ba ro'aa asi'aa, tani ei ba ronei pudugufai ei rama'a wagii ei ma'ea? ³⁰Ma a'a hai'odu, tamanu pa'afina ba hai'ouna'aida bigi a'a ei manumanu ba i fafeloa hai'odu?

³¹Fei mau gutanau ale'ei ba hepapalo arewaa una ma'e. Feni, ina fa'ua, ena lofu, ana ale'ei fei fa'uaia ba a'a Christ Jesus, mei Fasuu o'ou, una warefa'agu'agu a'a hamu'ou. ³²Ma wagii fei bigi'au una fiharei a'a ei rama'a yei Ephesus, ma'uaa tamanu hanuna nabaa una bigi'uaiaa ei manumanu yeni a'a feni ano? Nabaa lomi ro'aa asi'aa ei ma'ea, "Te, odii o hanana ma hunu ua, uaa narani, o'aa ma'e."

³³Apuna narafatata: "Oa tapuu ei hafelo'a ma ro'aa fafeloa fei rawani'a naranaraa hamu'ou." ³⁴Hamonei tohadiwe'inaa fei rawani'a naranaraa hamu'ou ma apuna bigifafelodiai, uaa hefi'a hamu'ou, lomi rona apa'aa mei Haidaa. Na wareaa fei ba hamonei mafa.

Fei Mau Unuu ei Rona Asi'aa

³⁵Ma nabaa hemea rama'a i i'igai, "Batanai rona asi'aa ei ma'ea? Batanai mau unuu ro'odu?" ³⁶Hefei, poapoa i'igaia! Tamanu ona faroia, lomi ba i habe nabaa atawe ma'e. ³⁷Ei ona faroaa hepalo manumanu, ale'ei wheat, o hepalodiai manumanu, lomi ba o'aa faroaa fei pa'apa'ana, uaa ona faroaa fei

launa. ³⁸Ma'uaa mei Haidaa na fanaa fei pa'apa'ana ale'ei naranarana. Ma a'a hepapalo lau ana na pa'i pa'apa'ana. ³⁹Minaa ei pigio abaa fimina'ei. Ei rama'a, rona pa'i hepalo mau pigio, ei manulelele hepalodiai, ei manufidufidu hepalodiai ma ei nia hepalodiai. ⁴⁰Ma ei manumanu pafea, ana rona pa'i pa'afii ro'odu. Ma'uaa, fei mau pa'afii ro'ou hepalo ma fei mau pa'afii ei manumanu malagufu hepalodiai. ⁴¹Fei mau we'aa fei halo, hepalo, fei puda hepalodiai ma ei pi'u, hepalodiai. Ma fei mau we'aa hepalo pi'u na u'ugai a'a hepalodiai pi'u.

⁴²Ana ale'ei fei asi'anaa ei ma'ea. Fei unu i i'ifai fininaa hafelo'a, ma'uaa i asi'aa fininaa hawera; ⁴³Fei mau unu na i'ifai ina hafelo, ma'uaa fei unu i asi'aa, i pa'i hawerana. Fei na i'ifai, lomi fau'fauna, ma'uaa fei i asi'aa na pa'i fau'fauna. ⁴⁴Ina i'ifainaa hefei ununa unuu rama'a ma'uaa i asi'aa fei ununa, unuu spiriti.

Nabaa na pa'i ununa, unuu rama'a, ana na pa'i ununa, unuu spiriti. ⁴⁵Ma si'ei, ana ale'ei rona ne'idigia ba: "Mei rawarawa rama'a, Adam, ina to fawewenina"; mei a'apoo Adam, hia hemea na pa'i spiriti ma ana i fani faweweni. ⁴⁶Mei rama'a spiriti a'a ba na nomai farawarawa, uaa mei rama'a ua, ido'o nomai ma nene, mei rama'a spiriti. ⁴⁷Mei rawarawa rama'a mamarana wagii fei poraa malagufu. Mei fahelaguiaa rama'a noranarai pafea. ⁴⁸Ei unuu ei rama'aa malagufu, ana ale'ei mei rama'a mamarana wagii fei malagufu. Ei unuu ei rama'a rona dinaa pafea, ana ale'ei fei unuu mei rama'a noranarai pafea. ⁴⁹Ma ana ale'ei ba ona torotona fei mau mei rama'aa malagufu, ana owe[‡] tonaa fei mau mei rama'a noranarai pafea.

[‡]15:49 15:49 Hefi'a ne'ia mina ba onei

⁵⁰ A fa'arewaia a'a hamu'ou, ena lofu, ba fei pigio ma fei namo, lomi ba i wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa ma fei ba i maroro ana lomi ba i tonaa tamanu ei ba lomi i marorotoo. ⁵¹ Guainia. A warefanaa hamu'ou hepalo manumanu na ude'opa'ai. Lomi ba o'amina ma'igu ma'uua minaa o'ou, owe filogii ⁵² a'egime'ai, ale'ei usida, o bigoaa puda, a'a fei a'apoo aigaa fei maniwa. Uaa fei maniwa, iwe ai, ei ma'ea, rowe asi'aa ma lomi ba ro'aa wafuu ma owe filogii. ⁵³ Uaa eni hudi unuu o'ou, ro'awe wafuu ma'uua opowe tonaa ei hudi unu lomi ba ro fai wafuu. Ma eni hudi unuu o'ou e'eni ro'aa ma'e ma'uua hinene, owe tonaa ei lomi ro'awe ma'etoo. ⁵⁴ Nefarani, fei ba i maroro, iwe tonaa tamanu lomi i marorotoo ma fei ba i ma'e, iwe tonaa fei lomi iwe ma'etoo. Ena na nodigimai fena au fena, ipowe nofa'uaimai fei ne'ia ba: "Fei asi'ana na muainaa fei ma'ea."

⁵⁵ "Fena ma'ea, hitani fei faufaumu ba ona mua?"

Fena ma'ea, hitani fei fi'iamu?"

⁵⁶ Fei fi'iaa ma'ea, pono'aa ei hafelo'a. Ma ei hafelo'a na to faufauna a'a fei Law.

⁵⁷ Ma'uua onei ware 'ta' a'a mei Haidaa ba a'a mei Fasuu o'ou Jesus Christ, ina famuainaa o'ou.

⁵⁸ Si'ei, ena rawani'a lofuu, ufawe'i. Apuna fanoramii hepalo manumanu ba i toiginaa hamu'ou. Ranimai hamoneimina fanaa hamu'ou a'a fei bigi'aa mei Fasu, uaa hamona aida ba a'a mei Fasu, ei bigi'aa hamu'ou, ipowe pa'i fuana.

16 Ma wagii fei ba hamo'aa pagi'augaa ena mugoo po'ii haduhaduu ena apunaia, hamonei bigi'ia ale'ei ei wareau a'a ei losuu yei Galatia. ² A'a fei rawarawa arewaa laloo hepapalo hefapagipagia, hememea hamu'ou nei au'u'uginaa ma'ida mugoo po'ina, ale'ei ba i wareinaa puduna ma naraia ba hefiga inei augia. Ma ena una

nomai, lomi ba hamo'aa todiai. ³ Ma ena una nomai, awe ne'inaa ei wareau ba batanai maumau ei rama'a, ei hamona rafeinaa ro'ou. Ma ba hamo'aa aloaa ro'ou fininaa fei ne'iau mawe ei mugoo po'i ba ronei dinaa Jerusalem. ⁴ Nabaa ona nara ale'ei ba unei nogiaa ro'odu, te, ronei aunufipui a'au.

Ei l'igaiaa Paul

⁵ Una aunudiginaa yei Macedonia, awe nomai a'a hamu'ou ma'uua ado'o aunu'ailao Macedonia. ⁶ Narau ba a gutafipui a'a hamu'ou ma'ida, ale'ei i nopa'aloo fei pedupeduu fei au waiwana ba hamonei hadumau a'a fei tatalaiau, fei ba a dinaa wagina. ⁷ Nabaa a nomai e'eni, a guta ma'ida ua a'a hamu'ou. Si'ei, lomi ba a nomai e'eni, uaa nunumiau ba a gutafamadii ma'ida. Si'ei, awe nomai nefarani nabaa i ugainau mei Fasu. ⁸ Ma'uua uneido'o guta yeni Ephesus nopa'alao fei au Pentecost, ⁹ uaa ale'ei hepalo baua gigei na gigi a'au ba uneiree wadu'ai ma bigi ma'uua na pa'i watauda yei rona siba a'au.

¹⁰ Nabaa i nomai Timothy, hamonei fagutania ale'ei ba lomi na pa'i hepalo manumanu i fama'auia, uaa ifi bigi'aa fei bigi'aa mei Fasu, ana ale'ei yau. ¹¹ Si'ei, lomi na rawani ba nemea hamu'ou i ofadugia. Alofarawaninamii hia a'au. Yau fi guta'oma'uaia fipuinaa ei lofu.

¹² Ma mei lofuu o'ou Apollos, unamina i'igifawe'i a'ana ba nei aunufipuiwau a'a ei lofu ma dinaa a'a hamu'ou. Pa'aa lomi na nunumina ba i nowau e'eni, ma'uua iwe nowau nabaa i pa'i rawani'a auna.

¹³ Hamonei ofafaufau; ufawe'i a'a fei we'iaa naranaraa hamu'ou; apuna ma'au; hamonei ofawe'i. ¹⁴ Hamonei bigi'aa minaa ei manumanu fininaa hagua.

¹⁵ Hamona aida ba ei maroaa fei humuu Stephanas, ei rawarawa rama'a tonaa mei Fasu yei Achaia ma rona augaa ana ro'ou ba ro'aa hadumaa ei

apunaia. A i'igifawe'i a'a hamu'ou, ena lofu ¹⁶ ba hamonei guainaa wareaa ro'ou mawe minaa ei rona nomai ba ro'aa bigifipui wagii fei bigi'a. ¹⁷ Una ni'eni'e a'a fei noramiaa Stephanas ma Fortunatus ma Achaicus, uaa rona fani hefi'a manu-manu lomi hamona hadumau wagina. ¹⁸ Uaa rona farawanidinaa fei spiritiu ma fei spiritii hamu'ou anaa. Ei mau rama'a ale'ei, hamonei fahonuanaa ro'ou.

Ei A'apoo Warea

¹⁹ Ei losuu yei Asia, rona famafu-fuoinaa hamu'ou. Aquila ma Priscilla,[†] lagunapa'aa famafufuoinaa hamu'ou uaa

mei Fasu. Ma na pa'i hepalo losuu, rona figupui humuu lagua. Ana rona famafu-fuoinaa hamu'ou. ²⁰ Minaa ei lofu yeni, rona famafufuoinaa hamu'ou. Hamonei fihatofii puda a hamu'ou fininaa rawani'a naranara.

²¹ Yau, Paul, na ne'inaa paniu feni famafufuoia.

²² Hini lomi i haguua mei Fasu, nei tonaa fei umua. Nomai, Mena Fasu![§]

²³ Fei rawani'aa mei Fasu Jesus nei oafipui a'a hamu'ou.

²⁴ Feni haguau i dinaa a'a minaa hamu'ou, ena na oafipui a'a Christ Jesus. Amen. **

[†]16:19 16:19 Warea Greek ba, *Prisca*, ana fei hara *Priscilla*

[§]16:22 16:22 A'a Warea Aramea fei warea, *Nomai*, *Mena Fasu* sifei ba *Marana tha*.

**16:24 16:24 Hefi'a ne'ia lomi na pa'i *Amen*.

2 CORINTHIANS

Warefa'aia

Feni faguapalooa ne'ia a'a ei Corinth, Paul na ne'inia a'a fei au pidawaia pafoo ei losuia yei. Hefi'a ro'ou, rona ware ba Paul na tata, ma'uaa ina fama'aiaa fei baa nunumiana ba ro'aa fifawanewanei ma namina rata fei ni'eni'eana ei ro'aa bigi'ia.

Do'ofama'a, Paul fi u'ugaa fei pa'afii fei sibana wagii fei rawarawa ne'iana ma fei ni'eni'eana ba rona filogii naranaraa ro'ou.

Ina i'iginaa fei losuu ba ronei fani fanaa ro'ou a'a ei narafawe'ia yei Judea, ei lomi rona pa'i. Ana na fiharei a'a ei ro ware ba ro'ou pa'aa apostle, ei rona ware ba Paul abaa pa'aa apostle.

1 Yau Paul, hemea apostle Christ Jesus a'a fei nunumiaa mei Haidaa ma i a'au, Timothy, mei lofuu o'ou.

Feni ne'ia i dinaa a'a ei losuu mei Haidaa yei Corinth ma a'a minaa ei apunaia yei Achaia:

²Fei rawani'a ma fei gutafarawania i dinaa a'a hamu'ou, noranarai a'a mei Haidaa, mei hia Amaa o'ou mawe mei Fasu Jesus Christ.

Mei Haidaniaa Minaa ei Fa'unuwenuea

³Udugia i dinaa a'a mei Haidaa, mei Amaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, mei Amaa faloloa'ia, mei hia Haidaniaa minaa ei fa'unuwenuea, ⁴mei na fa'unuwenuea hai'ou a'a minaa ei awataa hai'ou ba a'a fei unuwenuea hai'ouna tonia a'a mei Haidaa hai'ounei fa'unuwenuea hefi'adiai rona pa'i tamunu ei mau awataa. ⁵Uaa ana ale'ei ei fi'iaa Christ na no'uamai a'a

ei tatalaiaa hai'ou, ana a'a Christ, fei unuwenuea hai'ou imina apoidiai. ⁶Nabaa hai'ouna gutafafelo, fei pa'afina sifei ba hamonei gutafarawani ua ma hamonei tela; nabaa hai'ouna gutafarawani, pa'afina sifei ba hamonei gutafarawani ua, ba wagii ei fi'ia, ei hai'ounado'o tonia, ana hamonei tonaa fei mau apitaia. ⁷Ma napa'aa o'onai unuu hai'ou a'a hamu'ou, uaa hai'ouna aida ba ana ale'ei hamo'aa tonaa ei fi'iaa hai'ou, ana hamowe tonaa fei unuwenuea hai'ouna tonia.

⁸Ena lofu, nunumiaa hai'ou ba hamonei aida ba batanai ei awataa hai'ouna tonia yei Asia. Hai'ounamina temu ma namina ratanaa hai'ou ba pa'aa lomi hai'ou apitaipa'i ma ba hai'oupo'o birawa'a'afai ua. ⁹Hi'i. Laloo ei naranaraa hai'ou, hai'ouna nanamuinia ba hai'ou'aa ma'e. Ma'uaa fei manumanu fei, ina nomai ba hai'ounei'aa o'ugaa ana hai'ou, ma'uaa o'ugaa mei Haidaa, mei i fa'asi'anaa ei ma'ea. ¹⁰Ina fatela'anaa hai'ou a'a ei hafelo'a manumanu, ei na pa'i ma'ea wagina. Ma na o'onai unuu hai'ou a'ana ba ranimai iwe hadumaloo hai'ou ¹¹ana ale'ei hamona hadumaa hai'ou wagii ei lafulafuaa hamu'ou. Wagii fei rawani'a, fei ina fanaa hai'ou uaa ei lafulafuaa watauda, watauda ro'aa ware 'ta' uaa hai'ou.††

Paul na Filoginaa Naranarana

¹²Sifeni feni mamaguguaa hai'ou: Lomi na marapu ei naranaraa hai'ou wagii ei mau tatalaiaa hai'ou yeni ano ma fei mau gutagutaa hai'ou a'a hamu'ou. Siguapaloei napa'aa apunai ma fa'uai ma noramiana a'a mei Haidaa. Ma abaa hai'ouna bigi'aa e'ei a'a fei mau apa'aa feni ano, ma'uaa a'a fei rawani'aa mei Haidaa. ¹³Uaa lomi

††1:11 1:11 Watauda ne'ia ba, hamu'ou

hai'ouna ne'ifanaa hamu'ou hepalo manumanu lomi hamo'aa igopa'ia o apa'ia. Ma na o'ugaa fei ba ana ale'ei hamona ¹⁴apa'aa hai'ou ma'ida wagina ana hamonei aida ba ina rawani nabaa hamo'aa mamagugu uaa hai'ou, ana ale'ei hai'ouna mamagugu wagii fei arewaa mei Fasu Jesus uaa hamu'ou.

¹⁵Si'ei ba una o'ugaa feni, na nara ba ado'omii ma'a hamu'ou ba hamo'aa to guapalo hawegia. ¹⁶Una do'onara ba amii ma'a hamu'ou ena na tatalaidinaa Macedonia ma na hadiwe'imai, a noma'adimai hamu'ou. Ma ale'ei hamo'aa to guapalo hawegia. Ma hinene, te, hamonei alonaa yau Judea. ¹⁷Eni a pagiaa feni talau feni, na pa'i pa'afina. Lomi na bigi'ia ale'ei fei mau feni ano. Haa, ale'ei ba i guapaloi naranarau ba a nara ba, "Hi'i, a bigi'ia" ma ana fi nara ba, "Lo'e?"

¹⁸Ma'uaa ana ale'ei ba mei Haidaa na oafagugu, fei wareaa hai'ou a'a hamu'ou abaa "Hi'i" ma "Lo'e." ¹⁹Uaa mei Na'uu mei Haidaa, Jesus Christ, mei hai'ou Silas[‡] ma Timothy na u'ugia a'a hamu'ou, hia abaa ale'ei ba "Hi'i" ma "Lo'e." Ma'uaa i a'ana, ranimai ba "Hi'i." ²⁰Uaa figa fa'unaia na wareia mei Haidaa, minaa ei, "Hi'i" a'a Christ. Ma si'ei, i a'ana, ona ware ba, "Amen" ba nei to hawera wagina mei Haidaa. ²¹Mei Haidaa, hia mei na bigi'ia ale'ei ba hai'ou ma hamu'ou, o ufawe'i a'a Christ. Ina papaditainaa o'ou, ²²tama'ainaa o'ou ba manumanuna ma augaa fei Spiritina laloo iaa o'ou ale'ei ba inadii tama'ainaa o'ou nopa'aloo tamanu i nomai.

²³Mei Haidaa i fagianainau nabaa lomi a warefa'uai ba fei pa'afina ba lomi una hadiwe'inaa Corinth sifei ba inei'aa fi'i naranaraa hamu'ou. ²⁴Lomi hai'ouna nunuminia ba hai'ou ale'ei fasu wagii ei we'iaa naranaraa hamu'ou, ma'uaa

hai'ou'aa bigifipui a'a hamu'ou ba hamonei ni'eni'e, uaa wagii fei narafawe'ia, hamona ufawe'i.

2 Si'ei, una naradii ba unei'awii ma'adinaa hamu'ou ma fani fi'iaa hamu'ou. ²Uaa, nabaa a fafaloloa'inaa hamu'ou, hinidiai i fani'eni'eau. Haa, abaa ana hamu'ou ena una fafaloloa'inaa hamu'ou? ³Una ne'i ale'ei fama'a ba ena na nomai, lomi i bibiyei naranarau a'a hamu'ou, hamu'ou ena ba hamo'aa fani'eni'eau. Uaa una aida ba nabaa una ni'eni'e, ana hamo'aa ni'eni'e. ⁴Uaa una naranara watauda ma na fi'i naranarau eni a ne'inaa feni fininaa pasiaa ranuu pudau a'a hamu'ou. Abaa a fanarawataudanaa hamu'ou, ma'uaa ba a fa'iaa hamu'ou fei walalooa fei haguau hamu'ou.

Futoaa Hafelo'aa mei na Tata

⁵A'a mei na fafi'iaa ei naranara, lomi namina fi'i naranarau ale'ei fi'iaa naranaraa hamu'ou wagina. ⁶Fei fanaa hamu'ou lagina na hawia. ⁷E'eni, hamonei futoaa fei tatana ma farawani-naa naranarana ba nei'amina fua'onia fei faloloa'iana. ⁸Si'ei, a i'igifawe'i a'a hamu'ou ba hamonei fama'adinia fei haguua hamu'ou a'ana. ⁹Fei pa'afina a ne'inaa a'a hamu'ou fama'a, sifei ba a apa'ia ba ana hamo'aa u pa'i a'a fei manimania ma guainau a'a minaa ei manumanu. ¹⁰Nabaa hamo'aa futoaa hafelo'aa nemea, yau ana a futoaa ei hafelo'ana. Ma tamanu una futoia—nabaa fa'ua ba ina pa'i hafelo'ana—una futoia i pudaa Christ Jesus uaa hamu'ou ¹¹ba inei'aa sifipa'aa o'ou Satan. Uaa, ona aidadii ei mau sifisifina.

Ei Bauana Wagii fei Manufau Fi'ugaia

¹²Ei a dinaa Troas ba a u'ugaa fei rawani'a wareaa Christ ma na fa-

‡1:19 1:19 Warea Greek *Silvanus*, ana fei hara *Silas*

nunupa'ia ba mei Fasu nadii gigiaa fei gigei a'au,¹³ ana lomi na rawani fei naranarau, uaa lomi na bapa'aa mei lofuu Titus yei. Si'ei, una di'ininaa ro'ou ma dinaa Macedonia.

¹⁴Ma na ware 'ta' a'a mei Haidaa uaa ranimai Christ na famuainaa hai'ou ma fatalafani'eaai hai'ou wagina. Uaa hai'ou, ina fatalainaa fei fa'apa'aa hai'ou hia ale'ei hepalo dufaa manumanu.¹⁵Uaa a'a mei Haidaa, hai'ou ale'ei fei malelee fei dufaa unuu Christ dupuaa ei roi tela ma ei roi pa'ai.¹⁶A'a ei roi pa'ai, hai'ou ale'ei fei raiaa ma'ea ma a'a ei roi tela, hai'ou ale'ei fei dufaa harena. Ma hini i bigipa'aa ei manumanu ei?¹⁷Abaa hai'ouna u'ugaa fei wareaa mei Haidaa ba hai'ou'aa to pono'a wagina ale'ei bigi'aa wataudadiai. Agia. A'a Christ, hai'ou'aa ware i pudaa mei Haidaa fininaa fei mau fa'uaia ana ale'ei ei rama'a aloamiaa mei Haidaa.

3 E'eni, lomi hai'ou'aa ware ba hai'ouna rawani. Ana lomi hai'ou ale'ei hefi'adiai ba hai'ounei pa'i ne'ia i dinaa a'a hamu'ou o nomai a'a hamu'ou ba hai'ou rawani'a.²Ana hamu'ou ua ale'ei hepalo ne'ia, hepalo na ude laloo iaa hai'ou ba minaa ei rama'a nei igoia ma apa'ia.³Hamona fama'aia ba hamu'ou ale'ei fei ne'ia noranarai a'a Christ ba sifei fei fuua fei bigi'aa hai'ou. Ma fei ne'ia fei, abaa ne'iaa ro'ou nana'i, ma'uaa a'a fei Spiritii mei Haidaa, mei fi oalao ma ana lomi na wa'a pafoo na'a, ma'uaa laloo naranaraa rama'a.

⁴Na pa'i o'ugiaa hai'ou i pudaa mei Haidaa uaa Christ.⁵Abaa hai'ouna bigipa'i ana hai'ou, ma'uaa hai'ouna bigipa'i uaa mei Haidaa.⁶Ina fabigipa'aa hai'ou a'a fei manufau fi'ugaia, fei abaa pa'afina fei ne'ia ma'uaa fei Spiriti; uaa fei ne'ia na fani ma'ea, ma'uaa fei Spiriti na fani harena.

Fei Haweraa fei Manufau Fi'ugaia

⁷Nabaa fei bigi'a wagii fei ne'ia pafoo na'a na pa'i ma'ea ma na nofininamii fei hawera ba ei Israel, lomi ro araiiaa pudaa Moses hamatee fei hawerana, fei fi mafofolao,⁸haa, lomi ba na muaidinia fei haweraa fei bigi'aa fei Spiriti?⁹Nabaa na pa'i hawerana fei bigi'a, fei na uniaa ei hafelo'aa ei rama'a, po'o batanaidiai haweraa fei bigi'a na fani wanewanea!¹⁰Uaa fei nado'o pa'i hawerana mina, lomi i pa'idiai laraa fei na pa'i baua hawerana.¹¹Ma nabaa fei na mafoko na nofininamii fei hawera, po'o batanaidiai haweraa fei na oalao!

¹²Si'ei ba na o'onai unuu o'ou a'a fei, onamina laugu'ua.¹³A'a ba o'ou ale'ei Moses, mei na hawainaa pudana ba ei Israel ne'iaa fanunuia ei fi mafofolao fei hawerana.¹⁴Ma'uaa na lalawa'ai naranaraa ro'ou, uaa nopa'amii wagieni, fei hawaa puda, ana fi ude ei ro'aa igoaa fei watanai fi'ugaia. Atawe lelegi, uaa a'a Christ ua i lelegi.¹⁵Wagieni anaa, nabaa ro'aa igoaa ei ne'iaa Moses i lalawa'ai naranaraa ro'ou.¹⁶Ma'uaa nabaa nemea i momo'ainaa a'a mei Fasu, fei hawa i lelegi.¹⁷Mei Fasu, hia fei Spiriti ma fawelei na oa wagina fei Spiritii mei Fasu, ei rama'a, ro'aa ala.¹⁸Ma o'ou eni lomi na hawai pudaa o'ou. Ma ona fa'arewaiaa[¶] fei haweraa mei Fasu ma filogii ale'ei maumauna wagii fei hawera, fei fimina nogipelao, fei noramiana a'a mei Fasu, mei hia fei Spiriti.

Rawani'a Manumanu Laloo ei Pe'i

4 Lomi na asisi naranaraa hai'ou a'a feni bigi'a hai'ouna pa'i uaa fei faloloa'iaa mei Haidaa.²Agia, hai'ouna momo'ai a'a ei bigi'opa'aia ma ei i fama-mafaiaa hai'ou; lomi hai'ouna sifisifi, ana lomi hai'ouna filoginaa fei wareaa

[¶]3:18 3:18 O, narama'aiaa

mei Haidaa. Agia, a'a fei ba hai'ou'aa fa'arewai'aa tamanu na fa'u'ai, hai'ouna farawaninaa ana hai'ou a'a minaa ei rama'a i pudaa mei Haidaa. ³Ma nabaa na hawai'opa'ai fei rawani'a wareaa hai'ou, ina hawai'opa'ai a'a ei ro'ei pa'ailao. ⁴Mei haidaniaa feni au e'eni na tapu'aa naranaraa ei abaa narafawe'ia ba ronei'aa fanunupa'aa fei we'ai fei rawani'a wareaa fei haweraa Christ—mei pa'aa haduoo mei Haidaa. ⁵Uaa, lomi hai'ou'aa u'ugaa ana hai'ou ma'uaa Jesus Christ, hia mei Fasu ma hai'ou ale'ei nafii hamu'ou, uaa Jesus. ⁶Uaa mei Haidaa, mei i ware ba, “Inei we'a fei we'ai laloo fei roromaa,” hia na fawe'aiaa fei we'aina laloo iaa hai'ou ba i fanaa hai'ou fei we'ai fei apa'aa fei haweraa mei Haidaa i pudaa Christ.

⁷Ma'uaa hai'ouna pa'i feni pa'aa rawani'a manumanu laloo iaa hai'ou ale'ei ei pe'i ua ba i fama'aiaa fei baa faufau noramiana a'a mei Haidaa ma a'a ba hai'ou. ⁸Namina fitaninaa hai'ou, ma'uaa lomi hai'ouna marata; hai'ouna hamamagua ma'uaa lomi hai'ouna rawa'a'afai; ⁹hai'ouna tonaa haperararaia, ma'uaa lomi na di'ininaa hai'ou mei Haidaa; rona fo'afapasiasa hai'ou, ma'uaa lomi hai'ouna ma'e. ¹⁰Ranimai, hai'ouna'o talaiporo'aa fei ma'ea Jesus a'a ei hudi unuu hai'ou ba fei harenaa Jesus ana nei arewa a'a ei hudi unuu hai'ou. ¹¹Uaa, e'eni, hai'ou'ei werawera, ma'uaa rona'aida fifaninaa hai'ou a'a fei ma'ea, uaa Jesus, ba fei harenaana nei arewa a'a ani hudi unuu hai'ou, ei unuu ma'ea. ¹²Si'ei, fei ma'ea fi forai'aa hai'ou, ma'uaa fei harenaa fi forai'aa hamu'ou.

¹³Ina ne'idii ba, “Una narafawe'i; si'ei una ware.” Wagii fei spiritii fei narafawe'ia, hai'ouna ware, ¹⁴uaa hai'ouna aida ba mei i fa'asi'anaa mei Fasu Jesus a'a fei ma'ea, ana iwe fa'asi'anaa hai'ou a'a Jesus ma hupu'inaa

hai'ou a'a hamu'ou inamoana. ¹⁵Minaa ani ale'ei fararawanii hamu'ou ba fei rawani'a, fei fi talenaa a'a watauda neimina fawareaa watauda ba 'ta' ma ba i tonaa hawera wagina mei Haidaa.

¹⁶Si'ei, lomi na asisi naranaraa hai'ou. Ma'uaa fa'ua ba ei hudi unuu hai'ou fi hafelolao, ma'uaa ina farawaninaa laloo iaa hai'ou a'a hepapalo arewaa. ¹⁷Uaa ani awataa ani na papaa ma lomi i madii, ani fi bigifanaa hai'ou fei hawera lomi i pedutoo, fei namina awatadii laraa minaa ei. ¹⁸Si'ei, lomi hai'ouna narapa'aa tamanu hai'ouna fanunupa'ia ani ma'uaa ei lomi hai'ouna fanunupa'ia. Uaa tamanu ona fanunupa'ia, manumanuu e'eni ua, ma'uaa ei lomi ona fanunupa'ia, lomi i pedutoo.

Fei Gufuu O'ou Pafea

5 Ma ona aida ba ei hudi unuu o'ou ale'ei ei pale, ei ona guta wagina. Ma nabaa na wata'o'o, ona pa'i hepalo-diai a'a mei Haidaa, hepalo pale lomi i pedutoo i pafea. Abaa faduua rama'a. ²E'eni oi ai'ai ma nunumiai ba o'aa papainaa fei lawalawa a'a fei gutanaa o'ou pafea, ³uaa ena ona lalawai, lomi ba o'aa alawata. ⁴Hamatee ani oi guta wagii ani pale ani, ona ai'ai ma tonaa awataa, uaa lomi ona nunumiai ba o'aa ala'ala ma'uaa ba o'aa papai lawalawaa pafea ba fei unuu ma'ea nei filoginaa harenaa. ⁵Mei Haidaa na famamaraiaa o'ou a'a fei ma na fanidigaa o'ou fei Spiriti ale'ei uni'uni a'a tamanu iwe nomai.

⁶Si'ei, ranimai ona o'ugi ua ma aida ba nabaa o'ou yeni a'a ani pale ani, ani hudi unu ani, lomi ona oa a'a mei Fasu. ⁷Ona tatalai wagii fei narafawe'ia ma abaa tamanu ona fanunua. ⁸A ware ba o'ouna o'ugi ua ma nunumiau ba a faraua a'a feni hudi unuu ma dinaa a'a mei Fasu. ⁹Si'ei, nunumiaa o'ou ba onei fani'eni'eia nabaa o'ou yeni a'a ani hudi unu, o lo'e. ¹⁰Uaa minaa o'ou, onei u i ma'aa

fei gutanaa Christ, mei fadududua ba hememea nei to pono'ana a'a tamanu na bigi'ia ei fi guta wagii fei hudi ununa—ba rawani'a o hafelo'a.

Fei Bigi'aa fei Fawanewaneaa Watola

¹¹ Si'ei ba hai'ouna aida ba batanai fanaa ma'aua a'a mei Fasu, hai'ou'aa hofeaa ei rama'a. Fei maumau hai'ouna arewa a'a mei Haidaa ma nunumiau ba ana nei arewa a'a ei naranaraa hamu'ou ba abaa hai'ou sifisifi rama'a. ¹² Abaa hai'ou'ei warediai ba hai'ou rawani'a rama'a, ma'uaa nunumiaa hai'ou ba hamo'aa mamagugu a'a hai'ou ba hamonei pa'i talaa wareaa hamu'ou a'a ei rona mamagugu a'a tamanu rona fanunuia laraa tamanu na ude laloo fei naranara. ¹³ Nabaa hamona nara ba hai'ou poopoa, manumanuu mei Haidaa; ma nabaa hamona nara ba lomi hai'ouna poopoi woro ba i farawaninaa hamu'ou. ¹⁴ Uaa fei haguaa Christ na farefuaa hai'ou, uaa hai'ouna aida ba hemea ua na ma'e a'a minaa ei rama'a ma si'ei, minaa ei, rona tonaa fei ma'eana. ¹⁵ Ma ina ma'e uaa minaa ei rama'a ba minaa ei ro'aa gutaguta, ronei'aa guta ba ro'aa farawaninaa ana ro'ou, ma'uaa, ba ronei farawaninaa mei na ma'e ma asi'adiai uaa ro'ou.

¹⁶ Si'ei, e'eni ma nolao, fei fanunuaa hai'ou ei rama'a, abaa ale'ei fei fanunuaa feni ano. Mina, hai'ouna fanunuaa Christ ale'ei, ma'uaa lo'e hai'ouna bigidinia. ¹⁷ Si'ei, hini i oa a'a Christ, hia ale'ei manufau waninia; na pa'aidii fei watanai; na nomai fei manufau! ¹⁸ Minaa e'ei, noranamai a'a mei Haidaa. Ma ina fawanewaneaa watolana ma o'ou uaa Christ ma fanaa hai'ou feni bigi'a ba hai'ounei fa'arewaiiaa feni ¹⁹ ba mei Haidaa na fawanewaneaa watolana ma ei

rama'aa feni ano uaa Christ ba lomi i narapa'aa ei hafelo'aa ei rama'a. Ma ina fifaninamii a'a hai'ou feni u'ugaa feni fawanewaneaa watolaa mei Haidaa ma ei rama'a. ²⁰ Si'ei, hai'ou ale'ei umuiaa umuu Christ, ale'ei ba na biginaa hai'ou mei Haidaa. Si'ei, a'a Christ, hai'ou'ei i'igifawe'i a'a hamu'ou ba hamonei fawanewaneaa watolaa hamu'ou ma mei Haidaa. ²¹ Mei Haidaa na bigi'ia ba mei lomi hafelo'ana nei tonaa^{§§} ei hafelo'aa o'ou ba onei wanewane i pudaa mei Haidaa.

6 Si'ei ba hai'ou paniaa panii mei Haidaa ana ale'ei hamu'ou, hai'ouna i'igifawe'inaa hamu'ou ba hamonei'aa to'uaiaa fei rawani'aa mei Haidaa, ale'ei ba lomi hanuna. ² Uaa ifi ware ba, “A'a fei au rawani'au, una guainaa hamu'ou, ma a'a fei arewaa tela'ana, una hadumaa hamu'ou.”

A warefanaa hamu'ou ba e'eni, au feni rawani'aa mei Haidaa. Wagieni, au feni arewaa tela'ana.

Ei Awataa Paul

³ Lomi ba hai'ou'aa lawaraa talaa nemeadii ba ei rama'a, ronei'aa fanunufahafelo a'a fei bigi'aa hai'ou. ⁴ Agia, hamatee hai'ou nafii mei Haidaa, hai'ounamina warefarawaninaa ana hai'ou a'a minaa ei tala: wagii fei baua apitaia, a'a ei hafelo'a, a'a ei rarabaa ma ei i fafi'iaa naranara, ⁵ a'a ei hafuhafu, a'a ei bobo'aia, a'a ei ba'ananarai pani, a'a ei waiwaiiaa bigi'a, lomi hai'ouna tofarawani ma'igua na poi, a'a ei baoo, ⁶ wagii tamanu na fafa'arai, tamanu ei apa'a, fei fawiwi'aia ma fei mau farawania; a'a fei Spiriti Apuna ma a'a fei pa'aa hagua; ⁷ a'a fei fa'ua warea ma fei faufau mei Haidaa fininaa ei finefinee wanewaneaa ale'ei

§§5:21 5:21 O, hafelo'ana nei ale'ei fana uaa

ei hio, ei na panaronaa wagii guei pani ma'au ma mauwii, ⁸a'a tamanu na pa'i hawerana ma ei na famamafa, a'a ei na fani rawani'a haraa hai'ou, o hafelo'a haraa hai'ou. Hai'ounapa'aa fa'ua, ma'uaa ei rama'a, rona nara ba hai'ou sifisifi rama'a; ⁹rona apa'aa hai'ou, ma'uaa rona ware ba lomi rona apa'aa hai'ou; ana hai'ou bima'e, ma'uaa hai'ouna gutalao; rona hafugaa hai'ou, ma'uaa lomi hai'ouna ma'e; ¹⁰hai'ouna faloloa'i, ma'uaa hai'ouna'u ni'eni'e; lomi manumanuu hai'ou, ma'uaa hai'ouna panii arerei a'a watauda; lomi manumanuu hai'ou, ma'uaa minaa ei manumanu, hai'ouna pa'i.

¹¹Hai'ouna warefa'a'a ua a'a hamu'ou ena Corinth ma namina bauanai ei naranaraa hai'ou a'a hamu'ou. ¹²Hai'ouna haguua hamu'ou, ma'uaa lomi hamona haguua hai'ou. ¹³Ba inei fimina'ei, a ware a'a hamu'ou ale'ei ba hamu'ou na'uu—ana hamonei haguua hai'ou.

Apuna Hupu'aifipui a'a ei Abaa Narafawe'ia

¹⁴Apuna hupu'aifipui ei abaa narafawe'ia. Uaa fei wanewanea ma fei hafelo'a lomi i bigifipui. Ma batanai ba fei we'ai ma fei roromaa, i oafipui?

¹⁵Batanai ba lagu'aa gutafipui Christ ma Belial?* Ma batanai ba lagu'aa hupu'aifipui mei narafawe'ia ma mei lo'e? ¹⁶Batanai ba i udefipui fei humuu mei Haidaa ma ei haidaa sifisifi. Uaa, o'ou fei humuu mei Haidaa, mei fi oalao. Ana ale'ei na wareia mei Haidaa ba, “Awe oafipui a'a ro'ou ma talai dupuaa ro'ou ma oanaa Haidaniaa ro'ou ma ro'ou maroau.”†

¹⁷Ma mei Fasu na ware,

“Si'ei, wala'amai ma guta u'ugai a'a ro'ou.

Hamonei'aa idoaa hepalo lolooa manumanu,

ma u'awe taudugamiasa hamu'ou a'au.”‡

¹⁸Mei Fasu, mei Faufaa na ware ba,

“U'awe oanaa Amaa hamu'ou,

ma hamu'ou na'uu, baduu wawane ma baduu pifine.”¶

7 Ena tafiu, si'ei ba ona pa'i eni fa'unaia eni, onei fafa'arai ma faraua a'a ei na faloloa ei unu ma spiritii o'ou. Ma si'ei ba ona ma'uaa mei Haidaa, oneipa'aa fapo'aifarawaninaa fei mau fafa'araia.

Fei Ni'eni'ea Paul

²Hamonei au'uaiaa hai'ou laloo naranaraa hamu'ou. Lomi hai'ouna bigifafelo a'a hemeadiai, lomi hai'ouna fapasiaa hemea, lomi hai'ouna sifi'aa hemea ba hai'ou'aa to manumanu wagina. ³Abaa a ware ale'ei ba a warefafelooa hamu'ou hamatee unadii ware ba hamonapa'aa oa laloo naranaraa hai'ou ma lomi manumanu nabaa hai'ou'aa gutafipui a'a hamu'ou o ma'efipui a'a hamu'ou. ⁴Una o'ugaa hamu'ou; unamina mamagugu a'a hamu'ou. Namina rarawani naranarau; a'a minaa ei hafelo'a na nobapa'amii hai'ou, ei ni'eni'eau na fua'onau.

⁵Uaa ei hai'ou sufudaimai yei Macedonia, lomi hai'ouna gutafawenai, ma'uaa hai'ouna momo'ainaa hitani, ei hafelo'a na bapa'aa hai'ou ma ei ma'aua laloo naranaraa hai'ou. ⁶Ma'uaa mei Haidaa, mei na'o farawaninaa ei naranaraa ei rona oafafelo, na fahaweninanaa hai'ou a'a fei noramiasa Titus ⁷ma abaa fei noramiana ua, ma'uaa fei ba hamona farawaninia anaa. Ina u'ufanaa hai'ou ba

*6:15 6:15 Warea Greek *Beliar*, ana fei hara *Belial*

†6:16 6:16 Jeremiah 32:38; Ezekiel 37:27

‡6:17 6:17 Ezekiel 20:34, 41

¶6:18 6:18 2 Samuel 7:8

hamonapa'aa nunuminau ma hamonamina faloloa'i ma naranara watauda uaa yau. Ma a'a e'ei, namina apoidiai fei ni'eni'eau.

⁸Nabaa una famamalouaa iaa hamu'ou a'a fei ne'iau mina, lomi una faloloa'i wagina. Ma'uaa una faloloa'i hamatee na aida ba fei ne'iau na famamalouaa iaa hamu'ou ma'ida ua au, ⁹ma'uaa e'eni, una ni'eni'e. Fei pa'afina a'a ba hamona faloloa'i, ma'uaa sifei ba warii fei faloloa'iaa hamu'ou, hamo'aa filoginaa naranaraa hamu'ou. Uaa hamonawe faloloa'i ale'ei fei ude nunumiaa mei Haidaa ma si'ei, a'a ba hai'ouna fafeloaa hamu'ou ma'ida. ¹⁰Ma i pudaa mei Haidaa, ei faloloa'iaa ei rama'a warii ei hafelo'aa ro'ou, i fafiloginaa naranaraa ro'ou ma noduginaa ro'ou a'a fei tela'ana ma lomi ro'aa naranara watauda wagina, ma'uaa fei mau faloloa'iaa feni ano i fani ma'ea. ¹¹Ma'aia ba fei faloloa'ia a'a mei Haidaa na biginaa nunumiaa hamu'ou ba hamoneipa'aa fa'uai, lomi tataa hamu'ou, hamona siba a'a ei hafelo'a, ei hamona ba'arofoma'au wagina ma ana ina biginaa hamu'ou ba hamona narapa'aa hefi'adiiai ma refurefu a'a ei na wanewane. A'a minaa ei manumanu, hamona fama'aia ba lomi tataa hamu'ou warii fei ba i a'a hamu'ou, hamona fawanewaneaa mei na bigifatata. ¹²Si'ei, fei pa'afina ba una ne'inaa a'a hamu'ou, a'a ba mei na bigifatata, o mei na tonaa awatana wagina, ma'uaa sifei ba i pudaa mei Haidaa, hamonei fanunupa'ia ba hamonapa'aa nunuminaa hai'ou. ¹³A'a minaa eni namina mamalawia naranaraa hai'ou.

Ma pafoo fei, hai'ounapa'aa unuwenuwe warii fei ni'eni'ea Titus, uaa minaa hamu'ou, hamona farawanidinaa fei spiritina. ¹⁴Una

warefa'agu a'ana uaa hamu'ou ma lomi hamona famamafaiuu. Ma'uaa ana ale'ei ba na fa'ua minaa ei wareaa hai'ou a'a hamu'ou, ana na fa'ua ei warefa'aguaa hai'ou hamu'ou a'a Titus. ¹⁵Ma fei haguana a'a hamu'ou namina nogipelao ei i nonomipa'ia ba minaa hamu'ou na guaitonaa ei wareana ma taufagutania fininaa honua ma ma'uaa. ¹⁶Una ni'eni'e ba unamina o'ugaa hamu'ou.

Panii Arerei

8 Ma ena lofuu, nunumiaa hai'ou ba hamonei apa'aa fei rawani'a, fei na fanaa ei losuu yei Macedonia mei Haidaa. ²Namina hafelo gutanaa ro'ou, ma'uaa ronamina wiwiwidi ua ma ana lomi manumanuu ro'ou, ma'uaa ronamina panii arerei. ³Uaa, a pa'aa warefa'uai ba rona fani ua ale'ei na hawiaa ro'ou ma e'ei namina rataiaa ro'ou anaa ma ei fanaa ro'ou na muainaa tamanu rona pa'i. ⁴Ronamina i'igifawe'i a'a hai'ou ba ana ro'aa fani a'a ei apunaa mei Haidaa. ⁵Ma lomi rona bigi'ia ale'ei hai'ounado'o nara ba ro'aa bigi'ia, ma'uaa ronado'o fanaa ana ro'ou a'a mei Fasu ma nene, a'a hai'ou—ale'ei ba ro neneraa ei nunumiaa mei Haidaa. ⁶Si'ei ba do'ofama'a Titus na fa'asi'anaa fei mau fana ale'ei, hai'ouna i'igifawe'i a'ana ba nei dinaa a'a hamu'ou ma fapedugaa fei rawani'a fana hamonado'o fa'asi'ania. ⁷Ma'uaa ana ale'ei ba hamona mua a'a minaa ei manumanu—a'a fei we'iaa naranara, a'a ei warewareaa hamu'ou, a'a ei mau apa'a, a'a tamanu ei na fa'uai ma a'a fei haguuaa hamu'ou hai'ou⁸—ana hamonei mua a'a fei rawani'a mau fana.

⁸Lomi una ware ba hamonei bigi'ia fei, ma'uaa ba a mania ba na fa'ua fei haguuaa hamu'ou laraa hefi'adiiai. ⁹Uaa, hamona aida fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus Christ ba hia na pa'i

⁸8:7 8:7 Hefi'a ne'ia ba, a'a fei haguuaa hai'ou hamu'ou

watauda manumanu, ma'uaa na filoginia ma wagii fei ba hia pani ua, hamonei pa'i manumanu.

¹⁰Ma sifeni, feni aweiaiu hamu'ou wagina: Fei igisimasi i didii, hamu'ou, rawarawa a'a ei rona fani ma abaa uniaa fei ba hamonei fani, ma'uaa ana pa'aa naraa hamu'ou ba hamo'aa fani.

¹¹Si'ei, hamonei fapedugaa feni bigi'a ba fei refuaa hamu'ou ba hamo'aa bigi'ia nei fibo'ii a'a fei fapedugaa hamu'ou ale'ei hawii hamu'ou. ¹²Uaa nabaa hamona pa'i fei nunumia ale'ei, te, ei fanaa hamu'ou i rawani ua ale'ei tamanu hemea na pa'i ma abaa tamanu lomi ina pa'i.

¹³Fei nunumiaa hai'ou, a'a ba hefi'adiai ronei guta ua ma ba hamu'ounei pa'i awataa, ma'uaa ba hamonei fimina'ei. ¹⁴A'a feni au e'eni, ei watauda hamona pa'i, iwe fawanewaneaa ei lomi rona pa'i ba ei watauda rona pa'i, ana iwe fawanewaneaa tamanu lomi hamona pa'i. Ma wagii fei mau ale'ei, hamowe fimina'ei, ¹⁵ana ale'ei fei ne'ia ba: "Mei na hufu'aa watauda, lomi i watauda dufuna ma mei na hufu'aa ma'ida, na hawiaa fei."

Rona Alonaa Titus yei Corinth

¹⁶Una ware 'ta' a'a mei Haidaa, uaa na fani naranaraa Titus ana fei naranara una pa'i a'a hamu'ou. ¹⁷Uaa Titus na tofarawaninaa fei i'igaiia hai'ou ma ifi nowau a'a hamu'ou fininaa refurefua ma ana pa'aa nunumiana. ¹⁸Ma hai'ou'aa alofipuinaa a'ana mei lofu, mei ronamina ni'eni'e a'ana minaa ei losuu, uaa fei bigi'ana wagii fei rawani'a warea. ¹⁹Ma hepalodiai, rona rafeinia ei losuu ba inei talaiporofipui a'a hai'ou fei fana, fei hai'ouna alaginia ba i fani honua a'a mei Fasu ma fama'aia ba hai'ouna refurefu a'a fei ba hai'ou fani haduma. ²⁰Lomi hai'ouna nunumia ba

nemea, i warewareaa fei mau alagiaa hai'ou a'a feni baua fana. ²¹Uaa hai'ouna oma'afarawaninaa hai'ou ba hai'ounei bigi'aa ei na wanewane i pudaa mei Haidaa mawe i pudaa ei rama'a.

²²Ma fipui a'a lagua, hai'ou'aa aloawii hemea lofuu o'ou, mei na'aida fama'aia ba hia wiaa rama'a ma e'eni na refurefu apoidiai, uaa napa'aa bauanai fei o'ugana a'a hamu'ou. ²³Ma Titus, hia mei rarafiu ma na bigifipui a'au i dupuaa hamu'ou. Ma ei lofuu hai'ou, ro'ou, ale'ei umuiaa ei losuu ma rona fani honua a'a Christ. ²⁴Si'ei, hamonei fama'aiaa ro'ou fei mau hagua hamona pa'i ma i pa'aa pa'i pa'afii fei mamaguguaa hai'ou a'a hamu'ou ma ba ei losuu, ronei fanunua.

9 Lomi a ne'ifanidinaa hamu'ou ba batanai fei bigihadumaa ei apunaia. ²Uaa una aida ba hamona refurefu ba hamo'aa fani haduma ma una wareware'uaia a'a ei Macedonia ma warefanaa ro'ou ba a'a fei igisimasi i didii, hamu'ou ena yena Achaia na fani ma ei refurefuaa hamu'ou na fa'asi'anaa watauda ro'ou ba ana ro'aa fani. ³Ma'uaa a aloawii ei lofu ba ina pa'i pa'afina fei warefa'aguaa hai'ou hamu'ou ma ba hamonei bigi'augaa fei fana, ana ale'ei una waredii ba hamowe bigi'ia. ⁴Uaa nabaa hefi'a Macedonia, ro nofipuimai a'au ma bapa'aa hamu'ou ba lomi hamonadii bigi'augaa fei fanaa hamu'ou a'a hai'ou, hai'ouwepa'aa mafa ba hai'ouna o'ugaa hamu'ou ma ana hamowe mafa. ⁵Si'ei, una nara ba unei fatafainaa ei lofu ba roneiwii ma'a hamu'ou ma fawanewane'augaa fei baua fana, fei hamonadii fa'unainia. Na'aa ale'ei, iwe ude ua ale'ei hepalo rawani'a fana ma abaa ale'ei fei mau fani'oa'oaia.

Faro Watauda

⁶Nonominaa feni: hini i faro ma'ida ua, ana i hufu'aa ma'ida ua. Ma mei i faro watauda, ana i hufu'aa watauda.

⁷Hememea nei fani tamanu na nara ba i fani ma abaa fani'oa'oai o ale'ei ba i nei fani, uaa mei Haidaa na nunuminaa ei rona faniwiwiwidi ua. ⁸Ma mei Haidaa na hawia ba i fanaa fei rawani'ana i a'a hamu'ou, ba a'a minaa ei manumanu ranimai, hamonei pa'i minaa ei hamon-apa'aa nunuminaa ba hamo'aa bigipa'aa minaa ei rawani'a bigi'a. ⁹Ana ale'ei fei ne'ia ba,

“Ina fatalaneneneinaa ei fanana a'a ei lomi rona pa'i;
fei wanewaneana, i oalao ranimai.”

¹⁰Mei i fani lau a'a mei faroa ma faraa pidaua ba du'ua, ana i fani ma fapepe-suaa ei palee hapee hamu'ou lau ma fagi-peaa fei hufu'aa hamu'ou a'a tamanu na wanewane. ¹¹Hamowe pa'i watauda ba hamo'aa pani arererei ua ranimai ma ei fanaa hamu'ou a'a hai'ou, iwe fawareaa ei rama'a ba 'ta' a'a mei Haidaa.

¹²Feni bigi'aa hamu'ou abaa sifei ua ba i hadumaa ei apunaia a'a ei nunumiaa ro'ou, ma'uaa ana na fa'asi'anaa fei mau warea 'ta' a'a mei Haidaa. ¹³A'a fei bigi'aa hamu'ou, fei ina fama'aia ba batana'i maumau hamu'ou, ei rama'a, rowe uduginaa mei Haidaa wagii fei guaiaa warea, fei na nofininamii fei wareaa hamu'ou ba fa'ua fei rawani'a wareaa Christ ma wagii fei mau pani arereaa hamu'ou a'a ro'ou ma a'a minaa ei rama'a. ¹⁴Ma laloo ei lafulafuaa ro'ou hamu'ou, ei naranaraa ro'ou, i dinaa a'a hamu'ou, uaa fei baa rawani'a na fanaa hamu'ou mei Haidaa. ¹⁵Fei warea 'ta' i dinaa a'a mei Haidaa uaa fei fanana, fei lomi a warepa'ia!

Paul na Wareaa Pepei a'ana Uaa fei Bigi'ana

10 Wagii fei mau Christ ale'ei madumuia ma warefagigia, u'ei i'iginaa hamu'ou—yau, Paul, mei rona ware

ba una warefagigii i pudaa hamu'ou, ma'uaa ba una warefawe'i nabaa una raua! ²U'ei i'iginaa hamu'ou ba ena na nomai, lomi na nunumiai ba a warefawe'i a'a hefi'a, ei rona nenegi'uaiaa fei maumau feni ano. ³Uaa, fa'ua ba ona guta yeni malagufu, ma'uaa lomi ona fo'a ale'ei fei maumau fo'aa feni ano. ⁴Ei finefinee fo'aa a'a o'ou, abaa ale'ei ei finefinee fo'aa feni ano. Agia. Ei finefine a'a o'ou na pa'i fei faufau mei Haidaa ba i bigosipa'aa ei ale'ei ei humuu fo'aa ro'ou. ⁵Ona muainaa ei fihareia ma minaa ei mau sifisifi, ei na lawaraa fei tala i dinaa a'a fei apa'aa mei Haidaa ma ona wagi'inaa minaa ei naranaraa o'ou ba nei nenegi'uaiaa Christ. ⁶Ma hai'ouna ofafaufau ba hai'ou'aa fanima'aa minaa ei bigi'aa barafea, ma'uaa fama'a, hamonei guainaa hai'ou.

⁷Hamo'ei fanunu'uaiaa ei na parepare. Nabaa** nemea na nara ba hia maroaa Christ nei narama'adiai ba hai'ou maroaa Christ ana ale'ei hia. ⁸Uaa lomi ba a mamafa nabaa una warefa'agu'agu a'a fei faufau na fanaa hai'ou mei Fasu ba hai'ounei farawaninaa hamu'ou ma a'a ba hai'ounei fapasiaa hamu'ou. ⁹Lomi na nunumiai ba ei ne'iau a'a hamu'ou, i fama'auaa hamu'ou. ¹⁰Uaa hefi'a, rona ware ba, “Ei ne'iana na pa'i awatana ma na warefawe'i, ma'uaa nabaa hia yeni, abaa ale'ei maumau ei baa rama'a ma lomi hanuu ei wareana.” ¹¹Ei rona ware ale'ei, ronei apa'ia ba fei maumau hai'ou laloo ei ne'iaa hai'ou, ana rowe nanamunia ena hai'ouna nomai yena i ma'aa ro'ou.

¹²Pa'aa lomi ba hai'ouna nara ba hai'ou fihawawaginaa hai'ou a'a hefi'adiai, ei rona ware ba rona rawani. Nabaa rona fipupuduinaa ana ro'ou ma fihawawaginaa ana ro'ou, rona fama'aia ba lomi apa'aa ro'ou. ¹³Ma'uaa lomi ba

**10:7 10:7 O, Fanununa ei na ude ua pudaa hamu'ou. Nabaa

hai'ou'amina warefa'agu'agu watauda. Hai'ou warefa'agu'agu ua a'a ei na fanaa hai'ou mei Haidaa. Ma hamu'ou, ale'ei hepalo fanana a'a hai'ou. ¹⁴Lomi na rata ei warefa'agu'agu hai'ou, ana ale'ei nabaa lomi hamona apa'aa hai'ou, ma'uaa hai'ouna nobapa'aloo hamu'ou a'a fei rawani'a wareaa Christ. ¹⁵Ana lomi ba hai'ouna warefa'agu'agu a'a ei bigi'aa hefi'adiai.†† Fei o'onai unuu hai'ou, sifei ba fei we'iaa naranaraa hamu'ou nei gipelao ma fei bigi'aa hai'ou i dupuaa hamu'ou neimina larelao, ¹⁶ba hai'ounei u'ugaa fei rawani'a warea a'a ena gufu opa'awiaa hamu'ou, uaa lomi ba hai'ou'aa warefa'agu'agu a'a fei bigi'a yei fawelei na u'udii hemea. ¹⁷Ma'uaa “Mei ba i warefa'agu'agu nei warefa'agu'agu uaa mei Fasu.” ¹⁸Uaa abaa mei i ware ba hia na rawani ba napa'aa rawani, ma'uaa mei i wareia mei Fasu ba na rawani.

Paul ma ei Apostle Sifisifi

11 Nunumiau ba hamonei guainaa hefi'a warefigaiiau; ma'uaa hamo'ei guainia e'eni. ²Una pa'i fei mau punepuneeaa mei Haidaa a'a hamu'ou. Una fa'unai a'a hamu'ou ba hamonei pa'i hemea ua haroo hamu'ou—mei Christ, ba u'a fanaa hamu'ou a'ana ale'ei hemea pifine atawe hainofipui a'a hemea wawane. ³Ma'uaa una mama'au, uaa ana ale'ei ba na sifi'aa Eve fei wa'a, ei naranaraa hamu'ou, i fa'asisidi'ininaa fei ba hamona fafa'arai ma nenegi'uaiaa Christ. ⁴Uaa, nabaa nemea i nomai a'a hamu'ou ma na u'ugaa hemea Jesus, abaa mei Jesus onadii u'ugia, o nabaa hamona tonaa hepalo u'ugai spiriti

laraa fei hamona todigia, o guainaa hepalo u'ugai rawani'a wareaa laraa fei hamona guaidigia, nabaa ale'ei, hamona to'uaia. ⁵Ma'uaa hamonei'aa nara ba rona muainau ei “baua-apostle.” ⁶Lomi una feroi a'a fei mau warewarea, ma'uaa una pa'i apa'au. A'a minaa ei tala, hai'ounamina fa'arewaia a'a hamu'ou ba una pa'i apa'au.

⁷Haa, na hafelo fei ba una fafafaunau pu ale'ei ba u'a poronaa hamu'ou pafea a'a fei ba una u'ufanaa hamu'ou fei rawani'a wareaa mei Haidaa ma lomi pono'au? ⁸Hanuna ale'ei ba una fafanaonaa hefi'adiai losuu, uaa una tonaa ei hadumaa ro'ou ma farawaninaa hamu'ou. ⁹Ma ei a gutafipui a'a hamu'ou ma na nunuminaa hefaa manumanu, lomi una fani awataa a'a hemea, uaa ei lofu, noramiaa ro'ou Macedonia, rona fanau tamanu una nunuminia. Lomi una fani awataa a'a hamu'ou wagii hepalo manumanu ma bigilao ana ale'ei. ¹⁰A warefa'uai a'a fei mau Christ laloo iau ba lomi hemea yei malalaa Achaia ba i lawagipa'aa fei warefa'agu'aguau. ¹¹Tani ale'ei? Si'ei ba lomi una haguua hamu'ou? Mei Haidaa na aida ba una haguua hamu'ou! ¹²Ma a bigi'ualao ei fi bigi'aa eni ba u'a fawaiwainaa talaa ei ba ro'aa fafimina'ei a'a hai'ou wagii tamanu ei rona warefa'agu'agu wagina.

¹³Uaa ei mau rama'a ale'ei, ro'ou apostle sifisifi, rona bigifasifi ma sifi ua ba ro'ou apostle Christ. ¹⁴Woro ba na ale'ei, uaa Satan ana na sifisifi ua ba hia hemea alo'aloo fei we'ai. ¹⁵Si'ei, lomi una ba'arofa ba ei paniaa panina, rona sifisifi ua ba ro'ou, nafii fei wanewanea. A'a fei pedupeduu ro'ou, rowe to aree ro'ou a'a ei bigi'aa ro'ou.

††10:15 10:13-15 O, 13 Ma'uaa, lomi hai'ou'aa warefa'agu'agu wagii tamanu lomi hai'ouna fanunuma'aia, ma'uaa wagii fei mau fafanunuma'aa na fanaa hai'ou mei Haidaa, mei haidaniaa fei fanunuma'aia—hepalo fanunuma'aia a'a hamu'ou. 14...15 Ana lomi hai'ou'aa warefa'agu'agu wagii ei bigi'aa hefi'adiai, ei lomi ba o'aa fanunuma'aia.

Paul na Warefa'agu'agui wagii ei Fi'iana

¹⁶A waredinia ba: hamonei'aa nara ba yau poapoa. Ma'uaa nabaa nemea na nara ale'ei, te, hamonei taufagutanau ale'ei hemea poapoa ba a warefa'agu'agu ma'ida. ¹⁷A'a fei warefa'agu'aguia fei, lomi una ware ale'ei mei Fasu, ma'uaa ale'ei hemea poapoa. ¹⁸Si'ei ba watauda, rona warefa'agu'agu ale'ei fei mau feni ano, yau ana a warefa'agu'agu. ¹⁹Hamona ni'eni'e a'a ei poapoa hamatee hamona pa'i baua apa'aa hamu'ou! ²⁰Ana hamona ni'eni'e a'a hini na fahumu-wainaa hamu'ou o fafelooa hamu'ou, o na bigi'uaiaa nunumiana a'a hamu'ou, o ba minaa hia, o laparaa hamu'ou. ²¹Ina famamafaiiau, ma'uaa pa'aa fa'ua ba namina rataiaa hai'ou fei.

Ale'ei ba yau poapoa, una wareaa tamanu rona mama'au hefi'a ba ro'aa wareia. ²²Ro'ou Hebrew? Yau anaa. Ro'ou Israel? Yau anaa. Ro'ou upuu Abraham? Yau anaa. ²³Ro'ou paniaa panii Christ? Yau na muainaa ro'ou. Fei mau warewareau ale'ei, na poapoai. Yau na bigifawe'idiai laraa ei bigi'aa ro'ou. Una bobo'ai wataudadii, ei babu una tonia namina babaodii ma ranimai anaa i pa'au ma'ea. ²⁴Haipanipoa ei Jew, rona babuinu odufa pa'ania ma faimpalo babu. ²⁵Odupoa, hefi'a, rona hafugau a'a ei hafuhafu, hepoo, hefi'a, rona nafanaa yau mugoo, odupoa una tafe pafoo wa, una lafelafe tau lama heai poi ma heai arewaa, ²⁶Ranimai una tatalai ua. Anaa ba a ma'e a'a ei ranu na poni batafa, ba ro'aa panarofau ei hafelo'a, ba ro'aa fafelooa ei gufuu mawe ei Gentile ma anaa a tonaa hafelo'au laloo ei baua gufu ma sugutata'aia ma yei lama ma a'a ei lofu sifisifi. ²⁷Una bigimaguhagu ma watauda poi, lomi una ma'igupa'i; una'aida bao ma sigigi; watauda arewaa, lomi hanau; una'aida waiwa ma lomi

lawalawau. ²⁸Ma pafoo minaa ei namina fi'i naranarau minaa ei arewaa, uaa minaa ei losuu. ²⁹Hini na maralele ma yau lo'e? Hini na pasi a'a ei hafelo'a ma lomi na fi'i naranarau wagina?

³⁰Nabaa a warefa'agu'agui, a warefa'agu'agu a'a tamanu na fama'aiaa ei maraleleau. ³¹Mei Haidaa, mei Amaa mei Fasu Jesus, mei ba onei uduginia ranimai ranimai, na aida ba una warefa'uai. ³²Yei Damascus, mei gavanaa, mei hia paniaa panii mei Hapara Aretas, na augaa ei oma'ama'aa laloo fei baua gufu Damascenes ba ronei panarofau. ³³Ma'uaa hefi'a, rona fa'asisiau laloo hepalo pa a'a fei gigei fei nono ma una ponipa'ai a'a ro'ou.

Fei Meifii Paul ma fei Oro'oroa Lamii Pigioua

12 Unei warefa'agu'agu'ualao. Lomi rawani'ana wagina, ma'uaa unei u'ugaa ei ale'ei mefi ma ei na fa'arewaiiaa mei Fasu. ²Una apa'aa hemea rama'a maroaa Christ, mei hefua ma obao igisimasi i didii na dinaa a'a fei fa'oduuaiaa gufu pafea. Ina oa a'a fei hudi ununa, o lo'e, lomi una aida—mei Haidaa na aida. ³Ma una aida ba mei rama'a mei—a'a fei hudi ununa, o lo'e, lomi una aida, ma'uaa mei Haidaa na aida—⁴ina dinaa a'a fei fananamaiaa gufu. Ina guainaa hefi'a manumanu lomi i warepa'ia, ei ba ronei'aa wareia ei rama'a. ⁵A u'ugaa mei rama'a ale'ei fininaa mamagugua, ma'uaa lomi ba a famamagugui ba yau batanai, ma'uaa sifei ua ba batanai ei maraleleau. ⁶Ma nabaa una warefa'agu'agu, a'a ba yau poapoa, uaa una warefa'uai. Ma'uaa una gutafamadumu ba nemea nei'aa nara ba yau na pafeaidiai a'a tamanu ei una bigi'ia o wareia.

⁷Ma ba unei'aa mamagugu uaa eni pa'aa rawani'a mefi, ina fa'oro'oroa lamii pigiou, hemea talaitonaa wareaa

Satan ba i fafeloau. ⁸Odupoa una i'igifawe'i a'a mei Fasu ba nei tonia a'au. ⁹Ma'uaa ina warefanau ba, “Fei rawani'au na hawio, uaa fei faufau napa'aa mua ei ona maralele.” Si'ei, awe warefa'agu'agui a'a ei maraleleau ba fei faufau Christ nei oa a'au. ¹⁰Hamatee Christ, si'ei a ni'eni'e a'a ei maraleleau, a'a ei warefalalasiaa hefi'a yau, a'a ei hafelo'a ma haperaraia ma ei awataa. Uaa ei una maralele, na to faufau.

Paul na Naranara Watauda a'a ei Corinth

¹¹Una fafaiu ale'ei hemea poapoa, ma'uaa hamona susuninau wagina. Nabaa hamonado'o warefarawaninau, ipowe rawani, uaa, lomi rona muainau ei “baua-apostle,” ma'uaa lomi harau. ¹²Tamanu ei na fama'aia ba apostle—ei hilala, ei fananawalaa puda ma ei foigia—una bigi'ia i dupuaa hamu'ou fininaa fei mau apitaia. ¹³Ma hepalo manumanu una bigi'ia a'a hefi'adiai losuu ma lomi a'a hamu'ou, sifei ua ba lomi una fani awataa a'a hamu'ou. Futoaa feni hafelo'au!

¹⁴E'eni ba u'amii bigi'aa fei fa'odupoaiaa ma'au hamu'ou ma lomi ba a fani awataa a'a hamu'ou, uaa ei nunumiau abaa ei manumanuu hamu'ou, ma'uaa nunumiau hamu'ou. Uaa, ei baduu, lomi ba ro'aa oma'aiaa ei ama ma inaa ro'ou, ma'uaa ei ama ma ina, rona oma'iaa ei na'uu ro'ou. ¹⁵Si'ei, una ni'eni'e ba u'a fapedugaa minaa ei mugoo po'i una pa'i, uaa hamu'ou ma ba a fanaa ana yau. Nabaa na gipelao fei haguau hamu'ou, i pa'ailao fei haguua hamu'ou a'au? ¹⁶Abaa a fani awataa a'a hamu'ou. Ma'uaa una forapa'aa pinee hamu'ou, uaa rafeu bigi'aa ei mau fifigaia! ¹⁷Haa, una fafeloaa hamu'ou a'a hemea aloawiau a'a hamu'ou? ¹⁸Una i'igifawe'i a'a Titus ba nei dinaa a'a hamu'ou ma una aloaa hemea lofuu

hai'ou a'ana. Lomi na fafeloaa hamu'ou Titus, na? Ma fei mau bigi'aa hai'ou ma fei spiritii hai'ou na fimina'ei.

¹⁹Hamona naranara ba hai'ouna wareaa pepe'i a'a hai'ou? Hai'ouna u'u i puda me Haidaa ale'ei ei maroaa Christ; ma minaa ei bigi'aa hai'ou, ena rawani'a tafiu, pa'afina ba inei fawe'inaa hamu'ou. ²⁰Uaa, una ma'au ba ena unawii ma'a hamu'ou, tamanu a nunuminaa a'a fei maumau hamu'ou, lomi u'awe fanunu'apa'ia. Ma ana lomi hamowe fanunu'apa'au ale'ei ei nunumiaa hamu'ou. Una ma'au ba i pa'i ua fihareia, punepunea, sibaparararaia, fi'i'areia, warefafeloa, wiwitoia, mamagugua ma lomi firawania. ²¹Una mama'au ba ena una hadiwe'idimai, mei Haidaniau i we fapududuau i ma'aa hamu'ou ma u'apowemina faloloa'i, uaa watauda, ei ronado'o bigi'aa ei hafelo'a, lomi rona filoginaa naranara ro'ou wagii ei loloaa, ei fitatafipa'aia ma hafelo'a bigi'aa ro'ou.

A'apoo Aweia

13 Feni, fei fa'odupoa ba amii ma'a hamu'ou. “Minaa ei dududua nei pa'i helagui, o o'odui rama'a rona fanunupa'aa tamanu na tata.” ²Una aweidigaa hamu'ou a'a fei faguapooa ma'au hamu'ou. E'eni, eni lomi yau a'a hamu'ou, a waredinia: Ena una hadiwe'idimai awe fanima'aiaa ei ronado'o bigifafelo, o hinidiai, ³si'ei ba nunumiaa hamu'ou ba hamoneipa'aa aida ba ufi umuinaa Christ. A'a ba ina maralele ei na fawanewaneaa hamu'ou, ma'uaa na pa'i faufauna dupuaa hamu'ou. ⁴Fa'ua ba ina maralele ei i fatawa, ma'uaa fi oalao a'a fei faufau mei Haidaa. Ma ana ale'ei, hai'ouna maralele a'ana, ma'uaa a'a fei faufau mei Haidaa, hai'ouna oafipui a'ana ba hai'ounei hadumaa hamu'ou.

⁵Fanunuma'aiaa ana hamu'ou ba pa'aa fa'ua ba hamona narafawe'i;

manīaa ana hamu'ou. Haa, lomi hamona aida ba Christ Jesus, hia laloo iaa hamu'ou? Nabaa lomi, woro ba lomi hamo'aa muainaa fei manīmania. ⁶Ma una nunūminia ba hamonei fanunu'apa'ia ba hai'ouna muainaa fei manīmania. ⁷Hai'ou'ei lafulafunaa a'a mei Haidaa ba lomi hamo'aa bigi'aa hepalo tata. Fei pa'afii fei, a'a ba ei rama'a, ronei fanunupa'ia ba hai'ouna muainaa fei manīmania, ma'uaa ba hamo'aa bigi'aa tamanu na wanewane anaa nabaa rona nara ba lomi hai'ouna muainaa fei. ⁸Uaa lomi ba hai'ou'aa bigi'aa hepalo manumanu ba i fadugeaa fei fa'uaia, ma'uaa fei na fawe'inaa fei fa'uaia. ⁹Nabaa hai'ou'aa maralele, hai'ouna ni'eni'e wagina uaa, hamona faufau ma ei lafulafuaa hai'ou, si'ei ba hamonei'aa pa'i hepalo tata. ¹⁰Sifei, fei pa'afina ba a ne'ifanaa hamu'ou eni

manumanu ei yau lomi a'a hamu'ou, ba ena na nomai, unei'aa fafofolaa a'a fei foraforau—fei na fanau mei Fasu ba unei farawaninaa hamu'ou ma a'a ba unei fafelooa hamu'ou.

Ei Fapopo'ii Wareaa Paul

¹¹Ei fapopo'ii wareau, ena lofuu ma'adinaa hamu'ou. Hamonei ni'eni'e, fafirarawaninaa naranaraa hamu'ou, nei pa'i ua hepalo naranara. Gutafirawani. Ma mei Haidaniaa fei hagua ma fei gutafirawania, iwe oafipui a'a hamu'ou.

¹²Fihatofii puda a hamu'ou a'a fei fafa'arai maumau. ¹³Minaa ei apunaia, rona famafufuoinaa hamu'ou.

¹⁴Inei ude pafoo hamu'ou fei rawani'aa mei Fasu Jesus Christ ma fei haguaa mei Haidaa ma fei gutafipuiiaa fei Spiritii Apuna.

GALATIANS

Warefa'aia

Fei rawani'a wareaa Jesus nawemina tale a'a ei abaa Jew. Ma'uaa hefi'a, rona ware ba ronei neneraa fei law nabaa ro'aa pa'aa oa a'a Christ. Paul na ware ba abaa baua manumanu fei, uaa fei harenua o tonia wagii fei narafawe'ia a'a Christ.

Si'ei i ne'inaa a'a ei Galatia ba i fahadiwe'inaa ei rona di'ininaa fei narafawe'ia, fei na fa'uai. Ina harea ba hia pa'aa apostle Christ uaa na rafeinia mei Haidaa ma abaa wagii ei foraforraa rama'a.

Ana ina harea ba wagii fei narafawe'ia ua, ro'aa wanewane a'a mei Haidaa. Inadii fapo'inia ba fei haguua ei narafawe'ia noranamai wagii fei narafawe'ia a'a Christ.

1 Yau Paul, hemea apostle—abaa aloaa ei rama'a, o hemea rama'a, ma'uaa Christ Jesus mawe mei Haidaa, mei Ama, mei na fa'asi'ania a'a fei ma'ea—² feni ne'ia, noranamai a'au mawe ei lofu i a'au,

I dinaa a'a ei losuu i Galatia:

³ Ina ude i pafoo hamu'ou fei rawani'a ma gutafarawaniaa mei Haidaa, mei hia Ama mawe mei Fasu Jesus Christ, ⁴ mei na fanaa anaia uaa ei hafelo'aa o'ou ba i fatela'anaa o'ou a'a feni hafelo'a au e'eni, ale'ei nunumiaa mei Haidaa, mei Amaa o'ou. ⁵ Fei hawera i ude i a'ana ranimai ranimai. Amen.

Hepalo ua Rawani'a Warea

⁶ Una ba'arofa ba lomi na madii ma hamona ponidi'ininaa mei na lala'aa hamu'ou wagii fei rawani'aa Christ ma hamona momo'ainaa a'a hepalo

u'ugai rawani'a warea—⁷ fei abaa pa'aa rawani'a warea. Na fafanunu ale'ei ba hefi'a, ba ro'aa fapoapoinaa hamu'ou ba ro'aa haduaa fei rawani'a wareaa Christ. ⁸ Ma'uaa, nabaa ana hai'ou o nemea alo'alo noramiana pafea i u'ugaa hepalo rawani'a warea, hepalo na u'ugai laraa fei hai'ounado'o u'ufanaa hamu'ou, ana hia ipa'aa tonaa fei arena lomi i pedutoo! ⁹ Ale'ei hai'ouna waredii, hee, e'eni a warediai: nabaa nemea i u'ufanaa hamu'ou hepalo rawani'a warea na u'ugai a'a fei hamona todigia, ipa'aa tonaa fei arena lomi i pedutoo!

¹⁰ Haa, e'eni ba a tonaa fei ugaiaa rama'a, o ugaiaa mei Haidaa? O, ba a fani'eni'ea rama'a? Nabaa yau ana fi fani'eni'ea rama'a, yau abaa hemea nafii Christ.

Paul, mei Rafeiaa mei Haidaa

¹¹ Ena lofu, nunumiau ba hamonei aida ba fei rawani'a warea, fei a u'ugia, abaa bigi'uaa rama'a. ¹² Abaa tonau a'a hemea rama'a, ana abaa feroiaa ro'ou yau; agia, una tonia a'a fei fa'arewaiaa Jesus Christ.

¹³ Uaa hamona guaidigaa fei mau talaiaa a'a fei mau losuu ei Jew ba batanai a haperaraiaa fei losuu mei Haidaa ma birosia. ¹⁴ Yau namina fanima'aiaa fei mau losuu ei Jew ma muainaa watauda ei rorou a'a ei Jew ma unamina pasirefurefu a'a ei maumau ei amau. ¹⁵ Ma'uaa wagii fei rawani'ana, mei Haidaa na ni'eni'e ma na rafeinau ei fi wanini'uamai^{††} ¹⁶ ba i fa'arewaiaa mei Na'una i a'au ba unei u'ugia a'a ei Gentile, lomi una fa'i'iginaa hemea rama'a. ¹⁷ Ana lomi una dinaloo Jerusalem ba aree ma'a ei ro'ou do'o apostle fama'a laraa yau, ma'uaa unado'o adigupe-naa Arabia ma hinene na hadiwe'inaa Damascus.

^{††}1:15 1:15 O, ei fi oa watauu inau

¹⁸I dii, nenee oduai igisimasi, una dinaa Jerusalem ba ado'o apa'ifarananinaa Peter[¶] ma na gutafipui a'ana hefua ma haipani arewaa. ¹⁹Lomi una ma'a hemeadi ai apostle—uniaa James, mei lofuu mei Fasu. ²⁰U'eipa'aa warefafa'uai a'a hamu'ou i puda'a mei Haidaa ba tamanu ei ne'iau, abaa sifisifi. ²¹Nene na dinaa Syria ma Cilicia. ²²Lomi ronamina apa'au ei losuu yei Judea, ei rona oa a'a Christ. ²³Rona guai ua fei warea ba: “Mei rama'a, mei nado'o haperaraiaa o'ou mina, e'eni ifi u'ugaa fei narafawe'ia, fei ba i do'o fapedugia.” ²⁴Ma rona uduginaa mei Haidaa uaa yau.

Ei Apostle, Rona Ugainaa Paul

2 Nenee hefua ma obao igisimasi, una hadiwe'idinaa Jerusalem ma eni po'o haigua Barnabas. Ana una nodugaa Titus. ²Una aunu uaa una tonaa hepalo fa'arewaia ma una fanaa ro'ou fei rawani'a warea, fei a u'ufanaa ei Gentile. Ma'uaa una aunufagiginaa a'a ei una nara ba ro'ou famamoa, uaa una nara ba hefi'a ro'ou, rona nara ba lomi hanuu fei u'ugau. ³Ma'uaa Titus, meni hia a'au, fa'ua ba hia Greece, ma'uaa ana lomi na nara ba inei moro'aa hudii wawaneina. ⁴Fei i fa'asi'anaa fei manumanu fei, si'ei ba hefi'a sifisifi lofu, rona wadu'aa fei gupuu hai'ou ba ro'aa fanunupa'ainaa fei alara hai'ouna pa'i a'a Christ Jesus ma ba ro'aa fahumu'wainaa hai'ou. ⁵Pa'aa lomi hai'ouna fafenaana ro'ou ma'ida ba tamanu na fa'uai laloo fei rawani'a warea nei oafipui a'a hamu'ou.

⁶A'a e'ei rona nara ba ro'ou bauana—o, ro'ou tamanu, lomi hanuna a'au; abaa

i fanununaa fei augu mei Haidaa—ma ei rama'a ei, lomi rona pafoinaa hepalo manumanu a'a fei u'ugau. ⁷Agia, rona fanunupa'ia ba una tonaa fei bigi'a ba unei u'ugaa fei rawani'a warea a'a ei Gentile,^{§§} ana ale'ei Peter a'a ei Jew.* ⁸Uaa mei Haidaa, mei i oa wagii fei bigi'aa Peter ale'ei ba hia hemea apostle a'a ei Jew, ana ina oa a'a fei bigi'au ba yau apostle a'a ei Gentile. ⁹James, Peter[†] ma John, ei rona ware ba ro'ou bauana, rona ugainaa haigua Barnabas ei ro'aa fanunu'apa'ia ba una todigaa fei rawani'a. Rona ugainia ba haigunei dinaa a'a ei Gentile ma ro'ou a'a ei Jew. ¹⁰Fei i'igaiiaa ro'ou, sifei ua ba haigunei'o naraiaa ei lomi rona pa'i, ana fei na farefuau ba a bigi'ia.

Paul na Fiharei a'a Peter

¹¹I'a nonamii Antioch Peter, una hota'ia i pudana, uaa inapa'aa tata. ¹²Ei ro'atado'o nomai ei maroaa James, inafaneree hananafipui a'a ei Gentile. Ma'uaa, ro'aa nomai, ina'aa momo'ai ma guta u'ugai a'a ei Gentile uaa ina mama'au a'a ei maroaa fei moro'aa hudii wawanei. ¹³Hefi'adiai Jew, rona neneraa fei ware'onina ma a'a fei ware'onii ro'ou, ana na fa'asisiaa Barnabas.

¹⁴U'a fanunu'apa'ia ba lomi rona neneraa tamanu na fa'uai laloo fei rawani'a warea, una warenaa a'a Peter i puda'a minaa ro'ou, “Yoi hemea Jew, ma'uaa, ei mau gutanamu ale'ei Gentile ma abaa ale'ei hemea Jew. Tani opo'o susunaa ei Gentile ba ronei neneraa ei maumau ei Jew?”

¹⁵“O'ou na wananimai ale'ei Jew ma abaa ale'ei ei ‘Hafelo'a Gentile’, ¹⁶ona aida ba hemea rama'a, lomi ba i

[¶]1:18 1:18 Warea Greek ba *Cephas*

^{§§}2:7 2:7 Warea Greek ba *ei lomi na moro*

*2:7 2:7 Warea Greek ba *ei na moro*; vv. 8 ma 9 anaa.

[†]2:9 2:9 Warea Greek ba *Cephas*; v. 11 ma 14 anaa.

wanewane uaa ba ina neneraa fei law, ma'uaa wagii fei narafawe'ia a'a Jesus Christ. Si'ei, o'ou anaa, ona narafawe'i a'a Christ Jesus ba o'aa wanewane wagii fei we'iaa naranara a'a Christ ma abaa a'a fei neneraa o'ou fei law, uaa wagii fei ba o neneraa fei law, lomi nemea ba i wanewane.

¹⁷“Nabaa o'aa nunuminia ba onei wanewane a'a Christ ma ona fanunu'apa'ia ba o'ou, rama'a hafelo, hanuu fei ba Christ na tenaa ei hafelo'a? Pa'aa lomi. ¹⁸Nabaa una fadudinaa tamanu unado'o birosia, una fama'aia ba yau, hemea barafeaa fei law. ¹⁹Uaa una ma'e wagii fei law ba unei pa'i harena a'a mei Haidaa. ²⁰Una fatawafipuidii a'a Christ ma lomi una gutadimai, ma'uaa Christ na oa laloo iau. Fei gutanau a'a feni hudi unuu, una gutafininaa fei we'iaa naranara a'a mei Na'uu mei Haidaa, mei na haguau ma na fanaa anaia uaa yau. ²¹A'a ba una putotoginaa fei rawani'aa mei Haidaa, uaa nabaa fei wanewane o tonia wagii fei law, pa'aa lomi hanuu fei ma'ea Christ!”[‡]

Narafawe'ia laraa fei Law

3 Hamu'ou ena poapoa Galatia! Hini na finefineinaa hamu'ou? I ma'aa ei pudaa hamu'ou napa'aa arewa ba Jesus Christ na fatawa. ²Nunumiau ba a apa'aa hepalo manumanu a'a hamu'ou: Hamona tonaa fei Spiriti wagii fei neneraa hamu'ou fei law, o wagii fei narafawe'ia a'a tamanu hamona guainia? ³Haa, hamonamina poapoai? Fama'a hamonado'o pa'i fei Spiriti, ma'uaa e'eni hamona nara ba hamo'aa fapedugaa ei bigi'aa hamu'ou a'a fei faufau rama'a. ⁴Haa, hamona tonaa baua fi'iaa hamu'ou ma lomi hanuna? Narau ba na pa'i

hanuna. ⁵Haa, mei Haidaa na fanaa hamu'ou fei Spiritina ma bigi'aa ei foigia a'a hamu'ou uaa ba hamona neneraa fei law, o ba hamona narafawe'i a'a tamanu hamona guainia?

⁶Narama'aia Abraham: “Ina narafawe'i a'a mei Haidaa ma a'a fei, hia na wanewane.” ⁷Si'ei, hamonei apa'ifarawaninaa feni ba ei ro'aa narafawe'i, ro'ou, na'uu Abraham. ⁸Fei Bu'u Apuna nadii wareia ba mei Haidaa, iwe fawanewaneaa ei Gentile a'a fei narafawe'ia ma inadii ufugaa fei rawani'a warea a'a Abraham ba: “Minaa ei gufu, rowe to hawegia uaa yoi.”[¶] ⁹Si'ei, ei narafawe'ia, rona pa'i hawegiaa ro'ou fipui a'a Abraham, mei rama'aa narafawe'ia.

¹⁰Minaa ei rona nara ba ronei neneraa fei law, rona oa a'a fei umua, uaa na udedii fei ne'ia ba: “Fei umua i dinaa a'a hini lomi na bigi'aa minaa ei manumanu laloo fei Bu'uu Law.” ¹¹Na arewa ba lomi nemea ba i wanewane i pudaa mei Haidaa wagii fei law, uaa “Ei wanewane, rona tatalai fininaa fei narafawe'ia.” ¹²Fei pa'afii fei law, abaa manumanu narafawe'ia; agia, “Mei i bigi'aa ei manumanu ei, inei neneraa e'ei.” ¹³Christ na ponohadiwe'inaa o'ou a'a fei umuaa fei law, hamatee ina tonaa fei umuaa o'ou i a'ana, uaa na udedii fei ne'ia ba: “Fei umua i dinaa a'a hini i fatawa a'a fei haihai.” ¹⁴Ina ponohadiwe'inaa o'ou ba fei hawegia, fei na dinaa a'a Abraham nei nofipuimai a'a Jesus Christ ma dinaa a'a ei Gentile ba wagii fei narafawe'ia, o'aa tonaa fei fa'unaia ba o'aa tonaa fei Spiriti.

Fei Law ma fei Warefa'unaia

¹⁵Ena lofu, ado'o fama'aia hepalo tala a'a feni gutagutanaa o'ou wagiene. Ana

[‡]2:21 2:21 Hefi'a, rona fapedugaa fei wareaa Paul a'a Peter a'a v. 14.

[¶]3:8 3:8 Genesis 18:18; Genesis 22:18

ale'ei ba nemea lomi ba i putotogi o pafoinaa hepalo fi'ugaia, hepalo rona fi'ugaidigia, ana ale'ei a'a feni. ¹⁶Ei fa'unaia na dinaa a'a Abraham mawe fei fuana. Fei Bu'u Apuna, lomi na ware ba, "i dinaa a'a ei fuamu," ale'ei ba watauda rama'a, ma'uaa, "i dinaa a'a fei fuamu,"⁸ hanuna ale'ei hemea ua, mei Christ. ¹⁷Fei hanui yau sifeni: Fei law, fei nawe nomai 430 igisimasi nenee fei warea, lomi na putotoginaa fei fi'ugaia, fei do'o bigi'aa mei Haidaa ma fapa'ainaa fei fa'unaia. ¹⁸Uaa nabaa fei uga pinemu i nomai a'a fei law, lomi ba i nomai a'a fei fa'unaia; ma'uaa mei Haidaa a'a fei rawani'ana na fania a'a Abraham wagii fei fa'unaia.

¹⁹Ma nabaa ale'ei, tamanudiai bigi'aa fei law? Ina nomai uaa ei hafelo'a nopa'aloo fei ba na nodigimai fei Fua, fei na unia fei fa'unaia. Hemei fawanewaneaa watola nawe fa'asi'anaa fei law a'a ei alo'alo. ²⁰Ma'uaa hemei fawanewaneaa watola, lomi i umuinaa hepalo ua gupuu rama'a; ma'uaa mei Haidaa, hia hemea.

²¹Hanuna ba fei law i fadugeaa ei fa'unaiaa mei Haidaa? Pa'aa lomi. Uaa, nabaa na hawia ba fei law i fani harena, fei wanewanea ana i nofipuimai a'a fei law. ²²Ma'uaa fei Bu'u Apuna na ware ba minaa feni ano na bobo'ai a'a ei hafelo'a ba tamanu ei fa'unaia, ei i nofininamii fei narafawe'ia a'a Jesus Christ, inei dinaa a'a ei rona narafawe'i.

²³Ei atawe nomai fei narafawe'ia fei, o'ouna bobo'ai a'a fei law nopa'aloo fei ba ina arewa fei narafawe'ia. ²⁴Si'ei, fei law na ude ale'ei hemea famamoa i tauduginaa o'ou a'a** Christ ba onei wanewane a'a fei narafawe'ia. ²⁵Si'ei ba

e'eni, nawe nomai fei narafawe'ia, fai lomi ba ona oa haroo fei law.

Ei Na'uu mei Haidaa

²⁶Minaa hamu'ou, na'uu mei Haidaa uaa fei narafawe'ia a'a Christ Jesus, ²⁷uaa minaa hamu'ou, ena hamona pudugufai a'a Christ, hamona hufai a'a Christ. ²⁸Lomi Jew, Greece, humuwa, abaa humuwa, wawane, pifine, uaa minaa hamu'ou, hemea ua a'a Christ Jesus. ²⁹Nabaa hamu'ou a'a Christ, te, hamu'ou fuaa Abraham ma ale'ei hemea i tonaa poduu amana uaa fei fa'unaia.

4 Una ware ale'ei ba mei ba i tonaa poduu amana, fa'ua ba iwe tonaa minaa ei poduu amana, ma'uaa ei ifi badui, hia ale'ei hemea nafi ua. ²Inei oa haroo ei oanananaa ma ei oma'ama'aa nopa'aloo fei au di'augaa amana. ³Ana ale'ei o'ou, ei oi badui, o'ou ale'ei humuwa haroo ei maumau feni ano. ⁴Ma'uaa ei ipowe nomai fei au, mei Haidaa na aloagii mei Na'una, mei na waninimai a'a hemea pifine, mei na waninimai haroo fei law, ⁵ba i pono-hadiwe'inaa ei rona oa haroo fei law, ba o'ou nei tonaa minaa ei manumanu ale'ei ei pa'aa na'u. ⁶Si'ei ba hamu'ou na'u, mei Haidaa na aloagii fei Spiritii mei Na'una i laloo iaa o'ou, fei Spiriti na haroharo ba, "Abba,†† O'ama." ⁷Si'ei, lomidiai ba yoi humuwa e'eni, ma'uaa yoi hemea na'u; ma si'ei ba yoi hemea na'u, mei Haidaa na fa'oanio ana ale'ei hemea tonaa poduu amana.

Paul na Naranara Watauda a'a ei Galatia

⁸Fama'a, ei hamotaa apa'aa mei Haidaa, hamu'ou humuwa a'a ei abaa ale'ei maumau haidaa. ⁹Ma'uaa e'eni,

§3:16 3:16 Genesis 13:15; Genesis 24:7

**3:24 3:24 O, hemea famamoa nopa'aloo fei noramias

††4:6 4:6 Warea Aramea ba O'ama

hamona apa'aa mei Haidaa—o, a ware ba mei Haidaa na apa'aa hamu'ou—si'ei, tani ei ba hamo'aa momo'ainaa a'a ei maumau lomi faufauna ma lomi hanuna? Haa, hamona nunumai ba hamo'aa humuwaidiai haroo ro'ou? ¹⁰Hamo'ei fanima'aiaa hefi'a baua arewaa, puda, au ma igisimasi! ¹¹Na faharehareaa pepeau ei maumau hamu'ou, ba tamanu ei una bigi'ia a'a hamu'ou, lomi hanuna.

¹²U'ei ware'ai'ai a'a hamu'ou ena lofuu ba hamonei ale'eni yau, uaa yau nado'o ale'ei hamu'ou mina. Lomi hamona fahafeloau a'a hepalo manumanu. ¹³Hamona aida ba ei a u'ugaa fei rawani'a warea a'a hamu'ou fama'a si'ei ba fei funua na pa'au. ¹⁴Fa'ua ba fei funuau na fani rarabaa a'a hamu'ou, ma'uaa, lomi hamona fanunu o nara fafelo a'au. Agia, hamona faguta farawaninau bana'aa yau hemea alo'aloo mei Haidaa, o bana'aa pa'aa yau Christ Jesus. ¹⁵Ina dinaia ei ni'eni'ea hamu'ou? Apa'aa ware ba mina, hamona bigi'aa tamanu ei nunumiau, ale'ei nabaa una ware ba hamonei wenu'aa puda hamu'ou ma fanau, lomi manumanu a'a hamu'ou. ¹⁶Haa, eni unawe oanaa bidibidii unuu hamu'ou uaa ba una warefanaa hamu'ou fei fa'uaia?

¹⁷Hefi'adiai rama'a na refurefu unuu ro'ou ba ro'aa muaitonaa hamu'ou a'a ro'ou, ma'uaa, na pa'i hafelo'a wagina. Nunumiaa ro'ou, sifei ba o'ounei fidi'inii ba hamonei pasirefurefu a'a ro'ou. ¹⁸Ina rawani ba hamo'aa farefurefu nabaa fei pa'afina na rawani ma ba hamu'ou minaa ale'ei ua ranimai ma abaa uniaa fei ba una nomai hamu'ou. ¹⁹Hamu'ou ena na'uu, hamu'ou ena na fa'agi'aidinaa iau ale'ei hemea pifine ba i wanini nopa'aloo fei ba fei maumau Christ na oafipui a'a hamu'ou. ²⁰Unapa'aa nunuminia ba yau a'a hamu'ou e'eni ma filoginaa fei

lao fababagianau a'a hamu'ou, uaa na bibiyei naranarau a'a hamu'ou.

Hagar ma Sarah

²¹Warefanau, hamu'ou ena hamona nunumai ba hamu'ou oa haroo fei law. Lomi hamona aida tamanu na wareia fei law? ²²Uaa na udedii fei ne'ia ba Abraham na pa'i helagui na'una, baduu wawane. Hemea na'u a'a mei humuwa pifine ma hemea a'a mei abaa humuwa. ²³Mei na'una a'a mei humuwa pifine, ina waninimai ale'ei ei baduu ua; ma'uaa mei na'una a'a mei abaa humuwa, ina waninimai uaa fei fa'unaiiaa mei Haidaa.

²⁴Ei manumanu ei, una warehanunuinia, uaa laguei pifine, lagua ale'ei guapaloei fi'ugaia. Hepalo fi'ugaia, norana-mai Maugeni Sinai ma ina wanininaa ei baduu, ei ba ro'ou humuwa: Hemeni Hagar. ²⁵Ma Hagar, hia ale'ei Maugeni Sinai yei Arabia ma ale'ei fei baua gufu Jerusalem e'eni, uaa hia mawe ei na'una, rona oa a'a fei humuwai. ²⁶Ma'uaa fei Jerusalem pafea, lomi humuwa wagina ma hia mei inaa o'ou. ²⁷Uaa na udedii fei ne'ia ba:

“Onei ni'eni'e mena pa'abeu, mena lomi ona wawanini baduu; asi'alao ma aifabauana, yoi, mena lomi na nanamuinaa fei fi'iaa fei waninia;

uaa ei na'uu mei pa'abeu na watauda laraa mei na pa'i harona.”

²⁸Ma hamu'ou ena lofuu, ale'ei Isaac, hamu'ou na'u wagii fei fa'unaiia. ²⁹A'a fei au fei, mei baduu i wanini'uamai na haperaraiaa mei baduu na wanini a'a fei faufau fei Spiriti. Ana ale'eni e'eni. ³⁰Ma'uaa tamanu ei wareaa fei Bu'u Apuna? “Alofatatalainaa mei humuwa pifine ma mei na'una, uaa mei na'uu mei humuwa, lomi ba iwe tonaa hesuwi podu a'a mei na'uu mei abaa humuwa.” ³¹Si'ei, ena lofuu, abaa o'ou

na'uu mei humuwa, ma'uaa na'uu mei abaa humuwa.

A'a Christ, O'ou Abaa Humuwa

5 Fei pa'afina ba na alaraa o'ou Christ, sifei ba onei'aa humuwai. Si'ei, hamonei ofafaufau ma hamonei'aa fa'awatadinaa hamu'ou a'a fei maumau humuwai.

²Hamonei toma'aiaa ei wareau. Yau, Paul, a warefanaa hamu'ou ba nabaa hamona moro'aa hudii wawanei hamu'ou, pa'aa lomi i pa'i awataa Christ i a'a hamu'odu. ³A warediai a'a hememea rama'a, hemei ba ina moro'aa hudii wawaneina, inei neneraa minaa ei law. ⁴Yoi mena ba o neneraa fei law, ona fidi'inii a'a Christ; ona pasidi'ininaa fei rawani'aa mei Haidaa. ⁵Ma'uaa wagii fei narafawe'ia, ona pasirefufufipui a'a fei Spiritii fei wanewanea, fei ona nunuminia. ⁶Uaa a'a Christ Jesus, fei ba ona moro'aa hudii wawanei, o lomi, lomi hanuna. Hepalo ua na pa'i hanuna; fei narafawe'ia, fei na arewa fininaa fei haguana.

⁷Fama'a hamona poponifawe'i a'a fei fiwaleia. Hini na ore'aa hamu'ou ma lomi hamona neneraa fei fa'uaia? ⁸Fei mau u'ugaia ale'ei, abaa noranamai a'a mei i lala'aa hamu'ou. ⁹“Ma'ida ua fafuafua i fihafuinaa minaa fei palaua.” ¹⁰Na pa'i o'ugau a'a mei Fasu ba lomi hamo'aa tonaa hepaldiai naranara. Lomi na aida ba hia hini, ma'uaa, mei i fapoapoinaa hamu'ou, iwe tonaa arena. ¹¹Ena lofuu, nabaa yau ana fi u'ugaa fei moro'aa hudii wawanei, tani ei ba ana ro'ei haperariau eni? Nabaa ale'ei, lomidiai i bidibidi unuu rama'a a'a fei hawafolo. ¹²A'a ei rama'a rona wareware watauda ale'ei, narau ba ronei fapedugaa bigi'aa ro'ou ma hawihawi'aa minaa ei unuu ro'ou!

¹³Hamu'ou ena lofuu, ina rafeinaa hamu'ou ba hamonei ma'ala. Ma'uaa apuna tonaa fei ma'alaa hamu'ou ba hamo'aa bigi'aa ei maumau hafelo'a;^{‡‡} agia, pafoo hamu'ou nei firawanii ua fininaa hagua. ¹⁴Minaa ei law na pa'i hepalo ua pa'afina; sifei ba: “Haguaa mei gufumu ale'ei ona haguio.” ¹⁵Nabaa ana hamo'ei fibibiyenii ma fihafeloinii, oma'aiaa hamu'ou, nabaa lomi, hamo'aa fifagianainaa ana hamu'ou.

Faweweni a'a fei Spiriti

¹⁶Si'ei, a ware ba nabaa hamo'aa oa a'a fei Spiriti, lomi ba hamowe bigi'aa tamanu ei nunumiaa fei maumau hafelo'a. ¹⁷Uaa fei maumau hafelo'a na nunuminaa tamanu na fadugeaa fei Spiriti ma fei Spiriti na nunuminaa tamanu na fadugeaa fei maumau hafelo'a. Laguna fifadugii ma si'ei ba lomi o'aa bigi'aa tamanu nunumiamu. ¹⁸Ma'uaa, nabaa o neneraa fei Spiriti, lomi ba ona oa haroo fei law.

¹⁹Ei bigi'aa fei maumau hafelo'a na arewa'uamai: fitatafipa'aia, ei abaa fafa'araia ma fafelooa ana yoi; ²⁰losuinaa ei haidaa sifisifi ma fifinesi; bidibidii unu; lomi firawania; punepunea, fifi'ii unu, wawa'ai poai, fiharenii, hefaa gupu na fifalagii, ²¹nanamaia; hunu poapoai, hefaa gupuu fiharoharoipa'aia; ma ei maumau ale'ei. A aweinaa hamu'ou ale'ei una warefanaa hamu'ou mina ba hini i bigi'aa ei manumanu ei, lomi ba i tonaa fei hapaaraiaa mei Haidaa.

²²Ma'uaa, si'eni eni fuua fei Spiriti: hagua, ni'eni'ea, gutafarawania, fawiwi'aia, farawani a'a rama'a, ei maumau rawani, fei mau oafagugua, ²³madumuaa rama'a ma apitaia. A'a ei manumanu ei, lomi na pa'i law. ²⁴Ei rona oa a'a Christ Jesus, rona

‡‡5:13 5:13 O, bigi'aa ei nunumiaa unu; vv. 16, 17, 19 ma 24 anaa.

fatawaiaa ei maumau hafelo'a fipuinaa ei nunumiaa unu. ²⁵ Si'ei ba ona oafipui a'a fei Spiriti, onei tatalaifipui a'a fei Spiriti. ²⁶ Onei'aa fa'upe'upe'i ba ona rawani ma fawesuaa iaa nemea ma fiba'iba'inaa hememea hamu'ou.

Bigifarawani a'a Minaa ei Rama'a

6 Ena lofuu, naba a nemea na pasipa'ai a'a ei hafelo'a, hamu'ou ena hamona oa a'a fei Spiriti, hamonei nofagigilao ma fa'ufalarainia, ma'uaa oma'aa hamu'ou uaa naba a lomi, ana hamo'aa pasi. ² Harefipuinaa ei rarabaa hememea ma a'a fei, hamopowe fafa'uainaa fei law Christ. ³ Hini i nara ba na pa'i harana, ma'uaa lomi harana, ina sifi'aa anaia. ⁴ Hememea nei fanunuma'aiaa ei bigi'ana. Te, nene iwe fa'upe'upe'i ma lo'e ba i fihawawaginaa anaia a'a nemeadii, ⁵ uaa hememea nei harenaa awataa anaia.

⁶ Hini i tonaa feroia a'a fei Bu'u Apuna, nei alaginaa minaa ei rawani'a manumanu a'a mei feroiana.

⁷ Apuna atetea: lomi nemea ba i falalasipa'aa mei Haidaa. Hemea rama'a iwe hufu'aa tamanu na faroia. ⁸ Mei i faro a'a ei nunumiaa fei maumau hafelo'a, a'a fei maumau fei,[¶] i pa'aa arena; mei na faro a'a ei nunumiaa fei Spiriti, a'a fei Spiriti, i hufu'aa fei harena lomi i pedutoo. ⁹ Onei'aa fatatarere a'a ei rawani'a manumanu uaa a'a fei pa'aa au, opowe hufu'aa ei fua

naba a lomi ona fapedu ua bigi'a. ¹⁰ Si'ei ba na pa'i au o'ou, onei bigifarawani a'a minaa ei rama'a, pa'aa a'a ei maroaa fei narafawe'ia.

Abaa Moro'aa Hudii Wawanei, ma'uaa Manufau Famamaraia

¹¹ Ma'aiaa ei baa ne'ia a ne'inaa a'a hamu'ou wagii fei panu!

¹² Ena ba ro'aa hofeaa hamu'ou rona nunumiaa ba hamonei moro'aa hudii wawanei hamu'ou. Fei pa'aa pa'afina sifei ba ro'aa farapa wagii fei haperaraia, fei i nofininamii fei hawafoloo Christ. ¹³ Ei rona moro'aa hudii wawanei ro'ou, ana lomi ba rona neneraa fei law, ma'uaa rona nunumiaa ba hamonei moro'aa hudii wawanei hamu'ou ba ro'aa famamagugui ba hamu'ou i a'a ro'ou. ¹⁴ Nunumiau ba a famamagugu a'a hepalo ua manumanu—fei hawafoloo mei Fasuu o'ou, Jesus Christ. A'a fei,^{§§} feni ano na fatawa a'au ma yau a'a feni ano. ¹⁵ Fei moro'aa hudii wawanei, o lomi, lomi hanuna; fei na pa'i hanuna sifei, fei manufau famamaraia. ¹⁶ Fei gutafarawania ma faloloa'ia i dinaa a'a minaa ei rona neneraa feni warea feni ma ana i dinaa a'a ei Israel, ei rona oa a'a mei Haidaa.

¹⁷ Ma fapopo'ii wareau, nemea nei'aa fahafeloau hamatee na pa'i dibaa loralora unuu uaa Jesus.

¹⁸ Ena lofuu, fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, i oafipui a'a ei spiritii hamu'ou. Amen.

^{¶¶}6:8 6:8 O, ei nunumiaa ununa, a'a e'ei nunumiaa ununa e'ei

^{§§}6:14 6:14 O, mei

EPHESIANS

Warefa'aia

Feni ne'iaa Paul a'a ei Ephesus fi warewareaa fei do'o naraa mei Haidaa, fei ba i figupuinaa minaa ei famamarana i haroo pafea ma yeni malagufu ma Christ hia tabaa ro'ou.

Ei rawarawa lamii feni bu'u ina fama'aia ba i a'a Christ, mei Haidaa, mei Ama na fihupi'inaa ei rafeiana gufunaa, futoaa ei hafelo'aa ro'ou ma alaraa ro'ou panii fei hafelo'a.

Odumanu warehanunua na fama'aia ba a'a Christ na pa'i fihupu'ia a'a ei rama'aa gufuu mei Haidaa. Ei losuu ale'ei pa'afii fei unu ma Christ fei taba, o ei finefinee hepalo humu, o ale'ei mei pifine haroo lalaia ma Christ hia harona. Minaa ei na fa'arewaiaa fei haguua Christ, fei ma'eana uaa ei hafelo'a, fei rawani'ana ma fei fafa'araiana.

1 Yau, Paul, hemea apostle Christ Jesus a'a fei nunumiaa mei Haidaa.

U'a aloawii feni ne'iau a'a hamu'ou ena apunaiaa mei Haidaa yena Ephesus,* hamu'ou ena hamona oafagugu† a'a Christ Jesus:

² Fei rawani'a ma gutafarawania i dinawii a'a hamu'ou noranamai a'a minaa lagua, mei Haidaa, mei hia Amaa o'ou mawe mei Fasu Jesus Christ.

**A'a Christ O'aa Pa'i ei
Hawegiaa fei Spiriti**

³ Fei udugia i dinaa a'a mei Haidaa, mei hia Amaa Jesus Christ mei Fasuu o'ou. Ma mei Haidaa na haweginaa o'ou

inamooa fei haroo pafea a'a minaa ei hawegiaa fei spiriti, ei i nofipuimai a'a Christ. ⁴ Uaa ei itawe famamaraa feni malagufu, ina rafeinaa o'ou i a'ana ba onei fafa'arai ma ba lomi hepalo tataa o'ou i pudana. A'a fei hagua,[‡] ⁵ inadii bigi'ia ba i taweaa o'ou ale'ei na'una uaa Jesus Christ ba inei wanewaneinaa fei ni'eni'eana ma fei nunumiana— ⁶ Onei uduginaa mei Haidaa uaa fei rawani'a fana, fei ina fani'uaiaa o'ou a'a Mei hia na haguia. ⁷ Ma mei na'una na ponohadiwe'inaa o'ou a'a fei namona ba i futoaa ei hafelo'a uaa na bauanai fei rawani'aa mei Haidaa, ⁸ fei namina hawainaa o'ou fininaa minaa ei apa'a ma apa'ifarawania. ⁹ Ma inawe[¶] fa'arewaia a'a o'ou fei nunumiana, fei nado'o opa'ai, fei i neneraa fei rawani'a naranarana, fei inado'o nunuminia ba i bigi'ia a'a Christ, ¹⁰ fei ba i bigi'ia ena inawe nomai fei pa'aa au—ba i pafea ma yeni malagufu i aufipuinaa minaa ei manumanu haroo hemea ua, mei Christ.

¹¹ I a'ana, ana ina rafeinaa o'ou,[§] ba tamanu fei do'o pagipagiana nei neneraa fei naranaraa mei fi bigi'aa minaa ei manumanu a'a ei nunumiana, ¹² si'ei ba hai'ou rawarawa pa'aa fei o'onaia unu a'a Christ, hai'ounei uduginia uaa fei hawerana. ¹³ Ma hamu'ou anaa, hamonamii oafipui a'a Christ ei hamo'aa guainaa fei fa'uai warea, fei rawani'a wareaa fei tela'anaa hamu'ou. Si'ei ba hamona narafawe'i, ina tama'ainaa hamu'ou a'a hepalo lala, fei Spiriti Apuna, fei inadii fa'unainia ba i aloiamai, ¹⁴ ale'ei hepalo uni'uni ba napa'aa fa'uai ba na pa'i uгаа pinee o'ou nopa'aloo fei au pono-

*1:1 1:1 Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i yena Ephesus.

†1:1 1:1 O, hamona narafawe'i

‡1:4 1:4 O, pudana a'a fei hagua. 5 Hia, inadii

¶1:9 1:8,9 O, o'ou. Fininaa minaa ei apa'a ma apa'ifarawania 9 inawe

§1:11 1:11 O, ana ina fa'oanaa o'ou ale'ei na'u ba i tonaa manumanuu amana

hadiwe'iaa ei maroaa mei Haidaa—ba u'udugii fei hawerana.

Ei Warea 'ta' ma Lafulafua

¹⁵A'a ei manumanu ei ma ei u'ado'o guainaa fei narafawe'iaa hamu'ou a'a mei Fasu Jesus ma fei haguua hamu'ou a'a minaa ei apunaiaa mei Haidaa, ¹⁶lomi una fafaa ware ba 'ta' uaa hamu'ou ma una'o nonominaa hamu'ou a'a ei lafulafuau. ¹⁷Una'aida i'igai ba mei Haidaniaa mei Fasu o'ou Jesus Christ, mei Ama, mei na bauanai hawerana, ba nei fanaa hamu'ou fei Spiritii** apa'a, fei ba nei arewa ei manumanu a'a hamu'ou ba hamo'aa apa'ifarawaninia. ¹⁸Ana una lafulafu ba nei arewa ei naranaraa hamu'ou ba hamo'aa aida ba batanai fei o'onaia unu wagii fei rafeiana hamu'ou, ei baa hawegiana a'a ei apunaia, ¹⁹ma ba fei faufauna a'a o'ou ei ona narafawe'i, lomi tawi'ana. Fei faufau fei, ina ale'ei fei bigi'aa fei baa faufauna, ²⁰fei ina bigi'ia a'a Christ, ei i fa'asi'ania a'a fei ma'ea ma na fagutania ma'auna a'a fei gufu pafea, ²¹namina pafeai laraa minaa ei hapara, forafora, faufaua, fasu ma minaa ei hara a'a feni au feni mawe fena au ataa nomai. ²²Ma mei Haidaa na augaa minaa ei manumanu haroo pinena ma na unia ba hia fasuu minaa ei manumanu wagii fei losuu, ²³ma fei losuu fei, fei ununa ma a'a minaa ei maumauna, ina fapepesunaa minaa ei manumanu tadiwe'aia.

Fei Harena a'a Christ

2 Mina, hamu'ou ale'ei ma'ea a'a e'ei tata ma e'ei hafelo'aa hamu'ou, ²e'ei hamona tatalai wagina ei hamo'aa neneraa ei maumau feni ano mawe ei maumau mei haparaa fei haroo pafea. Fei spiritina fei fi bigi a'a

ei rona barafe. ³Minaa hai'ou anaa, hai'ounado'o guta inamoaa ro'ou fama'a; faho'ooa ei hafelo'a maumau^{††} hai'ou ma neneraa ei nunumiana ma ei naranarana. Ana ale'ei ro'ou, wagii ei pa'aa maumau hai'ou, hai'ou'aa tonaa sibana. ⁴Ma'uaa, sifei ba fei baa haguana o'ou, mei Haidaa, mei na rata fei faloloa'iana, ⁵na fani harenaa o'ou i a'a Christ, ei o'aa oa ale'ei ma'ea fininaa ei hafelo'aa o'ou—na fatelaaiaa o'ou fei rawani'ana. ⁶Ma mei Haidaa na fa'asi'anaa o'ou fipuinaa Christ ma fagutanaa o'ou i a'ana wagii fei gufu pafea i a'a Christ Jesus ⁷ba a'a ei arewaa i nomai hinene, i fama'aa fei rawani'ana, fei lomi tawi'ana, i fama'aiaa o'odu fei rawani'ana, i a'a Christ Jesus. ⁸Uaa a'a fei rawani'a, hamona tela uaa fei narafawe'ia—ma fei, abaa noramiana a'a hamu'ou—uaa hepalo fanaa mei Haidaa, ⁹abaa bigi'uaa rama'a, si'ei, lomi nemea ba i mamagugu wagina. ¹⁰Uaa hamu'ou au'au panii mei Haidaa, hamona mamaramai a'a Christ Jesus ba hamo'aa bigi'aa ei rawani'a bigi'a, ei dii pagi'augaa mei Haidaa ba bigi'aa o'ou.

Hemea Ua a'a Christ

¹¹Si'ei, hamonei nonominia ba hamona waninimai ale'ei Gentile. Ma rona ware ba lomi hamona moro'aa hudii wawanei—ale'ei wareaa ei rona moro'aa hudii wawanei (fei rona bigi'ia a'a ei hudi unuu ei wawane)—¹²Naraia ba mina, hamona farapa a'a Christ ma a'a ba hamu'ou Israel ma hamona raua a'a fei fi'ugaiaa fei fa'unaia, lomi o'onaia unu ma ana lomi Haidaniaa hamu'ou yeni malagufu. ¹³Ma'uaa e'eni, a'a Christ Jesus, hamu'ou ena hamonado'o gutafarua, hamonawe nofarafi'imai uaa fei namoo Christ.

**1:17 1:17 O, *hepalo spiriti*

††2:3 2:3 O, *faho'ooa ei nunumiaa unuu*

¹⁴ Uaa ana hia mei i farawaninaa o'ou, mei na bigi'ia ba helagui, ale'ei hemea ua ma na birosiaa fei na fahafaheloinaa pafoo lagua ¹⁵ a'a fei pigiona na fapedugaa fei law, fei na fahafaheloinaa lagua fininaa ei warea ma feroia wagina. Fei nunumiana sifei ba i famamaraa hemea manufau rama'a a'a laguei, ba i fagutafarawaninaa lagua, ¹⁶ ma a'a hepalo ua hudi unu ina fagutafipuidinaa lagua i a'a mei Haidaa uaa fei hawafolo, fei ina fapedugaa fei fisibaiaa lagua. ¹⁷ Ina nomai ma u'ugaa fei gutafarawania a'a hamu'ou ena hamona gutafaraua mawe e'ei rona gutafarafi'i. ¹⁸ Uaa i a'ana minaa agua na pa'i tala i dinaa a'a mei Ama wagii hepalo ua Spiriti.

¹⁹ Si'ei, e'eni, fai lo'e ba hamu'ou rama'aa rauaa, o rama'aa hepapa gufu, ma'uaa, hamu'ou ale'ei pa'aa rama'a gufuu mei Haidaa fipuinaa ei apunaia ma ei maroaa fei humuu mei Haidaa, ²⁰ fei na fadu pafoo fei fasu'ufufugoi ei apostle ma ei mamama'a, fei ba Christ Jesus, ana hia, fei pa'aa fafasui fei fasu'ufufugoi. ²¹ I a'ana, minaa fei humu na fadufitanai ma a'a mei Fasuu na ufalarai ale'ei hepalo apunai humuu mei Haidaa. ²² Ma i a'ana, hamu'ou ana ale'ei finefine ina fadufipuinaa hamu'ou ba ale'ei hepalo humu ba wagii fei Spiritina, mei Haidaa i oa i lalona.

Paul, mei U'uga a'a ei Gentile

3 Sifei, fei pa'afina ba yau Paul na bobo'ai a'a Christ Jesus uaa ba a hadumaa hamu'ou ena Gentile.

² Woro ba hamona guaidigaa fei bigi'aa fei rawani'aa mei Haidaa, fei ina fanau ba unei u'ufanaa hamu'ou. ³ Sifei ba, hefei nado'o ude'opa'ai, inawe foiginia ma fa'arewaia a'au, ale'ei ma'idei do'o ne'iau fama'a. ⁴ Ena hamona igoaa feni, hamopowe

apa'ifarawaninaa fei apa'au a'a fei u'ugaa Christ, fei nado'o opa'ai, ⁵ fei lomi na fa'arewaia a'a ei rama'aa ei tawe i didii, ale'ei i fa'arewaia fei Spiriti a'a ei apostle ma ei mamama'a, ei rona apunai a'a mei Haidaa. ⁶ Fei manumanu inado'o opa'ai, sifeni ba, a'a fei rawani'a warea, ei Gentile, ro'ou ale'ei pa'aa na'u fipui a'a ei Israel ale'ei maroaa hepalo ua unu ma rona tofipuinaa fei fa'unaia a'a Christ Jesus.

⁷ Unawe oanaa nafii feni rawani'a warea uaa fei rawani'aa mei Haidaa, fei na fanau a'a fei bigi'aa fei faufauna. ⁸ Pa'aa fa'ua ba unamina oanaa pu laraa minaa ei apunaia, ma'uaa, ina fanau feni rawani'a: ba unei u'ufanaa ei Gentile ei watauda rawani'a manumanuu Christ ei na waiwai ba o labagipa'ia ⁹ ma ba unei fama'aiaa minaa ei rama'a fei bigi'a a'a fei manumanu nado'o opa'ai, fei na ude'opa'ai a'a mei Haidaa fama'a, mei na famamaraiaa minaa ei manumanu. ¹⁰ Fei naranarana, sifei ba e'eni, a'a ei losuia, ei watauda mau apa'aa mei Haidaa nei arewa a'a ei hapara mawe ei bauana inamoaa fei haroo pafea, ¹¹ ale'ei ba i neneraa fei nunumiana, fei na ude ranimai, fei inawe bigidigia a'a Christ Jesus, mei Fasuu o'ou. ¹² I a'ana ma wagii fei narafawe'ia a'ana, ina rawani ba o'aa nofarafi'iloa a'a mei Haidaa fininaa mamalawiaa naranara ma laugu'ua. ¹³ Si'ei, a i'iginiaa hamu'ou ba hamone'aa fanunuta a'a ei awatau uaa hamu'ou, hamatee manumanu i farawaninaa hamu'ou.

Na Lafulafunaa ei Ephesus

¹⁴ Sifei fei pa'afina ba una o'o'ui a'a mei Ama, ¹⁵ mei, minaa ei maroana i pafea[‡] ma yeni malagufu rona to haraa ro'ou a'ana. ¹⁶ Una lafulafu ba a'a ei watauda rawani'ana i fawe'iaa

[‡]3:15 3:15 O, mei, hia amaa minaa ei yei pafea

hamu'ou laloo ei naranaraa hamu'ou a'a fei faufau noranamai a'a fei Spiriti ¹⁷ba i a'a fei narafawe'ia, Christ i oa laloo iaa hamu'ou. Ma una lafulafu ba hamu'ou, ena ina gugudii waraa fei hagua laloo iaa hamu'ou, ¹⁸hamonei pa'i faufau fipui a'a minaa ei apunaiaa mei Haidaa, hamonei aida ba batana'i fei haguaa Christ—fei larena, malana, tarena ma walalona ¹⁹ma ba hamonei aida fei hagua fei, fei na muainaa fei apa'a—ba hamonei pepesu a'a minaa ei maumau mei Haidaa.

²⁰Ma i a'ana, mei imina bigi'apoidinaa tamanu o'aa i'iginia o naranaraia wagii fei faufau, fei fi bigi inamooa o'ou. ²¹Inei tonaa hawerana laloo fei losuu mawe Christ Jesus ma a'a minaa ei tawe ranimai ranimai! Amen.

Fihupi'ii wagii fei Hudi Unuu Christ

4 Si'e'i ba yau hemea na bobo'ai uaa mei Fasu, u'e'i ware'ai'ai a'a hamu'ou ba wagii ei tatalaiaa hamu'ou, inei rawani ua a'a fei rafeia hamona tonia. ²Hamoneimina fafafaunaa pu ma madumui; hamonei fawiwi'ai ma fafirawaninaa pafoo hememea hamu'ou fininaa hagua. ³A'a minaa ei faufau hamu'ou, hamonei panarofawe'ia fei hupii'iaa fei Spiriti wagii fei maumau gutafarawania. ⁴Na pa'i hepalo ua hudi unu ma hepalo ua Spiriti—ana ale'e'i hamona tonaa hepalo ua o'onaa unu ei i rafeinaa hamu'ou— ⁵hemea ua Fasu, hepalo ua narafawe'ia, hepalo ua pudugufaia; ⁶hemea ua Haidaa, mei Amaa minaa ei rama'a, mei na pafeainaa minaa ei manumanu ma i a'a minaa e'e'i ma i laloo minaa e'e'i.

⁷Ma'uaa ina alaginaa fei rawani'ana a'a hememea o'ou ana ale'e'i nunumiaa Christ. ⁸Si'e'i, i^{¶¶} ware ale'e'i ba:

“Ei i dinaa pafea, ina tauduginaa ei bobo'aia laloo fei wana ma ina fani fana a'a ei rama'a.”

⁹(Mei “ina dinaa pafea” ana na dinaa waduhero.^{§§} ¹⁰Mei na dinaa pu, ana sime'i mei na dinaa pafoo fei pumanugawe ba nei oa a'a minaa ei manumanu hitani.) ¹¹Ana hia mei i alaginaa ba hefi'a apostle, hefi'a mamama'a, hefi'a u'ugaa fei rawani'a warea ma hefi'a pasta ma feroia, ¹²ba ronei fawe'iaa ei apunaia a'a ei bigi'a ba fei pa'afii Christ neipa'aa we'i ¹³nopa'aloo fei fihupii'iaa minaa o'ou wagii fei narafawe'ia ma fei apa'aa mei Na'uu mei Haidaa ma opowe a'u ba opowe tonaa minaa ei maumau Christ.

¹⁴Ma nabaa ale'e'i, lomidiai ba o'ou baduu ua ba o lafelao ma lafemai wagii ei mamaua ma waniwanii fei lalarenaa ei feroia ma ei manitoai sifisifii ei rama'a ba ro'aa sifi'aa o'ou. ¹⁵Ma'uaa owe wareaa fei fa'uaia fininaa fei hagua, a'a minaa ei manumanu opowe no'a'ulao a'a mei hia Fasu, mei Christ. ¹⁶I a'ana minaa fei pa'afi na udefipuinaa minaa ei wao hudi unu ma nogipelao ma noma'ualao fininaa fei hagua ei fi bigi'aa fei bigi'ana hepapalo finefinee unu.

Guta Ale'e'i ei Na'uu fei We'ai

¹⁷Si'e'i, a warefanaa hamu'ou feni ba hamonei bigi'ia a'a mei Fasu ba hamonei'aa tatalai ale'e'i ei mau talaiaa ei Gentile, ale'e'i fei mau hafelo'aa naranaraa ro'ou. ¹⁸Na roroma ei naranaraa ro'ou ma rona di'ininaa fei harenuaa mei Haidaa uaa ina polai tabaa ro'ou hamatee na waiwai tabaa ro'ou. ¹⁹Lomi rona fai nanamui'aa unuu ro'ou, si'e'i, rona fifaninaa ro'ou a'a ei nunumiaa unuu ro'ou ba ro'aa bigi'aa minaa ei mau toai hafelo'a ma na ude sisii ua haraa ro'ou.

^{¶¶}4:8 4:8 O, mei Haidaa i

^{§§}4:9 4:9 O, dinaa ei walalooa feni malagufu.

²⁰Ma'uaa hamu'ou, lomi hamona apa'aa Christ ale'ei. ²¹Hamonapa'aa guainaa fei u'ugana ma hefi'a, rona feroinaa hamu'ou fei fa'uaia a'a Jesus. ²²Rona feroinaa hamu'ou wagii fei tatalaiaa hamu'ou mina ba hamonei siminaa ei maumau hamu'ou mina, ei na tauia loasi a'a ei sifisifi nunumiana; ²³ma ba hamonei tonaa fei manufau naranara ²⁴ma hamonei fahawaiaa fei manufau maumau, fei na mamaramai ba i ale'ei mei Haidaa a'a fei pa'aa wanewanea ma fafa'araia.

²⁵Si'ei, hememea hamu'ou nei siminaa fei mau sifisifi ma warefa'uai a'a mei gufumu, uaa minaa o'ou, maroaa hepalo ua unu. ²⁶“Fapedugaa fei sibamu, apuna bigifafelo”: Inei pedu fei sibamu ei atawe lolo fei halo ²⁷ma apuna fani u'ugaa pinee mei Hani'u. ²⁸Mei na'aida topa'ai, inei'aa bigidinia, ma'uaa inei biginaa panina ba i pa'i manumanu ba i fani a'a ei lomi rona pa'i.

²⁹Inei'aa lele'aa poamu ei hafelo'a warea, ma'uaa tamanu i hadumaa hefi'a a'a tamanu ona aida ba i farawaninaa ro'ou ba inei hadumaa ei rona guai. ³⁰Ma apuna fanunutaa fei Spiriti Apuna mei Haidaa, fei na oa a'a hamu'ou ale'ei hepalo tamatama nopa'aloo fei arewaa ponohadiwe'ia. ³¹Fapedugaa minaa ei para'aa maumau, ei mau fifi'ii unu, ei sibasibaa, ei mau bala'afigii unu, ei mau u'ufafelooa rama'a ma watauda ei mau ei bidibidii unu. ³²Fafirawanii ma fifaloloa'inaa hememea ma futoaa ei tataa hememea hamu'ou ana ale'ei ba a'a Christ, mei Haidaa na futoaa ei tataa hamu'ou.

5 Si'ei, fei maumau hamu'ou nei fima'ina'einaa fei maumau mei Haidaa, ale'ei ei baduu, ei ina haguaa ro'ou ²ma tatalai fininaa fei hagua, ana ale'ei Christ na haguaa o'ou ma rawa'a'afai a'a mei

Haidaa uaa o'ou, ale'ei hepalo fana, hepalo na dufa.

³Ma'uaa i a'a hamu'ou, inei'aa pa'i ma'ida mau fitatafipa'aia, o hepalo mau hafelo, o mau bagito, uaa ei maumau ei, lomi na rawani a'a ei rama'aa gufuu mei Haidaa, ei rona apunai. ⁴Ana hamonei'aa warefafelo, o warefa'a'afoloi, o hafelo'a warefifigaa, ei manumanu abaa rawani'a, ma'uaa hamonei ware 'ta' ua. ⁵Uaa a'a feni, hamonapa'aa aida ba fa'ua: Lomi i pa'i rama'aa fitatafipa'aia, hafeloia, o bagitoia ba i pa'i gutanana a'a fei haparaiaa Christ mawe mei Haidaa,* uaa nemea ale'ei i haguaa e'ei manumanu e'ei. ⁶Apuna gwaitonaa sifisifi wareaa nemea, uaa a'a ei manumanu ei, fei sibaa mei Haidaa, i pasinaa pafoo ei rona barafe. ⁷Si'ei, apuna rarafiaa ro'ou.

⁸Uaa mina, hamu'ou roromaa, ma'uaa e'eni hamu'ou we'ai a'a mei Fasu. Te, hamonei tatalai ale'ei ei na'uu fei we'ai ⁹(uaa ei fuua fei we'ai, minaa ei rawani'a manumanu, ei na wanewane ma fa'uai) ¹⁰ma hamonei labarainaa tamanu na fani'eni'ea mei Fasu. ¹¹Apuna atetea a'a ei bigi'aa fei roromaa, ei lomi fuana, ma'uaa, fa'arewaiaa ro'ou. ¹²Uaa manumanuu mamafaa nabaa hamo'aa wareaa tamanu rona bigi'opa'ainia ei barafea. ¹³Ma'uaa minaa ei manumanu na fa'arewaia fei we'ai, ona fanunu'apa'ia, ¹⁴uaa fei we'ai na fa'arewaiaa minaa ei manumanu. Si'ei, i ware ale'eni:

“Wera, mena ma'igua, asi'aa a'a ei ma'ea, ma Christ i fawe'ainio.”

¹⁵Si'ei, hamonei talaiwagi'inaa hamu'ou—abaa ale'ei ei lomi rona pa'i apa'a, ma'uaa hamonei ale'ei ei rona pa'i apa'a. ¹⁶Ma hamonei bigifawe'i eni fi pa'i au, uaa eni arewaa e'eni na hafelo. ¹⁷Si'ei, hamonei'aa poapoai, ma'uaa

*5:5 5:5 O, fei haparaiaa mei Christ mawe mei Haidaa

hamonei apa'ifarawaninaa tamanu nunumiaa mei Fasū. ¹⁸Hamonei'aa hunufapoa-poai a'a ei wine, ei i notonaloo hamu'ou a'a ei hafelo'a. Ma'uaa inei didifaa hamu'ou fei Spiriti. ¹⁹Hamonei fiwarewareinaa ei psalm, ei laugaa losuu ma ei laugaa manumanuu fei Spiriti. Lalaugi ma tanu lauga i laloo naranaraa hamu'ou a'a mei Fasū ²⁰ma ranimai, ware 'ta' a'a mei Haidaa, mei Ama wagii minaa ei manumanu a'a fei haraa mei Fasuu o'ou Jesus Christ.

²¹Si'e'i ba hamona ma'auaa Christ, hememea hamu'ou nei fafefe a'a nemeadiai.

Pifine ma Wawane Haroo Lalai

²²Hamu'ou ena pifine, hamonei fafena ena haroo hamu'ou ana ale'e'i hamona fafena me Fasū. ²³Uaa mei wawane na haroa, hia mei fasuu mei harona ana ale'e'i Christ, hia Fasuu fei losuu, fei hudi ununa, fei hia ana fatela'ana. ²⁴Ma si'e'i ba fei losuu na fafena Christ, ana ale'e'i ba ei pifine, ronei fafena ei haroo ro'ou a'a minaa ei manumanu.

²⁵Hamu'ou ena wawane, hamonei haguua ei haroo hamu'ou, ana ale'e'i Christ na haguua fei losuu ma na rawa'a'afai wagina ²⁶ba i fafafa'arainia, ale'e'i ba ina fesuia[†] a'a fei warea, ²⁷ma ba i fa'ufalarainia i ma'ana ale'e'i hepalo fananamai losuu, lomi na pidaa, o hafidu'udu'u, o hepalo lolo, ma'uaa na fafa'arai ma lomi tatana. ²⁸Ena wawane lalaia, ronei haguua ei haroo ro'ou ana ale'e'i rona haguua ei hudi unuu ana ro'ou. Mei na haguua mei harona pifine na haguua anaia. ²⁹Uaa lomi hemea i bidibidi ununa a'a fei ana hudi ununa, ma'uaa ina faguia ma oma'aia ana ale'e'i na bigi'ia Christ a'a fei losuu— ³⁰uaa

o'ou, maroaa fei pa'afina. ³¹Sifei fei pa'afina ba “Hemea wawane i di'ininaa amana ma inana ma i tau a'a mei harona ma lagu'awe pigioinaa hepalo.” ³²Fei, hepalo baua manumanu na ude opa'ai—ma'uaa, u'e'i warewareaa Christ ma fei losuu. ³³Ma'uaa hememea hamu'ou nei haguua mei harona pifine ana ale'e'i ina haguua anaia ma mei harona pifine, inei ma'auaa mei harona.

Ei Baduu, ei Ama ma ei Ina

6Ena baduu, guainaa wareaa ei ama ma inaa hamu'ou a'a mei Fasū; uaa fei, ina wanewane. ²“Ma'auaa amamu ma inamu”—sifei fei rawarawa warea laloo fei law, fei i nofipuimai a'a fei warefa'unaia— ³“ba o'aa gutafarawani ma gutafamalaa yeni malagufu.”

⁴Ena ama, apuna fasibaiaa ei na'uu hamu'ou; agia, hamonei feroinaa ro'ou a'a ei feroia ma wareaa mei Fasū.

Ei Humuwa mawe ei Fasū

⁵Ena humuwa, guainaa wareaa ei fasuu hamu'ou yeni malagufu fininaa ma'aua ma honua ma rawani'a naranara, ana ale'e'i ba hamona guainaa ei wareaa Christ. ⁶Guainaa wareaa ro'ou abaa una fei ba rona fanunuaa hamu'ou, ma'uaa, ale'e'i humuwaa Christ, hamonei bigi'aa ei nunumiaa mei Haidaa noranamai i naranaraa hamu'ou. ⁷Si'e'i, bigifawe'i, ale'e'i ba hamona bigibigi a'a mei Fasū ma abaa a'a rama'a, ⁸uaa hamona aida ba mei Fasū i fani pono'a a'a hememea wagii tamanu rawani'a na bigi'ia nabaa hia humuwa, o lo'e.

⁹Ma ena fasū, ei rawani'aa hamu'ou nei fimina'e'i a'a ei humuwaa hamu'ou. Apuna fararaoaa ro'ou, uaa hamona aida ba mei Fasū hamu'ou ma ro'ou, hia i pafea ma lomi papa'aa ununa.

[†]5:26 5:26 O, fesudigia

Ei Finefinee Fo'aa a'a mei Haidaa

¹⁰ Fei fapopo'ii wareau sifei ba hamonei oafawe'i a'a mei Fasu ma a'a fei bauhau faufauna. ¹¹ Fahawaiaa minaa ei finefinee fo'aa a'a mei Haidaa ba hamo'aa ufadugepa'aa ei manitoai mei hani'u. ¹² Uaa fei ote'oteiaa o'ou abaa fi fadugeaa ei a'a pigio ma rarea, ma'uaa fi fadugeaa a'a ei hapara ma bauana mawe ei faufau feni ano, feni na roroma ma a'a ei hafelo'a spiriti inamooa fei haroo pafea anaa. ¹³ Si'e, hamonei fahawaiaa minaa ei finefinee fo'aa a'a mei Haidaa ba ena ina nomai fei arewaa hafelo, hamo'aa ufawe'ipa'i ma ena hamona bigipedugaa minaa ei manumanu, hamo'aa ufawegipa'i. ¹⁴ Si'e, hamonei ofaufau a'a fei adii fa'uaia, fei na adinaa walaa hamu'ou, a'a fei papanii niniwai fei wanewanea ¹⁵ ma rafe supinee hamu'ou a'a fei rawani'a wareaa fei gutafarawania. ¹⁶ Ma fahononoo minaa ei, tonaa fei rapirapii fei narafawe'ia, fei ina pereaa minaa ei hioo mei hani'u, ei na pa'i hafii umuna. ¹⁷ Fahawainaa fei tao tela'ana ma waduu fei Spiriti, fei wareaa mei Haidaa. ¹⁸ Ma lafulafu a'a fei Spir-

iti ranimai a'a watauda ei mau lafulafua ma i'ligaia. Ei hamo'ei naranaraiaa e'ei, hamonei oma'ama'a ma u lafulafunaa ei apunaiaa mei Haidaa.

¹⁹ Lafulafunau anaa ba ena una gigiaa umuu, i fani paolaa wareau ba a laugu'ai ena na fa'arewaiaa ei na ude opa'ai a'a fei rawani'a warea, ²⁰ fei u'ei guta bobo'ai wagina ale'ei hemea umuiaa mei Haidaa. Lafulafu ba unei wareia fininaa fei laugu'aia.

Ei A'apoo Aloana Warea

²¹ Tychicus, mei pa'aa lofuu o'ou, mei weweeaa nafi a'a mei Fasu, iwe warefanaa hamu'ou minaa ei manumanu ba hamonei aida ba yau batanai ma fi bigi'aa tamanu. ²² Sifei fei pa'afina ei a aloiawau a'a hamu'ou ba hamonei aida ba hai'ou batanai ma ba i fawe'iaa ei naranaraa hamu'ou.

²³ Guapaloeni i dinaa a'a ei lofu: fei gutafarawania ma fei hagua fininaa fei narafawe'ia noranamai a'a mei Haidaa, mei hia Ama mawe mei Fasu, Jesus Christ. ²⁴ Fei rawani'a i dinaa a'a minaa ei lomi i pedutoo fei haguaa ro'ou mei Fasuu o'ou, Jesus Christ.

PHILIPPIANS

Warefa'aia

Feni ne'iaa Paul fi dinaa a'a fei rawarawa losuu fei fa'asi'anana i Philippi. Eni i ne'inaa feni, ne'iana ei hia yei humuu bobo'aia uaa ina guainia ba hefi'a rona feroinaa fei sifisifi feroia laloo fei losuu i Philippi.

Fei pa'afii fei ne'iana ba i ware 'ta' a'a ei losuia i Philippi wagii ei fanaa ro'ou ba haduhaduna ei i gutafafelo i bobo'aia ma ba ana i farawaninaa naranaraa ro'ou ba ronei laugu'ai ma o'ugi ua wagii ei awataa rona pa'i.

Ana fi fanoniminaa ro'ou ba fei fihupi'iaa ro'ou a'a Christ, hepalo fanaa mei Haidaa fei rawani'ana, fei ro'aa tonia wagii fei narafawe'ia ma abaa fei neneraa ro'ou fei mau bigi'aa ei Jew wagii fei law.

Feni ne'ia fi wareaa fei ni'eni'ea, laugu'a, fihupi'ia ma ofasisia wagii ei narafawe'ia ma fei gutanaa ro'ou. Ana fi fama'aiaa fei haguua Paul fei losuu i Philippi.

1 Haigua Paul ma Timothy, nafii Christ Jesus.

Ma feni ne'iaa haigua i dinaa a'a minaa ei apunaiaa mei Haidaa, ei rona oafipui a'a Christ Jesus yei Philippi mawe ei bauaniaa losuu[‡] ma ei paniaa panii ro'ou:

²Fei rawani'a ma gutafarawania i dinaa a'a hamu'ou noranarai a'a mei Haidaa, mei Amaa o'ou ma mei Fasu, Jesus Christ.

Fei Warea 'ta' ma fei Lafulafua

³Una ware 'ta' a'a mei Haidaa, ranimai, ena una'o narapa'aa hamu'ou.

⁴A'a minaa ei lafulafuau minaa hamu'ou, una'aida lafulafu fininaa ni'eni'ea, ⁵uaa hamona harefipui a'au fei rawani'a warea a'a fei rawarawa arewaa nopa'amii wagieni ⁶ma una o'ugaa fei ba mei i fa'asi'anaa fei rawani'a bigi'a i a'a hamu'ou, i bigifapedugaa fei bigi'a nopa'aloo fei arewaa Christ Jesus.

⁷Ina wanewane ba una nara ale'ei a'a hamu'ou, uaa minaa hamu'ou i naranarau; uaa nabaa una bobo'ai, o una wareaa pepe'i ba fa'ua fei rawani'a warea, minaa hamu'ou, hamona tofipui a'au fei rawani'aa mei Haidaa. ⁸Mei Haidaa i u neneu a'a fei ba yau, napa'aa nunuminaa minaa hamu'ou wagii fei ha'eiaa Christ Jesus.

⁹Ma feni lafulafuau sifeni: ba fei haguua hamu'ou nei nogipelao fininaa fei apa'a ma nei lamalamai ei naranaraa hamu'ou ma hamo'aa fanunupa'aa ei na walalo ¹⁰ba hamo'aa fanunu'apa'aa ei naminapa'aa rawani ma hamo'aa fafa'arai ma lomi hepalo tataa hamu'ou nopa'aloo fei arewaa Christ ¹¹ba nei pepesu fei fuua fei wanewanea, fei noranarai a'a Jesus Christ—ba nei fabauaninaa fei haraa mei Haidaa ma fei udugiana.

Fei Bobo'aiaa Paul na Fatalainaa fei Rawani'a Warea

¹²Nunumiau ena lofuu ba hamonei aida ba ei na bapa'au, napa'aa fatalainaa fei rawani'a warea. ¹³Ma a'a fei, inawe arewa a'a minaa ei oananaa fei humuu mei hapara[¶] mawe minaa ei rama'a ba yau, na bobo'ai hamatee Christ. ¹⁴Wagii fei bobo'aiau, watauda ei lofu a'a mei Fasu, na rawanidiai naranaraa ro'ou ba ro'aa u'ufawe'i ma laugu'ua a'a fei rawani'a wareaa mei Haidaa.

[‡]1:1 1:1 Hepalo warea English ba *bishop* (bauaniaa losuu)

[¶]1:13 1:13 O, a'a minaa fei humuu mei hapara

¹⁵ Pa'aa fa'ua ba hefi'a, rona u'ugaa Christ a'a fei wawa'aia poa ma fei ba minaa ro'ou ua, ma'uaa hefi'a, a'a fei rawani'a maumau. ¹⁶ Ei i rawani maumau ro'ou, rona bigi fininaa fei hagua ma rona aida ba yau yeni uaa una u nenee fei rawani'a warea. ¹⁷ Ei abaa pa'aa naranaraa ro'ou, rona u'ugaa Christ a'a fei wawa'aia poa ma nara ba ro'aa fahafeloau e'eni a'a feni bobo'aiau.[§] ¹⁸ Ma'uaa lomi manumanu, na? Sifeni, feni baua manumanu ba wawa'aia poa, o lo'e, si'ei ba ona u'ugaa Christ. Ma a'a fei, una ni'eni'e.

Hi'i, ma amina ni'eni'e'ualao, ¹⁹ uaa una aida ba wagii ei lafulafuaa hamu'odu ma fei hadumaa fei Spiritii Jesus Christ, tamanu na nomai a'au iwe alarau.** ²⁰ Unamina refurefu ma na o'onai unuu ba lomi a mamafa ma unei laugu'ai ba e'eni ana ale'ei ranimai unei uduginaa Christ a'a fei hudi unuu nabaa una werawera, o una ma'e. ²¹ Uaa, a'au, fei una werawera, manumanuu Christ ma nabaa a ma'e, una mua wagina. ²² Nabaa a gutadilao a'a fei hudi unuu, i watauadilao fuua ei bigi'au. Ma'uaa afaia guapaloei? Lomi na aida! ²³ Ina hamamaguaa fei naranarau a'a guapaloeni: nunuminau ba a aunu ma oafipui a'a Christ, fei namina pafeai laraa fei ba a gutalao, ²⁴ ma'uaa i farawaninaa hamu'ou nabaa yau ana a'a feni hubeu. ²⁵ Si'ei ba unapa'aa aida fei, una aidadii ba yau, a oa ma a gutafipuila o a'a minaa hamu'ou ba hamonei bigipa'ilao ma ni'eni'e a'a fei narafawe'ia. ²⁶ Ma a'a feni oanau a'a hamu'ou, fei ni'eni'ea hamu'ou a'a Christ Jesus, inei bauanai apoidiai.

²⁷ Ma tamanu na nomai, ei maumau hamu'ou nei wanewaneinaa fei rawani'a

wareaa Christ. Ma nabaa a nomai ma'a hamu'ou, o na gutafaruaa ma guai'uaia ba hamona batanai, una aida ba hamona ufawe'i a'a hepalo ua spiriti ma bigibigi ale'ei hemea ua rama'a wagii fei narafawe'iaa fei rawani'a warea ²⁸ ma pa'aa lomi hamona ma'au a'a ei ro'aa fadugeaa hamu'ou. Fei, ale'ei hepalo lala a'a ro'ou ba rowe fagiana, ma'uaa hamu'ou, hamowe tela—ma fei, bigi'aa mei Haidaa. ²⁹ Uaa a'a Christ, ina fifaninia a'a hamu'ou ba abaa uniaa fei ba hamonei narafawe'i ua a'ana, ma'uaa ana hamonei to fi'ia a'ana ³⁰ hamatee e'eni, hamonawe tonaa fei awataa, fei hamona fanunupa'ia ba unado'o tonia, fei hamo'ei guainia ba ana i a'au e'eni.

Neneraa fei Mau Fapududuaa Christ

2 Nabaa na fa'unuwenuweaa naranaraa hamu'ou fei fihupi'iaua hamu'ou a'a Christ, o na farawaninaa hamu'ou fei haguana, o hamo'aa guta farawani a'a fei Spiriti, o na famagigiaa naranaraa hamu'ou, o na fafaloloa'inaa hamu'ou, ² te, hamonei fa'a'apoidinaa fei ni'eni'eau wagii fei ba hamo'aa pa'i hepalo ua naranara ma hepalo ua hagua ma hepalo ua spiriti ma hepalo ua nunumia. ³ Apuna bigi'aa hepalo manumanu a'a ei mau wawa'aia poa, o ei mau mamagugua lomi pa'afina, ma'uaa a'a fei mau pududua hamonei nara ba hefi'adiai, rona pafeai a'a hamu'ou. ⁴ Hememea hamu'ou nei'aa naranara'uaiaa ei nunumiana, ma'uaa ana inei naranaraia ei nunumiaa hefi'adiai.

⁵ Ei mau naranaraa hamu'ou nei fimina'ei a'a fei mau naranaraa Christ Jesus: ⁶ Mei anaia^{††} pa'aa Haidaa,

§1:17 1:16,17 Hefi'a ne'ia na filoginaa vv. 16 ma 17.

**1:19 1:19 O, *fatela'anau*

††2:6 2:6 O, *maumauna*

ma'uuaa lomi ina nara ba fei ba ana hia

Haidaa, manumanu ba i urofia,

⁷ ma'uuaa ina fa'upuaa anaia,

ba i tonaa fei maumau ei nafi,

ma na toro ale'ei hemea rama'a ua.

⁸ Ma fei mau fafanunuana ale'ei hemea rama'a,

ma na fafafaunaa hia pu

ma na ugainaa fei ma'eana pafoo fei hawafolo!

⁹ Si'ei, mei Haidaa na poronaa hia a'a fei na pafeai

ma fania fei hara, fei na pafeainaa minaa ei hara,

¹⁰ ba a'a fei haraa Jesus minaa ei du'u nei fafefe,

yei pafea ma yeni malagufu ma i haroo malagufu,

¹¹ ma minaa ei rama'a, rowe ware ba Jesus Christ, hia Fasu,

ba i fani hawera a'a mei Haidaa, mei hia Ama.

We'a Ale'ei ei Pi'u

¹² Si'ei, ena pa'aa rawani'a tafiu, hamatee hamona'aida guaiawarea—abaa uniaa fei ba una guta a'a hamu'ou, ma'uuaa fei guaiiaa hamu'ou warea na muadiai ena lomi yau yena. Hee, hamonei filogima'aiaa fei tela'ana hamu'ou fininaa ma'aua ma funufunuaa unu, uaa ¹³ Mei Haidaa, hia mei fi bigi laloo ia hamu'ou ba hamonei pa'i rawani'a naranara ba hamo'aa bigi'aa ei rawani'a nunumiana.

¹⁴ A'a minaa ei bigi'aa hamu'ou, apuna ware watauda ma fiharei ¹⁵ ba nemea lomi i guguinaa unuu hamu'ou hafelo'a ma ba hamu'ou ale'ei fafa'araia na'uu mei Haidaa ma lomi tataa hamu'ou a'a e'ei rama'a hafelo, e'ei na loloa naranaraa ro'ou a'a feni au feni ma dupuaa e'ei, hamona we'a ale'ei ei pi'u haroo pafea ¹⁶ ei hamo'ei arereinaa^{‡‡} fei warea,

fei i fani harenua—ba u'a warefa'agu a'a fei arewaa Christ ba fei ponau ma fei bigi'au na pa'i hanuna. ¹⁷ Rona igiaua ale'ei numa apunaia pafoo fei fana ma pafoo fei bigi'a wagii ei narafawe'iaa hamu'ou. Ma unaminapa'aa ni'eni'efipui a'a minaa hamu'ou. ¹⁸ Si'ei, hamu'ou anaa, hamonei ni'eni'e ma unuwenuwe-fipui a'au.

Timothy ma Epaphroditus

¹⁹ Ina o'onai unuu a'a mei Fasu Jesus ba lomi i madii ma a aloawii Timothy a'a hamu'ou ba ana awe ni'eni'e ena una guainaa u'ugaa hamu'ou.

²⁰ Lomi hemeadiai i a'au ba na narapa'aa hamu'ou. ²¹ Uaa watauda rama'a, rona fafanunu'uaiaa ei nunumiaa ro'ou ma abaa ei nunumiaa Jesus Christ. ²² Ma'uua hamona aida ba Timothy na fama'adigaa hamu'ou ba hia na rawani, uaa ana ale'ei hemea na'u a'a mei amana, ina bigifipui a'au a'a fei bigi'aa fei rawani'a warea. ²³ Si'ei, na o'onai unuu ba a aloiawau ena na fanunuia ba yau batanai. ²⁴ Ma na pa'i o'ugau a'a mei Fasu ba lomi i madii ma ana a nomai.

²⁵ Ma'uua una nara ba unei alohadiwe'inawii a'a hamu'ou Epaphroditus, mei lofuu, mei i bigifipui a'au ale'ei fo'aa, mei talaitonaa wareaa hamu'ou, mei hamona aloiamai ba nei roinau. ²⁶ Uaa inapa'aa naranaraiaa minaa hamu'ou ma faloloa'i uaa hamona guainia ba hia na funu. ²⁷ Pa'aa fa'ua ba inado'o funu ma anaa i ma'e. Ma'uuaa mei Haidaa na faloloa'inaa minaa haigua, abaa unaia, si'ei ba fei faloloa'ia nei'amina fua'onau. ²⁸ Si'ei, unamina ni'e ba a aloiawau ba ena hamona fanunudinia hamo'aa ni'eni'e ma lomi a minaa naranara watauda. ²⁹ Taufagutania a'a fei maumau mei Fasu fininaa baua ni'eni'ea ma fani

honua a'a ei rama'a ale'ei hia, ³⁰uaa anaa i ma'e a'a fei bigi'aa Christ ale'ei ba ina nigoaa ei manumanu na famama'au ei ba i bigihadumau a'a tamanu lomi ba hamo'aa bigipa'ia a'au.

Apuna O'ugaa ei Raraa Unuu Hamu'ou

3 Si'ei, ena lofuu, hamonei ni'eni'e a'a mei Fasu! Lomi manumanu a'au ba na ne'idinaa ana ei manumanu ei a'a hamu'ou ma fei, ale'ei a'awei hamu'ou.

²Oma'aa hamu'ou a'a ena ponoto, ena rama'a bigi'aa hafelo'a, ena rona moro'aa hudi unu. ³Uaa fei pa'aa moro'aa hudii wawanei sifei ba o'ou eni na losui a'a fei Spiritii mei Haidaa, na uduginaa Christ Jesus ma lomi ona o'ugaa raraa unuu o'ou— ⁴ma'uaa, nabaa una nunumai, na pa'i pa'afina a'au ba a o'ugaa raraa unuu.

Nabaa nemeadiai na nara ba na pa'i pa'afina ba i o'ugaa raraa ununa, yau na muainia: ⁵Na moro hudii wawaneiu i laloo fei fafainarooaa arewaa, yau hemea rama'aa Israel, yau pai Benjamin, hemea pa'aa Hebrew; ma i a'a fei law, yau Pharisee; ⁶a'a fei patarefurefua, una haperaraiaa ei losuia; a'a fei wanewaneaa fei law, lomi hepalo tatau.

⁷Ma'uaa wagii ei unado'o to fararawaniu, e'eni una nara ba lomi awataa ro'ou laraa Christ. ⁸Hepalodiai, una nara ba minaa ei manumanu, manumanuu pa'aia laraa fei rawani'a, fei napa'aa mua ba unei apa'ifarawa-ninaa Christ Jesus, mei Fasu, mei una fapa'ainaa minaa ei manumanu uaa hia. Una nara ba ei manumanu ei, ale'ei meme laraa fei ba unei tonaa Christ ⁹ma oafipui a'ana. Ma lomi ba a tonaa fei wanewanea ana yau, fei i nomai a'a fei law, ma'uaa fei i nofipuimai wagii fei narafawe'ia a'a Christ—fei wanewanea noranamai a'a mei Haidaa, fei ba otonia a'a fei narafawe'ia. ¹⁰Yau ba a minaa apa'aa Christ ma fei faufau fei asi'anana ma po-

rofipui a'ana ei fi'ina ba unei ale'ei hia a'a fei ma'eana ¹¹ma ba unei tonaa fei asi'ana a'a ei ma'ea.

Fasi'ia Nopa'aloo fei Ude Nunumiamu

¹²A'a ba una todigaa ei manumanu ei, o ba una fafa'araidii, ma'uaa ufimina ofasiwaiwai ba a panarofaa fei na panaronaa yau wagina Christ Jesus. ¹³Ena lofuu, lomi una nara ba una panarodigia. Ma'uaa hepalo ua manumanu ba unei bigi'ia sifeni: Unei madi'inaa ei na ude i mugiu ma roaipanarofaa fei i ude i ma'au. ¹⁴Una didigiwai'ualao wagii fei nunumiau ba a muai tonaa fei pono'a, fei i haronaa yau pafea mei Haidaa uaa Christ Jesus.

¹⁵Minaa o'ou eni na a'u, nei pa'i fei naranara ale'ei. Ma nabaa fei naranara hamu'ou na u'ugai a'a hepalo manumanu, fena, ana mei Haidaa iwe fa'arewaia a'a hamu'ou. ¹⁶Ma'uaa ei mau gutanaa o'ou nei fibo'ii wagii ei ona todigia.

¹⁷Ena lofuu, hamonei nofipuimai a'a ei rona neneraa fei maumauu ma narama'aiaa fei mau gutanaa ei rona neneraa fei maumau hai'ouna fanidigaa hamu'ou. ¹⁸Uaa ana ale'ei una'aida warefanaa hamu'ou mina, e'eni a warediai fininaa ranuu pudau ba watauda, rona guta ale'ei bidibidii unuu fei hawafoloo Christ. ¹⁹Fei ba ro dinaa wagina, ma'ea. Fei pahanaa ro'ou, haidaniaa ro'ou ma ei manumanu mamafaa, rona mamagugu ua wagina. Ei naranara ro'ou na ude wagii ei manumanuu feni malagufu. ²⁰Ma'uaa fei pa'aa gufuu o'ou, i pafea. Ma eni, ona refu ma guta'oma'aiaa mei Fatela'ana noramiana yei, mei Fasu, Jesus Christ, ²¹mei wagii fei faufau, fei i augaa minaa ei manumanu haroo panina, iwe filoginaa ei hafelo'aa hubee o'ou ba ronei ale'ei fei hubena, fei na pa'i hawera.

4 Si'ei, ena lofuu, hamu'ou ena una haguua hamu'ou ma naranaraiaa hamu'ou, hamona fani'eni'eau ma hamu'ou ale'ei pono'au. Ana ale'ei, hamonei ofafafau a'a mei Fasu, ena pa'aa tafiu!

Fafiwanewanei

²U'ei ware'ai'ai a'a Euodia ma Syn-tyche ba lagunei famamona hepalo ua naranara a'a mei Fasu. ³Hi'i, ma a i'iginio, mena pa'aa fa'ua tafiu,[¶] mena ona hupi'ai a'a fei bigi'a, hadumaa laguei pifine laguei, laguna fasifipui a'au uaa fei rawani'a warea mawe Clement ma minaa ei rafirafiu wagii fei bigi'a, ei na pana haraa ro'ou laloo fei bu'uu harena.

⁴Ni'eni'e a'a mei Fasu ranimai. A waredinia: Ni'eni'e! ⁵Fei madumuaa hamu'odu, minaa ei, ronei fanunu'apa'ia. Mei Fasu na rafi'i. ⁶Apuna naranara watauda a'a hepalo manumanu, ma'uaa, wagii minaa ei manumanu, hamonei la-fulafu ma i'igai fininaa warea 'ta' ma fanaa ei i'igaiaa hamu'ou a'a mei Haidaa. ⁷Ma fei gutafarawaniaa mei Haidaa, fei na pafeainaa minaa ei apa'aa o'ou, iwe wagi'inaa laloo iaa hamu'ou mawe ei naranaraa hamu'ou a'a Christ Jesus.

⁸Fapopo'ii wareau, ena lofuu, tamanu na fa'uai, o na honua, o wanewane, o fafa'arai, o fananamai, o na fa'alarainaa puda—nabaa hepalo manumanu napa'aa wanewane, o na rawani ba o'aa uduginia, hamonei naranaraiaa ei manumanu ei. ⁹Tamanu una feroinaa hamu'ou wagina, o hamona tonia, o guainia a'au, o fanunuia a'au—bigi'ia. Ma mei Haidaniaa fei gutafarawania, iwe oafipui a'a hamu'ou.

Warea 'ta' a'a ei Fanaa Ro'ou

¹⁰Naminapa'aa ni'eni'e a'a mei Fasu ba hamonawe falanaa huoo hamu'ou yau.

Fa'ua ba hamona naranaraiau, ma'uaa lomi hamona pa'i tala ba hamo'aa had-umau. ¹¹Abaa eni a wareaa fei ba una nunuminaa hepalo manumanu, uaa tamanu na nomai a'au wagii tamanu tala, unei faho'o ua wagina. ¹²Una aidadii fei mau gutana, fei ba una pa'i watauda manumanu o lo'e. Una tata-laidii a'a minaa ei tala ma na gutafarawani ua wagii ro'ou nabaa una magu, o lo'e, watauda manumanuu, o lo'e. ¹³U'a bigi'aa minaa ei manumanu a'a mei na fani faufau a'au.

¹⁴Ma'uaa ei maumau hamu'ou na rawani, uaa hamona fapapaiau a'a hefi'a awatau. ¹⁵Hepalodai, hamu'ou ena Philippi, hamona aida ba a'a ei rawarawa arewaa, ei hamo'ado'o tonaa fei rawani'a warea, ei a asi'aa Macedonia, lomi hepalo a'a ei losuu na alagifani manumanu a'au, ana uniaa hamu'ou; ¹⁶uaa ei a guta yei Thessalonica, hamona'u alo'uamai manumanu a'au ei a gutafafelo. ¹⁷A'a ba una nunuminaa hepalo fana, ma'uaa, una nunumina ba wagii ei rawani'a bigi'aa hamu'ou, hamowe to rawani'a pono'a wagina. ¹⁸Una topedugaa ei pono'au ma wataudadii; ina hawidigau eni manumanu eni, uaa e'eni unawe todigaa ei fana, ei hamona fanamiaa Epaphroditus. Ei manumanu ei, ale'ei dufaa fana ma hepalo rawani'a fana na fani'eni'ea mei Haidaa. ¹⁹Ma mei Haidaniau, iwe fafanunu ma fanaa minaa ei nunumiaa hamu'ou, wagii ei watauda rawani'a manumanuna a'a Christ Jesus.

²⁰Fei hawera i ude a'a mei Haidaa, mei Amaa o'ou, ranimai, ranimai. Amen.

Ei A'apoo Warea

²¹Famafufuoinaa minaa ei apunaiaa mei Haidaa, ei rona oa a'a Christ Jesus. Eni lofu a'au, rona aloaa ei famafufuioiaa

[¶]4:3 4:3 O, pa'aa fa'ua Syzygus

ro'ou a'a hamu'ou. ²²Minaa ei apunaa
iaa mei Haidaa, rona aloaa ei fama-
fuoiaa ro'ou a'a hamu'ou, minapa'aa a'a
ei rama'a laloo fei humuu Caesar.

²³Fei rawani'aa mei Fasu Jesus Christ,
i oafipui a'a ei spiritii hamu'ou. Amen.^{§§}

COLOSSIANS

Warefa'aia

Feni ne'iaa Paul fi dinaa a'a fei losuu yei Colossae i ana halo i Ephesus. Fei losuu yei abaa fa'asi'anana ma'uaa ina ne'inia uaa na pa'i hefi'a sifisifi feroia i laloo fei losuu yei. Rona feroi ba nabaa rona nunumiai ba ro apa'aa mei Haidaa ma tonaa fei tele'ana, ronei losuinaa ei famamoaa ei spiriti mawe ei paniaa pani i haroo pafea. Ma ana ronei moro'aa hudii wawanei ma neneraa ei maumau hanaiaa du'ua.

Paul na fadugeaa ei feroia ei wagii fei u'ugaa Christ, mei pa'aa Tela'ana. Uaa, i a'ana mei Haidaa na famamaraa feni ano ma ana na fahadiwe'inaa feni ano a'ana. Uniaa fei fihupi'ia a'a Christ i fatela'anaa feni ano.

Tychicus mei i fanaa fei ne'ia a'a ei Colossae ma Onesimus mei humuwa na aunuhugia, mei i warewareia fei ne'iaa Paul a'a Philemon.

1 Wagii fei nunumiaa mei Haidaa, yau Paul mawe Timothy, haigua apostle Christ Jesus.

²Feni nei'a i dinaa a'a ei lofu rona oafagugu* ma fafa'arai a'a Christ yei Colosse.

Fei rawani'a ma gutafarawania i dinaa a'a hamu'ou, noramiaa lagua a'a mei Haidaa, mei Amaa o'ou.†

Warea 'ta' ma Lafulafua

³Ranimai hai'ouna ware 'ta' ma lafulafunaa hamu'ou a'a mei Haidaa, mei hia Amaa mei Fasuu o'ou, Jesus Christ, ⁴uaa, hai'ouna guainia ba na we'i nara-

naraa hamu'ou a'a Christ Jesus ma fei haguua hamu'ou minaa ei apunaiaa mei Haidaa— ⁵fei we'iaa naranara ma fei hagua, noramiaa lagua a'a fei o'onaiaa unu—fei na ude oma'aa hamu'ou i pafea, fei hamona guaidigia laloo fei fa'uai warea, fei rawani'a warea, ⁶fei na dinaa a'a hamu'ou. A'a minaa ei gufu tadiwe'ai, fei rawani'a warea ana fi fufuailao ma gipelao, ana ale'ei a'a hamu'ou a'a fei arewaa hamonado'o guainia ma apa'aa fei rawani'aa mei Haidaa fininaa minaa ei fa'uai warea wagina. ⁷Hamona to feroia a'a Epaphras, mei rawani'a nafi rarafii o'ou, mei na bigi'oafagugu wagii fei bigi'aa Christ a'a o'ou,‡ ⁸mei ana na warefanaa hai'ou fei haguua hamu'ou fininaa fei Spiriti.

⁹Sifei fei pa'afina ba wagii fei rawarawa arewaa hai'ou'aa guainaa u'ugaa hamu'ou, lomi hai'ouna fafaa lafulafunaa hamu'ou ma i'iginaa mei Haidaa ba hamoneimina pa'i minaa ei ona'onai apa'a ma apa'ifarawaninaa ei manumanu wagii fei Spiriti uaa ba hamonei apa'ifarawaninaa fei nunumiana. ¹⁰Ma ei hai'ou lafulafu ale'ei, sifei ba hamonei talaifarawani ua i puda a'a mei Fasu ma fani'eni'eia a'a minaa ei mau tatalaiaa hamu'ou ba hamo'aa pa'i fua a'a minaa ei rawani'a bigi'a ma nei nogipelao fei apa'aa hamu'ou mei Haidaa ¹¹ma tonaa minaa ei faufau na puduaa fei rawani'a faufauna ba hamo'aa apitai ma ofasi'a. Ma fininaa ni'eni'ea ¹²hamo'aa ware 'ta' a'a mei Ama, mei na uga ba hamo'aa¶ tonaa fei gutana fipui a'a ei apunaiaa mei Haidaa wagii fei haparaiaa fei we'ai. ¹³Uaa, ina fatela'anaa o'ou a'a fei haparaiaa fei roromaa ma na dugaa

*1:2 1:2 O, rona narafawe'i

†1:2 1:2 Hefi'a ne'ia ba, mei Ama ma mei Fasu Jesus Christ

‡1:7 1:7 Hefi'a ne'ia ba hamu'ou

¶1:12 1:12 Hefi'a ne'ia ba o'aa

o'ou, wadu'ainaa fei haparaiaa mei Na'u, mei hia na haguia,¹⁴ mei i a'ana ona pa'i fei ponohadiwe'ia,[§] fei i futoaa ei hafelo'a.

Christ na Pafeai

¹⁵Hia mei haduoo mei Haidaa, mei lomi o fanunupa'ia ma hia mei rawarawa waninia wagii minaa ei manumanu na mamaraimai. ¹⁶Si'ei ba hia, ei manumanu, rona mamaraimai: ei manumanu i pafea ma yeni malagufu, manumanu ona fanunupa'ia ma ei na tapu, ei gutanaa hapara, ei manumanu faufaua, ei bauaniaa gufu, ei forafora; minaa ei manumanu famamarana ma ana manumanu. ¹⁷Hia ma'aa minaa ei manumanu ma i a'ana minaa ei manumanu na hupi'ifipui. ¹⁸Hia tabaa fei hudi unu, fei losuu. Hia mei rawarawa ma uma'ua a'a ei ma'ea ba a'a minaa ei manumanu, hia nei pafeai. ¹⁹Uaa mei Haidaa na ni'eni'e ba minaa ei maumauna na oa i laloo iaa mei na'una. ²⁰Ma ba hia mei i fafirawaninaa watolaa minaa ei manumanu ma mei Haidaa—ei manumanu yeni pu ma i pafea, uaa ina fawanewaneaa e'ei a'a fei namona, fei na wigii pafoo fei hawafolo.

²¹Mina, hamona raua a'a mei Haidaa ma na pa'i bidibidi unu laloo naranaraa hamu'ou uaa** fei hafelo'a bigi'aa hamu'ou. ²²Ma'uaa e'eni lomi watolana ma hamu'ou uaa fei hudi unuu Christ wagii fei ma'eana ba i fa'ugaa hamu'ou fininaa fafa'araia i pudana. Ma fai lomi ma'ida lolo ma warea ba hamona tata ²³nabaa fei narafawe'iaa hamu'ou i udelao ma hamo'aa ofaufau ma lomi na asisi fei o'onaia unuu hamu'ou, fei na norai a'a fei rawani'a warea. Sifei fei rawani'a warea, fei hamona guaidigia, fei rona u'ugia a'a minaa ei manumanu i

haroo pafea, fei yau, Paul, na oanaa nafi wagina.

Fei Bigi'aa Paul a'a fei Losuu

²⁴Si'ei, una ni'eni'e a'a tamanu fi'ia una tonia uaa hamu'ou. Ma una tonia a'a fei unuu tamanudiai atawe tonia Christ wagii fei hudi ununa ma fei, ale'ei fei losuu. ²⁵Yau nawe ale'ei nafina a'a fei rafeiaa mei Haidaa ba a u'ufapedufanaa hamu'ou fei warea mei Haidaa ²⁶fei manumanu opa'ai, fei na ude opa'ai a'a ei pai mina ma a'a ei au na didii, fei nawe ude'are'are a'a ei apunaiaa mei Haidaa e'eni. ²⁷A'a ro'ou, mei Haidaa na nunuminia ba fama'ama'aa ei Gentile fei rawani'a hawera wagii feni manumanu opa'aia, sifei ba Christ, hia na oa laloo iaa hamu'ou. Ma fei, ale'ei fei o'onaia unuu fei hawera.

²⁸Hai'ouna u'u ba hia hini ma wagi'inaa minaa ei rama'a ma feroinaa ro'ou a'a minaa ei ona'onai apa'a ba hai'ou'aa fa'ugaa minaa ei a'a Christ, ba lomi tataa ro'ou. ²⁹Ba u'a bigipedugaa fei, una bigimaguhagu ma hapafugoi fininaa minaa ei faufauna, fei namina fawe'iau.

2 Apa'aa warefa'aiaa hamu'ou ba unamina tonaa awatau uaa hamu'ou ma ei ro'ou yei Laodicea mawe minaa ei rotawe apa'au. ²Fei nunumiau, sifei ba unei fa'unuwenuweaa naranaraa ro'ou ma oafipui a'a fei hagua ba roneimina apa'ifarawaninaa fei manumanu opa'aiaa mei Haidaa. Ma Christ, ana hia fei opa'aia fei. ³Ma na ude opa'ai i a'ana minaa ei rawani'a manumanu ona'onaia apa'a ma apa'ifarawania. ⁴Una warefanaa hamu'ou fei ba lomi nemea i sifi'aa hamu'ou a'a ei hofeia warea. ⁵Uaa fa'ua ba yau lomi napa'aa gutafipui a'a hamu'ou yena, ma'uaa

§1:14 1:14 Hefi'a ne'ia ba ona pa'i fei ponohadiwe'ia uaa fei namona, fei

**1:21 1:21 O, naranaraa hamu'ou, ale'ei i fa'arewaia ei hafelo'a bigi'aaa hamu'ou

fei naranarau, i a'a hamu'ou ma una ni'eni'e ba ei manumanuu hamu'ou na udefarawani ua ma naminapa'aa we'i naranaraa hamu'ou a'a Christ.

Fei Oafipuia a'a Christ i Alaraa O'ou

⁶ Si'ei, ana ale'ei hamona tonaa Christ Jesus ba hia Fasu, ana hamonei oafipuiwau a'ana. ⁷ Nei gugu waraa hamu'ou ma habefarawani a'ana ma fawe'iaa naranaraa hamu'ou ana ale'ei fei feroia hamona todigia fininaa baua warea 'ta'.

⁸ Oma'aa hamu'ou ba lomi nemea i bobo'ainaa hamu'ou a'a ei naranara lomi pa'afina ale'ei ba i sifi'aa hamu'ou ba hamo'aa neneraa ei maumau rama'a ma fei maumau feni ano ba lomi hamo'aa neneraa Christ.

⁹ Uaa a'a Christ, minaa ei maumau mei Haidaa na oa laloo fei hudi ununa. ¹⁰ Ma hamona todigaa minaa ei manumanu a'a Christ, mei na pafeai laraa minaa ei faufaua ma ei forafora. ¹¹ A'a ba hamona moro'aa hudii wawanei a'a ei panii rama'a, ma'uaa i a'ana hamona siminaa ei hafelo'a maumau^{††} ma tonaa fei mau moro'a, fei Christ na bigi'ia a'a hamu'ou. ¹² Ma hamona i'ifai'afipui a'ana wagii fei pudugufaia ma asi'afipui a'ana wagii fei we'iaa naranara a'a fei faufau mei Haidaa, mei i fa'asi'ania a'a fei ma'ea.

¹³ Mei Haidaa na famama'aa hamu'ou^{‡‡} a'a Christ ma na bigi'ia ei hamona oa ale'ei ma'ea wagii ei hafelo'aa hamu'ou ma fei hafelo'a maumau,^{¶¶} fei ale'ei ba lomi hamona moro. Ina futoaa minaa ei hafelo'aa o'ou. ¹⁴ Ina fapedugaa ei ne'ia wagii ei law ba onei ma'e, ei na lawaraa o'ou ma ei na fadugeaa o'ou ma na fadufitaninia

a'a fei hawafolo. ¹⁵ Ina todigaa ei finefinee fo'aa ei faufaua, ei forafora ma fafapanunuaa ro'ou pudaa rama'a ei i muainaa ro'ou a'a fei hawafolo.^{§§}

¹⁶ Si'ei, nemea nei'aa warefabiyeinaa hamu'ou wagii tamanu hamona hanaia, o hunumia, o manumanu losuia, o hamamani a'a fei sufuaa puda, o hepalo arewaa Sabbath. ¹⁷ E'ei, hanunu ua tamanu ba i nomai. Ma'uaa fei pa'afina ana Christ ua. ¹⁸ Naba nemea na ni'eni'e a'a fei mau sifisifafefena pu o ba i losuinaa ei alo'alo, mei rama'a mei nei'aa lawaraa hamu'ou a'a fei rawani'a, fei ba hamo'aa tonia. Mei rama'a ale'ei, namina u'uwewesinaa tamanu na fanunua ma fei hafelo'a naranarana na famamagugua a'a hefi'a naranara lomi pa'afina. ¹⁹ Ina mora fei hupupu'ina a'a mei hia Taba, mei i a'ana minaa fei pa'afi na panaroo ma hupu'ai a'a ei wao hudi unu ba nei gipelao ale'ei i fagipeia mei Haidaa.

²⁰ Si'ei ba a'a Christ hamona ma'edi'ininaa ei maumau feni ano, tani ei bana'aa hamu'ou manumanuna, te ana hamu'ou fi neneraa ei mau wareana ba ²¹ "Apuna panarofia! Apuna hanaia! Apuna idoia!"? ²² Minaa e'ei, ropowe apa'ai, uaa fafasui ro'ou, ei warea ma feroiaa rama'a. ²³ E'ei warea ba nei bigi ale'ei, fei maumauna ale'ei manumanuu apa'a fininaa fei maumau losuia ana bigi'uaa ro'ou naranaraa ro'ou, fei mau sifisifafefena pu ma fei mau oma'aa ro'ou hudi unu, ma'uaa e'ei manumanu e'ei, pa'aa lomi ba ro'aa paunaipa'aa ei nunumiaa unu.

Batanai fei Mau Gutafafa'araia

3 Si'ei ba hamona asi'afipui a'a Christ, labaginaa ei manumanuu pafea

^{††}2:11 2:11 O, *siminaa ei nunumiaa unu*

^{‡‡}2:13 2:13 Hefi'a ne'ia ba o'ou

^{¶¶}2:13 2:13 O, *ma fei nunumiaa unu*

^{§§}2:15 2:15 O, *muainaa ro'ou ana hia*

fawelei i guta wagina Christ raudei ma'au mei Haidaa. ²Augaa ei naranaraa hamu'ou a'a ei manumanuu pafea ma a'a ba eni manumanu yeni pu. ³Uaa hamona ma'e ma ei harenuaa hamu'ou na opa'ai a'a Christ fininaa mei Haidaa e'eni. ⁴Ena na nomai Christ, mei harenuaa hamu'ou,* ana hamo'aa ufipui a'ana wagii fei hawera.

⁵Si'e'i, hamonei fama'eea hamu'ou a'a ei maumau feni ano: ei fitatafipa'aia, ei abaa fafa'araia, laraa huwi, numumiaa unu, fei wawa'ai poa, fei losuinaa ei haidaa sifisifi. ⁶Fei sibaa mei Haidaa fi nomai† uaa e'ei manumanu e'ei. ⁷Mina, hamona panarofaa e'ei manumanu e'ei a'a fei tatalaiaa hamu'ou. ⁸Ma'uaa e'eni, hamonei faraua a'a minaa eni manumanu eni: sibasibaa, fifi'ii unu, bidibidii unu, u'ufafeloa rama'a ma ena hafelo'a warea na lele'amai haba'umuu hamu'ou. ⁹Apuna fisifisifi'ii a'a hememea hamu'ou, hamatee hamona simidigaa fei watanai hube fininaa ei manitoaia wagina ¹⁰ma hamona fahawaiiaa fei manufau hube, fei ifi farawaninaa hamu'ou wagii fei apa'a a'a fei haduoo mei i Famamaraia. ¹¹A'a fei, lomi manumanu ba hemea, hia Greece o Jew, na moro o lomi, o hemea na u'ugai maumau gufuna, o hia Barbaria, o gufuna Scythia, humuwa o lo'e, ma'uaa Christ, hia ale'ei minaa ei ma na oafipui a'a minaa ei.

¹²Mei Haidaa na rafeinaa hamu'ou ena fafa'araia ma napa'aa haguua hamu'ou ma si'e'i hamonei lalawainaa fei faloloa'ia, firawania, fafena pu, madumua ma ofasisia. ¹³Gutafirawanii ua ma futoaa tamanu watolaa hememea hamu'ou. Futoia ale'ei fei futoaa mei Fasu ei hafelo'aa hamu'ou. ¹⁴Ma a'a minaa e'ei manumanu e'ei, lalawainaa

fei hagua, fei na hupi'ifi-puinaa ro'ou a'a hepalo pa'afi.

¹⁵Fei gutafarawaniaa Christ nei famamooa ei naranaraa hamu'ou, uaa si'e'i ba hamu'ou maroaa hepalo ua pa'afi ba hamonei gutafirawanii ua ma nei pa'i fei mau wareaa 'ta'. ¹⁶Fei wareaa Christ neimina oa i naranaraa hamu'ou ena hamona feroi ma fiwawagi'inaa hamu'ou wagii minaa ei apa'a ena hamona laugaa ei psalm ma ei laugaa losuu fininaa ni'eni'eea ei naranaraa hamu'ou a'a mei Haidaa. ¹⁷Ma tamanu hamona bigi'ia, nabaa warewarea o bigi'a, bigi'aa minaa ei wagii fei haraa mei Fasu Jesus ma i a'ana ware 'ta' a'a mei Haidaa, mei Ama.

Batanai fei Mau Gutanaa ei Losuia

¹⁸Ena pifine haroo lalai, fafefefanaa ena haroo hamu'ou, ana ale'ei tamanu na rawani a'a mei Fasu.

¹⁹Ena wawane haroo lalai, haguua ena haroo hamu'ou ma apuna paniratarataiaa ro'ou.

²⁰Ena baduu, guainaa wareaa ei ama ma inaa hamu'ou a'a minaa ei manumanu, uaa fei na fani'eni'eea mei Fasu.

²¹Ena ama, apuna famamalouaa iaa ena na'uu hamu'ou ale'ei ba ro'aa faloloa'i.

²²Ena humuwa, a'a minaa ei manumanu, guainaa ena fasuu hamu'ou i pu; ma a'a ba i puda ua ro'ou ba ro'aa nara ba hamona rawani, ma'uaa pa'aa guainaa ro'ou fininaa fei ma'aua a'a mei Fasu. ²³Tamanu ei bigi'aa hamu'ou, hamoneimina bigifanima'aia, ale'ei ba hamo'aa bigi'ia a'a mei Fasu ma abaa a' rama'a, ²⁴uaa, hamona aida ba hamowe to manumanu a'a mei Fasu ale'ei pono'a. Pa'aa pa'afii fei bigi'aa hamu'ou, Christ.

*3:4 3:4 Hefi'a ne'ia ba o'ou

†3:6 3:6 Hefi'a ne'ia mina ba *Fei sibaa mei Haidaa imii tonaa ei barafea*

²⁵Hini i bigifatata, ana i tonaa fei arena ma lomi papa'aa unu wagii fei.

4Ena fasu, fanaa ei humuwaa hamu'ou tamanu na wanewane, uaa hamona aida ba ana hamona pa'i Fasuu hamu'ou pafea.

Hefi'adiai Feroia

²Tonaa fei mau lafulafua fininaa fei mau ofafaufau ma fei mau warea 'ta'.

³Ma ana lafulafunaa hai'ou ba mei Haidaa i fani talaa fei u'uga ba hai'ou'aa u'ugaa fei manumanuu Christ, fei na ude opa'ai, fei una bobo'ai wagina eni. ⁴Lafulafu ba unei u'ufa'arewainia.

⁵Narama'aia ba ei mau hamu'ou a'a ei rama'aa roromaa batanai; hamonei rofaa minaa ei tala i nomai a'a hamu'ou. ⁶Ranimai ei warewareaa hamu'ou nei rawani ua, ale'ei du'ua na pa'i ma'ida agina ba hamo'aa aida batanai suhadumaa hini i i'iginaa hamu'ou.

Ei A'apoo Warea

⁷Tychicus i warefanaa hamu'ou ba yau batanai. Hia hemea rawani'a lofu, hemea wewea nafii mei Fasu. ⁸A aloiawau a'a hamu'ou ba hamonei[‡] aida ba batanai fei gutanaa hai'ou ma i fa'unuwenuweaa naranaraa hamu'ou. ⁹I nogiawii Onesimus, hemea wewea ma rawani'a lofuu o'ou, mei gufuu hamu'ou. Lagu'aa warefanaa hamu'ou minaa eni manumanu na nomai a'a hai'ou yenii.

¹⁰Meni i bobo'ai i a'au, Aristarchus na famafufuoinaa hamu'ou ma Mark anaa, meni lofuu Barnabas. (Hamona guaidigia ba nabaa i nomai a'a hamu'ou, taufa'ugia.) ¹¹Jesus, mei ana harana Justus, ana na aloawii fei famafufuoiana. Ro'ou ua, ei Jew yenii ba rona bigifipui a'au wagii fei haparaiaa mei Haidaa ma rona fama'aia ba ro'ou, ale'ei palarau. ¹²Epaphras, mei gufuu hamu'ou ma ana nafii Christ Jesus, na aloawii fei famafufuoiana. Ranimai ina'aida lafulafufawe'i ba hamonei ofafaufau a'a minaa ei nunumiaa mei Haidaa ma hamonei a'u ma o'ugi ua. ¹³U'eipa'aa warefa'uai ba hia, hemea wewea a'a ei bigi'aa hamu'ou ma ei yei Laodicea ma yei Hierapolis. ¹⁴Mei pa'aa tafii o'ou Luke, mei lo'otaa mawe Demas, laguna aloawii fei famafufuoiaa lagua. ¹⁵Fanaa fei famafufuoiaa a'a ei lofu yei Laodicea ma a'a Nympha mawe ei losuia yei humuna.

¹⁶Ena rona igofanidigaa hamu'ou feni ne'iau, te, fanaa ei losuia yei Laodicea ba ronei igoia ma hamonei igoaa fei ne'iau a'a ro'ou.

¹⁷Warefanaa Archippus ba neidii fapedugaa fei bigi'a, fei na fania mei Fasu.

¹⁸Yau, Paul, na ne'inaa feni a'a feni paniu. Nonominia ba yau bobo'aia. Fei rawani'a i ude i a'a hamu'ou.

[‡]4:8 4:8 Hefi'a ne'ia ba inei

1 THESSALONIANS

Warefa'aia

Paul na do'o fa'asi'anaa fei losuu yei Thessalonica nenee i di'ininaa Philippi. Hefi'a Jew yei rona punepune a'ana ma tetefa'asi'ania uaa ba na bigipa'i fei u'ugana Christ a'a ei abaa Jew. Si'ei, na dinaa Berea. Ma nenee i'a nopa'aloo Corinth, mei tafina Timothy, mei ana rafirafina wagii fei bigi'a, na u'ufania tamanu na asi'aa laloo fei losuu yei Thessalonica.

Feni rawarawa ne'iaa Paul ba i fa'unuwenuweaa ei narafawe'ia yei. Ina ne'i 'ta' a'a ro'ou wagii fei hagua ma we'iaa naranaraa ro'ou. Ina warewareaa ei i'igaia wagii fei hadiwe'iamii Christ. Na ware ba ronei bigi'ualao ma oma'a fininaa o'onaia unu fei hadiwe'iamii Christ.

1 Hai'ou Paul, Silas^f ma Timothy, hai'ou'ei ne'inaa a'a fei losuu yei Thessalonica, fei i a'a mei Haidaa, mei Ama ma ana a'a mei Fasu Jesus Christ:

Fei rawani'a ma fei gutafarawania i ude a'a hamu'ou.[§]

Warea 'ta' Uaa fei Narafawe'iaa ei Thessalonica

²Ranimai hai'ouna'aida ware 'ta' a'a mei Haidaa uaa hamu'ou ma lala'aa hamu'ou a'a ei lafulafuaa hai'ou. ³I ma'aa mei Haidaa, mei Amaa o'ou, hai'ouna'aida nonominaa fei bigi'aa hamu'ou, fei i nomai uaa fei narafawe'ia, fei i fa'asi'ania fei hagua ma fei ba lomi hamona fa'adudu uaa na o'onai unuu hamu'ou a'a mei Fasuu o'ou Jesus Christ.

⁴Uaa, hai'ouna aida, ena lofu, hamu'ou ena haguu mena Haidaa ba ina rafeinaa hamu'ou, ⁵uaa fei rawani'a wareaa hai'ou, lomi na no'uamai a'a hamu'ou ale'ei warea ua. Agia, ana na pa'i faufauna fininaa fei Spiriti Apuna ma na bigi laloo iaa hamu'ou ba pa'aa fa'ua. Ma hamona aida ba fei gutanaa hai'ou a'a hamu'ou ba fararawani hamu'ou. ⁶Hamona neneraa fei maumau hai'ou ma fei maumau mei Fasu; hamona tonaa baua fi'ia, ma'uaa hamona tonaa fei warea fininaa ni'eni'ea, fei fanaa fei Spiriti Apuna. ⁷Ma hamu'ou ale'ei fama'ama'a a'a ei narafawe'ia yei Macedonia ma Achaia. ⁸Abaa uniaa fei ba hamona u'ugaa fei wareaa mei Fasu yei Macedonia ma Achaia—minaa ei gufu tadiwe'ai, ronawe aidadii ba namina we'i naranaraa hamu'ou a'a mei Haidaa. Si'ei, lomi ba o warewarediai wagina, ⁹uaa ana ro'ou, rona u'u ba batanai fei fagutanaa hamu'ou hai'ou. Rona warefanaa hai'ou ba hamona momo'inaa a'a mei Haidaa, di'ininaa ei haidaa sifisifi ba hamo'aa bigi'aa fei bigi'aa mei fa'ua Haidaa, mei fi guta. ¹⁰Ma rona u'u ba hamo'aa guta'oma'aa fei noramiaa mei Na'una pafea, mei ina fa'asi'ania a'a fei ma'ea—Jesus, mei i fatelaiaa o'ou a'a fei sibaa, fei ifi nomai.

Fei Bigi'aa Paul yei Thessalonica

2 Ena lofuu, hamona aida ba fei tatalaiaa hai'ou a'a hamu'ou, na pa'i hanuna. ²Hai'ounado'o to fi'ia ma haperaraia yei Philippi, ale'ei hamona aidadii, ma'uaa wagii fei hadumaa mei Haidaniaa o'ou, fa'ua ba na pa'i baua fadugedugea wagina, ma'uaa hai'ouna u'ufani'uaiawii hamu'ou fei rawani'a

^f1:1 1:1 Warea Greek *Silvanus*, ana fei hara *Silas*

[§]1:1 1:1 Hefi'a ne'ia mina ba *hamu'ou noramiana a'a mei Haidaa, mei hia Amaa o'ou mawe mei Fasu Jesus Christ*

warea. ³Uaa fei i'igiaa hai'ou hamu'ou, abaa asi'anamai a'a ei tata o hafelo'aa naranara ma ana abaa hai'ou fi sifi'aa hamu'ou. ⁴Agia, hamatee mei Haidaa na ugainaa hai'ou wagii fei rawani'a warea ba hai'ounei u'ugia. Abaa hai'oufi fani'eni'ea rama'a, ma'uaa mei Haidaa, mei i maniaa ei naranaraa hai'ou. ⁵Hamona aidadii ba lomi hai'ouna hofeaa hamu'ou o bigifarawani ba o'opa'ai ei maumau wawa'ai poa—ma mei Haidaa na apa'aa fei. ⁶Lomi ba hai'ouna nunuminaa udugiaa rama'a—hamu'ou o hefi'adiiai.

Si'ei ba hai'ou, apostle Christ, nabaa hai'ouna nunumai, hai'ou fani awataa a'a hamu'ou, ⁷ma'uaa hai'ouna famadumui a'a hamu'ou, ana ale'ei hemea ina a'a ei na'una. ⁸Si'ei ba hai'ounapa'aa haguua hamu'ou, hai'ouna ni'eni'e ba hai'ouna u'ugaa fei rawani'a warea mei Haidaa a'a hamu'ou ma gutafipui a'a hamu'ou anaa, uaa hai'ounapa'aa haguua hamu'ou. ⁹Ena lofu, woro ana hamona nonominia, ei baua bigi'aa hai'ou ma ei awataa hai'ou uaa hamu'ou; hai'ouna bigibigi poi ma arewaa ba lomi hai'ou fani awataa a'a nemea ena hai'ouna u'ufanaa hamu'ou fei rawani'a warea mei Haidaa.

¹⁰Hamona fanunuia ma mei Haidaa anaa ba batanai fei mau gutanaa hai'ou dupuaa hamu'ou ena narafawe'ia ma ba hai'ouna fafa'arai, wanewane ma lomi hepalo tata. ¹¹Uaa hamona aida ba hai'ouna suahadumaa hememea ana ale'ei hemea ama a'a ei na'una. ¹²Hamatee hai'ouna fa'unuwenuweaa ei naranaraa hamu'ou, farawaninaa hamu'ou ma sualaparaa hamu'ou ba hamonei talafarawani i pudaa mei Haidaa, mei i lala'aa hamu'ou ba hamonei oa i haroo fei hapaiana ma hawerana.

¹³Ma ana hai'ouna'aida ware 'ta' a'a mei Haidaa, uaa, ei hamo'aa tonaa fei wareaa mei Haidaa, fei hamona guainia a'a hai'ou, lomi hamona tonia ale'ei wareaa rama'a, ma'uaa ba pa'aa wareaa mei Haidaa, fei ifi bigi laloo iaa hamu'ou, hamu'ou ena narafawe'ia. ¹⁴Uaa hamu'ou, ena lofu, hamona neneraa fei maumau ei losuu mei Haidaa yei Judea, ei rona oafipui a'a Christ Jesus. Hamona to fi'ia a'a ei gufuu hamu'ou ana ale'ei e'ei losuu e'ei, rona tonia a'a ei Jew, ¹⁵ei rona fo'afama'ea mei Fasu Jesus mawe ei mamama'a ma tetefa'asi'anaa hai'ou. Lomi rona fani'eni'ea mei Haidaa ma rona siba a'a minaa ei rama'a ¹⁶ba ro'aa pauninaa hai'ou ba hai'ou nei'aa wareware a'a ei Gentile ba ro'aa tela. A'a fei, ranimai, rona'aida fapepesuaa ei hafelo'aa ro'ou. Fei sibaa mei Haidaa nawe** no-mai pafoo ro'ou.

Fei Nunumiaa Paul ba i Ma'a ei Thessalonica

¹⁷Ma'uaa ena lofuu, laloo ma'idei au ro'aa fi'alaginaa o'ou, lomi rona fi'alagipa'aa ei naranaraa o'ou. Ma wagii fei au fei, si'ei ba fei ude nunumiaa hai'ou a'a hamu'ou, hai'ouna labagifawe'i tala ba hai'ou'aa ma'a hamu'ou. ¹⁸Uaa, ba hai'oupa'amii ma'a hamu'ou—pa'aa yau Paul—watauda au ba a nomai, ma'uaa Satan na lawaraa talaa hai'ou. ¹⁹Uaa tamanu fei na fa'o'onainaa unu, o fani'eni'e, o fei tao hai'ou, fei ba hai'ou fa'upe'upei inamoaa mei Fasu o'ou Jesus ena na nomai? Haa, a'a ba hamu'ou? ²⁰Hi'i. Hamu'ou ena hawera ma fani'eni'ea hai'ou.

3 Si'ei, ba fai lomi hai'ouna utofa'aipa'ia, hai'ounawe nara ba hai'oupo'o guta ua yei Athens. ²Haiguna aloaa Timothy, mei lofuu

**2:16 2:16 O, naminapa'aa

o'ou, mei rarafii haigua a'a fei bigi'aa mei Haidaa,^{††} ba haigu'aa fatalainaa fei rawani'a wareaa Christ ba inei fawe'ia ma fa'unuwenuweaa naranaraa hamu'ou a'a fei narafawe'iaa hamu'ou³ ba lomi nemea i ma'aurere wagii ei manimania. Hamonamina aidafarawani ba o'aa tonaa ei manimania ei.⁴ Uaa ei o'ou gutafipui, hai'ouna'o warefanaa hamu'ou ba hai'ou'aa tonaa haperaraia. Ma ana naree ale'ei wareaa hai'ou ma hamona apa'ia.⁵ Uaa wagii fei, fai lomi una gutapa'i, si'ei a aloawii fei i'igaia ba batanai fei narafawe'iaa hamu'ou. Una mama'au ba mei manimania ipo'o manipa'aa hamu'ou wagii hefi'a tala ma fei bigi'aa hai'ou a'a hamu'ou, lomi hanuna.

Fei Wareaa Timothy na Fa'unuwenuweaa Paul

⁶Ma'uaa Timothy, ana eni hadiwe'aianamai a'a hamu'ou ma na warefanaa haigua fei rawani'a warea ba batanai fei narafawe'ia ma haguua hamu'ou. Ina warefanaa haigua ba ranimai, hamona narahadiwe'inaa ei rawani'aa haigua ma ba nunumiaa hamu'ou ba hamu'ou ma'a haigua ana ale'ei haigua, ba haigua ma'a hamu'ou.⁷ Si'ei, ena lofuu, wagii minaa ei naranara watauaa haigua ma haperararaia haiguna tonia, fei naranaraa haigua na unuwenuwe uaa fei narafawe'iaa hamu'ou.⁸ Uaa e'eni haigunawe gutafarawani ua, hamatee hamona ufawe'i a'a mei Fasu.⁹ Lomi haigu'aa warepa'ia fei warea 'ta' a'a mei Haidaa wagii fei unuwenuwea haiguana pa'i inamoaa mei Haidaa uaa hamu'ou.¹⁰ Poi ma arewaa haigunamina lafulafu ba haiguawii ma'adiai hamu'ou ma

fanaa hamu'ou tamanu ba i fawe'iaa ei narafawe'iaa hamu'ou.

¹¹Ma na rawani ba mei Haidaa, mei Amaa o'ou mawe mei Fasu o'ou Jesus i fani talaa hai'ou ba hai'ou nomai, mi ma'a hamu'ou.¹² Na rawani ba mei Fasu i fagipeia ma fa'apoidinaa fei fi-haguiaa hamu'ou ma a'a hefi'adiai ana ale'ei fei haguua hai'ou hamu'ou.¹³ Na rawani ba i fawe'iaa naranaraa hamu'ou ba lomi hepalo tataa hamu'ou ma hamonei fafa'arai inamoaa mei Haidaniaa o'ou, mei Ama, ena na nomai mei Fasu o'ou Jesus fipui a'a ei apunaiana.

Fei Mau Gutanaa O'ou nei Fani'eni'ea mei Haidaa

4 Si'eni eni fapopo'ii wareaa hai'ou a'a hamu'ou, ena lofu. Hai'ouna feroidigaa hamu'ou ba batanai hamonei guta ba i ni'eni'e mei Haidaa, ana ale'ei hamo'ei guta e'eni. E'eni hai'ou'ei i'igai ma warefawe'i a'a hamu'ou a'a mei Fasu Jesus ba hamonei fa'apoinia.² Uaa hamona aidadii tamanu hai'ouna feroinia wagii fei foraforaa mei Fasu Jesus ba hamonei bigi'ia.

³Fei nunumiaa mei Haidaa ba hamonei fafafa'arai ma farapa a'a ei fitatafipa'aia;⁴ ba hememea hamu'ou nei aida fei mau oma'aa fei hudi ununa^{‡‡} ale'ei ba ina apunai ma rawani ua,⁵ abaa ale'ei laraa huwii ei roromaa, ei lomi rona apa'aa mei Haidaa⁶ ma wagii fei, nemea lomi i fafelooa mei lofuna o fababibiyei'uaia. Mei Fasu, ipa'aa fanima'aiaa ei rama'a rona bigi'aa ei mau hafelo'a ale'ei, ei hai'ouna warewagi'idigaa hamu'ou.⁷ Uaa mei Haidaa abaa na lala'aa o'ou ba onei loloa, ma'uaa ba onei gutafafafa'arai ua.⁸ Si'ei, hini i barafeaa fei feroia fei, a'a ba

^{††}3:2 3:2 Hefi'a ne'ia ba mei lofu, mei rarafii haigua a'a fei bigi'a; hefi'adiai ne'ia ba mei lofu ma nafii mei Haidaa

^{‡‡}4:4 4:4 O, aida fei mau gutafipuia a'a harona; o, aida fei mau ba i labarai harona

ifi barafeaa rama'a, ma'uaa mei Haidaa, mei i fanaa hamu'ou fei Spiriti Apuna.

⁹Ma a'a fei mau haguua ei filolofui, lomi ba hai'ou'aa ne'ifanidinaa hamu'ou, uaa ana hamu'ou, hamona todigaa fei feroiaa mei Haidaa ba batanai hamona fihagui. ¹⁰Ma ana fa'ua ba hamona haguua ei lofu yei tadiwe'aiaa Macedonia. Ma'uaa hai'ou'ei i'igifawe'i a'a hamu'ou, ena lofu, ba hamonei fa'apoidinaa fei haguua hamu'ou a'a ro'ou.

¹¹Hamonei augaa naranaraa hamu'ou a'a fei ba hamonei gutafama-dumu, abaa papa'aa manumanuu hefi'a, ma'uaa biginaa ana panii hamu'ou ale'ei hai'ou warefanaa hamu'ou ¹²ba fei gutanaa hamu'ou hepapalo arewaa nei rawani ua i pudaa ei rama'aa feni ano ma abaa minaa guta ua panii hefi'a.

Fei Noramiaa mei Fasu

¹³Ena lofu, lomi hai'ouna nunuminia ba hamo'aa polatabai a'a ei rona ma'igu, o ba hamo'aa gutafaloloa'i ale'ei ei lomi rona pa'i o'onaia unu. ¹⁴O'ounapa'aa aida ba Jesus na ma'e ma asi'adiai ma si'ei, ona aida ba mei Haidaa i dugifipuinamii Jesus mawe ei rona ma'e a'ana. ¹⁵Ana ale'ei fei wareaa mei Fasu, hai'ou'ei warefanaa hamu'ou ba o'ou eni, ana oifi guta nopa'aloo fei noramiaa mei Fasu, pa'aa lomi o'ado'o nonoo a'a ei rona ma'igu. ¹⁶Uaa mei Fasu, ana hia iwe norai i pafea fininaa fei warefabauaniana, fininaa fei lao mei pa'aa bauaniana ei alo'alo ma fininaa fei haroharofaa fei maniwaa mei Haidaa ma ei ma'ea a'a Christ, rodo'o asi'aa. ¹⁷Nenee fei, o'ou eni ana oifi guta, eni dufu, owe nobapa'aloo ro'ou i a'a ei papalei ba o'aree suafinaa mei Fasu i haroo pafea. Ma si'ei, opowemina gutafipui a'a mei Fasu ranimai, ranimai. ¹⁸Si'ei, hamonei fa'asi'anaa naranaraa hamu'ou a'a eni warea eni.

5 Si'ei, ena lofu, wagii ei au ma arewaa, lomi pa'afina ba hai'ou ne'ifanaa hamu'ou, ²uaa hamona aida-farawanidigia ba fei arewaa mei Fasu, iwe nomai ale'ena nemea fafanao na nomai na poi. ³Ena rona ware ale'ena ei rama'a ba, "Gutafara-wani ua ma lomi manumanu," fei hafelo'a i nopoponinamii ro'ou ale'ei fi'iaa mei pifine ba i wanini ma lomi rowe telapa'i.

⁴Ma'uaa hamu'ou, ena lofu, abaa hamu'ou i laloo fei rorormaa ba fei arewaa fei, ale'ei noramiaa nemea fafanao ba i faba'arofaaa hamu'ou. ⁵Minaa hamu'ou na'uu fei we'ai ma na'uu fei arewaa. A'a ba o'ou manu-manuu fei poi o fei roromaa. ⁶Si'ei, onei'aa ale'ei hefi'a, ei rona ma'igu, ma'uaa onei ofafaufau ma apitainaa ana o'ou. ⁷Uaa ena rama'a rona ma'igu, rona ma'igu na poi ma ena rona hunu poapoai, rona hunu na poi. ⁸Ma'uaa, si'ei ba o'ou manumanuu fei arewaa, onei apitainaa ana o'ou ma hawai a'a fei narafawe'ia ma fei hagua ale'ei rapirapii niniwai ma fei o'onaia unuu fei tela'ana ale'ei tao rapirapii taba. ⁹Uaa abaa na rafeinaa o'ou mei Haidaa ba onei tonaa ei sibaa, ma'uaa ba onei to fei tela'ana a'a mei Fasuu o'ou Jesus Christ. ¹⁰Ina ma'e uaa o'ou ba nabaa ona werawera o ma'igu, onei oafipui a'ana. ¹¹Si'ei, fa'unuwe-nuweaa naranaraa hememea ma fipalagii ana ale'ei hamo'ei bigi'ia eni.

Ei A'apoo Feroia

¹²Ma hai'ou'ei i'iginaa hamu'ou, ena lofu, ba hamonei ma'auaa ei rona bigifawe'i dupuaa hamu'ou, ei rona famamoaa hamu'ou a'a mei Fasu ma suahadumaa hamu'ou. ¹³Poronaa ro'ou pafea fininaa hagua, uaa fei bigi'aa ro'ou. Hamonei gutafirawanii ua. ¹⁴Ma hai'ou'ei i'igifawe'i a'a hamu'ou ena lofu ba hamonei aweinaa ena rona tamafoi, fa'unuwenuweaa ena mamafaa, hadu-

maa ei rona rafilele ma fawiwi'ai fipui a'a minaa ei rama'a. ¹⁵ Apuna fafelo a'a mei na fafelo a'a hamu'ou, ma'uaa ranimai, hamonei firawanii ana a'a hamu'ou mawe a'a hefi'adiai.

¹⁶ Ranimai hamonei wiwiwidi; ¹⁷ hamonei'o lafulafu; ¹⁸ hamu'ou ena hamona oafipui a'a Christ Jesus, hamonei ware 'ta' a'a minaa ei manumanu, uaa sifei fei nunumiaa mei Haidaa.

¹⁹ Apuna pereaa fei hafii fei Spiriti; ²⁰ apuna narafasiba a'a ei diware'auga. ²¹ Manima'aa minaa ei manumanu. Panarofaa tamanu na rawani. ²² Faraua a'a ei manitoai hafelo'a.

²³ Na rawani ba mei Haidaa, ana unaia Haidaniaa fei gutafarawania, i

fafa'arainaa hamu'ou ranimai. Na rawani ba minaa fei spiritii hememea hamu'ou, fei naranaraa hamu'ou ma fei hudi unuu hamu'ou nei ude fafa'arai ua a'a fei noramiasa mei Fasuu o'ou Jesus Christ. ²⁴ Mei i lala'aa hamu'ou na oafagugu ma ipowe bigi'ia.

²⁵ Ena lofu, lafulafunaa hai'ou. ²⁶ Famafufuoinaa minaa ei lofu a'a hefaa mau hatofaa puda, fei na apunai. ²⁷ A warefawe'i a'a hamu'ou i pudaa mei Fasu ba hamonei igooa feni ne'ia a'a minaa ei lofu.

²⁸ Fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus Christ nei oa a'a hamu'ou.

2 THESSALONIANS

Warefa'aia

Fei warewarea wagii fei hadiwe'iaa Christ na fapoapoinaa watauda laloo fei losuu i Thessalonica. Si'e Paul na ne'inaa fei faguapaloaa ne'iana a'a ro'ou uaa rona nara ba na nodimai fei arewaa noramiana mei Fasu.

Ina fawanewaneaa ro'ou a'a fei naranara fei ma warefanaa ro'ou ba neido'o nomai ei hafelo'a manumanu wagii fei famamooa mei Pa'aa Hafelo'a, mei ba i fadugeaa Christ.

Ina warefawe'i ba wagii ei hafelo'a ma fi'ia, ei igoa nei ufawe'i wagii fei narafawe'iaa ro'ou. Ronei ofasisia'ualao bigi'aa ei rawani'a bigi'a.

1 Paul, Silas^{¶¶} ma Timothy, Hai'ouna ne'inaa a'a fei losuu yei Thessalonica, fei losuu a'a mei Haidaa, mei Amaa o'ou mawe mei Fasu Jesus Christ.

² Fei rawani'a ma gutafarawania i ude a'a hamu'ou, noramiana a'a mei Haidaa, mei Ama mawe mei Fasu Jesus Christ.

Warea 'ta' ma Lafulafua

³ Ranimai hai'ouneipa'aa ware 'ta' a'a mei Haidaa uaa hamu'ou ena lofu ma na rawani ale'ei uaa fei we'iaa naranaraa hamu'ou, fimina gipe apoi'ualao ma fei fihagui'aa hememea hamu'ou ana fi gipelao. ⁴ Si'ei, i dupuaa ei losuu mei Haidaa, hai'ouna mamagugu u'ugaa fei apitaia ma we'iaa naranaraa hamu'ou wagii minaa ei haperararaia ma maniamania, ei hamo'ei tonia e'eni.

⁵ Minaa e'ei na fama'aia ba fei dududuaa mei Haidaa na wanewane ma si'ei uni'unina ba na rawani ba hamopowe

guta a'a fei haparaiaa mei Haidaa, fei hamo'ei to fi'ia wagina. ⁶ Mei Haidaa, hia na wanewane: Iwe fagianainaa ei rona fafeloaa hamu'ou ⁷ ma fani hawenia a'a hamu'ou ena na pa'i awataa ma a'a hai'ou anaa. Ipowe nomai ei ena na fa'arewamai pafea mei Fasu Jesus fininaa fei nalenaleaa hafi fipuinaa ei alo'alona, ei rona faufau. ⁸ Iwe fanima'aiaa ei lomi rona apa'aa mei Haidaa ma guaineneraa fei rawani'a wareaa mei Fasu o'ou Jesus. ⁹ Ropowe tonaa fei lagi lomi i pedutoo ma lomi ro'awe u inamooa mei Fasu ma fei haparaiana, fei na faufau. ¹⁰ Ma i ale'ei wagii fei arewaa na nomai ba i to hawerana i a'a ei rama'a gufunaa, ei rona apunai ma ba i famalefaiaa ei narafawe'ia. Ma hamu'ou a'a ro'ou uaa hamona narafawe'i a'a tamanu hai'ouna u'ufanaa hamu'ou.

¹¹ Hefei na ude naranaraa hai'ou ei hai'ouna'aida lafulafunaa hamu'ou ba mei Haidaniaa o'ou nei nara ba fei rafeiana hamu'ou na pa'i hanuna ma ba wagii fei faufaana, i fagipeaa minaa ei rawani'a bigi'aa hamu'ou ma minaa ei rawani'a maumau hamu'ou, ei na fa'asi'anaa ei narafawe'iaa hamu'ou. ¹² Hai'ou'ei lafulafu ale'ei ba fei haraa mei Fasu o'ou Jesus nei to hawerana i a'a hamu'ou ma hamu'ou i a'ana ale'ei fei rawani'aa mei Haidaniaa o'ou mawe mei Fasu Jesus Christ.^{§§}

Mei Barafea

2 Wagii fei noramiana mei Fasu o'ou Jesus Christ ma fei ba o'aa figupui a'ana, hai'ouna i'iginaa hamu'ou, ena lofu, ba ² hamonei'aa naranara watauda o ma'au a'a hefi'a diware'auga, u'uga, o ne'iaa rama'a nabaa rona warefasifi ba hai'ouna ne'inia ba fei arewaa mei Fasu na nodigimai. ³ Apuna guaitonaa sifisi-

¶¶1:1 1:1 Warea Greek *Silvanus*, ana fei hara *Silas*

§§1:12 1:12 O, mei Haidaa, mei Fasu Jesus Christ

fii nemea a'a hefi'a tala, uaa fena arewaa fena, lomi ba i nomai hawina na asi'aa fei au barafea ma mei barafea* nawe arewa, mei fi aununaa a'a fei fagianana. ⁴I faduge ma poronaa hia pafea pafoo minaa ei manumanu wagii mei Haidaa o tamanudiai rona losuinia ma ba i guta i laloo fei humuu mei Haidaa ma ware ba hia mei Haidaa.

⁵Haa, lomi hamona nonominia ba ei afido'o guta i a'a hamu'ou na warefanaa hamu'ou eni manumanu eni? ⁶Ma eni hamonawe aida ba tamanu fei nado'o utofa'ainia uaa ba i we fa'arewaia a'a fena pa'aa au. ⁷Uaa fei faufau fei mau barafea, fei i ude opa'ai, ifi bigi eni, ma'uaa mei ifi utofa'ainia ido'o panarofia nopa'aloo fei ba ina putotoginia. ⁸Ma ne-nee fei, ipowe arewa mei barafea, mei iwe hugusiminia mei Fasu Jesus wagii fei fawenaiana ma fapedugia a'a fei haweraa fei noramiana. ⁹Fei noramiaa mei barafea iwe nofininamii fei bigi'aa Satan ma watauda mau sifisifi foigia, hilala ma fananawalaa puda ¹⁰fininaa watauda ei mau hafelo'a, ei na sifi'aa ei roi fagiana eni. Rona to fagianaa uaa lomi rona haguua fei fa'uaia ba ro'aa tela. ¹¹A'a fei, mei Haidaa i fapoapoinaa tabaa ro'ou ba ro'aa neneraa fei sifisifi ¹²ma ba minaa ei lomi rona neneraa fei fa'uaia ma'uaa rona ni'eni'e ua a'a fei hafelo'a, ropowe fagiana.

Ufawe'i

¹³Ma'uaa ranimai hai'ouna ware 'ta' a'a mei Haidaa uaa hamu'ou, ena lofu, hamu'ou ena haguu mei Fasu, uaa do'ofama'a mei Haidaa na rafeinaa hamu'ou[†] ba hamonei tela a'a fei fafafa'araiaa bigi'aa fei Spiriti ma wagii

fei narafawe'ia a'a fei fa'uaia. ¹⁴Ina rafeinaa hamu'ou wagii feni ba a'a fei rawani'a wareaa hai'ou, hamo'aa pa'i fei haweraa mei Fasu o'ou Jesus Christ. ¹⁵Si'ei, ena lofu, ofafaufau ma panarofaa ei feroia,[‡] ei hai'ouna wareia ma ne'inia a'a hamu'ou.

¹⁶Ana mei Fasu o'ou Jesus Christ mawe mei Haidaa, mei Amaa o'ou, mei na haguua o'ou ma fanaa o'ou fei fa'unuwenuwea lomi i pedutoo fininaa fei o'onaia unu wagii fei rawani'ana, ¹⁷ba lagu'aa fa'unuwenuweaa naranaraa hamu'ou ma fawe'iaa hamu'ou wagii minaa ei rawani'a bigi'a ma warea.

Ronei Lafulafu

3 Hee, si'ei, ena lofu, hamonei lafu-lafunaa hai'ou ba fei u'ugaa mei Fasu nei tale batafa ma ba ei rama'a nei ma'auia ana ale'ei a'a hamu'ou. ²Ma hamonei lafulafu ba mei Fasu nei tata'ainaa hai'ou wagii ei manitoai mawe ei hafelo'a rama'a, uaa a'a ba minaa ei rama'a rona pa'i fei narafawe'ia. ³Ma'uaa, mei Fasu na oafagugu ma iwe fawe'iaa hamu'ou ma wagi'inaa hamu'ou a'a mei hafelo'a. ⁴Hai'ounapa'aa o'ugaa mei Fasu ba hamo'ei neneraa ei wareaa hai'ou ma biginenegi'uaialao. ⁵Ma laloo iaa hamu'ou, mei Fasu i unifanaa hamu'ou fei haguua mei Haidaa ma fei apitaiaa Christ.

Fei Ware'aweia wagii fei Tamafoia

⁶Wagii fei haraa mei Fasu Jesus Christ hai'ou warefawe'i a'a hamu'ou ena lofu, ba hamonei faraua a'a ei rona tamafoi,

*2:3 2:3 Hefi'a ne'ia ba mei famamoaa ei hafelo'a

†2:13 2:13 Hefi'a ne'ia ba uaa mei Haidaa na rafeinaa hamu'ou ba ale'ei ei rawarawa fuana

‡2:15 2:15 O, ei mau feroia

ei lomi rona neneraa ei feroia^f hamona tonia a'a hai'ou. ⁷Uaa hamu'ou ana na aida ba batanai hamonei neneraa fei maumau hai'ou. Ei hai'ou a'a hamu'ou, lomi hai'ouna panimadumui ⁸ma ana lomi hai'ouna hanaiaa hanaa hemeadiai nabaa lomi hai'ouna pono'ia. Agia, poi ma arewaa, hai'ouna bigi maguhagu ba lomi hai'ou'aa fani rarabaa a'a hemea hamu'ou. ⁹Fa'ua ba hai'ouna pa'i fei forafora ba hai'ou ware ba hamoneipa'aa hadumaa hai'ou, ma'uaa hai'ouna bigi'aa fei ba hai'ou ale'ei fama'ama'a ba hamonei neneraa hai'ou. ¹⁰Uaa ei ana hai'ou i a'a hamu'ou hai'ouna ware ale'ei a'a hamu'ou ba: "Nabaa nemea rama'a lomi i bigi, ana lomi i hanana."

¹¹Hai'ouna guainia ba hefi'a hamu'ou na tamafoi. Lomi rona panitawei, ma'uaa rona fawadu'ai ua a'a ei pidawaiaa hefi'a. ¹²A'a ei rama'a ale'ei, hai'ou'aa ware-fawe'i a'a fei faufau mei Fasu Jesus Christ

ba ronei gutafarawani ma bigitoo hanaa ro'ou. ¹³Ma a'a hamu'ou, ena lofu, hamonei wewea bigi'aa ei na wanewane.

¹⁴Nabaa nemea lomi na guainaa ei fer-oiaa hai'ou laloo feni ne'ia feni, pupudainia. Faraua a'ana ba i famamafai-iaa anaia. ¹⁵Apuna nara ba hia hemea bidibidii unu, ma'uaa aweinia ale'ei hemea lofu.

Ei Famafufuoia

¹⁶Na rawani ba mei Fasu, mei i fanaa fei gutafarawania, i fani gutafarawania ranimai a'a minaa ei tala. Mei Fasu nei gutafipui a'a minaa hamu'ou.

¹⁷Yau Paul, na ne'inaa feni famafufuoia a'a feni paniu ba ale'ei pa'aa lalau a'a minaa ei ne'iau. Sifei fei maumau ne'iau.

¹⁸Fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus Christ i ude i a'a minaa hamu'ou.

1 TIMOTHY

Warefa'aia

Timothy, hia hemea manufau narafawe'ia. Inana Jew ma amana Greece. Hia tafii Paul ma ana paniaa panina. Feni, fei rawarawa ne'iaa Paul a'ana.

Fei ne'iana fi warewarea odumanu manumanu. Hepalo ifi aweinia a'a ei sifisifi feroia laloo fei losuu. Fei feroia na fihafuinaa naranaraa ei Jew ma ei abaa Jew, fei ba feni ano wagieni namina hafelo ma fei tela'ana i nomai wagii hefaa mau apa'a ale'ei ba ei rama'a nei farapa a'a fei lalaia ma hefi'a mau du'ua.

Hepalodiai ba fei mau losuia ma batanai fataleaa fei losuu ma maumau ei famamoaa fei losuu mawe ei paniaa pani.

Rafirafii guapaloei, Paul na warefawe'i a'a Timothy ba batanai i oanaa rawani'a nafii Jesus Christ wagii fei bigi'a, fei na udenaa panina a'a ei gupuu ei narafawe'ia.

1 Yau Paul, hemea apostle Christ Jesus wagii fei wareaa mei Haidaa, mei fatela'anaa o'ou ma a'a fei wareaa Christ Jesus, mei hia na fani o'onaia unuu o'ou.

²I dinaa a'a Timothy mena pa'aa na'uu wagii fei narafawe'ia:

Fei rawani'a, faloloa'ia ma gutafarawania noramiaa ro'ou a'a mei Haidaa, mei Ama mawe Christ Jesus, mei Fasuu o'ou.

Ei Warefa'aia Uaa ei Sifisifi Feroia

³Ana ale'ei fei i'igifawe'iau a'amu ei u'a dinaa Macedonia ba onei guta yei Ephesus ba onei warefawe'i a'a hefi'a rama'a ba ronei'aa feroidinaa ei sifisifi feroia ⁴ma ronei'aa neneraa fei mau u'uga abaa fa'ua ma ei manumanu ba batanai ei maumau ei upuu ro'ou. E'ei

manumanu e'ei na fa'asi'anaa fihareia; a'a ba na fa'asi'anaa fei bigi'aa mei Haidaa, fei i nomai uaa fei narafawe'ia. ⁵Fei pelee naranaraa fei warea fei, fei hagua, fei i nomai a'a fei mau fafa'araia fininaa fei naranara ba lomi ona tata ma fei narafawe'ia, fei ina fa'uai. ⁶Hefi'a, rona talaifarapa a'a fei ma momo'ainaa a'a ei warea lomi hanuna. ⁷Rona nunumai ba ro'ou feroiaa fei law ma'uaa lomi rona apa'aa tamanu rona wareia ma tamanu ronapa'aa warefawe'i wagina.

⁸Ona aida ba fei law na rawani nabaa nemea na apa'ia ba batanai fei bigi'ana. ⁹Ana ona aida ba fei law, abaa manumanuu ei wanewanea ma'uaa ei barafea ma ei fadugea, ei lomi rona apa'aa mei Haidaa, ei hafelo'a, ei lomi rona fafa'arai ma ei lomi losuu ro'ou, ei rona fo'afama'ea ei ama ma inaa ro'ou, ei rona fo'afama'e, ¹⁰ei fiharoharoipa'aia, ei narafafeloa, ei rona alo ma pono humuwa, ei sifisifi ma ei ro sifi'aa ei fadududua ma a'a tamanudiai lomi na neneraa tamanu na wanewane wagii ei feroiaa mei Haidaa, ¹¹ei na neneraa fei haweraa fei rawani'a wareaa mei Haidaa, mei na pa'i hawegiana, fei na faninaa panuu.

Fei Rawani'aa mei Fasu a'a Paul

¹²Una ware 'ta' a'a Christ Jesus, mei Fasuu o'ou, mei na fani faufau a'au uaa na nara ba una oafagugu ma ina rafeinau a'a fei bigi'ana. ¹³Fa'ua ba mina, una warefafeloa mei Haidaa ma yau hemea haperara ma hemea panii ba'ananarai, ma'uaa, ina faloloa'inau uaa lomi una aida ba na bigi'aa tamanu ma ana lomi na we'i fei naranara. ¹⁴Fei rawani'aa mei Fasuu o'ou ina ipinaa pafou fininaa fei we'iaa naranara ma fei hagua, guapaloeni, manumanuu Christ Jesus.

¹⁵Sifeni hepalo rawani'a warea ba oneipa'aa nenegia: Christ Jesus na nomai

zeni malagufu ba i fatela'anaa ei hafelo'a ma napa'aa ratanaa yau hai'ou. ¹⁶Ma'uaa sifei fei pa'afina ba ina faloloa'inau, uaa ba i a'au, yau mei pa'aa rama'a hafelo, Christ Jesus i fama'aa fei ofasisiana lomi i pedutoo ale'ei fama'ama'aa ei ba ro'aa narafawe'i a'ana ma tonaa fei harenua lomi i pedutoo. ¹⁷Si'ei a'a mei Hapara, mei i oalao, mei lomi ba i ma'e, mei lomi ona fanunupa'ia, mei ana unaia Haidaa, i ude i a'ana fei honua ma fei hawera ranimai ranimai. Amen.

¹⁸Mena na'uu Timothy, u'ei fanio eni feroia, eni na fibo'ii a'a ei diware'auga, ei i u'ugio ma fei neneramu e'ei, o'aa fo'a wagii fei rawani'a fo'aa ¹⁹ma panarofaa fei narafawe'ia fininaa fei naranara, fei lomi na marapu. Hefi'a, rona fadugeaa e'ei manumanu e'ei ma fei narafawe'iaa ro'ou ale'ei hepalo wa na tafe. ²⁰Dupuaa ro'ou, Hymenaeus ma Alexander. Una fifaninaa lagua i panii Satan ba lagunei to feroia wagina ba lagunei'aa warefafelooa mei Haidaa.

Ei Feroia wagii fei Losuu

2 Si'ei, do'o rawarawa u'ei i'igifawe'i a'amu ba onei bigi'aa e'eni: ei i'igaia, ei lafulafua, ei warewarea a'a mei Haidaa uaa hefi'adiai ma warea 'ta' ma onei bigi'ia ba i hadumaa minaa ei rama'a— ²onei lafulafunaa ei hapara mawe minaa ei bauaniaa rama'a ba fei gutanaa o'ou nei rawani ua fininaa fei gutafarawania a'a minaa ei mau-mau mei Haidaa ma maumau apunaia. ³E'ei manumanu e'ei na rawani ma na fani'eni'aaa mei Haidaa, mei Fatela'anaa o'ou, ⁴mei na nunuminaa minaa ei rama'a ba ronei tela ma apa'aa fei fa'uaia. ⁵Uaa na pa'i hemea ua Haidaa ma hemea ua rama'a i fawanewaneaa watolaa mei Haidaa ma ei rama'a, Christ Jesus, ⁶mei

na fanaa anaia ale'ei ponoponoo minaa ei rama'a—ale'ei hepalo u'uga na no-mai a'a fei rawani'a au. ⁷Ma a'a fei, ina rafeinau ba yau talaitonaa warea ma ana yau apostle. A warefa'uai; abaa fi sifisifi ma'uaa, ale'ei hemea feroiaa ei Gentile wagii fei narafawe'ia, fei na fa'uai.

⁸Una nunuminaa ba ei rama'a hitani gufu, ronei uduginaa ei panii ro'ou, ei na apunai a'a fei lafulafua ma nei'aa pa'i fisibaia o fihareia.

⁹Ana una nunuminaa ba ei pifine, ronei rafefarawani susuu ro'ou, i nei'aa lelefo hudi unuu ro'ou ma ronei'aa au watauda haweraa hugoo tabaa ro'ou o au gold o pearl o ei susu na rata pono'ana ¹⁰ma'uaa, a'a ei rawani'a bigi'a ale'ei tamanu na rawani a'a ei pifine, ei rona ware ba rona neneraa mei Haidaa.

¹¹Ei pifine ronei tonaa fei mau famadumua ma fafefefanaa. ¹²Lomi na rawani a'au ba nemea pifine nei feroi o famamooa nemea wawane; inei gutafamadumu ua. ¹³Uaa do'orawarawa mamaraa, Adam; nenena, Eve. ¹⁴Ma Adam, abaa hia na pasi a'a fei sifisifi'a, uaa mei pifine na pasi wagina ba ina oanaa hafelo'a. ¹⁵Ma'uaa wagii fei waninia, ei pifine, ro'aa tela[§] nabaa rona panarofalao fei narafawe'ia, fei hagua ma fei mau fafa'araia fininaa fei mau fanima'aa ei manumanu.

Ei Bauaniaa Losuu ma ei Paniaa Pani

3 Sifeni hepalo rawani'a warea: nabaa nemea na pa'i naranarana ba hia bauaniaa fei losuu,^{**} i nunuminaa hepalo rawani'a bigi'a. ²Ma mei bauaniaa fei losuu, ronei'aa labagipa'aa hepalo tatana, i nei pa'i hemea ua harona, nei walalo sibana, nei'aida apitaia, nei fahonua, nei'aida fagutafarawaniaa rama'a, na hawia ba i feroi, ³lomi na'o

§2:15 2:15 O, *gutadiai*

**3:1 3:1 Warea English ba *bishop*; v. 2 anaa.

hunu poapoai, abaa panii ba'ananarai, ma'uaa nei madumui, lomi na harea ma lomi na haguaa mugoo po'i. ⁴Inei sualaparaa ei rama'aa humuna ma fanunuia ba ei na'una, rona guainia fininaa ma'aua. ⁵Nabaa nemea lomi na oma'apa'aa ei rama'aa humuna, batanai ba i oma'apa'aa fei losuu mei Haidaa? ⁶Lomi na rawani ba we wadu'aiana ma i ponitoo bigi'a hamatee i famamagugui ma i tonaa fei dududua, ana fei na tonia mei hani'u. ⁷Inei pa'i rawani'a harana a'a ei rama'a ano ba lomi i pasi a'a ei i famamafaia ma wagii fei lepoo mei hani'u.

⁸Ana ale'ei, ei paniaa pani. Ana ronei fahonua, ronei fa'uai, ronei'aa hunu watauda wine ma ronei'aa bigifasifi ba ro to manumanu. ⁹Ronei panarofaa ei waiwai warea na fa'uai wagii fei narafawe'ia fininaa fei naranara ba lomi rona tata. ¹⁰Oneido'o manima'aa ro'ou ma nabaa lomi manumanu a'a ro'ou, na rawani ba ro'ou paniaa pani.

¹¹Ana ale'ei ei haroo ro'ou, ^{††} ronei fahonua, ronei'aa wiwitoi, ma'uaa ronei famadumui ma onei aida ba lomi ro'awe bigifata.

¹²Hemea paniaa pani nei pa'i hemea ua harona ma nei sualaparaa ei na'una ma ei rama'aa humuna. ¹³Ei rona bigifarawani, i pa'i rawani'a haraa ro'ou ma baua o'uga a'a fei we'iaa naranara ro'ou a'a Christ Jesus.

¹⁴Nunumiau ba amii ma'abatafainio ma'uaa u'ei ne'ifanio feni ba ¹⁵nabaa ina lawagi talau ona aidadii ba batanai fei maumau ronei bigi'ia ena rama'a wagii fei humuu mei Haidaa, fei losuu mei Haidaa, mei i oalao, fei duge ma fasu'ufufugoi fei fa'uaia. ¹⁶Naminapa'aa fa'ua ba fei manumanuu mei Haidaa, fei na ude opa'ai, na waiwai—fei ba:

Hia^{‡‡} na fa'arewa fininaa hudi ununa,^{¶¶} fei Spiriti na fama'aia ba hia na wanewane

ma rona fanunuia ei alo'alo, ma ei rama'a na u'ugia a'a minaa ei baua gufu.

Ei rama'aa feni ano, rona narafawe'i a'ana,

ma ina dinaa pafea fininaa hawerana.

Ina Ne'iferoinaa Timothy

4 Fei Spiriti na warefa'arewaia ba laloo ei a'apoo arewaa, hefi'a, ro'aa di'ininaa fei we'iaa naranara ma neneraa ei sifisifi spiriti ma ei manumanuu feroiaa ei pigea. ²Ei feroia ei, manumanuu ei rama'aa sifisifi, ei ware'oni, ei fai lo'e rona aida ba rona tata. ³Rona apunainaa ei rama'a ba ronei'aa lalai ma warefawe'i ba ronei'aa hana hefi'a du'ua, hefi'a na bigi'ia mei Haidaa ba ei rona narafawe'i ma apa'aa fei fa'uaia nei tonia fininaa warea 'ta'. ⁴Uaa minaa ei famamaraa mei Haidaa na rawani ma lomi hepalo manumanu ba o'aa siminia nabaa o tonia a'a fei warea 'ta', ⁵uaa ina papaditaia a'a fei wareaa mei Haidaa fininaa lafulafua.

⁶Nabaa e'ei manumanu e'ei, ona warefa'arewaia a'a ei lofu, yoi ale'ei rawani'a paniaa panii Christ Jesus, gi-peamu laloo fei fa'uaia wagii fei we'iaa naranara ma fei rawani'a feroia ona nenegia. ⁷Onei'aa fa'ido'ido a'a ei u'uga abaa manumanuu mei Haidaa ma ei famefimefii baduu; agia, onei feroinaa ana yoi ba fei maumaumu nei ale'ei mei Haidaa. ⁸Uaa fei maumau fawe'iwe'ii raraa unu na pa'i ma'ida awatana, ma'uaa fei maumau mei Haidaa na awatadi'ai a'a minaa ei manumanu wagii fei harena e'eni ma fei harena ata nomai.

^{††}3:11 3:11 O, ei deaconess

^{‡‡}3:16 3:16 Hefi'a ne'ia ba *Mei Haidaa*

^{¶¶}3:16 3:16 O, fininaa pigio

⁹Sifeni hepalo rawani'a warea ba oneipa'aa nenegia. ¹⁰Ma wagii fei oneipa'aa bigifawe'i, uaa ona audigaa ei o'onaia unuu o'ou a'a mei Haidaa, mei i oalao, mei Fatela'anaa minaa ei rama'a, pa'aa e'ei rona narafawe'i.

¹¹Feroi ma warefawe'iaa e'ei manumanu e'ei. ¹²Apuna guainaa wareaa nemea ba lomi ona awata hamatee yoi baduu ua, ma'uaa, onei ale'ei fama'ama'a a'a ei narafawe'ia wagii fei mau gutana, ei paola warea, fei hagua, fei narafawe'ia ma fei mau fafa'araia. ¹³Nopa'aloo fei noramiau onei'u igoaa ei ne'ia laloo fei Bu'u Apuna i pudaa rama'a ma onei u'u'u ma feferoi. ¹⁴Apuna au'uaiaa fei fana ona tonia wagii fei diware'augaa fei u'ugaa ei mamama'a, ei ro'aa augaa panii ro'ou pafomu ei bauaniaa fei losuu.

¹⁵Oneipa'aa wewea a'a e'ei manumanu e'ei; oneimina bigi'ia ba minaa ei rama'a, ronei fanunuaa ei bigipa'amu. ¹⁶Wagi'inaa fei mau gutanamu ma ei ferioamu. Bigifawe'i'ualao wagii e'ei, uaa nabaa o bigi'ia ale'ei, o fatelaio mawe ei rona guainio anaa.

Ei Aweia a'a ei Pifine Ma'esuabea, ei Bauaniaa Losuu mawe ei Humuwa

5 Apuna laofababagianaa ma hota'aa nemea bau, ma'uaa onei fawanewaneia ale'ei ba hia amamu. A'a ei baubara, fafaiaa ro'ou ale'ei lofumu, ²ena hopi, ale'ei inamu ma ei nanao ale'ei agimu fininaa fei pa'aa maumau fafa'araia.

³Oma'afarawaninaa ei pifine ma'esuabea ei ronapa'aa gutafafelo. ⁴Ma'uaa, nabaa nemea pifine ma'esuabea na pa'i na'una o upuna, ei baduu ei, ronei bigi'aa ei feroitonaa ro'ou wagii fei losuu, fei rona pa'i ma roifarawaninaa ei maroaa ro'ou ale'ei ba rona fanihadiwe'inaa fei rawani'aa ei

ama, ei ina mawe ei upuu ro'ou, uaa fei, na fani'eni'ea mei Haidaa. ⁵Mei pifine ma'esuabea, mei napa'aa gutafafelo ma guta unaia, hia na o'ugaa mei Haidaa. Poi ma arewaa ina'aida lafulafu ma i'iginaa mei Haidaa ba nei hadumia. ⁶Ma'uaa mei pifine ma'esuabea, mei i labaginaa ei ro'oa manumanu ba i fani'eni'ea, fa'ua ba ifi guta ma'uaa hia ale'ei ma'ea. ⁷Ana feroifanaa ei rama'a eni manumanu ba lomi nemea i pa'i tatana. ⁸Nabaa nemea, lomi i roinaa ei gufuna ma nabaa lomi na pa'aa bigi'aa fei a'a ei pa'aa maroana, hia na fadugeaa fei mau narafawe'ia ma na hafelodiai laraa mei lomi na we'i naranarana.

⁹Apuna fapana'aa haraa nemea pifine ma'esuabea a'a fei ude'udee haraa ei pifine ma'esuabea hawina na pa'i oloroa pa'ania igisimasi, na oafagugu a'a mei harona^{§§} ¹⁰ma ana na pa'i rawani'a harana a'a ei rawani'a bigi'ana ale'ei oma'afarawanianaa ei na'una, faguta-farawaninaa rama'a, fesuaa pinee ei apunaiaa mei Haidaa, hadumaa ei rona gutafafelo ma bigifawe'i a'a minaa ei rawani'a bigi'a.

¹¹A'a ei nanao pifine ma'esuabea, apuna fapana'aa haraa ro'ou a'a fei ude'udee hara. Uaa, nabaa ei nunumiaa unuu ro'ou na muainaa fei neneraa ro'ou Christ, rona nunumai ba ro'aa lalai. ¹²Si'ei, rona fabibiyeinaa naranaraa ana ro'ou, uaa rona barafeaa fei rawarawa fa'unaiaa ro'ou. ¹³Ma ana ronawe tamafoi ma dinaa hepapalo humu. Ma abaa si'ei ua ba ro'ou tamafo, uaa ana rafee ro'ou bababau'ua ma nigo'uaiaa pidawaiaa hefi'a, ei abaa manumanuu ro'ou. ¹⁴Si'ei a aweinaa ei nanao pifine ma'esuabea ba na rawani ba ronei lalai, wawanini, sualaparaa manumanuu humu ro'ou ba lomi i pa'i talaa mei bidibidii unu ba i warefafeloia. ¹⁵Fa'ua

§§5:9 5:9 O, *igisimasi, na pa'i hemea ua harona*

ba hefi'a, rona momo'aidii ba ro neneraa Satan.

¹⁶Nabaa nemea pifine narafawe'ia ma dupuaa ei maroana na pa'i hefi'a pifine ma'esuabea, inei hadumaa ro'ou ma abaa fani awataa fei losuu a'a ro'ou, uaa fei losuu nei hadumaa ei pifine ma'esuabea, ei ronapa'aa gutafafelo.

¹⁷Ei bauaniaa fei losuu, ei rona famamofarawaninaa fei bigi'aa fei losuu, oneipa'aa fani baua honua a'a ro'ou, pa'aa a'a ei rona bigi ba ro'ou u'uga ma feroia. ¹⁸Uaa fei Bu'u Apuna na ware ba, "Apuna fabaoaa fei buduma'ao, fei fi bigifani du'ua," ma "Mei bigibigi'a nei pa'i pono'ana." ¹⁹Apuna guaitonaa u'uga ba hemea bauaniaa fei losuu na bigifatata hawina na pa'i helagui o o'odui rona fanununaa puda a ro'ou. ²⁰Ei rona bigifatata, onei fawanewaneaa ro'ou i puda rama'a ba ei rama'a, ronei to feroia wagina.

²¹U'ei warefawe'i a'amu i puda mei Haidaa ma Christ Jesus mawe ei alo'alo rafeiana ba onei neneraa minaa e'ei warea ma onei'aa pa'i papa'aa unu.

²²Abaa ratarata ua a'a fei augaa pani pafoo rama'a ma apuna labe a'a ei hafelo'aa hefi'adiai. Ma onei fafa'arai.

²³Apuna hunu ranu ua. Hunu ma'ida wine uaa fei pahananamu ma fei ufunu'uamu.

²⁴Ei tataa hefi'a na ude'arewa ma nado'o nonoo i ma'aa ro'ou a'a mei fadududua; ei tataa hefi'adiai na noneneneimai. ²⁵Ana ale'ei, ei rawani'a bigi'a, na ude'arewa ma nabaa hefi'a rawani'a bigi'a, lomi na arewa, ana pa'aa lomi i opa'aipa'i.

6 Minaa ei rona humuwai, roneimina ma'auaa ei fasuu ro'ou ba fei haraa mei Haidaa ma fei feroiaa o'ou, lomi ro'aa warefafeloia hefi'a. ²Ei fasu, ei rona narafawe'i, ei humuwaa ro'ou, ronei'aa nara ba lomi ro'aa ma'auaa ro'ou uaa lofuu ro'ou. Agia, roneimina bigi-

fawe'idiai a'a ro'ou, hamatee rona bigi-hadumaa ei narafawe'ia, uaa ei, tafii ro'ou. Ma si'ei ei feroia onei feroinia a'a ro'ou ba ronei nenegia.

Fei Haguaa Mugoo Po'i

³Hini nemea i feroifasifi wagii ei manumanuu losuu ma barafaea fei wanewaneaa feroiaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ ma ei maumau feroiaa mei Haidaa, ⁴hia na mamagugu ma lomi na apa'aa hepalo manumanu. Ina pa'i hafelo'a naranara wagii watauda awataa ma fiharei wagii ei paolaa warea na fa'asi'anaa punepunea, fifi'ii unu, w-witoi, hafelo'a naranara ⁵ma ranimai na pa'i fisibaia watolaa ei rona narafafelo, ei rona fapa'ainaa fei warea na fa'uai ma rona nara ba fei maumau mei Haidaa, hepalo tala ba ro to mugoo po'i wagina.

⁶Ma'uaa hini na tonaa fei maumau mei Haidaa ma na ho'o ua, na tonaa hepalo baua manumanu. ⁷Uaa ona waninimai pani ua ma ana lo'e o notonaa hepalo manumanuu feni ano. ⁸Ma'uaa nabaa ona pa'i du'ua ma susu, onei faho'o ua wagina. ⁹Ei ba ro'aa pa'i watauda manumanu, rona pasinaa fei manimania ma fei alabe'a ma wagii watauda ei mau poapoai ma ei hafelo'a nunumaia, ei i fafeloaa rama'a ma fama'ea ei ro'ou. ¹⁰Uaa fei haguaa mugoo po'i pa'aa fafasui watauda ei maumau hafelo'a. Hefi'a, ba ro'aa pa'i mugoo po'i, rona farapadi'ininaa fei narafawe'ia ma tonaa watauda fi'ia wagina.

Paul na Warefawe'i a'a Timothy

¹¹Ma'uaa yoi, mena rama'aa gufuu mei Haidaa, onei faraua a'a minaa e'ei ma labaginaa fei wanewaneaa, ei maumau mei Haidaa, fei narafawe'ia, fei hagua, fei apitaia ma fei famadumuia. ¹²Fo'a wagii fei rawani'a fo'aa fei narafawe'ia. Panarofaa fei harena lomi i pedutoo wagii tamanu i rafeinio ma

ona ugainia i pudaa watauda. ¹³I pudaa mei Haidaa, mei i fani fawewenii minaa ei manumanu ma i pudaa Christ Jesus anaa, mei na u ma'aa Pontius Pilate ma warefarawani a'ana, u'ei warefawe'i a'amu ba ¹⁴onei nenegifarawani'uaiaa fei warea, lomi ma'ida barafea wagina nopa'aloo fei noramiaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, ¹⁵mei i fanoraiamai mei Haidaa a'a fei pa'aa auna—mei ana uniana Bauana na pa'i hawegiana, mei Haparaa ei hapara, mei Fasuu ei fasu, ¹⁶mei uniana lomi i ma'etoo, mei i guta a'a fei we'ai lomi o farafi'ipa'i wagina, mei lomi hemea na fanunupa'ia ma ana lomi ro'aa fanunuia. Ranimai i a'ana nei ude fei honua ma faufau. Amen.

¹⁷Warefawe'i a'a ei rona pa'i watauda manumanu i a'a feni ano e'eni ba ronei'aa mamagugu o augaa ei o'onaia unuu

ro'ou wagii ei manumanuu ro'ou, ei ba i fahamamaguua ro'ou, ma'uaa augaa ei o'onaia unuu ro'ou a'a mei Haidaa, mei imina fanaa o'ou minaa ei manumanu ba i fani'eni'eaa o'ou. ¹⁸Warefawe'i a'a ro'ou ba ronei bigi'aa ei rawani'a bigi'a ba nei watauda ei rawani'a bigi'aa ro'ou ma ba ronei panii arerei ma fifaninaa ei manumanu rona pa'i. ¹⁹A'a fei tala fei, ro au rawani'a manumanuu ro'ou i pafea ale'ei fasu'ufufugoi fei au i nomai ba ro'apowe panarofaa fei harenua, fei pa'aa harenua.

²⁰Timothy, oma'afarawaninaa tamanu na udenaa panimu. Faraua a'a ena warewarea abaa wareaa mei Haidaa ma ei fadugedugea wagii ei apa'a, ei rona warefasifi ba ei pa'aa apa'a, ²¹ei apa'aa hefi'a rona wareia ma wagii e'ei, rona farapadi'ininaa fei narafawe'ia.

Fei rawani'a i ude a'amu.

2 TIMOTHY

Warefa'aia

Feni, faguapaloaa ne'iaa Paul a'a Timothy, mei rafirafina a'a fei bigi'a ma panina panina, fi aweinia ba inei wewea u'ugaa Jesus Christ, nei urofaa fei fa'ua feroiaa fei rawani'a warea ma fei rawarawa fi'ugaia, fei hesuwi fei Bu'u Apuna ma nei bigi'aa fei bigi'ana feroia ma u'ugaa fei rawani'a warea a'a hepalo gufu.

Paul ana na aweinia ba inei'aa wadu'ai a'a ei poapoa fihareia, ei i fafeloaa ei rona guainia, ma'uaa nei neneraa ei mau gutanana—fei narafawe'iana, apitaiana, haguana, ofasisiana ma fei fi'iana wagii fei haperaraia.

1 A'a fei nunumiaa mei Haidaa, yau Paul, hemea apostle Christ Jesus, fei na fibo'ii a'a fei fa'unaia ba na pa'i harenua a'a Christ Jesus.

²Feni, i dinaa a'amu, Timothy, mena rawani'a na'uu.

I dinaa a'amu fei rawani'a, fei faloloa'ia ma fei gutafarawania, noramias ro'ou a'a mei Haidaa, mei hia Ama mawe Christ Jesus, mei Fasuu o'ou.

Fei Warea ba Onei Oafagugu

³Una ware 'ta' a'a mei Haidaa, mei yau ma ei upuu mina fi bigi a'ana fininaa fei naranara ba lomi tatau. Poi ma arewaa una'aida nonominio laloo ei lafulafuau. ⁴Una nonominaa ei pasiaa ranuu pudamu ma una nunumai ba a ma'a yoi ba fei ni'eni'eau neimina pepesu. ⁵Una nonominaa fei pa'aa we'iaa naranaramu, fei nado'o oa a'a mei upumu Lois ma mei inamu Eunice, fei una nara ba ana fi oa a'amu. ⁶Uaa fei, a fanominio ba onei faweguweguaa fei fanaa mei Haidaa, fei ona tonia wagii fei augau panii pafomu.

⁷Uaa mei Haidaa lomi na fanaa o'ou fei spiritii mamafaa, ma'uaa fei spiritii faufau, hagua ma fei wagii'ia.

⁸Si'ei, apuna mamafa u'ugaa mei Fasuu o'ou, o yau, meni na bobo'ai uaa hia. Ma'uaa, a'a fei fi'ia wagii fei rawani'a warea, agunei ufi'ua a'a fei faufau mei Haidaa, ⁹mei na fatela'anaa o'ou ma rafei'aunaa o'ou a'a fei gutana na fafa'arai—a'a ba wagii ei bigi'aa o'ou, ma'uaa wagii fei nunumiana ma rawani'ana. I a'a Christ Jesus, ina fanaa o'ou fei rawani'a ei atawe nomai fei rawarawa arewaa, ¹⁰ma'uaa inawe arewa a'a fei noramiasa mei Fatela'anaa o'ou, Christ Jesus, mei na fapedugaa fei ma'ea ma wagii fei rawani'a warea na fa'arewaia ba na tonamii fei harenua ma fei hudi unu lomi i ma'etoo. ¹¹Ma a'a fei rawani'a warea ina rafeinau ba yau talaitonaa warea, apostle ma feroia. ¹²Sifei fei pa'afina ba una tonaa feni fi'ia, feni ifimina fa'awatainuu e'eni. Ma'uaa lomi una mamafa uaa una apa'aa mei una narafawe'i a'ana ma napa'aa aida ba hia, na hawia ba i oma'aa ei una faninaa panina a'a fena arewaa i nomai.

¹³Tamanu ona guainia a'au onei tonia ale'ei hepalo fama'ama'aa fei feroia na wanewane fininaa fei narafawe'ia ma fei hagua a'a Christ Jesus. ¹⁴Oma'afarawaninaa fei rawani'a fa'uaia, fei na udenaa panimu; oma'aia a'a fei hadumaa fei Spiriti Apuna, fei fi oa i laloo ia a'ou.

¹⁵Ona aida minaa ei rama'a yei a'a fei baua gufu Asia, rona farapadi'inau ma Phygelus mawe Hermogenes ana.

¹⁶Na rawani ba mei Fasu na faloloa'inaa ei rama'aa humuu Onesiphorus, uaa ina'aida farawaninaa naranaramu ma lomi ina mamafa ba yau na bobo'ai. ¹⁷Agia, ei i guta yei Rome, inamina lalabaginu nopa'aloo fei ba inawe pa'au. ¹⁸Na rawani ba mei Fasu i fani faloloa'ia a'ana a'a fena

arewaa i nomai! Ona aidafarawani ba yei Ephesus, ina hadumau a'a watauda tala.

2 Si'ei, mena na'uu, ofafaufau fininaa fei rawani'a, fei na ude a'a Christ Jesus. ²Ma tamanu ei ona guainia a'au i puda watauda rama'a, u'ufarawaninia a'a ei rona oafagugu ba ronei feroinaa hefi'adiai. ³Apitainaa ei awataa fi'ia fipui a'a hai'ou ale'ei hemea rawani'a fo'aa Christ Jesus. ⁴Lomi ba nemea fo'aa i fawadu'ai a'a ei manumanu ei rama'a ua. Hia, ba i fani'eni'ea mei bauaniana, mei bauaniaa ei fo'aa. ⁵Ana ale'ei, nabaa nemea i poni a'a fei fiwaleia, lomi ba i muainaa fei pono'a wagina nabaa lomi i neneraa ei warea ba batanai fei mau fiwaleia. ⁶Ma mei wewea diapodu, hia rawarawa tonaa du'ua wagii fei pe'ihapena. ⁷Narama'aiaa tamanu una wareia, uaa mei Fasu, iwe fa'arewaiia minaa ei a'amu.

⁸Naraia ba Jesus Christ na asi'aa a'a fei ma'ea ma hia pai David. Sifei fei rawani'a wareau, ⁹fei una to fi'ia wagina ba yau na bobo'ai ale'ei hemea hafelo'a. Ma'uaa fei warea mei Hidaa, lomi na bobo'ai. ¹⁰Si'ei, una apitainaa minaa ei manumanu uaa ei rafeiana ba ro'ou anaa, ronei tonaa fei tela'anaa a'a Christ Jesus fininaa fei hawera lomi i pedutoo.

¹¹Sifeni hepalo rawani'a warea:

Nabaa ona ma'efipui a'ana,
ana o'aa gutafipui a'ana;

¹²Nabaa ona apitai ua,
ana owe gutafipui a'ana wagii fei haparaiana.

Nabaa ona rawafalafeia
ana i rawafalafea o'ou;

¹³nabaa lomi na we'i naranaraa o'ou,
hia na oafagugu ua,
hamatee lomi ba i falafea anaia.

Mei Bigibigi'a na Ugainia mei Hidaa

¹⁴U fanonominaa ro'ou eni manumanu eni. Aweinaa ro'ou i ma'aa

mei Hidaa ba ronei'aa fiharei wagii ei paolaa warea; lomi hanuna ma i fapoapoi'uaiaa ena rona guainia. ¹⁵Onei fanima'a'uaio ba ona rawani i puda mei Hidaa ale'ei hemea paniaa panina, hemea lomi na mamafa a'ana, hemea na bigifarawani ua a'a fei warea ina fa'uai. ¹⁶Onei faraua a'a ei warewarea, abaa warea mei Hidaa, uaa ena rona bigi'ia, inamina apoi'ualoa fei maumau, fei abaa maumau mei Hidaa. ¹⁷Ei feroiaa ro'ou ale'ei hepalo funua na tale namoo ro'ou. Ana ale'ei feroiaa Hymenaeus ma Philetus, ¹⁸laguei laguna farapadi'ininaa fei fa'uaia. Laguna'aida ware ba fei asi'anaa ei ma'ea na nodigimai ma wagii fei, laguna fafeloa fei narafawe'iaa hefi'a. ¹⁹Hefei pa'aa fa'ua, ma'uaa fei fasu'ufufugoi mei Hidaa na udefawe'i uaa na tama'anaa fei ne'ia ba, "Mei Fasu na apa'aa ena rama'aa gufuna," ma, "Hini i lala'aa fei haraa mei Fasu nei farapadi'ininaa fei maumau hafelo'a."

²⁰Laloo hepalo baua humu na pa'i manumanu abaa uniaa ei gold ma silver, ma'uaa ana na pa'i haihai ma waiwaiia piye; hefi'a na pa'i rawani'a bigi'ana ma hefi'a lo'e. ²¹Nabaa nemea i farapa a'a tamanu ei lomi na rawani bigi'ana, hia ale'ei talaa fei rawani'a bigi'a, ina fafa'arai ma na hawia ba i biginaa hia mei Fasu ma ina oa ba i bigi'aa ei rawani'a bigi'a.

²²Ponidi'ininaa ei hafelo'a nunumiaa ei baubara ma nanao ma labarainaa fei wanewanea, fei narafawe'ia, fei hagua ma fei gutafarawania fipui a'a ena rona lala'aa fei haraa mei Fasu fininaa fei fafa'araia naranara. ²³Apuna fawo'i a'a ei poapoa fihareia, ei lo'e hanuna, uaa ona aida ba i fa'asi'anaa fisisibaia. ²⁴Ma mei paniaa panii mei Fasu, inei'aa fiharei; lo'e, hamatee inei farawani a'a minaa ei rama'a, nei fer-oipa'i ma inei'aa narafasiba a'a nemea.

²⁵Ma ei rona fadugeia, inei nofagigilao ma fawanewaneaa ro'ou ba mei Haidaa, i fanaa ro'ou fei filogiaa naranara ma unifanaa ro'ou fei talaa fei fa'uaia ²⁶ma ba ropowe narapa'ia ma ro tela'apa'i a'a fei lepoo mei hani'u, mei i panarofaa ro'ou ba ronei bigi'aa ei nunumiana.

Ei Maumau Hafelo'a a'a ei A'apoo Arewaa

3Ma'uaa guainaa feni: Ipowe pa'i pa'aa hafelo'a au wagii ena a'apoo arewaa. ²Ei rama'a, ro'aa haguua ana ro'ou, haguua mugoo po'i, ware'agu'agui, mamagugui, ba'ananarai, barafeaa ei ama ma ina, lomi ro'aa ni'eni'e a'a tamanu rona pa'idii, lomi fafa'araia, ³lomi hagua, lomi ro'aa futoaa hafelo'aa hefi'adiai, wiwitoia, lomi ro'aa apitaipa'i, lomi ro'aa haguua ei rawani'a, ⁴rona fahafelooa hefi'a, ba'asuarai batafa, naranara'uaiaa ana ro'ou, haguua ei i fani'eni'ea ro'ou ma lomi ro'aa haguua mei Haidaa—⁵fafanunuaa ro'ou ale'ei maumau mei Haidaa, ma'uaa lomi rona ugainaa fei faufau wagina. Faraua a'a ro'ou.

⁶Fei maumau ro'ou ale'ei ba ro wadu'ai'uanaa ei humu ma fapafeai a'a ei pifine na pududui naranaraa ro'ou. Ena rama'a ena, namina fua'onaa ro'ou ei watauda mau hafelo'a mawe ei hafelo'a nunumaia, ⁷rona'aida feferoi, ma'uaa pa'aa lomi ba rona ugainaa fei fa'uaia. ⁸Ana ale'ei ba Jannes ma Jambres, laguna fadugeaa Moses, ei rama'a ei, ana ro'aa fadugeaa fei fa'uaia. Na wawadi naranaraa ro'ou ma wagii fei narafawe'ia, rona fagianadii. ⁹Ma'uaa lomi rowe opa'aipa'i, uaa ei mau rama'a ale'ei, ei bigi'aa ro'ou imina arewa a'a minaa ei rama'a.

Paul na Warefawe'i a'a Timothy

¹⁰Ma'uaa yoi, ona apa'idigaa fei feroiau, fei mau gutanau, naranarau,

narafawe'iau, ofasisiau, haguau, apitaiau, ¹¹ei haperararaia una tonia, ei fi'iau—tamanu ei na bapa'au yei Antioch, Iconium ma Lystra, ei haperararaia una apitainia. Ma'uaa mei Fasuu na fatela'anau a'a minaa e'ei. ¹²Ma hini ba i guta a'a fei maumau mei Haidaa a'a Christ Jesus i tonaa haperararaia ¹³ma ei hafelo'a ma rama'aa sifisifi, ropowemina hafelo'apoi ma fisifisifi'ii ana ro'ou. ¹⁴Ma'uaa yoi, onei oafagugu a'a fei feroia ona guaitonia, fei ona aida ba na fa'ua, uaa ona apa'aa ei rona feroinio ¹⁵ma ei oifi badui ua nopa'amii e'eni ona apa'idigaa ei ne'iaa fei Bu'u Apuna, ei i fani apa'amu a'a fei tela'ana wagii fei narafawe'ia a'a Christ Jesus. ¹⁶Minaa ei ne'iaa fei Bu'u Apuna noranamai a'a fei naranaraa mei Haidaa ma na pa'i bigi'ana a'a fei feroia, aweia, fawanewanea ma feroia wagii ei wanewanea ¹⁷ba mei rama'aa gufuu mei Haidaa neimina pa'ipedu waduna wagii minaa ei rawani'a bigi'a.

4I inamoaa mei Haidaa mawe Christ Jesus, mei i dududuaa ei ro'ei guta mawe ei rona ma'e, hamatee una naraiaa fei noramiana ma fei haparariana, si'ei a warefania feni: ²U'ugaa fei Warea; ranimai oneimina ofafau-fau; oneifawanewaneaa hefi'a, aweinaa hefi'a ma fa'unuwenuweaa hefi'a fininaa fei baa ofasisia ma fanima'aa ei fer-oiamu. ³Uaa ipowe nomai fei arewaa ba ei rama'a, pa'aa lo'e ba ro'aa guainaa fei feroia na wanewane. Agia, ba nei fibo'ii a'a ei nunumiaa ro'ou, ro'awe fafigupuinaa watauda feroia a'a ro'ou ba ronei wareaa tamanu na fasisiaa adiaa ro'ou. ⁴Ro'aa momo'ai a'a fei fa'uaia ma diarainaa a'a fei sifisifi'a. ⁵Ma'uaa yoi, onei narama'a a'a minaa ei manumanu. Apitai a'a ei awataa, u'ugaa fei rawani'a warea ba ei rama'a ronei filoginaa nara-

naraa ro'ou ba ro'aa tela, onei bigifawe'i a'a ei bigi'aa mei Haidaa.

⁶Uaa ana eni ua fei faweweniu ale'ei hefaa numa ro'ei ipia pafoo fei tawahafi na apunai ale'ei fana ma na nodigimai fei auu ba apowe pa'ai. ⁷Una fo'adii a'a fei rawani'a fo'aa, una fapedugaa feni ponau a'a fei fiwaleia ma una'u panarofaa fei narafawe'ia. ⁸E'eni na udedii fei pono'au, fei tao fei wanewanea, fei ba i fanau a'a fena arewaa i nomai mei Fasuu, mei wanewanea Fadududua—ma abaa unaa yau, ma'uaa minaa ei rona oma'aa fei noramiana anaa.

Ei Warea a'a ei Rama'a

⁹Oneipa'aa labarai talamu ba o batafamai, ¹⁰uaa Demas, hamatee ina haguua feni ano, ina di'ininau ma dinaa Thessalonica. Crescens na dinaa Galatia ma Titus na dinaa Dalmatia. ¹¹Luke ua i a'au. Dugamii Mark, uaa hia rawani'a paniaa panuu a'a fei bigi'aa mei Haidaa. ¹²Una alonaa Tychicus yei Ephesus. ¹³Ena ona nomai, tonamai ena hawaa uguu, ena una augia a'a Carpus yei Troas ma tonamai ei holobenaa una ne'i wagina ma pa'aa nunuminau ei hudii manulelele, ei una'aida ne'i wagina.

¹⁴Alexander mei i bigi'aa ei metal namina fagianainau. Mei Fasuu iwe fani lagina a'a ei bigi'ana. ¹⁵Yoi anaa, onei oma'aio a'ana, uaa inamina fadugeaa fei u'ugaa o'ou.

¹⁶Do'o fama'a, lomi hemea na nomai ba i hadumau a'a fei dududuau, uaa minaa ei, rona di'ininau. Lomi na nunuminia ba i fagianainaa ro'ou fei. ¹⁷Ma'uaa mei Fasuu na upapau ma na fawe'iau ba i a'au, fei u'uga neimina ba'a ma minaa ei Gentile ronei guainia. Ma una tela a'a fei poaa fei lion. ¹⁸Mei Fasuu, iwe fatelaiuu a'a minaa ei hafelo'a i nomai a'au ma noduginaa yau a'a fei haraiana i pafea. I a'ana i ude fei hawera ranimai ranimai. Amen.

Ei Famafufuoia

¹⁹Famafufuoinaa Priscilla* ma Aquila mawe ei rama'aa humuu Onesiphorus. ²⁰Erastus na guta yei Corinth ma Trophimus na funu ma una di'ininia yei Miletus. ²¹Oneimina labarai talamu ba o nomai yeni eni ana atawe nomai fei au hafa. Rona famafufuoinio Eubulus, Pudens, Linus, Claudia mawe minaa ei lofu.

²²Mei Fasuu i oa i a'a fei spiritimu. Fei rawani'a na ude i a'amu.

*4:19 4:19 Warea Greek ba, *Prisca*, ana fei hara *Priscilla*

TITUS

Warefa'aia

Fei ne'ia fi dinaa a'a Titus, hemea Gentile ma'uua na neneraa Christ, hemea rarafii bigibigi'a ma paniaa pani Paul wagii fei bigi'a. Hia mei famamooa fei losuu yei Crete. Na pa'i odumanu warewarea wagina. Fei rawarawa, ba i fanominaa Titus ba ei bauaniaa losuu nei pa'i rawani'a maumau uaa ei hafelo'aa maumau ei Crete. Hepalodiai ba inei feroinaa ei gupuu rama'a laloo fei losuu; ei bau, ei hopi (ei ba ronei feroinaa ei nanao), ei baubara ma ei humuwa. Ma fei fapopo'ii wareana ba Titus nei warefanaa ro'ou fei mau gutafarawania ma ronei'aa fisibai, fiharei o fi'alagii laloo fei losuu.

1 Yau Paul, hemea nafii mei Haidaa ma ana apostle Jesus Christ ba a fawe'iaa fei naranaraa ei rafeiaa mei Haidaa ma fa'arewaiaa fei apa'aa fei fa'uaia, fei i duginaa rama'a a'a ei maumau mei Haidaa— ² fei narafawe'ia ma fei apa'a na ude pafoo fei o'onaia unuu fei harena lomi i pedutoo, fei mei Haidaa, mei lomi i warefasifi nadii fa'unainia ei ataa nomai fei rawarawa arewaa ³ ma a'a fei pa'aa au ina fa'arewaiaa fei wareana a'a fei u'uga, fei ina faninaa paniu wagii tamanu na wareia mei Haidaa, mei fatela'anaa o'ou.

⁴ Feni ne'iau i dinaa a'amu, Titus, yoi mena pa'aa na'uu wagii fei narafawe'ia, fei aguna pa'i:

Fei rawani'a ma gutafarawania, noramiasa lagua a'a mei Haidaa, mei hia Ama mawe Christ Jesus, mei Fatela'anaa o'ou.

Fei Bigi'aa Titus Yei Crete

⁵ Fei pa'afina ba una di'ininio yei Crete, sifei ba oneido'o fawanewaneaa tamanu itawe pedu ma rafeifani[†] bauaniaa ei losuu i laloo hepapalo gufu ana ale'ei a warefanidigio. ⁶ Hemea bauaniaa losuu nei'aa pa'i hepalo tata, nei pa'i hemea ua harona, ei na'una nei narafawe'i ma ronei'aa suauga a'a ei a'afoloi maumau ma barafe i pudaa rama'a. ⁷ Si'ei ba na udenaa panii mei famamooa fei bigi'aa mei Haidaa,^{*} inei'aa pa'i tata, o ofasua, o balafigi batafa, o hunu poapoai, o pani ba'ananarai, o bigifafelo ba i to manumanu. ⁸ Ma'uua inei taufagutanaa ei rama'a, neipa'aa nunuminaa tamanu ina rawani, nei'aida utofa'ainaa anaia, nei wanewane, nei fafa'arai ma oma'afarawaninaa anaia. ⁹ Inei panarofawe'inaa fei rawani'a warea ana ale'ei rona feroinia ba nei fa'unuwenuweaa hefi'adiai a'a fei wanewane feroia ma warefawanewaneinaa ei rona harea wagina.

¹⁰ Uaa na watauda ei barafea, ei ba'aba'aa umu mawe ei sifisifi'a, watauda ro'ou, maroaa fei moro'aa hudii wawanei. ¹¹ Onei fapauninaa umuu ro'ou, hamatee roi fafelooa ei maroa wagii ei feroia, ei ba ronei'aa feroinia, ei feroia ba ro'aa sifi'aa hefi'adiai ba ro to manumanu. ¹² Hemea ana mamama'aa ro'ou na ware ba, "Ranimai ei Crete, rona'aida sifisifi, ale'ei ei hafelo'a ponoto o tamafoo pugua." ¹³ Fei warea fei, pa'aa fa'ua. Si'ei, warefawe'i a'a ro'ou ba nei wanewane fei narafawe'iaa ro'ou ¹⁴ ma fai lomi ro'aa falanaa huoo ro'ou ei sifisifi u'ugaa ei Jew o guainaa ei wareaa ei rona ofadugaa fei

[†]1:5 1:5 O, *papaditainaa*

^{*}1:7 1:7 Warea English ba *bishop*

fa'uaia. ¹⁵A'a ei rona fafa'arai, minaa ei manumanu na fafa'arai, ma'uaa a'a ei rona loloa ma lomi rona narafawe'i, lomi hepalo manumanu na fafa'arai uaa na loloa naranaraa ro'ou ma fai lomi ro'aa narapa'ia ba rona tata. ¹⁶Rona ware ba rona apa'aa mei Haidaa, ma'uaa, fei bigi'aa ro'ou na fama'aia ba lo'e. Rona fawawa'auaa unu, rona barafei ma lomi rowe bigipa'aa hefaa rawani'a manumanu.

Ei Feroia i Dinaa a'a Hepapalo Gupu

2 Feroinaa tamanu na nenegifarawaninaa fei wanewanea feroia. ²Feroinaa ei bau ba ronei'o naranarama'a ba ro to honua ma ronei utofa'ainaa ana ro'ou ma nei wanewane fei narafawe'iaa ro'ou, fei haguua ro'ou mawe fei apitaiaa ro'ou.

³Ana ale'ei, feroinaa ei hopi ba ronei pa'i fei mau ma'uaa wagii fei gutanaa ro'ou, ronei'aa wiwitoi o hunu poapoai, ma'uaa ronei feroinaa tamanu ina rawani. ⁴Nabaa ale'ei, na hawia ba ro'aa feroinaa ei rona pifinei ba ronei haguua ei haroo ro'ou mawe ei na'uu ro'ou ⁵ba ronei utofa'ainaa ana ro'ou ma fafa'arai ma panitawe'i yei humuu ro'ou ma ronei farawani a'a ei rama'a. Ronei guainaa ei haroo ro'ou ba lomi hemea i warefafeloaa fei wareaa mei Haidaa.

⁶Ana ale'ei, fa'unuwenuweaa naranaraa ei rona wawanei ba ronei utofa'ainaa ana ro'ou. ⁷A'a minaa ei bigi'amu fama'aa ro'ou tamanu na rawani. Ma wagii ei feroia, onei pa'aa fafa'uainia ma fa'awataia ⁸ma ei paolaa wareamu nei wanewane ua ba lomi nemea i ware ba na tata ma ena rona fadugeamu, rowe mamafa, uaa lomi pa'afina ba ro'aa warefafeloaa o'ou.

⁹Feroinaa ei humuwa ba ronei guainaa ei fasuu ro'ou wagii minaa ei manumanu ba ronei fani'enie'aa ro'ou ma ronei'aa warefani a'a ro'ou

¹⁰ma topa'ainaa manumanuu ro'ou ba fei maumau ro'ou i fama'aia ba namina rawani ua ma wagii minaa ei manumanu i pudaa rama'a, ro'aa faro'ooa fei feroiaa mei Haidaa, mei fatela'anaa o'ou.

¹¹Uaa fei rawani'aa mei Haidaa, fei na fanoramiaa fei tela'ana na arewadii a'a minaa ei rama'a. ¹²Fei rawani'a na feroinaa o'ou ba onei ware ba, "Pa'aa lomi" a'a fei abaa maumau mei Haidaa ma a'a eni nunumiaa unuu feni ano ma ba onei utofa'ainaa ana o'ou ma nei wanewane ma nei pa'i fei maumau mei Haidaa laloo iaa o'ou wagii feni au feni, ¹³eni oi guta'oma'aa fei baa fa'o'onaia unu, fei noramiaa mei pa'aa Haidaniaa o'ou fininaa fei hawerana, mei ana Fatela'ana, Jesus Christ, ¹⁴mei na rawa'a'afainaa anaia uaa o'ou ba i ponohadiwe'inaa o'ou a'a minaa ei hafelo'a ma fafafa'arainaa ei rama'a ba pa'aa rama'aa gufuna, ei rona refurefu ba ro'aa bigi'aa ei rawani'a.

¹⁵Si'ei, ei ba hamonei feroinia. Fa'unuwenuwe ma warefawe'i fininaa minaa ei faufau. Nemeadii nei'aa narafafelo a'a hamu'ou.

Ei Rawani'a Bigi'a

3 Fanonominiaa ei rama'a ba ronei fafefefanaa ei famamoa mawe ei paniaa panii ro'ou. Ana ronei guainaa ro'ou ma oma'a ua ba ro'aa bigi'aa ei rawani'a, ²ba ronei'aa wiwitoinaa nemea, ronei gutafirawani ma fi'a'apa'ii ma roneimi-napa'aa fafefefe a'a minaa ei rama'a.

³Uaa mina, ana ona poapoai, barafei, hanaiaa sifisifi hefi'a mawe humuwai a'a watauda ei mau nunumaia ma fani'enie'ea. Ona oa ua a'a fei mau wiwitoia ma punepunea ma fibidibidii unuu o'ou. ⁴Ma'uaa i'a arewamai fei rawani'a ma haguua mei Haidaa, mei Fatela'anaa o'ou, ⁵ina fatela'anaa o'ou. Ma fei pa'afina, abaa ei wanewanea bigi'aa o'ou, ma'uaa a'a fei faloloa'iana.

Ina fatela'anaa o'ou a'a fei nunufaa fei waninidiaia ma fei famanufaudi-ana a'a fei Spiriti Apuna, ⁶ fei na igi'uaia pafoo o'ou uaa Jesus Christ, mei Fatela'anaa o'ou, ⁷ si'e'i ba ona wanewanedii a'a fei rawani'ana, opowe oa ale'e'i na'una fininaa fei o'onaia unu wagii fei harena lomi i pedutoo. ⁸ Sifei hepalo rawani'a warea. Ma nunumiau ba hamonei fa'awatainaa ei manumanu ei ba ei rona narafawe'i a'a mei Haidaa, ana ro'amina fa'awataiaa ei bigi'aa ro'ou, ei na rawani. Ei manumanu ei na rawani ba i farawaninaa minaa ei rama'a.

⁹ Ma'uaa farapa wagii ei fahamamagua naranara na poapoai ma ei warea ba batanai ei pai mina ma ei fihareia ma ei fisibaia wagii fei law, uaa e'e'i, lomi hanuna ma ana lomi bigi'ana. ¹⁰ Fani hepoo aweia a'a mei na fa'asi'anaa fei fi'alagia watolaa rama'a ma fanidinia fei faguapooa aweia. Nenee fei, di'ininia.

¹¹ Mei mau rama'a ale'e'i, ona aidadii ba napa'aa wawadi ma hafelo; na fafagianainaa anaia.

Ei A'apoo Warea

¹² Ena na aloawii Artemas o Tychicus i a'amu, oneimina labarai talamu ba omii ma'a yau yei Nicopolis, uaa unawe nara ba a guta yei a'a fei au waiwana. ¹³ Oneimina bigi'aa tamanu i hadupa'aa fei tatalaiaa Zenas, mei na pa'i apa'ana a'a fei bigi'aa fei dududua mawe Apollos ba lagunei pa'i minaa ei manumanu ma aloaa lagua. ¹⁴ Ei maroaa agua, ronei'u bigi'aa ei na rawani ma fani pani ba haduhaduu rama'a laloo hepapalo arewaa ma ronei'aa tamafoi.

¹⁵ Minaa eni i a'au, rona famafu-fooinio. Famafufooinaa ei rona haguuaa agua a'a fei narafawe'ia.

Fei rawani'a nei ude i a'a minaa hamu'ou.

PHILEMON

Warefa'aia

Philemon hemea na pa'aa neneraa Christ. Hia fasuu hemea humuwa, mei na ponipa'ai. Fei haraa mei humuwa mei, Onesimus. Ma ina bapa'aa Paul i humuu bobo'aia ma neneraa Christ.

Paul na ne'i'iginaa Philemon ba inei fawanewaneaa watolaa lagua mei humuwana ale'ei hemea narafawe'ia lofu.

1 Yau Paul, hemea bobo'aia uaa Christ Jesus mawe Timothy, mei lofuu agua i a'au.

Feni ne'ia i dinaa a'amu Philemon, mena pa'aa tafii hai'ou, mena rarafii bigigig'ia. ²Ma ana i dinaa a'a Apphia, mei agii o'ou ma Archippus mei rarafii fo'aa mawe fei losuu, fei na'aida figupui i humumu anaa:

³Fei rawani'a ma fei gutafarawania i dinaa a'a hamu'ou, noramiaa guapaloei a'a mei Haidaa, mei hia Amaa o'ou mawe mei Fasu, Jesus Christ.

Ei Warea 'Ta' ma Lafulafua

⁴Ranimai una ware 'ta' a'a mei Haidaniau ena una nonominio a'a ei lafulafuau, ⁵uaa, una'o guainaa fei narafawe'iamu a'a mei Fasu Jesus ma fei haguamu a'a minaa ei apunaiaa mei Haidaa. ⁶Una lafulafu ba oneimina u'ugaa fei narafawe'iamu ba oneimina apa'ifarawaninaa minaa ei rawani'a manumanu ona pa'i a'a Christ. ⁷Unamina ni'eni'e ma unuwenuwe a'a fei haguamu, uaa yoi, mena lofuu, ona fa'unuwenuweaa naranaraa ei apunaiaa mei Haidaa.

Fei I'igaiaa Paul Uaa Onesimus

⁸Ma si'ei ba yau a'a Christ, na hawia ba a warefawe'i a'amu ba onei bigi'aa fei nunumiau, ⁹ma'uaa u'ei i'iginio fininaa hagua. Yau, Paul, na bau ma ana hemea na bobo'ai hamatee Christ Jesus— ¹⁰u'ei i'iginio uaa mei na'uu, meni Onesimus,¹¹ mei nawe oanaa na'uu ei a bobo'ai. ¹¹Mina, hia abaa hemea mau rama'a a'amu, ma'uaa e'eni, nawe bigipa'i a'a agua.

¹²A aloiawau i a'amu, mei hia pa'aa ha'eu ba nei hadiwe'iwau. ¹³Nunumiau ba inei gutamai a'au ma tonaa fei gutanamu ba nei hadumau a'a fei bigi'a eni a bobo'ai uaa fei rawani'a warea.

¹⁴Ma'uaa lomi ba a bigi'uaiaa hepalo manumanu nabaa atawe to wareamu, abaa onei uga ua uaa una i'igai ma'uaa ba onei narama'aia. ¹⁵Woro ei ido'o di'ininio ba nene, owe dugidinia ba i oa'ualao a'amu— ¹⁶ma abaa hia humuwadiai, ma'uaa ale'ei ba hia hemea rawani'a lofu laraa fei ba hia humuwa. Unamina haguia, ma'uaa narau ba fei haguamu na bauanadiai, fei ba hia paniaa panimu ma ana hemea lofu a'a mei Fasu.

¹⁷Si'ei, nabaa ona nara ba yau tafimu, te, taufa'ugia ana ale'ei ba yau. ¹⁸Nabaa ina bigifatata o to ua a'amu, awe fawanewaneia. ¹⁹Awe hodi'ia. Yau, Paul, na ne'inaa feni a'a feni panui. Ma ana ona to ua a'au, hamatee ona to harenuamu uaa yau. ²⁰Nunumiau, mena lofuu ba onei farawaninau a'a mei Fasu; fa'unuwenuweaa fei naranarau a'a Christ. ²¹Napa'aa o'ugio ba owe neneraa ei wareau, si'ei, a ne'inaa a'amu ma na aida ba fei bigi'amu i muadiai laraa ei i'igiau yoi.

¹1:10 10 Hanuu fei hara *Onesimus* ba *weweaa*.

²²Ma hepalodiai: Pagi'augaa hepalo nopau, uaa woro a hadiwe'iwau a'amu ana ale'ei ei lafulafuamu.

²³Epaphras, mei rarafiu bobo'aia a'a Christ Jesus na aloawii fei famafu-

fuoiana a'amu. ²⁴Ma Mark, Aristarchus, Demas mawe Luke, ei rarafiu bigibigi'a, ana rona famafufuoinio.

²⁵Fei rawani'aa mei Fasu Jesus Christ nei oafipui a'a fei spiritimu.

HEBREWS

Warefa'aia

Feni ne'ia fi dinaa a'a fei gupuu ei narafawe'ia, ei ana ba ro'aa rawa'uaiaa fei narafawe'iaa ro'ou a'a Christ uua namina rata fei hareaa hefi'a a'a ro'ou. Mei ne'ia na fa'unuwenuweaa fei narafawe'iaa ro'ou ei i fama'aia ba Jesus Christ, hia pa'aa fei fa'ua manumanu opa'aia a'a mei Haidaa. Wagii fei na fama'aia, odumanu fa'uaia.

Jesus, mei i oalao, hia na'uu mei Haidaa. Ina neneraa ei wareaa mei Ama wagii fei apitaiana ei fi'ia. Si'ei ba hia na'uu mei Haidaa, hia na pafeai a'a ei mamama'aa fei rawarawa fi'ugaia, fei hesuwi Bu'u Apuna, ei alo'alo ma Moses.

Mei Haidaa na ware ba Jesus bauaniaa humuu mei Haidaa. Na pafeai a'a ei bauaniaa humuu mei Haidaa.

Ma i a'a Jesus, hemea narafawe'ia i tela a'a fei hafelo'a, mama'aua ma ma'ea. Jesus mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, mei na fanaa fei pa'aa tela'ana, fei na haduoi'uaiaa ei mau fo'afama'ea manulelele wagii fei losuu ei Hebrew.

Mei Na'u na Pafeainaa ei Alo'alo

1 A'a ei mamama'a mina, mei Haidaa na warenaa a'a ei amaa o'ou watauda au ma wagii hefi'a tala; ² ma'uaa laloo eni a'apoo arewaa eni, ina warenaa a'a o'ou a'a mei Na'una, mei ba ipowe tonaa minaa ei manumanu, mei i a'ana na bigi'aa minaa ei manumanu haroo pafea. ³ Mei Na'u, hia ale'ei fei haweraa mei Haidaa ma hia pa'aa maumau fei mau-mauna ma ba i fani haduma a'a minaa ei manumanu wagii fei wareana, fei na fau-

fau. Nenee fei fafafa'araiana ei hafelo'aa ei rama'a, inawe guta pepepe ma'au mei Hapara pafea. ⁴ Si'ei, hia napa'aa pafeai laraa ei alo'alo ana ale'ei fei hara i tonia, na muainaa ei haraa ro'ou.

⁵ Hamatee, a'a hini alo'alo mei Haidaa na ware ale'ei ba,

“Yoi, Na'uu;

wagieni, una oanaa Amamu”?[§]

O, ba,

“Yau, awe oanaa Amana,

ma hia, iwe oanaa Na'uu”?^{**}

⁶ Ma hepalodiai, mei Haidaa, ei i factoroaa mei uma'ua na'una yeni malagufu ina ware ba,

“Minaa ei alo'aloo mei Haidaa, ronei uduginia.”^{††}

⁷ Mei Haidaa na u'ugaa ei alo'alo ale'ei ba,

“Na bigi'aa ei alo'alona ale'ei lalarena, ma ei nafina ale'ei fei weguguaa hafi.”

⁸ Ma'uaa ina u'ugaa mei Na'una ale'ei ba,

“Mena Haidaa, fena gutanamu, gutanaa hapara,

imina udelao ranimai, ranimai,

ma o haparai fininaa wanewanea.

⁹ Yoi, ona haguaa fei wanewanea ma fabidinaa unumu ei hafelo'a;

si'ei, yau, meni Haidaniamu, una fa-pafeainio a'a ei tafimu,

ei a ipiaa fei pao ni'eni'ea a'amu.”

¹⁰ Ana ina ware ba,

“A'a fei rawarawa, mena Fasu, ona augaa fei fasu'ufufugoi feni malagufu, ma ei manumanu haroo pafea, bigi'aa panimu.

¹¹ Ro'apowe apa'ai, ma'uaa yoi, o oalao; minaa ei manumanu ei, ro'aa madige ale'ei lawalawa.

¹² O'aa du'umaa ro'ou ale'ei hawaa ugu; ana ale'ei lawalawa ro'aa filogii.

Ma'uaa yoi, ana minaa ale'ei,

[§]1:5 1:5 O, una fuainio

^{**}1:5 1:5 2 Samuel 7:14

^{††}1:6 1:6 labaginaa Dead Sea Scrolls ma Septuagint

ma ei igisimasimu, lomi i pedutoo.”

¹³Mei Haidaa, lomi na ware a'a hemea alo'alo ale'ei ba,

“Guta i pepepe ma'auu

nopa'aloo fei ba unawe auna ei bidibidii unumu

lalabeni pinemu”?

¹⁴Haa, a'a ba minaa ei alo'alo ale'ei spiritii oma'ama'aa ma ina aloaa ro'ou ba ronei hadumaa ei ba ro'aa tonaa fei tela'ana?

Ei Ware'aweia ba Onei Guai Fa'arai

2Oneipa'a fafalanaa huoo o'ou a'a tamanu ona guainia ba lomi o lafepa'ai. ²Uaa tamanu rona wareia ei alo'alo, onei'aa barafeia ma minaa ei barafea ma ei lomi rona guaipa'i warea, i pa'i aree ro'ou. ³Ma nabaa ale'ei, batanai o'aa tela nabaa lomi ona fafalanaa huoo o'ou fei baua tela'ana? Fei tela'ana fei, nado'o u'ugia mei Fasu ma ei rona guainia a'ana, rona ware ba pa'aa fa'ua fei. ⁴Mei Haidaa ana na fa'arewaia a'a ei hilala, ei fananawalaa puda ma ei mau foigia ma ana ina fa'arewaia a'a ei fanaa fei Spiriti Apuna, ei i alaginia ale'ei nunumiana.

Jesus Ale'ei ei Lofuna

⁵A'a ba ina augaa ei alo'alo ba ronei oma'aa fei ano ba i nomai hinene, fei ona fiwarewareinia. ⁶Ma'uaa ina pa'i hepalo ne'ia, ba hemea na ware ale'ei:

“Mena Haidaa, hia tamanu hemea rama'a,

o hemea na'una

ba omina fafalanaa huomu

ma naranaraa watauda ma oma'afarawaninia?

⁷Ona fafafauia ma'ida^{‡‡} a'a ei alo'alo; ona taonaa hia fei hawera ma ma'aua

⁸ma ona augaa minaa ei manumanu haroo pinena.”

Ei i augaa minaa ei manumanu haroo pinena, lomi na di'augaa hepalo dufu Ma e'eni otawe fanunupa'ia ba minaa ei manumanu na udenaa panina.

⁹Ma'uaa ona fanunuaa Jesus, mei inado'o fafafauia ma'ida laraa ei alo'alo ma e'eni na taonaa fei hawera ma honua uaa ina tonaa fi'ina a'a fei ma'ea ba a'a fei rawani'aa mei Haidaa, iwe nanamuinaa fei ma'ea uaa minaa ei rama'a.

¹⁰Ina fanoraloo watauda na'u a'a fei hawera ma napa'aa rawani ba mei Haidaa, mei na bigi'aa minaa ei manumanu ba manumanuna, ba i fafafa'arainaa mei fafasui fei tela'anaa ro'odu a'a fei fi'ia. ¹¹Minaa ro'ou laloo hepalo ua wawapuge—mei na fafafa'arainaa ei rama'a ma ei rona tonaa fei fafa'araia. Jesus, lomi na mamafa ba i ware ba ro'ou, lofuna.

¹²Si'ei, i ware ba, “A wareaa fei haramu a'a ei lofuu; i a'a fei gupuu ei losuia, a laugitenio.”

¹³Ma hepalodiai,

“A augaa fei naranarau i a'ana.”

Ma ana ina ware ba,

“Yau, yeni fipui a'a ei na'u, ei na fanau mei Haidaa.”

¹⁴Si'ei ba ei na'u, rona pa'i pigio ma raraa, hia ana ale'ei ro'ou ma a'a fei ma'eana i fo'afama'ea mei na panarofaa fei faufau fei ma'ea, mei hani'u ¹⁵ma alaraa ei rona humuwaimai nopa'aloo fei ba rona ala a'a fei ma'aua ro'ou fei ma'ea. ¹⁶Uaa a'a ba i hadumaa ei alo'alo, ma'uaa ei pai Abraham. ¹⁷Sifei fei pa'afina ba hia ana ale'ei ei lofuna a'a minaa ei maumau ro'ou, ba inei pa'i faloloa'iana ma nei bigifarawani ua ei i tonaa fei bigi'a ba hia mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa a'a fei bigi'aa mei

^{‡‡}2:7 2:7 O, ma'ida ua au; v. 9 anaa

Haidaa ma wagii fei namona i pono'aa[¶] ei hafelo'aa ei rama'a. ¹⁸ Si'ei ba anaia, na nanamuinia ei i oa a'a fei manimania, ina hawia ba i hadumaa ei ro'aa oa a'a fei manimania.

Jesus na Pafeai Laraa Moses

3 Si'ei, hamu'ou ena fafa'arai lofu, hamu'ou ena na oa a'a fei haro-harofa pafea, hamonei augaa ei naranaraa hamu'ou a'a Jesus, mei apostle, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, mei ona ware ba ona narafawe'i a'ana. ² Hia na wewea a'a mei i rafeinia ana ale'ei Moses na wewea a'a minaa ei manumanu laloo fei humuu mei Haidaa. ³ Ona fanunu'apa'idigia ba Jesus, na honuadiai laraa Moses, ana ale'ei mei fadufadua na rarabadii laraa fei fadua ana humu. ⁴ Uaa minaa ei humu na pa'i rama'a faduaa ro'ou, ma'uaa mei Haidaa, hia mei na famamaraa minaa ei manumanu. ⁵ Moses hemea wewea nafi a'a minaa ei manumanu laloo fei humuu mei Haidaa ma nadii wareaa tamanu ba i nomai hinene. ⁶ Ma'uaa Christ hemea wewea na'u ba i oma'aa fei humuu mei Haidaa. Ma o'ou fei humuna nabaa o'aa utaufawe'iaa fei laugu'a ma fei o'onaia unu, fei ona ware ba ona pa'i.

Warefa'aia ba Onei Narafawe'i

⁷ Si'ei, ana ale'ei fei wareaa fei Spiriti Apuna ba:
 "Wagieni nabaa hamo'aa guainaa fei laona,
⁸ abaa fawaiwaiana ei tabaa hamu'ou ale'ei fei au fadugeaa hamu'ou a'a fei manimania fawelei lomi haihai o guana,
⁹ yei ei amaa hamu'ou rona manimaniau ma fahauaa unuu

ma laloo gunaroa pa'ania igisimasi, hamona fanunuaa tamanu una bigi'ia. ¹⁰ Sifei, fei i fasibaiau a'a fei tawe i didii, ma una ware ba, 'Ranimai ei naranaraa ro'ou na aunu faraua ma lomi rona apa'aa ei maumauu.'
¹¹ Si'ei, una fa'unai a'a fei sibau ba, 'Lomi ro'awe tonaa fei gutafawenaiau.'" ¹² Hamu'ou ena lofuu, hamonei oma'aa hamu'ou ba nemea nei'aa pa'i fei hafelo'a hamamagua naranara, fei na ofadugaa mei Haidaa, mei fi oalao. ¹³ Ma'uaa hamonei fawe'iaa naranaraa hememea hamu'ou a'a hepapalo arewaa, sifei ona ware ba Wagieni, si'ei abaa fawaiwaiana tabana nemea hamu'ou a'a fei mau sifisifi ei hafelo'a. ¹⁴ O'aa oafipui a'a Christ nabaa ona utaufawe'inaa fei laugu'aa o'ou nopa'aloo fei a'apoo arewaa, fei onado'o pa'i fama'a. ¹⁵ Ana ale'ei fei warea ba, "Wagieni nabaa hamona guainaa fei laona, abaa fawaiwaiana ei tabaa hamu'ou ale'ei fei au fadugeaa hamu'ou."

¹⁶ Hini ei rona guai ma rona faduge? A'a ba ei i talaidugamias ro'ou Egypt Moses? ¹⁷ Ma a'a hini ei ina siba a'a ro'ou laloo gunaroa pa'ania igisimasi? A'a ba ei rama'a rona bigi'aa ei hafelo'a ma ei hudi unuu ro'ou na pasi fawelei lomi haihai o guana? ¹⁸ Ma a'a hini ei mei Haidaa na warefa'uai a'a ro'ou ba lomi ro'awe tonaa fei gutafawenaiana? Ina wareaa e'ei a'a ei barafea.^{§§} ¹⁹ Si'ei, ona fanunu'apa'ia ba lomi rona tonia, uaa na waiwai tabaa ro'ou.

Hepalo Sabbath Fawenaia a'a ei Rama'aa Gufuu mei Haidaa

4 Si'ei, ba fei fa'unaiiaa fei gutafawenaiana ana fi ude, onei oma'aiaa o'ou

[¶]2:17 2:17 O, bigi'aa mei Haidaa ma ba i fapipi'ainaa fei sibaa mei Haidaa ma tosiminaa

^{§§}3:18 3:18 O, a'a ei abaa narafawe'ia

ba nemea o'ou nei'aa tauhafo wagina. ²Uaa o'ou anaa, hefi'a na u'ufanaa o'ou fei rawani'a warea hefi'a, ana ale'ei ro'ou; ma'uaa fei u'uga rona guainia, lomi hanuna a'a ro'ou, uaa ei ro'aa guainia, lomi rona narafawe'i wagina. * ³Ma o'ou e'eni na narafawe'i, ona tonaa fei gutafawenaia, ana ale'ei i ware mei Haidaa ba, "Si'ei, una fa'unai a'a fei sibau ba, "Lomi ro'awe tonaa fei gutafawenaiau." Ma'uaa fei bigi'ana na pedu a'a fei mamaraiamii feni ano. ⁴Uaa inadii wareaa fei fa'olorompalooa arewaa a'a eni paolaa warea eni: "Ma laloo fei fa'olorompalooa arewaa, mei Haidaa na gutafawenai a'a minaa ei bigi'ana." ⁵Ma laloo fei ne'ia fei, ina warediai ba, "Lomi ro'awe tonaa fei gutafawenaiau."

⁶Ana fi ude ba hefi'a ro'awe tonaa fei gutafawenaia ma ei ronado'o guainaa fei rawani'a warea, lomi rona tonia, uaa fei barafeaa ro'ou. ⁷Si'ei, mei Haidaa na bigidinaa hepalo arewaa ma roroinia ba Wagieni, ei i umuinaa umuna David mina ale'ei:

"Wagieni nabaa hamona guainaa fei laona, abaa fawaiwaiana ei tabaa hamu'ou."

⁸Uaa nabaa Joshua na fani gutafawenaiaa ro'ou, mei Haidaa lomi ba iwe warewardinaa hepaldiaa arewaa. ⁹Si'ei, ifi ude hepalo Sabbath gutafawenaia a'a ei rama'aa gufuu mei Haidaa; ¹⁰uaa hini i tonaa fei gutafawenaiaa mei Haidaa, ana i gutafawenai a'a fei bigi'ana, ana ale'ei mei Haidaa na gutafawenai a'a fei bigi'ana. ¹¹Si'ei, oneiminapa'aa tonaa fei gutafawenaia ba lomi nemea i neneraa fei mau barafeaa ro'odu ma pasi.

¹²Uaa fei wareaa mei Haidaa na pa'i harenuana ma ana fi bigi. Ma na wararodiai laraa fei wadu, fei na guapaloi umuna ma na motafalaraa laloo spir-

itii rama'a ma laloo iaa ro'ou mawe ei figugu'ui ma gui; ma ina unia ba batanai ei naranara ma maumau laloo iaa rama'a. ¹³Lomi hepalo manumanu a'a minaa ei famamaraiaa mei Haidaa ba na ude opa'ai pudana. Minaa ei manumanu na ude'are'are ma arere ua i pudaa mei ba i dududuaa o'ou.

Jesus, mei Pa'aa Bauaniaa fei Humuu mei Haidaa

¹⁴Si'ei ba ona pa'i hemea pa'aa bauaniaa fei humuu mei Haidaniaa o'ou, mei na talainaa haroo pafea,† Jesus, mei Na'uu mei Haidaa, onei utaufawe'i fininaa fei narafawe'ia, fei ona wareia ba ona pa'i. ¹⁵Uaa ona pa'i hemea pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ba i faloloa'ihugiaa o'ou a'a ei asisiaa naranaraa o'ou, hemea na todigaa minaa ei manimania ana ale'ei o'ou—ma'uaa lomi hepalo hafelo'ana. ¹⁶Si'ei, onei aunu fininaa laugu'aa o'ou a'a fei gutanaa hapara, fei i ude wagina fei rawani'a ba o tonaa fei faloloa'iana ma fei rawani'ana ba i hadumaa o'ou a'a fei au ona gutafafelo.

5 Minaa ei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, rafeiaa ro'ou dupuaa rama'a ma ro'ou ale'ei umuiaa ei rama'a a'a ei manumanuu mei Haidaa ba ronei fani fanaa ro'ou ma fo'afama'ea ei manulelele, o manufidufidu ba pono'aa ei hafelo'aa ro'ou. ²Ina hawia ba i hadufagiginaa ei polataba ma ei rona pasipa'ai, uaa hia ana na fa'asiaa fei naranarana. ³Sifei fei pa'afina ba inei fani fana a'a ei hafelo'ana ma ei hafelo'aa ei rama'a.

⁴Lomi nemea ana unaia ba i tonaa fei bigi'a fei; mei Haidaa nei rafeinia ana ale'ei i rafeinaa Aaron. ⁵Ma Christ, ana lomi na tonaa fei hawera anaia ba

*4:2 4:2 Watauda ne'ia ba ro'ou, uaa lomi rona narafawe'ifipui a'a ei rona guainenegia

†4:14 4:14 O, mei na dinaa pafea

hia pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, ma'uaa mei Haidaa na warenaa a'ana, “Yoi, Na'uu; wagieni, una oanaa Amamu.”[‡]

⁶Ma ana ina ware ba, “Yoi pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ranimai ranimai, ana ale'ei fei mau pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ale'ei fei mau na pa'i Melchizedek.”

⁷Ei i tatalai yeni malagufu Jesus, ina lafulafunaa pafea ma i'igai fininaa baua ai'aiga ma ranu pudana a'a mei i fate-lapa'ia a'a fei ma'ea ma si'ei ba ina fafefe fininaa ma'aua, mei Haidaa na guainia. ⁸Fa'ua ba hia na'u, ma'uaa a'a fei fi'iana, ina tonaa fei mau guaiawarea wagina ⁹ma ei i fapedudigaa minaa ei bigi'ana, ina oa ale'ei fasuu fei tela'ana, fei i fanaa fei harena lomi i pedutoo a'a ei rona guainaa wareana, ¹⁰ma mei Haidaa na rafeinia ba hia pa'aa bauaniaa fei humuna ana ale'ei fei mau na pa'i Melchizedek.

Warefa'aia ba Onei'aa Pasi

¹¹Hai'ouna pa'i watauda warea wagina, ma'uaa na hafafala'ai uaa na waiwai tabaa hamu'ou. ¹²Ma hepalodiai—e'eni hamona hawidigia ba hamo'aa feroi, ma'uaa agia, hamonei pa'i hemeadii ba i feroidinaa hamu'ou a'a ei madutaa wareaa mei Haidaa ei na fa'uai. Hamo'ei hunu pao susu abaa we'ia du'ua! ¹³Hini i hunu pao susu ale'ei ei baduu, lomi ina aida fei ferolia a'a tamanu ina wanewane. ¹⁴Ma'uaa fei we'ia du'ua, manumanuu ei rona a'u, ei rona feroinaa ana ro'ou a'a tamanu na rawani ma tamanu na hafelo. **6** Si'ei, oneidii rawaiaa ei madutaa ferolia a'a ei manumanuu Christ ma tonaa ei manumanuu ei rona a'u. Onei'aa

bigidinaa fei fasu'ufufugoi fei filogiaa naranara a'a ei mau bigi'a,[¶] ei i susuninaa o'ou ma'ea, fei narafawe'ia a'a mei Haidaa, ²fei feroliaa pudugufaia, fei augaa pani pafoo hemea, fei asi'anaa ei ma'ea ma fei dududua lomi i pedutoo. ³Ma nabaa i rawani a'a mei Haidaa, te owe di'ininaa e'ei madutaa manumanu e'ei.

⁴A'a ei ronado'o todigaa fei apa'a ma fei fana pafea ma oa fininaa fei Spiriti Apuna ⁵ma fanunu'apa'idigaa fei rawani'a wareaa mei Haidaa ma ei faufau warii fei au ipowe nomai, ⁶a'a ro'ou, nabaa rona pasi, na pa'aa waiwai ba ro'aa filoginaa naranaraa ro'ou, uaa na fanunu ale'ei ba ro'aa[§] fatawadinaa mei Na'uu mei Haidaa ma famamafaia puda ei rama'a.

⁷Mei Haidaa na haweginaa fei pe'ihape, fei na aida ropa pafona maunu ma na fani du'ua a'a ei ro pe'ihapeia. ⁸Ma'uaa fei pe'ihape na habe ei wowo'ii na hogia ma ei guana, lomi na rawani ma ale'ei ba na oadiginaa fei gu'ua. Nefarani iwe gu'a.

⁹Ena pa'aa tafii hai'ou, hai'ouna ware ale'ei, na? Ma'uaa napa'aa o'onai unuu hai'ou ba hamowe tonaa ei rawani'a, ale'ei ei manumanu i nofipuimai a'a fei tela'ana. ¹⁰Fei dududuaa mei Haidaa na wanewane ua; lomi ba i madi'inaa fei bigi'aa hamu'ou ma fei hagua, fei hamona fama'aia ei hamo'aa hadumaa ei apunaiana ma ana hamo'ei hadumaa ro'ou e'eni. ¹¹Hai'ouna nunuminnaa hememea hamu'ou ba nei fama'aiaa fei weweeaa mau bigi'a nopa'aloo fei a'apoo, ba neimina we'i fei o'onaia unuu hamu'ou. ¹²Lomi hai'ouna nunuminnaa hamonei tamafoi, ma'uaa hamonei neneraa fei maumau ei rona tonaa tamanu

[‡]5:5 5:5 O, *wagieni, una fuainio*

[¶]6:1 6:1 O, *a'a ei maumau lomi hanununa*

[§]6:6 6:6 O, *ale'ei ba roi*

mei Haidaa na fa'unainia, uaa na we'i naranaraa ro'ou ma rona ofasi'ia.

I Pa'aa Nomai fei Warefa'unaiaa mei Haidaa

¹³Mei Haidaa, ei i fa'unai a'a Abraham, si'ei ba lomi hemeadii na muainaa mei Haidaa, ina fa'unainaa anaia ¹⁴ma na ware, “Apa'aa haweginio ma fani watauda paimu.” ¹⁵Ma si'ei ba Abraham na gutafawi'iai, inawe tonaa tamanu mei Haidaa na fa'unainia a'ana.

¹⁶Ei rama'a, ro'aa fa'unainaa fei hara na raraba a'a ro'ou ma ei fa'unaia ei, i fa'arewaia ba fa'ua ma na fapedugaa ei fihareia. ¹⁷Si'ei ba mei Haidaa i fa'arewaiaa fei nunumiana, fei lomi ba i filoginia, a'a ei ba ro'aa tonaa fei fa'unaia, ina fa'unai a'a fei harana. ¹⁸Mei Haidaa na bigi'aa guapaloei manumanu gupaloei ma si'ei ba lomi na hawia ba mei Haidaa i warefasifi, ina bigi'ia a'a o'ou ena o'aa panarofaa fei o'onaia unu ba i fawe'iaa fei o'onaia unuu o'ou. ¹⁹Fei o'onaia unuu o'ou, ale'ei hepalo rarabaa hipo ba fei naranaraa o'ou nei'aa lafe. Ma fei o'onaia unu na ude laloo fei pusu'o humu i laloo fei humuu mei Haidaa, petoo fei rapirapi, ²⁰fei na wadu'ia Jesus mei nado'o nolao ma'aa o'ou ba i fawanewaneaa o'ou. Inawe no'oanaloo hemea pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ale'ei fei mau Melchizedek.

Melchizedek, mei Pa'aa Bauaniaa fei Humuu mei Haidaa

7 Meni Melchizedek, hia mei haparaa Salem ma ana pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, mei na Pafeai. Ei fi hadiwe'imai Abraham a'a fei fifo'aia, fei hia na muainaa ei hapara, Melchizedek na bapa'ia ma haweginia ²ma Abraham na fania hepalo a'a hefua wagii minaa ei manumanuna. Hepalo hanuu fei haraa Melchizedek, “mei hapara na

wanewane”; ma hepaldiai, “mei haparaa Salem”, hanuna ba “mei haparaa fei gutafarawania.” ³Lomi na ude fei wa'afa'aia ba hini laguei amana ma inana, o hia nomai a'a tamanu wawapuge, haiga i wanini o i ma'e. Ma Melchizedek, hia ana ale'ei mei Na'uu mei Haidaa ba na oalao hemea pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa.

⁴Narama'aia ba hia baua rama'a uaa mei amaa o'ou Abraham, ana na fania hepalo a'a hefua manumanu ina tonia a'a fei fifo'aia! ⁵Fei law na ware ba ei pai Levi, ei ro'ou bauaniaa humuu mei Haidaa, ronei tonaa hepalo a'a hefua panii ei rama'a—ei lofuu ro'ou. Fa'ua, ei lofuu ro'ou, pai Abraham, ma'uaa ronei to a'a ro'ou. ⁶Ma mei rama'a mei, abaa pai Levi, ma'uaa ina to hepalo a'a hefua i panii Abraham ma na haweginaa mei i tonaa ei fa'unaia. ⁷Ma pa'aa fa'ua ba mei na pa'i baua harana i haweginaa hemeadii. ⁸A'a hepalo warea ba, fei hepalo a'a hefua, ro'aa tonia ei foraimanunu; ma'uaa a'a hepaldiai warea, i tonia mei fi gutalao. ⁹Fei hanuna ale'ei ba Levi, mei ba i tonaa fei hepalo a'a hefua, na fanaa fei a'a Abraham, ¹⁰uaa ei i bapa'aa Abraham Melchizedek, Levi ana i laloo iaa upuna.

Jesus Ale'ei Melchizedek

¹¹Fei law rona tonia ei rama'a, fafasuina noranamai a'a ei pai Levi, ei bauaniaa humuu mei Haidaa. Ma fei mau mau ba lomi hepalo tata, nabaa na hawia ba ro'aa tonaa fei mau mau fei, hamatee ei pai Levi, ro'ou bauaniaa humuu mei Haidaa, tani ei ba hemeadii bauaniaa humuu mei Haidaa i nomai—hemea, maumauna ale'ei fei mau Melchizedek ma abaa ale'ei fei mau Aaron? ¹²Uaa nabaa i pa'i filogia a'a fei mau bauaniaa humuu mei Haidaa ana nei pa'i filogia a'a fei law. ¹³Mei rona warewareia ei manumanu ei, hia maroaa hep-

alo u'ugai pai ma a'a fei pai fei, lomi hemea ro'ou na bigi ale'ei bauaniaa humuu mei Haidaa a'a fei tawahafi na apunai. ¹⁴Uaa ina arewadii ba mei Fasuu o'ou, hia pai Judah ma a'a fei pai fei, Moses, lomi na ware ba ro'ou bauaniaa humuu mei Haidaa. ¹⁵Ma tamanu ona fi-warewidigia na arewadii a'a fei no-ramiaa hemeadii bauaniaa humuu mei Haidaa ale'ei Melchizedek, ¹⁶hemea ba fafasui fei bigi'ana, fei ba hia bauaniaa humuu mei Haidaa, abaa manumanuu ei upuna, ma'uaa manumanu wagii fei faufau fei harena lomi i pedutoo. ¹⁷Uaa ina udedii fei warea ba:

“Yoi bauaniaa humuu mei Haidaa ranimai ranimai,
ale'ei fei mau Melchizedek.”

¹⁸Fei mau bigi'a fei fama'a, rona madi'inia uaa lomi faufauna ma ana lomi bigipa'ana ¹⁹(uaa fei law, lomi i fanaa fei maumau ba lomi hepalo tata) ma hepaliadii o'onaia unu, hepalo na mua laraa fei fama'a, nawe nomai ma na forafafi'inaa o'ou a'a mei Haidaa.

²⁰Ma ina nofininamii fei fa'unaia! Hefi'a, ro'ou bauaniaa humuu mei Haidaa ma lomi fa'unaia, ²¹ma'uaa hia bauaniaa humuu mei Haidaa a'a fei fa'unaia ei i ware a'ana mei Haidaa ba:

“Mei Fasu na fa'unai
ma lomi ba i filoginaa naranarana:
‘Yoi bauaniaa humuu mei Haidaa ranimai ranimai.’”

²²Si'ei ba a'a fei fa'unaia fei, Jesus, mei i fawe'iaa fei fi'ugaia, fei na mua laraa fei fama'a.

²³Ma ei bauaniaa humuu mei Haidaa ei, ro'ou watauda, uaa fei ma'ea na'aida fapedugaa bigi'aa ro'ou; ²⁴ma'uaa si'ei ba Jesus na oalao, fei bigi'ana ba hia bauaniaa humuu mei Haidaa, lomi i pedutoo. ²⁵Si'ei, na hawia ba i fatelapa'aa

ei ro'aa dinaa a'a mei Haidaa** uaa hia, hamatee fi oalao ba i umuinaa ro'ou.

²⁶Hia, pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ale'ei na hawia a'a o'ou—uaa na apunai, lomi tatana, na fafa'arai, na ude u'ugai a'a ei rama'a hafelo ma na pafeai a'a ei manumanuu haroo pafea. ²⁷Abaa ale'ei ei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa fama'a ba minaa ei arewaa ro'aa fo'afama'ea ei manulelele o manufidufidu ba ponoponoo ei hafelo'aa ana ro'ou mawe ei hafelo'aa ei rama'a. Hia, na pono'aa ei hafelo'aa minaa ei rama'a hepoa ua ma na hawia, ei i rawa'a'afainaa anaia. ²⁸Uaa fei law na rafeinaa ei rama'a lomi rona faufau ba pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa; ma'uaa fei fa'unaia, fei na nomai nenee fei law, na rafeinaa mei Na'u, mei i oalao ma lomi tatana.

Mei Pa'aa Bauaniaa fei Humuu mei Haidaniaa fei Manufau Fi'ugaia

8 Fei pa'aa pa'afii fei warewarea, fei oi wareia, sifeni: Ona pa'i hemea pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ale'ei, mei na guta fipepei ma'au fei gutanaa mei Hapara pafea ²ma fi bigi laloo fei pa'aa humuu mei Haidaa, fei faduaa mei Fasu ma abaa fei faduaa rama'a.

³Minaa ei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, bigi'aa ro'ou ba ro'aa fani fana ma fo'afama'ea ei ponoponoo hafelo'a ma mei rama'a mei, ana nei pa'i manumanu ba i fani. ⁴Nabaa hia yeni malagufu, lomi ba i oa ale'ei bauaniaa humuu mei Haidaa, uaa na pa'idii rama'a ba ro'aa fanaa ei fana ale'ei i wareia fei law. ⁵Rona bigi laloo fei humuu mei Haidaa poroporo, fei haduo ma hanunuu fei humuu mei Haidaa pafea. Si'ei, i warefa'aiaa Moses mei Haidaa ale'ei ba: “Nenegima'aiaa tamanu una fama'aio i pafoo fei maugen.” ⁶Ma'uaa fei bigi'a na

**7:25 7:25 O, ba ro telalao ranimai ranimai

tonia Jesus, na muainaa fei bigi'aa ro'ou, ana ale'ei fei fi'ugaia, fei hia fi umuinia na muainaa fei fi'ugaia fama'a. Ma ei fa'unaia wagii fei fafasuii fei bigi'ana na mua laraa fama'a.

⁷Uaa nabaa lomi na pa'i tataa fei rawarawa fi'ugaia, lomi ro'aa labaginaa hepalodiai fi'ugaia. ⁸Ma'uaa mei Haidaa na fanunupa'aa ei tataa ei rama'a ma na ware:††

“Ifi nomai fei au ba yau, a bigi'aa hepalo manufau fi'ugaia a'a ei Israel mawe ei Judah.”

⁹Ale'ei fei wareaa mei Fasu, “Abaa ale'ei fei fi'ugaia una bigi'ia a'a ei upuu ro'ou ei a taudugaa ro'ou, di'ininaa Egypt, uaa lomi rona oafagugu a'a fei fi'ugaiau, ma una ofadugaa ro'ou.”

¹⁰Na ware mei Fasu ba, “Sifeni, feni fi'ugaia yau ba a bigi'ia a'a ei Israel nenee fei au fei. A augaa ei law una pa'i i naranaraa ro'ou ma ne'inia i laloo iaa ro'ou.

Awe oanaa Haidaniaa ro'ou, ma rowe oanaa rama'aa gufuu.

¹¹Lomidiai ba nemea i feroinaa mei gufuna o lofuna ma ware ba, ‘Onei apa'aa mei Fasu,’ uaa minaa ro'ou, ropowe apa'au, ei rama'a ua mawe ei baua rama'a.

¹²Uaa a futoaa ei hafelo'aa ro'ou ma fai lomi a nonominia.”

¹³Ei i ware ba “manufau” fi'ugaia, ina fapedugaa fei fama'a, fei fai lomi i bigipa'i; ma tamanu na pedu ma watanai, ipowe pa'ai.

Losui laloo fei Humuu mei Haidaa Poroporo Yeni Malagufu

9 Fei rawarawa fi'ugaia na pa'i warea ba batanai fei mau losuia ma fei humuu mei Haidaa yeni malagufu. ²Rona bigi'aa hepalo humuu mei Haidaa poroporo. I lalona na pa'i guapalo lalomu. Laloo fei rawarawa lalomu rona augaa fei ude'udee we'ai ma fei tawaa fei faraa pidaua na apunai. Ma rona roroinia ba Fawelei Apunaia. ³I petoo fei rawarawa lalomu na pa'i rapirapi** ma nenena na ude hepalodiai pusu'o lalomu rona roroinia ba Fawelei Pa'aa Apunaia ⁴ma i lalona na pa'i fei tawaa fei dufaa hagu pa'afina gold mawe fei bao fei fi'ugaia. Fei hawaa fei bao, gold. Fei bao, nofina fei baraa manna, pa'afina gold ma fei o Aaron, fei na nusu mawe guapaloei mugoo fi'ugaia. ⁵I palalaa fei bao na pa'i laguei cherubim, laguei fa'a'arewaa fei Haweraa mei Haidaa. Ei pau lagua na fagiogioaa fei hawaa fei ponoponoo ei hafelo'a i pafoo fei hawaa fei bao.††† Ma'uaa abaa o fiwarewareinaa ei manumanu ei e'eni.

⁶Ena rona aufarawanidigaa minaa ei manumanu laloo fei humuu mei Haidaa, ei bauaniaa humuu mei Haidaa, rona'aida wadu'ainaa fei rawarawa lalomu ba ro'aa bigibigi. ⁷Ma'uaa uniaa mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa i wadu'ainaa fei faguapaloaa lalomu ma hepoo ua laloo heai igisimasi ma ranimai nei pa'i namo, fei hia, i fani fana uaa ei hafelo'aa anaia mawe hafelo'aa ei rama'a, ei rona bigi'uaia ma lomi rona aida ba rona tata. ⁸Wagii e'ei manumanu e'ei, fei Spiriti Apuna na foiginia ba fei rapirapii Fawelei

††8:8 8:8 Hefi'a ne'ia ba fanunupa'aa ei tata ma warenaa a'a ei rama'a:

**9:3 9:3 Fei Bu'u Apuna na ware ba faguapaloaa rapirapi ma'uaa lomi na ware ba hitani fei rawarawa rapirapi.

†††9:5 9:5 O, fagiogioaa fei gutanaa faloloa'ia

Pa'aa Apunaia atawe gigi nabaa ana fi ude fei rawarawa humuu mei Haidaa poroporo. ⁹Fei manumanu fei, ale'ei hanunu a'a feni au feni ba i fama'aia ba ei fana ma ei fo'afama'eiaa ro'ou, lomi i fawanewanepa'aa ei marapuaa naranara ei losuia. ¹⁰Ei manumanu ei, manumanuu augu ale'ei du'ua ma numa mawe ei mau fesufesu—ale'ei ei auguu unuu ro'ou nopa'aloo fei au ei manufau maumau.

Fei Namoo Christ

¹¹Ei i nomai Christ ale'ei mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa wagii ei rawani'a manumanu na udedii yeni,^{§§} ina wadu'ai'asi'aa a'a fei humuu mei Haidaa poroporo, fei na fafa'arai ma na mua laraa fei fama'a, abaa bigi'aa rama'a ma abaa manumanuu famamaraia. ¹²Lomi na wadu'ai fininaa namoo ei memee mawe ei buduma'ao; ma'uaa ina wadu'ainaa Fawelei Pa'aa Apunaia hepoo ua fininaa fei ana namona. Ma wagii fei namona na pono'aa o'ou a'a fei ponopono lomi i pedutoo. ¹³Fei namoo ei memee, ei wawane buduma'ao mawe ei maduu ei pifine buduma'ao, rona tafuginaa pafoo ei rona loloo ale'ei fei mau losuu ro'ou ba nei fafa'arai fei auguu unuu ro'ou. ¹⁴Fa'ua ba ei manumanu ei, ana ina rawani, ma'uaa fininaa fei Spiriti lomi i pedutoo, fei namoo Christ, mei lomi hepalo hafelo'ana, mei na fanaa anaia a'a mei Haidaa, fei namona na ona'onaidiai ma i fafafa'arainaa ei naranaraa o'ou a'a ei mau bigi'a,* ei i noduginaa o'ou ma'ea ba o'aa bigi'aa ei bigi'aa mei Haidaa, mei fi oaloo!

¹⁵Si'ei ba ina ma'edii ale'ei ponopono ba ronei ala a'a ei hafelo'a, ei rona bigi'ia laloo fei rawarawa fi'ugaia,

Christ, hia mei fawanewaneaa watola wagii fei manufau fi'ugaia ba ei rafeiana, ronei tonaa fei fa'unaia, fei lomi i pedutoo ba wagii fei ma'eana i pono'alaraa ei rama'a a'a ei hafelo'a rona bigi'ia wagii fei rawarawa fi'ugaia.

¹⁶Fei ne'iaa hemea ba i fi'alagibata ei manumanuna nabaa i ma'e,[†] oneido'o aida ba inapa'aa ma'e, te, owe alaginaa ei manumanuna, ¹⁷uaa fei ne'ia na pa'i hanuna nabaa ina ma'e; lomi ba o neneraa fei ne'iana nabaa ana fi guta. ¹⁸Sifei fei pa'afina ba fei rawarawa fi'ugaia, lomi hanuna nabaa lomi namo.

¹⁹Moses, ei i warefanaa ei rama'a minaa ei ne'ia laloo fei law, ina tonaa fei namoo ei buduma'ao fininaa ranu, fei roa lawalawa mawe ei raraa haihai hyssop ma tafuginaa pafoo fei holobena mawe minaa ei rama'a. ²⁰Ina ware, “Sifeni feni namo wagii fei fi'ugaia, fei mei Haidaa na ware ba hamonei nene-gia.” ²¹Ana ale'ei, ina tafuginaa fei namo i laloo fei humuu mei Haidaa poroporo mawe minaa ei manumanu lalona wagii fei mau losuu ro'ou. ²²Ma ana pa'aa fa'ua ba fei law na ware ba minaa ei manumanu, ronei fafa'arainaa namo ma nabaa lomi namo, ana lomi ba i futo ei hafelo'a.

²³Si'ei, hepalo baua manumanu ba ronei fafa'arainaa namo ei manumanu yeni malagufu, ma'uaa a'a ei pa'aa manumanu pafea,inei pa'i namo i muainaa e'ei. ²⁴Uaa Christ, lomi na wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa poroporo, fei bigi'aa rama'a. Fei, hanunuu fei pa'aa fa'ua. Hamatee hia na wadu'ainaa ana fei gufu pafea ma umuinaa o'ou inamoaa mei Haidaa. ²⁵Ana abaa ina wadu'ainaa fei gufu pafea ba i fanidinaa anaia ale'ei fei maumau mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, mei na'aida

§§9:11 9:11 Hefi'a ne'ia mina ba *manumanu ba i nomai*

*9:14 9:14 O, o'ou a'a ei *maumau lomi hanuna*

†9:16 9:16 Fei warea Greek a'a feni ne'ia ana hanuna ba *fi'ugaia*; v. 17 ana.

wadu'ainaa Fawelei Pa'aa Apunaia hepapalo igisimasi fininaa fei namo, fei abaa namona. ²⁶Nabaa ale'ei, hanuna ba Christ nei tonaa fi'ina watauda au wagii fei mamaraiamii feni ano nopa'amii e'eni. Ma'uaa e'eni ina famaua hepoa ua laloo eni a'apoo arewaa ba i fapedugaa ei hafelo'a, uaa ina rawa'a'afainaa anaia. ²⁷Ei rama'a, ronei ma'e hepoa ua ma nenee fei, ronei tonaa dududuaa ro'ou ²⁸ma ana ale'ei, Christ na rawa'a'afainaa anaia hepoa ua ba i fapedugaa ei hafelo'aa watauda rama'a; ma iwe hadiwe'imai ma fei faguapooa noramiana, a'a ba i harenaa ei hafelo'a, ma'uaa ba imii fanaa fei tela'ana a'a ei rona oma'aia.

Fei Hepoa ua Ma'ea Christ na Hawiaa Minaa ei Rama'a

10 Fei law ale'ei haduoo ei rawani'a manumanu ba ro nomai—abaa ale'ei pa'aa manumanu. Si'ei ba ale'ei, ei fo'ama'ea, ei rona'aida bigi'ia hepapalo igisimasi, lomi na hawia ba i fafafa'arainaa ei rona nofarafi'imai ba ro'aa losui. ²Nabaa na hawiaa ei fo'afama'ea ei, lomi ba ro'u bigi'uaia. Uaa nabaa na hawia ba i fafafa'arainaa ei losuia a'a ei hafelo'aa ro'ou, hepalo fo'afama'ea ua na hawidigia ma lomidiai ba ro'aa nanamuinia ba rona hafelo. ³Ma'uaa hepapalo igisimasi, ei fo'afama'ea ei, na'aida fanonominaa o'ou ba ona hafelo, ⁴uaa ei namoo buduma'ao ma memee, pa'aa lomi ba iwe fapedupa'aa ei hafelo'a.

⁵Si'ei, i nomai Christ a'a feni ano, na ware:

“Lomi ona nunuminaa ei fo'afama'ea ma ei fana,

ma'uaa ona fanau feni hudi unu ba unei rawa'a'afainia;

⁶lomi ona ni'eni'e

a'a ei fana rona gu'a

ma ei fana ba i fapedugaa ei hafelo'a.

⁷Ma una ware, ‘Yau meni—ina pa'i u'ugau a'a fei ne'ia—

fei pa'afii fei noramiau ba a bigi'aa ei nunumiamu, mena Haidaa.”

⁸Fama'a ina ware ba, “Lomi ona nunuminaa ei fo'afama'ea ma ei fana, ei rona gu'a ma ei fana ba i fapedugaa ei hafelo'a. Ma lomi ona ni'eni'e a'a e'ei” (fa'ua ba fei law na ware ba ronei bigi'ia). ⁹Ma hinene ina ware, “Yau, meni; ei a nomai ba a bigi'aa ei nunumiamu, mena Haidaa.” Ina au'u'uginaa fei rawarawa ba i fa'asi'anaa fei faguapaloana. ¹⁰Ma a'a fei nunumiana, minaa o'ou na fafa'arai a'a fei fo'afama'ea fei hudi unuu Jesus Christ—ma hepoa ua na hawiaa minaa ei rama'a.

¹¹Hepapalo arewaa hememea ei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, na ufalarai ma bigi'aa fei bigi'ana a'a fei losuia; ina'aida bigi'aa ana minaa fei fo'afama'ea ranimai, fei ba pa'aa lomi i fapedugaa ei hafelo'a. ¹²Ma'uaa meni bauaniaa humuu mei Haidaa meni, na rawa'a'afainaa anaia—hepoa ua na hawia ba i fapedugaa ei hafelo'a ranimai ranimai. Ei i bigi'aa fei, inawe guta pepepepe ma'au mei Haidaa. ¹³A'a fei au fei ma nolao, ifi oma'aa fei arewaa ba ei bidibidii ununa, rowe oanaa labenaa pinena, ¹⁴hamate, a'a hepalo ua fama'ea ro'ou hia, ina bigi'ia ba ranimai ranimai ronawe fafa'arai, ei na fafafa'arainaa ro'ou.

¹⁵Fei Spiriti Apuna, ana na warefa'aiaa o'ou fei manumanu fei. Fei rawarawa wareana ale'ei:

¹⁶“Mei Fasu na ware ba, nenee fei au fei, a bigi'aa feni fi'ugaia feni a'a ro'ou.

A augaa ei law una pa'i laloo iaa ro'ou, ma ne'inia laloo naranaraa ro'ou.”

¹⁷Ma ana ina ware ba:

“Ei hafelo'aa ro'ou mawe ei barafeaa ro'ou fei law,

lomi a fai nonomidinia.”

¹⁸Ma si'ei ba ina futoaa e'ei, lomi pa'afina ba i pa'idiai fo'afama'ea ba pono-ponoo hafelo'a.

Ufawei

¹⁹Ena lofuu, o'ouna pa'i laugu'aa o'ou ba o'aa wadu'ainaa Fawelei Pa'aa Apunaia wagii fei namoo Jesus. ²⁰Ma wagii fei manufau rawani'a tala na pa'i harenua, fei na gigi a'a fei rapirapi, ana fei hudi ununa. ²¹Si'ei ba ona pa'i hemea bauaniaa humuu mei Haidaa, hemea na ona'onai, i oma'aa fei humuu mei Haidaa. ²²Ma si'ei ba ei manumanu ei napa'aa fa'uai, onei nofarafi'ilao a'a mei Haidaa fininaa fei pa'aa laloo iaa o'ou wagii fei laugu'aa fei narafawe'ia ba laloo iaa o'ou na fafa'arai wagii ei marapuaa naranaraa o'ou ma ana ale'ei ba ei unuu o'ou na nunudii a'a fei male-waa ranu, fei lomi na loloo. ²³Onei panarofawe'inaa fei o'onaia unu, fei ona ware ba ona pa'i, uaa mei i fa'unai, ipa'aa bigi'ia. ²⁴Ma narama'aia batanai ona fa'asi'anaa naranaraa hememea o'ou ba o'aa bigi'aa fei mau hagua mawe ei rawani'a bigi'a. ²⁵Onei'aa fapedugaa fei mau gutafipuaa o'ou, ale'ei mau bigi'aa hefi'a, ma'uaa farefurefuaa unuu hememea o'ou—ma fa'apoidinalao ena ona fanunuaa fei Arewaa ba fi nomai.

²⁶Nabaa omina'u bigi'uaialoo ei hafelo'a nene tonaa o'ou fei apa'aa fei fa'uaia, lomi na pa'i fei namoo pono-ponoo hafelo'a a'a o'odu, ²⁷ma'uaa uniaa fei ba onei fatano'unaa walai o'ou wagina, fei dududua mawe fei nalenaleaa hafi, fei ba i gu'apedugaa ei na bidibidi unuu ro'ou a'a mei Haidaa. ²⁸Hini na barafeaa fei law Moses, nabaa helagui o o'odui na fanunuaa fei barafea fei, lomi ro'aa faloloa'inia; ro fo'afama'e'uaia. ²⁹Nabaa ale'ei, po'o batanaidiai tonana fagianana mei

i hapuninaa mei Na'uu mei Haidaa ma lomi na fahonuaa fei namoo fei fi'ugaia, fei na papaditainia. Mei rama'a ale'ei, ana na warefafeloaa fei Spiritii fei rawani'aa mei Haidaa. ³⁰Uaa ona apa'aa mei na ware ba, “Manumanuu fanaa fagianaa a'a ei rama'a hafelo; awe fawanewaneia,” ma hepalodiai ba, “Mei Fasii i dududuaa ei rama'aa gufunu.” ³¹Pa'aa famama'au naba o tonaa fei dududuaa mei Haidaa, mei fi oalao.

³²Narahadiwe'idinaa ei arewaa, ei hamodo'o tonaa fei we'ai, ei hamo'aa ufawe'i fininaa baa fi'ia i ma'aa fei haperaraia. ³³Hefarani rona warefafeloaa hamu'ou ma haperararaiaa hamu'ou i pudaa rama'a; hefaranidiai hamona ufipui a'a hefi'adiai rona tonaa fei. ³⁴Hamona faloloa'ihugiaa ei bobo'aia ma ni'e ua ei ro'aa tonaa manumanuu hamu'ou, uaa hamona aida ba hamona pa'i hefi'adiai manumanu na mua laraa e'ei ma lomi i pedutoo.

³⁵Si'ei, apuna fa'asisiaa naranaraa hamu'ou; uaa i bauanai fei rawani'a pono'a hamopowe tonia. ³⁶Hamonei ufawe'i, uaa ena hamona bigi'aa fei nunumiaa mei Haidaa, hamowe tonaa fei fa'unaiana. ³⁷Lomi i madii ma, “Mei ba i nomai, iwe nomai, a'a ba i famamadii.

³⁸Ma'uaa ei wanewane rama'aa gufuu,[‡] ro'aa oa fininaa fei narafawe'ia.

Ma nabaa nemea i fa'asisi, lomi a ni'eni'e a'ana.”

³⁹Ma'uaa abaa o'ou a'a ei rona fa'asisi ma tonaa fei fagianaa, uaa o'ou a'a ei narafawe'ia, ei rona tela.

Wagii fei Narafawe'ia

11 Fei narafawe'ia sifei ba onapa'aa aida ba fei o'onaia unuu o'ou ba o pa'i, opa'aa pa'i ma onapa'aa aidadii ba tamanu lomi ona fanunupa'ia, inapa'aa

[‡]10:38 10:38 Hepalo ne'ia mina ba Ma'uaa ei wanewaneia

fa'uai. ²A'a fei, mei Haidaa na ni'eni'e a'a ei rama'aa mina.

³A'a fei narafawe'ia, ona aida ba minaa ei manumanu haroo pafea mamaramiamii ro'ou a'a fei wareaa mei Haidaa ma tamanu ona fanunuia e'eni, famamarana a'a tamanu lomi ona fanunupa'ia.

⁴A'a fei narafawe'ia, Abel na fanaa mei Haidaa hefaa rawani'aa fanana laraa fei fanaa Cain. A'a fei narafawe'ia, hia hemea wanewanea rama'a ei i ware mei Haidaa ba fei fanana na rawani. Ma fa'ua ba ina ma'edii, ma'uaa a'a fei narafawe'ia, ana ifi wareware e'eni.

⁵A'a fei narafawe'ia, mei Haidaa na nodugaa Enoch di'ininaa yeni ma lomi ina ma'e; lomi rona labagipa'ia, uaa ei itawe dugia, mei Haidaa na tenia ba hia rawani'a rama'a. ⁶Ma nabaa lomi fei narafawe'ia, pa'aa lomi ba i ni'eni'e mei Haidaa, uaa hini ba i nomai a'ana, inei aida ba mei Haidaa fi oa ma ba ana ifi farawaninaa ei ro'amina lalabagina.

⁷A'a fei narafawe'ia, Noah, ei i guainaa fei warefa'aia waggii ei manumanu ataa nomai ma atawe fanunu ba tamanu, ina ma'auaa fei warefa'aia ale'ei manumanu apuna ma na faduaa fei baua wa ba ro'aa tela ei maroana. A'a fei narafawe'iana, ina warenaa umuna ba na hafelo feni ano ma na tonaa fei wanewanea, fei i nofininamii fei narafawe'ia.

⁸A'a fei narafawe'ia, Abraham, ei i tonaa fei warea ba inei dinaa a'a fei gufu, fei nene nawe tonia ba manumanuna, ina neneraa fei warea ma na dii, ma'uaa lomi na aida ba i dinaia. ⁹A'a fei narafawe'ia, ina fa'u humuna i malalaa fei fa'unaia gufu ale'ei hemea rama'a abaa gufuna yei; ina ma'igu laloo ei pale poroporo ana ale'ei Isaac ma Ja-

cob, laguei ana ale'ei hia a'a fei fa'unaia fei. ¹⁰Uaa ifi lalabaginaa fei gufu na pa'i fasu'ufufugoina, fei pagipagia ma faduaa mei Haidaa.

¹¹A'a fei narafawe'ia, Abraham, hia napa'aa bau ma Sarah, hia pa'abeu, ma'uaa inawe oanaa ama uaa ina^f nara ba na fa'uai mei i fa'unai a'ana. ¹²Ma si'ei, a'a mei hemea ua rama'a, mei ale'ei ba na ma'edii, namina watauda ei paina ale'ei ei pi'u pafea ma ale'ei piyee didipisii, ei lomi o wareipa'ia.

¹³Minaa ei rama'a ei, ana roifi guta a'a fei narafawe'ia ei ro'aa ma'e; lomi rona tonaa ei manumanu waggii fei fa'unaia; rona hafo'uaiamai rauaa ma rona nunuminia, ma'uaa na raua. Ma rona aida ba ro'ou, rama'aa hepapa gufu ma abaa pa'aa rama'aa feni ano. ¹⁴Fei mau naranara ale'ei, na unia ba ei rama'a ei, roifi lalabaginaa hepalo pa'aa gufuu ro'ou. ¹⁵Nabaa fei naranaraa ro'ou ana fi ude a'a fei gufu rona di'ininia, na hawia ba ro'aa hadiwe'ai. ¹⁶Ma'uaa rona nunuminia hepalo gufu, fei gufu pafea, fei na rawani laraa fei. Si'ei, mei Haidaa lomi na mamafa ba hia Haidaniaa ro'ou, uaa ina pagidigaa hepalo gufuu ro'ou.

¹⁷A'a fei narafawe'ia, Abraham, mei i tonaa fei fa'unaia, mei ba ana i fo'afama'ea mei hemea ua na'una, na fanaa Isaac ale'ei fana ei i mania mei Haidaa, ¹⁸ma'uaa mei Haidaa na warefanidigia ba "Ei paimu,[§] rowe nomai uaa Isaac." ¹⁹Abraham na nara ale'ei ba mei Haidaa na pa'i faufau ba i fa'asi'anaa ei ma'ea ma fei ba ina to hadiwe'inaa Isaac, ale'ei hanunu ba ina hadiwe'imai a'a fei ma'ea.

²⁰A'a fei narafawe'ia, Isaac na haweginaa Jacob ma Esau a'a tamanu itawe nomai a'a lagua.

^f11:11 11:11 O, A'a fei narafawe'ia Sarah, mei na sisiginaa raudei, ana ina hawia ba i wanini uaa ina

[§]11:18 11:18 Warea Greek ba fuamu

²¹ A'a fei narafawe'ia, Jacob, ei ba i ma'e, ina haweginaa hememea na'uu Joseph ma na losui ei ifi faduge a'a fei ona.

²² A'a fei narafawe'ia, Joseph, ei i rarafi'i fei auna, na u'ugaa fei wala'anaa ei Israel yei Egypt ma na warenaa a'a ei maroana ba ronei bigi'aa tamanu a'a ei guina.

²³ A'a fei narafawe'ia, mei ama ma inaa Moses, laguna opa'ainia ale'ei oduai puda nenee fei waniniana uaa laguna fanunu'apa'ia ba hia, abaa baduu ua ma lomi laguna ma'auaa fei wareaa mei hapara.

²⁴ A'a fei narafawe'ia, Moses, ei i gipedii, lomi na nunumiai ba ro ware ba hia waniniaa mei na'uu Pharaoh. ²⁵ Ina nunuminia ba i tonaa panirarataia a'a ei rama'aa gufuu mei Haidaa laraa fei ba i tonaa ei ro'oo ei hafelo'a, ei i pedu batafa ua. ²⁶ Ina nara ba fei gutafafeloana uaa Christ, na awatadiai laraa ei watauda rawani'a manumanuu Egypt, uaa ifi guta'oma'a'uaiaa fei pono'ana, fei i no-mai hinene. ²⁷ A'a fei narafawe'ia, ina di'ininaa Egypt ma lomi na ma'au a'a fei sibaa mei hapara; ina ufawe'i, uaa ina fanunupa'aa mei na tapu a'a ei rama'a. ²⁸ A'a fei narafawe'ia, ina bigi'aa fei Talai Falogia ma fei tafugaa fei namo ba mei ba i fama'ea ei uma'ua, lomi ba i fama'ea ei uma'ua na'uu ei Israel.

²⁹ A'a fei narafawe'ia, ei rama'a, rona talai'ailao laloo fei Roa Agi** ale'ei malagufu ma ei Egypt ba ana ro'aa bigi'ia, ma'uaa rona wawau'uma'e.

³⁰ A'a fei narafawe'ia, ei nonoo Jericho na pasi nenee fei ro'aa talaifaweloinia laloo oloromeai arewaa.

³¹ A'a fei narafawe'ia, Rahab, mei pifinee tala, si'ei ba ina taufagutanaa

ei farerefaia, lomi na ma'efipui a'a ei barafea.††

³² Ma tamanudiai ba a u'ugia? Lomi na pa'i au ba a u'ugaa Gideon, Barak, Samson, Jephthah, David, Samuel mawe ei mamama'a. ³³ A'a fei narafawe'iaa ro'ou, rona muainaa ei fifo'aia a'a ei hapara, fawanewaneaa ei pidawaiaa gufu ma tonaa ei fa'unaia; rona tominaa poaa ei lion, ³⁴ pereaa fei nalenaleaa fei hafi ma tela a'a fei wadu; ei rafileleaa ro'ou na filoginaa faufaua; ma oanaa faufaua a'a ei fifo'aia ma teteaa ei fo'aa ei gufuu raua. ³⁵ Ei pifine, rona tohadiwe'inaa ei ma'ea ro'ou, uaa rona asi'adiai. Hefi'adiai, rona nanamuinaa fei haperaraia ma rona ofasi'ia ba lomi ro'aa ala uaa rona nunuminia ba ineipa'aa rawani fei asi'anaa ro'ou. ³⁶ Hefi'a, rona tonaa hararasia ma babu ma hefi'adiai rona faugaa ro'ou ma aunaa humuu bobo'aia. ³⁷ Rona nafanaa ro'ou mugoo;‡‡ rona walainaa ro'ou; rona fo'afama'ena ro'ou wadu. Rona tatalai hawainaa ro'ou hudii sipsipi ma hudii memee ma lomi rona pa'i manumanu ma rona tonaa haperaraia ma panirarataia. ³⁸ Fei maumau ro'ou namina mua laraa fei maumau feni ano. Rona tatalai fawelei lomi haihai o guana ma fawelei na pa'i maugeni ma i laloo ei walefoaa ei na'a ma ei walefoaa malagufu.

³⁹ Minaa ro'ou, rona fani'eni'ea mei Haidaa a'a ei narafawe'iaa ro'ou, ma'uaa lomi hemea ro'ou na tonaa tamanu ina fa'unainia. ⁴⁰ Mei Haidaa na pagidigaa hepalo rawani'a manumanuu o'ou ma hinene, ena rona oafipui a'a o'ou, ropowe ale'ei nunumiaa mei Haidaa.

**11:29 11:29 O, fei Agii Sipawa

††11:31 11:31 O, ei abaa narafawe'ia

‡‡11:37 11:37 Hefi'a ne'ia mina ba nafanaa ro'ou mugoo; rona oa a'a fei manimania

Mei Haidaa na Sualaparaa ei Na'una

12 Si'ei ba na pa'i watauda rona fama'adigaa o'ou fei maumau fei, rawa'a'afainaa minaa ei manumanu na fatautauaa o'ou mawe ei hafelo'a, ei na fa'alabe'aa o'ou, uaa onei ponifawe'i a'a fei fiwaleia na ude ma'aa o'ou. ²Onei fanunu'uanaa a'a Jesus, mei fafasui ma fapedupeduu fei narafawe'iaa o'ou. Uaa a'a fei ni'eni'ea i ma'ana, ina apitainaa fei fi'iaa fei hawafolo ma lomi na naranara watauda a'a fei famamafaa ro'ou hia a'a fei hawafolo ma nawe guta i pepeli ma'au fei gutanaa mei hapara, mei Haidaa. ³Hamonei narama'aiaa mei na apitainaa fei fadugeaa ei rama'aa hafelo ba hamonei'aa tarere ma fa'asisi.

⁴A'a ei ote'oteiaa hamu'ou wagii ei hafelo'a, hamotawe fadugepa'aa fei ba i wigii namoo hamu'ou. ⁵Ma ana hamona madi'inaa fei warea fa'unuwenuwea, fei i ware ba hamu'ou, na'u:

“Mena na'uu, apuna nara ba fei sualaparaa mei Fasu abaa baua manumanu,

ma apuna fa'asisiaa fei naranaramu ei na sualapagio,

⁶uaa mei Fasu, i sualaparaa ei na haguua ro'ou,

ma fanima'aiaa minaa ei taweana ba na'una.”

⁷Ei waiwaiaa manumanu, hamonei tonia ale'ei sualapara. Mei Haidaa na bigi'ia ale'ei, uaa hamu'ou, na'una. Haa, hini lomi i sualapagia mei amana? ⁸Ma nabaa lomi hamo'aa tonaa fei sualapara (ma minaa ei, rona tonaa fei sualapara), hanuna ba hamu'ou ama lomi ma abaa pa'aa na'u. ⁹Ma ana, minaa o'ou, ona pa'i amaa o'ou ma ei amaa o'ou, rama'a ua. Rona sualaparaa o'ou ma ona ma'auaa ro'ou a'a fei. Si'ei, inei bauanadiai fei ma'auaa o'ou a'a mei Amaa ei spiriitii o'ou ba o'aa gutafarawani! ¹⁰A'a fei apa'aa ei amaa o'ou, ale'ei ba tamanu ina

rawani, rona sualaparaa o'ou ei oi guta a'a ro'ou; ma'uaa mei Haidaa na sualaparaa o'ou ba fararawani o'ou ba onei oafipui a'a fei apunaiana. ¹¹Lomi hefaa sualapara ona nara ba na rawani ei oi tonia, ma'uaa ale'ei fi'ia. Ma'uaa hinene, ei rona tofarawaninia, ro'aa hufu'aa fuua fei wanewanea na gutafarawania.

¹²Si'ei, hamonei fawe'iaa ei rafilaleaa pani ma du'uu hamu'ou. ¹³“Paparawaninaa ei talaa pinee hamu'ou,” ba ei afetoo, lomi ro'aa afetodiai, ma'uaa ro'aa talaipa'i.

Fei Warefa'aia ba Onei'aa Fadugeaa mei Haidaa

¹⁴Onei bigifawe'i ba o gutafarawani ua a'a minaa ei rama'a ma fafafa'arai; lomi nemea ba i ma'a mei Fasu nabaa lomi ina fafa'arai. ¹⁵Oma'aa hamu'ou ba nemea nei'aa rapuaa fei rawani'aa mei Haidaa ma nei'aa nusu bauanai fei para'aa wara ba i fa'asi'anaa fisibaia ma fafeloaa watauda. ¹⁶Oma'aa hamu'ou ba lomi nemea i bigi'aa fei fitatafipa'aia ma hamonei'aa ale'ei Esau, mei lomi na ma'auaa mei Haidaa ma fei ba i tonia a'a amana uaa hia uma'ua na'u wawane, ina alo'uaia a'a hepalo ua du'ua. ¹⁷Hamona aidadii ba nenee fei, ei ba i tonaa fei hawegia, lomi na ugainia amana. Fa'ua ba na pasi ranu pudana ei ba i tonaa fei hawegia, ma'uaa lomi na filogipa'aa fei naranarana.

¹⁸Lomi hamona nomai a'a hepalo maugeni ba hamo'aa idoia, hepalo ina pa'i hafi, o a'a fei roromaa ma fei na fawawa'au, o fei baua lalarena; ¹⁹lomi hamona nomai a'a fei inaiaa fei maniwa, o a'a fei lao, fei rona guainia ma ronamina ai'i'igai ba inei'aa waredinaa hepalo warea a'a ro'ou, ²⁰uaa lomi ro'aa harepa'aa fei rarabaa warea ba, “Nabaa ana hefaa manulelele na no'ido'uaialloo fei maugeni, hamonei nafafama'eia.” ²¹Hefei fanunuana, namina famama'au

ma si'ei, na ware Moses ba, “Unamina ma'aufunurere!”

²²Ma'uaa hamona nodigimai i Mau-
geni Zion, fei Jerusalem i pafea, fei
gufuu mei Haidaa, mei fi oalao. Ha-
mona nobapa'amii pufaba'aba'a alo'alo,
ei roifi ni'eni'efipui, ²³dinamii a'a fei
losuu ei uma'ua, ei na panadii haraa
ro'ou i pafea. Hamona nodigimai a'a
mei Haidaa, mei fadududuaa minaa ei
rama'a, a'a ei spiritii ei rona wanewane,
ei rona fafa'araidii, ²⁴bapa'amii Je-
sus, mei fawanewaneaa watola, mei na
bigi'aa fei manufau fi'ugaia ma hamona
nopa'amii fei ugu'uguaa namo, fei na
mua laraa fei namoo Abel.

²⁵Oma'aa hamu'ou ba hamonei'aa
barafeaa mei fi ware. Nabaa fa'ua ba
lomi ro'aa tela ei ro barafeaa mei na
warefa'aiaa ro'ou yeni malagufu, batanai
ba o'aa tela nabaa ona barafeaa wareaa
mei i guta pafea? ²⁶Fei au fei, fei laona
na nueinaa feni malagufu, ma'uaa e'eni
ina fa'unai ba, “Hepoadiai a farereaa feni
malagufu, ma'uaa a'a ba feni malagufu
ua, hamatee fei haroo pafea anaa.” ²⁷Fei
hanuu fei warea “Hepoadiai” sifei ba i
ha'esiminaa ei na tatawei—ei famama-
rana ma ei lomi na tataweipa'i, i ude.

²⁸Si'ei ba oi tonaa hepalo ale'ei gufuu
hapara, fei lomi i tataweipa'i, onei ware
'ta' ma si'ei, losuinaa mei Haidaa ale'ei
nunumiana fininaa ma'aua ma honua,
²⁹uaa, “mei Haidaniaa o'ou, hia fei hafi
masianaa lomi.”

Ei Fapopo'ii ei Warefa'aia

13 Fihaguinaa hememea hamu'ou
ale'ei filofui. ²Hamonei'aa
madi'ininaa fei mau fagutanaa ei
gufu raua, uaa a'a fei bigi'a ale'ei,
hefi'a rama'a, lomi rona aida ba rona
fagutanaa ei alo'alo. ³Naranaraiaa ei
rona guta i humuu bobo'ai ale'ei ba ana
hamu'ou bobo'aia mawe ei rona fafeloaa

ro'ou hefi'a ana ale'ei ba hamona tonaa
fi'iaa ro'ou.

⁴Minaa ei rama'a nei fararabaiiaa fei
lalaia ma fei tawaa lalaia nei fafa'arai,
uaa mei Haidaa i dududuaa mei fiharo-
haroipa'aia mawe minaa ei fitatafipa'aia.
⁵Hamonei'aa haguua fei mugoo po'i ma
hamonei oafawawanene ua a'a tamanu
hamona pa'i, uaa mei Haidaa na ware:
“Fai lo'e a di'ininio;
fai lo'e a fapedu a'amu.”

⁶Si'ei, o'aa warefa'agu ua ba,
“Mei Fasu, hia hadumau; lomi a
mama'au.

Ro'aa fetanainau ei rama'a?”

⁷Naraiaa ei bauaniaa hamu'ou, ei
rona wareaa fei wareaa mei Haidaa a'a
hamu'ou. Narama'aiaa fei mau gutanaa
ro'ou ma neneraa ei narafawe'iaa ro'ou.
⁸Jesus Christ, ana mei na oa minoa,
wagieni ma ranimai ranimai.

⁹Apuna minaa atete a'a watauda ei
mau feroia na u'ugai. Ina rawani ba i
fawe'iaa laloo iaa o'ou fei rawani'aa mei
Haidaa ma abaa ei du'ua hamamani, ei
lomi i hadumaa ei rama'a rona hanaia.
¹⁰Ona pa'i hepalo tawahafi na apunai ba
ei rama'a rona bigi laloo fei humuu mei
Haidaa poroporo mina, lomi ba rowe
hanaiaa fei i ude wagina.

¹¹Mei pa'aa bauaniaa humuu mei
Haidaa na'aida tabeaa ei namoo man-
ulelele ale'ei ponoponoo ei hafelo'a
ma wadu'ainaa Fawelei Pa'aa Apunaia,
ma'uaa ei hudi unuu ro'ou, rona fagu'aia
auguu fei gufuu. ¹²Ma ana ale'ei, Jesus na
tonaa fi'ina auguu fei poaa fanefanee fei
gufu ba i fafafa'arainaa ei rama'a a'a fei
namona. ¹³Si'ei, o'aa dinaa a'ana i auguu
fei gufuu fininaa fei mamafaa ina hare-
nia. ¹⁴Uaa yeni, lomi ona pa'i hefaa gufuu
i udelao, ma'uaa oifi lalabaginaa hefaa
gufuu fei ba iwe nomai.

¹⁵Si'ei, a'a Jesus, onei'u fanaa fei
fanaa o'ou a'a mei Haidaa, fei fana
ba o uduginia—hapee haba'umuu o'ou,

fei harana. ¹⁶Ma apuna madi'inaa fei rawani'a maumau ma fifaniaa manu-manu a'a ei rama'a, uaa a'a fei maumau fei, mei Haidaa na ni'eni'e.

¹⁷Guainaa wareaa ei bauaniaa hamu'ou ma fafefenaa fei utonaa ro'ou fei forafora. Ro'ei oma'aa hamu'ou ma rowe tonaa dududuaa ro'ou wagina. Guainaa wareaa ro'ou ba fei bigi'a i fani'eni'ea ro'ou ma abaa i fa'awatainaa ro'ou ma nabaa lomi, lomi i farawaninaa hamu'ou.

¹⁸Lafulafunaa hai'ou. Hai'ounapa'aa apa'ia ba na rawani ua ei naranaraa hai'ou ma nunumiaa hai'ou ba minaa ei mau tatalaiaa hai'ou neimina rawani ua. ¹⁹Sifeni, hepalo baa i'igaiu ba hamonei lafulafu ba unei'aa madii ma a hadiwe'imai a'a hamu'odu.

²⁰Nunumiau ba mei Haidaniaa fei gutafarawania, mei a'a fei namoo fei fi'ugaia lomi i pedutoo, mei na

fa'asi'anaa mei Fasuu o'ou, Jesus, a'a fei ma'ea, mei Rawani'a Oma'ama'aa ei Sipsipi, inei ²¹fani waduu panii hamu'ou minaa ei rawani'a manumanu ba hamonei bigi'aa ei nunumiana ma ba a'a Jesus Christ i biginaa o'ou tamanu i fani'eia. Ma onei uduginaa Christ ranimai ranimai. Amen.

²²Fa'ua ba lomi namina malaa feni ne'iau, ma'uaa ena lofuu, nunumiau ba hamonei guaito'uaiaa eni warea aweia una fanaa hamu'ou.

²³Nunumiau ba hamonei aida ba mei lofuu o'ou Timothy nawe ala. Nabaa i no-batafanamii a'au, haigu'aa fai norawaua wi ma'a hamu'ou.

²⁴Famafufuoinaa minaa ei bauaniaa hamu'ou mawe minaa ei apunaia. Ei na'uu Italy, rona aloawii ei famafufuoiaa ro'ou a'a hamu'ou.

²⁵Fei rawani'aa mei Haidaa i oa pafoo hamu'ou.

JAMES

Warefa'aia

Feni ne'iaa James, ei feroia fininaa fei bigi'a fi dinaa a'a ei rama'a gufuu mei Haidaa, ei rona fawawadidi tadiwe'aiaa feni ano. Ina warehanunuinaa watauda ei wareana ba i fama'aiaa fei bigi'a wagii fei apa'a ma unifanaa ei igoa fei mau tatalaia ma maumau ei rona oa a'a Christ.

Ina feroihanunuinia ba batanai fei naranara ma tatalaiaa ei rona neneraa Christ. Ana fi warewareaa ei rona pa'i watauda ma ei lomi, ei mania, rawani'a tatalaia, narafawe'ia ma bigi'a, fei rawerawe, apa'a, fihareia, mamagugua, apitaia ma lafulafua.

Fei ne'ia fimina ware ba nei pa'i bigi'a fipuinaa fei narafawe'ia.

1 Yau James, nafii mei Haidaa mawe mei Fasu Jesus Christ.

Feni, i dinaa a'a ei hefua ma guपालोचि पाइ, ei rona fawawadidi i dupuaa ei baua gufuu:

Mafufuo i a'a hamu'ou.

Ei Awataa ma Manimania

²Ena lofuu, hamonei nara ba pa'aa manumanuu ni'eni'ea ena hamona bapa'aa watauda mau awataa ³uaa hamona aida ba ei manimaniaa fei narafawe'iaa hamu'ou i fagipeaa fei ofasisiaa hamu'ou. ⁴Fei ofasisiaa hamu'ou nei fapedugaa ana fei bigi'ana ba hamonei a'u ma wawanene ma ei maumau hamu'ou iwe po'aifarawani. ⁵Nabaa nemea hamu'ou lomi apa'ana, inei i'iginaa mei Haidaa, mei i fani ua a'a minaa ei rama'a, mei lomi i narapa'aa ei tataa ro'ou. Ma nabaa nemea na i'iginia ale'ei, te, iwe to. ⁶Ma'uaa ena na i'igai, inei we'i naranarana ma nei'aa hamamagua.

Uaa hini i hamamagua, hia ale'ei ei hapaniu lama, ei na agifababasuweia fei lalarena. ⁷Mei rama'a ale'ei, inei'awe nara ba i tonaa hepalo manumanu a'a mei Fasu; ⁸hia rama'a fahelalagui, lomi na oafagugu a'a tamanu ina bigi'ia.

⁹Mei lofu lomi manumanuna nei mamagugu, uaa fei gutanana na pafeai. ¹⁰Ma'uaa mei watauda manumanuna nei'aa mamagugu, uaa fei gutanana na fafau. Uaa hia i hole ale'ei ei fotaa ei guana. ¹¹Uaa fei halo na asi'aa fininaa fei baua babaiana ma na faholeaa ei guana; ei fotana na pasi ua ma fei fananamaiana na pedu. Ana ale'ei, mei watauda manumanuna iwe pa'ai ei ana fi bigi'aa ei bigi'ana.

¹²Ina pa'i hawegiana mei i ofasisiaa wagii ei manimania. Uaa ena na muaidigaa ei manimania, ipowe tonaa fei tao harenua, fei na fa'unainia mei Haidaa ba i fanaa ei rona haguia.

¹³Ena na nomai ei manimania a'a nemea, inei'aa ware ba, "Mei Haidaa fi manimaniau." Uaa fei hafelo'a, lomi i manimaniaa mei Haidaa ma ana lomi ba hia, i maniaa nemea; ¹⁴ma'uaa hememea i tonaa ei manimania ana wagii ei hafelo'a nunumiana, ei na fa'ere'ereia ma fasuaugania. ¹⁵Ma nenee fei ba na udedii fei nunumiana, ipowe nomai fei hafelo'a; ma ena na nogipelao fei hafelo'a, ipowe nomai fei ma'ea.

¹⁶Ena rawani'a lofuu, hefi'a manumanu nei'aa sifi'aa hamu'ou. ¹⁷Minaa ei rawani'a ma fafa'araia fana, manumanu pafea, noranarai a'a mei Ama, mei na famamaraiiaa ei we'aiaa pumanugawe, mei lomi na filogii ale'ei ei hanunu. ¹⁸Ina fanaa o'ou fei manufau harenua wagii fei fa'uai warea ba o'ou ale'ei rawarawa fua a'a minaa ei famamarana.

Guai ma Bigi'ia

¹⁹Ena rawani'a lofuu, narama'aiaa feni: Minaa ei rama'a nei balabala adiaa

ro'ou ma ronei'aa ware babatafa ma ana ronei'aa siba maduare, ²⁰ uaa ei sibaa ei rama'a, lomi i fanoramii fei mau wanewanea gutana, fei i nunuminia mei Haidaa. ²¹ Si'ei, hamonei di'ininaa minaa ei mau lolo ma hafelo'a, ei namina udepepesu. Ma fininaa fei mau fafefefanaa, hamonei tonaa fei warea, fei na faro laloo iaa hamu'ou, fei ba i fatela'anaa hamu'ou.

²² Apuna guai'uaiaa fei warea ma sifi'aa ana hamu'ou. Neneraa tamanu ina wareia. ²³ Uaa hini i guai'uaia, ma'uaa lomi na nenegia, hia ale'ei hemea rama'a na igo'uaiaa fei hanununa ²⁴ ma na fanunudigaa fei maumauna, na aunu ma ana ei na madi'inia ba batana fei mau-mauna. ²⁵ Ma'uaa mei na fanunuma'aiaa fei rawani'a law, fei na alaraa ei rama'a ma na u bigi'ia ale'ei ranimai ma lomi i madi'inaa tamanu ina guainia, ma'uaa na nenegia—i pa'i hawegiana a'a tamanu ei bigi'ana.

²⁶ Hini na nara ba hia losuia, ma'uaa lomi na wagi'inaa fei rawerawena, ina sifi'aa anaia ma fei losuiana, lomi hanuna. ²⁷ Fei mau losuia na nunuminia mei Haidaa, mei Amaa o'ou, fei na fafa'arai ma lomi tatana i pudana, sifei ba: onei roiroinaa ei baduu lomi ama ma inaa ro'ou mawe ei pifine ma'esuabea, ei rona pa'i ei mau awataa ma abaa faloloa a'a ei hafelo'aa feni ano.

Nei'aa Pa'i Papa'aa Unu

2 Ena lofuu, si'ei ba ona narafawe'i a'a mei Fasuu o'ou Jesus Christ, mei na pa'i hawerana, inei'aa pa'i papa'aa unu. ² Uaa nabaa na wadu'ainaa humuu losuu hamu'ou nemea na pa'i gold alatai ma rawani'a susuna ma ana na wadu'ai hemea lomi manumanuna ma na wara-muramu susuna ³ ma hamona faguta-farawaninaa mei na rawani ei susuna ma ware ba, "Sifeni, feni rawani'a gutanamu," ma'uaa, a'a mei lomi manu-

manuna hamona ware ba, "Ufalarai yena," o "Guta pafoo e'ea yeni pineu," ⁴ nabaa ale'ei, hamona fapapa'inaa unuu hamu'ou mei na pa'i rawani'a hawera laraa mei lomi manumanu ma ei hafelo'a bigi'aa hamu'ou na bigi'ia ba hamu'ou hafelo'a fadududua.

⁵ Guai, ona rawani'a lofuu: Haa—mei Haidaa lomi ba na rafeinaa ei lomi manumanuu ro'ou yeni ano ba neimina bauana fei narafawe'iaa ro'ou ma ba ropowe tonaa fei haparaiana, fei nadii fa'unainia a'a ei rona haguia? ⁶ Ma'uaa hamona fafelooa ei lomi manumanuu ro'ou. Haa, a'a ba ei rona pa'i watauda manumanu ei rona fafelooa hamu'ou? A'a ba ro'ou, ei rona noduginaa hamu'ou dududua? ⁷ A'a ba ro'ou, ei rona ware-fafelooa fei rawani'a haraa mei hamona oafipui a'ana?

⁸ Nabaa hamonapa'aa neneraa fei law mei hapara, fei laloo fei Bu'u Apuna ba, "Haguua nemeadiai ale'ei ona haguio," hi'i, nawe wanewane ei bigi'aa hamu'ou. ⁹ Ma'uaa, nabaa hamona fapapa'inaa unuu hamu'ou hefi'a, hamona bigifata ma na ware fei law ba hamona barafeia. ¹⁰ Uaa hini na neneraa minaa ei law, ma'uaa na alabe a'a hepalo ua law, ana ale'ei ba ina barafea minaa ei law. ¹¹ Uaa mei na ware ba, "Apuna fiharoharoipa'ai," ana mei na ware ba, "Apuna fo'afama'e." Nabaa lomi ona fiharoharoipa'ai ma'uaa, ona fo'afama'e, yoi hemea barafea fei law.

¹² Ei warea ma bigi'aa hamu'ou nei fama'aia ba fei law i dududuaa hamu'ou, fei na alaraa hamu'ou. ¹³ Uaa hini lomi na faloloa'inaa hefi'a, ana iwe tonaa fei dududuana, fei lomi faloloa'ia wagina. Fei faloloa'ia na muainaa fei dududua!

Fei Narafawe'ia ma ei Bigi'a

¹⁴ Ena lofuu, tamanu rawani'ana nabaa nemea na ware ba na we'i naranarana, ma'uaa lomi na bigi?

Fei mau narafawe'ia ale'ei, ana i fatelapa'ia? ¹⁵Nabaa nemea lofu o agi, lomi susuna ma hanana ¹⁶ma nabaa nemea hamu'ou na ware ua a'ana ba, "Aunufa'a'a ua; gutafarawani ua ma hananafawe'i," ma'uaa lomi na roinia, tamanu rawani'ana? ¹⁷Ana ale'ei, nabaa fei narafawe'ia ana unaia, fei lomi na nofipuimai a'a fei bigi'a, lomi hanuna.

¹⁸Ma'uaa nemea i ware ba, "Yoi, na we'i naranaramu; ma'uaa yau, na bigifawe'i."

Fama'aiau fei we'iaa naranaramu, fei lomi na nofipuimai a'a fei bigi'a ma yau, a fama'aio fei we'iaa naranarau a'a tamanu una bigi'ia. ¹⁹Yoi, ona aida ba na pa'i hemea ua Haidaa. Na rawani! Ei pigea, ana rona aida fei ma rona funurere.

²⁰Mena poopoa, a fama'abatanainia a'amu ba fei narafawe'ia, fei lomi na nofipuimai a'a fei bigi'a, ana lomi hanuna? ²¹Mei upuu o'ou Abraham na wanewane i puda'a mei Haidaa, uaa ina fanaa mei na'una Isaac pafoo fei tawahafi na apunai, na? ²²Hamona fanunu'apa'ia ba fei narafawe'iana ma fei bigi'ana, namina fibo'ii. Ma fei bigi'ana na fama'aia ba na pa'i narafawe'iana. ²³Ma nawepa'aa fa'uai fei ne'ia laloo fei Bu'u Apuna ba, "Abraham, na narafawe'i a'a mei Haidaa ma wagii fei, ina wanewane i puda'a mei Haidaa," ma mei Haidaa na ware ba hia, tafina. ²⁴Hamona fanunu'apa'ia ba i puda'a mei Haidaa, nemea na wanewane wagii tamanu ina bigi'ia ma a'a ba fei we'iaa naranara ua.

²⁵Ana ale'ei, mei pifinee tala Rahab, ana na wanewane a'a tamanu na bigi'ia ei i fa'opa'ainaa ei farerefaia ma alofata-talainaa ro'ou a'a hepalodiai tala. ²⁶Fei hudi unu, nabaa lomi fei spiriti wagina, i ma'e. Ana ale'ei, fei we'iaa naranara,

nabaa lomi na nofipuimai a'a fei bigi'a, lomi hanuna.

Famadumuinaa fei Rawerawe

3Ena lofuu, lomi na rawani ba watauda hamu'ou feroia, uaa hamona aida ba o'ou eni feroia, o'aa tonaa fei dududia na awatadiai. ²Uaa minaa o'ou na alabe a'a watauda manumanu. Nabaa nemea lomi na upa'i hafelo'aa ei wareana, hia, lomi tatana ma na aweifarawaninaa minaa fei hudi ununa.

³Ena ona fau wao poaa fei hosi sifei ba famomo'ii fei baa manulelele ba nei neneraa fei nunumiaa o'ou. ⁴Ale'ei ei baa wa, fa'ua ba ronamina bauana ma ei baa lalarena na fataleaa ro'ou, ma'uaa rona rapinaa hepalo pusu'o pore ba nei neneraa fei nunumiaa mei rapi'a. ⁵Ana ale'ei, fei rawerawe, hepalo pusu'o manumanu a'a fei hudi unu, ma'uaa, namina rata fei maguguana. Narama'aia ba minaa fei podu, na hawiaa hepalo pusu'o hafi ba i gu'apedugia. ⁶Fei rawerawe, ana hepalo hafi ma ale'ei hepalo tao hafelo'a a'a minaa fei hudi unu ma namina fafeloaa mei rama'a ma minaa ei tatalaiana na faweguweguia. Ma fei hafi wagii fei rawerawe, noramiana i waduhero.

⁷Watauda ei mau manulelele, manu-fidufidu, ata'ata ma hefi'a manumanu i lama, ei rama'a, rona fagupa'aa ro'ou ⁸ma'uaa, lomi nemea iwe famadumuipa'aa fei rawerawe. Fei rawerawe ale'ei hemea lomi i gutafagugutoo. Ina hafelo ma na rata fei siafana.

⁹A'a fei rawerawe, ona uduginaa mei Fasu, mei Amaa o'ou. Ma ana a'a fei rawerawe, ona umuaa ei rama'a, ei rona mamaraimai a'a fei maumau mei Haidaa. ¹⁰Laloo hepalo ua umu na asi'amai udugia ma umua. Ena lofuu, inei'aa ale'ei. ¹¹Haa—ana lagu'aa ladifipuimai

fei ranu ma fei agi^{§§} a'a hepalo ua ranu agi'agi? ¹²Ena lofuu, fei haihai figi i fuanaa fuaa olive, o hepalo pa'apa'aa grape i fuanaa fuaa figi? Ana lomi i ladimai ranu a'a hepalo wediwedii agi.

Guapaloei Mau Apa'a

¹³Hini na pa'i apa'ana ma na ano'anoi dupuaa hamu'ou nei fama'aia a'a fei rawani'a tatalaiana ma ei bigi'ana wagii fei panimadumuiana, fei noramiana wagii fei apa'a. ¹⁴Ma'uaa nabaa na nanamai puda hamu'ou ma nara'uaiaa ana hamu'ou, apuna fa'upe'upei wagina, o suabaduinaa fei fa'uaia. ¹⁵Fei mau apa'a ale'ei, abaa noranarai pafea, uaa manumanuu malagufu, abaa manumanuu spiriti, uaa noramiana a'a mei hani'u. ¹⁶Uaa, nabaa hamona pa'i fei nanamaia puda ma nara'uaiaa ana hamu'ou, ana i ude fei mau bibiyeia ma minaa ei mau hafelo'a bigi'a.

¹⁷Ma'uaa fei apa'a noranarai pafea napa'aa fafa'arai, na fani gutafarawania, narapa'aa hefi'a, ei fafefefanaa, bauana faloloa'ia, rawani'a fua, lomi papa'aa unu ma napa'aa fa'uai. ¹⁸Ei fawanewaneaa watola, ei rona faroaa ei mau rawani'a gutana, ropowe hufu'aa ei fuua fei wanewanea.

Fafefefanaa mei Haidaa

4 Tamanu fei na fa'asi'anaa fei fisi-baififo'aia ma fihareia a'a hamu'ou? Noramiana a'a ei nunumiaa hamu'ou, ei na fa'awataiaa naranaraa hamu'ou. ²Hamona nunuminaa hepalo manumanu, ma'uaa lomi ba hamowe tonia. Hamona fo'afama'e ma nanamai, ma'uaa lomi hamona topa'aa tamanu hamona nunumina. Hamona fiharei ma fifo'ai. Lomi hamo'aa pa'i, uaa lomi hamona i'iginaa

mei Haidaa. ³Ena hamona i'iginaa hepalo manumanu, lomi hamona tonia, uaa fei pa'afii fei i'igaiia hamu'ou na tata, hamatee na neneraa ei hafelo'a nunumiaa hamu'ou.

⁴Hamu'ou ena lomi hamona oafagugu a'a mei Haidaa, lomi hamona aida ba fei tafiaa hamu'ou feni ano ale'ei hamo'ei falalasiaa mei Haidaa? Hini i fitafii a'a feni ano, i oanaa bidibidii unuu mei Haidaa. ⁵Naraa hamu'ou ba lomi pa'afii ei ne'ia wagii fei Bu'u Apuna ei i ware ba na punepune fei spiriti, fei na fa'oania laloo iaa o'ou? ⁶Ma'uaa ina fanidimai a'a o'ou fei rawani'ana. Si'ei i ware ale'ei fei Bu'u Apuna ba:

“Mei Haidaa na fadugeaa ei rona mamagugu, ma'uaa na fanaa fei rawani'ana a'a ei rona fafefefani.”

⁷Si'ei, hamonei fafefefanaa mei Haidaa. Ofadugaa mei hani'u ma i faraua a'a hamu'ou. ⁸Nofarafi'ilao a'a mei Haidaa ma ana i nofarafi'imai a'a hamu'ou. Ena hafelo'a, huwenaa panii hamu'ou, fesufafa'arainaa ei naranaraa hamu'ou, hamu'ou ena rama'a fahelalagui. ⁹Faloloa'i, aiwawasusu ma ai'ai. Filoginaa ei fafadia dinaa aiwawasusua ma fei ni'eni'ea hamu'ou nei dinaa fawawadua. ¹⁰Fafefefanaa mei Haidaa ma iwe taufa'ugaa hamu'ou.

¹¹Ena lofuu, apuna fiwiwitoia. Hini i warefafeloa mei lofuna o narafafelo a'ana, hanuna ale'ei ba na warefafeloa fei law ma narafafelo wagina. Nabaa hamona narafafelo a'a fei law, abaa hamona nenegia, ma'uaa ale'ei ba hamona nara ba fei law na tata. ¹²Ina pa'i hemea ua Fanaa Law ma Fadududua, mei na hawia ba i fatelapa'i ma fan-

§§3:11 3:11 Warea Greek ba *para'aa*; v. 14 anaa

* 4:5 4:5 O, i ware ba mei Haidaa na punepune ma nunuminaa fei spiriti, fei ina fa'oania laloo iaa o'ou; o i ware ba fei spiriti, fei ina fa'oania laloo iaa o'ou na punepune ma nunumiaa

ima'aa rama'a. Ma'uaa yoi hini ba o nara ba na tata mei gufumu?

**Apuna Mamagugua a'a
Tamanu ba i Nomai**

¹³Hamonei guai, hamu'ou ena hamona ware ba, “Wagieni o narani o'aa dinaa a'a fei gufu fei, o fena gufu fena ma guta yena ale'ei heai igisimasi ma bigitoo mugoo po'i.” ¹⁴Uaa lomi hamona aida ba tamanu iwe nomai narani. Batanai fei gutanaa hamu'ou? Hamu'ou ale'ei pasiaa hau, fei i nomai ma lare'apa'ai ua. ¹⁵Agia, hamonei ware ba, “Nabaa nunumiaa mei Fasu o'aa gutabigi'aa feni, o fei.” ¹⁶Ma'uaa e'eni hamona famamagugui ma fa'agu'agui. Minaa ei mau mamagugua ale'ei, na hafelo. ¹⁷Si'ei, hini na apa'aa hefaa rawani'a bigi'a ba nei bigi'ia ma lomi na bigi'ia, ina tata.

**Warefa'aia a'a ei Rona Pa'i
Watauda Manumanu**

5 Guaifarawani hamu'ou ena hamona pa'i watauda manumanu. Aiwawasusu ma ai'ai, uaa ifi nomai a'a hamu'ou fei hafelo'a. ²Ei watauda manumanuu hamu'ou na wanudii ma ei susuu hamu'ou na roro'ia pugo'a. ³Ei gold ma silver hamona pa'i i po'ai. Fei po'aiaa guapaloei, i uniaa hamu'ou ma hunugaa dupuu hamu'ou ale'ei gu'aa hafi. Hamona baubauhafelo a'a watauda manumanu laloo ei a'apoo arewaa. ⁴Ma'aia! Fei ba lomi hamona fani pono'aa ei rona'o robaiaa ei pe'hapee hamu'ou ale'ei hepalo manumanu i dududuaa hamu'ou. Ei aigaa ei hufu'a naree pa'aa adiaa mei Fasu, mei Faufaua. ⁵Hamona guta pafoo watauda manumanu yeni malagufu ma farawaninaa ana hamu'ou. Hamona fagipeaa ana hamu'ou ale'ei rona fagipeaa ei manulelele wagii fei arewaa ro'aa moro'aa ro'ou.† ⁶Ha-

mona dududu ma fo'afama'ea ei lomi rona tata ma ana lomi rona fadugeaa hamu'ou.

Fawiwi'aia Wagii fei Fi'ia

⁷Si'ei, ena lofuu, hamonei fawiwi'ai nopa'aloo fei noramiaa mei Fasu. Narama'aia ba mei bigibigi'aa pe'hape, na gutafawiwi'ai nopa'aloo fei au hufu'aa ma ei au maunu. ⁸Hamu'ou anaa, hamonei fawiwi'ai ma ofafaufau, uaa fei noramiaa mei Fasu na rafi'i. ⁹Apuna fibaba'ui, ena lofuu, o hamo'aa tonaa dududua. Mei fadududua na u a'a fei gigei!

¹⁰Ena lofuu, narama'aiaa fei mau fawiwi'aiaa ei mamama'a, ei rona to fi'ia uaa rona u'ugaa fei haraa mei Fasu. ¹¹O'ouna aidadii ba na pa'i hawegia a'a ei rona ofasisia. Hamona guaidigia ba batanai fei ofasisiaa Job ma hamona fanunudigaa tamanu nawe bigi'ia a'ana mei Fasu. Namina bauanai fei faloloa'ia ma fei farawaniaa mei Fasu.

¹²Wagii minaa ei, ena lofuu, apuna fa'unai a'a hepalo haraa pafea o yeni malagufu o hitanidiai. Ware ua ba “Hi'i” o “Lomi”. Uaa nabaa hamona bigi'ia ale'ei, hamo'aa pa'aa aree hamu'ou.

Lafulafu Fininaa Narafawe'ia

¹³Hini hamu'ou na pa'i awatana? Inei lafulafu. Hini na ni'eni'e? Inei laugi'uduginaa mei Fasu. ¹⁴Hini hamu'ou na funu? Inei lala'aa ei bauaniaa fei losuu ba roneimii lafulafu a'ana ma igi pao pafona wagii fei haraa mei Fasu. ¹⁵Ma fei lafulafua fininaa fei we'iaa naranara iwe farawaninaa mei funua. Mei Fasu, ipowe fa'asi'ania ma nabaa na pa'i hafelo'ana, ana i futoia. ¹⁶Si'ei, hamonei wareaa ei hafelo'aa hamu'ou a'a hememea hamu'ou ma lafulafunaa hememea hamu'ou ba

†5:5 5:5 O, fei arewaa hananaa

hamopowe rawani. Fei lafulafuaa hemea wanewanea rama'a na pa'i faufauna ma ipa'aa bigi.

¹⁷Elijah, hia ana rama'a ale'eni o'ou. Ina i'igifawe'i ba nei'aa ropa fei maunu ma lomi na ropagio yeni pu laloo oduai ma hesuwi igisimasi. ¹⁸Ma ina lafulafudiai ma na ropa ma na habe manumanu yeni malagufu.

¹⁹Ena lofuu, nabaa nemea hamu'ou na tatalaidi'ininaa tamanu na fa'uai ma nemeadi ai na taufahadiwe'idinia, ²⁰hamonei nonominaa feni: Hini na taufahadiwe'idinaa hemei na tata, ina fatelaia a'a fei ma'ea ma hawainaa watauda ei hafelo'a.

1 PETER

Warefa'aia

Feni rawarawa ne'iaa Peter fi dinaa a'a ei narafawe'ia, ei rafeiaa mei Haidaa ma na fa'unuwenuweaa ei roi tonaa ei haperaraia ma fi'ia uaa fei narafawe'iaa ro'ou. Ba i fa'onainaa unuu ro'ou, ina fanominaa ro'ou fei rawani'a wareaa Jesus Christ wagii fei ma'eana, asi'anana ma fa'unaiana ba i hadiwe'imai.

Wagii fei, ronei to'uaiaa ei fi'iaa ro'ou, apitai wagina ma o'ugi ua ba fei, fi maniaa ei narafawe'iaa ro'ou ma a'a fei arewaa na nomai Jesus Christ, i pa'i pono'aa ro'ou.

Wagii fei au hafelo, mei ne'ia na fa'unuwenuweaa naranaraa ro'ou ma i'iginaa ro'ou ba ronei gutaguta ale'ei maroaa Christ.

1 Yau Peter, hemea apostle Jesus Christ.

Ba a aloaa feni ne'iau a'a ei rafeiaa mei Haidaa, ei abaa pa'aa gufuu ro'ou feni ano, ei ro'ei tatalai yena Pontus, Galatia, Cappadocia, Asia ma Bithynia. ²Ina rafeinaa ro'ou alefei dinaraa mei Haidaa, mei Ama wagii fei bigi'aa fei Spiriti Apuna, fei na apunainaa ro'ou fininaa fei namoo Jesus Christ ba ronei nenegia:

Numumiau ba fei rawani'a ma fei gutafarawania neimina gipe a'a hamu'ou.

Uduginaa mei Haidaa Uaa fei O'onaia Unu

³Fani udugia a'a mei Haidaa, mei hia Amaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ! I a'a fei baua faloloa'iana, ina fanaa o'ou fei manufau waninia a'a fei o'onaia unu, fei i udelao wagii fei asi'anaa Jesus Christ a'a fei ma'ea ⁴ba onei to tamanu fai lomi i wanu, raia, o pa'ai, fei i ude oma'aa hamu'ou i pafea, ⁵hamu'ou ena

narafawe'ia, ena na rapi'aa hamu'ou fei faufau mei Haidaa nopa'aloo fei no-ramiaa fei tela'ana, fei anaa i ufugimai a'a ei a'apoo arewaa. ⁶A'a fei, hamonamina ni'eni'e, ma'uaa e'eni hamona tonaa ma'ida fi'ia a'a watauda ei mau mania. ⁷Ina nomai e'ei fi'ia ba fei narafawe'iaa hamu'ou, fei na awatadiai laraa fei gold, fei rona fafafa'arainia a'a fei hafi ma'uaa i pa'ai ua—ba fei narafawe'iaa hamu'ou nei pa'aa fa'uai ma ia'iaina i pa'i udugia, hawera ma honua ena na fa'arewamai Jesus Christ. ⁸Hamotawe fanunupa'ia, ma'uaa hamona haguia; ma ana lomi hamona fanunuaia eni, ma'uaa hamona narafawe'i a'ana ma fei ni'eni'ea hamu'ou na pai hawerana ale'ei ba ei warewarea na nogu'ualao, ⁹uaa hamo'ei tonaa fei fuua fei narafawe'ia, fei na fatela'anaa hamu'ou.

¹⁰Wagii fei tela'ana, ei mamama'a, ei rona diware'augia ba hefei rawani'a iwe nomai a'a hamu'ou, ronamina lalabaginaa fei rawani'a fei ¹¹ba ro'aa apa'ima'aa ei hilalaa fei au, ei na fa'arewaiaa laloo naranaraa ro'ou fei Spiriti Christ, ei idii wareaa ei fi'iaa Christ ma batanai ei hawera ba i nomai nefarani. ¹²Ina arewa a'a ei mamama'a ba abaa roi bigihadumaa ana ro'ou, ma'uaa hamu'ou ei ro'aa wareaa e'ei manumanu, e'ei hamonawe guainia a'a hefi'adiiai rona u'ugaa fei rawani'a warea wagii fei faufau fei Spiriti Apuna, fei noramiana pafea. Ei alo'alo ba ana ro'aa apa'aa ei manumanu ei.

Hamonei Fafa'arai

¹³Si'ei, hamonei ofaufaufau i laloo naranaraa hamu'ou; hamonei utofa'ainaa ana hamu'ou; hamoneimina augaa fei o'onaia unuu hamu'ou a'a fei rawani'a, fei ba hamo'aa tonia ena na fa'arewamai Jesus Christ. ¹⁴Si'ei ba hamu'ou ale'ei ei na'uu guaiawarea, hamonei'aa neneraa ei

hafelo'a nunumia, ei hamonado'o pa'i ei hamotawe pa'i apa'aa hamu'ou. ¹⁵Ma'uaa si'ei ba mei na rafeinaa hamu'ou, hia na fafafa'arai, ana hamonei fafafa'arai a'a minaa ei bigi'aa hamu'ou; ¹⁶uaa na udedii fei ne'ia ba: "Hamonei fafa'arai uaa yau na fafa'arai."

¹⁷Si'ei ba hamona lala'aa mei Ama, mei i dududuaa ei bigi'aa hememea rama'a, mei lomi papa'aa ununa, hamonei tatalai yeni fininaa ma'aua ale'ei ba abaa pa'aa gufuu hamu'ou yeni. ¹⁸Lomi hanuna fei gutanaa hamu'ou mina, fei noranamai a'a ei upuu hamu'ou. Ma hamona aida ba fei ponohadiwe'ia wagii fei gutana fei, a'a ba manumanu pa'aia ale'ei silver o gold, ¹⁹ma'uaa a'a fei rawani'a namoo Christ, fei na'uu sipsipi lomi hepalo ida'idaa ununa o hafelo'ana. ²⁰Atawe mamaramai feni malagufu, mei Haidaa na rafeinia, ma'uaa laloo eni a'apoo arewaa nawe arewaimai uaa ba nei hadumaa hamu'ou. ²¹Uaa hia, hamona narafawe'i a'a mei Haidaa, mei na fa'asi'ania a'a fei ma'ea ma fani hawerana ba fei narafawe'ia ma o'onaia unuu hamu'ou nei oa i a'a mei Haidaa.

²²Hamona fafafa'araidigaa ana hamu'ou uaa hamona guaineneraa fei na fa'uai ba wagii fei, hamo'apa'aa haguua ei lofuu hamu'ou. Si'ei, hamonei fihaguinaa ana hamu'ou i laloo minaa fei naranaraa hamu'ou. ²³Uaa hamona waninidiai ma a'a ba manumanu wanuaa, ma'uaa manumanu i oalao wagii fei wareaa mei Haidaa, fei na pa'i harenuana, fei lomi i pedutoo. ²⁴Uaa "Minaa ei rama'a, ro'ou ale'ei guana, ma minaa ei haweraa ro'ou ana ale'ei ei fotaa feni malagufu; fei guana i hole ma ei fota, ro'aa pasi,

²⁵ma'uaa fei wareaa mei Fasu imina ude'ualao."

Sifei fei warea, fei rona u'ufanaa hamu'ou.

2 Si'ei, hamonei siminaa minaa ei mau bidibidii unu, sifisifi'a, ware'onia, punepunea ma minaa ei mau bababau'ua. ²Ana ale'ei ei baduu manufau waninia, hamonei susu a'a fei pa'aa pao susuu fei spiriti ba hamonei gipefarawani wagii fei tela'anaa hamu'ou, ³uaa hamonawe fanunu'apa'idigia ba mei Fasu, ina rawani.

Fei Na'a na Pa'i Harenua ma ei Rafeiana

⁴Hia ale'ei fei Na'a, fei na oalao—mei rona ofadugia ei rama'a, mei na rafeinia mei Haidaa ma napa'aa haguia. Ei hamo'ei nomai a'ana, ⁵hamu'ou ana ale'ei ei na'a rona oalao. Ma a'a e'ei, ina biginaa hamu'ou hepalo humuu fei spiriti ba hamo'aa apunai ma bigi ale'ei ei bauaniaa humuu mei Haidaa ma fani ei mau fanaa fei Spiriti, ei na rawani i pu-daa mei Haidaa uaa Jesus Christ. ⁶Uaa i laloo fei Bu'u Apuna na ware:

"Ma'a, una augaa hepalo na'a yei Zion, hepalo rafeia, hepalo rawani'a fasu'ufufugoi

ma mei i narafawe'i a'ana fai lomi ba i tonaa mamafaa."

⁷Ma a'a hamu'ou ena narafawe'ia, fei na'a fei, hepalo baua manumanu. Ma'uaa a'a ei abaa narafawe'ia,

"Fei na'a rona suminia ei fadufadua, nawe udenaa fasu'ufufugoi,"^f

⁸ma,

"Hepalo na'a i fa'alabe'aa ei rama'a, hepalo mugoo i fapasiaa ro'ou."

Hamatee rona barafeaa fei u'uga, rona alabe; ana fei ba ro'aa dinaa wagina.

[†]1:22 1:22 Hefi'a ne'ia mina ba laloo minaa fei fafa'araiaa naranaraa hamu'ou
[†]2:7 2:7 O, udenaa fajasui fei fasu'ufufugoi

⁹Ma'uaa ina rafeinaa hamu'ou ma hamu'ou ale'ei ei bauaniaa humuu mei Haidaa a'a fei haparaiana, ei rama'a wagii hefaa gufu na apunai, ale'ei ei rama'a gufuu mei Haidaa, ba hamonei ware'uduginaa mei i lala'aa hamu'ou a'a fei roromaa ba hamonei dinaa a'a fei rawani'a we'aina. ¹⁰Mina, lomi hamona pa'i haraa hamu'ou, ma'uaa e'eni hamonawe oa ale'ei rama'aa gufuu mei Haidaa; mina, lomi hamona tonaa fei faloloa'ia, ma'uaa e'eni hamonawe tonia.

¹¹Ena tafiu, wagii feni ano, hamonei ale'ei ena gufu raua ma ei abaa pa'aa gufuu hamu'ou yeni. Ma a i'igifawe'i a'a hamu'ou ba hamonei faraua a'a ei hafelo'a nunumiaa hamu'ou, ei na fiforai laloo iaa hamu'ou. ¹²Fei mau gutanaa hamu'ou neimina rawani ua i puda'a ei roromaa. Fa'ua ba ro'awe ware ba hamona bigifatata, ma'uaa ro'aa fanunupa'aa ei rawani'a bigi'aa hamu'ou ma rowe uduginaa mei Haidaa a'a fena arewaa ena inamii ma'a o'odu.

Fafefefanaa ei Bauana ma ei Fasu

¹³Uaa mei Fasu, hamonei fafefefanaa minaa ei bauana—ale'ei mei pa'aa hapara hamatee hia bauaniaa minaa ei, ¹⁴ma a'a ei gavanaa anaa, hamatee mei Fasu na augaa ro'ou ba nei fanima'aa ei rona bigifatata ma warefarawaninaa ei rona bigifarawani. ¹⁵Uaa na nunuminaa mei Haidaa ba wagii ei rawani'a bigi'aa hamu'ou, hamo'aa pauninaa ei poapoa wareaa ei lomi apa'aa ro'ou. ¹⁶Hamona ala, ma'uaa, abaa tonaa fei ale'ei o'opa'ai ei hafelo'a; hamonei guta ale'ei nafii mei Haidaa. ¹⁷Fani ma'uaa a'a minaa ei rama'a: Haguaa ei lofu rona narafawe'i; ma'uaa mei Haidaa, fani honua a'a mei hapara.

¹⁸Ena humuwa, hamonei fafefefanaa ei fasuu hamu'ou ma fani ma'uaa a'a ro'ou; a'a ba uniaa ei rawani'a ma ei rona farawaninaa hamu'ou, ma'uaa a'a ei

sibasibaa anaa. ¹⁹Uaa na rawani ba nemea i apitainaa fi'iana a'a ei haperaraia lomi pa'afina uaa ina naranaraiaa mei Haidaa. ²⁰Tamanu rawani'ana nabaa hamona apitainaa fi'iaa hamu'ou a'a ei bigifatataa hamu'ou? Ma'uaa nabaa hamona apitainaa fi'iaa wagii ei rawani'a bigi'aa hamu'ou, ina rawani i puda'a mei Haidaa. ²¹A'a fei, ina lala'aa hamu'ou, uaa Christ na to fi'ina uaa hamu'ou ma ina augaa hamu'ou ale'ei fama'ama'a ba hamonei neneraa ei hunaa pinena.

²²“Lomi ina bigi'aa hepalo tata, ana lomi na wareaa hepalo sifisifi'a.”

²³Ei ro'aa warefafeloia, lomi na warefani a'a ro'ou; ro'aa fani fi'ina, lomi na ware ba fagianainaa ro'ou. Agia, inado'o auna hia panii mei na wanewane dududuana. ²⁴Anaia na tonaa ei hafelo'aa o'ou a'a fei hudi ununa pafoo fei haihai ba onei ma'e wagii ei hafelo'a ma tatalai wagii tamanu na wanewane; a'a ei loralorana, hamona rawani. ²⁵Uaa fama'a hamu'ou ale'ei madidiaa sipsipi, ma'uaa e'eni hamona hadiwe'ainaa a'a mei Oma'ama'aa ei Sipsipi, mei Wagii'iaa ei harenaa hamu'ou.

Pifine ma Wawane Haroo Lalai

3Ena pifine haroo lalai, ana ale'ei, hamonei fafefefanaa ei haroo hamu'ou uaa nabaa nemea ro'ou lomi na nara ba fa'ua fei warea, woro rowe filoginaa naranaraa ro'ou wagii ei maumau ei haroo ro'ou ma abaa wagii ei warewareaa ro'ou, ²ma'uaa wagii ei fanunuaa ro'ou ei fafa'arai ma fararabaa hamu'ou ei gutanaa hamu'ou. ³Ei fananamaiaa hamu'ou abaa manumanuu hawera ale'ei fifigaa hugoo taba ma ei hawera gold o susuu hamu'ou. ⁴Agia, hamatee manumanu laloo iaa hamu'ou, fei fananamaiaa famadumua spiriti, fei lomi i pa'ai, fei na pa'i awatana i puda'a mei Haidaa. ⁵Uaa sifei fei maumau fananamaiaa ei apunai pifine mina, ei na o'onai unuu

ro'ou a'a mei Haidaa. Rona fafefefanaa ei haroo ro'ou, ⁶ale'ei Sarah, mei na guainaa Abraham ma ware ba hia fasuna. Hamu'ou ale'ei na'una nabaa hamona bigi'aa tamanu na wanewane ma lomi hamona mama'au.

⁷Ena wawane haroo lalai, ana ale'ei, hamonei farawanima'aiaa ei haroo hamu'ou ma fani honua a'a ro'ou uaa ro'ou, pududuu. Ma ana rowe tofipui a'a hamu'ou fei rawani'a harenua. Bigi'aa fei ba lomi hepalo manumanu i lawaraa ei lafulafuaa hamu'ou.

Ei Fi'ia wagii Tamanu na Rawani

⁸Ma pafoo minaa e'ei, minaa hamu'ou nei hepalo i ua naranaraa hamu'ou; finaranarinaa hememea, fihagui ale'ei filofui, fialoloa'ii ma fifamadumuii.

⁹Apuna fagianainaa ei rona fafelooa hamu'ou o warefafelooa ei rona warefafelooa hamu'ou, ma'uaa fani hawegia, uaa sifei fei pa'afina i lala'aa hamu'ou ba hamonei to hawegia. ¹⁰Uaa,

“Hini na nunuminia ba i gutani'eni'e ma gutafarawanilao nei'aa warefafelo o warefasifi.

¹¹Inei farapadi'ininaa ei hafelo'a ma bigi'aa ei rawani'a; inei ponilabaginaa fei gutafirwania ma panarofia.

¹²Uaa mei Fasu na fanunupa'aa ei wanewanea

ma guainaa ei lafulafuaa ro'ou, ma'uaa ina ofadugaa ei rona bigi'aa ei hafelo'a.”

¹³Haa, hini ba i fagianainaa hamu'ou nabaa hamo'aa refubigi'aa ei rawani'a?

¹⁴Ma'uaa nabaa hamo'aa to fi'ia wagii tamanu na wanewane, hamona pa'i hawegia. “Apuna ma'au a'a tamanu na fama'auaa[§] ro'ou; apuna narafatemua.”

¹⁵Ma'uaa laloo naranaraa hamu'ou, au

u'ugainaa Christ ba hia Fasu. Ranimai hamonei pa'i nafanafaa ei i'igaiiaa mei i i'igainaa pa'afii fei o'onaia unu hamona pa'i. Ma'uaa warefagigii fininaa honua; ¹⁶ma hamonei aida ba lomi hamona bigifatata, uaa ena rona warefafelooa ei rawani'a bigi'aa hamu'ou a'a Christ, ro'aa mamafa a'a ei wiwitoiaa ro'ou. ¹⁷Fei ba o to fi'ia a'a fei nunumiaa mei Haidaa na mua laraa fei ba o bigi'aa ei hafelo'a. ¹⁸Uaa ei hafelo'a, Christ na ma'e hepoa ua a'a minaa ei rama'a, mei wanewanea a'a ei hafelo'a ba i duginaa hamu'ou a'a mei Haidaa. Rona fo'afama'aaa fei hudi ununa, ma'uaa ina to harenua a'a fei Spiriti ¹⁹ma a'a fei Spiriti ina wareware a'a ei spiriti, ei rona bobo'ai, ²⁰ei rona barafe mina mina a'a fei au i faduaa fei baua wa Noah ma na fawiwi'ainaa ro'ou mei Haidaa. Hefi'a ua rama'a, puduu ro'ou fainaroo, rona tela a'a fei ranu, ²¹ma fei ranu fei, haduoo fei pudugufaia, fei ifi fatela'anaa hamu'ou anaa—abaa fei fesufesuu loloo unu, ma'uaa fei uni'uni ba na fafa'arai** ua fei naranara i pudaa mei Haidaa. Ina fatela'anaa hamu'ou uaa fei asi'anaa Jesus Christ, ²²mei i dinaa pafea ma fi guta raudei ma'au mei Haidaa fipui a'a ei alo'alo, ei forafora mawe ei faufaua, ei ro'ei fafefe a'ana.

Mei Haidaa, Hia fei Pa'afii fei Gutanamu

4 Si'ei ba Christ na to fi'ia wagii fei hudi ununa, hamonei ofaufaufau a'a fei maumau fei, uaa hini na tonaa fi'ia wagii fei hudi ununa na muainaa ei mau-mau hafelo'a. ²Si'ei, fei gutananalao yeni malagufu, lomi ba i bigi'aa ei hafelo'a nunumiaa unu, ma'uaa ba i bigi'aa ei nunumiaa mei Haidaa. ³Uaa fama'a hamona fanima'aa tamanu rona bigi'aa ei

[§]3:14 3:14 O, a'a tamanu na farararaaaa

**3:21 3:21 O, uga

roromaa—ei maumau loloaa naranara, laraa huwi, hunu poapoai, hamamani, labarainaa ei hafelo'a ma fei hafelo'a mau losuiaa ei sifisifi haidaa. ⁴Lomi rona aida ba tani lomi hamona neneraa ro'ou a'a e'ei hafelo'a e'ei ma rona warefafelo'uaa hamu'ou. ⁵Ma'uaa ropowe u i ma'aa mei ba i dududuaa ei rona werawera mawe ei ma'ea. ⁶Ma ei rona ma'e, ana ronadii guai fei rawani'a warea si'ei ei hudi unuu ro'ou ana i to dududua, ma'uaa wagii ei spiritii ro'ou, ronei neneraa ei nunumiaa mei Haidaa.

⁷Fei ia'iai minaa ei manumanu na rafi'i. Si'ei, inei arewa ei naranaraa hamu'ou ma hamonei utofa'ainaa ana hamu'ou ba hamu'ou lafulafupa'i. ⁸Ma pafoo minaa ei manumanu, hamoneimina fihagui, uaa fei hagua i fua'onaa watauda ei mau hafelo'a. ⁹Taufagutanaa hefi'adiai ma apuna bababau'u wagina. ¹⁰Hememea nei biginaa tamanu fana ina tonia ba i hadumaa hefi'a ma nei wewea fanaa ei maumau rawani'aa mei Haidaa. ¹¹Hini ba i ware, inei ware ale'ei bana'aa pa'aa wareaa mei Haidaa. Hini ba i hadumaa rama'a inei bigi fininaa fei faufau na fania mei Haidaa ba wagii minaa ei manumanu inei pa'i udugia mei Haidaa uaa Jesus Christ. I a'ana inei pa'i hawera ma faufau ranimai ranimai. Amen.

Ei Fi'ia wagii fei Neneramu Christ

¹²Ena tafiu, apuna ba'arofoa a'a fei fi'ia na nofininamii fei manimania, fei hamo'ei guta wagina e'eni. Abaa u'ugai manumanu fei na nomai a'a hamu'ou. ¹³Ma'uaa hamonei ni'eni'e ba hamona tonaa fi'ia uaa Christ ba hamo'amina unuwenuwe ena na fa'arewamai fei hawerana. ¹⁴Nabaa rona warefafelooa hamu'ou uaa fei haraa Christ, hamona pa'i hawegia uaa fei Spiritii fei hawera ma mei Haidaa na oa pafoo hamu'ou. ¹⁵Nabaa hamo'aa to fi'ia, fei pa'afina, inei'aa ba ona fo'afama'e, o topa'ai, o

bigi'aa hepalodiai manitoai hafelo'a, o fei maumau nigoaa ei pidawaiiaa hefi'a.

¹⁶Ma'uaa, nabaa ona to fi'ia uaa yoi Christian, apuna mamafa. Onei uduginaa mei Haidaa ba ona pa'i fei hara fei. ¹⁷Uaa fei dududua neido'o asi'aa a'a ei maroaa mei Haidaa; ma nabaa o'ou rawarawa, po'o batanaidiai a'a ei lomi rona neneraa fei rawani'a wareaa mei Haidaa? ¹⁸Ma,

“Nabaa na waiwai ba ro'aa tela ei wanewaneaa,
po'o batanaidiai a'a ei lomi rona pa'i fei maumau mei Haidaa mawe ei hafelo'a?”

¹⁹Si'ei, ei rona to fi'ia a'a fei nunumiaa mei Haidaa, ronei oafagugu a'a mei Famamaraia, mei na oafagugu ma ronei bigifarawani'ualao ale'ei.

Ei Bauaniaa Losuu mawe ei Baubara

5 A'a ena bauaniaa fei losuu i dupuaa hamu'ou, u'ei i'igifawe'i a'a hamu'ou hamatee yau ana hemea bauana, hemea na fanunupa'aa ei fi'iaa Christ ma ana ba a oa fininaa fei hawera fei iwe arewamai: ²Hamonei ale'ei oma'ama'aa ei sipsipi. Hamonei oma'aa fei maroaa mei Haidaa, fei na ude panii hamu'ou ma pa'afina a'a ba hamonei bigi'ia ma'uaa pa'aa noranamai naranaraa hamu'ou ale'ei i nunumiaa mei Haidaa; nei'aa wawa'ai poaa hamu'ou a'a ei mugoo po'i, ma'uaa hamonei refuhadumaa rama'a; ³hamonei'aa fa'agu'agui a'a ena rona udenaa panii hamu'ou, ma'uaa hamonei ale'ei fama'ama'a a'a fei maroa fei. ⁴Ma ena na nofa'arewamai mei Bauaniaa Oma'aa ei Sipsipi, hamopowe tonaa fei tao fei hawera, fei lomi i pa'aitoo.

⁵Hamu'ou ena baubara, ana ale'ei hamonei fafefefanaa ei bau. Minaa hamu'ou, hamonei fifamamadumui, uaa “Mei Haidaa na fadugeaa ei rona mamagugu,

ma'uua ina fani rawani'a a'a ei rona famadumui.”

⁶Si'ei, famadumuinaa ana hamu'ou haroo fei faufau fei panii mei Haidaa ba inei taufa'ugaa hamu'ou ena na nopa'aloo fei pa'aa au. ⁷Fifaninaa panina minaa ei awataa hamu'ou, uaa inapa'aa naranaraiaa hamu'ou.

⁸Hamonei utofa'ainaa hamu'ou ma ofafaufau. Mei hani'u, mei na fabidinaa ununa hamu'ou na tatapa ale'ei hepalo lion ba i tadu'onomaa hamu'ou. ⁹Fadugeia ma ufawe'i wagii fei narafawe'ia, uaa hamona aida ba ei lofuu hamu'ou tadiwe'aiaa feni ano, ana roi tonaa fi'ia ana ale'ei hamu'ou.

¹⁰Ma mei Haidaniaa minaa ei rawani'a fana, mei na lala'aa hamu'ou ba hamonei oalao fipui a'a Christ wagii fei hawerana lomi i pedutoo,

nenee fei fi'iaa hamu'ou, fei lomi i udefamadui, iwe farawanidinaa hamu'ou ma fawe'inaa hamu'ou ba hamonei faufaudiai ma ufawegipa'i. ¹¹I a'ana i ude fei faufau ranimai ranimai. Amen.

Ei A'apoo Warea

¹²Silas,^{††} mei una nara ba hia rawani'a lofuu, ina hadumau a'a ma'ideni ne'iau ba a fa'unuwenuweaa hamu'ou ma warefa'uai ba feni ne'ia na fa'arewaiaa fei rawani'aa mei Haidaa ma hamonei ufawe'i wagina.

¹³Ei narafawe'ia yei Babylon, ei rona rafei fipui a'a hamu'ou Mark, mei ale'ei na'uu, rona aloawii fei famafufuoiaa ro'ou a'a hamu'ou. ¹⁴Fifamafufuoinii a'a fei hatofaa puda fininaa hagua.

Fei gutafarawania na ude a'a minaa hamu'ou ena hamona oafipui a'a Christ.

^{††}5:12 5:12 Warea Greek *Silvanus*, ana fei hara *Silas*

2 PETER

Warefa'aia

Feni faguapalooa ne'iaa Peter fi dinaa a'a ei rawarawa narafawe'ia. Fei pa'aa baa warewarea wagina ba i hafududu-maa ei sifisifi feroia ma ei mau fiharo-haroipa'aia, ei noranamai a'a fei mau sifisifi feferoia.

Ma fapedupeduu ei, sifei ba ronei urofaa fei apa'aa mei Haidaa ma mei fasu Jesus Christ. Peter namina naranara watauda wagii fei feroiaa ei rona ware ba Christ lomi i hadiwe'imai. Ina ware ba fei i famadiaa Christ, sifei ba mei Haidaa lomi na nunuminaa nemea ba nei pa'ai ma'uaa ronei momo'ai a'a ei hafelo'aa ro'ou.

1 Yau Simon Peter, hemea nafi ma apostle Jesus Christ.

Feni ne'iau i dinaa a'a ei rona tonaa fei narafawe'ia, fei namina rawani ale'ei fei ona pa'i wagii fei wanewaneaa mei Fatela'ana, Jesus Christ, mei Haidaniaa o'ou:

² Fei rawani'a ma gutafarawania i udegipe i a'a hamu'ou wagii fei apa'aa mei Haidaa mawe mei Fasuu o'ou Jesus.

Hamoneimina Fararabaiaa fei Rafeiaa mei Haidaniaa Hamu'ou

³ Fei faufau mei Haidaa na fanaa o'ou minaa ei ba onei pa'i fei maumau mei Haidaa laloo fei gutanaa o'ou wagii fei apa'aa o'ou hia, mei na lala'aa o'ou a'a fei hawerana ma rawani'ana. ⁴ A'a e'ei ina fanaa o'ou ei fa'unaia, ei napa'aa bauanai ma rawani uaa ba wagii ei, hamonei tonaa fei maumau mei Haidaa ma ponipa'ai a'a ei lolooa feni ano, ei noranamai a'a ei hafelo'a nunumia.

⁵ Uaa e'ei lolooa e'ei, fei narafawe'iaa hamu'ou neimina apoidiai wagii ei rawani'a ma pafoo ei rawani'a, ei apa'a,

⁶ ma pafoo ei apa'a, utofa'ainaa ana hamu'ou ma pafoo fei mau utofa'aiaa ana hamu'ou, fei mau ofasisifawaiwaia ma pafoo fei mau fei, fei maumau mei Haidaa, ⁷ ma pafoo fei maumau mei Haidaa, fei mau firawaniaa ei filofui ma pafoo fei, hagua. ⁸ Uaa nabaa hamo'aa fagipealoo e'ei manumanu e'ei, a'a ba hamona guta ua o lomi hamona bigipa'i a'a fei apa'aa hamu'ou mei Fasuu o'ou Jesus Christ. ⁹ Ma'uaa hini lomi na pa'i e'ei, ana lomi na fanunupa'i ma hia hemea pudawerai ma na madi'inia ba na futo ei hafelo'ana mina.

¹⁰ Si'ei, ena lofuu, hamoneipa'aa refurefu ma fama'aia ba mei Haidaa na rafeinaa hamu'ou ma na lala'aa hamu'ou. Uaa, nabaa hamo'aa bigi'aa ei manumanu ei, lomi hamowe pasi wagii ei hafelo'a ¹¹ ma Jesus Christ, mei Fasu ma Fatela'anaa o'ou ipowemina taufagutanaa hamu'ou a'a fei haparaiana.

Ei Diware'augaa fei Bu'u Apuna

¹² Fa'ua ba hamona aidadii eni manumanu eni ma hamona u wagii fei fa'uaia, fei hamona pa'i e'eni, ma'uaa, rani-mai amina'u fanonomi'uaiaa hamu'ou. ¹³ Woro na rawani ba unei fanonomidinaa hamu'ou nabaa a gutalao a'a feni hubeu, ¹⁴ uaa, una aida ba ana a di'inia, ana ale'ei i fama'adigau mei Fasuu o'ou Jesus Christ. ¹⁵ Ma adii fanima'aia ba nenee fei aunuu, hamo'amina'u nonominaa eni manumanu eni.

¹⁶ Ei hai'ouna u'u ba batanai fei faufau ma fei noramiaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, lomi hai'ouna nenegi'uaiaa ei u'ugaa hefi'a, ei gutanara'uaa ro'ou, ma'uaa hai'ouna u'ugaa fei fanunupa'aa hai'ou wagii fei haparaiana. ¹⁷ Uaa ina to honua ma hawera a'a mei Haidaa, mei Ama, ei i guainaa fei lao, fei i norai a'ana, fininaa fei Hawera wagii fei

Haparaiana, fei na ware ba, “Simeni, meni Na'uu, meni una haguia; unamina ni'eni'e a'ana.”¹⁸ Hai'ou ana na guainaa fei lao, fei noramiana pafea, ei hai'ou oafipui a'ana pafoo fei maugeni na apunai.

¹⁹Ma ona aida ba pa'aa fa'ua ei wareaa ei mamama'a ma ina rawani ba hamoneipa'aa falanaa huoo hamu'ou wagina ana ale'ei we'ai dupuaa fei roromaa nopa'aloo fei ba'apanii fei arewaa ma fei pi'uu arewaa na asi'aa i laloo naranaraa hamu'ou. ²⁰Pafoo minaa ei, hamonei apa'ifarawaninia ba lomi hepalo diware'auga laloo fei Bu'u Apuna ba i no'uamai pelee naranaraa hemea mamama'a. ²¹Uaa ei diware'auga, lomi na pa'i fafasuina a'a fei naranaraa rama'a, ma'uaa, ei rama'a, rona umuinaa ei wareaa mei Haidaa ei i gigiaa naranaraa ro'ou fei Spiriti Apuna.

Ei Aree ei Sifisifi Feroia

2Ma'uaa ana na pa'i sifisifi mamama'a dupuaa ei rama'a mina, ana ale'ei ba iwe pa'i sifisifi feroia i dupuaa hamu'ou. Ro'aa fa'asi'apa'ainaa ei sifisifi feroia, ei imina fafeloaa rama'a, ana ro'aa fadugeaa mei Fasu, mei na pono'aa ro'ou—ma wagii fei, rowe fabatafainamii fei aree ana ro'ou. ²Watauda, rowe neneraa ei mau mamafaa ana ro'ou ma warefafeloaa fei talaa fa'uaia. ³A'a fei bagitoo ro'ou, ei feroia ei, rowe to mugoo po'i wagii ei u'ugaa ro'ou a'a hamu'ou. Fei aree ro'ou, udefamadianamai a'a ro'ou ma lomi i madii ma ro'awe to fagianaa wagii ei hafelo'aa ro'ou.

⁴Uaa mei Haidaa na dududuaa ei alo'alo, ei rona bigifatata, ei ina alonaa ro'ou waduhero^{‡‡} ma aunaa ro'ou a'a ei hafelo'a bobo'aia^{¶¶} nopa'aloo fei au dududua; ⁵ana ina dududuaa ei gufu mina mina ei i aloamii fei mamaua suwela a'a ei lomi rona neneraa mei Haidaa, ma'uaa ina opa'ainaa oloromea rama'a fipui a'a Noah, mei na u'ugaa tamanu na wanewane; ⁶ana ina fani aree ei gufu yei Sodom ma Gomorrah ba ronei gu'amatala ba ro'ou ale'ei fama'ama'a a'a tamanu ba i nomai a'a ei lomi rona neneraa mei Haidaa; ⁷ana ina fatela'anaa Lot, hemea wanewanea, mei na fi'i naranarana a'a ei loloaa ei barafea ⁸(uaa mei wanewanea mei, namina fi'i fei wanewanea naranarana laloo minaa ei arewaa a'a ei fanunuana ma guaiana ei hafelo'a bigi'a)—⁹nabaa ale'ei, ana na aida mei Fasu ba batanai i fatela'anaa ei rona nenegia wagii ei manimania ma'uaa, i urofaa ei abaa wanewanea, ei ana roifi to aree ro'ou e'eni nopa'aloo fei arewaa dududua.^{§§}

¹⁰Inapa'aa nofa'uaimai a'a ei rona neneraa ei nunumiaa fei loloaa naranaraa ro'ou* ma barafeaa ei forafora.

Rona laugu'ai ma mamagugui ma lomi rona mama'au nabaa ro'aa warefafeloaa ei alo'alo; ¹¹ma fei faufau ro'ou, lomi na muainaa faufau ei alo'alo, ma'uaa ei rawani'a alo'alo, lomi ba rowe uni'uniaa ei hafelo'a alo'alo i a'a mei Fasu. ¹²Ma'uaa ei rama'a ei, rona warefafeloaa tamanu lomi rona apa'ia. Ro'ou ale'ei ponotoo podu, nenegi'uaiaa nugee ro'ou, rona wanini'uamai ba hefi'a rama'a ro'aa peainaa ro'ou ma fo'afama'ea ro'ou.

‡‡2:4 2:4 Warea Greek ba *Tartarus*

¶¶2:4 2:4 Hefi'a ne'ia ba *aunaa ro'ou a'a ei alatai i laloo fei roromaa*

§§2:9 2:9 O, *urofaa ei abaa wanewanea, ei roi oma'a'uaiaa ei aree ro'ou nopa'aloo fei arewaa dududua.*

*2:10 2:10 O, *neneraa ei nunumiaa unu*

¹³Rowe to aree ro'ou wagii ei hafelo'a rona bigi'ia. Rona ni'eni'e nabaa ro'aa bigi'aa ei hafelo'a i puda a rama'a. Ro'ou ale'ei nanaa figifigi. Rona wiwiwidi ua fininaa ei ni'eni'ea ro'ou ena rona hananafipui a'a hamu'ou ma'uaa rona fawawaroraa ei hanaa hamu'ou.†
¹⁴Pudaa ro'ou, puda fiharoharoipa'aia ma lomi fafaa ro'ou bigi'aa ei hafelo'a; rona foraa pinee ei lomi na ma'ua naranaraa ro'ou; fei mau wawa'ai poa, pa'aa rafee ro'ou—na pasidigaa ro'ou umua! ¹⁵Rona farapadi'ininaa fei wanewanea ma neneraa ei maumau Balaam, mei na'uu Beor, mei na haguua fei pono'aa ei hafelo'a.
¹⁶Ma'uaa na warefawanewaneia hepalo donkey—hepalo manulelele lomi i warepa'i—ma'uaa ina ware ale'ei rama'a ma paunainaa fei poopoaa mei mamama'a.

¹⁷Ei rama'a ei, ale'ei ranuu agi'agi lomi ranu wagina, o ale'ei ei papalei na agisiminia fei baua lalarena. Fei pa'aa roromaa na ude'oma'aa ro'ou. ¹⁸Uaa na ba'aba'a ua umuu ro'ou ma lomi hanuu ei wareaa ro'ou. Rona fa'ere'ereaa hefi'adiai, ei na lara huwii ro'ou wagii ei nunumiaa unu, ei ba ro'aa faraua a'a ei hafelo'a. ¹⁹Rona ware ba ro'aa alaraa ei ba ro'aa faraua, ma'uaa ana ro'ou, humuwa a'a ei hafelo'a—uaa hemea rama'a, hia humuwa a'a tamanu na fasinia. ²⁰Ronado'o di'ininaa fei maumau hafelo'aa feni ano, uaa rona apa'aa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, mei Fatela'ana, ma'uaa rona pasidiai ma na muainaa ro'ou ei hafelo'a ma rona hafelodiai laraa fama'a. ²¹Na rawani nabaa lomi rona aida fei mau-mau wanewanea laraa fei ba rona aida ma momo'ai a'a fei apunaia warea rona tonia a'a hefi'a. ²²A'a ro'ou, na fa'uai ei warea ba, “Hepalo ponoto i hadiwe'inaa a'a fei mumu'ana,” ma, “Hepalo moimoi

na nunudii na faheduheduadiai a'a fei hedu.”

Fei Arewaa mei Fasu

3Ena tafiuu, sifeni feni faguapaloaa ne'iau a'a hamu'ou. Minaa guapaloeni, fanonomii hamu'ou ba hamonei naranaraiaa ei rawani'a manumanu. ²Nunumiaa ba hamonei nonominaa tamanu rona wareia mina mina ei apunaia mamama'a ma fei wareaa mei Fasuu o'ou, mei Fatela'ana, fei rona wareia ei apostle.

³Fama'a, hamonei apa'ia ba laloo ei a'apoo arewaa rowe nomai ei warefafeifeia ma rowe warefafeifei ma neneraa ei hafelo'a nunumiaa ro'ou. ⁴Rowe ware ba, “Haa, nahaiga ei ba i nomai, ale'ei inado'o fa'unainia? A'a fei ma'ea ei amaa o'ou nopa'amiaa wagiene, minaa ei manumanu na fimina'ei ua ana ale'ei i mamaraimai feni malagufu nopa'amii e'eni.” ⁵Ma'uaa ana pa'aa naraa ro'ou ba ro'aa madi'inia ba a'a fei wareana mina, mei Haidaa na famamaraiaa fei haroo pafea ma famamaraiaa feni malagufu wagii fei ranu. ⁶Feni malagufu mina, na wanoia fei ranu fei. ⁷Ma ana a'a fei warea fei, fei haroo pafea ma feni malagufu, guapaloei mawe ei lomi rona neneraa mei Haidaa, rona oadiginaa manumanuu fei hafi nopa'aloo fei arewaa dududua.

⁸Ma'uaa hepalo ua manumanu ba hamonei'aa madi'inia, ena rawani'a tafiu: A'a mei Fasu, heai arewaa ale'ei hefa pufaba'a igisimasi ma hefa pufaba'a igisimasi ana ale'ei heai arewaa. ⁹Lomi i famamadiniaa fei fa'unaiana mei Fasu ale'ei naranaraa hefi'a ba tani imina madii. Ina ofasisia a'a hamu'ou. Lomi na nunumiaa ba nemea i pa'ai, ma'uaa, ba minaa ei, ronei filoginaa naranaraa ro'ou.

†2:13 2:13 Hefi'a ne'ia ba fawawaroraa ei hananafipuiaa ro'ou

¹⁰Ma'uaa fei arewaa mei Fasu iwe no-
mai ale'ei hemea fafanao. Iwe pa'ai fei
haroo pafea fininaa meme'aia; fei hafi
i gu'apedugaa minaa ei manumanu ma
feni malagufu mawe minaa ei manu-
manu wagina iwe ude arere ua.[‡]

¹¹Si'ei ba minaa ei manumanu ropowe
pedu ale'ei, hamonei naraia ba i batanai
fei mau gutanaa hamu'ou? Fei gutanaa
hamu'ou nei fafa'arai ua ma nei pa'i
fei maumau mei Haidaa ¹²ena hamo'ei
guta'oma'oma'a ma ronaa[¶] fei arewaa
mei Haidaa. A'a fei arewaa fei, fei hafi,
iwe gu'aa fena haroo pafea ma eni manu-
manuu feni malagufu ana ro'aa gu'apa'ai
wagina. ¹³Ma'uaa wagii fei fa'unaiana
na fa'o'onainaa unuu o'ou ba i pa'i hefaa
manufau haroo pafea ma malagufu, fei
gufuu ei wanewanea.

¹⁴Ena tafiu, si'ei ba na o'onai unuu
hamu'ou a'a fei, hamoneiminapa'aa
fafafa'arai, lomi hepalo tata ma

hamonei oafirawanii a'ana. ¹⁵Naraia ba
fei ofasisiaa mei Fasuu ana fei tela'ana
ana ale'ei i ne'ifanaa o'ou hamu'ou mei
rawani'a lofuu o'ou Paul wagii fei apa'a
na fania mei Haidaa. ¹⁶Minaa ei ne'iana
na fimina'ei ma ei paolaa ne'iana ana
ale'ei feni ne'iau. Ei ne'iana na pa'i hefi'a
na waiwai ba omina apa'ia ma ei pola
taba, ei rona hamamagua, rona filoginia
ana ale'ei ro'aa filogidigaa hefi'adiai
Bu'u Apuna ma ropowe to lagii ro'ou
wagii fei.

¹⁷Ena tafiu, si'ei ba hamona apa'idigaa
fei, ofafaufau ma wagi'inaa ana hamu'ou
ba lomi hamo'aa atete a'a ei tataa
ei barafea ma pasidi'ininaa ei we'ia
gutanaa hamu'ou. ¹⁸Ma'uaa hamonei
fagipeaa fei rawani'a ma fei apa'aa mei
Fasuu o'ou Jesus Christ, mei Fatela'ana.
I a'ana na ude fei hawera e'eni ma rani-
mai! Amen.

[‡]3:10 3:10 Hefi'a ne'ia ba wagina i gu'amatala.

[¶]3:12 3:12 O, guta'oma'oma'a fininaa refurefua

1 JOHN

Warefa'aia

Feni rawarawa ne'iaa John ba i aloia a'a hefi'a. Ina pa'i guapalo pa'afina. Fei ba i fa'unuwenuweaa ei igoa ba ronei oafipui a'a mei Haidaa ma mei na'una Jesus Christ. Ma fei ba ronei'aa neneraa fei sifisifi feroia, fei i fafelooa fei oafipuiaa ro'ou.

Sifei fei sifisifi feroia ba ei manumanu wagii feni ano na hafelo ma si'ei, Jesus mei na'uu mei Haidaa abaa pa'aa rama'a. Ana rona feroi ba fei tela'ana abaa manumanuu rawani'a bigi'a o haguua hefi'a.

Ma'uaa John na fadugeaa ei feroia ei i fa'arewaia ba Jesus Christ pa'aa rama'a ma minaa ei rona narafawe'i a'ana ma haguua mei Haidaa, ana ronei fihagui.

Fei Wareaa Harena

1 Hai'ou'aa u'ugaa mei na oa farawarawa, mei hai'ouna guai'araia, mei hai'ouna ma'aia ma ei panii hai'ou na panarofia. Ma mei hai'ouna u'ugia, hia ana fei wareaa harena. ²Fei harena fei, nawe arewa. Hai'ouna fanunuia ma ufugia ma warefanaa hamu'ou fei harena lomi i pedutoo, fei na oafipui a'a mei Ama, fei nawe arewa a'a hai'ou. ³Hai'ou warefanaa hamu'ou tamanu hai'ouna fanunuia ma guainia ba hamonei oafipui a'a hai'odu mawe mei Ama ma mei Na'una, Jesus Christ. ⁴Hai'ouna ne'ifanaa hamu'ou ba fei ni'eni'ea^s o'ou^s imina apoidiai.

Tatalai wagii fei We'ai

⁵Sifeni, feni warea hai'ouna guainia a'ana ma warefanaa hamu'ou: mei Haidaa ana fei we'ai ma i a'ana pa'aa lomi ma'ida roromaa. ⁶Nabaa o'aa ware ba ona oafipui a'ana, ma'uaa ana oifi tatalai wagii fei roromaa, oi warefasifi ua ma lomi ona talai wagii fei fa'uaia. ⁷Ma'uaa si'ei ba hia na oa wagii fei we'ai, nabaa o'aa tatalai wagii fei we'ai ana ale'ei hia, ona gutafirawanii ma fei namoo Jesus, mei Na'una na fafafa'arainaa o'ou a'a minaa ei** hafelo'a.

⁸Nabaa o'aa ware ba lomi hafelo'aa o'odu, oi sifi'aa ana o'ou ma fei fa'uaia lomi laloo iaa o'ou. ⁹Ma'uaa nabaa o'aa warefania ei tataa o'ou, si'ei ba ina oafagugu ma na wanewane, iwe futooa ei hafelo'aa o'ou ma fafafa'arainaa o'ou a'a minaa ei manumanu lomi na wanewane. ¹⁰Nabaa o'aa ware ba lomi ona bigi'aa ei hafelo'a, hanuna ba hia fi sifi ba ona hafelo ma fei wareana, lomi udeana laloo iaa o'ou.

2 Ena rawani'a na'uu, u'ei ne'inawii a'a hamu'ou ba hamonei'aa bigifatata. Ma'uaa nabaa nemea i bigifatata, ona pa'idii hemea umuiaa o'odu a'a mei Ama—Jesus Christ, hemei Wanewanea. ²Hia mei na ma'e ba i fawanewaneaa watolaa mei Haidaa ma o'ou, mei na pono'aa ei hafelo'aa o'ou ma abaa unaa o'ou ua, ma'uaa^{††} minaa ei rama'a yeni malagufu anaa.

³Onapa'aa aida ba o'aa apa'ia nabaa o'aa neneraa ei wareana. ⁴Mei i ware ba, “Yau na apa'ia,” ma'uaa lomi na neneraa ei wareana, hia pa'aa sifisifi ma fei fa'uaia lomi laloo iana. ⁵Ma'uaa hini

^s1:4 1:4 Hefi'a ne'ia ba ni'eni'ea^s hamu'ou

**1:7 1:7 O, a'a hepapalo

^{††}2:2 2:2 O, Hia mei i fapipi'ainaa fei sibaa mei Haidaa, mei i tosiminaa ei hafelo'aa o'ou ma abaa uniaa o'ou ua, ma'uaa

i neneraa fei wareana, fei haguua mei Haidaa^{‡‡} napa'aa gugu ei warana a'ana. Ale'ei, onawe aida ba o'ou i a'ana: ⁶Hini i ware ba hia na oafipui a'ana, inei tatalai ana ale'ei tatalaiaa Jesus.

⁷Ena rawani'a tafiu, a'a ba u'ei ne'inaa hepalo manufau warea, ma'uaa feni warea na udedii ma hamona guaidigia fama'a. ⁸Ma'uaa ana u'ei ne'ifanaa hamu'ou ana ale'ei hepalo manufau warea. Fei fa'uaia wagii fei na arewa a'ana mawe hamu'ou. Uaa fei roromaa ifi dii e'eni ma fei pa'aa we'ai ifi we'a e'eni.

⁹Hini i ware ba hia laloo fei we'ai, ma'uaa na bidibidi ununa a'a mei lofuna, ana fi oa laloo fei roromaa e'eni. ¹⁰Hini i haguua mei lofuna, ina oa laloo fei we'ai ma lomi hepalo manumanu a'a mei^{¶¶} i fa'alabe'ia. ¹¹Ma'uaa hini na bidibidi ununa a'a mei lofuna, ina oa ma tatalai laloo fei roromaa; lomi ina aida ba i dinaia, uaa fei roromaa na tapu'aa pudana.

¹²U'ei ne'inaa a'a hamu'ou ena rawani'a baduu, uaa ei hafelo'aa hamu'odu, ina futoia wagii fei harana.

¹³U'ei ne'inaa a'a hamu'ou, ena ama, uaa hamona apa'idigaa mei na oa farawarawa.

U'ei ne'inaa a'a hamu'ou, ena baubara, uaa hamona muainaa mei hafelo'a.

U'ei ne'inaa a'a hamu'ou, ena rawani'a baduu,

uaa hamona apa'aa mei Ama.

¹⁴U'ei ne'inaa a'a hamu'ou, ena ama, uaa hamona apa'idigaa mei na oa farawarawa.

U'ei ne'inaa a'a hamu'ou, ena baubara, uaa hamona faufau,

ma fei wareaa mei Haidaa na oa laloo ia hamu'ou,

ma hamona muainaa mei hafelo'a.

Apuna Haguua feni Ano

¹⁵Apuna haguua feni ano, o hepalo manumanu wagina. Nabaa nemea na haguua feni ano, fei haguua mei Ama, lomi i laloo iana. ¹⁶Uaa minaa ei manumanuu feni ano, ale'ei fei numumiaa unu, fei nanamaia puda ma fei mamaguguaa hemea wagii ei bigi'ana ma ei hapena— abaa noranarai a'a mei Ama, ma'uaa noranamai a'a feni ano. ¹⁷Feni ano ma ei nunumiana, ro'aa pedu, ma'uaa mei i bigi'aa ei numumiaa mei Haidaa, i minaa oa ranimai ranimai.

Warefa'aia a'a mei i Fadugeaa Christ

¹⁸Ena rawani'a baduu, wagieni, feni a'apoo au; ma hamona guaidigia ba ifi nomai mei Fadugeaa Christ. Ma nopa'amii wagieni na nodigimai watauda rona fadugeaa Christ. Si'ei, o aida ba feni, a'apoo au. ¹⁹Rona ita'adi'ininaa o'ou, uaa ro'odu, abaa pa'aa maroaa o'ou. Nabaa ro'ou pa'aa maroaa o'odu, ro'aa oafipui a'a o'ou; ma'uaa fei aunuaa ro'ou na fama'aia ba lomi hemea ro'ou ba hia maroaa o'odu.

²⁰Ma'uaa mei Apunaia na papaditainaa hamu'ou ma si'ei minaa hamu'ou na aida fei fa'uaia.^{§§} ²¹Eni a ne'inaa a'a hamu'ou, a'a ba lomi hamona aida fei fa'uaia, ma'uaa ba hamona aidadii fei fa'uaia. Ma lomi hepalo sifisifi na lele'amai wagii fei fa'uaia. ²²Hini mei sifisifi? Ana mei i ware ba Jesus abaa Christ. Mei rama'a ale'ei, hia na fadugeaa Christ—ina fadugeaa mei Ama ma mei Na'u. ²³Uaa hini na ofadugaa mei Na'u, ana na ofadugaa mei Ama ma hini i ugainaa mei Na'u ana na pa'i mei Ama.

²⁴Hamoneimina oma'ama'aa tamanu guaiaa hamu'ou fama'a ba nei oa i laloo

^{‡‡}2:5 2:5 O, wareana, fei haguua mei Haidaa

^{¶¶}2:10 2:10 O, a'a fei

^{§§}2:20 2:20 Hefi'a ne'ia ba minaa hamu'ou na aida minaa ei manumanu.

iaa hamu'ou. Nabaa fei warea na oa i a'a hamu'ou, ana hamona oa a'a mei Na'u ma mei Ama. ²⁵Ma sifeni, feni fa'unaiana a'a o'ou ba owe pa'i harenau lomi i pedutoo.

²⁶U'ei ne'inaa eni manumanu eni a'a hamu'ou uaa na pa'i hefi'a ba ro'aa fa'ateteaa hamu'ou ma dugifarauaninaa hamu'ou. ²⁷Fei papaditaia hamona tonia a'a Christ na oa i a'a hamu'ou. Ma lomi hamona nunumidinaa nemea ba i feroinaa hamu'ou. Ma'uaa fei papaditaiana i feroinaa hamu'ou minaa ei manumanu ma fei papaditaia fei, pa'aa fa'ua, abaa sifisifi. Ma ana ale'ei i feroinaa hamu'odu, hamonei oa i a'ana.

Na'uu mei Haidaa

²⁸Ma eni, ena rawani'a baduu, hamonei oa'ualao i a'ana, uaa ena ina nomai, owe pa'i o'ugaa o'ou ma lomi o'awe mamafa i ma'ana.

²⁹Hamona aida ba hia na wanewane ma si'ei ana hamonei aida ba mei i bigi'aa ei na wanewane na waninidii a'ana.

3 Ma'aiaa fei baua hagua na fanaa o'ou mei Ama, ale'ena ba o'ou, na'uu mei Haidaa. Ma pa'aa fa'ua ba o'ou na'uu mei Haidaa. Ma ei rama'aa feni ano, lomi rona apa'aa o'ou, uaa lomi rona apa'ia. ²Ena rawani'a tafiu, e'eni, o'ou na'uu mei Haidaa, ma'uaa e'eni otawe apa'ia ba nefarani o'ou batanai. Ma'uaa ona aida ba ena na nomai,* owe ale'ena hia, uaa owe fanunuia ba pa'aa hia. ³Hini na pa'i feni o'onaia unu nei fafafa'arainaa anaia, ana ale'ei hia ba na fafa'arai.

⁴Hini i bigi'aa ei hafelo'a na barafeaa fei law; uaa ei hafelo'a lomi na neneraa fei law. ⁵Hamona aida ba eni i nogio ba i futoaa ei hafelo'aa o'odu. Ma i laloo iana lomi hepalo hafelo'a. ⁶Lomi hemea i oa a'ana ma i'u bigi'uaiaa ei hafelo'a.

Hini i'u bigi'uaiaa ei hafelo'a, lomi na fanunuia ma ana lomi na apa'ia.

⁷Ena rawani'a baduu, lomi na rawani ba nemea i fa'ateteaa hamu'ou ma dugifarauaninaa hamu'ou. Mei i bigi'aa ei na wanewane, hia na wanewane ana ale'ei hia na wanewane. ⁸Hini i bigi'aa ei hafelo'a na oa a'a mei hani'u uaa rawarawa ma nopa'amii e'eni mei hani'u na bigi'aa ei hafelo'a. Fei pa'afii fei noramii mei Na'uu mei Haidaa ba i fapedugaa ei bigi'aa mei hani'u. ⁹Mei i waninidiai a'a mei Haidaa, lomi i'u bigi'uaiaa ei hafelo'a uaa fei maumau mei Haidaa na oa i laloo iana; lomi na hawia ba i'u bigi'aa ei hafelo'a uaa ina waninidiai a'a mei Haidaa. ¹⁰Ale'ei, o'ou aida ba e'ei, na'uu mei Haidaa ma e'ei, na'uu mei hani'u: Hini lomi i bigi'aa ei na wanewane, hia abaa na'uu mei Haidaa; ma hini lomi i haguaa mei lofuna, hia ana abaa na'uu mei Haidaa.

Fihaguinaa Hememea

¹¹Sifeni, feni warea hamona guainia fama'ama'a: Onei fihaguinaa hememea o'ou. ¹²Hamonei'aa ale'ei Cain, mei maroaa mei hafelo'a. Ina fo'afama'ea mei lofuna. Ma tani i fo'afama'eia? Hamatee na hafelo ei bigi'ana ma na wanewane ei bigi'aa mei lofuna. ¹³Ena lofuu, hamonei'aa ba'arofa naba na bidibidi unuu feni ano a'a hamu'ou. ¹⁴Ona aida ba ona di'inidigaa fei ma'ea ma dinaa a'a fei harenau, uaa ona haguaa ei lofuu o'odu. Hini lomi na pa'i fei hagua ana fi oa a'a fei ma'ea. ¹⁵Mei i bidibidi ununa a'a lofuna, hia ale'ei hemea i fo'afama'e rama'a ma hamona aida ba mei rama'a alemei, lomi i pa'i fei harenau lomi i pedutoo.

¹⁶O'ouna aida fei hagua ale'ei: Jesus Christ na fanaa fei harenuana a'a o'odu. Ma o'odu, ana onei fanaa fei harenuaa

*3:2 3:2 O, ena na fa'arewamai

o'ou a'a ei lofuu o'ou. ¹⁷Ma nabaa nemea na pa'i hefi'a manumanu ma na fanunu'apa'ia ba mei lofuna na gutafafelo ma na ofadugia, fei haguua mei Haidaa pa'aa lomi i a'ana. ¹⁸Ena rawani'a baduu, fei pa'aa hagua abaa manumanuu warewarea ua. Onei haguua ei lofu fininaa bigi'a wagii tamanu na fa'uai. ¹⁹Ma wagii fei, ona aida ba ona oafipui a'a fei fa'uaia ma fapapaiaa fei naranaraa o'ou inamoana ²⁰ena ona naranara ba ona hafelo. Uaa mei Haidaa na bauanadiai laraa ei naranaraa o'ou ma na apa'idigaa minaa ei manumanu.

²¹Ena rawani'a tafiu, nabaa fei naranaraa o'ou lomi na dududuuaa o'ou, te, na pa'i o'ugaa o'ou a'a mei Haidaa ²²ma tonaa tamanu ona i'iginia a'ana, uaa ona neneraa ei wareana ma bigi'aa ei nunumiana. ²³Ma sifeni, feni wareana: onei narafawe'i a'a fei haraa mei na'una, Jesus Christ ma fihaguinaa hememea ana ale'ei ei wareana a'a o'ou. ²⁴Ena rona guainaa ei wareana, rona oafipui a'ana ma ana na oafipui a'a ro'ou. Ma o'ou apa'ia ba ina oafipui a'a o'ou a'a fei Spiriti uaa fei fanana o'ou.

Fihawawagima'aiaa ei Spiriti

4 Ena rawani'a tafiu, apuna nara ba minaa ei spiriti, minaa fa'ua, ma'uaa hamonei fihawawagima'aiaa ro'ou ba afaia noranarai a'a mei Haidaa, uaa watauda mamama'a sifisifi, rona tatalai yeni malagufu. ²Hamo'aa apa'ia ba fei Spiritii mei Haidaa, ale'eni: fei spiriti, fei na ware ba Jesus Christ na pa'i pigiona, noranarai a'a mei Haidaa, ³ma'uaa fei spiriti lomi na ugainaa Jesus, abaa norai a'a mei Haidaa. Hefei, spiritii mei na fadugeaa Christ, hefei spiriti hamona

guaidigia ba iwe nomai ma e'eni na oadii yeni malagufu.

⁴Ena rawani'a baduu, hamu'ou norai a'a mei Haidaa ma hamona muaidigaa ro'ou ale'ei, uaa mei i oa laloo iaa hamu'ou na faufaudiai laraa mei na oa yeni ano. ⁵Noramiaa ro'ou yeni ano ma si'ei, ro'aa wareaa ei naranaraa feni ano. Ma ei rama'aa fei ano, rona guainaa ro'odu. ⁶O'ou norai a'a mei Haidaa ma mei na apa'aa mei Haidaa i guainaa o'odu, ma'uaa mei lomi na apa'aa mei Haidaa, ana lomi i guainaa o'ou. Ale'ei, o'aa fanunu'apa'ia ba fei, fa'ua Spiriti,[†] ma fei, sifisifi spiriti.

Fei Haguua mei Haidaa ma fei Haguua O'ou

⁷Ena rawani'a tafiu, onei fihaguinaa hememea o'ou, uaa fei hagua noranarai a'a mei Haidaa. Mei i pa'i hagua, na waninidiai a'a mei Haidaa ma na apa'aa mei Haidaa. ⁸Mei lomi na pa'i hagua, ana lomi na apa'aa mei Haidaa, uaa mei Haidaa ana fei hagua. ⁹Mei Haidaa na fama'aiaa o'ou fei haguana ale'ei: Ina pa'i hemea ua Na'una[‡] ma na alonagii hia yeni malagufu ba o'aa to harenaa a'ana. ¹⁰Sifeni feni pa'aa hagua: a'a ba ona haguua mei Haidaa, ma'uaa mei Haidaa na haguua o'ou ma na aloagii mei Na'una ba nei ma'e ma pono'aa[¶] ei hafelo'aa o'ou ba i fawanewaneaa watolaa o'ou ma mei Haidaa. ¹¹Ena rawani'a tafiu, si'ei ba mei Haidaa na haguua o'ou ale'ei, ana onei fihaguinaa hememea o'ou. ¹²Lomi hemea na ma'a mei Haidaa, ma'uaa nabaa o'aa fihaguinaa hememea o'odu, mei Haidaa i oafipui a'a o'odu ma fei haguana i gugu warana a'a o'ou.

¹³Ona aida ba ina oa laloo iaa o'odu ma o'ou i a'ana, uaa ina fanaa o'ou fei

[†]4:6 4:6 O, *spiriti*

[‡]4:9 4:9 O, *hemea ua fuaiana Na'una*

[¶]4:10 4:10 O, *Na'una ba i fapipi'ainaa fei sibana ma tosiminaa*

Spiritina. ¹⁴Ma hai'ouna fanunuia ma u'ugia ba mei Ama na alodigaree mei Na'una ba nei fatela'anaa eni rama'aa malagufu. ¹⁵Hini na uga ba Jesus, hia Na'uu mei Haidaa, mei Haidaa na oa laloo iana ma hia a'a mei Haidaa. ¹⁶Ma si'ei, ona aida fei haguua mei Haidaa ma fapapanai wagina.

Mei Haidaa, ana fei hagua. Hini na tatalai fininaa fei hagua na oafipui a'a mei Haidaa ma mei Haidaa ana na oafipui a'ana. ¹⁷A'a fei, ona aida ba ei waraa fei hagua napa'aa gugu a'a o'ou. Ma si'ei, owe u fawe'i laloo fei arewaa dududua, uaa yeni malagufu, ei mau-mau o'ou, ana ale'ei maumauna. ¹⁸Wagii fei hagua, lomi ma'aua, uaa fei pa'aa hagua na siminaa fei ma'aua, uaa fei ma'aua na nofipuimai a'a fei fagianaa. Hini na mama'au, atawe gugu ei waraa fei haguana.

¹⁹Ona pa'i fei hagua, uaa inado'o haguua o'ou. ²⁰Mei i ware ba, "Yau, na haguua mei Haidaa," sifi'ana nabaa na bidibidi ununa a'a mei lofuna. Uaa hini lomi na haguua mei lofuna, mei hia na fanunuia, batanai ba i haguua mei Haidaa, mei lomi na fanunupa'ia? ²¹Ma ina fanaa o'ou feni wareana feni: Hini i haguua mei Haidaa, neipa'aa haguua mei lofuna anaa.

Fei Narafawe'ia a'a mei Na'uu mei Haidaa

5 Hini i uga ba Jesus hia mei Christ, waninianamai a'a mei Haidaa. Ma hini i haguua mei Ama ana nei haguua hini rama'a na waninidiai a'ana. ²Ona aida ba ona haguua ei na'uu mei Haidaa uaa ona haguua mei Haidaa ma big'aa ei wareana. ³Hefei ba ona haguua mei Haidaa: sifei ba o'aa guainaa ei wareana. Ma ei wareana, lomi na rata.

Fa'uaia ma Hagua

⁴Uaa hini i waninimai a'a mei Haidaa na muainaa feni ano. Fei faufau, fei na muainaa feni ano, sifeni ba onei narafawe'i. ⁵Hini na muainaa feni ano? Unaa mei i narafawe'i ba Jesus, hia Na'uu mei Haidaa.

⁶Simeni, meni i nomai a'a fei ranu ma fei namo, meni Jesus Christ. Lomi ina nomai a'a fei ranu ua, ma'uaa na nomai a'a fei ranu ma fei namo. Ma fei Spiriti na u'u, uaa fei Spiriti ana fei fa'uaia. ⁷Uaa, odumanuei, rona u'u: ⁸fei Spiriti, ⁸fei ranu ma fei namo; ma odumanuei, u'ugaa ro'ou, minaa heai. ⁹O'aa tonaa u'ugaa rama'a, ma'uaa fei u'ugaa mei Haidaa, na mua, uaa fei u'uga fei, noranarai a'a mei Haidaa ma na u'ugaa mei Na'una. ¹⁰Hini i narafawe'i a'a mei Na'uu mei Haidaa, ina pa'i feni u'uga laloo iana. Hini lomi na nara ba fa'ua fei wareaa mei Haidaa, hanuna ale'ei ba mei Haidaa, sifisifi. Uaa lomi na nara ba pa'aa fa'ua fei u'ugaa mei Haidaa mei Na'una. ¹¹Ma sifeni, feni u'uga: mei Haidaa na fanaa o'ou fei harenua lomi i pedutoo. Ma fei harenua fei na nofipuimai a'a mei Na'una. ¹²Hini na pa'i mei Na'u, ana na pa'i fei harenua; hini lomi na pa'i mei Na'uu mei Haidaa, ana lomi na pa'i fei harenua.

Harenua Lomi i Pedutoo

¹³U'ei ne'inaa eni manumanu eni a'a hamu'ou, ena hamona narafawe'i a'a fei haraa mei Na'uu mei Haidaa ba hamonei aida ba hamona pa'i fei harenua lomi i pedutoo. ¹⁴Fei o'uga ona pa'i ei o nofarafi'inaloo mei Haidaa, sifei ba: nabaa o'aa i'iginaa hepalo manumanu na neneraa fei nunumiana, i guainaa o'ou. ¹⁵Ma nabaa ona aida ba ina guainaa

§5:8 5:7-8 Hefi'a ne'ia ba *odumanuei*, rona u'u i pafea: mei Ama, fei Warea ma fei Spiriti Apuna ma o'oduei, hepalo ua. 8 Ma *odumanuei* na u'u yeni malagufu: fei Spiriti (lomi laloo hepalo ne'ia Greek hinenee fei 16th century)

tamanu i'igaiaa o'ou, te, ona aida ba o'aa tonia a'ana.

¹⁶Nabaa nemea, i fanunuaa mei lofuna na bigifatata, hepalo tata lomi i notonaa hia ma'ea,inei lafulafu ma mei Haidaa i fani harenuaa mei lofu mei. U'ei wareaa ei rona bigifatata, ma'uaa ei tataa ro'ou, lomi na notonaa ro'ou ma'ea. Ina pa'i hepalo tata ba na pa'i ma'ea wagina. A'a ba u'ei ware ba inei lafulafu waggii fei. ¹⁷Minaa ei tata na hafelo, ma'uaa hefi'a tata, lomi na pa'i ma'ea wagina.

¹⁸Ona aida ba mei waninidianamai a'a mei Haidaa, lomi i'u bigi'uaiaa ei

hafelo'a. Mei uma'ua waniniamii mei Haidaa iwe oma'aia ma mei hafelo'a, lomi i fafelopa'ia. ¹⁹Ona aida ba o'ou, na'uu mei Haidaa ma minaa feni ano na oa haroo mei hafelo'a. ²⁰Ana ona aida ba mei Na'uu mei Haidaa na nodimai ma fani apa'aa o'odu ba onei apa'aa mei na fa'uai. Ma ona oa a'a mei fa'uaia ma mei na'una Jesus Christ, mei pa'aa Haidaa, ana fei harena lomi i pedutoo.

²¹Ena rawani'a baduu, hamonei'aa oa a'a ena haidaa sifisifi ma wagi'inaa hamu'ou.

2 JOHN

Warefa'aia

Feni faguapalooa ne'iaa John ba i aloia a'a hefi'a. Ina ne'i ba hia mei bauaniaa fei losuu ma fei ne'iana i dinaa a'a mei rawani'a pifine ma ei na'una. Fi hanunuiinaa hepalo losuu ma ei losuia. Ma'idei warewareana fi i'iginaa ro'ou ba ronei fihaguinaa hememea ma ana fi aweinaa ro'ou a'a ei feroiaa ei sifisifi.

1 Yau mei bauaniaa fei losuu. Una aloaa feni a'a fei losuu, fei na rafeinia mei Haidaa mawe hamu'ou ena losuia wagina, hamu'ou ena una haguua hamu'ou waggii fei fa'uaia. Ma abaa unaa yau ua. Minaa ei rona apa'aa fei fa'uaia ana rona haguua hamu'ou² uaa fei fa'uaia na oa laloo iaa o'ou, fei na oafipui a'a o'ou ranimai.

³ Fei rawani'a, faloloa'ia ma gutafarawania, noramiaa ro'ou a'a mei Haidaa, mei hia Ama mawe Jesus Christ, mei Na'uu mei Ama. E'ei na oafipui a'a o'ou fininaa fei fa'uaia ma fei hagua.

Fa'uaia ma Hagua

⁴ Unamina ni'eni'e, uaa hefi'a losuia a'a hamu'ou, rona tatalai waggii fei fa'uaia ana ale'ei fei wareaa mei Ama ba onei

bigi'ia. ⁵ Ma e'eni, ena losuia, a'a ba u'ei ne'inaa hefaa manufau warea a'a hamu'ou, ma'uaa ana fena ona todigia fama'a. Fei i'igaiu sifei ba onei fihagui. ⁶ Ma sifeni feni hagua, ba o'aa tala-ineneraa ei wareana. Ana ale'ei guaiia hamu'ou fama'a ba hamonei tatalai waggii fei hagua.

⁷ Yeni malagufu na nodigimai watauda sifisifi'a, ei rona ware ba Jesus Christ lomi na pa'i pigiona ei i nomai. Mei rama'a ale'ei, hia sifisifi ma ana hemea fadugeaa Christ. ⁸ Oma'aa hamu'ou. Apuna fapa'aiaa ma'ida pono'a waggii tamanu hamona bigidigia, ma'uaa ba hamo'aa topedugia. ⁹ Mei i au'ualao naranarana ma lomi na feroilao a'a Christ, mei Haidaa lomi a'ana. Mei na oafawe'i a'a fei feroia, ana na oafipui a'a mei Ama ma mei Na'u. ¹⁰ Nabaa nemea i nomai ma fadugeaa feni feroia, apuna duginaa hia humuu hamu'ou o taufagutania. ¹¹ Mei i taufagutania, ana na fapanapana a'a ei hafelo'a bigi'ana.

A'apoo Warea

¹² Watauda eni ba a ne'ifanaa hamu'ou, ma'uaa lomi na nunuminaa ba a ne'i. Agia, nunumiau ba o'aa fifanunui ma fiwarewarei ba fei ni'eni'ea o'ou neimina bauana.

¹³ Eni losuia yeni, eni rafeiaa mei Haidaa, rona famafufuoinaa hamu'ou.

3 JOHN

Warefa'aia

Feni fa'odumanuaa ne'iaa John i aloia a'a hefi'a. Hia mei bauaniaa fei losuu ma na aloia a'a hemeadii bauaniaa losuu, harana Gaius. John na tenaa Gaius uaa fei hadumana ei narafawe'ia ma ba inei oma'aa anaia a'a hemea, harana Diotrefhes.

1 Yau meni bauaniaa fei losuu. U'ei aloaa feni a'amu, mena rawani'a tafiu Gaius, mena una haguio wagii fei fa'uaia.

²Mena rawani'a tafiu, una lafulafu ba fei unumu nei rawani ua ma minaa ei gutanamu nei rawani ana ale'ei ei rawani'a laloo iamu. ³Unamina ni'eni'e uaa hefi'a ei lofu, rona nomai ma u'u ba ona oafagugu a'a fei fa'uaia ma ana ona tatalai wagii fei fa'uaia. ⁴Namina apoidiai fei ni'eni'eau ei a guainia ba ei na'uu, rona tatalai wagii fei fa'uaia.

Gaius, Hia Rawani'a Rama'a

⁵Mena rawani'a tafiu, ona oafagugu wagii ena bigi'amu a'a ei lofu ma ei ana lomi onamina apa'ifarawaninaa ro'ou. ⁶Rona u'ufanaa feni losuu yeni fei haguamu. Ena ona fatalainaa ro'ou, ina rawani ba o'aa fanaa fei honuaa mei Haidaa a'a ro'ou. ⁷Rona aunutatalai wagii fei Hara ma lomi rona hadumaa ro'ou ei roromaa. ⁸Si'ei, onei

taufagutanaa ei rama'a ale'ei ba o'aa bigifipui a'a ro'ou wagii fei fa'uaia.

Diotrefhes ma Demetrius

⁹Unadii ne'i a'a fena losuu yena, ma'uaa Diotrefhes, mei i uduginaa hia pafea, lomi na ugainaa fei foraforau. ¹⁰Si'ei, nabaa a nomai, awe fa'arewaiiaa fei bigi'ana, fei wiwitoiana hai'ou. Ma ina'aida bigi'aa hepalo manumanu namina hafelodiai. Sifei ba pa'aa lomi na'aida fagutanaa ei lofu. Ma hepaldiai, na'aida pauninaa ei rama'a, ei ba ro'aa fagutanaa ei lofu. Ma na'aida fa'ita'anaa ro'odu a'a fei losuu.

¹¹Mena rawani'a tafiu, apuna neneraa tamanu na hafelo, ma'uaa tamanu na rawani. Mei i bigi'aa ei rawani'a, no-ramiana a'a mei Haidaa. Mei i bigi'aa ei hafelo'a, lomi na u fanunu mei Haidaa.

A'apoo Warea

¹²Minaa ei rama'a, rona u'ugaa fei rawani'aa Demetrius. Ma fei fa'uaia ana na uniaa ei rawani'ana. Hai'ou ana na u'ugia ba hia rawani'a rama'a ma hamona aida ba pa'aa fa'ua ei u'ugaa hai'ou.

¹³Watauda eni ba a ne'ifanio, ma'uaa lomi na nunuminia ba a ne'i. ¹⁴Nunumiau ba lomi i madii ma awii ma'a yoi ma agua fiwarewarei.

Gutafarawani. Eni tafii agua yeni, rona famafufuoinawii hamu'ou. La'aa haraa ena tafii agua yena ma famafufuoinaa hememea ro'ou.

JUDE

Warefa'aia

Feni ne'iaa Jude fi aweinaa ei igoa wagii ei sifisifi feroia, ei rona ware ba ro'ou narafawe'ia ma ba ronei fo'aualao wagii fei narafawe'ia, fei i fanaa ei rama'aa gufuna mei Haidaa.

1 Yau Jude, hemea nafii Jesus Christ. Yau ana lofiu James.

Feni ne'iaa, i dinaa a'a ei rafeia, ei na haguaa ro'ou mei Haidaa, mei hia Ama. I dinaa a'a ei ina oma'aa ro'ou Jesus Christ:

²Faloloa'ia, gutafarawania ma hagua i oa fabauanai a'a hamu'ou.

Ei Hafelo'a ma fei Aree ei Rona Ofadugaa mei Haidaa

³Ena tafiu, unamina refufefu ba a ne'ifa'arewaia a'a hamu'ou ba batanai fei tela'anaa o'ou, ma'uaa una nara ba neido'o ne'i ba hamonei wagi'inaa fei narafawe'ia, fei nado'o dinaa a'a minaa ei apunaiaa mei Haidaa mina. ⁴Uaa mina, na pa'i rama'a, ei hefi'a na ne'inaa ro'ou ba ro'awe to aree ro'ou. ^{**}Ma ei ba ro'aa to aree ro'ou, rona fawawadidi dupuaa hamu'ou. Lomi rona pa'i maumau mei Haidaa ma rona filoginaa fei rawani'aa mei Haidaniaa o'ou ale'ei e'ea pinee ro'ou ba ro bigi'aa ei hafelo'a nunumiaa ro'ou ma ofadugaa Jesus Christ, mei hia ua Hapara ma Fasuu o'ou.

⁵Hamona apa'idigaa fei, ma'uaa unei fanominaa hamu'ou ba mei Fasu^{††} na fabaguanaa ei maroana yei Egypt, ma'uaa nenee fei, na fapedugaa ei lomi rona narafawe'i. ⁶Ma ei alo'alo, ei lomi rona panarofaa ei gutanaa ro'ou, ma'uaa rona di'ininaa fei forafuraa ro'ou

i pafea—ina fawi'aa ro'ou a'a fei roromaa ma ro'aa roro'ai a'a ei alatai nopa'aloo fei dududua wagii fei baua Arewaa. ⁷Ana ale'ei, Sodom ma Gomorrah ma ei gufu nana'aa guapaloei, rona fani'uaiaa ro'ou a'a fei fitatafipa'aia ma fihale-haleia. Ro'ou ale'ei fama'ama'aa ei ro'aa tonaa fei fi'iaa fei hafi lomi i peretoo.

⁸Ana ale'ei, ei a'afolo ei, rona faloloa ei hudi unuu ro'ou, fadugeaa ei forafora ma warefafelooa ei rona guta i haroo pafea. ⁹Ma'uaa mei famamoaa ei alo'alo, meni Michael, ei i fiharei a'a mei hani'u wagii fei hudi unuu Moses, ana lomi na ware ba na bigifatata mei hani'u, ma'uaa ina ware ba, “Mei Fasu i warefawanewaneo!” ¹⁰Ma'uaa ei rama'a ei, rona warefafelooa tamanu lomi rona apa'ia; ma a'a tamanu manumanu rona nanamuipa'ia, ro'ou ale'ei manulelele lomi apa'aa ro'ou ma ana si'ei ei manumanu na fapa'ainaa ro'ou.

¹¹Rona fagiana! Rona tonaa fei mau-mau Cain; ba ro to manumanu rona ponitobatafanaa fei tataa Balaam; rona fagiana a'a fei barafeaa Korah.

¹²Ei rama'a ei, ale'ei nanaa figi-figi. Rona wadu'ainaa ei baua hananaa hamu'ou ma hanafipui a'a hamu'ou ma lomi mamafaa ro'ou—ale'ei ei oma'aa sipsipi ro faguaa ana ro'ou. Ro'ou ale'ei papalei lomi maunu ma fei lalarena na agisiminaa ro'ou, o ei haihai lomi na fuua ma na afue—rona ma'e faguapoi. ¹³Ro'ou ale'ei mamauaa fei agi ma na fa'agigiaa ei mamafaa ro'ou. Ale'ei ei pi'u, ei na taletale'ualao ma fei pa'aa roromaa na ude oma'aa ro'ou ba ronei oa wagina ranimai ranimai.

¹⁴Enoch, mei fa'oloromeaia nenee Adam, inadii wareaa e'ei rama'a e'ei: “Ma'a, mei Fasu fi nofipuimai a'a pufaba'a pufaba'a apunaiana ¹⁵ba i dudud-

^{**}1:4 4 O, rama'a, ei ina rafeinaa ro'ou ba ro to aree ro'ou.

^{††}1:5 5 Hefi'a ne'ia mina ba hamu'ou ba Jesus

uaa minaa ei lomi rona pa'i maumau mei Haidaa ma uniaa minaa ei rama'aa roromaa ba si'e'i ei hafelo'a bigi'a rona bigi-fafelo wagina ma ei warefadugeaa ro'ou hia.” ¹⁶Ei rama'a ei, rona bababau'u ma labaginaa tataa hefi'a; rona neneraa ei hafelo'a nunumiaa ro'ou; poronaa ro'ou pafea ma foraiaa pinee hefi'a ba fararawanii ana ro'ou.

Onei Apitai

¹⁷Ma'uaa, ena tafiu, nonominaa ei di-wareaa ei apostle mei Fasuu o'ou Jesus Christ. ¹⁸Rona warefanaa hamu'ou ba, “Laloo ei a'apoo arewaa ipowe pa'i ei warefafeifeia, ei ro'aa neneraa ei hafelo'a nunumiaa ro'ou ma abaa maumau mei Haidaa.” ¹⁹Ei rama'a ei, rona fafi'alaginaa hamu'ou. Rona nenegi'uaiaa ei nunumiaa rama'a ua ma lomi rona pa'i fei Spiriti.

²⁰Ma'uaa hamu'ou, ena tafiu, fagipeaa fei narafawe'iaa hamu'ou fei na apunai

ma lafulafu fininaa fei Spiriti Apuna. ²¹Hamonei oa a'a fei haguuaa mei Haidaa ena hamo'ei oma'aa fei faloloa'iaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ ba i noduginaa hamu'ou a'a fei harena lomi i pedutoo.

²²Faloloa'inaa ei na hamamagua naranaraa ro'ou; ²³rapu'amii hefi'adiai a'a fei hafi ma fatela'anaa ro'ou. A'a hefi'adiai, faloloa'inaa ro'ou fininaa ma'aua—ma fabidinaa unuu hamu'ou a'a ei finefinee ei hafelo'a rama'a.

Warea Hawegia

²⁴I a'a mei i wagi'inaa hamu'ou ba hamonei'aa pasi ma nei'aa pa'i hepalo tataa hamu'ou ma ba i fa'ugaa hamu'ou inamooa fei rawani'a hawerana fininaa baa ni'eni'ea— ²⁵i a'a mei hia ua Haidaa, mei Fatela'anaa o'ou, i ude fei hawera, hapara, faufau ma forafora uaa Jesus Christ, mei Fasuu o'ou, mina mina, e'eni ma ranimai! Amen.

REVELATION

Warefa'aia

Fei manumanu opa'ai, fei na fa'arewaia mei Haidaa a'a John, fei na ne'i wagii fei au rona haperaraiaa ei rona narafawe'i ba Jesus Christ, hia Fasu. Mei ne'ia fi fani o'onaia unu ma unuwenuwea ba ronei oafagugu ua wagii ei fi'ia ma haperaraia.

Namina rata ei haduo laloo feni bu'u, ei ba uniaa ei narafawe'ia wagii fei arewaa fei, rona apa'ia, ma'uaa a'a hefi'adiai na ude'opa'ai.

Ma'uaa fei pa'aa baua warewarea lalona, sifei ba a'a Christ, mei hia Fasu, mei Haidaa i powe muaipeudugaa minaa ei bidibidii ununa fipuinaa Satan ma'uaa a'a ei rama'aa gufunu, ei rona oafagugu i fanaa fei manufau haroo pafea ma fei manufau malagufu.

Rawarawa Warea

1 Fei fa'a'arewaa Jesus Christ, fei na fania mei Haidaa ba inei fama'aa ei nafina ba tamanu anaa i nomai. Ina fa'arewaia ei i aloaa mei alo'alona dinaa a'a mei nafina John, ²mei i u'ugaa minaa ei na fanunuia—sifei, fei wareaa mei Haidaa ma fei u'ugaa Jesus Christ. ³Ina pa'i hawegiana mei i igoaa ei paolaa warea a'a feni diware'auga ma na pa'i hawegiaa ei rona guainia ma fabaroronaa iaa ro'ou fei ne'ia wagina, uaa fei au na rafi'i.

Warea a'a ei Olorompalo Losuu

⁴Yau John.

A ne'inaa a'a ei olorompalo losuu laloo fei baua gufu Asia:

Fei rawani'a ma fei gutafarawania i dinaa a'a hamu'ou noranamai a'a mei

fi oa eni, mei na oa mina, mei ba i nomai mawe ei olorompalo spiriti^{‡‡} inamooa fei gutanana, gutaa hapara, ⁵ma ana noranamai a'a Jesus Christ, mei na wewea u'ugaa ei na fanunuia, mei uma'ua waninia a'a ei ma'ea, mei famamooa ei haparaa feni malagufu.

I a'a mei na haguua o'ou ma alaraa o'ou a'a ei hafelo'a wagii fei namona ⁶ba onei oa a'a fei haparaiana ale'ei ei bauaniaa humuu mei Haidaa ba o'ou paniaa panii mei Haidaniana, mei Amana—i a'ana i ude fei hawera ma fei faufau ranimai ranimai! Amen.

⁷Ma'a, ifi nomai wagii ei papalei, ma minaa ei puda ro'aa fanunuia,

ma ei rona fatawaia anaa;

ma minaa ei rama'aa feni malagufu rowe faloloa'i uaa hia.

Ipowe ale'ei! Amen.

⁸Mei Fasu, mei Haidaa, na ware ba, “Yau fei Alpha ma fei Omega, mei fi oa eni, mei na oa mina, mei ba iwe nomai, mei Faufaua.”

Hemea Ale'ei Na'uu Rama'a

⁹Yau, John, meni lofu ma tafii hamu'ou a'a fei fi'ia, fei haparaia ma fei apitaia, e'ei ona pa'i a'a Jesus. Yau yei a'a fei gufu Patmos uaa fei wareaa mei Haidaa ma fei u'ugaa Jesus. ¹⁰Na pasiau fei Spiriti a'a fei Arewaa mei Fasu ma una guainaa hefaa baua lao ale'ei hepalo aigaa maniwa neneu ¹¹ma ina ware: “Ne'i pafoo hepalo holobena tamanu ona fanunuia ma aloia a'a ei olorompalo losuu yei Ephesus, Smyrna, Pergamum, Thyatira, Sardis, Philadelphia ma Laodicea.”

¹²Una momo'ai ba a ma'a ba hini mei fi warewaremai a'au. A diarai, na fanunupa'aa olorompalo ude'udee we'ai, pa'afina gold ¹³ma i watolaa ei ude'udee we'ai hemea rama'a “maumauna ale'ei

^{‡‡}1:4 1:4 O, nomai mawe fei Spiriti na pa'i olorompalo maumauna

na'uu rama'a," hawaa uguna na malanaa pinena ma na pa'i ale'ei adii niniwaina, pa'afina gold. ¹⁴ Fei tabana mawe ei loaa tabana ale'ei hugoo sipsipi namina po'i malewa ma guei pudana ale'ei nale-naleaa hafi. ¹⁵ Guei pinena ale'ei bronze na ro laloo fei hafi ma fei laona ale'ei meme'aiaa mamaa. ¹⁶ A'a fei panina raudei ma'au na panarofaa olorompalo pi'u ma na lele'amai poana hepalo wadu guapapa umuna ma namina wararo. Fei puda me, ale'ei fei halo na we'ana'ina'i.

¹⁷ U'a fanunuia, na pasi o'igoana ale'ei hemea ma'ea. Ma ina augaa fei panina pepepe ma'au pafou ma ware: "Apuna ma'au. Yau mei Rawarawa ma ana mei Mugi. ¹⁸ Yau mei na Oalao; una ma'e fama'a. Fanunu, una oa ranimai ranimai! Ma u'ei panarofaa ei gigigii fei ma'ea ma Hades.

¹⁹ "Si'ei, onei ne'inaa tamanu ona fanunuia, tamanu a'a feni wagieni ma tamanu i nomai nefarani. ²⁰ Fei manumanu opa'aia waggii ei olorompalo pi'u, ei ona fanunuia i a'a fei paniu pepeni ma'au mawe ei olorompalo ude'udee we'ai sifeni: Ei olorompalo pi'u, oloromea alo'alo[¶] a'a ei olorompalo losuu ma ei olorompalo ude'udee we'ai, ei olorompalo losuu.

Warea a'a fei Losuu i Ephesus

2 "Ne'inaa a'a mei alo'alo,^{§§} mei yei a'a fei losuu Ephesus ba:

Si'eni eni wareaa mei i panarofaa ei olorompalo pi'u raudei ma'auna, mei i tatalai watolaa ei olorompalo ude'udee we'ai, pa'afina gold: ² Una apa'idigaa ei bigi'aa hamu'ou, fei wewea bigi'a ma fei apitaiaa hamu'ou. Una aida ba lomi hamona nunuminaa ei hafelo'a rama'a, ba hamona manima'aiaa ei ba ro'ou

apostle ma'uaa lomi ma hamona apa'ia ba ro'ou sifisifi. ³ Hamona apitainaa ei rarabaa uaa fei harau ma lomi hamona rafilele.

⁴ Ma'uaa na pa'i hepalo tataa hamu'ou i pudau: Hamona di'ininaa fei rawarawa haguua hamu'ou. ⁵ Naraiaa fei imina tare, fei hamona pasirai wagina! Filoginaa naranaraa hamu'ou ma bigi'aa ei hamonado'o bigi'ia fama'a. Nabaa lomi hamo'aa filoginaa naranaraa hamu'ou, apowemii tonaa fei ude'udee we'ai hamu'ou a'a fei udeana. ⁶ Ma'uaa na pa'i hepalo rawani'aa hamu'ou i pudau: Hamona fabidinaa unuu hamu'ou ei bigi'aa ei Nicolatia, ei ana una pa'i bidi'aa unuu wagina.

⁷ Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei losuu. A'a hini i mua awe ugainia ba i hanana a'a fei haihai fei harenua, fei i ude laloo fei fananamaiaa gufuu mei Haidaa.

Warea a'a fei Losuu i Smyrna

⁸ "Ne'inaa a'a mei alo'alo fei losuu yei Smyrna ba:

Si'eni eni wareaa mei Rawarawa, mei ana hia Mugi, mei na ma'e fama'a ma mama'adiai. ⁹ Una apa'idigaa ei rarabaa ma gutafafelooa hamu'ou—ma'uaa hamona pa'i watauda manumanu! Una guaidigaa ei wiwitoiaa ei rona ware ba ro'ou Jew ma'uaa lo'e, hamatee ro'ou a'a fei synagogue Satan. ¹⁰ Apuna ma'au a'a fei fi'ia, fei ana hamo'aa tonia. U'ei warefanaa hamu'ou ba mei hani'u iwe auna hefi'a hamu'ou humuu bobo'aia ba i manimaniaa hamu'ou ma laloo hefua arewaa hamo'aa oa i

[¶]1:20 1:20 O, *oloromea talai tonaa warea*

^{§§}2:1 2:1 O, *Ne'inaa a'a mei talai tonaa warea*; vv. 8, 12 ma 18 ana.

pudaa fei haperararaia ba hamopo'o bima'e ua. Oafagugu ua ma a fanaa hamu'ou fei tao harenau.

¹¹ Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei losuu. A'a hini i mua, lomi ba i fagiana a'a fei faguapooa ma'ea.

Warea a'a fei Losuu i Pergamum

¹² “Ne'inaa a'a mei alo'alo, mei yei a'a fei losuu Pergamum ba:

Si'eni eni wareaa mei na pa'i fei wararoa wadu, fei guapapa umuna. ¹³ Una apa'ia ba hamona guta hitani—fawelei na ude wagina fei gutanaa Satan, gutaa hapara. Ma'uaa hamona oafagugu a'a fei harau. Lomi hamona farapa a'a fei narafawe'iaa hamu'ou a'au ma i a'a fei au Antipas anaa, mei na oafagugu uaa yau, mei rona fo'afama'eia a'a fei baua gufuu hamu'ou—fawelei na guta wagina Satan.

¹⁴ Ma'uaa na pa'i hefi'a tataa hamu'ou i pudau: Hamona pa'i hefi'a rama'a yena rona neneraa fei feroiaa Balaam, mei na feroinaa Balak ba nei susuaninaa ei Israel hafelo'a wagii ei hanaiaa ro'ou ei du'ua rona fanaa ei haidaa sifisifi ma ana roi fitatafipa'ai ua anaa. ¹⁵ Hepalodiai, hamona pa'i hefi'a rona neneraa ei feroiaa ei Nicolatia. ¹⁶ Si'ei, hamonei filoginaa naranaraa hamu'ou! Nabaa lomi, awe nobatafamai a'a hamu'ou ma fo'a a'a ro'ou wagii fei waduu fei poau.

¹⁷ Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei losuu. A'a hini i mua, a fania hefi'a manna na ude'opa'ai. Ana a fania fei mugoo na po'i, fei ina pa'i hepalo manufau hara na ne'i pafona, fei uniaa mei na tonia na aida.

Warea a'a fei Losuu i Thyatira

¹⁸ “Ne'inaa a'a mei alo'alo, mei yei a'a fei losuu Thyatira ba:

Si'eni eni wareaa mei na'uu mei Haidaa, mei guei pudana na ale'ei nalenaleaa hafi, mei guei pinena na mare'a ale'ei bronze. ¹⁹ Una apa'idigaa ei bigi'aa hamu'ou, fei hagua, fei narafawe'ia, fei roa-iaa pani, fei apitaia ma ei bigi'aa hamu'ou eni, ei na mua laraa fama'a.

²⁰ Ma'uaa hamona pa'i hepalo tata i pudau: Hamona fafanefaneaa mei pifine Jezebel, mei na ware ba hia mamama'a. A'a ei feroiana ina susuaninaa ei nafiu wagii fei fitatafipa'aia ma hanaiaa ei du'ua, ei rona fanaa ei haidaa sifisifi. ²¹ Una fanidii auna ba nei filoginaa naranarana wagii ei mau hafelo'ana, ma'uaa, lomi na nunumiai. ²² Si'ei, a suminia pafoo fei tawaa fi'ia ma ei rona fiharoharoipa'ai a'ana ro'apa'amina nanamuinia hawina rona filoginaa naranaraa ro'ou wagii ei maumau mei pifine mei. ²³ Awe fo'afama'ea ei na'una. Ma a'a fei, minaa ei losuu ro'aa apa'au ba yau mei a fanunu'apa'aa laloo ia ma naranaraa ei rama'a ma a fani pono'aa hememea hamu'ou ale'ei ei bigi'aa hamu'ou. ²⁴ Ma a warenaa a'a hamu'ou ena dufu yena Thyatira, ena lomi hamona panarofaa ei feroiana ma lomi na to apa'a a'a ei feroiaa Satan, ei rona ware ba namina walalo (lomi a fa'awatainaa hamu'ou a'a hepalodiai manumanu): ²⁵ Ma'uaa hamonei panarofawe'i a'a tamanu hamona pa'i nopa'aloo fei noramiau.

²⁶ Hini i mua ma bigi'aa fei nunumiau nopa'aloo fei pedupeduna, a fania fei forafora a'a ei baua gufu—

27 'I famamoaa ro'ou a'a fei o na pa'i rarabana;
i famarataiaa ro'ou ale'ei momo'—*
ana ale'ei una tonaa fei forafora a'a
mei Amau. 28 Ana a fania fei pi'uu
arewaa. 29 Hini na pa'i adiana nei
guainaa tamanu na wareia fei Spiriti
a'a ei losuu.

Warea a'a fei Losuu i Sardis

3 "Ne'inaa a'a mei alo'alo,†[†] mei yei a'a
fei losuu Sardis ba:

Si'eni eni wareaa mei i panarofaa ei olorompalo spiritii[‡] mei Haidaa ma ei olorompalo pi'u. Una apa'idigaa ei bigi'aa hamu'ou; ei rama'a, rona nara ba hamona werawera, ma'uaa hamona ma'e. 2 Asi'aa! Fawe'iaa tamanu ifi ude ma anaa i ma'e, uaa fei bigi'aa hamu'ou, atawe pedufarawani i pudaa mei Haidaa. 3 Si'ei, nonominaa tamanu hamona tonia ma guainia; nenegia ma filoginaa naranaraa hamu'ou. Ma'uaa, naba'a lomi hamo'aa asi'aa, apowe nomai ale'ei nemea fafanao ma lomi hamo'aa apa'ia ba nahaiga a nomai a'a hamu'ou.

4 Ma'uaa hamona pa'i hefi'a yena Sardis ena lomi rona faloloaa ei susuu ro'ou. Ro'aa tatalaifipui a'au, susuu ro'ou po'iaa, uaa rona rawani. 5 Hini i mua, i ale'ei ro'ou, susuna, po'iaa. Lomi awe futoaa fei harana a'a fei bu'uu harena, ma'uaa a la'aa harana i pudaa mei Amau ma ei alo'alona. 6 Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei losuu.

Warea a'a fei Losuu i Philadelphia

7 "Ne'inaa a'a mei alo'alo, mei yei a'a fei losuu Philadelphia ba:

Si'eni eni wareaa mei na apunai ma fa'uai, mei i panarofaa fei gigigii David. Tamanu hia na gigia, lomi nemea i fare'ipa'ia ma tamanu hia na fare'ia, lomi nemea i gigipa'ia. 8 Una apa'idigaa ei bigi'aa hamu'ou. Fanunu, una augia i ma'aa hamu'ou hepalo gigei na gigi, fei lomi nemea i fare'ipa'ia. Una aida ba lomi hamonamina faufau, ma'uaa hamona neneraa fei wareau ma lomi hamona di'ininaa fei harau. 9 Ena maroaa fei synagogue Satan, ena rona ware ba ro'ou Jew, ma'uaa lo'e, ro'ou sifisifi—a fafaiaa ro'ou ba roneimii fapasi i pinee hamu'ou ma ware ba una haguaa hamu'ou. 10 Si'ei ba hamona guainaa fei wareau ba hamonei oa fininaa apitaia, ana a wagi'inaa hamu'ou a'a fei au hafelo, fei ba i nomai ma manima'aa minaa eni yeni a'a feni ano.

11 Anaa a nomai. Panarofaa tamanu hamona pa'i ba lomi nemea i topa'ainaa fei tao hamu'ou. 12 Hini i mua, yau a fa'ufalarainia ale'ei hepalo u humuu mei Haidaniau. Lomidiai ba i di'ininia. A ne'inaa fei haraa mei Hadaniau i pafona ma fei haraa fei gufuu mei Haidaniau, fei manufau Jerusalem, fei fi nogio pafea i a'a mei Haidaniau; ma ana a ne'inaa fei manufau harau i pafona. 13 Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei losuu.

*2:27 2:27 Psalm 2:9

†3:1 3:1 O, Ne'inaa a'a mei talai tonaa warea vv. 7 ma 14 anaa.

‡3:1 3:1 O, panarofaa fei Spiriti na pa'i olorompalo maumauna, fei Spiritii

Warea a'a fei Losuu i Laodicea

¹⁴“Ne'inaa a'a mei alo'alo, mei yei a'a fei losuu Laodicea ba:

Si'eni eni wareaa mei Amen, mei na oafagugu ma na u'ufafa'uai, mei famamoa ei famamaraa mei Haidaa. ¹⁵Una apa'idigaa ei bigi'aa hamu'ou ba lomi hamona magigi ma lomi hamona babai. Nunumiau ba hamu'ou hepalo guapaloei! ¹⁶Si'ei ba lomi hamonamina babai—abaa babaia o magigia—ana a huwisuminnaa hamu'ou poau. ¹⁷Hamona ware ba, 'Yau na pa'i watauda manumanu; na pa'i mugoo po'i ma lomi na nunuminaa ne'a manumanudiai.' Ma'uaa lomi hamona aida ba hamona hafelo, oa a'a fei faloloa'ia, lomi na pa'i manumanu, pudawerai ma alawata. ¹⁸A aweinaa hamu'ou ba hamonei pono gold a'au, fei rona fafafa'arainaa hafi ba hamonei pa'i manumanu ma rafe po'iaa susu ba hamo'aa hawaipa'ainaa ei alawataa hamu'ou, ei i famamafaa hamu'ou; ma au pao puda hamu'ou ba hamo'aa fanunupa'i.

¹⁹A'a ena una haguaa ro'ou, a warefawe'i ma sualaparaa ro'ou. Si'ei, nofarawaninamai ma filoginaa naranaraa hamu'ou. ²⁰Fanunu! Una u a'a fei gigei ma faba'aba'a. Hini i guainaa fei laou nei gigia ma a wadu'aimai ma haigu'aa hananafipui.

²¹A'a hini i mua, a ugainia ba i gutafipui a'au pafoo fei gutanau gutaa hapara ana ale'ei una mua ma gutafipui a'a mei Amau pafoo fei gutanana gutaa hapara. ²²Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei losuu.”

Fei Gutanaa Hapara i Gufu Pafea

4 Nenee fei, una fanunu ma i ma'au na gigi hepalo gigei i gufu pafea. Fei lao, fei nado'o guainia fama'a ei i ware a'au ale'ei maniwa na ware ba, “No-mai yeni pafea ma a fama'aio tamanu ba i nomai nenee fei.” ²Ana ei na pasiau fei Spiriti ma i ma'au na guta hemea pafoo fei gutanaa hapara i gufu pafea. ³Ma mei i guta yei, fei mau fanunuana ale'ei jasper ma carnelian. Hepalo pua'oo, maumauna ale'ei emerald, na faweloinaa fei gutanaa hapara. ⁴Enu pa'ania ma obaodiai gutanaa hapara na faweloinaa fei gutanaa hapara fei ma enu pa'ania ma gunaroo forafora mina mina, rona guta wagii ro'ou. Na po'i susuu ro'ou ma pafoo tabaa ro'ou na pa'i tao, pa'afina gold. ⁵A'a fei gutanaa hapara na a'egime'aimai fei usida, hugugu ma parara. I ma'aa fei gutanaa hapara olorompalo we'ai na weguwegu. E'ei, ei olorompalo spiritii^f mei Haidaa. ⁶Ana i ma'aa fei gutanaa hapara na fafanunu ale'ei fei ma'ea fei agi na pao ua, namina po'i malewa.

I memewana, papaa fei gutanaa hapara na pa'i gunaroo manumanu rona fawewenai ma namina watauda ei puda ro'ou, ma'a ma mugi. ⁷Fei rawarawa manumanu, fanunuana ale'ei lion, fei fahelaguiana ale'ei buduma'ao, fei fa'o'oduiiana, pudana ale'ei rama'a ma fei fagunaroana ale'ei hepalo manuaa na fidufidu. ⁸Hepapalo a'a obaoei, na pa'i oloroa pau ma namina pepesu ei puda i hudi ununa, haroo pauna anaa. Arewaa ma poi lomi rona fafaa warea ba:

“Apunai, apunai, apunai mei Fasu, mei Faufau Haidaa, mei na oa mina, mei fi oa eni, mei ba i nomai.”

^f4:5 4:5 O, E'ei, fei Spiriti na pa'i olorompalo maumauna, Spiritii

⁹Ei gunaroa manumanu ei, rona fawewenai. Ma rona fani hawera, honua ma warea 'ta' a'a mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara, mei i oalao ranimai, ranimai. ¹⁰Ei ro'aa bigi'aa fei, ei enu pa'ania ma gunaroa forafora mina mina, rona fapasi i ma'aa mei na guta a'a fei gutanaa hapara ma losuinaa mei fi oalao ranimai ranimai. Rona augaa ei tao ro'ou i ma'ana ma ware:

¹¹“Yoi, onamina awata, mena Fasuu hai'ou, mena Haidaniaa hai'ou, ba o tonaa hawera ma honua ma faufau, uaa ona famamaraiaa minaa ei manumanu, ma a'a ei nunumiamu rona mamara ma ude.”

Fei Holobena ma fei Na'uu Sipsipi

5 Ma unawe fanunupa'ia ba raudei ma'au, panii mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara na pa'i ale'ei holobena ma mina guapepei na pa'i ne'ia ma na fapananaa olorompalo banabana. ²Ma una fanunupa'aa hemea faufau alo'alo fi warefabauanai, “Hini na awata ale'ei ba i gigi'aa ei banabanana ma ufugaa fei holobena?” ³Ma'uaa lomi hemea i pafea o i malagufu, o haroo malagufu ba i ufugaa fei holobena o fanunu lalona. ⁴Unamina ai'aifawe'i, uaa lomi rona labagipa'aa hemea na awata ale'ei ba i ufugaa fei holobena o fanunu lalona. ⁵I dii, hemea ei forafora mina mina na warenamii a'au, “Apuna ai'ai! Ma'a, fei lion maroaa ei pai Judah, fei Waraa David, na mua. Hia na awata ba i ufugaa fei holobena ma ei olorompalo banabanana.”

⁶Ma unawe fanunupa'aa hepalo Na'uu Sipsipi, fanunuana ale'ei ba rona moro'ia, na ufalarai i memewaa fei gutanaa hapara, fei rona faweloinia ei gunaroa manumanu mawe ei forafora.

Na pa'i olorompalo waduu tabana ma olorompalo pudana, haduoo ei olorompalo spiritii⁸ mei Haidaa, ei na alonaa ro'ou tadiwe'aiaa fei malagufu. ⁷Inamii tonaa fei holobena i raudei ma'au panii mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara. ⁸I'a todigia, ei gunaroa manumanu, ei rona fawewenai mawe ei enu pa'ania ma gunaroa forafora mina mina, rona fapasi i ma'aa fei Na'uu Sipsipi. Hememea na pa'i harp ma rona utabeaa ei lopi, pa'afina gold ma na pepesu a'a ei dufaa hagu, haduoo ei lafulafuaa ei apunaiaa mei Haidaa. ⁹Ma rona laugaa hepalo manufau lauga: “Yoi, ona awata ba o'aa tonaa fei holobena

ma gigi'aa ei banabana, uaa rona fo'afama'edigio, ma waggii fei namomu ona ponohadiwe'inaa ei rama'a noramiana ro'ou a'a minaa ei pai rama'a, minaa ei wareagufu, minaa ei mau rama'a ma minaa ei baua gufu ba na'uu mei Haidaa.

¹⁰Ona nunuminia ba ro'ou ale'ei rama'aa fei haparaia ma ale'ei bauaniaa humuu mei Haidaa, ba ronei bigi haroo mei Haidaniaa o'ou ma tonaa fei hapara yeni malagufu.”

¹¹Ma una fanunulao ma guainaa lao ei watauda alo'alo puduu ro'ou pufaba'a pufaba'a ma watauda pufaba'adial. Rona faweloinaa fei gutanaa hapara ma ei gunaroa manumanu ma ei forafora.

¹²Rona laugifabauanai ba, “Na awata fei Na'uu Sipsipi, fei rona fo'afama'eia ba i tonaa fei forafora ma ei rawani'a manumanu

ma apa'a ma faufau ma honua ma hawera ma udugia!”

¹³Ma una guainaa minaa ei manumanu pafea ma i malagufu ma haroo

⁸5:6 5:6 O, haduoo fei Spiriti na pa'i olorompalo maumauna, Spiritii

¹⁵ Ma ei haparaa fei malagufu, ei na'uu hapara, ei bauaniaa fo'aa, ei na pa'i watauda manumanu, ei faufaua, minaa ei humuwa ma minaa ei abaa humuwa, rona opa'ai i laloo ei walefoaa ei na'a ma dupuaa ei na'ana'a. ¹⁶ Rona warefawe'i a'a ei maugeni ma ei na'ana'a ba, "Pasi pafoo hai'ou ma opa'ainaa hai'ou a'a fei puda ma fi guta pafoo fei gutanaa hapara mawe fei sibaa fei Na'uu Sipsipi! ¹⁷ Uaa fei baua arewaa sibaa lagua nawe nomai ma hini i ufalaraipa'i?"

144,000 Rona Tama'aidii

7 Nenee fei, na fanunupa'aa gunaroei alo'alo rona ufalarai a'a obaoei wala-susuu feni malagufu, rona utofa'ainaa obaoei lalarenaa fei malagufu ba ro'aa pauninaa fei lalarena ba nei'aa agifaa fei malagufu o fei agi o hepalo haihai. ² I dii, una fanunupa'aa hemeadii alo'alo fi norai raudei ana halo ma i a'ana fei banabanaa mei Haidaa, mei fi oalao. Ina haropararainaa a'a gunaroei alo'alo, ei rona pa'i fei faufau ba ro'aa fagianainaa fei malagufu ma fei agi ma ware ba: ³ "Apuna fagianainaa fei malagufu o fei agi o ei haihai nopa'aloo fei ba hai'ouna au tamatama pafoo rawaa ei nafii mei Haidaniaa hai'ou." ⁴ Ma una guainaa fei puduu ei rona tama'aidii: 144,000 noramiasa ro'ou a'a minaa ei pai Israel. ⁵ A'a fei pai Judah 12,000 na tonaa fei lala, a'a fei pai Reuben 12,000, a'a fei pai Gad 12,000, ⁶ a'a fei pai Asher 12,000, a'a fei pai Naphtali 12,000, a'a fei pai Manasseh 12,000, ⁷ a'a fei pai Simeon 12,000, a'a fei pai Levi 12,000, a'a fei pai Issachar 12,000, ⁸ a'a fei pai Zebulun 12,000, a'a fei pai Joseph 12,000, a'a fei pai Benjamin 12,000.

Fei Baua Gupuu Rama'a, Susuu Ro'ou Po'iaa

⁹ Nenee fei, una fanunu ma yei i pudau na pai hepalo baua gupuu rama'a lomi hemea ba i wareipa'ia. Noramiasa ro'ou a'a minaa ei baua gufu, pai, mau-mau rama'a ma wareagufu ma rona u i ma'aa fei Na'uu Sipsipi. Susuu ro'ou po'iaa ua ma rona panarofaa ei habaa haihai i panii ro'ou. ¹⁰ Ma rona harofabauanai ba:

"Fei tela'ana, manumanuu fei Na'uu Sipsipi

mawe mei Haidaniaa o'ou, mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara."

¹¹ Minaa ei alo'alo, rona ufaweloinaa fei gutanaa hapara ma ei forafora mawe ei gunarua manumanu, ei rona fawewenai. Rona fapasi'o'o'uinaa pu i ma'aa fei gutanaa hapara ma losuinaa mei Haidaa, ¹² ma rona ware:

"Amen!

Udugia ma hawera ma apa'a ma warea 'ta' ma honua ma faufaua

i dinaa a'a mei Haidaniaa o'ou ranimai, ranimai. Amen!"

¹³ Ma hemea ei forafora na i'iginau, "Ei susuu ro'ou po'iaa—ro'ou hini ma noramiasa ro'ou hitani?"

¹⁴ Una ware, "Mena bauana, ona aidadii."

Ma ina ware, "E'ena, ena ronado'o tonaa fei baua haperarai; rona fesufapo'inaa ei susuu ro'ou wagii fei namoo fei Na'uu Sipsipi. ¹⁵ Si'ei,

"Ro'aa u i ma'aa fei gutanaa haparaa mei Haidaa

ba ro'aa paniaa panina arewaa ma poi laloo fei humuna;

ma mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara i hawainaa ro'ou a'a fei palena.

¹⁶ Lomidiai ba ro'aa bao ma sigigi.

Lomi ba i famaguhaguu ro'ou fei halo, o ne'a manumanu na babai.

¹⁷Uaa fei Na'uu Sipsipi i memewaa fei gutanaa hapara i oanaa oma'ama'aa ro'ou; i noduginaa ro'ou a'a fei ranuu harenaa. Ma mei Haidaa, i huguaa minaa ei ranuu puda ro'ou."

Fei Fa'olorompaloaa Tamatama ma fei Hagii Bafu, Pa'afina Gold

8I'a gigi'aa fei olorompaloaa bana-bana, lomi ma'ida waigia i gufu pafea laloo ale'ei hesuwi hour.

²Ma una fanunupa'aa ei oloromea alo'alo, ei ro'ei u i ma'aa mei Haidaa ma rona tonaa olorompalo maniwa.

³Ina nomai hemeadii alo'alo, mei na pa'i hagii bafuu hafi na dufaa, pa'afina gold ma namii u i ma'aa fei tawahafi na apunai. Rona fania ei lafulafuaa ei apunaiaa mei Haidaa fininaa watauda dufaa hagu ba inei fani fana i pafoo fei tawa apunaia pa'afina gold i ma'aa fei gutanaa hapara. ⁴Fei dufaa hagu fininaa ei lafulafuaa ei apunaiaa mei Haidaa na asi'aa a'a fei panii mei alo'alo dinaa pafea i ma'aa mei Haidaa. ⁵Ma mei alo'alo na tonaa fei hagi, nofinaa hafi a'a fei tawahafi na apunai ma bainafa'inaa pafoo fei malagufu; ma na pa'i parara, hugugu, a'egime'iaa usida ma namina rerere fei malagufu.

Ei Maniwa

⁶Ma ei oloromea alo'alo, ei rona pa'i olorompalo maniwa, ba ro'aa hugufia.

⁷Mei rawarawaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma na logunaree malagufu ei manumanu ale'ei ei mugoo fininaa hafi fihafuinaa namo. Na gu'a heai a'a oduai malalaa fei malagufu, heai a'a oduai haihai ma minaa ei guana mamarawii.

⁸Mei fahelaguiaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma hepalo manumanu ale'ei baua maugeni namina gu'agu'a ma

ina siminaa laloo agi. Ma heai a'a oduai fei agi na filoginaa namo. ⁹Heai a'a oduai manumanu laloo agi na ma'e ma hepalo a'a odumanu wagii minaa ei baua wa na fagiana.

¹⁰Mei fa'o'oduiaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma hepalo baua pi'u namina weguwegu ale'ei ramai na pasigio pafea, pasi pafoo heai a'a oduai ei ranu—

¹¹haraa fei pi'u fei, Para'aa.[¶] Heai a'a oduai ei baua ma pusu'o ranu na filoginaa para'aa ma watauda rama'a rona ma'e wagii fei ranu na para'a.

¹²Mei fagunaroaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma na hafelo heai a'a oduai ei au fei halo, fei puda ma ei pi'u ba ale'ei heai a'a oduai na filoginaa roromaa. Heai a'a oduai ei arewaa na roro ma fei poi anaa.

¹³Ei a fapanunulao, na guainaa hefaa manuaa fi fidulao ma na harofabauana ba, "Fagiana! Fagiana! Fagiana a'a ei rona oa i malagufu, uaa o'oduei alo'alo ba ro'aa hugufaa ei maniwa!"

9Mei fahaipaniaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma una fanunupa'aa hepalo pi'u na pasirai pafea dinaa malagufu. Fei pi'u na tonaa fei gigigii fei walaloo lomi ia'iana. ²I'a gigiaa fei walaloo lomi ia'iana, fei hagu na asi'aa wagina ale'ei hagu hepalo baua fe'aa. Fei halo ma fei pumanugawe na roro a'a fei hagu fei walaloo lomi ia'iana. ³Ma wagii fei hagu ei teraupu na pasinaree feni malagufu ma na fanaa ro'ou fei faufau ale'ei ei difowai. ⁴Hemea na ware a'a ro'ou ba ronei'aa fafeloaa ei guanaa feni malagufu o hepalo haihai ma'uaa, uniaa ei lomi rona pa'i fei tamatamaa mei Haidaa pafoo rawaa ro'ou. ⁵Lomi rona tonaa fei faufau ba ro'aa fo'afama'ea ro'ou, ma'uaa, ronei haperara'uaiaa ro'ou laloo haipani puda. Ma fei fi'iaa ro'ou ana pa'aa ale'ei fei taduaa fei difowai.

[¶]8:11 8:11 Warea English ba *Wormwood*

⁶ A'a ei arewaa ei, ei rama'a, ro'aa labarai fama'ema'ee ro'ou, ma'uaa lomi ro'aa pa'ia; nunumiaa ro'ou ba ro ma'e, ma'uaa fei ma'ea lomi i pa'aa ro'ou.

⁷ Fei maumau ei teraupu ale'ei ei hosi, ei ba ro'aa adigupenaa fifo'aia. Pafoo tabaa ro'ou, na pa'i ale'ei tao, pa'afina gold ma fei mau puda ro'ou ale'ei rama'a. ⁸ Hugoo tabaa ro'ou ale'ei hugoo paraa pifine ma difoo ro'ou ale'ei lion. ⁹ Rona pa'i rapirapii niniwai, pa'afina iron ma inaiia pau ro'ou ale'ei meme'ii unuu watauda hosi ma chariot rona adigupenaa fifo'aia. ¹⁰ Wawaa ro'ou na tadu ale'ei taduaa difowai ma a'a ei wawaa ro'ou na pa'i faufau ba ro'aa haperaraiaa ei rama'a laloo hapaini puda. ¹¹ Mei haparaa ro'ou, mei alo'alloo fei walaloo lomi ia'iana, harana Abaddon a'a fei warea Aramea ma fei harana a'a fei warea Greece, Apollyon.^{§§}

¹² Fei rawarawa fagianaa na nodigilao; guapalodiai i nomai.

¹³ Mei fa'oloroaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma una guainaa hepalo lao noranamai a'a ei manumanu na suarai* wagii fei tawahafi na apunai, pa'afina gold, fei yei i ma'aa mei Haidaa. ¹⁴ Ina warenaa a'a mei fa'oloroaa alo'alo, mei na pa'i maniwa ba, "Alaraa gunaroei alo'alo, ei rona fau yei a'a fei bauanu Euphrates." ¹⁵ Ma gunaroei alo'alo, ei ronado'o guta nopa'amii fei pa'aa au fei, fei arewaa laloo fei puda ma igisimasi fei, ronawe ala ba ronei fo'afama'ea hemea a'a o'odui a'a minaa ei rama'a. ¹⁶ Puduui ei fo'aa rona hugi pafoo ei hosi, ale'ei enu pu'u pufaba'a pufaba'a. Una guainaa fei puduu ro'ou.

¹⁷ Maumau ei hosi ma ei rapi'aa ro'ou laloo fei mefiu ale'ei ba: Ei rapirapii niniwai ro'ou na ro ale'ei hafi, pa'aa marawi ma rewarautao ale'ei babaiaa mugoo.

Maumau tabaa ei hosi ale'ei tabaa lion ma fei hafi, hagu ma babaiaa mugoo na lele'amai poaa ro'ou. ¹⁸ Ma hemea a'a o'odui a'a minaa ei rama'a na ma'e wagii odumanu manumanu: fei hafi, fei hagu ma fei babaiaa mugoo, ei na lele'amai poaa ro'ou. ¹⁹ Fei faufau ei hosi na ude i poa ma wawaa ro'ou; uaa ei wawaa ro'ou ale'ei wa'a ma na pa'i tabaa ro'ou ba ro'aa tadu.

²⁰ Ei dufuu rama'a, ei lomi rona ma'e wagii e'ei hafelo'a e'ei, ana lomi rona filoginaa naranara o bigi'aa ro'ou; rona losui'uialao ei pigea ma ei manumanu ale'ei gold, silver, bronze, mugoo—haidaa sifisifi, ei lomi rona fanunupa'i, guaipa'i o talaipa'i. ²¹ Ana lomi rona filoginaa naranara wagii ei fo'afama'ea, bigi'aa ei puala, ei fitatafipa'aia ma ei fafanaoaa ro'ou.

Hemei Alo'alo ma fei Pusu'o Holobenaa

10 I dii, una fanunupa'aa hemea diai faufau alo'alo fi norai pafea. Hawaa uguna, papalei ma na pa'i pua'oo palalaa tabana; mau pudana ale'ei fei halo ma guei pinena ale'ei u ma na weguwegu. ² Ina panarofaa hepalo pusu'o holobenaa na folorai i panina. Ina fa'ugaa raudei pinena ma'au i pafoo fei agi ma raudei mauwina, i pafoo fei malagufu ³ ma ina memewai ale'ei hepalo lion. I'a haroharo, ei lao olorompaloei parara na wareware. ⁴ Ma ro'aa ware olorompaloei parara ba a ne'i ma'uaa, una guainaa hepalo lao pafea na ware, "Obainaa tamanu rona wareia ei olorompalo parara ma onei'aa ne'inia."

⁵ Ma mei alo'alo, mei unado'o fanunupa'ia na u i pafoo fei agi ma fei malagufu, ina roainaa pafea raudei panina ma'au. ⁶ Ma ina warefa'unai a'a mei fi

§§9:11 9:11 Abaddon ma Apollyon hanuna ba mei Biroasia.

*9:13 9:13 O, hepalo lao noranamai a'a ei wadu

oalao ranimai ranimai, mei na famamaraiaa fei pumanugawe, minaa ei haroo pafea, fei malagufu ma minaa ei wagina, fei agi ma minaa ei lalona ma ina ware, “Lomidiai fawiwi'aia! ⁷Ma'uaa, laloo ena arewaa na hugufaa fei maniwana mei fa'oloromeaiaa alo'alo, fei opa'aiaa mei Haidaa, i powe arewapedu ana ale'ei idii wareia a'a ei nafina, ei mamama'a.”

⁸Ma fei lao ado'o guainia noranarai pafea na ware hepoadiai a'au ba: “Re tonaa fei holobenaa, fei na folorai panii mei alo'alo, mei na ufalarai pafoo fei agi ma fei malagufu.”

⁹Si'ei una dinaa a'a mei alo'alo ma i'iginia ba nei fanau fei pusu'o holobenaa. Ina ware a'au ba, “Ni. Hanaia. I para'a i laloo pahanamu ma'uaa laloo poamu i ro'o ale'ei musii lao.” ¹⁰Una tonaa fei pusu'o holobenaa i panii mei alo'alo ma hanaia. Namina ro'o ale'ei musii lao laloo poau, ma'uaa a hanapedudigia, namina para'a. ¹¹Ma na warefanau, “Onei diware'audinaa watauda rama'a ma ei baua gufu, ei rama'aa u'ugai wareagufu ma ei hapara.”

Helagui Umuia

11 Hemea na fanau hepalo tata-pai ale'ei manumanuu wawarei puduu malaa manumanu ma na warefanau, “Re tapainaa malaa fei humuu mei Haidaa ma fei tawahafi na apunai ma wareinaa ei losuia lalona. ²Ma'uaa, fei malalaa humuu i ano; onei'aa tapainia uaa na udenaa a'a ei Gentile. Ropowe tatalai pafoo fei gufu apuna laloo gunaroa pa'ania ma guai puda. ³Ma a fani faufau a'a laguei umuiaa umuu ma laguwe wareaa ei diware'auga laloo hefa pufaba'a ma enu pu'u ma oloroa pa'ania arewaa ma susuu lagua ale'ei susuu ei rona faloloa'i. ⁴Laguei, ana siguapaloei haihai olive ma guapaloei ude'udee we'ai yei ma'aa mei

Fasuu feni malagufu. ⁵Nabaa nemea ba i fafelooa lagua, i lele'amai poaa lagua hafi ma pisi'onomaa ei bidibidii unuu lagua. Fei mau ma'ea ale'ei i tonia mei ba i fafelooa lagua. ⁶Na pa'i faufau lagua ba lagu'aa fawi'aa fei pumanugawe lomi i pa'i maunu a'a fei au laguna wareaa ei diware'auga ma ana pa'i faufau lagua ba lagu'aa filoginaa namo fei agi ma fagianainaa feni malagufu a'a minaa ei mau funua ana ale'ei nunumiaa lagua.

⁷Ena laguna fapedugaa u'ugaa lagua, fei manulelele na wala'anamai a'a fei walaloo lomi ia'iana ba i fanima'aa lagua ma na fugoinaa lagua ma fo'afama'ea lagua. ⁸Ei hudi unuu lagua na haino ua wagii fei talaa fei baua gufu, fei rona roroihanunuinia ba Sodom ma Egypt, fawelei ana rona fatawaiiaa mei Fasuu ro'ou. ⁹Laloo oduai ma hesuwi arewaa ei rama'a, noramiaa ro'ou a'a minaa ei rama'a, ei pai rama'a, minaa ei wareagufu ma ei baua gufu ma ro'aa u'igoaa hudi unuu lagua ma lomi ro'aa uga ba ro'aa i'ifinaa lagua. ¹⁰Ei rama'aa malagufu ro'aa ni'eni'e wagii fei lagii lagua ma hamamani, fifanii fanaa ro'ou, uaa laguei mamama'a laguei, lagunado'o fanima'aa ei rona guta yeni malagufu.

¹¹Ma'uaa, nenee oduai ma hesuwi arewaa fei fawewenii harenuaa mei Haidaa na wadu'aa lagua ma laguna asi'a'una pinee lagua ma ronamina ma'aurerere ei rona fanunuaa lagua. ¹²Ma lagunawe guainaa hepalo baua lao noramiana pafea na warenaa a'a lagua ba, “Nomai yeni pafea.” Ma laguna dinaa pafea wagii hepalo papalei ma rona ufanunulao ei bidibidii unuu lagua.

¹³Ana a'a fei au fei, namina rerefabauana fei malagufu ma hepalo a'a hefua wagii minaa ei manumanu laloo fei baua gufu na wata'o'o. Ma oloromfua pufaba'a rama'a, rona ma'e wagii fei rereaa fei malagufu. Ma ei dufuu rama'a,

rona ma'aufafelo ma fani honua a'a mei Haidaniaa fei gufuu pafea.

¹⁴ Fei faguaiaa fagianaa na nodigilao; lomi i madii ma iwe nomai fei fa'oduaiaa fagianaa.

Fei Fa'olorompaloa Maniwa

¹⁵ Mei fa'oloromeaiaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma hefi'a baua lao i pafea na ware:

“Fei haparaiaa feni ano
nawe oanaa haparaiaa mei Fasuu o'ou
mawe mei Christ,
ma ipowe oanaa hapara ranimai
ranimai.”

¹⁶ Ma ei enu pa'ania ma gunaroa forafora mina mina, ei rona guta pafoo ei gutanaa ro'ou gutaa hapara i ma'aa mei Haidaa, rona fapasi'o'o'ui ma losuinaa mei Haidaa ¹⁷ ma rona ware,

“Hai'oufi ware ‘ta’ a'amu mena Fasu,
mena Faufau Haidaa,
yoi mena oifi oa eni ma mina,
uaa onawe tonaa fei baua faufau
ma fa'asi'anaa fei haparaiamu.

¹⁸ Ei baua gufu, rona siba;
ma fei sibamu na nomai.
Na nodigimai fei au ba o'aa dududuaa ei
ma'ea,
ma pono'aa ei nafimu, ei mamama'a,
ma ei apunaiamu ma ei rona fahonuua
fei haramu,
fipuinaa ei rona pa'i haraa ro'ou ma ei
lomi—

ma ana ba o'aa fagianainaa
ei rona fagianainaa feni malagufu.”

¹⁹ Ma fei humuu mei Haidaa i pafea na gigi ma i laloo humuna una fanunupa'aa fei bao fei fi'ugaiana. Ma na a'egime'aimai fei usida ma na meme'ai fei hugugu ma parara ma na rerere fei malagufu ma na ropa ei we'ia manu-manu ale'ei mugoo.

Mei Pifine ma fei Dragon

12 Ma na arewamai i pafea hepalo baua hilala i fananawalaiaa puda: hemea pifine na lalawainaa fei halo ma na ude i haroo pinena fei puda ma tao tabana ei hefua ma guapalo pi'u. ² Ina wareu ma aifabauana a'a fei fi'ina hamatee ba i wanini. ³ Ma hepalodiai hilala na arewamai i pafea: hepalo baua roa dragon na pa'i olorompalo tabana ma hefua waduu taba ma olorompalo tao ei tabana. ⁴ Fei wawana na rosiminaa hepalo a'a odumanu wagii minaa ei pi'u pafea ma nafa'inaa ro'ou i malagufu. Fei dragon na u i ma'aa mei pifine, mei ba i wanini ba i pisi'onomaa mei baduu ena na a waninimai. ⁵ Ina waninaa hemea na'u wawane, mei ba i haparainaa minaa ei baua gufu a'a fei o, pa'afina iron. Ma mei baduu hemea na poronaa pafea a'a mei Haidaa ma a'a fei gutanana, fei gutaa haparaiana. ⁶ Mei pifine na adigupenaa fawelei lomi haihai o guana a'a fei gutanana, fei pagi'augaa mei Haidaa, mei ba i wagi'inia laloo hefa pufaba'a ma enu pu'u ma oloroa pa'ania arewaa.

⁷ Ma na pa'i fifo'aia i gufu pafea. Michael mawe ei alo'alona na fifo'ai a'a fei dragon ma ei alo'alona. ⁸ Ma'uaa lomi ronamina faufau lalau ma rona pasidi'inaa fei gutanaa ro'ou i pafea. ⁹ Fei baua dragon, rona bainafa'inia pu— fei wa'a mina mina, harana mei hani'u o Satan, mei i susuaninaa minaa feni malagufu. Rona bainafa'inia pu fipuinaa ei alo'alona.

¹⁰ Ma una guainaa hefaa baua lao i pafea na ware ba:
“E'eni nawe nomai fei tela'ana,
fei faufau ma fei haparaiaa mei Haidaniaa o'ou,
ma fei forafora mei Christ.
Uaa mei i ware ba rona tata ei lofuu o'ou,
mei i ware ale'ei i pudaa mei Haidaa arewaa ma poi,

rona bainafa'inia pu.

¹¹ Rona fugoinia

wagii fei namoo fei Na'uu Sipsipi

ma wagii fei u'ugaa ro'ou;

lomi ronamina haguua ei fawewenii
ro'ou

ba ro'aa ma'auputoto a'a fei ma'ea.

¹² Si'e'i, hamonei ni'eni'e, hamu'ou ena
haroo pafea

ma hamu'ou ena hamona guta wagina!

Ma'uaa, a'a fei malagufu ma fei agi,
hamuna fagiana,

uaa mei hani'u na upunaree a'a
hamugua.

Inamina siba,

uaa ina aida ba fei auna na gu.”

¹³ I'a fanunupa'ia fei dragon ba rona
bainafa'inia malagufu, ina teteaa mei
pifine, mei na waniniaa mei baduu
wawane. ¹⁴ Rona fanaa mei pifine gua-

paloei pau manuaa ba nei fidunaa a'a
fei gutana, fei na pagi'audii fawelei lomi
haihai o guana ba hefi'a ro'ado'o oma'aia
laloo fei au, ei au ma hesuwi au ma
i tauhafo panii fei wa'a. ¹⁵ Ma na mu-

munisiminaa watauda ranuu poana fei
wa'a ba i nuguitionaa mei pifine a'a fei
wanii ununa. ¹⁶ Ma'uaa fei malagufu na
hadumaa mei pifine mei hamatee na
hawainaa poana ma hunumaa fei ranu,
fei mumunisimiaa fei dragon i poana.

¹⁷ Ma fei dragon namina siba a'a mei
pifine ma na asi'aa ba i fifo'ai a'a ei dufuu
na'una—ei rona neneraa ei wareaa mei
Haidaa ma panarofaa fei u'ugaa Jesus.

13 Ma fei dragon na[†] ufalarai yei
piye.

Fei Manulelele na Wala'amai Agi

Ma una fanunupa'aa hepalo man-
ulelele fi lele'amai agi. Ina pa'i hefua

waduu tabana ma olorompalo tabana
ma hefua tao, hepalo pafoo hepapalo
wadu ma pafoo hepapalo tabana na
pa'i hepalo hara na warefafeloaa mei
Haidaa. ²Maumau fei manulelele fa-
nunupa'au ale'ei leopard, ma'uaa pinena
ale'ei bear ma poana ale'ei lion. Fei
dragon na fanaa fei manulelele fei fa-
ufauna, fei gutanana, gutaa hapara ma
fei baa forafora. ³Hepalo ei tabaa fei
manulelele na pa'i baa dibaa loralora,
dibaa wadu, fei anaa i fama'eia, ma'uaa
na mafo fei loralorana. Ma minaa feni
ano, ronamina maduofu ma neneraa fei
manulelele. ⁴Ei rama'a, rona losuinaa
fei dragon uaa ina fanaa fei forafora a'a
fei manulelele ma ana rona losuinia ma
i'igai, “Hini i ale'ei fei manulelele? Hini
i fifo'aipa'i a'ana?”

⁵Hemea na fani poaa fei manulelele
ba nei warefa'agu'agui, warefafeloaa mei
Haidaa ma fa'asi'anaa fei foraforana
laloo gunaroa pa'ania ma guai puda.
⁶Ina warefafeloaa mei Haidaa, fei ha-
rana, fei gufuna mawe ei rona guta i
gufu pafea. ⁷Ina pa'i fei faufau ba i fifo'ai
a'a ei apunaiaa mei Haidaa ma muainaa
ro'ou. Ma na tonaa fei forafora a'a minaa
ei pai, gufu, rama'a u'ugai wareagufu ma
baua gufu. ⁸Minaa ei rama'aa malagufu
ro'aa losuinaa fei manulelele—minaa ei
lomi haraa ro'ou laloo fei bu'uu harenau,
fei bu'uu fei Na'uu Sipsipi, fei rona
fo'afama'eia wagii fei mamaraiamii feni
malagufu.‡

⁹Hini na pa'i adiana nei guai.

¹⁰Nabaa nemea ba ro'aa fawadu'ainia
bobo'aia,

ipowe wadu'ai.

Nabaa nemea ma'ema'ena wadu,[¶]
fei wadu i fo'afama'eia.

[†]13:1 13:1 Hefi'a ne'ia ba *Ma yau na*

[‡]13:8 13:8 O, *laloo fei bu'u, fei na ude a'a fei mamaraiamii feni malagufu, fei bu'uu harenau, fei hapee fei Na'uu Sipsipi rona fo'afama'eia.*

[¶]13:10 13:10 Hefi'a ne'ia ba *Nabaa nemea i fo'afama'ena wadu*

Wagii fei, ei apunaiaa mei Haidaa, ronei apitai ma oafagugu.

Na Wala'amai Malagufu fei Manulelele

¹¹Ma una fanunupa'aa hepalodiai manulelele fi lele'amai a'a feni malagufu. Ina pa'i guapalo wadu tabana ale'ei na'uu sipsipi, ma'uaa na wareware ale'ei dragon. ¹²Ina tonaa fei forafora fei rawarawa manulelele ba haduhaduna ma ware ba minaa ei rama'aa malagufu nei losuinaa fei rawarawa manulelele, fei nawe mafo fei loralorana, fei anaa i fama'eia. ¹³Ma ina bigi'aa ei baua hilalaa foigia ma ana na fapasiaree fei hafi pafea dinaree pu i pudaa ei rama'a. ¹⁴Si'ei ba ina bigi'aa ei hilala a'a ei faufau fei rawarawa manulelele, ina sifi'aa ei rama'aa malagufu. Ina ware ba ronei fa'ufalarainaa hepalo ale'ei haduo, hepalo ba i fani honua a'a fei manulelele, fei na paugia fei wadu ma'uaa ana fi guta. ¹⁵Ina tonaa fei faufau ba i fani faweweni a'a fei haduoo fei rawarawa manulelele ba i warepa'i ma ware ba hini lomi i losuinaa fei haduo, nei ma'e. ¹⁶Ana ina ware ba hememea nei tonaa fei lala i panina pepe'i ma'au o pafoo rawana, minaa ei rona pa'i haraa ro'ou, o lo'e, na pa'i watauda manumanu, o lo'e, rona humuwai, o lo'e. ¹⁷Ma lomi nemea ba i pono o alo manumanu nabaa lomi na pa'i fei lala, fei na pa'i haraa fei manulelele o fei puduu wawarei fei harana.

¹⁸Sifeni feni ba onei pa'i fei apa'ifarawania. Hini na pa'i apa'ana nei wareinaa fei wareiaa fei manulelele, uaa fei, wawarei fei wareiaa hemea rama'a. Fei wareiana, 666.

Fei Na'uu Sipsipi ma ei 144,000

14 Ma una fanunu ma ina u i ma'au fei Na'uu Sipsipi, na u pafoo fei Maugeni Zion ma i a'ana 144,000, ei rona pa'i fei harana ma fei haraa

mei Amana pafoo rawaa ro'ou. ²Ma una guainaa hepalo manumanu na norai pafea ale'ei meme'ii unuu mamaua ma hefaa baua parara. Fei guaiuu ale'ei ei inaiiaa ei harp. ³Ma rona laugaa hepalo manufau lauga i ma'aa fei gutanaa hapara, ei gunarua manumanu, ei rona faweweni mawe ei forafora. Lomi nemea na ono fei lauga, uniaa ei 144,000, ei ponohadiwe'ia a'a feni malagufu. ⁴E'ei lomi rona fa'ido'idonaa unuu ro'ou a'a ei pifine, uaa rona fanima'aiaa ana ro'ou ma fafa'arai ma i dinaia fei Na'uu Sipsipi, rona nenegia. Ina pono'aa ro'ou dupuaa rama'a ba ro'ou ale'ei rawarawa fana a'a mei Haidaa mawe fei Na'uu Sipsipi. ⁵Lomi hepalo sifi'a i lele'amai poaa ro'ou; lomi hepalo tataa ro'ou.

O'oduei Alo'alo

⁶Ma una fanunupa'aa hemeadiai alo'alo na fidufidu haroo pafea ma i a'ana fei rawani'a warea, fei i udelao ba i u'ufanaa ei rona guta i malagufu—a'a minaa ei gufu, ei pai, ei rama'a u'ugai wareagufu ma ei mau rama'a. ⁷Ma ina warefabauana, “Ma'auaa mei Haidaa ma fani hawera a'ana, uaa na nodigimai fei au dududuana. Losuinaa mei na famamaraa fei pumanugawe, fei malagufu, fei agi ma minaa ei wediwedii ranu.”

⁸Mei fahelaguiaa alo'alo na neneramai ma ware, “Na pasi! Na pasi fei Baua Gufu Babylon, fei na fahunumaa minaa ei gufu a'a fei numana wine, fei i fapoapoinaa ro'ou a'a ei fiharoharoipa'aiana.”

⁹Ma mei fa'o'oduiaa alo'alo na neneramai ma warefabauana, “Hini i losuinaa fei manulelele ma fei haduona ma tonaa fei tamatamana pafoo rawana o panina, ¹⁰hia ana i hunumaa fei wine, fei sibaa mei Haidaa, fei namina rata, fei na ipia laloo fei baraa fei sibana. Mei rama'a mei i fagiana a'a fei babaiaa

mugoo na gu'agu'a inamoaa ei apunai alo'alo mawe fei Na'uu Sipsipi. ¹¹ Ma fei haguu fei fagianaa ro'ou i asi'anaa pafea ranimai ranimai. Lomi hepalo arewaa o poi gutafawenaia a'a ei rona losuinaa fei manulelele mawe fei haduona, o ei rona tonaa fei lalaa fei harana.” ¹² Sifeni hepalo manumanu ba ronei apitai wagina, ei apunaia, ei rona neneraa ei wareaa mei Haidaa ma oafagugufipui a'a Jesus.

¹³ Ma una guainaa hepalo lao na norai pafea ma na ware, “Ne'i: Na pa'i hawegiaa ei ma'ea, ei ro'aa ma'e a'a mei Fasu e'eni ma nolao.”

Na ware fei Spiriti ba, “Hi'i, ropowe fawenai a'a fei bigi'aa ro'ou, uaa ei bigi'aa ro'ou i neneraa ro'ou.”

Fei Au Hufu'aa feni Malagufu

¹⁴ Una fanunu ma i ma'au na pa'i hepalo po'iaa papalei ma mei “ale'ei na'uu rama'a” na guta pafoo fei papalei ma na pa'i taona, pa'afina gold ma na pa'i hepalo wararoa wadu i panina. ¹⁵ Ma hemeadi ai alo'alo na wala'amai a'a fei humuu mei Haidaa ma harofabauana a'a fei fi guta pafoo fei papalei, “Tonaa fei wadumu ma hufu, uaa fei au hufu'a na nodigimai, uaa fei malagufu na mara.”

¹⁶ Si'ei, mei pafoo fei papalei na lalanaa fei waduna pafoo feni malagufu ma hufu'aa feni malagufu.

¹⁷ Hemeadi ai alo'alo na wala'amai a'a fei humuu mei Haidaa i pafea ma ana na pa'i wararoa waduna. ¹⁸ Ma hemeadi ai alo'alo, mei oma'aa fei hafi, noramiana a'a fei tawahafi na apunai na warefabauanainaa a'a fei hemeadi ai na pa'i fei wararoa wadu ba, “Tonaa fei wararoa wadumu ma hufu'aa ei puroroaa fuua grape a'a fei pa'apa'aa fei malagufu, uaa rona mara.” ¹⁹ Mei alo'alo na lalaninaloo fei waduna a'a fei malagufu, na dupuaa ei fua ma siminia

a'a fei apiaa fofoo wine, fei sibaa mei Haidaa. ²⁰ Rona hapunirataiaa ro'ou a'a fei apiaa fofoo wine auguu fei baua gufu ma na wigii namo wagii fei apiaa fofoo. Merena na fipupudui a'a fei taree tabaa fei hosi, malana ale'ei 1600 stadia.[§]

Oloromeai Alo'alo a'a ei Olorompaloei Mau Funua Hafelo'a

15 I pafea una fanunupa'aa hepalo-diai pa'aa baua hilala: oloromea alo'alo a'a ei olorompalo a'apoo funua hafelo. Nenee e'ei, ipowe pedu fei sibaa mei Haidaa. ² Ma una fanunupa'aa fei ale'ei agi ba ina malewa, fihafuinaa hafi ma ei rona muainaa fei manulelele ma fei haduona ma fei wawarei harana, rona ufalarai yei piye. Mei Haidaa na fanaa ro'ou ei harp ³ ma rona laugaa fei laugaa Moses, mei nafii mei Haidaa ma fei laugaa fei Na'uu Sipsipi:

“Na bauana ma na rawani ei bigi'amu mena Fasu, mena Faufau Haidaa.

Ei maumaumu na wanewane ma fa'uai, mena Hapara a'a minaa ei arewaa.

⁴ Hini ba lomi i ma'auio, ma lomi i fani hawera a'a fei haramu, mena Fasu?

Uaa ana yoi ua, mena na apunai.

Minaa ei baua gufu

rowemii losui i ma'amu,

uaa ei wanewanea bigi'amu nawe arewa.”

⁵ Nenee fei una aranaa pafea ma na gigi fei humuu mei Haidaa poroporo, fei na pa'i fei U'uga lalona. ⁶ A'a fei humuu mei Haidaa, rona wala'amai ei oloromea alo'alo fininaa olorompaloei mau funua hafelo. Ei susuu ro'ou namina malewa ua, namina agime ma na pa'i adii niniwai ro'ou, pa'afina gold. ⁷ Ma hepalo a'a obaoei manumanu, ei rona fawewenai, na fanaa ei oloromea alo'alo

[§]14:20 14:20 Ale'ena 300 kilometres

ei olorompalo lopi pa'afina gold, ei na pepesu a'a fei sibaa mei Haidaa, mei fi oalao ranimai ranimai. ⁸Ma fei humuu mei Haidaa na pepesu a'a fei hagu wagii fei hawerana ma fei faufauna ma lomi hemea ba i wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa hawina ba ei olorompaloei mau funua hafelo i a'a ei oloromea alo'alo na pedu.

Ei Olorompalo Lopii fei Sibaa mei Haidaa

16 Ma una guainaa hepalo baua lao noramiana wagii fei humuu mei Haidaa ma na warenaa a'a ei oloromea alo'alo ba, "I pafoo fei malagufu, wi ipiaa ei olorompalo lopi, ei na pa'i fei sibaa mei Haidaa lalona."

²Mei rawarawaa alo'alo naree ipiaa fei lopina i pafoo fei malagufu ma a'a ei rona pa'i fei lalaa fei manulelele ma losuinaa fei haduona, rona tonaa ei baua loralora ma namina fi'ifafelo.

³Mei fahelaguiaa alo'alo na ipiaa fei lopina pafoo agi ma na filoginaa namo fei agi ale'ei namoo ma'ea ma minaa ei manumanu laloo agi na ma'e.

⁴Mei fa'o'oduiaa alo'alo na ipiaa fei lopina i pafoo ei bauanai ma pusu'o ranu ma na filoginaa raraa. ⁵I dii, una guainaa mei alo'alo, mei oma'aa ei ranu na ware,

"Na wanewane fei dududuamu,
yoi, mena oifi oa eni, mena ona oa mina
mina, mena Apunaia,
ma na wanewane fei;

⁶uaa rona fawiginaa namoo ei mamama'a mawe ei apunaiamu,
ma ona fani numaa ro'ou raraa ale'ei
lagii ro'ou."

⁷Ma una guainaa fei tawahafi na apunai na ware:

"Hi'i, mena Fasu, mena Faufau Haidaa,
na wanewane ma fa'uai fei dududuamu."

⁸Mei fagunaroaa alo'alo na ipiaa fei lopina i pafoo fei halo ma fei halo na tonaa fei faufau ba i faloranaa ei rama'a fei hafi. ⁹Ronamina rora a'a fei babaiaa fei ma rona umuaa fei haraa mei Haidaa, mei na oma'aa ei mau hafelo'a funua, ma'uaa, lomi rona'u filoginaa naranaraa ro'ou ma fani udugia a'ana.

¹⁰Mei fahaipaniaa alo'alo na ipiaa fei lopina i pafoo fei gutanaa fei manulelele, fei gutanaa hapara ma fei haparaiana nawemina roroma ua. Ronamina taduaa rawerawee ro'ou ei rama'a a'a fei fi'ia ¹¹ma rona umuaa mei Haidaniaa fei gufu pafea, uaa ei fi'ia ma loralora ro'ou, ma'uaa lomi rona'u filoginaa naranaraa ro'ou wagii ei bigi'aa ro'ou.

¹²Mei fa'oloroaa alo'alo na ipiaa fei lopina i pafoo fei Baua Ranu Euphrates ma fei ranuna na nunu ba ei hapara noramiaa ro'ou anaa halo ronei pa'i talaa ro'ou. ¹³Ma una fanunupa'aa odu-manuei hafelo'a** spiriti, maumau ro'ou ale'ei mudau; rona wala'amai poaa fei dragon, poaa fei manulelele ma poaa fei sifisifi mamama'a. ¹⁴Ro'ou spiritii pigea ma rona bigi'aa ei hilalaa foigia ma aununaa a'a ei haparaa minaa feni ano ma figupuinaa ro'ou ba ronei fo'ai wagii fei baua arewaa mei Faufau Haidaa.

¹⁵"Fanunu, una nomai ale'ei hemea fafanao! Na pa'i hawegiana mei i werawera ma na pa'i susuna ba lomi i alawata ma mamafa."

¹⁶Ma rona figupuinaa ei hapara fawelei rona roroinia Armageddon a'a warea Aramea.

¹⁷Mei fa'oloromeaa alo'alo na ipiaa fei lopina haroo pafea ma hepalo baua lao noranamai laloo fei humuu mei Haidaa wagii fei gutanaa hapara na ware ba, "Ina ha'iai!" ¹⁸Ma na pa'i a'egime'aiaa fei usida, na o'onu fei hugugu, na pararai fei parara ma namina bauanai fei rereaa

**16:13 16:13 Warea Greek *odumanuei lolooa*

fei malagufu. Lomi na pa'i rereaa feni malagufu ale'ei mina nopa'amii fei, namina ratadi ai fei rererea fei. ¹⁹ Fei baua gufu na ba'atawaranaa odumanu ma ei pusu'o gufu laloo ei baua gufu rona pasi. Mei Haidaa na nonominaa fei Baua Gufu Babylon, fei Bauana ma na fania fei bara, fei na mere a'a fei wine fei baua sibana. ²⁰ Minaa ei gufu i pafoo agi rona pa'ai ua ma ei maugeni ana lomi ro'ou yei. ²¹ I haroo pafea na ropagio i pafoo ei rama'a ei baua mugoo awataa ro'ou ale'ei 45 kilogram. Ma rona umuaa mei Haidaa wagii fei, uaa fei hafelo'a manumanu fei, namina rata.

Mei Pifine pafoo fei Manulelele

17 Hemea ei oloromea alo'alo, ei rona pa'i ei olorompalo lopi namii ware a'au ba, “Nomai, a fama'aio fei lagii mei pa'aa pifinee tala, mei fi guta pafoo watauda ranu. ² Ei haparaa feni malagufu, rona fiharoharoipa'ai a'ana ma ei rama'aa malagufu, rona poapoai a'a fei wine wagii ei fiharoharoipa'aiana.”

³ A'a fei Spiriti mei alo'alo na noduginaa yau fawelei lomi haihai o guana. Ma yei una fanunupa'aa hemea pifine fi guta pafoo hefaa roa manulelele, fei na pepesu ununa a'a ei hara na warefafelooa mei Haidaa ma na pa'i olorompalo taba ma hefua wadu wagina. ⁴ Pomaa susuu mei pifine, marawi ma roa ma na agime fininaa gold, ei mau rawani mugoo ma ei pearl. Ina panarofaa hepalo bara, pa'afina gold, na mere a'a ei hafelo'a manumanu mawe ei loloaa ei fiharoharoiana. ⁵ Pafoo rawana na pa'i fei warea fei:

MANUMANU OPA'AIA FEI BAUA GUFU
BABYLON MEI INAA EI PIFINEE TALA
MAWE EI HAFELO'AA FENI ANO.

⁶ Una fanunupa'ia ba mei pifine mei, na hunu poapoai a'a ei namoo ei apunaiaa

mei Haidaa, ei namoo ei rona harenaa fei u'ugaa Jesus.

Ei u'a fanunuia, namina ba'arofu. ⁷ Mei alo'alo na warenaa a'au ba, “Tani omina ba'arofu? Awe warefa'aio fei manumanu opa'aia a'a mei pifine ma fei manulelele, fei ina hugi pafona, fei na pa'i olorompalo taba ma hefua wadu. ⁸ Fei manulelele ona fanunuia, mina na pa'i, ma'uaa lomi eni ma nefarani iwe wala'amai a'a fei walaloo lomi ia'iana ma tonaa fei arena. Ei rama'aa fei malagufu, ei lomi na pa'i haraa ro'ou laloo fei bu'uu harenaa wagii fei mamaraiaamii feni ano, ro'aa ba'arofu ena rona fanunupa'aa fei manulelele, uaa mina na pa'i, ma'uaa lomi eni ma iwe nomai nefarani.

⁹ “Wagii fei, nei bauana i apa'amuu. Ei olorompalo taba ei, olorompalo maugeni, ei na guta pafoo ro'ou mei pifine. ¹⁰ Ana haduoo ei oloromea hapara. Haipani na pasi, hemea fi guta ma hemeadiai ataa nomai; ma'uaa, ena na nomai, ineido'o guta ma'ida. ¹¹ Fei manulelele, fei nado'o pa'i mina ma'uaa lomi eni, hia mei fafainarooa hapara. Hia marooa ei oloromea ma ipowe dinaa pedupeduna eni.

¹² “Ena fanunuamu hefua wadu, ro'ou ei hefua hapara, ei ana rotawe tonaa haparaiaa ro'ou, ma'uaa laloo heai hour ua, ro'aa to forafora ale'ei hapara fipui a'a fei manulelele. ¹³ Hepalo ua naranaraa ro'ou ma ro'aa fanaa ei faufau ma forafora ro'ou a'a fei manulelele. ¹⁴ Ro'aa fifo'aifipui a'a fei Na'uu Sipsipi, ma'uaa, fei Na'uu Sipsipi, i muainaa ro'ou, uaa hia mei Fasuu minaa ei fasu ma Haparaa minaa ei hapara—ma ro'aa oafipui a'ana ei lala'ana, rafeiana mawe ei nenerana, ei rona oafaguu.”

¹⁵ Ma mei alo'alo na warenaa a'au ba, “Ei fanunuamu ranu, ei na guta pafona mei pifinee tala, haduoo ei rama'a, gupuu rama'a, baua gufu mawe rama'a u'ugai wareagufu. ¹⁶ Fei fanunuamu fei

manulelele ma ei hefua wadu, ro'aa fabidinaa unuu ro'ou mei pifinee tala. Ro'aa fagianainia ma fa'alawataia ma di'ininia; ro'awe hanaiaa pigiona ma fagu'anaa hia hafi. ¹⁷Uaa mei Haidaa na fafaiaa naranaraa ro'ou ba nei neneraa fei nunumiana wagii fei ugaiana ba i fanaa fei manulelele fei faufau ma foraforaa ro'ou ba nei haparai nopa'aloo fei ba nawe nomai ei wareaa mei Haidaa. ¹⁸Mei pifine ona fanunuia, haduoo fei baua gufu, fei na famamoaa ei haparaa feni ano."

Na Pasi Babylon

18 Nenei fei, una fanunupa'aa hemeadiai alo'alo fi nogio pafea. Na bauana foraforana ma feni ano namina we'a a'a fei agimee ununa. ²Ina harofabauana ba:
 "Na pasi! Na pasi fei Baua Gufu Babylon! Hia nawe oanaa humuu ei pigea ma pale a'a minaa ei hafelo'a^{††} spiriti, mawe watauda ei mau loloaa spiriti mawe ei hafelo'a manufidau.
³Uaa minaa ei baua gufu, rona hunudigaa fei poapoa wine wagii ei fiharoharoiana. Ei haparaa feni ano, rona fiharoharoifipui a'ana, ma ei rama'a rona alo'alo ma ponopono a'a feni ano, rona pa'i watauda manumanu wagii ei watauda manumanuna."

⁴Ma una guainaa hepalodiai lao no-ramiana pafea na ware ba:

"Wala'amai a'ana, ena gufuu, ba lomi hamo'aa tonaa ei hafelo'ana ma ei fagianana;

⁵uaa ei hafelo'ana namina dupunaa i gufu pafea ma mei Haidaa na nonominaa ei bigifatatana.

⁶Fani a'ana ana ale'ei hia na fani;

fani faguapoai lagina a'a tamanu na bigi'ia.

Fani faguapoai numana a'a fei ana barana.

⁷Fani fi'ia ma faloloa'ia a'ana ana ale'ei fei hawera ma rawani'a ina tonia ana unai.

I laloo naranarana na famamagugui, 'Yau na guta ale'ei pifine hapara; yau abaa ma'esuabea, ma lomi ba awe aiwawasusu.'

⁸Si'ei, laloo heai ua arewaa ei hafelo'ana iwe fua'onai:

ma'ea, aiwawasusu ma mouabiabia.

Fei hafi i gu'afamatalaia, uaa na pa'i faufauna mei i dududuia, mei Fasu, mei hia Haidaa.

⁹"Ena rona fanunupa'aa fei haguna ei haparaa feni ano, ei rona fiharoharoifipui a'ana ma tofipui a'ana ei rawani'a manumanuna, ro'aa ai'aigia ma aiwawasusu. ¹⁰Ro'aa ma'aufafelo a'a fei fagianana ma ro'aa ufaraua ma mewai ba:

"Fagiana! Fagiana, yoi fena baua gufu, yoi Babylon, fena faufau baua gufu!

Laloo heai ua hour ma ona tonaa fagianamu!'

¹¹"Ei rama'aa alo'aloa ma ponopono a'a feni ano, ro'awe ai'aigia ma aiwawasusu uaa lomi nemea na fai ponodinaa ei manumanuu ro'ou— ¹²ei manumanu gold, silver, mau rawani mugoo, ei pearl; ei waduduu linen, purple, silk ma roa lawalawa; minaa ei mau haihai citron, ei manumanu ivory, rawani'a haihai, bronze, iron ma marble; ¹³cinnamon ma spice, dufaa pao, myrrh ma frankincense, wine, pao olive, fei palaua na bauana pono'ana, wheat, buduma'ao ma sipsipi; hosi ma pale na pa'i welona; ma ei hudi unuu rama'a ma spiriti ro'ou.

¹⁴"Ro'awe ware ba, 'Ei nunumiamu fua na apa'ai a'amu. Minaa ei manu-

^{††}18:2 18:2 Warea Greek *minaa ei loloaa*

manumu ma haweramu na apa'ai, fai lomi owe pa'ia.' ¹⁵ Ei rama'a rona aloaa ei manumanu ei ma to mugoo po'i a'a mei pifine mei, ro'aa ufaraua ma ma'aufafelo a'a fei fagianana. Ro'aa ai'ai ma aiwawasusu ¹⁶ ma mewai ba:

“Fagiana! Fagiana yoi fena baua gufu, fena ona susuinaa fei linen na bauana pono'ana, purple, roa, agimana ale'ei gold, ei rawani'a mugoo ma ei pearl!

¹⁷ Laloo heai ua hour ei watauda manumanu nawemina hafelopa'ai!

“Minaa ei rapi'a i agi ma minaa ei rona taletale pafoo ei baua wa mawe minaa ei dia'agi, ro'awe ufaraua. ¹⁸ Ena rona fanunupa'aa fei haguna, ro'awe ware, 'Haa, na pa'i gufu namina rawani ale'ei mina?’ ¹⁹ Ro'awe larosimai piye pafoo tabaa ro'ou fininaa ai'aiga ma aiwawasusua ma mewai ba:

“Fagiana! Fagiana, yoi fena baua gufu fena,

i a'amu minaa ei baua wa agi, rona to mugoo po'ii ro'ou!

Laloo heai ua hour ona tonaa fagianamu!

²⁰ Onei ni'eni'e wagii fei fagianana, fena gufu pafea!

Ni'eni'e ena apunaiaa mei Haidaa ma ena apostle mawe ena mamama'a! Mei Haidaa na dududuia wagii fei bigi'ana a'a hamu'ou.”

²¹ I dii, hemea faufau alo'alo na poro'aa fei baua mugoo lala'ana ale'ei hepalo baua na'ana'a ma bainafa'inaa agi ma ware ba:

“A'a fei mau ba'ananarai pani ro'awe siminaa pu fei baua gufu Babylon ma fai lomi o'aa fanunupa'idinia.

²² Ei laugaa ei hafugaa harp, ei rama'aa lalauga,

ei hugufaa flute ma maniwa, fai lomi o'aa guaipa'idinaa ro'ou.

Lomidiai ba nemea bigibigi'a i bigi i lalomu.

Fai lomi o'aa guaipa'idinaa roiaa hai.

²³ Fai lomidiai i we'a ei we'ai i a'amu.

Fai lomidiai ba o'aa guaipa'idinaa lao ei wawane ma pifine lalaia.

Ei rama'a alo'aloa ma pono'pono'a a'amu mina,

ronamina mua a'a feni ano.

A'a ei maumau puala ona pa'i, minaa ei baua gufu na pasi wagina.

²⁴ A'a mei pifine mei, na pa'i fei namoo ei mamama'a

ma ei apunaiaa mei Haidaa, mawe minaa ei fo'afama'ea hefi'a yeni malagufu.”

Hallelujah

19 Nenee fei, una guainaa fei meme'ii unuu hefaa baua gupuu rama'a i gufu pafea ba:

“Hallelujah!

Fei tela'ana ma hawera ma faufau, manumanuu mei Haidaniaa o'ou,

² uaa na fa'uai ma wanewane ei dududuana.

Ina fafagianainaa mei pa'aa pifinee tala, mei na fafelooa feni ano a'a ei fiharoharoipa'aiana.

Mei Haidaa na fani lagina uaa a'a fei namoo ei nafina.”

³ Ma rona mewaidiai ba:

“Hallelujah!

Na lele'ata'amai fei hagu

a'a mei pifine mei ma dinaa pafea rani-mai ranimai.”

⁴ Ei enu pa'ania ma gunaroa forafora mina mina mawe ei gunaroa manumanu na pa'i fawewenii ro'ou, rona fapasi-naa pu ma losuinaa mei Haidaa, mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara. Ma rona mewaiware ba:

“Amen, Hallelujah!”

⁵ Ma hepalo lao noranamai a'a fei gutanaa hapara na ware ba:

“Uduginaa mei Haidaniaa o'ou,

minaa hamu'ou ena nafina,
hamu'ou ena hamona ma'auia,
hamu'ou ena na pa'i baua haraa hamu'ou
ma hamu'ou ena lomi!"

⁶Ma una guainaa hefaa baua gupuu
rama'a, ale'ei pasiaa mamaua ma parara
ma rona mewaiware ba:

"Hallelujah!

Uaa mei Fasu, mei Haidaniaa o'ou,
mei Faufaua fi haparai.

⁷Onei ni'eni'e ma wiwiwidi
ma uduginia!

Uaa fei lalaaia fei Na'uu Sipsipi na
nodigimai ma mei harona na
hawegidii.

⁸Rona haweginaa mei harona
a'a fei linen bauana pono'ana,
fei rona pagifarawaninia,
fei na agime ma po'i."

(Fei linen fei, na haduoinaa ei wanewane
bigi'aa ei apunaiaa mei Haidaa.)

⁹Ma mei alo'alo na warenaa a'au ba,
"Ne'i ale'ei ba: 'Na pa'i hawegiaa ro'ou,
ei ina lala'aa ro'ou ba ronei nomai a'a fei
hananaa fei Na'uu Sipsipi!'" Ma na ware-
diai ba, "E'eni, eni fa'uaia wareaa mei
Haidaa."

¹⁰A'a fei una fapasi i pinena ba a
losuinia. Ma'uaa ina warenaa a'au ba,
"Apuna bigi'aa fei! Yau ana hemea nafi
ale'ei yoi ma ei lofumu, ei rona pa-
narofaa fei u'ugaa Jesus. Losuinaa mei
Haidaa! Uaa fei u'ugaa Jesus, sifei fei
spiritii fei diware'auga."

Mei Rapi'aa fei Po'iaa Hosi

¹¹Una fanunupa'aa fei gufu pafea na
gigi ma i ma'au na pa'i hepalo po'iaa
hosi, mei rapi'a pafona, rona roroinia ba
Oafagugu ma Fa'ua. A'a fei wanewanea, i
fadududu ma fa'asi'anaa fifo'aia. ¹²Guei
pudana ale'ei weguweguaa hafi ma
pafoo tabana na pa'i watauda tao. Ina
ne'i haraa ununa, fei lomi hemea na
apa'ia, ana unaia. ¹³Ina hawegi a'a hefaa
hawaa ugu, fei na pa'i namo wagina ma

fei harana, fei Wareaa mei Haidaa. ¹⁴Ei
rama'aa fo'aa i pafea, rona nenegia pafoo
ei po'iaa hosi ma susuu ro'ou, ei linen
bauana pono'ana, ei na po'i malewa.
¹⁵Na lele'amai poana fei wararoa wadu,
fei ba i fagianainaa ei baua gufu. "I
famamoa ro'ou fininaa fei o hapara,
pa'afina iron." Ina hapuninaa fei fofo
wine, fei na haduoinaa fei sibaa mei Fau-
fau Haidaa. ¹⁶Pafoo fei hawaa uguna ma
fei hafauna na ne'i fei hara:

HAPARAA EI HAPARA
MA FASUU EI FASU.

¹⁷Ma una fanunupa'aa hemea alo'alo
na u laloo fei halo ma na mewaifabauana
a'a minaa ei manufidufidu, ei roi fifidau
haroo pafea ba, "Nomai, figupui ba o'aa
guta wagii fei baua hananaa mei Haidaa
¹⁸ba hamonei hanaiaa ei pigioo ei ha-
para, bauaniaa fo'aa, faufau rama'a, ei
hosi ma ei rapi'aa ro'ou ma pigioo minaa
ei rama'a, humuwa ma abaa humuwa, ei
rona pa'i baua haraa ro'ou ma ei lomi."

¹⁹Ma una fanunupa'aa fei manulelele
ma ei haparaa feni malagufu ma ei fo'aa
ro'ou, rona figupui ba ro'aa fifo'ai a'a
mei rapi'a pafoo fei hosi mawe ei fo'aa i
a'ana. ²⁰Ma'uaa rona patarofaa fei man-
ulelele fipuinaa mei sifisifi mamama'a,
mei nado'o bigi'aa ei hilalaa foigia ba
i hadumaa fei manulelele. A'a ei hilala
ei, ina sifi'aa ei rona tonaa fei lalaa
fei manulelele ma losuinaa fei haduona.
Ana lagu'ei fawewenai ma rona siminaa
lagua pu a'a fei hafi, fei fi gu'agu'a ma
na pa'i babaiaa mugoo wagina. ²¹Rona
paugifama'ena ei dufuu ro'ou wagii fei
wadu, fei i lele'amai poaa mei rapi'a
pafoo fei hosi ma minaa ei manufidu-
fidu, rona hanafamagu a'a ei pigioo
ro'ou.

1000 Igisimasi

20Ma una fanunupa'aa hemea
alo'alo fi upugio gufu pafea
fininaa fei gigigii fei walaloo lomi

ia'iana ma na pa'i hepalo baua alatai i panina. ²Ina patarofaa fei dragon, fei wa'a mina mina, fei hia hani'u, o Satan ma na faugia ba nei oa ale'ei laloo hefa pufaba'a igisimasi. ³Ina siminia laloo fei walaloo lomi ia'iana, fawi'ia ma lotomia ba inei'aa sifidinaa ei baa gufu nopa'aloo fei ia'iaa fei hefa pufaba'a igisimasi. Nenee fei, te ropowe alafatatalania ma'ida.

⁴Una fanunupa'aa ei gutanaa hapara, ei rona guta pafona, ei rona tonaa fei forafora ba ro'aa fadududu. Ma una fanunupa'aa ei spiritii ei na mosu huua ro'ou, uaa fei u'ugaa ro'ou Jesus ma fei wareaa mei Haidaa. Lomi rona losuinaa fei manulelele o fei haduona ma lomi rona tonaa fei lalana i pafoo rawa o panii ro'ou. Rona weradiai ma haparaifipui a'a Christ laloo hefa pufaba'a igisimasi. ⁵(Ei dufu ma'ea, lomi rona weradiai nopa'aloo fei ia'iaa fei hefa pufaba'a igisimasi.) Sifei fei rawarawa asi'ana. ⁶Ei rama'a i pa'i hawegia ma apunaa ro'ou waggii fei rawarawa asi'ana. Fei faguapaloaa ma'ea lomi i famomoaa ro'ou, ma'uuaa rowe ale'ei ei bauaniaa humuu mei Haidaa ma Christ ma ro'aa haparaifipui a'ana laloo hefa pufaba'a igisimasi.

Fei Fagianaa Satan

⁷Ta pedu fei hefa pufaba'a igisimasi, ropowe alaraa Satan a'a fei bobo'aiana. ⁸Ma iwe talaisifi'aa ei baa gufu a'a obaoei walasusuu feni malagufu—Gog ma Magog—ba i papa'ifipuinaa ro'ou a'a fei fifo'aia. Pudu ro'ou ale'ei ei piyee feni malagufu. ⁹Rona talai faweloinaa fawelei rona guta wagina ei apunaa, ei na haguua ro'ou mei Haidaa, fei na pa'i ei rafeiana wagina. Na pasigio hafi pafea ma gu'afamatalaiaa ro'ou. ¹⁰Mei hani'u, mei na sifi'aa ro'ou, mei Haidaa na siminia laloo fei huapu, fei na gu'agu'a ei babaiaa mugoo wagina, ana fei inado'o

siminaa fei manulelele ma fei sifisifi mama'a wagina. Ropowe tonaa fagianaa ro'ou arewaa ma poi ranimai ranimai.

Rona Tonaa Dududua ei Ma'ea

¹¹Ma una fanunupa'aa hefaa baa po'iaa gutanaa hapara ma mei i guta wagina. Fei malagufu ma fei pumanugawe, laguna apa'ai inamoana ma lomi gutanaa lagua. ¹²Ma una fanunupa'aa ei ma'ea, ei na pa'i baa haraa ro'ou ma ei lomi, rona u i ma'aa fei gutanaa hapara ma ina lami'aa ei bu'u. Ma ina lami'aa hepaldia bu'u, fei bu'uu harena. Ma ina dududuaa ei ma'ea ana ale'ei ei bigi'aa ro'ou, ei na pana haraa ro'ou laloo ei bu'u. ¹³Ei ma'ea laloo agi, rona lele'amai ma ana rona lele'amai ei ma'ea a'a fei gufuu ma'ea ma Hades ma hememea rama'a na tonaa dududuana ana ale'ei ei bigi'ana. ¹⁴Ma ina siminaa fei gufuu ma'ea ma Hades i laloo fei hafi. Fei hafi, sifei fei faguapooa ma'ea. ¹⁵Hini lomi harana laloo fei bu'uu harena i siminia i laloo fei hafi.

Manufau Jerusalem

21 Ma una fanunupa'aa hepalo manufau pumanugawe ma malagufu, uaa fei rawarawa pumanugawe ma malagufu na apa'ai ma fai lomi agi. ²Una fanunupa'aa fei Gufu Apuna, fei manufau Jerusalem fi nogio pu noranamai pafea a'a mei Haidaa ma na hawegidii ale'ei hemea fananamai pifinee lalaia i nomai a'a mei harona. ³Ma una guainaa hepalo baa lao na nomai a'a fei gutanaa hapara ma ware, “Eni fei gufuu mei Haidaa i oa a'a ei rama'a ma i oafipui a'a ro'ou. Ro'aa oanaa rama'a gufuna. Ma mei Haidaa i oanaa Haidaniaa ro'ou. ⁴I huguaa ranu pudaa minaa ro'ou. Fai lomi ma'ea o faloloa'ia o ai'aiga o fi'ia, uaa fei watanai maumau mina, na falogidigilao.”

⁵Mei fi guta wagii fei gutanaa hapa-para na ware ba, “U’ei famanufaunaa minaa ei manumanu!” Ma ina ware ba, “Ne’i’augaa feni, uaa eni warea, inapa’aa rawani ma fa’uai.”

⁶Ina warenaa a’au ba: “Ina pedu. Yau fei Alpha ma fei Omega, fei Rawarawa ma fei Pedupedu. Hini na sigigi, a fani numana lomi pono’ana a’a fei ranuu harenua. ⁷Hini i mua ipowe tonaa minaa e’eni manumanu e’eni ma yau a oanaa Haidaniana ma hia, i oanaa na’uu. ⁸Ma’uaa ei mama’auhafelo, ei abaa narafawe’ia, ei hafelo’a, ei rona fo’afama’e, ei fitatafipa’aia, ei rona bigi’aa ei siafa, ei rona losuinaa ei haidaa sifisifi mawe minaa ei sifisifi—gutanaa ro’ou i wagii fei hafi na gu’agu’a fininaa babaiiaa mugoo. Sifei, fei faguapooa ma’ea.”

⁹Hemea ei oloromea alo’alo, mei na pa’i olorompalo lopi, ei na pepesu a’a ei olorompalo a’apoo mau funua hafelo namii ware a’au, “Nomai, a fama’ao mei pifinee lalai, mei haroo fei Na’uu Sipsipi.” ¹⁰Ma a’a fei Spiriti ina poronaa yau a’a hefaa baua tarea maugeni ma fama’au fei baua gufu apuna, Jerusalem fi nogio noramiana i pafea a’a mei Haidaa. ¹¹Ina we’a a’a fei haweraa mei Haidaa ma fei agimena ale’ei hepalo pa’aa rawani’a mugoo ale’ei jasper, namina malewa ale’ei crystal. ¹²Ina pa’i hepalo baua tarea nono ma hefua ma guapalo poaa fanefane wagina ma hefua ma helagui alo’alo a’a hepapalo poana. Fei ne’ia wagii ei poaa fanefane, ei haraa ei hefua ma guai pai Israel. ¹³Odumanu poaa fanefane i pepepe rai, odumanu i pepepe oala, odumanu i pepepe hara’uu ma odumanu i pepepe hafa. ¹⁴Fei nonoo

fei baua gufu na pa’i hefua ma guapalo fasu’ufufugoi ma pafoo hepapalo na pa’i ei haraa ei hefua ma helagui apostle fei Na’uu Sipsipi.

¹⁵Mei alo’alo, mei na fiwarewarei a’au, na pa’i hepalo mau o, pa’afina gold ba i tapainaa puduu malaa fei gufu, ei poaa fanefanena ma ei nonona. ¹⁶Fei baua gufu na pa’i obao nonona ma malaa hepapalo nonona na fimina’ei—manafana ma malana na fimina’ei ua. Mei alo’alo na tapainaa fei malaa fei gufu ma puduu fei malana ale’ei 12,000 stadia^{‡‡} ma fei manafana ma tarena ana ale’ei. ¹⁷Ina tapainaa fei nono ma fei pi’oduana^{¶¶} ale’ei 144 cubit^{§§} —ale’ei fei tatapai rama’a, fei i tapaina mei alo’alo. ¹⁸Fei pa’afii fei nono, pa’aa jasper ma fei baua gufu, gold ua—lomi ma’idadiai manumanu wagina ma na ramarama ua. ¹⁹Ei fasu’ufufugoi ei nonoo fei baua gufu, rona haweginaa watauda ei maumau rawani’a mugoo. Fei rawarawa fasu’ufufugoi, jasper, fei faguaiiana, sapphire, fei fa’oduaiiana, chalcedony, fei fa’obaoana, emerald, ²⁰fei fahaipaniana, sardonyx, fei fa’oloroana carnelian, fei olorompaloana, chrysolite, fei fafainaroana, beryl, fei fafaimpaloana, topaz, fei fahefuana, chrysoprase, fei fahefuamapaloana, jacinth ma fei fahefua ma guapaloana, amethyst.* ²¹Ei hefua ma guapalo poaa fanefane, pa’afii ro’ou, pearl. Hepapalo poaa fanefane, minaa pearl ua. Fei baua talaa fei baua gufu fei, minaa gold ua ma na ramarama.

²²Lomi una fanunupa’aa hepalo humuu mei Haidaa laloo fei baua gufu fei, uaa mei Fasu, mei Faufau Haidaa

‡‡21:16 21:16 Ale’ena 2,200 kilometres

¶¶21:17 21:17 O, tarena

§§21:17 21:17 Ale’ena 65 metres

*21:20 21:20 Hefi’a ei mugoo, lomi rona pa’aa aida ba batanai ei maumau ro’ou.

ma fei Na'uu Sipsipi, lagua ale'ei fei humuna. ²³Lomi bigi'aa fei halo, o fei puda a'a fei baua gufu fei ba lagunei fawe'ainia, uaa fei haweraa mei Haidaa na fawe'ainia ma fei Na'uu Sipsipi ale'ei we'ai lalona. ²⁴Ei rama'aa ei gufu rona talai a'a fei we'aina ma ei haparaa fei malagufu rowe wadu'ainaa lalona fininaa ei haweraa ro'ou. ²⁵Lomi ba iwe fare'ei ei poaa fanefanena, uaa lomi i pa'i poi yei. ²⁶Ei rama'aa ei baua gufu, rowe wadu'ia fininaa ei hawera ma honuaa ro'ou. ²⁷Lomi iwe pa'i hepalo lolooa manumanu i wadu'ia. Ana lomi i wadu'ia nemea i bigi'aa ei maumau famamafaa, o sifisifi'a, ma'uaa, uniaa ei na pa'i haraa ro'ou laloo fei bu'uu harenuaa fei Na'uu Sipsipi.

Fei Ranu Harenua

22 I dii, mei alo'alo na fama'aiu fei udeaa fei baua ranuu harenua, namina malewa ale'ei crystal ma na wigimai a'a fei gutanaa haparaa, fei gutanaa mei Haidaa mawe fei Na'uu Sipsipi, ²na wiginaloo memewaa fei baua tala i laloo fei baua gufu. Ma guapepei adii fei ranu na habe fei haihai harenua ma ina pa'i hefua ma guapalo au hufu'a. Hepalo laloo hepapaloo ei hefua ma guapalo puda. Ma ei rau fei haihai, fapedupedu funuaa ei rama'aa ei baua gufu. ³Fai lomi i pa'i umua. Fei gutanaa haparaa mei Haidaa mawe fei Na'uu Sipsipi i ude laloo fei baua gufu ma ei nafina, rowe losuinia. ⁴Ro'aa ma'a pudana ma fei harana i pafoo rawaa ro'ou. ⁵Fai lomi i pa'i poi. Fai lomi bigi'ana fei we'ai o fei we'aa fei halo, uaa mei Fasu, mei Haidaa i we'ainaa ro'ou. Ma ro'ou ale'ei hapara ranimai ranimai.

⁶Ma mei alo'alo na warenaa a'au ba, “Eni warea eni napa'aa rawani ma fa'uai. Mei Fasu, mei Haidaniaa ei spiritii ei ma-

mama'a na aloaa mei alo'alona ba nei fama'aa ei nafina tamanu anaa i nomai.”

Jesus fi Nomai

⁷“Fanunu, anaa a nomai! Na pa'i hawegiana mei i neneraa ei diware'auga i laloo feni bu'u.”

⁸Yau, John, meni na guainaa eni manumanu eni ma fanunuaa e'ei. Ma ei a guainia ma fanunuia, una fapasi i pinee mei alo'alo ba a losuinia, mei na fama'aiu eni manumanu. ⁹Ma'uaa ina warenaa a'au ba, “Apuna bigi'aa fei! Yau ana nafi ale'ena yoi ma ei lofumu, ei ro'ou mamama'a mawe minaa ei rona neneraa ei wareaa feni bu'u. Losuinaa mei Haidaa!”

¹⁰Ma ina warenaa a'au ba, “Apuna obainaa ei diware'augaa feni bu'u, uaa fei au na rafi'i. ¹¹Hini ana fi bigifafelo, faninaa nunumiana; hini ana fi bigifafelo, faninaa nunumiana; hini ana fi bigifarawani, faninaa nunumiana; hini ana fi fafa'arai faninaa nunumiana.”

¹²“Fanunu, anaa a nomai! Fei pono'a, i a'au ma a fani pono'aa hememea ana ale'ei ei bigi'ana. ¹³Yau fei Alpha ma fei Omega, fei Ma'a ma fei Mugi, fei Rawarawa ma fei Pedupedu.

¹⁴“Na pa'i hawegiaa ei rona fesuaa ei hawaa uguu ro'ou uaa i ugainaa ro'ou mei Haidaa ba ro to a'a fei haihai harenua ma wadu'ai a'a ei poaa fanefanee fei baua gufu. ¹⁵I augu, ei ponoto, ei rona bigi'aa ei mau siafa, ei fitatafipa'aia, ei rona fo'afama'e, ei rona losuinaa ei haidaa sifisifi ma minaa ei rona refu-bigi'aa ei sifisifi.

¹⁶“Yau, Jesus, una aloawii mei alo'alou ba nei u'ufanio[†] feni u'uga a'a ei losuu. Yau fei Wara ma Pai David ma fei agimee Pi'u Arewaa.”

¹⁷Fei Spiriti ma mei pifine lalaia, laguna ware ba, “Nomai!” Ma hini na

[†]22:16 22:16 ba nei u'ufanaa hamu'ou

guainia, ana nei ware ba, “Nomai!” Hini na sigigi, fanoramai; ma hini na pa'i nunumiana, nei tonaa fei ranuu harena, lomi pono'ana.

¹⁸ U'ei aweinaa minaa ei rona guainaa ei diware'augaa feni bu'u: Nabaa nemea i augaa hepalodiai warea pafoo feni, mei Haidaa ana i pafoinaa fagianana wagii ei mau funua hafelo, ei na u'udigia feni bu'u. ¹⁹ Ma hini na tosiminaa hep-

alo wareaa wagii feni bu'uu diware'auga, ana i tohadiwe'inia a'ana mei Haidaa, tamanu ina pa'i wagii fei haihai harena ma tamanu ina pa'i laloo fei baua gufu apuna, fei na u'udigia feni bu'u.

²⁰ Mei i u'ugaa eni manumanu eni na ware ba, “Hi'i, anaa a nomai eni.”

Amen. Nomai, mena Fasu Jesus.

²¹ Fei rawani'aa mei Fasu Jesus i ude a'a ei apunaiaa mei Haidaa. Amen.